STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07730

MAYN LEBNS VEG

L. Winograd

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Lief D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

ISBN:0-657-07730-5

4088 10/5/78 נת

א"י צו שיטן וואָס

מיכאל-בייגל.
צייכנונגען, אלטאַ-יהלן, שוועדן, נארוועגיע,

א. מיכאל-בייגל- 1978

צ. וויינטרויב כאַ.

וואָס אַיז

פֿאַרגעס

אין

מיכאל-בית, ווילנע
ווילנער ליטעראַטור, שוועדן
אלטע אפֿ-זכרון, ניו־יאָרק

מיכאל-בית, 1978

AUTOBIOGRAPHY

By L. WINOGRAD.

1978

345 Ocean Drive, Apt. 1123.
MIAMI-BEACH, FDA. 33139.

PRICE 5 – DOLLARS

אינהאלט

זייט

1 - - אריינפיר-וואָרט
5 - - לאדוש - מיין אפשטאם
11 - - מיינע פעטערס: סאלאמאן,חיים-לייב,מנחם פאזנאנסקי
31 - - מיין קינדהייט און יוגנט
44 - - פארלוירן 1,000 רובל,און זיי צוריק באקומען
56 - - מיין אנשליסן זיך אין "בונד"
61 - - שלום-עליכם אין לאדוש,אין יאר 1913
63 - - מיינע חבֿרים: עסקין,בייבעלמאן און קארן
79 - - מלחמה 1914-1918
81 - - לאוויסק און קאזאצקע קלעפ
85 - - בערדיטשעוו
91 - - א סאלדאט אין דער רוסישער ארמיי
96 - - איך ווער א מוזיקאנט
105 - - מיין קוזינע -מלכה עליאש- די שפעטערדיקע פרוי מיינע.
111 - - ערב דעם אויסברוך פון דער פעברואר-רעוואלוציע.
122 - - ביים פעטער סאלאמאן אין טאמסק (סיביר)
125 - - צוריק אויפן פראנט און די באלשעוויסטישע רעוואלוציע.
129 - - "בראסאניע" - מיין באזוך אין דייטש-אונגארישן שטאב.
132 - - דאס פארלאזן דעם פראנט; דער פאנאנדערפאל פון דער ארמיי.
141 - - איך פאר צו מיין צוקונפטיקער פרוי - מלכה'ן.
145 - - איך בין ווידער אין בערדיטשעוו
147 - - איך פאר אהיים קיין לאדוש.
157 - - מלכה עליאש קומט קיין לאדוש און איך האב חתונה.
159 - - מיין ארעסט און פארשיקונג קיין דאמביע (קראקע).
176 - - די באפרייאונג פון דאמביע;איך באקום א פריוואטן פאסטן.
180 - - מיינע שוועסטערס: פאליא,בערטא און סאניא.
185 - - מיינע ברידער : ארנאלד,מארעק און זיגמונט.
189 - - די ווירטשאפטלעכע קאניונקטור אין נייעם פוילן.
193 - - מיין פאמיליע פארגרעסערט זיך; איך ווער א זעלבסטשטענדיקער סוחר.
197 - - מיין סעטיקייט אין "ארט"
200 - - מיין באזוך אין דייטשלאנד און פראנקרייך.
208 - - מיין קוזין - האררי ווינאגראד.
211 - - די דרייסיקער יארן אין פוילן.
218 - - דאס אפרו-ארט - פיוניסטנא - ,אין גאליציע.
220 - - מיין זון פארט שטודירן קיין פראנקרייך

זייט

223 - - ערב מלחמה 1939; דער ריבענטראפ-מאלאטאוו אפמאך.
230 - - מלחמה - דער יידישער עולם גייט צום מזרח.
238 - - מיין באזך אין רוסישן קאנסולאט אין וואַרשע.
244 - - געטא-לאדזש.
258 - - איך וועל דער פאַרוואלטער פון א סטאלעריי.
266 - - די שרפה אין דער סטאלעריי - זי ווערט אפגעברענט.
270 - - א מארד אין געטא.
271 - - קריפא,מוסרים,באהאלטענע פארמעגנס.
273 - - חיים רומקאווסקי - דער עלטסטער דער יידן רומקאווסקי גיט חופה וקידושין
רומקאווסקי - זיין באציונג צו שול און קולטור-פראבלעמען.
279 - - דער אומקום פון מיין משפחה.
284 - - ראדיא-צוהערער - מארזירער.
286 - - די ליקווידאציע פון געטא; דער דייטשער קאצעס-לאגער -אראניענבורג.
293 - - דייטשער ארבעטס-לאגער - קעניגסווווסטערהויזן.
294 - - דער טראגי-קאמישער שפאס מיט מיר אין לאגער
298 - - די רוסישע ארמיי באפרייט אונדז; פרענקעל.
303 - - מיר גייען אהיים קיין לאדזש. סטענווערס.
311 - - דאס גייע לאדזש; איך נעם אן א פאסטן.
316 - - שוועדן.
332 - - ארגענטינע. מיין מאכטער און איך האבן חתונה.
355 - - מיר מאכן א רייזע קיין ישראל און שוועדן.
366 - - די רייזע אין די פאראייניקטע שטאטן און מעקסיקע.
378 - - מיאמי-ביטש.
387 - - נאכוואַרט.

איין צעפנס וועג

ב.ווינאגראד.

א מתנה מיין ליבער און געטרייער
טאכטער יהודית (דזשוניא) ריגער,
ווי אויך דער הארציקער פרוי
מיינער,זשעניא.

צום אייביקן אנדענק
פון די ליכטיקע געשטאלטן פון
מיין ליבער פרוי,מלכה,און זון
לעאן,און דער גאנצער אומגע-
קומענער משפחה מיינער - טאטע-
מאמע,ברידער און שוועסטער, ווי
אויך אלע מיינע פריינט און חברים.

מיאמי-ביטש 1978

מיין פרוי, רשעניע

מיין טאכטער, יהודית

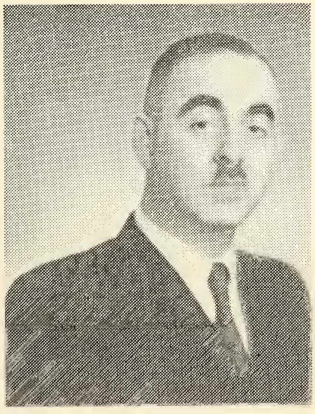

איק - בייזי 75 יאר

אריינפיר - וואר ט

וויל איז דער עלטער,ווא האט
נישט פארשעמט די יוגנט...

איך הייב אן צו שרייבן מיינע זכרונות שוין א ביסל צו שפעט. עס גייט שוין ביי מיר צו שקיעה,צום זון-אונטערגאנג פון מיין לעבן. דעם 17-טן פעברואר 1975 בין איך אלט גע-ווארן 80 יאר. איך פיל אבער די נייטיקייט צו לאזן נאך זיך א געשריבענעם סך הכל פון מיין לעבן,וואס איז פארבונדן מיט אינטערעסאנטע,לויט מיין מיינונג,געשעענישן. און דאס נישט נאר פון מיין פערזענלעכן לעבן,נאר נישט ווייניקער אויך פונעם יידישן און אלגעמיינעם פאליטישן לעבן אין דעם דאזי-קן שווערן און טרויעריקן צייט-אפשניט אין דער יידישער און אלגעמיינער מענטשלעכער געשיכטע.

נישט נאר איך,נאר אלע מיינע מיטצייטלער האבן מיטגע-מאכט די דאזיקע שווערע תקופה,און יעדער איינער האט עפעס וואס צו דערציילן; אבער וואס מער מ'וועט דערציילן,שרייבן וועגן דער דאזיקער טרויעריקער צייט,וועט דאס זיין א נוצ-לעכער מאטעריאל פארן צוקונפטיקן היסטאריקער און אויך בלייבן ווי אן אנדענק פאר דער נאענטער משפחה און פריינט.

איך וועל מיך נישט האלטן שטרענג כראנאלאגיש פון דעם אלעם,וואס איך וועל באשרייבן. מיר וועט אויסקומען גענוג אפט איבערצושפרינגען די געשעענישן פון א פריעריקער צייט און דערציילן צוערשט פאסירונגען,עפיזאדן און איבערלע-בונגען פון א שפעטערדיקער צייט און נישט איינמאל פארבינ-דן א געשעעניש פון איין צייט מיט געשעענישן פון א צוויי-טער צייט. און אזוי ווי די גרעסטע טייל פון מיינע זכרונות שרייב איך פון זכרון,קענען אמאל די נעמען און דאטעס זיין נישט אינגאנצן פינקטלעך.

דאס וואס איך גיי איצט באשרייבן, סראגט אויך נישט דעם כא
ראקטער פון סעטוארן; איך האב נישט געפירט קיין טאגבוך.
איך וויל פשוט אראיסבאקומען פון מיין זכרון דאס אלץ,
וואס קען האבן אן אלגעמיינעם אינטערעס. איך דארף באטער-
קן, אז סיילווייז, האב איך איינצלנע קאפיסלען פון מיינע
זכרונות אראיסגעבראכט אין פארשידענע פעריאדישע אויסגא-
בעס; לרוב זענען זיי געווען געדרוקט אין די בונדישע אוי-
סגאבעס, ווי אין ארגענטינער "אונזער געדאנק", אין בונדישן
צענטראל-ארגאן "אונזער צייט" אין ניו-יארק, ווי אויך אין
פאריז, אין מעקסיקע און אין די "לעבנספראגן" אין ישראל.
אויך אין די ארגענטינער טעגלעכע צייטונגען "די פרעסע"
און "די יידישע צייטונג".

איך בין שוין 65 יאר טעטיק אין יידישן געזעלשאפטלעכן
לעבן, סיי אויפן פאליטישן און סיי אויפן קולטורעלן געביט.
דערהויפט אין "בונד", ביז דער לעצטער וועלט-מלחמה אין
לאדזש, שפעטער אין לאדזשער געטא, אין א קאנצענטראציע-לא-
גער הינטער בערלין, און נאך דער באפרייונג אין שוועדן,
און דערנאך אין ארגענטינע און זייט א פאר יאר, אין מיאמי
ביטש, אין די פאראיניקטע שטאטן.
צווישן די יאר 1925-1939 בין איך געווען טעטיק אלס פאר-
וואלטונגס-מיטגליד אין דער לאדזשער אפטיילונג פון "ארסע".
איך האב מיטגעמאכט די ערשטע וועלט-מלחמה אלס סאלדאט
אין דער רוסישער צארישער ארמיי; מיטגעפיבערט און אנטייל-
גענומען אין דער האפנונגספולער ערשטער רוסישער באפרייונ-
גס-רעוואלוציע פון מערץ 1917 (אויפן דרום-פראנט אין רו-
מעניע), כ'בין אויסגעקליבן געווארן אין די סאלדאטסקע קא-
מיטעטן, פריער אין פאלק, געגאנגען וויסער, ביז אין דער די-
ויזיע, קארפוס און ארמיי-קאמיטעט. פונעם ארמיי-קאמיטעט,
פון דער 10-ער ארמיי בין איך געשיקט געווארן, אין אפריל

1917,אלס א דעלעגאס צום אלרוסישן צוזאמענפאר פון די מאל-
דאסן און ארבעטער קאמיסעסן אין פעטראגראד. אקסיוו באסיי-
ליקס זיך אין דער מענשעוויסטישער פראקציע. פון דארט געפא-
רן צו א פעטער קיין סיביר,צוריקגעקומען אויפן פראנט,און
שפעטער דורכגעלעכט מיט א געדריקטער שטימונג די פארפירערי-
שע באלשעוויסטישע אקטאבער-רעוואלוציע. נאך דעם פאנאנדער-
פאל פון דער ארמיי,בין איך דורך פארשידענע וועגן צוריק-
געקומען,אין מאי 1918, אהיים,קיין לאדזש.

אין נאוועמבער 1918 איז געקומען דער סוף פון דער מל-
חמה און דער וויידערגעבורט פון דער פוילישער מלוכה. איך
בין ווייסער בעווען סעטיק אין "בונד",אין דער יידישער
שול און קולטור-באוועגונג. אין יוני 1920 ווער איך ארע-
סטירט און צוזאמען מיט אנדערע בונדיסטן אינטערנירט אין
דעם ערשטן פוילישן קאנצענטראציע-לאגער אין דאמביע,הינ-
טער קראקע,און דארט אפגעזעסן 10 חדשים.

בעת דער לעצטער מלחמה האב איך בעשטאכט אין לאדזשער
געטא,שפעטער אין א דייטשן קאנצענטראציע-לאגער,הינטער
בערלין,פון וואנען איך בין אין אפריל 1945 באפרייט ג-
ווארן דורך דער רוסישער ארמיי און צוריקגעקומען קיין
לאדזש. גערעטעוועט זיך מיט ניסים האט זיך אויך מיינס א
טאכטער פון 17 יאר און א ברודער,וואס איז געווען צוזא-
מען מיט מיר אין דייטשן קאצעט. איך האב פארלאזן מיין
פרוי און א זון פון 25 יאר,וויי אויך בריידער און שוועי-
סטער מיינע. אין לאדזש האב איך באקומען א פאסטן
ביי דער נייער פוילישער טאכט און אין מאי 1946,מיט דער
הילף פון " ישן ארבעטער-קאמיסעס,בין איך מיט מיין טאכ-
טער געפארן קיין שוועדן,פון וואנען מיר זיינען סוף 1947
געקומען קיין ארבענטינע. דא האט מיין טאכטער תחונה ג-
האט,אויך איך האב מיר געשאפן א נייע היים. אויך אין אר-

אויך אין ארגענטינע בין אין אריינגעצויגן געווארן אין דער געזעלשאפטלעכער ארבעט, דער טויפט בונדישער צוליב גע-זונטס-מאטיוון אין מאי 1972 זיך באזעצט אין מיאמי-ביטש. דא בין איך ווייטער אקטיוו ביי דער יידישער קולטור-אר-בעט אין צוויי קלובן אין אונזער באיאן, אויך אין קאארדי-ניר-קאמיטעט פון די קלובן. איך סו אויך מיין זשורנאליס-טישע ארבעט אין פארשידענע אויסגאבעס אין דער וועלט.

איך האב אין אלגעמיינע שטריכן, בקיצור, אנגעווארפן דעם גאנג פון מיין לעבן. די ווייטערדיקע קאפיטלען וועלן אויס-סער זיין פריוואטן לעבן, אויספירלעכער דערציילן וועגן א יחיד, וואס איז זיין גאנץ באוווסטזיניק לעבן געווען פאר-בונדן מיט דער ארגאניזירטער יידישער בעזעלשאפטלעכקייט, און וואס האט זיין מי, וויסן און ענערגיע אין אוועקגעגע-בן און דערהויפט פאר די אידעען פון דער יידישער סאציא-ליסטישער באוועגונג, פארן "בונד", וועלכער ער איז געבליבן טרייו ביז זיין טיפער עלטער. און ער קען רויק זאגן: "וויל איז דער עלטער, וואס האט נישט פארשטמט די יוגנט".

איך האב באקומען מיטל-שול-בילדונג, אבער מיינע אוני-ווערסיטעטן זיינען פאר מיר געווען מיין פראלעטאריש היים-שטאט -לאדוש- און דער "בונד". די דאזיקע באוועגונג האט פאר מיר פארנטפערט א טך סאציאל-בעזעלשאפטלעכע פראבלע-מען פון יענער צייט (אויך פון דער היינטיקער) און האט אנגעפילט מיין גייסטיק לעבן און געהויבן מיין באווווסט-זיין. די אידעען פון "בונד" האבן מיך נישט פארפירט, און אירע גרונט-יסודות, זיינען פאר מיר, ווי א האנט-בוך אויך פאר דער היינטיקער צייט.

איין וויכטיקן דערציונגס-שטריך, וואס איך האב בא-קומען פון מיינע עלטערן, ויל איך דערמאנען. מיין פאטער ווי אויך מיין זיידע (מיין מאמעס טאטע), האבן אונז, קינ-

דער,געלערנט,אז דאס מענטשלעכע לעבן באשטייט נישט נאר פון-
נעם קאמף פארן אלטעגלעכן,רויען לעבן,פון גשמיות (ווי אנ-
דערע זאגן),נאר מ'דארף אנפילן דאס לעבן אויך מיט רוחניות,
ד.ה. מיט גייסטיקער שפייז,און מ'דארף לעבן נישט נאר פאר
זיך,נאר פילן זיך,ווי א טייל פון דער גאנצער געזעלשאפט.
מ'דארף זיך קענען אריינפאסן אין א קאלעקטיוו-געזעלשאפט-
לעך לעבן; באגרענצן ביז א מינימום דאס אינדיווידועל-סו-
ביעקטיוע,און געבן דער געזעלשאפט,וואס מ'קען.
און דער דאזיקער געבאט פון מיין טאטן און זיידן איז גע-
וואקן מיין נר-תמיד זייט מיינע יונגע יארן.

לאדזש - מיין אפשטאם

איך בין געבוירן געווארן דעם 17-טן פעברואר 1895 אין
דער שטאט בערדיטשעוו,אין רוסלאנד,קיעווער גובערניע. אויך
מיין טאטע נחום ווינאגראד,איז געווען דארט א געבוירענע ק
אין יאר 1868. וועגן מיינע זיידעס פון טאטנס צד,האב איך
נישט וואס צו דערציילן,ווייל ווען איך בין געבוירן געווא-
רן,האבן זיי שוין נישט געלעבט. איך ווייס נאר פון דעם,
וואס מיין טאטע פלעגט דערציילן,זענען זיי געווען סוחרים,
געהאט דארט א פאיאנס-פאבריק; אן עלטער-עלטער-זיידע מיי-
נער האט געהאנדלט מיט פעדערן,ער האט געהאט דערויף פון
דער מאכט א קאנצעסיע אויף דריי גובערניעס,פלעגט שיקן
זיין סחורה אויך קיין אויסלאנד,דערהויפט קיין פראנקרייך.
מיין זיידע האט געהייסן אהרן און די באבע - פערל.
מיין טאטע האט געהאט אן איינציקן ברודער,ישראל,מיט וועג-
מען ער האט אין בערדיטשעוו געפירט צוזאמען א הורס-געשע-
פט פון פארשידענע קאלאניאל-ארטיקלען. אין יאר 1892 האט
מיין טאטע חתונה געהאט מיט לובא פאזנאנסקי,וואס איז גע-
וועזן מיט פינף יאר יונגער פון אים. אין יאר 1898,וועז

מיינע עלטערן האבן שוין בעהאט דריי קינדער, האבן זיי נא-
שלאסן זיך צו באזעצן אין לאדזש,וואוהין עס פלעגן אין יע-
נע יארן פארן יידן פון אלע עקן פון גרויסן רוסלאנד,לאדזש
דער פוילישער מאנסשעסטער,-ווי מ'האט די שטאט דעמאלס גע-
רופן- (צוליב דעם אויפבלי פון דער דאטיקער טעקסטיל אינ-
דוסטריע),האט געצויגן צו זיך אימיגראנטן,גראד אזוי ווי
צפון-אמעריקע.

איך דארף באמערקן,אז ביידע ברידער זענען שטארק פארבא-
פט געווארן פון דער השכלה-באוועגונג,וואס האט בעמאלס בא-
הערשט די מוחות פון דער יוגנט. זיי האבן זיך געלערנט מיט
התמדה רוסיש,געדרעט צווישן זיך און מיט די קינדער רוסיש,
געווארן שטארק אנטירעליגיעז. אויף ווי ווויים מיין טאטע
האט זיך איבערגענומען מיט דער עמאנציפאציע-אידעע,קען די-
נען דער פאקט,אז אלע קינדער זיינע האט ער געגעבן אוירא-
פעישע נעמען: מיין עלטערער ברודער האט געהייסן ארנאלד,
מיר האט ער א נאמען געגעבן לודוויק און דער שוועסטער -
פאולא (מיר דריי זענען געבוירן געווארן אין כערדיטשעוו,
די שפעטערדיקע פיר קינדער,וואס זענען שוין געבוירן געוו-
ארן אין לאדזש,האבן באקומען די נעמען: בערטא,מארקוס,
זיגמונט און סאניא).

אין די שפעטערדיקע יארן,ווען מ'פלעגט מיין טאטן פרע-
גן,ווי קומט ער צו געבן די קינדער זיינע רק גוישע נעמען,
פלעגט ער ענטפערן,אז,ווען איך גיב זיי יידישע נעמען,בליי-
בן זיי דען ביי זיי; זיי טאכן דאך גלייך איבער: פון אהרן
ווערט ארנאלד,ארטשיבאלד; פון לייזער אויף לואיס,לעאן;
פון ביילע,באסיע -אויף בערטא א.א.וו.

נאך דער ליקווידאציע פון זיינע געשעפטן,נאכן פאנאנדער-
טיילן זיך מיטן ברודער,זענען מיינע עלטערן סוף 1898 גע-

קומען קיין לאדזש מיט א פאר טויזנט רובל. און ווי אנדע - רע,געוואלט איינארדענען זיך אין דער סעקסטיל-אינדוסטריע, וואס איז געווען דער הויפט-קוואל פון די לאדזשער פרנסה. מ'האט אים רעקאמענדירט א שותף א סעקסטיל-פאכמאן און זיי האבן פאבריצירט אסלאס-שטאפן. עס האט לאנג נישט געדויערט - אין משך פון צוויי יאר האט מען געפטרס דאס געלט,ליקווי דירט די פאבריק און מ'איז געבליבן אן פרנסה.

פאר דער ציים זיינען קיין לאדזש געקומען זיך צו באזע-צן אויך מיין זיידע און די באבע,די עלטערן פון מיין מא-מען - יוסף און אסתר פאנאנסקי - . מיין זיידע איז געוו-ען א געבוירענער אין באלטע,פאדאליער דובערניע; מיין בא-בע,פון דער היים וויסלאוויסש,האָט געשטאמט פון קאמיענץ פאדאלסק; דארט איז אויך געבוירן געווארן מיין מאמע,לובע ווי אויך אירע בריידער: סאלאמאן,חיים-לייב און מנחם-מענדל (געווען זיינען אייגענטלעך 12 בריידער און שוועסטער, אבער 8 זיינען געשטארבן יונגערהייט); מיין זיידע איז צו דער תתונה אלס געווען 17 יאר און די באבע -16.

אויך מיין זיידע איז שוין געווען אן אויפגעקלערטער ייד,געלייענט מיט התמדה מענדעלע מוכר ספרים, א.מ.דיק, לינעצקי,אבאניר'סדעם " קול-מבשר",דעם "יוד"; געווען באפ-ריינדעט מיט מרדכי ספעקטאר אין קאמניעץ-פאדאלסק,מיט דער משפחה שלום-עליכם אין בערדיטשעוו. די דיפערענץ צווישן דער וועלטלעכקייט פון מיין זיידן און מאטן איז באשטאנען אין דעם,וואס מיין טאטע איז געווען א "קעמפנדיקער בעז-באשניק" און מיין זיידע איז צו אלעמען סאלעראנס (דער-פאר האט ער געקענט דורכקומען מיט מיין באבען,וואס איז געבליבן אלע אירע יארן א פרומע,יידישע פרוי).

מיין מאמע איז געווען א שיינע,ליבלעכע פרוי,א גוטמו-טיקע. מיין טאטע איז געווען א כעסן,האט זיך שנעל אויפגע-

רעגס,אנגעצונדן,אבער די מאמע האט געוווסט ווי אומצוגיין זיך מיט אים און האט אים לייכט בייגעקומען,און ער פלעגט זיך שנעל בארויקן. מיט איר גוסמוטיקייט האט זי אויך דערצויגן די זיבן קינדער,וואס זענען געבוירן געווארן מיט קליינע אינטערוואלן. אבער ביי אירע 40-45 יאר האט זי זיך שוין געפילט מיד,פארעלטערט; וועו די קינדער זענען אבער אונטערגעוואקסן,האט זי אויפגעלעבט,אויפגעריכט בעווארן אוו איז פאר אונז קינדער,שטענדיק בעווען א גוטע,הארציקעמאמע אוו אויפריכטיקע ראטגעבערין. זי האט געהאט א מעלאדישע שטימע אוו האט ליב געהאט צו זינגען מיט אונז,מיטן טאטן,אוו אויך אליין פארשידענע יידישע,רוסישע אוו אוקראינישע לידער. מיטן טאטן פלעגט זי זינגען דואטן ראמאנסן,לידער פוו פרוגן,ביאליק א.א.

עס איז שווער אויסצודריקן איר פרייד,וועו זי איז שפעטער געווארן א באבע. איר באנצע חיות האט זי אוועקגעגעבן די אייניקלעך אוו איז געווען גליקלעך,וועו די לעצטע האבן איר איבערגעדרייט די שטוב מיט די פיס ארויף.

אין עלטער פוו 69 יאר איז די מאמע אונזערע געשטארבן פוו דיזענטעריע אין לאדזשער געגאנ. זי האט נאך געקענט לעבן אוו לעבן אוו געניטן,וועו נישט דער טרויעריקער תורבן.

מיין זיידע,יוסף פאזנאנסקי,איז געבוירן געווארן ביי א מיוחסדיקער,באלעבאטישער משפחה. זיין טאטע,מיין עלטערזיידע,זאב (וואלף) פאזנאנסקי,איז געווען א באנקירער; בעהאט צוזאמען מיט זיינעם א שוואגער,מעריינעס,א "באנקירסקאיא קאנטארא" (באנק געשעפט) אין באלטע. לויט ווי דער זיידע פלעגט דערציילן,איז זיין טאטע אין די יונגע יארן געשטאנען אויפן מארק מיט א טישל,אוו ווי א סך אנדערע יידן פוו יענער צייט,פלעגט ער די ארומיקע פויערים אוו סוחרים פוו שטאט אויסבארגן געלט אויף צינזן. בכדי

צו זיין אין ארדענונג ביי זיך אוך פאר מענטשן,אז ער איז
נישט קיין פראצענטניק,פלעגט ער,ווי עס איז אנגענומען גע-
ווען ביי יידן,מאכן א היתר עיסקא. - פון דעם מארק-טישל
איז שפעטער געווארן א באנק-געשעפט.

מיין עלטער-זיידע איז געווען א קאלעקציאנער פון אנטי-
קן,ספעציעל זייגערלעך און מעטערלעך און געהאט ביי זיך
א גרויסע קאלעקציע פון די זאכן.ווען ער האט אויף די על-
טערע יארן באשלאסן (נאכן פאגראם אין באלטע) אלץ צו ליק-
ווידירן און פארן מיט דער פרוי קיין ישראל,האט ער דעם
גרעסטן טייל פון די אנטיקן פאנאנדערגעטיילט צווישן די
קינדער,און א טייל איז אויך צוגעפאלן מיין זיידן.
אייניקע זייגערס זענען געשטאנען ביים זיידן אויפן קאמאד,
אנדערע האט ער געהאלטן אין א שכטל אין שופלאד. אלערליי
זייגערס זענען דאס געווען: וועק זייגערס מיט פיגורן,
סאשן-זייגערלעך,אין פארשידענע פארמען,ציפערבלאטן. ווען
מיר פלעגן,אלס קאנדער,קומען צום זיידן,האט ער נישט דער-
לויבט זיי אנצורירן,ער האט זיי געהאלטן אין זיין האנט
און געווינען די אויסערלישקייטן פון יעדן באזונדערן זיי-
גער אדער מעטערל. איין סאשן-זייגער פון די אנטקן האט ער
מיר געשאנקן צו מיין בר-מצווה און א צווייטן א שייגעם
שטייענדיקן אנטיק-זייגער,האט ער מיר געגעבן,אלס דרשה-
געשאנק,צו מיין חתונה.

ווי שוין געזאגט,איז מיין זיידע,יוסף,געווען א משכיל,
אן אויפגעקלערטער,זייער ווייט פון אפהיטן רעליגיעזע דאג-
מעס און זיטן. א רויקער,א געלאסענער,פלעגט אויסמיידן
שטרייטן,פאלעמיקעס,געזוכט פשרות. ער האט זיך אויסגעלערנט
אייגבינדעריי און פלעגט אליין אייגבינדן די זשורנאלן,
וואס ער פלעגט אויסשרייבן (דעם "המלץ","קול מבשר" דעם
"יוד"). איין אזא באנד "יוד",וואס ער האט מיר געשאנקען,

האס באשיינט מיין ביבליאטעק,און איך האב אים אפגעהיס,ביז די דייטשן האבן אונז סוף 1939 ארויסגעטריבן פון אונזער דירה.

מיין זיידנס פרנסה-קוואלן זענען געווען פארשידענע.אין דער ערשטער ציים,וועו ער איז געקומען קיין לאדזש,איז ער געווארן אן אבגענט פון א גרויסער דרוקערייי און פלעגט פאר איר צוזאמענעמען כאשטעלונגען אויף פארשידענע דרוק-זאכן. שפעטער האט ער באקומען א פארטרעטונג פון א גרויסער פאב-ריק פון כאלווע (פון לוריע,פון פינסק),וואס האט אים גע-געבן א גאנץ שיינעם איינקופס ביז דער אויסברוך פון דער מלחמה 1914. (פארשטענדלעך,אז אונז,חברה אייניקלעך,האט קיינמאל נישט געפעלט דער דאזיקער זיסער און געשמאקער נאמ) פון דער כאלווא-פרנסה האט דער זיידע אפגעשפארט א שיינע פאר רובל און די ערשטע ציים פון דער מלחמה האט ער זיך געקענט אן עצה געבן,נישט אנקומענדיק נאך הילף צו מיין מאמען,אדער פעטער.

מיין באבע,אסתר פאזנאנסקי,פון דער היים וויילאוויטש, האט געשמאטט פון קאמניעץ-פאדאלסק. איר פאטער איז געווען א מעל-סוחר. זי האט געהאט צוויי ברידער אונצוויי שוועסטער איינע איז געווען -יהודית-די פרוי פונעם קאמניעץ-פאדאל-סקער רב - לייב עליאש -(מיין שפעטערדיקער שווער) ; א ברודער אירער,שלמה,האט חתנה געהאט מיט דער שוועסטער פון ערשטן יידישן מיניסטער אין אוקראינע (אין דער ציים פון דער אוקראינישע ראדא) - משה זילבערפארב.

מיין באבע איז געווען א פרומע פרוי,אן ערנסטע,א קלוגע, אבער א פאנאטישע און דערגאנגען דעם זיידן,וואס איז גע-וען פריי פון רעליגיעזע זאכאנעס,די יארן. אין דער ער-שטער ציים פון זייער צוזאמענלעבן,האט שוין אפילו געהאל-טן צוליב דעם צווישן זיי ביי א גס. דער זיידע האט צוגע-

זאגט צו זיין סאלעראנס צו איר דעליגיעזן שטייגער און פאר לאנגט פון איר דאס זעלבע. ער איז געווען מער אויסגעהאלטן, דער זיידע פלעגט קומען צו אונז גאנץ אפט, אבער די באבע זעלטענער. זי פלעגט וועלן אויסמיידן עגמת נפשן צוליב דער נישט כשרער קיך, וואס מיין מאמע האט געפירט. זי האט זיך אויסגעלערנט העברעיש ביי איר יונגסטן זון, מנחם, און האט געלייענט, שטודירט די הייליקע ספרים אין אריגינאל.

איך וויל נאך דא באמערקן, אז סיי איר פאטער, סיי דער סאמע פון מיין זיידן, זיינען אין אנהייב פון היינטיקן יארהונדערט געפארן שטארבן קיין ארץ ישראל. אזא איז געווען אין יענע צייטן דער מנהג צווישן די מער פארמעגלעכע יידן. וועגן איך בין, אין יאר 1958, געווען אין ישראל, האט מיך מיינער א דארסיקער קרוב געפירט קיין צפת און בני ברק, וווּ עס געפינען זיך די קברים פון מיינע עלטער-זיידעס. מיט אנשרענגונג האט מען נאר געקענט איבערלייענען די נעמען פון די מענשן, וואס ליגן אונטער די שטיינער, ווי אויך דאטעס און פון וואנען זיי שטאמען.

מיין זיידע-באבע האבן געלעבט גליקלעך און צופרידן אונ געשעפט נחת פון זייער קינדער און אייניקלעך. נאך דער מלחמה פון 1914, ווען דער זיידע האט געהאט אינגאנצן פארלוירן די פרנסה, האט זיי מיין מאמע כמעט אינגאנצן אויסגעהאלטן. ווען מיין באבע איז געשטארבן צו 81 יאר, איז מיין זיידע איבערגעגאנגען ווויינען צו מיינע עלטערן. ער איז געשטארבן אין יאר 1937, אלס זייענדיק 85 יאר. זיי זענען ביידע באגראבן אויפן לאדזשער בית עולם.

מ י י נ ע פ ע ט ע ר ס

די כרידער פון מיין מאמען, די דריי פעטערס מיינע, זיינען געווען אינטערעסאנטע פערזענלעכקייטן און האבן, יעדער

אויף זיין אופן, געשפילט אין מיין לעבן אין פארשידענע צייטן א באדייטנדיקע ראלע.

דער עלטער, סאלאמאן (שלמה שניאור זלמן) פאזנאנסקי, איז געקומען קיין לאדזש מיט א יאר פריער פון מיינע עלטערן. ער איז, אייגענטלעך, געווען דער, וואס האט זיי צוגעראטן, אז זיי זאלן פארן קיין לאדזש. ער האט געזען דעם שנעלן אויפבלי פון דער שטאט, די גוואלטיקע אנסטרויקלונג פון דער טעקסטיל-אינדוסטריע, און קענענדיק די ענערגיע פון מיין טאטן, האט ער געזען זיין צוקונפט דא. ער אליין, מיין פעטער, דער מאלס נאך א בחור, האט געקריגן א גוטן פאסטן אין דער גרויסער רוסישער סראנספארט-געזעלשאפט "נאדיעזשדא". די גרויסע לאגערן פון דער געזעלשאפט האבן זיך געפינען אויף ציגל-גאס 61-63. איך דערמאן דאס פשוט צוליב דעם, וואס נאך דער גרויסער שרפה אין יאר 1903, וואס האט געלאזט בלויז ציגל און אייזן, איז אויף דעם זעלבן ארט מיט יארן שפעטער אויפגעבויט געווארן דאס פוילישע סעאטער.

מיין פעטער האט גלייך נאכדעם באקומען א פאסטן אין א צווייטער גרויסער רוסישער סראספארט-געזעלשאפט. ער האט דארט בעארבעט נאר א פאריאר, געווארן א רייזנדער פאר סיביר ביי א גרויסער טעקסטיל-אונטערנעמונג, שפעטער, דעם זעלבן ראיאן באארבעט אויף אייגענעם חשבון. זיין ארבעט אין דער סראנספארט-געזעלשאפט, האט אים אין די מלחמה-יארן 1914-1918 געהאלפן דערצו, אז ער זאל באקומען א אנפירנדיקן פאסטן אין דער זעלבער געזעלשאפט. אין זייער אפטיילונג אין סאמסק (סיביר) און מחמת דעם איז ער געווארן באפריים פון צו גיין אויפן פראנט. (ער האט בעהאט א רויסן בילעט-רעזער) ער האט חתונה געהאט מיט אן אינטעליגענט, בעלערנס מיידל פון קרעמעניעץ, סאניא סכיוש, א נאענטע קרובה פון דעם באקאנטן שרייבער און רעדאקטאר פון יידישע צייטונגען- צבי

פרילוצקי (דעם פאטער פון דעם שפעטערדיקן פוילישן סיים-דעפוטאט -נח פרילוצקי-). זי האט געענדיקט די פאריזער סארבאנע און איז אין לאדזש געוואהרן א לערערין פון פראנ-צויזיש.

בשעת די וואלן צו דער צווייטער מלוכה-דומע, וועלכע זע-נען פארגעקומען לויטן רעאקציאנערן קוריע-סיסטעם, איז דער פעטער סיינע געווען א געוויילטער פארשטייער פון האנדלס-אנגעשטעלטן פאראיין (א "וויבארשטשיק", האט דאס דעמאלט געהייסן). ער האט אנגעהערט צו דער סאציאל-דעמאקראטישער גרופע.

מיין פעטער-מומע האבן נישט געהאט קיין קינדער, און ווען מיין פעטער פלעגט אויף א לאנגער צייט זיך געפינען אויף זיין געשעפטס-רייזע אין סיביר, פלעגט זי פארן צו אירע על-טערן קיין קרעמעניץ. איך פארבינד דאס מיט דעם, וואס אין פרילינג פון יאר 1913, וועלן כ'בין שוין געווען סעטיק אין "בונד", און צוליב דעם ארעסט פון מיינס א נאענטן חבר, אב-רהם שמויש, האב איך מורא געהאט, אז די צארישע פאליציי וועט אויך מ'ך קומען זוכן, האב איך אויסגענוצט די געלעגנהייט, וואס מיין מומע איז געווען אין קרעמעניץ, און געפארן אהין, בכדי אויסצומיידן אן עווענטועלן ארעסט. איך האב דא-רט, אין דער שיינער פראווינץ-שטאט, אין דער סימפאטישער סבי-בה פון מיין מומען, פארבראכט א פאר וואכן. און אין אנפאנג 1915, וועלן ס'איז שוין געווען די מלחמה און עס האט געהאל-טן דערביי, מ'זאל מיך נעמען צום מיליטער, בין איך ווידער געווען אין קרעמעניץ, ווו איך האב מיך א שטיקל ציים אויס באהאלטן ביי די עלטערן פון מיין מומען.

איך פארלויף די געשעענישן און דערמאנענדיק מיין פעטער סאלאמאן מיט דער מומען, מוז איך דערציילן, אז וועו איר ביז

שוין געווען אויפן פראנט אלס רוסישער סאלדאט און זיי אין סאמסק,אין סיביר,בין איך די גאנצע ציים געווארן פון זיי געשטיצט מיט פעקלער און מיט געלט,און ווען איך האב באקומען אורלויב פון מיליטער און פון פעטראגראד געפארן צו זיי קיין טאמסק,האב איך דארט מיט זיי אנגענעם משפחהדיק פארברראכט עטלעכע גליקלעכע וואכן.

אין צען יאר ארום האב איך מיך מיט זיי ווידער געטראפן. דאסמאל אין דייטשלאנד,אין באד הארצבורג. וואס אין די דאזיקע צען יאר איז אלץ פארגעקומען? צוויי רעוואלוציעס,דער בירגער-קריג,קאלטשאק,האבן געצוונגען מיין פעטער מיט דער מומען צו פארלאזן זייער אנגעווארמט ארט אין סיביר. די מומע איז דורך גאנץ רוסלאנד געפארן פון טאמסק קיין קרעמעניעץ זען וואס ס'איז געווארן מיט אירע עלטערן און פון רעטש מש-פחה. דער פעטער ווידער,האט זיך באמיט צוגוטפצוזאמלען און רעאליזירן אין מזומנים זיין פארמעגן,וואס ער האט דערווארבן אין טאמסק,און איז אין א ציים ארום,דורך יאפאן און אינדיע, געקומען קיין ישראל,ווו עס האט זיים 1914 געווינט זיין אינגסטער ברודער מנחם (וועגן אים שפעטער). דורך פארשידענע וועגן האט סאלאמאן זיך פארשטענדיקט מיט זיין פרוי אין קרעמעניץ און אין א יאר ארום האבן זיי זייך געטראפן אין דאנציק. די מומע האט מיסגענומען אירע אלטע עלטערן,ווי אויך א יינגל,א זון פון איר ברודער,אן אינזשעניר,וואס איז בשעת דער באלשעוויקי-ציים דערהרגעט געווארן אין קורסק.

דאס איז געווען אין דער גרויסער אינפלאציע-ציים אין דייטשלאנד,ווען מ'האט דארט,מיט קליינע געלטער אין אויסלענדישער וואלוטא,געקענט אפקויפן גאנצע קווארטאלן פון גאסן, און אנדערע אביעקטן. מיין פעטער האט געקויפט צוויי הייזער. ער האט זיי שפעטער פארקויפט און געקויפט א האטעל

אין באד-הארצבורג,אריינלייגנדיק אין אים דאס גאנצע געלט, וואס ער האט פארמאגט (א פערציק טויזנט דאלאר) און עס איז נאך געבליבן א שטאטיטע היפאטעק פון 20,000 דאלאר. מ'האט אבער געדארפט אפפרישן דעם האטעל,אינוועסטירן אויף פארשי-דענע אנדערע נייטיקע זאכן. האט ער זיך געוואנדן צו מיר, איך זאל אים שאפן א צען טויזנט דאלאר צווישן משפחה,אדער אין א באנק. איך האב זיך געפילט פארפליכטעט לגבי זיי פאר דער ווארעמער הילף,וואס זיי האבן מיר צוגעטיילט אין דער צייט פון די מלחמה-וואגלענישן מיינע,און איך האב אלץ געטאן כדי זיי צו העלפן. און אין זומער 1929 האב איך זיי פערזענלעך געבראכט קיין דייטשלאנד אכט טויזנט דאלאר. א טייל אייגנס,און א טייל געבארגטעס.

איך האב שטענדיק געהאט א ספעציעלע סימפאטיע צו דעם דאזיקן פעטער מיינעם. ער איז געווען מיט צוואנציק יאר עלטער פון מיר,און מיר זיינען לויטן אויסזען,געשטעל,גע-ווען זייער ענלעך איינער צום צווייטן.

איך האב דארט אין הארצבורג,געטראפן ביי מיין פעטער און מומען,אירע אלטע עלעטערן,וועלכע זי האט געבראכט פון קרעמעניעץ,ווי אויך דאס איינציקע אייניקל זייערס,וואלטערן, וואס דער טאטע זיינער איז אומגעקומען ביי די באלשעוויקעס. מיין פעטער און מומע האבן נישט געהאט קיין קינדער,אי ער, וואלטער,געווען זייער גאנצער נחת. ווען איך בין דארט גע-ווען איז ער שוין אלט געווען 10 יאר. א ווויל,סימפאטיש בחורל. אין יאר 1958 האב איך זיך מיט אים ווידער געטראפן, שוין אין ישראל. - איך האב אין הארצבורג פארבראכט 20 טעג און פון דארט אריינגעפארן צו מיין שוועסטער פאולא קיין פאריז,ווו זי איז צוזאמען מיט איר מאן,סאלעק פאגעל און זון,זשאנא,געווען זייט דעם יאר 1922. (וועגן דעם וויזיט מיינעם אין פאריז - אין א שפעטערדיקן קאפיטל.)

מער ווי ביזן יאר 1934 האבן מיין פעטער און מומע נישט געקענט פארבלייבן אין הארצבורג. היטלער איז געקומען צו דער מאכט און דער ערשטער היטלעריסטישער לאנד-פארטיי-צו-זאמענפאר איז אין יאר 1933 פארגעקומען טאקע אין זעלבן הארצבורג. עס האבן זיך אנגעהויבן די באקאנטע יידן-הע-צעס;עס האבן אויפגעהערט צו קומען אין האטעל אריין די יידישע געסט.מ'האט געמוזט דעם האטעל פארמאכן. באלד האט די שטאטישע היפאטעק-באנק פארלאנגט דאס צוריקצאלן פון די צוואנציק טויזנט דאלאר,וואס זי האט געבארגט אויפן הא-טעל. די באנק האט נישט לאנג געווארט און געשטעלט דעם הא-טעל אויף א ליציטאציע,פארקויפט אים פאר א שבוש,אויף אזוי ווייט,אז עס איז אויך אפגעפאלן די צווייטע היפאטעק,ווא ס דער פערטער האט פארשריבן אויף מיר. ער איז געבליבן גאלע, אן ארימאן.

אין יאר 1934 זענען אין הארצבורג געשטארבן די עלטערן פון מיין מומען און סוף פון דעם זעלבן יאר,זיינען מיינע פעטער מיט דער מומען,מיטן זון פון איר ברודער,וואלטער, וואס איז שוין דערווייל אלט געווארן 17 יאר,געפארן קיין ישראל,וווהין עס האט זיי אריבערגענומען זייער ברודער, מיין יינגערער פעטער מנחם. (צו זייער ישראל-קאפיטל וועל איך קומען ווען איך וועל באשרייבן אונזער וויזיט אין ישראל.אין יאר 1958.)

חיים-לייב פאזנאנסקי,אדער ליאווא,ווי אלע האבן אים גע-רופן,דער מיטלטטער ברודער פון מיין מאמען,איז געווען א באקאנטער געזעלשאפטלעכער טוער אין לאדזש. ער איז אלע יארן געווען דער בונדישער פארשטייער אין לאדזשער שטאטראט,פון יאר 1917 ביז דעם מלחמה-אויסברוך פון יאר 1939,איז ערגעווען

אן איבעריים סעסיק אין דער יידישער וועלטלעכער שול-באוועגונג,פריער אין שול-און-בילדונגס-פאריין און שפעטער אין דער מעדעס-שולע אין לאדזש. געווען אויך א מיסגליד פון דער הויפט-פאראוואלטונג פון אלע יידישע שולן אין פוילן "צישא". געווען דער רעדאקטאר פון "לאדזשער וועקער" (די פארטיי-אויסגאבע פון "בונד" אין לאדזש. זיין סעסיקייט אין "בונד" האט חיים-לייב פאזנאנסקי נאך אנגעהויבן אין די רעוואלוציע-יארן פון 1905-1908 אין בערדיטשעוו. ער איז געווען עטלעכע מאל ארעסטירט,שפעטער איז ער אנטלאפן קיין אויסלאנד און ביזן יאר 1910 זיך געפינען אין בערן (שווייץ),ווו ער האט געענדיקט א האנדלס-אקאדעמיע. ער איז געווארן אמנעסטירט דורך דער צארישער מאכט און געקומען מיט זיין פרוי,רעלא,אין יאר 1910 קיין לאדזש,ווו ער האט באקומען א גוטן פאסטן אלס בוכהאלטער אין א גרויסער סעקסטיל-פירמע. ער האט געמוזט דעמאלס זיין זייער פארזיכטיק און נישט געקענט זיין אקטיוו אין דער פארטיי. ער איז אבער געבליבן דער אייגנטלעכער אומלעגאלער פארבינדלער צווישן דעם צענטראל-קאמיטעט פון דער פארטיי מיט דער לאדזשער ארגאניזאציע. וועז איך בין ביים סוף פון יאר 1912 געווארן מעסיק אין "בונד",בין איך געווארן דער פארבינדלער צווישן דער פארטיי און אים,און דורך אים מיטן צ.ק. פון "בונד". ביי אים אין שטוב האב איך זיך באקאנט מיטן באקאנטן בונדישן טויער פון יענער צייט -בראניסלאוו גראסער-וועלכער איז אין יאר 1913 יונגערהייט געשטארבן,און זיין נאמען האבן שפעטער געטראגן א סך בונדישע קולטור-קלובן איבער גאנץ פוילן. דורך פאזנאנסקין איז מען אויך בעקומען אין קאנטאקט דער שטאטישער אינטעליגענטן-גרופע,וועלכע פלעגט פון צייט צו צייט איינארדענען פארשידענע קולטורעלע אונטערנעמונגען לטובות דעם בונדישן ר.ק. (רויטער קריז

פאר פאליטישע ארעסטירטע).

ווינטער 1913-1914 האב איך זיך ביי אים געטראפן אויך מיטן באקאנטן בונדישן טוער און גלענצנדן רעדנער בייניש מיכאלעוויטש,וועלכער איז געקומען קיין לאדזש ווי דער בונדישער פארשטייער אין נאציאנאליטעטן-ראט ביי דער סאציאל-דעמאקראטישער פראקציע פון רוסישן פארלאמענט (דומע),כדי אויפצוקלערן די דעמאלטיקע גרויסע סענסאציע פון טאג - די פראוואקאציע-אפערע פון ראמאן מאלינאווסקי,דעם פארזיצער פון דער באלשעוויסטישער פראקציע אין דער דומע.

גראד צו יענער צייט איז געגרינדעט געווארן ביי דער אקטיווער מיטהילף פון אונזערע בונדישע חברים,דער יידישער האנדלס-אנגעשטעלטער פאראיין אין לאדזש. אזא פאראיין האט שוין אייגענטלעך עקזיסטירט אין לאדזש פון לאנגע יארן צוריק,אבער ער האט געטראגן אן אסימילאטארישן כאראקטער;קיין יידיש ווארט האט מען דארט נישט געהערט,די פוילישע שפראך איז געווען דארט די דאמינירנדיקע. פאליטיש איז די מערהייט פון אירע פירער געווען גענייגט צו דער ס.ד.ק.פ.ל.(די שפעטערדיקע קאמוניסטישע פארטיי).

אין שטאט איז שוין געווען א גרויסע צאל אנגעשטעלטע אין קלענערע אונטערנעמונגען,פשוטע פאלקס-מענטשן,און אויך נאך אזעלכע,וואס האבן געטראגן קאפאטעס און קליינע היטעלעך וואס האבן בכלל נישט געהאט קיין צוטריט צו יענעם גרויסן אסימילאטטארישן פאראיין ("קאפאטשאזשעס" האבן בכלל דארט נישט געקענט געהערן) - און עס איז רייף געווארן דער גע-דאנק צו שאפן א נייעם יידישן האנדלס-אנגעשטעלטן פאראיין, ווו יידיש זאל זיין די אומגאנגס-שפראך פון כמעט אלע זיי-נע מיטגלידער. אן אדוואקאט (אנדרעס) האט ארויסבאקומען די דערלויבעניש פון גענעראל-גובערנאטאר אין פעטריקאוו (לאדזש האט ביז 1914 אדמיניסטראטיוו אנגעהערט צו דער

פעסריקאוער גובערניע). און אין פרילינג 1913 האט דער פאראיין אנגעהויבן צו פונקציאנירן. דער פאראיין איז שנעל געוואקסן פאפולער צווישן די מאסע אנגעשטעלטע און צום סוף יאר האט ער שוין געציילט קנאפע 1000 מיטגלידער. איך בין שוין דעמאלט געווען אן אנגעשטעלטער אין א גרויסער טעקסטיל פירמע און אויך שוין אנגעהערט צום "בונד" און מיטן גאנצן יוגנט-ברען אריינגעווארפן זיך אין דער פאראיין-טעטיקייט. וועלכירס מיטגלידער,געפירט פאליטישע אגיטאציע און שוין אין דער ערשטער פארוואלטונג פון פאראיין,האט דער "בונד" פון 12 פארוואלטונגס-מיטגלידער געהאט 5.צווישן זיי אויך מיין פעטער חיים-לייב פאזנאנסקי. ביי די שפעטערדיקע וואלן איז געווארן פארזיצער פון פארײין און אלס אזעלכער געבליבן לאנגע יארן.

מיין פעטער איז בכלל געווען א זער ליבליכער און געמיט-לעכער מענטש,האט זיך זעלטן אויפגערעגט,געווען א צוגעלא-זענער צו אלעמען,מיט א לייכטן שמייכל אויף די ליפן און לאכנדיקע אויגן. קיין גרויסער רעדנער איז ער נישט געווען, אבער א לאגישער און גוטמוטיקער דיסקוטאנט און אפאנענט. מ'האט אים ליב געהאט און אויך די פאליטישע קעגנער האבן געהאט א סך דרך ארץ פאר אים און גערן מיטגעארבעט מיט אים.

מיר האבן געשאפן ביים פאראיין א יידישע ביבליאטעק.די פייערלעכע דערעפענונג פון דער ביבליאטעק איז פארגעקומען גראד דעמאלט ווען ביינים מיכאלעוויטש איז געווען אין לא-דזש. האבן מיר אים געבראכט פון גראנד-האטעל,ווו ער איז איינגעשטאנען אלס א תוסישער קופיעץ (סוחר),אין פאראיין אריין און ער האט געהאלטן א באגריסונגס-רעדע פון 30 מי-נוט. ער האט גערעדט וועגן דעם אויפבלי פון דער יידישער קולטור און ליטעראטור,באגייסטערט דעם גאנצן עולם מיט זיין שיינער און אינהעלטסרייכער שפראך. מיר,די גרופע

בונדיסטן זענען געווען שטארק שטאלץ מיט אונזער פירער און וואהזאגער.

פאר דעם דאזיקן פעסער מיינעם האב איך נאך ניגנלווייז געהאט א ספעציעלע שוואכקייט. וועז כ'בין נאך אלס שילער אריינגעצויגן געווארן אין א סאציאליסטישן יוגנט-קרייז, פלעג איך זיך מיט גרויס באוונדערונג און אנערקענונג צוהערן זיך צו די רייד פון מיין מאמען וועגן איר רייזע קיין וואהשע מיטן זיידן צום אדוואקאט ראזענזאל; זי פלעגט דערציילן די איינצלהייטן פון די ארעסטן פון מיין פעטער און דעם פארשטייענדיקן פראצעס, וווּ עס האט אים געדראהט סיביר, קייטן, פארשיקונג. עס פלעגט דערביי אפט דערמאנט ווערן דער "בונד", וועגן אומלעגאלער פארטיי-ארבעט, אגיטאציע, פארשפרייטונג פון אומלעגאלער ליטעראטור א.א.וו. אין מיין דמיון האב איך געזען מיין פעטער ווי א העלד, ווי א מוטיקן קעמפער פאר א גערעכטער זאך. פערזענלעך האב איך אים, ביזן יאר 1910, ווינציק מאל געזען; ער פלעגט, אדער ארומפארן אין פארטיי-ענינים איבער די שטעט פון יידישן מושב, אדער זיצן אין די רוסישע טורמעס. און דערפאר קען איך נישט זאגן, אז ער האט געהאט א דירעק טן שייכות מיט מיין אנשלוס אין דער בונדישער באוועגונג, אבער אומדירעקט האט זיין סובסטלע פערזענלעכקייט און די אידעאלן אין וועלכע ער האט געגלייבט און געקעמפט פאר זיי, געהאט איר ווירקונג אויף מיין יוגענטלעכן געדאנקן-באנג און געמיט.

אין דער מלחמה-צייט האט ער אין יידישן האנדלס-אנגעסטלטן פאראיין, ווו ער איז געווען פארזיצער, געפירט א גרויסע הילף-ארבעט צווישן די אנגעשטעלטע, וועלכע זענען געווען ארבעטסלאז. פאר זיי איז געעפנט געווארן אין פאראיין א קיך, א טיי-האלע. ער פלעגט זארגן, אז דער פאראיין זאל באקומען פון מאגיסטראט דעם געהעריקן צוטייל פון פראדוקטן,

ער האט אויך געזארגט פאר דער גייסטיקער שפּיז פון די מיט גלידער - עס פלעגן אין לאקאל פון פאראיין פארקומען לעק-ציעס,רעפעראטן,קאנצערטן,כאר-אונטערנעמונגען. ער האט אויך אייניגעפירט שפּראך-קורסן,מ'האט בעלערנט פוילישׁ,דייטשׁ און רוסישׁ,אויך בוכהאלטעריע. און ער אליין איז געווען דער לערער,דער אינספּרוקטאר.

ווען די מלחמה 1914-1918 האט זיך געענדיקט און פוילן איז ווידער געווארן א זעלבסטשטענדיקע מלוכה,און ווען דער פעדאנאג י,אב האט בעפּנט א גימנאזיע פאר יידישע טיידלעך (שבח האט מען נישט בעלערנט) איז פאזנאנסקי געווארן דער סעקרעטאר פון דער גימנאזיע. דעם פאסטן האט ער אנגעהאלטן ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. הונדערטער מיידלעך האבן פאר די צוואנציק יאר זיך בעלערנט אין דער דאזיקער גוט באקאנטער אין לאדזש גימנאזיע. פאזנאנסקי איז ביי זיי און ביי זייערע עלטערן,געווען שטארק באליבט און געשעצט. אירפלעג מיך אין פארלויף פון די שפּעטערדיקע יארן טרעפן מיט אביסוריענטקעס פון דער גימנאזיע,וואס האבן זיך גראסטוועט פון חורבן און אלע האבן בערעדט וועגן פאזנאנסקין מיטן גרעסטן פיעטעט און ליבע.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן (סעפּטעמבער 1939) און די בונדישע טוערס און ראטמענער פון שטאט-ראס (אויך אנדערע),האבן פארשטאנען,אז זיי וועלן זיין פון די ערשטע ארעסטירט צו ווערן מצד די נאצים,האבן זיי באשלאסן וואס גיכער צו פארלאזן מיט זייערע משפּחות לאדזש,און לאזן זיך אויף מזרח,גלייבנדיק אז דארט וועלן זיי זיך ראטעווען. א טייל פון זיי האט טאקע זיך איינגעגעבן צו ראטעווען אין רוסלאנד, א טייל פון זיי איז דורך פארשיידענע וועגן איבער רוסלאנד,יאפאן,אין יאר 1940 געקומען אין די פאראייניקטע שטאטן.

מיין פעטער חיים-לייב פאזנאנסקי,וועי אויך דער ד"ר מארגוליס,יוסף מארגענטאלער און זילבערבערג,האבן נישט געקענט ביי זיך פולען צו פארלאזן דאס יידישע לאדזש,וועמענס פארשטייער זיי זיינען געווען,האבן זיי באשלאסן צו בלייבן אין שטאט און מיטמאכן אלץ,וואס עס דערווארט אלע יידן,ביי די דייטשן.

די משפחה - מיין מאמע,מיר אלע,האבן צוגעריידט דעם פעטער חיים לייב מיט דער מומען,זיי זאלן צוגלייך מיט אנדערע פארלאזן די שטאט,אבער מיין פעטער איז געבליבן פעסט ביי זיין באשלוס. אבער שוין אויפן דריטן טאג נאכן אריינקומען פון די דייטשן אין שטאט אריין,אי געקומען צו אים אין שטוב אריין א פאליציי-פארשטייער און האט אים מיטגענומען אין פאליציי-דעפארטאמענט. פון דעמאלט אן האבו מיר שוין פון אים נישט געהערט. מ'האט אים,צוזאמען מיט די דערמאנטע בונדיסטן און אויך א גרויסע צאל אנדערע "פאליטישע פארברעכער",געהאלטן פארשפארט אין א סורמע,ווו מ' האט זיי מערדערלעך געשלאגן,און צום סוף פארפייניקט צום טויט,און ביז היינט איז נישט באקאנט ווו זייער געביין איז אהינגעקומען.

מיין מומע רעלא (אלבין),דעם פעטער חיים-לייבס פרוי,א ליסוואסשקע פון שאוועל,קאוונער גובערניע,זייער א געמיסלעכע און לעבעדיקע פרוי,האט גערעדט יידיש מיט א "סין". מיין פעטער האט זיך מיט איר באקאנט אין כערליז,ווו זי האט שטודירט דענטיסטיק. זי האט אבער איר פראפעסיע נישט פראקטיצירט. קיין קינדער האבן זיי נישט געהאט און זי איז אלע יארן געווען שטארבלעך פארליבט אין אים,אין איר ליאווא. ווען ער פלעגט בלייבן ביז שפעט אויף דער נאכט אויף זיצונגען אין האנדלס-אנגעסטעלטן פאראיין,אדער ביי די שול-פארוואלטונגען,פלעגט זי אים ברענגען סאנדוויטשן

און וואלטן אויף אים אין צווייטן צימער,ביזן סוף פון דער זיצונג.

א פאר חדשים שפעטער זענען מיר אלע אריין אין לאדזשער געטא. די חדשים און שפעטער יארן זענען בעפלאסן אין צרות און אין פיין. די מומע,האס געגלייבט,אז איר ליאוא לעבט און וועט זיך נאך אומקערן צו איר. זי האס בכלל בעהערט צו די אפטיילסטן,וואס האבן אין די ערגסטע בעטא-צייטן געגלייבט אין אלע פאנטאסטישע מעשהס,וואס עס פלעגן זיך פאר-שפרייטן,אז אט-אט וועלן די ענגלענדער צעברעכן די דייטשן די ביינער,און אז די דייטשן זענען שוין אן עראפלאנען און שיפן,וועלכע זיי האבן פארלוירן אין די שלאכטן מיט ענגלאנד.

אין אנפאנג,וען די לאדזשער יידן זענען אריין אין בעטא איז זי געווען מיט מיינע עלטערן,אבער שפעטער האט מען זי איינגעארדנט אין דער קינדער-שול,וואס די מערעם-שול האט בעהאט אין באלוס,אויף זגערזשער נאס. שפעטער צו,וען רום-קאווסקי,דער עלטסטער פון די יידן אין בעטא,האס זיך דער-ווומס,אז אין בעטא בעפינט זיך אויך די פרוי פון ח.ל.פאז-נאנסקי,פאר וועמען ער האס בעהאט א גרויסן רעספעקט,ווי צו אן ערנסטן בעזעלשאפטלעכן סוער פון פאר דער מלחמה,האס ער ארויסגעוויזן צו איר א ספעציעלע אויפמערקזאמקייט און צו-בעטיילט איר א צימער אין מארישין צוזאמען מיט דער שוועס-טער פון באקאנטן יידיש-טשעכישן גרויסן שרייבער,פראנץ קאפקא,וועלכע איז אריינגעקומען אין לאדזשער בעטא צוזאמען מיט די טראנספארטן דייטשע און עסטרייכישע,ווי אויך טשע-כישע יידן,וואס די דייטשן האבן בעבראכט אהער. די יידן פון דייטשלאנד זענען לרוב בעווען עלטערע מענטשן,להיפוך, די יידן פון ווין און פראג זענען בעווען א יינגערער עלע-מענט,צום טייל פראפעסיאנאלן.

די מומע מיינע האס געלעבט כמעט ביז דער ליקווידאציע

פון געטא. זי איז קראנק געווארן, און איך האב זי נאך בא-
ווירן צו זען אין שפיטאל, טרוים אן אויסגעלאשענע, קראנקע
פרוי, קורץ פאר דעם ארויסשיקן מיך אין קאצעט קיין דייטשלאנד.

איך וויל צוגעבן, אז מיין פעטער האט אין יאר 1939 ארוי-
סגעגעבן א באנד זכרונות "מעטוארן פון א בונדיסט". ווייטער-
דיקע בענד האט ער שוין נישט באוויזן ארויסצוגעבן.

דער דריטער, דער יינגסטער ברודער פון מיין מאמען, מנחם
פאזנאנסקי, איז געווען נאר טיס זיבן יאר עלטער פון מיר.
ער, מענדיא, וויי אלע האבן אים גערופן, איז געווען דער ליב-
לינג פון מיין זיידע-באבען, אפשר דערפאר, וואס ער איז ג-
ווען לענגער צוזאמען מיט זיי, ווי די אנדערע זין. ער איז
געווען א געלאסענער, רויקער בחור, א מחמיד; אליין זיך ג-
לערנט שפראכן, געקענט גוט רוסיש און העברעיש, גערעדט א פלי
סיקן ליטעראריש יידיש. ער איז געווען אן עקסטערן און
יעדעס יאר אפגעגעבן עקזאמענעס אין דער גימנאזיע. ער פלע-
גט זיך אויסהאלטן פון געבן לעק ציעס אין רוסיש און העב-
רעיש, אפגעגעבן עקזאמענעס פריער אלס א רוסישער לערער, שפע-
סער פאר א "אפסעקארסקי אוטשעניק" (די ערשטע שטופע פון א
אפסייק-פראוויזאר). מיט אונז, זיינע פליטענישעס, פלעגט ע ר
זיך גערן פארנעמען. מיך האט ער צוגעגרייט צו די עקזאמע-
נעס אין דער האנדלס-שולע. ער האט זיך שטארק פארטיפט אין
דער העברעישער ליטעראטור, און האט אנגעהויבן שרייבן לידער.
א שטארקע השפעה האט אויף אים געהאט דער העברעישער שרי-
בער שאפמאן, וואס האט געווינט אין לעמבערג (דעמאלט עסט-
רייך-אונגארן). ער האט באשלאסן צו פארן קיין לעמבערג, כדי
צו זיין נאענטער צו שאפמאנען. אויף צו קענען זיך דארט
אויסהאלטן, האט ער זיך אויסגעלערנט אין א לאדזשער דרוקע-

רייַ האנט-זעצעריי און ווען ער איז געקומען קיין לעמבערג, האט ער דארט בעארבעט א צייט אין דער דארטיקער יידישער צייטונג " לעמבערגער טאגעבלאט".

דערווייל רוקט זיך אונטער די צייט,ווען ער דארף זיך שטעלן צום פריזיוו און ער וויל נישט,אז דער טאטע זיינער זאל באצאלן 300 רובל שטראף,פאר זיין נישט צושטעלן זיך, איז ער געקומען אהיים קיין לאדזש און מיטן זיידן געפארן קיין קאטעניץ-פאדאלסק,ווו ער איז געבוירן געווארן,און מען האט אים צוגענומען צו די זעלנער.

אייגנטלעך,איז אים,לוים זיין בילדונג,געקומען צו דינען ווי א "וואלנא אפרעדיעלאיושטשי"(איין יאר פרייוויליקער) ד.ה. נאר איין יאר און ווי א פרייוויליגירטער,ער האט דאס אבער געדארפט סאן,לויטן געזעץ,א יאר פריער,איידער זיין יארגאנג איז געופן געווארן צום פריזיוו.

ער האט זיך נישט געקענט צופאסן צו דער כאטסקער באהאנ-דלונג פון זיינע "דיאדקעס" (עלטסטע). ער פלעגט שרייבן ביסער-סרויעריקע בריוו צו די עלטערן זיינע,צו מיין מא-מען און צו זיין ברודער. מ'פלעגט פארן צו אים אין פאלק אריין (דאכט זיך,אין לוצק). געפרווט פארבינדן אים מיט די דארטיקע יידן. אזוי האט ער זיך אפגעמאטערט קנאפע דריי יאר. בעקומען אהיים,ווידער בעגעבן העכראאישע לעקציעס. די נאענטסטע חברים זיינע זענען געווען די דעמאלס יונגע פא-עטן יצחק קאצענעלענסאן און יעפים זאזולא. זיי פלעגן אלע דריי סראגן דעמאלס מאדערנע בריסע פעלערינעס,מיט קליינע רונדע קאפעלושן און נישט ביי איינעם האבן זיי אין דער גאס ארויסגערופן פארוונדערונג און נייגעריקייט. זיי פלע-גן אפט קומען צו דער באבען אין שטוב און זי איז ג עווען זייער צופריידן פון דעם ווייס פון דער יונגער חברה און פלעגט זיי מכבד זיין מיט סיי און ווארעניע.

יצחק קאצענעלנסאן איז שפעטער געווארן דער באקאנטער פאעט,וואס האט געשאפן אין א קערנדיקן און שיינעם העברע-יש און יידיש. - יעפים זאזולא איז מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה אוועק קיין רוסלאנד;געשריבן דארט לי-דער אין רוסיש,אבער מ'האט וועגן אים ווייניק געהערט.

מיין פעטער האט זיך באקאנט מיט דער לערערין מאניא ניע-בראט,וועלכע האט געוווינט אלס א סובלאקאטארין ביי מיין עלטערן פעטער,סאלאמאן. זי איז געווען א לערערין אין דע ר גימנאזיע יאשונקא-זעליגסאן. עס האט לאנג נישט געדויערט און זיי האבן באשלאסן חתונה האבן. דערווייל האט מיין פע-טער מנחם באקומען ארבעט אין העברעישן פארלאג פון ביאליק-ראווניצקי,אין אדעס. האט ער אהין ארויסגערופן זיין בא-שערטע און דעם 14-טן יולי 1914 האבן זיי געזאלט שטעלן א חופה. צו דער חתונה איז אהין געפארן מיין זיידע יוסף פאז-נאנסקי. ווען ער איז אנגעקומען קיין אדעס דעם 14-טן יו-לי אין דער פרי,האט אים דאס פארל אפגעווארט ביי דער באן און מנחם האט אים איבערגעגעבן,אז דעם זעלבן טאג איז אויסגעבראכן די מלחמה און ער מוז זיך אין א פאר טעג ארום שטעלן צום מיליטער,אלס זאפאסנער סאלדאט.

אין אדעס האט גראד געוווינט דער שפעטער באקאנטער ציו-ניסטישער סוער,יצחק סאבענקין,וועלכער האט געהאט אן אויס-לענדישן פאס,מיט א וויזע צו פארן קיין ישראל (דעמאלט טער קיי). די פעטער פלעגן דעמאלט זיין אן פאטאגראפיעס. ער איז געווען א קרוב פון מיין זיידן און ער האט גערן געגע-בן זיין פאס מיין פעטער,אז ער זאל זיך ראטעווען פון צו גיין אין דער מלחמה. מ'האט אויך שנעל געשטעלט א חופה ביי א רב און אין דריי טעג ארום,איז מיין פעטער אנגעקומען קיין קאנסטאנטינאפאל. די פרוי זיינע איז אים שפעטער נאכ-געפארן. זיי האבן זיך געטראפן אין חיפה.

מיין זיידע האט נאך באוויזן צוריקצוקומען קיין לאדזש. דערווייל איז טערקיי אריין אין דער מלחמה אויף דער זייט פון די דייטשן און מ'האט כמעט אלע רוסישע בירגער ביי זיי ער שווערע באדינגונגען אינטערנירט אין א לאגער פון געפאנ-גענע,צווישן זיי אויך מיין פעטער מיט זיין פרוי.

ווען די מלחמה האט זיך געענדיקט,זענען זיי אוועק קיין תל אביב,דעמאלט נאך זייער א קליינע שטאט. מנחם האט באקו-מען א פאסטן אלס לערער. עס זענען געבוירן געווארן ביי זיי צוויי קינדער: בנימין און רות. די לוינען זיינען געווען זייער קליינע און זיי האבן זיך גוט געמוטשעט. פון צייט צייט פלעגן מיינע עלטערן זיי צו ביטלעך אונטערשטיצן מיט געלט און מלבושים. ווען מנחמס קינדער זענען אונטערגעוואק-סן האבן די עלטערן זיי געשיקט אין קיבוץ אריין. אין יאר 1933,ווען דער נאציזם האט אנגעהויבן בושעווען אין דייט-שלאנד,זענען אנגעקומען קיין ארץ ישראל א פאר גרופעס דיי-טש-יידישע חלוצים,וועלכע זענען געווארן איינגעארדנט אין קיבוצים און אויך אין קיבוץ אין וועלכן עס האט זיך געפו-נען רות. מיט איינעם פון די דייטשע חלוצים אין קיבוץ האט רות חתונה געהאט. נאך דער חתונה האט דאס יונגע פאר-פאלק לאנג נישט געבליבן אין קיבוץ און זיי זענען געקומען קיין תל אביב.

צו יענער צייט האט זיך שוין געפונען אין תל אביב מיין שוועסטער פאליא און איר מאן,סאלעק פאגעל. זיי זענען געקו מען קיין ישראל אין יאר 1935,פון פאריז,אויף אן אפידעוויט וואס מיין פעטער האט פאר זיי ארויסבאקומען.מיין שוואגער פאגעל איז געווען א געענדיקטער ארכיטעקט. ער האט אין א צייט ארום באקומען ארבעט. מיין פעטער מנחם האט נאך מיט א צייט צוריק באקומען צוגעטיילט,צוגלייך מיט אנדערע לערער, א מגרש אויף אויסצובויען אויף אים אן אייגענע שטוב.מיין

מיין פעסער האס נישט געהאט קיין מיסלען אויף אויפצושטעלן א שטוב פאר זיך. ער פלעגט פארן מגרש צאלן קליינע יערלעכע ראסעס . פאר דער צייט איז די געגענט,וו דער פלאץ זייע- רער האס זיך געפונען,געווארן צוגעריכטנט צום צענטר פון דער שטאט און האט באקומען א גרעסערן וועדס. האס מיין שוואגערצוגערעדט מיין פעסער און מומען,אז זיי זאלן דעם פלאץ פארקויפן,און פאר דעם געלט,וועט מען אין אנדער ראיאן קע- נען קויפן אן אנדערן פלאץ און עס וועט נאך בלייבן געלט אויף אויפצושטעלן א שטוב. אזוי האבן זיי טאקע געטאן. מיין שוואגער האט געמאכט די פלענער און מ'האט אויפגעשטעלט א שיינע,גראמע,גרויסע שטוב, א שוהפוחדיקע מיט זייער טאכטער, וועלכע איז געקומען מיט איר מאן פון קיבוץ. דער מאן פון מיין קוזינע,רות,דער יידיש-דייטשער בחור - לאכיש - האט ארגאניזירט א פלאסטיק-פאבריק. ער האט ארויסגעבראכט שיין פרנסה. זיי האבן דריי קינדער: צוויי יינגלעך און א טאכ- טער. זיי זענען שוין היינט דערוואקסענע מענטשן. אלע דריי אין מיליטער; די יינגלעך האבן שוין חתונה געהאט. איינער פון זיי האט בשעת דער יום כיפור מלחמה,באקומען א דורכגע- שאסענעם פוס .

מיין פעטערס זון,בנימין,איז געבליבן אין קיבוץ בית השיטה. ער איז דארט געווען א לערער. ער האט אין קיבוץ חתונה געהאט מיט צפורהן,מיט וועלכער ער האט געהאט דריי זין. זי.צפורה,האט דארט געהאט מיט זיך איר מוטער,וואס איז געווען פון דער היים א קאצענעלנסאן,א שוועסטער פון דער פרוי פונעם ישראל-פרעזידענט,זלמן שזר. בנימין איז געווען אנגעזעהן אין זיין קיבוץ. ווען מיר,איך מיט מיין פרוי.זענען אין יאר 1958 געווען אין ישראל,האבן מיר בא- זוכט דעם קיבוץ. בנימין האט זיך שטארק געטוליעט צו מיר, געוואלט ארויסווייזן זיין נאענטקייט צו מיר,אבער מיר

האבן בשום אופן זיך נישט געקענט פארשטענדיקן ,ווייל חוץ העברעיש האט ער קיין אנדער שפראך נישט געקענט. צוויי זין האבן שוין חתונה געהאט און געבליבן אין קיבוץ.ליידער,איז אייגער פון זיי געפאלן אין דער יום כיפור-מלחמה און עס איז געבליבן א יונגע אלמנה מיט א קינד. אויך מיין קוזין, בנימין,לעבט שוין נישט. ער איז פאר צוויי-יארן אומגעקומען אין א קאר-אקצידענט,וועו ער איז געפארן אין שטאט אריין אויף א באזוך צו דער מאמען.

דער פעטער מנחם האט נישט אנגעהערט צו קיין שום פארטיי. ער איז אבער געשטאנען נאענט צו דער געוועלשאפט "הקיבוץ המאוחד" (פון די לינקע פועלי ציון),וואס האט אויך ארויס-געגעבן זיינע ביכער,וועלכע ער האט געשריבן אין ישראל. ער האט איבערגעזעצט פון רוסיש פעדאר קראפאטקינס באקאנט בוך "זכרונות פון א רעוואלוציאנער", אין יאר 1957 איז דערשי-נען זיין בוך קורצע דערציילונגען "דמיות מלוות" און אין יאר 1960,שוין נאך זיין טויט,איז דערשינען א בוך "בריוו" (צווישן זיי אויך זיינע צו מיר,און מיינע צו אים). ער איז אויך געווען א מיטארבעטער פון עטלעכע דארטיקע ליטעראריש-עע זשורנאלן. ער האט אויך רעדאגירט י.ח. ברענערס ווערק.

מיר זענען אלע יארן געשטאנען אין א שריפטלעכן קאנטאקט מיט אים,וואס האט זיך נאך מער פארשטארקט נאך זיין באזוך אין לאדזש אין די דרייסיקער יארן. וועו די צווייטע וועלט מלחמה האט זיך געענדיקט,האבן זיי דארט פון א ישראל-ציי-טונג,וואס פלעגט דרוקן נעמען פון גראטעוועטע יידן פונם גרויסן חורבן,זיך דערוווסט,אז איך מיט מיין מאטער,צוזא-מען מיט מיין ברודער מארקוס,און זיין פרוי און מאטער, זענען געבליבן לעבן,און גלייך זיך געשטעלט אין קאנטאקט מיט אונז. אזוי איז אין אלע שפעטערדיקע יארן אנגעאנגען

צווישן אונז א וואראמער כריוו-אויסטויש אין יידיש וועגן פארשידענע אקטועלע פראגן, ביזן יאר 1957, וועלן ער איז געשטארבן נאך א קורצער קראנקהייט. ער האט שטארק געוואלט מיך זען און נישט דערוואַרט זיך.

די מומע מיינע, מנחמס פרוי, מאניע, האט זיך געשטאמט פון בערדיטשעוו. זי האט דארט אין די יונגע יארן סימפאטיזירט מיטן "בונד" (איר ברודער, א דאקטאר, האט דארט אנגעהערט צו דער אנפירערשאפט פון "בונד"). זי האט געוואַנדיקט דעם קיעווער פעדאגאגישן אינסטיטוט און אין לאדזש איז זי געווען א לערערין אין א גימנאזיע. אירע אדנטע ריכטס-קעגנשטאנדן זענען געווען נאטור-ווישענשאפט און געשיכטע. זי איז געווען אן ערנסטע פרוי און האט זיך מיט חמען גוט פארשטאנען. קומענדיק קיין ישראל, אין יאר 1914, האט זי די העברעישע שפראך אינגאנצן נישט געקענט, אבער מיט דער ציים האט זי די שווערע שפראך אויף אזוי פיל באהערשט, אז זי איז געווארן א גוטע שוחפטע צו מנחם שאפונגען; זי פלעגט אים אויך בייהילפיק זיין ביים פארבעסערן די שול-ארבעטן פון זיינע שילער אין דער גימנאזיע. מיט מיר פלעגט זי קארעספאנדירן אויף רוסיש.

אינערעמאנס, אז ווען מיר, איך מיט מיין פרוי, זענען דאס ערשטע מאל געקומען אין אויגוסט 1962 אין די פאראייניקטע שטאטן, האט מיין חבר און פריינט מרדכי בערנשטיין, גענפירט אין פארשידענע ערטער, וואס האט בעקענט ארויסרופן ביי מיר א ספעציעלן אינטערעס. צווישן אנדערע האט ער מיך אריינגעפירט אין ניו-יארק אין דער גרויסער שטאטישער ביבליאטעק אויף דער 5-טער עוועניו. מיר זענען געגאנגען פון שטאק צו שטאק און ער האט מיר געגעבן פארשידענע אויפקלערונגען. מיר זענען געגאנגען פון איין שפראך-אפטיילונג צו דער צווייטער, ביז מיר זענען געקומען צו דער יידישער. צוליב זיין

פארש-ארבעס,איז בערנשטיין דא געווען אן אפטער גאסט און זיך דארט גוט אריענטירט. דערצייל איך אים וועגן די ביכער פון מיינע פעטערס. נישט לאנג זוכנדיק,האט ער אין דער קאר-טאטעק געפונען די נעמען זייערע און די נומערן פון די דא-זיקע ביכער. איך האב מיך דערפריים,זעענדיק מיט מיינע אוי גן די שאפונגען פון מיינע ביידע פעטערס אין דער דאזיקער גרויסער ביבליאטעק.

אין גאנג פון מיינע זכרונות-באשרייבונגען,וועס מיר נאך אויסקומען אומצוקערן זיך צו די פערזענלעכקייטן פון מיינע פעטערס,וועלכע האבן,יעדער אויף זיין אופן,געהאט א שייכות און השפעה אויף מיין לעבן און גייסטיקער אנטוויק-לונג.

מ י י ן ק י נ ד ה י י ט א ו ן י ו נ ג ס

וועז מיינע עלטערן זענען אין יאר 1898 געקומען קיין לאדזש,האבן זיי געדונגען א דירה פון צוויי צימערן מיט א קיך,אין סאמע רעכטן צענטער פון דער שטאט,אויף פעטריקא-ווער 37. פון פארנס,צו דער גאס,איז נאך געשטאנען א קליין הייזל,אבער אינעווייניק אין הויף זענען פון ביידע זייטן זייטן געשטאנען צוויי גרויסע פירשטאקיקע קאמיניצעס. די רעכטע קאמיניצע האט געהערט צו א יידן שמולאוויטש,וואס האט געהאט אין פראנס פון הויז א שענק,און די לינקע - צו לוי קאן,דעם פאטער פון דעם שפעטערדיקן לאדזשער גרויסן פאבריקאנט און מאגנאט - אשר קאן. אין אונזער רעכטער זייט האבן אין יענער צייט געווינט,אויסשליסלעך,יידן געקומענע קיין לאדזש פון דער גרויסער רוסישער אימפעריע,שוין אוי-ראפעיש געקליידעט.דאס זענען געווען אין זייער מערהייט, די אזוי גערופענע אין פוילן "ליסוואקעס",אן אונטערשיד צו

צו ער איז געווען פון ווילנע,מינסק,בערדיטשעוו,קיעוו, ראוונע,אדער פון טיף רוסלאנד.

אויף דער לינקער זייט פון לאנגן הויף,האבן כלויז גע- ווינט יידן,אין קאפאטעס און קליינע יידישע היסעלעך. ערשטנס,די גאנצע משפחה קאן: זיין,טעכטער,איידעמס,שוא- גערס,און א שיינע פאר צענדליק אנדערע סראדיציאנעלע יידן. אין דער מיט פון הויף,אין זיין גאנצער לענג,איז געשטאנען נישט קיין הויכער פלויסאבער דער פלויס איז נישט געווען קיין מניעה פאר די קינדער פון ביידע זייטן הויף.מ'פלעגט אריבערקריכן פון איין זייט אויף דער צווייסער און צוזא- מען זיך שפילן. עס האבן זיך אויסגעמישט יינגלעך מיט פאה- לער און קליינע היסעלעך מיט קינדער אין העמדלעך,רויסע רובאשקעס,קורצע היזלעך,און היסלען;דאסזעלבע מיט די מיידי- לער.

אין א דריי יאר ארום ווען מיר האבן שוין דארט געווינט האט דער באלעבאס פון אונזער זייט,שמולאוויטש,אפגעקויפט אויך די אנדערע זייט,אוועקגענומען דעם פלויס,האט געלאזט אויפבויען א קוואר-קאמיניצע,איבער דער גאנצער בריים פון סוף-הויף און עס האט לאנג נישט גענומען און די לאקאסארן פון הויף האבן זיך אויסגעמישט,די ליסוואקעס מיט די פוי- לישע. אין די פארטערן און אונסערשטע שטאקן,האבן זיך גע- פינען פאבריקלער,ווארשטאטן,חדרים,שילן. אויפן הויף האבן זיך געשפילט בלי גוזמא א צוויי הונדערט קינדער; פון די פענסטער פון די חדרים האט מען געהערט די מאנאטאן זינגע- דיקע שטימעלעך פון די חדר-יינגלעך;פון די שילן איז געגאנ- גען דאס ברומען פון די דאוונערס. פון די ווארשטאטן און פאבריקלעך האט זיך געסראגן דער רויש פון די מאשינען און געזאנג פון די ארבעטער. דער הויף האט פארגעשטעלט מיט זיך כמעט דאס לעבן פון א גאנץ פויליש שטעטל. אויפן הויף פלעגן

קומען זינגערס,מוזיקאנטן,קונצנמאכערס,אלערליי הענדלערס מיט פעק אויף די פלייצעס,אדער קאשיקעס,אויך מיט שטופ-ווע-געלער. מ'האט זיך ארום זיי ארומגעשטעלט און באקוקט זייערע מציאות. א גאנצן טאג איז אויפן הויף געשטאנען א לארעס,א געשריי,א געפילדער. יונגע שטימען האבן זיך אויסגעמישט מיט די שטימען פון די עלטערע.

געשפילט האבן זיך די קינדער אויפן גרויסן הויף אין קופקעלעך אין פארשידענעווינקעלער,אפהענגיק פון דער על-טער;גאנץ אפט יינגלעך צוואמען מיט די מיידלעך. אין דער דעטראסקסיוו פון דער צייט,זע איך,אז דער היינטיקער ספארט האט א גרויסן שייכות,אן ענלעכקייט צו די פריטיסי-ווע,יינגלשע שפילעריין פון אמאל. דער באלעס,דער "פאלאנס (א לענגלעכער,לייכטער,שמאלער שטעקן) "יאגעלעך",דאס וועטן זיך,ווער עס וועט אין געיעג קומען פריער צו דער באשטימטער מעטע - דאס זענען געווען די הויפט-שפילעריין אויפן הויף מ'האט זיך בעשפילט אין באשטענדיש,די מיידלעך אין "קלא-טש" - זיי פלעגן אויסמאלן מיט קרייד א קרייז מיט אפטיי-לונגען מיט נוסערן און אויף איין פוס געדארפט שפרינגען פון איין נוסער אין צווייטן,נישט אנרירנדיק די קאנטן פון די אפטיילונגען.

כמעט א גאנצן טאג איז מען געווען פארנומען מיט די שפי-לעריין,איבערריסנדיק זיי צו מיטאק. אויך די חדר-יינג-לעך האבן געפונען צייט צו שפילן זיך מיט דער רעשט חכרה. מיין עלטערער ברודער,ארנאלד, (מיט אנדערסהאלב יאר עלטער פון מיר),איז געווען א יינגל א ברען. ער פלעגט כמעט שטענ-דיק אנפירן מיט די שפילעריין; איך בין געווען,אין פאר-גלייך מיט אים,א נעבעכל,א נאכשלעפער. ער פלעגט ארגאניזי-רן שלעגעריין אפילו אויך מיט יינגלעך פון שכנישן הויף. ער פלעגט זיך אויך פארנעמען,צוואמען מיט אנדערע יינגלעך,

מיט יאגן און זיסן מיט א גומענע פראצע אויף שוואלבן,וא-
ראנעס און אנדערע פייגל,מיט יאגן קעגן,מייז און שטשורעס
אין די קעלערן.

גאנץ אפט פלעג איך אים מקנא זיין פאר זיינע אוואנטו-
רעס. אלע קינדער האבן צווישן זיך געראדט אויף יידיש,אוים-
געמישט געמישט מיט די דיאלעקטן,וועלכע זיי האבן געבראכט
פון זייערע היימען. עס איז דא כדאי צו דערציילן ווי א
נאך מיינע עלטערן זענען איבערגעאנגען פון רוסיש,וואס זיי
האבן געבראכט פון בעדיסטעוו,אויף יידיש. מיין טאטע פלע-
גט אין דער ערשטער ציים רעדן מיט אונז בלויז אויף רוסיש.
מאכט זיך א מעשה,אז שטיינדיק אמאל פארן סויער,קומט אן
אונזערס א שכן,דער ד"ר שטערלינג,און הערענדיק ווי דער
טאטע רעדט מיט אונדז אויף רוסיש,האט ער זיך אויפגערעגט
און געשריגן צו מיין טאטן אויף פויליש: צו אלדע שווארצע
יאר,עס קומען די ליטוואקעס אהער און ווילן רוסיפיצירן
אונדזער לאנד (פוילן); פלאפלס שוין בעסער אויף אייער
זשארגאן,און זאל מען דא מער נישט הערן די מאסקאליש שפראך.

די דאזיקע רייד פונעס דאקטאר,זענען מיין טאטן שטארק
אריין אין קאפ,און ווען אויך מיר קינדער האבן אים דער-
ציילט,אז די קינדער אויפן הויף קרימען זיך אונז נאך,האט
ער באשלאסן איבערצוגיין צו דער יידישער שפראך. און אזוי
האבן מיר זיך צוגעווויינט צו רעדן יידיש. און הגם איך האב
שפעטער אין דער שולעאויסגעלערנט זיך אויך גוט רוסיש,פוי-
ליש אין דייטש,איז שוין יידיש געבליבן ביי מיר מיין אינ-
טימסטע שפראך,וועלכע האט מיך באגלייט אלע יארן אין אלע
וואגלעניטן פון מיין לעבן. און יידיש איז אויך געבליבן
די פארשטענדיקונגס-שפראך צווישן אונז דריי עלטערע קינדער;
די אנדערע פיר קינדער ,וואס זענען שוין געבוירן געווארן
אין לאדוש,האבן שוין צווישן זיך אפילו בערעדט אויף פויליש

אבער די שטוב-שפראך איז שוין געבליבן פאר אלעמען - יידיש.

דער ד"ר שטערלינג איז געווען א ייד,א פוילישע סאציאליסט (פ.פ.ס.),געשפילט א גרויסע ראלע אין דער פוילישער סאציאליסטישער באוועגונג. ווען ער איז געשטאבן,האט דער סאציאליסטישער מאגיסטראט באשטימט אנצורופן אויף זיין נאמען די פריעריקע סארגאוואגאס,אויף וועלכער עס האט זיך אגב געפונען דער יידישער שפיטאל.

דער סאטע אונזערער האט אונז נישט געוואלט שיקן אין חדרים. אין די שולן האט מען ערשט אנגענומען צו די אכט יאר. האט ער אונז,מיין ברודער ארנאלד און מיך,געשיקט אין דעם מאדערנעם חדר מחוקן פון יצחק גאלדבערג אויף דער ציגל גאס 59. דער דאזיקער גאלדבערג איז געווען דער בעל קורא אין דער דייטשער שיל;אין זיין חדר מחוקן האט מען שוין געלערנט חוץ חנך,אויך העברעיש,רוסיש,רעכענען און צייכענען. דער לערער פון העברעיש איז געווען יצחק קאצענעלנסאנס פאטער, א ייד א בעל כעסן. ער האט געהאט א דינע ווירע און פלעגט מיט איר שלאגן איבער די פינגער,ווען מ'האט זיך נישט צוגעהערט צו זיינע רייד,אדער גערעדט בעת זיין לעקציע. חומש האט מיט אונז געלערנט אייגער א ייד -מינסקי. ביי זיינס א לעקציע האט מען געקענט שרייען,פילדערן. אין שופלאדהאס ער געהאלטן סאבאק און גילזן,און געשאפט ציגאראסן פאר זיך. פלעגט מען אויסנוצן די געלעגנהייט ווען ער פלעגט ארויסגיין אויף א פאר מינוט און איז אריינמישן מעל וואס חברה האט ספעציעל געבראכט מיט זיך. ער האט ליב געהאט בשעת דער לעקציע זיינע,ארויסשלעפן פון דער סאש בייגל און קייענדיק,דערציילן אויף יידיש חומש-מעשות. דער לערער פון רוסיש,וואסשיין,איז געווען א שטרענגער און בייזער ייד,געווען אבער א פעדאגאג א גוטער און פון איס האבן מיר

א סך נענאסן. פון די אנדערע קעגנשסאנדן איז ביי מיר וויי
ניק וואס געבליבן.

אין די שפעטערדיקע יארן האב איך מיך מיט דער יידישער
געשיכטע און מיטן חנך באקאנט פון יהואשס תנ"ך איבערזעצו-
נג און פון שמעון דובנאוס -וועלס געשיכטע פון יידישן
פאלק.

צו קנאפע 9 יאר בין איך אנגעקומען אין דער לאדזשער
האנדלס-שולע מיט דער רוסישער אונטערריכס-שפראך. פוילישן
און דייטש זענען געווען אבליגאטארישע שפראכן. איך בין
געווען א דורכשניטלעכער שילער. האב אבער געהאט גרויס
הנאה פון געאגראפיע און נאטור-וויסענשאפט. און ביז היינ-
טיקן טאג אינטערעסירן מיך די צוויי וויסענשאפטן באר שטא-
רק. אויך די רוסישע שפראך איז געבליבן ביי מיר שטארק איי
נגעבאקן אין מיין זכרון און איך באנוך זי ביי יעדער גע-
לעגנהייט. עס קומט מיר נאך אויס אויך איצט צו לייענען
רוסישע ביכער און קארעספאנדירן מיט פארשידענע פרייגנט אין
דער דאזיקער שיינער שפראך.

אין דער שולע האב איך געהאט יידישע,פוילישע,דייטשע און
רוסישע חברים,אבער נאענט,אינטים,בין איך געווען מיט די
יידישע חברים. מיט עטלעכע פון זיי האב איך אנגעהאלטנא-
ענטע חברשאפט אויך נאכן ענדיקן די שולע. די הויפט סיבה
דערצו איז געווען דאס,וואס זייענדיק אין די לעצטע קלאסן
אין דער שולע,האט מיך איינער פון זיי,מאיר עסקין,אריינגע-
צויגן אין א סאציאליסטישן שילער-קרייז. צו דעם קרייז זע-
נען אויך צוגעצויגן געווארן די שילער: מאסעק בייגלמאן,
גדליהו קארן,סטערליק און דראזדאוו. מיר האבן שטודירט פא-
ליטישע עקאנאמיע,קאמענטארן איבער קארל מארקס לערע און טע-
אריע,דיסקוסירט איבער לאסאלן,לאפארגן,בעבעלן,קאוטסקין
און איבער נאך אנדערע דעמאלט אקטועלע פראבלעמען פון דער

וועלס.

מיט עטקינען,בייגעלמאנען און קארנען האב איך אנגעהאל-
טן אלע יארן א נאענטע פריינטשאפט און חברשאפט. צום סוף
1912,נאך די באקאנטע לענער געשעעניש,וועו די צארישע רע-
גירונג האט אין די גאלד-גרובן בייט טייך לענא געשאסן אויף
שטרייקנדע ארבעטער,זענען מיר אלע פיר חברים,אריינגעטרעטן
אין דער אומלעגאלער בונדישער ארגאניזאציע אין לאדזש.

איך וויל מיך נאך א ביסל אפשטעלן אויף דער שטוב אונ-
זערער,דערציילן עפעס וועגן מיין סאטן,וואס איז געווען
דער דערציער און וועגווייזער מיינער,און פאר מיר אויך דער
קלאסישער מוסטער פון א מענטשן,וואס זוכט נייע וועגן,נייע
פארמען פון מענטשלעכן צוזאמענלעבן. ער האט פאר אונז קינ-
דער אויסגעטייטשט זיין צוגאנג צו רעליגיע. ער האט מיט אלע
פיברען פון זיין נשמה פיינט געהאט דעם קלער,אויך דעם יידי-
שן. געהאלטן זיי פאר פאלשע אויסטייטשערס פון דעם באגריף
גאסהייס,פון נאטור-געזעצן,געווען אן אנהענגער פון שפינא-
זאס צוגאנג דערצו און פון שפינאזאס עטיק. זיין קעגנערשאפט
צום קלער איז געווען א שארפע,ער האט זיי געהאלטן פאר פא-
ראזיטן און איז געווארן א קעמפנדער "בעזבאזשניק"

מיין זיידע,פאזנאנסקי,וואס איז אויך געווען א פריידענ-
קער,האט אבער געהאלטן די גלויביקע חסידים פאר בלינדע,וואס
וועלן מיט דער צייט זיך באפרייען דערפון און מ'דארף זיי
סאלעריין.

מיין טאטע פלעגט נישט גיין אין שול אריין,נישט געהאל-
טן פון די סראדיציאנעלע מנהגים. אויך מיין מאמע האט זיך
צוגעפאסט דערצו. קיין כשרע קיך איז ריינמאל ביי אונז נישט
געפירט געווארן. - נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה האט מיין
פאטער זיך מיילווייז געענדערט. ער איז נישט געווארן א

אנדערש,אבער שוין ניט מער א קעמפנדער "בעזבאזשניק",מער טאלערירט די פרומע יידן,געדונגען א סטאבילן פלאץ אין דער "דייטשער"סינאגאגע,געהאט הנאה פון דער נגינה פון די דאר- טיקע חזנים. ער פלעגט גיין אין שיל אריין בלויז שבת,מיט א שטקן (געלאזט אים,ווי אויך אנדערע האבן זיך נוהג גע- ווען,אין דער נארדעראבע פון דער שיל),דערביי פלעגט ער פון דארט פארן מיטן טראמווייי אין דער פאסט צו באזארגן אלערליי געשעפטלעכע ענינים. ער האט מיר קיינמאל נישט אויפ געקלערט די סיבה פון דער דאזיקער ענדערונג. ער איז אויך געווארן מער יידיש-נאציאנאל געשטימט.

דער טאטע מיינער האט נאך דריי יאר זיין אין לאדזש,פאר- לארן די פאר סויזנס רובל,וואס ער האט געבראכט פון בערדי- שעוו און געבליבן אן פרנסה.האט ער געזוכט זיך צושלאגן צו עפעס. ער האט א נייגונג צו מלכה,ער האט שטענדיק בעהאט ביי זיך אלערליי כלים,ווערקצייג און געקענט זיך גוט אום- גיין מיט זיי. נאך אין בערדישעוו האט ער ליב געהאט צו גריבלען זיך אין מאכן אלערליי עקספערימענטן מיט עלעקטרי- ציטעט,מיט עלעקטרישע גלאקן,וואס איז נאך דעמאלס געווען אין די ווינקעלעך. ער פלעגט אין דער פרייער צייט לייענען כיכער ווען דעם,נאכפארשן צייכענונגען,און איצט,זוכנדיק פרנסה,האט ער געפרוווט זוכן גליק אין לאדזש אויף דעם גע- ביט. פריער האט ער ביי זיך אין שטוב איינגעפירט עלעקטרי- שע גלאקן,באזארגט זיך מיט דראטן,איזאלירבאנד,צינק און קויל און אנדערע נויטיקע דערצו זאכן. שפעטער איינגעריכט גלאקן ביי מיין פעטער אין שטוב,ווי אויך ביי א פאר שכנים.

איינגעאיבט זיך אין דעם,און געגומען זוכן ארבעט אין דעם געביט אין פארבריקן,גרויסע הייזער,האטעלן און דאס האט זיך אנגענומען און געגעבן אים גוטע פארדינסטן. דער

ברודער און איך פלעגן ניין מיטן סאטן אים העלפן. אין די
גרויסע הייזער פלעגט מען מאכן אן אריינגאנגס-גלאק צום
סטרוזש און אויך פון די שסאקן צו איס. אין די האטעלן האס
דער טאטע געמאכט אויף יעדן שטאק נומעראסארן, וואס זענען
מיט עלעקטריש דראטן געווען פארבונדן מיט די באזונדערע
צימערן. אין די פאבריקן פלעגט מען די שטאקן פארבינדן מיט
דעם ביורא, מיט דער אדמיניסטראציע. די דראטן פלעגט מען
ציען איבער די לאנגע פאבריקס-הייפן.

דער טאטע פלעגט שטיין אויפן לאנגן לייטער, פארבינדן די
דראטן, צוקלאפן צו די סלופעס. אייניער פון אונז פלעגט צו-
האלטן די לייטער, דער צווייטער - שלעפן די דראטן. אייגמאל
איז דער טאטע אראפגעפאלן פון דער לייטער, זיך גוט צעקלאפט
און געבליבן אין בעט א שיינע פאר טעג. די מאמע, די משפחה,
האבן געזוכט מיסלען, וועגן, אז דער טאטע זאל באפריים ווערן
פון דער שווערער פרנסה. און עס האט זיך געמאכט א געלעגנהייט.

ווי שוין פריער דערמאנט, האט מיין פעטער סאלאמאנס פרוי
זיך אנגעהערט מיט צבי פרילוצקי, וואס איז געווען זשורנא-
ליסטיש טעטיק אין פארשידענע פעריאדישע אויסגאבעס אין לאנד.
דאס האט ער רעקאמענדירט מיין טאטן צו ארגאניזירן אין לא-
דזש אן אגענטור, א הורס-געשעפט פון אלערליי יידישע און
רוסישע אויסגאבעס. דורך אן אדוואקאט האט מען באקומען די
קאנצעסיע פון דעם פעטריקאווער גובערנאטאר צו עפענען אזא
אונטערנעמונג. דאס איז נישט אזוי אנגעקומען און עס האט
געדויערט איבער א יאר צייט צו באקומען די דאזיקע דערלויב-
ענישן. ביז צו באקומען די קאנצעסיע, האט א באקאנטער פון
מיין טאטן, א קריסט, געמבאלסקי, וואס האט שוין געהאט אן אגענ
סור פון פוילישע אויסגאבעס, אפגעסיילט א ווינקל אין זיין
לאקאל און אונטער דער קאנצעסיע פון געמבאלסקי, האט מיין
טאטע אנגעהויבן צו פירן זיין צייטונגס-געשעפט. זיך באקאנט

מיט די צייטונגס-פארקויפער,וואס האבן געהאט זייערע קיאס-
קן אין פארשידענע פונקטן פון שטאט,אריינגעפארן קיין וואר-
שע,אנגעקניפט באציונגען מיט צייטונגס-אגענטורן,געשטעלט
זיך אין פארבינדונג מיט די אדמיניסטראציעס פון די צייי-
טונגען. אין יענער צייט,דאס איז שוין געווען סוף 1903,
האט פרילוצקי אנגעהויבן ארויסצוגעבן א סעגלעכע צייטונג
"דער וועג" און מיינטאסט האט איבערגענומען די פארטרעטער-
שאפט אויף לאדזש און אומגעגנט.

אזוי האט זיך אנגעהויבן צו אנטוויקלען א נייע אונטער-
נעמונג ביי מיין סאטן,וואס האט זיך אין פארלויף פון יארן
פארוואנדלט אין א גרויסער פרנסה-געשעפט,וואס האט זיך צע-
בליט און האט אנגעהאלטן ביזן אנהייב פון דער צווייטער
וועלט-מלחמה,און אין וועלכער כמעט אלע מיינע ברידער און
שוועסטער זענען אין פארשידענע צייטן געווען באשעפטיקט,
און מיסגעהאלפן צום ווקס פון געשעפט. דאס דאזיקע געשעפט
האט מיין סאטן דערמעגלעכט צו געבן אלע קינדער מיסעלע ביל-
דונג,וואס האט דעמאלס געקאסט גענוג טייער,און בכלל צו
פירן א בעסער לעבן און אפילו מאכן אפשפארונגען.

מיט דער צייט האבן מיר זיך איבערגעצויגן אויף פעסריקא-
וער 60,אין א גרעסערערדירה. אריפן זעלבן הויף האט מיין
טאטע געדונגען א גרעסערן לאקאל פאר דעם צייטונגס- אונטער-
נעמונג. מיין טאטע,איז ווי געזאגט געווען א פארטגעשריט-
נער מענטש,געווסט שוין דעמאלט,וואס הייסט היגיענע,אפהיטן
דאס געזונט,און איך מוז אנערקענען,אז אלע קינדער ביי אונז
האבן זיך אנסוויקלט געזונט,קיינער פון אלע זיבן קינדער
איז נישט אוועקגעפאלן אין א כראנישער קראנקהייט. מיר האבן
געהאט א הויפישן דאקטאר (באמאס,שפעטער דומע-דעפוטאט),מיט
וועמען מיינע עלטערן זיינען געשטאנען אין א שטענדיקן קאנ-
טאקט,און אויך א פעלדשער ,וויסאנסקי,וואס האט געהאט א סך

פראקטיק און איז געווען א בעל יועץ פון מיינע עלטערן. יע-
דעס קינד איז געשלאפן אין א באזונדער בעטל (די שכנים פלע
גן זאגן, אז ביי ווינאגראדן איז א שפיסאל). מ'האט זיך צו-
געדעקט נישט מיט קיין פערענע, ווי עס דעמאלט געווען אין
מאדע, נאר מיט א וואטאווע קאלדרע. מיר האבן געהאט א שטענ-
דיקע דינסט אין שטוב, פריער א יידישע און שפעטער א קריסטן.
די נייע ווינונג אונזערע האט שוין געהאט וואסער-קלאזעטן
און עלעקטרישע באלייכטונג (מ'דארף דאך געדענקען, אז דאס
איז געווען מיט איבער 70 יאר צוריק). מיין טאטע איז נישט
געווען קיין גביר, אבער עס איז געווען ביי אונז א וואראמע
זאטע, באלעבאטישע שטוב, מיט הכנסת אורחים און אויך הילף
פאר די אנדערע, מיט וואס עס האט זיך פארנומען מיין מאמע.

אין פעטערבורג, אין יאר 1904, האט א ייד -בארדעצקי-,
ארויסגעגעבן א סענלעכע רוסישע צייטונג, וואס האט געקאסט
נישט מער ווי איין קאפיקע און זי האט טאקע געהייסן "גאזע
טא קאפעיקא". אלע אנדערע רוסישע צייטונגען האבן דעמאלט
געקאסט צוויי קאפיקעס, און דריי. זיי זענען געווען גרעסער
אין פארנעם און אויך זיכער אינטערעסאנטער, אויך ערנסטער,
אבער די "גאזעטא קאפעיקא" האט זיך צוגעפאסט צום ניוואא
פונעם דורכשניטלעכן פאלקס-מענטש, האט זי שנעל אנגעשלאגן
אין איר פארשפרייטונג; בארדעצקי האט אנגעהויבן ארויסצו-
געבן אויך אילוסטרירטע זשורנאלן "סיני זשורנאל""סאלנצע
ראסיאי", ביליקע, אבער שיינע אויסגאבעס, וואס האבן געהאט
דערפאלג. מיין טאטע האט באקומען די פארטרעטונג פון גא-
ראדעצקיס צייטונגס-פארלאג אויף לאדזש און אויך דא האבן
זיך די דאזיקע אויסגאבעס גוט פארשפרייט. פון פעטערבורג
האבן מיר אויך באקומען די פארטרעטונג פון דער יידישער
צייטונג "דער פריינד".

אין ווארשע האט ש.י. יאצקאן, א גוטער זשורנאליסט,

פארקוקט זיך אויף גאראדעצקין און אויך אנגעהויבן ארויס-
צוגעבן א יידישע איין-קאפיקע-צייטונג "דער ווארשעווער
טאגעבלאט", וואס האט געפונען א גוטן אפקלאנג ביים ברייטן
יידישן עולם. אונז איז איבערגעגעבן געווארן די פארטרעטער
שאפט פון דער צייטונג אויף לאדזש. דערווייל האט צבי פרי-
לוצקי באקומען די דערלויבעניש ארויסצוגעבן אין ווארשע א
צוויי-קאפיקע צייטונג "דער וועג". אין איר האבן מיטגעארבעט
י.ל.פרץ, שלום אש, ה.ד.נאמבערג און אנדערע. דאס איז געווען
איו יאר 1905, און מיר זענען געווארן דער פארטרעטער אויך
פון דער דאזיקער צייטונג.

אין דעם דאזיקן רעוואלוציאנערן יאר 1905, האט זיך דער
פארקויף פון די צייטונגען גאר שטארק פארגרעסערט. ס'זענען
אויך צוגעקומען נייע צייטונגס-פארקויפערס, קריסטלעכע און
סיי יידישע. דאס זענען געווען די קליענטן פון אונזער אונ-
טערנעמונג. די באנען פון ווארשע (אומדירעקט אויך פון פע-
טערבורג), וואספלעגן ברענגען די צייטונגען, זענען אנגעקו-
מען קיין לאדזש אין פארשידענע צייטן פון טאג, אבער דער -
הויפט א זייגער 5-6 פארטאג.

איך דערמאן מיך, ווי א שטארק פארשלאפענעם פלעגט מיך
מיין טאטע וועקן און ארויסשלעפן פון ווארעמען בעט פארטא-
גס, איך זאל גיין מיט אים צו דער באן נאך די צייטונגען
(צו דער ווארשע-ווינער באן איז געווען פון אונזער הויז
א 15 מינוט גאנג). דארט האט שוין געווארט א שטענדיקער בא-
לעגאלע מיט א פערד, וואס פלעגט מיט אונז ארומפארן צו די
הויפט-פונקטן פון דער שטאט, ווו די צייטונגס-פארקויפער
האבן שוין מיט אומגעדולד געווארט אויף די צייטונגען. א
גרויסער טייל פון די צייטונגס-פארקויפער האט געווארט
אויף אונז אויפן הויף, ווו עס איז געווען אונזער ביורא.
די שכנים האבן פראטעסטירט, וואס מ'לאזט זיי נישט זיך אויס-

שלאפן,מחמת די צייטונגס-פארקויפער האבן שטארק געטומלט
און ניטש איינמאל זענען אויסגעבראכן סקאנדאלן צוליב דעם.

.....

איך דערמאן מיך גאנץ בענוי די שטורמישע יארן פון אקטאבער 1905. איך בין שוין דעמאלס אלס בעוועז איבער 10 יאר.מען האט דערוואוסט א לאדע סאג דעם אויסברוך פון א פאגראם אין לאדזש. אין הויף האבן די שכנים געשאפן א "סאמא-אבאראנע" (זעלבסטשוץ),מיט עטלעכע אלטע רעוואלווערן,מעסערס און העק; מ'האט בעהאלטן אויפן פייער סעפ מיט הייס וואסער צו באגיסן די קעפ פון די פאגראמשטשיקעס,וועלן זיי וועלן אריינקומען אויפן הויף . (דער פאגראם איז אויסגעמיטן געווארן א דאנק דער שטעלונג פון די ארגאניזירטע סאציאליסטיש-געשטימטע פוילישע ארבעטער). איך דערמאן זיך די באריקאדע,וואס מ'האט אויף שנעל אויסגעבויט לעבן אונזער הויז. מ'האט גראד דעמאלס בעהאט אראפגעווארפן די קליינע הייזקע,וואס איז געשטאנען בייט פראנט פון הויז און בעהאלטן בייט פארענדיקן אויף זיין ארט א גרויסע 4 שטאקיקע קאמיעניצע.מ'האט ארויס געשטעלט וועגענער,פעסער מיט צעטענס,ברייטער,לייטערס;קעגן איבער איז געווען מילערס אפטייק - האט מען אויך פון דארט ארויסגעשלעפט אלערליי פעסלעך,קאסטנס און אנדערע זאכן. איך און מיין ברודער צוזאמען מיטן טאטן זענען מיר ארויף אופן העכסטן ארט פון דער געביידע אין בוי,און פון דארט האט מען געזען צענדליקער באריקאדן שטייגן לענג-אויס אויף דער פעטריקאווער גאס. וועז עס האט געשטילט דער אומרו,האט מען פאנאנדערגענומען די באריקאדן. נאכדעם זענען געקומען די גרויסע דעמאנסטראציעס מיט צענטליקער טויזנטער באטייליקטע. פאר מיינע אויגן גייען אדורך די גרויסע דעמאנסטראציעס מיט צענדליקער רויטע פענער. די ענטוזיאסטישע מאסן האבן רויק מארשירט איבער דער פעטריקאווער גאס.עס האבן זיך געהערט

איין ל"ע יוסף פיינשטיין מיט זיין ווייב.

איין ל"ע זוֹרֵ-זאלמאן

איין ל"ע מרדכי שוב

שלאפן,מחמת די צייטונגס-פארקויפער האבן שטארק געטומלט
און נישט איינמאל זענען אויסגעבראכן סקאנדאלן צוליב דעם.

.....

איך דערטאן מיך גאנץ בענוי די שוורמישע יארן פון אקטאבער 1905. איך בין שוין דעמאלט אלט געווען איבער 10 יאר.מען האט דערוואוסט א לאדע סאג דעם אויסברוך פון א פאבראם אין לאדזש. אין הויף האבן די שכנים געטאפן א "סאמא-אכאראנע" (זעלבסטשוץ),מיט עטלעכע אלטע רעוואלווערן,מעסערס און העק; מ'האט געהאלטן אויפן פייער סעפ מיט הייס וואסער צו באגיסן די קעפ פון די פאבראמשטשיקעס,ווען זיי וועלן אריינקומען אויפן הויף . (דער פאבראם איז אויסגעטיטן געווארן א דאנק דער שטעלונג פון די ארגאניזירטע סאציאליסטיש-געשטימטע פוילישע ארבעטער). איך דערמאן זיך די באריקאדע,וואס מ'האט אויף שנעל אויסגעבויט לעבן אונזער הויז. מ'האט גראד דעמאלט געהאט אראפגעווארפן די קלייניע הייזקע,וואס איז געשטאנען בייט פראנט פון הויז און געהאלטן בייט פארענדיקן אויף זיין ארט א גרויסע 4 שטאקיקע קאמיניצע.מ'האט ארויס געשפעלט וועגענער,פעסער מיט צעמענס,בריסער,לייטערס;קעגן איבער איז געווען מילערס אפטייק - האט מען אויך פון דארט ארויסגעשלעפט אלערליי פעסלער,קאסטנס און אנדערע זאכן. איך און מיין ברודער צוזאמען מיטן טאטן זענען מיר ארויף אופן העכסטן ארט פון דער געבוידע אין בוי,און פון דארט האט מען געזען צענדליקער באריקאדן שטייגן לענג-אויס אויף דער פעטריקאווער גאס. ווען עס האט געשפילט דער אומרו,האט מען פאנאנדערגענומען די באריקאדן. נאכדעם זענען געקומען די גרויסע דעמאנסטראציעס מיט צענטליקער טויזנטער באטיליקטע. פאר מיינע אויגן גייען אדורך די גרויסע דעמאנסטראציעס מיט צענדליקער רויסע פענער. די ענטוזיאסטישע מאסן האבן רויק מארשירט איבער דער פעטריקאווער גאס.עס האבן זיך בעהערס

איין ל"ע יוסף פיינשטיין

איין ל"ע משה פיינשטיין

איין ל"ע אסתר פיינשטיין

פוילישע און יידישע רעוואלוציאנערע קאמף-לידער. מיט א מאל איז אנגעלאפן א הארדע קאזאקן. ס'איז געווארן א טומל, ס'האבן זיך געהערט שיסעריין און דער עולם האט בענומען לויפן אין די טויערן אריין. דער טומל איז געווען אין לשער.

ווי איך האב זיך מיט יארן שפעטער דערוווסט, זייענדיק אין די פאראיזיקטע שטאטן, האבן זיך אין דער דאזיקער דעמאנסטראציע אויך באטייליקט דוד דובינסקי און אסראן, וועלכע האבן נאך זייער קומען קיין אמעריקע, דא געשפילט א גרויסע אין דער אמעריקאנער ארבעטער-באוועגונג. אסראן איז געווארן פארוונדערט בעת דער דעמאנסטראציע אין א פוס, און ער האט אונטערגעהינקט אלע זיינע יארן.

.....

דאס געשעפט פון מיין פאטער האט זיך גוט אנטוויקלט. מיר אלע דריי עלטערע קינדער, האבן געהאלפן דעם טאטן, סע זענען שוין אויך געווען עטלעכע אנגעשטעלטע. איך מיטן עלטערן ברודער פלעגן העלפן כיו א זייגער 8 אינדערפרי און שפעטער ביין אין דער שולע, און נאך א מאל פארנאכט, וועו סע פלעגן אנקומען אנדערע צייטונגען, קומען העלפן זיי פאנאנדערטיילן.

דער הויפט-צושטעלער פון אלערליי פעריאדישע אויסגאבעס, איז געווען א ווארשעווער הורס-ביורא "וויגאדא", פון איינעם רייזערמאן. יעדן טאג פלעגן אנקומען פון אים אנדערע בראשורן, זשורנאלן, וויצן בלעטלער אין פויליש און רוסיש, ווי אויך לייען-מאטעריאל פאר יונגסלעכע און קינדער.

מיר פלעגן אלץ ארויסגעבן צו די צייטונגס-פארקויפער אויף קרעדיט. יעדן דאנערשטיק פלעגן זיי צוריקברענגען די נישט פארקויפטע צייטונגען און זשורנאלן, באצאלן און קריגן ווייטערדיקע קרעדיטן. איך מיטן ברודער, ווי אויך די שוועסטער פאליא, האבן זיך אויסגעלערנט מיט זיי פירן די חשבונות און אזוי וואך איין, וואך אויס. דאס איז אפשר געווען די

סיבה,וואס מיר זענען אין די שולן געווען דורכשניטלעכע שילער.

פארלירן ביז 100 רובל און צוריקבאקומען זיי

די צייט איז געלאפן,פריער האט מיין ברודער די שולע און שפעטער האב איך געגנדיקט מיין בילדונג אין דער האנדל-שולע. אין די לעצטע קלאסן האט מען געלערנט אויך בוכהאלטע-ריע און האנדלס-קארעספאנדענץ. עס האט לאנג נישט געדויערט און איך האב באקומען א פאסטן אין א גרויסער האנדלס-אונטער נעמונג אין דער טעקסטיל-בראנזשע. עס האבן דארט בעארבעט א צוואנציק פערזאן,פון זיי זעקס אין ביורא,ווהין איך בין צוגעטיילט געווארן אין דער בוכהאלטעריע-אפסיילונג. די באלעבאטים,איינער ליכטענשטיין,א פוילישער ייד,און די אנדע רע -בריידער נאסקין- אפשטאמיקע פון קעניגסבערג (דייטשלאנד) ס'האט מיר באשטימט א געהאלט פון 25 רובל א חודש. צו יענער צייט האט א גאנצע ארבעטער-פאמיליע פון פיר פערזאן פארדינט 4-5 רובל א וואך. איך האב נושא חן געווען ביים באלעבאס ליכטענשטיין,ווי אויך ביים הויפט-בוכהאלטער סוויאדאשטש און ביי דער קאסיערין און קארעספאנדענטין,אן עלטער פריי-ליין -קליימאן. די לעצטע האט מיך געלערנט שרייבן אויף א שרייב-מאשין און איך בין שנעל געווארן דער קארעספאנדענט אין דער רוסישער שפראך. דעם באלעבאס האט אימפאנירט מיין גוטער זכרון און מיין אריענטאציע אין דער געאגראפיע פון דער גרויסער רוסישער איטפעריע,ווו עס האבן זיך געפונען די גרעסטע צאל פון זיינע קונים.

איך פלעג טיילוויז אויך ווייטער מיטהעלפן דעם מאסן און צוויי-דריי מאל א וואך אין די אוועגסן זיך סרעפן מיט די חברים פון סאציאליסטישן זעלבסט-בילדונגס-קרייז פון דער שולע און מיט זיי קאמענטירט די פארגיידענע לינקע אויסגא-בעס,וועלכע איך פלעג ברענגן פון מיין טאטנס געשעפט,אבער

שוין נישט נאר אין דער רוסישער שפראך,נאר אויך אין דער יידישער. כמעט אלע חברים מיינע האבן שוין אויך געארבעט אויף פאסטנס,און אין יידישע פירמעס,און וואס אמאל מער זענען די דיסקוסיעס בעפירט געווארן אין יידיש.

מיט דער ציים האב איך געווונען דעם פולסטן צוטרוי ביי מיינע באלעבאטים און זיי פלעגן מיך שיקן אין די בנק איינצוקאסירן און דעפאזיטירן גרעסערע סומעס געלט און טשעקן,וואס די פאסט פלעגט יעדן טאג ברענגען פון די קונים און רייזענדערס,אויך פון די מזומן-לייזונגען אין געשעפט.

איינמאל,דאס איז געווען אין חודש סעפטעמבער 1912,האס פאסירט מיט מיר א געשיכטע,וואס דער אויסגאנג אירער האס זיך געקענט זייער שלעכט אפרופן אויף מיין גאנצער צוקונפטיקער קאריערע און נאר א דאנק דער ערלעכקייט פון א פשוטן פאלקס-מענטש,האט זי זיך גליקלעך פארענדיקט.

די געשיכטע איז נאך אינטערעסאנטער מיט דעם,וואס אין פערציק יאר ארום האס זי בעפונען איר כאראקטעריסטישן אפקלאנג,און דאס ווייס-וויייס פון לאדזש, - אויף יענער זיים ים - אזש אין ארגענטינע.

אין א טאג גיס מיר דער באלעבאס ליכטענשטיין אין דער האנט אריין א גרעסערע צאל טשעקן אויף צענטליקער טויזנטער רובל און ציילט מיר צו זעקס טויזנט רובל אין מזומן. דאס מזומענע געלט פאקט ער אריין (אין מיינע אויגן) אין א פאפיר,און צוזאמען מיט די טשעקן לייג איך אלץ אריין אין א טעקע. דאס בעלט און א פאר טשעקן האב איך בעדארפט איינצאלן אויף קאנטע פון דער פירמע אין דער גרויסער לאדזשער האנדלס-באנק,אבער פריער האב איך בעדארפט דערלייזידיקן א פאר ענינים אין אנדערע בענק,און בין פאר צוועלף בעקומען אין דער האנדלס-באנק.

איך האב אויסגעפילט און דערלאנגט אין א פענסטערל פון

דער באנק אן אנטשפרעכנדע דעקלאראציע,באקומען א נומער און
געווארט ביז עס וועט אונטערקומען ביי דער קאסע מיין נומער.
ווען איך האב באמערקט,אז מיין נומער רוקט זיך אונטער,האב
איך פון דער טעקע ארויסגענומען דאס געלט פונעם פאפיר,
אריינגעלייגט דאס געלט אין דער טאש און דאס פאפיר אוועק-
געווארפן אין א זייט. עס דויערט נאך א 5-7 מינוט,ס'איז
מיין רייע. איך גיב דעם קאסירער דאס געלט מיט די טשעקן.
ער ציילט דאס געלט,איין מאל און נאך א מאל און זאגט צו
מיר:"אין דער דעקלאראציע דיינער שטייט געשריבן זעקס טויזט
רובל און דא האב איך בלויז פינף טויזט רובל". עס ווערט
מיר פינסטער פאר די אויגן. איך זאג אים,אז ס'האט געדארפט
זיין זעקס טויזנט. ער הייסט מיר זוכן אין מיינע קעשענעס
און אליין קוועטשט ער אן עלעקטרישן אלארם-גלאק. אין באנק
ווערט א סומאמאכע,אלע טירן און פענסטער פארמאכן זיך אוי-
טאמאטיש. מ'דערקלערט דעם עולם אין וואס עס האנדלט זיך,
מ'זאל זיך פארהאלטן רויק,עס וועט פארקומען א פערזענלעכע
רעוויזיע ביי יעדן פון די אנוועזנדיקע. די רעוויזיע האט
גארנישט געגעבן.

דערווייל האט מען טעלעפאניש געגעבן צו וויסן מיינע
באלעבאטים און איידער וואס און ווען,זענען זיי אנגעקו-
מען אין באנק אריין. עס הייבט זיך אן אויספארשונג.
רעד אהין,רעד אהער,דאס געלט איז נישטא. מ'נעמט מיך אין
א דראשקע אין געשעפט אריין און דארט הייבט זיך אן די אמ-
תע אינקוויזיציע. פריער איידל,רויק,שפעטער מיט געבייזער,
מיט געשרייען.מ'האט אויך דערווייל געשיקט נאך מיין פא-
טער.איינער פון די באלעבאטים זאגט צו מיר:"ס'איז איצט
צווישן די יונגעלייט אן עפידעמיע פון לויפן קיין אמעריקע
דארפסטו דאס געלט זיכער אויף הוצאות",און צו מיין פארטר
זאגט ער:" איר האט אוודאי געוואלט פארן מיט דער גאנצער

משפחה,איר האס אבער שלעכט אויסגעפלאנעוועט,די שפיל וועט זיך אייך נישט איינגעבן,גיט בעסער אפ דאס געלט,אייך מיר גיבו איבער דעם ענין צו דער פאליציי" (די עקאנאמי- שע לאגע פון מיין פאטער און מיט וואס ער באשעפטיקט זיך, האס ער נישט געוווסט).

אין געשעפט,צווישן פערסאנאל,איז א פולשטענדיקע צערו- דערונג. איך בין געווען גוט איינגעלעבט;כ'בין געווען כש- עס דער יינגסטער צווישן איבער צוואנציק טענטשן פון פער- סאנאל,שטענדיק א לעבעדיקער,א פריילעכער. קיין איינער פון זיי האס נישט געגלייבט,אז עס איז אן אפערע פון מיין זייס אז איך וויל צונעמען פרעמד געלט.גאר שטארק האס זיך איינ- געשטעלט פאר מיר דער הויפט-בוכהאלטער,וואס איז געווען שעף אין ביורא.

בינו.לבינו האס מען געבראכט א פאליציי-אגענט. איצט האס זיך דער דאזיקער פארשוין,מיט אויגן אנגעגאסענע פון בראנפן,געוומען צו מיר. אריינגענומען מיך אין א באזונדער צימער. מיט גלאסיקע רייד וויל ער ארויסבאקומען פון מיר מיין מודה זיין זיך. "וועסטו אפגעבן דאס געלט -זאגט ער צו מיר- וועט מען דיר גארנישט טאן.איך וועל נישט שרייבן קיין פראטאקאל,ס'וועט אלץ אדורך שא-שטיל.וועסטו זיך אבער איינעקשענען,שפילן טעאטער,וועלן מיר שוין וויסן ווי אזוי ארויסצובאקומען פון דיר דעם גאנצן אמת",און גיט מיר א זעץ אין פנים בכדי איך זאל,ווייזט אויס,פארשטיין,וואס עס הייסט "ארויסבאקומען". טענה אהין,טענה אהער,איך זאג איס:"איך ווייס,אז מ'האט מיר געגעבן זעקס טויזנט רובל, און פארוואס עס פעלט מיר א טויזנטער ווייס איך נישט. איך מיין,זאג איך,אז איך האב אים אויפגעווארפן צוזאמען מיטן פאפיר". ער לאכט סארקאסטיש,הייבט ווידער אויף די פויסט אויף מיר...דא עפנט זיך די טיר און דער באלעבאס

הייסט אים מיך לאון צורו. ער נעמט אים אוועק אין א זייט, גיט איר אין יד אריין א פינפערל און הייסט אים ציין.

פאר דער צייט,וואס דער אגענט האט מיך "געפארשט", האבן די באלעבאטים מיינע ,אונטערן דרוק פון פערסאנאל,וואס איז געווען איבערצייגט אין מיין ערלעכקייט,דערליידיקט דעם ענין מיט מיין פאטער,אז איך וועל אפצאלן דעם חוב מיט צען רובל א חודש,וואס וועט מיר אראפגערעכנט ווערן פון גע-האלט. איך און מיין פאטער האבן אונטערגעשריבן אזא פארפליכטונג - דערווייל איז מען אין שטוב ביי אונז געווויער געווארן וועגן דעם חשד,וואס מ'האט בעווארפן אויף מיר און אויף מיין פאטער;די מאמע,די רעשט משפחה האבן געקלאגט און געפיבערט מיטן זארג,וואס וועט ווערן מיט מיר. מ'איז געווען זיכער,אז מ'וועט מיך ארעסטירן,און מ'קען זיך פארשטעלן די פרייד זייערע ,ווען מיר זענען צוריקגעקומען אהיים. פרייד געמישט מיט אומעט. פרייד,וואס מ'האט מיך נישט פארהאלטן,און אומעט צוליב דעם איבערגעלעבטן און פונעם אומזיסטן פארדאכט אין מיין ערלעכקייט.

אויף דער נאכט האבן מיר בעהאט ווייזן פון פערסאנאל, חברים,פריינט . מ'האט ארומגערעדט דעם ענין,דאס גאנצן פאר-לויף פון .י בעשעענישן,פריער אין דער באנק און שפעטער אין געשעפט.

כ'האב געהאט א שווערע,כמעט א שלאפלאזע נאכט. פארסאגט, א זייגער זאקס,וועקט מיך מיין טאטע: -שסיי אויף,טו זיך אן. אין דער האנט האלט ער די לאדזשער יידישע צייטונג "לאדזשער טאגעבלאט",און זאגט צו מיר: "איך האב דעם איינ-דרוק,אז דאס פארלוירענע געלט איז דא". איך לייען איבער א גרויסן אנאנס אויף דער ערשטער זייט פון דער צייטונג: "ס'איז געפונען געווארן א גרעסערע סומע געלט.אפצונעמען קענן סימנים אויף צימל-גאס 50,ספירא.

מיר לויפן שנעל אויף דעם אנגעבענעם אדרעס. עס עפנט
אונז די טיר א יונגערמאן און פרעגט אונז גלייך:איר זענט
געקומען וועגן דעם בעלט פון אנאנס? ער פרעגט אונז אויס,
ווו דאס האס פאסירט,ווי גרויס איז די סומע און אנדערע
איינצלהייטן און זאגט אונז מיט א שטראלנדיקן פנים פון
פרייד: "יא,דאס בעלט איז אייערס. איך האב דאס געפונען,
קומט אריין."

דערבייַ דערציילט ער אונז,אז פון פארסאגט אן זענען שוין
געקומען פארשידענע מענשן ,אויפגעבען אכער אנדערע סימ-
נים,קלענערע סומעס,א בייטעלע,פארלוירן אויף דער גאס אאוו.
מ'קען זיך פארשטעלן אונדזער פרייד,אז מיר ווייסן שוין,אז
מיר וועלן רעהאביליטירט.

מיר גייען אריין אין א באלעבאטיזער שטוב. מיר זענען א
יידן אין א טלית,א מיטליאריקן,דאוונען. דאס איז געווען
דער פאסער פון דעם יונגערמאן. ער קוקט אונדז אן. דער זון
וווייזט אים מיט א שמייכל אויף אונז. דער טאטע איז נישט
מפסיק דאס דאוונען,אכער ער פארשטייט דעם זונס וווּנק און
שענקט אונז שטומערהייט א פריידיקן בליק. נאכדעם ווי ער
האט פארענדיקט דאוונען,בעט ער אונז זיך זעצן. דער זון
דערציילט די גאנצע געשיכטע מיט די געפונענע דורך אים
סויזנס רובל. די זאך איז געווען אזוי: ער איז געשטאנען
אין דער רייַ ביי דער קאסע,כדי צו באצאלן א וועקסל פון
50 רובל. אין א מאמענט האט ער באמערקט ליגן אויף דער ערד
א גרעסער שטיק צעקנייטשט פאפיר און פון דארט האט ארויסגע-
שפארט א שפיץ פון א בעלט-אסיגנאציע. האט ער אוועקגעשטעלט
דעם פוס אויפן פאפיר. עס האט אים אכער נישט געלאזט רוען,
האט ער צוגעווארט א מינוט-צוויי,באמערקט אז ס'איז שטיל,
קיינער רופט זיך נישט אן,האט ער זיך רויק איינגעבויגן,
אויפגעהויבן דעם פאפיר,אריינגעלייגט אין טאש אריין און

שנעל פארלאזט די באנק. דעם וועקסל זיינעם האט ער שוין נישט געצאלט. ער איז אריין אין א סויער,זיך ארומגעקוקט און געזען,אז קיינער איז נישטא,האט ער צעוויקלט דאס פא- פיר און דערזען - ס'איז א באנקנאט פון סויזנט רובל. איז ער געווארן צעמישט,א קלייניקייט,אזא גוואלטיקע סומע. איז ער אין איין אטעם אהיימגעקומען. אויפן וועג האט ער געמאכט א חשבון: ער ארבעט אין א פירמע אלס בעהילפס-מאנא- זינער,פארדינט צוואנציק רובל א חודש,מאכט דאס אויס פופ- ציק חדשים ארבעט. אין דער היים זענען דא זעקס קינדער, צוויי שוועסטער עלטערע פון אים,און דריי קלענערע קינדער. ביים טאטן איז די פרנסה א שטארק בצימצומדיקע,דערצו קרעכצט די מאמע שטענדיק אונטער,און דער דאקטאר און די אפטייק נעמען צו א גרויסן סייל פון די פארדינסטן. וועלן סויזט רובל שטארק צונוץ קומען. מ'וועט זיך א ביסל צוקליידן,בא- צאלן א פאר חובות א.א.וו.

ווען ער איז אהיים געקומען,האט דער טאטע באמערקט זיין צערודערונג. ער האט דערציילט,אבער נישט גלייך,וואס עס האט פאסירט מיט אים אין דער באנק. אבער לאנג קען ער נישט האלטן דעם סוד. ער נעמט ארויס דעם באנקנאט און דערלאנגט אים דעם טאטן און האט דערציילט דעם פאקטער און דער גאנצער משפחה ווי אזוי ער האט געפונען דעם סויזנטער. אין שטוב איז געווארן א גאנצע איבערקעבענישע. אלע ווארטן צו הערן וואס דער טאטע וועט זאגן. דער טאטע קלערט,איז זיך מישב מיט זיך אליין. ער פרעגט דעם זון נאכאמאל איבער,ער וויל וויסן אלע איינצלהייטן. די מאמע רופט זיך אפ,און זאגט צום טאטן: - האסט צוגעזאגט א נדן פאר מלכן,מיר האבן זיך געבראכן דעם קאפ,פון וואנען וועלן מיר שאפן די דריי הונ- דערט רובל,האט אונז גאט געהאלפן,און מען וועט קענען נאך פסח מאכן די חתונה.

רופט זיך אפ דער טאטע: - קינדער,עס איז א גרויסער נסיון. דאס געלט איז נישט אונזערס,אז מ'זאל שוין באשטימען אויף וואס מיר זאלן דאס פארטאן.איך שלאג מיך מיט דער דעה: האט דאס געלט פארלוירן נישט קיין ייד,איז אייבענס-לעך,ווי מ'זאגט,טעות גוי מוחר,עס קען דאך אבער זיין,אז דאס בעלס זאל האבן פארלוירן א יידישער אנגעשטעלטער,וועל-כן מ'קען חושד זיין,אז ער האט דאס געלט צוגענומען פאר זיך,און ער וועט איבער דעם אויסשטיין שבעה מדורי גיהנס פון זיינע באלעבאטים און ווער ווייסט,וואס עס וועט פון אים ווערן. דער זון קוקט אויפן טאטן,שווייגט,ווי איינער זאגט,ביסט קליגער,פראקטישער פון אונז - באשליס דו. פאלט צום סוף איין דעם אלטן א געדאנק: "איר ווייסט באר וואס, מירן צוגיין צו דער רעדאקציע פון דער יידישער צייטונג, דארט איז דא אונדזער קרוב,אברהם סענענבוים,מירן איס דער-ציילן די גאנצע געשיכטע,די ספקות,וואס עגבערן אונז,און מ'וועט הערן וואס ער וועט אונדז עצהנען. סענענבוים האט אויך איינגעפונען,אז ער איז א גרויסער נסיון און האט אונז געראטן צו געבן א גרעסערן אנאנס אין זייער יידישער צייטונג. "מטה נפשך,א קריסט לייענט דאך נישט קיין יידישע צייטונג,און אויב עס איז א ייד,וועט ער זיך שוין אפרופן און דעטאלס וועט דאס זיין א ריכטיקע מצווה פון השבח אבדה." און אזוי האבן מיר גטאן.

דא איז כדי צו זאגן א פאר וועלטער וועגן דעם מענטשן -אברהם סענענבוים- א דאנק וועטענס גוטע עצה,דער גאנצער ענין איז געקומען צו א גליקלעכן סוף.

סענענבוים האט אנגעהערט צו אן אנגעזעענער לאדזשער נאציאנאל-סראדיציאנעלער יידישער משפחה. צוויי פון זיינע זין זענען נאך פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה אוועק קיין ישראל אלס חלוצים. אברהם סענענבוים האט מיט יארן שפעטער

אויך עולה געווען. ביידע זיין זענען געווען פלמתניקעס.איי
נער פון זייאיז שפעטער אריינגעטרעטן אין ישראלדיקן דיפלא
מאטישן דינסט און אונטער דעם געענדערטן נאמען -ארצי-,האס
ער פארנומען פאסטנס אלס קאנסול און שפעטער אלס אמבאסאדאר
אין פארשידענע לענדער פון לאטיין-אמעריקע.

מיר קערן זיך אום צו ספיראן. נאכן דערציילן אונז די
גאנצע געשיכטע זאגט אונז דער אלטער ספירא: "איר פארשטייט
דאך,אז לויט דעם וויי איר דערציילט,געהערט דאס געפונענע
געלט צו דיינע באלעבאטים. קומט,עס איז שוין 8 א זייגער,
דאס בעשעפט איז שוין זיכער אפן,וועלן מיר דארט זיי איבער
געבן די סויזנס רובל. מיר נעמען א דראשקע,קומען ארויף אין
געשעפט אריין,די באלעבאטים און דאס פערסאנאל זיינען שוין
געווען ביי דער ארבעט. איך דערציל אויף שנעל די מיסאדע-
טער מיינע,אז דאס געלט האט זיך געפונען און אז די צווי
יידן זענען מיינע בר מזלס. די ידיעה פארשפרייט זיך שנעל
איבערן געשעפט,די פרייד שטראלט ארום פון יעדנס פנים. דער-
הויפט ווייזט די צופרידנקייט ארויס דער הויפט-בוכהאלטער,
וואס האט צומיינסטן געווירקט דערצו,אז ס'זאל מיך נישט
נעמען אין דער פאליציי.

מיר זענען אריין אין קאבינעט פון די באלעבאטים. דער-
זעענדיק דעם אלטן ספירא,מיט דער שיינער גרויער בארד,קא-
רעקט אנגעטאן,האבן זיי אים מיט דרך ארץ אויפגענומען,און
זעענדיק אויך מיך מיט מיין פאטער,האבן זיי פארשטאנען,אז
סע איז דא נייעס וועגן דעם פארלוירענעם געלט. מיר זעצן
זיך אלע,און דער אלטער ספירא דערציילט די גאנצע געשיכטע
וואס האט פאסירט מיט זיין זון אין דער באנק און וועגן
דעם אנאנס אין דער צייטונג א.א.וו. מיט פארגאוועטע אויגן
און אנגעשפיצטע אויערן,הערן זיך מיינע באלעבאטים צו,וואס
די ביידע ספיראס דערציילן. צום סוף רופט זיך אפ דער על-

סערער פון די באלעבאטים -ליכטענשטיין-,אז אין אמתן האט ער נישט געצווייפלט אין ווינאגראדס אומשולד,אבער ס'איז דאך נישט קלייניקייט -סויזנס רובל- ,און נאך א זאך,זאגט ער,היינט דאס פאסירט מיט איינעם,איז אויב דאס זאל גלאסיק אפגיין,וועט דאס מארגן טאן א צווייטער,א דריטער. און דער- צו דארף דער יונגערמאן ווינאגראד אליין לערנען פון דעם געשעענעם,אז צו בעלט,נאך דערצו צו פרעמדע בעלט,דארף מען זיך נישט באציען לייכטזיניק. דער צווייטער באלעבאס, א דייטשער ייד,האט נארנישט געזאגט,אבער פון זיין שווייגן און שטיינען,האט מען בעקענט ארויסלייענען,אז ער איז נאך ביי זיך נישט אינגאנצן זיכער צו די גאנצע געשיכטע מיט די ספיראס,מיט די געפונענע בעלטער,איז נישט קיין אנגעשטעלטע מעשה...

ספירא האלט אין דער האנט דעם סויזנטער און זאגט: איצט האב איך צו אייך מיין ענין - עס איז אן אנגענומענער מנהג אז דעם,וואס קערט אוס בעפונען בעלט קומט א דריטל פון דער סומע. איך וואלט נישט געווען אזוי צודרינגלעך,אז מ'זאל זיך האלטן ביים מנהג,ווען נישט דאס,וואס איך בין נישט קיין גביר און דארף איצט חתונה מאכן א טאכטער און נאס האט מיר איצט געהאלפן,אז איך זאל קענען סיליקן די דריי הונ- דערט רובל נדן,וואס איך האב צוגעזאגט.

ספיראס הדרת פניס האט ארויסגערופן צוטרוי צו זיינע רייד און דער באלעבאס האט נישט קלערנדיק ארויסגענומען פון דער קאסע 300 רובל און זיי געגעבן ספיראן.

אזוי האט דער אמת און די בערעכטיקייט געזיגט.

מיין פעטער חיים לייב פאזנאנסקי האט אין "לאדזשער טאג- בלאט" דערציילט די גאנצע מעשה נורא מיט די פארלוירענע און צוריקגעפונענע טויזנס רובל און דערביי ארויסגעהויבן די שיינע מענטשלעכע טאס פון די ספיראס,און ער האט אזיך

אין נאמען פון דער גאנצער משפחה אונדזערער אויגעדריקט די ספיראס די טיפסטע און דאנקבארסטע אנערקענונג אונזערע.

מיט דעם וואלט,אייגענטלעך,געדארפט זיין פארענדיקט די גאנצע געשיכטע מיט די סויזנס רובל,ווען דער עפילאג פון איר וואלט זיך נישט אפגעשפילט ווייט-ווייט פון אונזער היימשטאט לאדזש,אויף דער אנדערער זייט ים,אין ארגענטינע, אין 36 יאר ארום,שוין נאך דער צווייטער וועלט-מלחמה.

במשך פון די לאנגע יארן,האס די גאצע וועלט און באזונדערס דאס יידישע פאלק איבערגעלעבט שוועריע און ביטערע ציטן - געטאס,קאנצענטראציע און טויט-לאגערן. דער גורל האט מיך געבראכט קיין ארגענטינע,קיין בועגאס-איירעס. די נייגעקומענע,די "גרינע" האבן זיך יעדן זונטיק געטראפן ביי א טעפל שווארצע קאווע,אין א באר אויף ראג קאסטעלי און קאריענטעס (טאקע מיטן נאמען "קאסטעלי"). אין איינעם א זונטיק פארמיטיק בין איך געזעסן מיט באקאנטע ביי א טישל און זיך צוגעהערט צו שמועסן פון מיינע טיש-שכנים. מ'רעדט וועגן פארשידענע זאכן;איינער דערציילט וועגן אומערלעכע האנדלונג פון זיינעם א פריינס,וואס האט אים באשווינדלט; א צווייטער שיט פער און שוועבל אויף זיינע קרובים, צו וועלכע ער איז געקומען און וועלכע נוצן אים אויס; פון אן אמפעריי צווישן אנדערע צוויי,הער איך,ווי איינער באשולדיקט דעם צווייטן אין אומערלעכקייט. דער צווייטער - א לאדזשער - אויף צו פארטיידיקן זיך,רעכנט אויס זיין יחוס פון לאדזש,און זאגט צום ערשטן : - ווען דו וואלסט געווסט ווער מיין זיידע איז געווען אין לאדזש,זיינע מעשים טובים,וואלסטו געהאט מער צוטרוי צו מיר. שרייט יענער: וואס גרויסטו זיך אזוי מיט דיין זיידן,וואס האט ער אזוינס אריפגעטאן? ער האט נישט "אנגעזעצט",געצאלט צו דער צייט די וועקסלען זיינע,נישט באשווינדלט קיינעם,עס זענען ג-

וועו א סך אזעלכע. שסעלס זיך האסטיק אויף דער צווייטער
און שרייס אויס: - מיין פעטער האס געפונען סויזנס רובל,
איר הערס -טויזנס רובל- און מיין זיידע האס געהאס דעס
כוח צו הייסן דאס בעלס אפצוגעבן. איר וויסט וואס עס
האס געהייסן אמאל פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה,טויזנס
רובל? אזוי ווי די היינטיקע צען טויזנס דאלאר. דאס הייס-
סס ערלעכקייס,קען איך מיך גרויסן מיס מיין זיידן?

דא,האב איך זיך שוין אריינגעטישט אין שמועס און גע-
פרעגס דעס יונגערמאן: " זאגס מיר,האס אייער זיידע געהיי-
סן ספירא?" יא,-ענטפערס ער,ווי א פארגאווטער. "האס ער
געוווינט אויף ציגל-גאס 50 ?,פרעג איך וויסטער".יא,יא,
שריים ער אויס,איר האס אים געקענט?". זאג איך שוין בקול
רם,:"איך בין געווען דער,וואס האס פארלוירן די סויזנס
רובל,און דער פיינער און ערלעכער ספירא,האס זיי געפונען
און האס דאס בעלס אפגעגעבן". און איך דערצייל פארן גאנצן
עולם ביים טישל די גאנצע געשיכטע פון אנהייב ביזן סוף.

דער יונגערמאן,ספיראס אייניקל,שטראל פון גליק און רו-
פס אויס מיט גרויס שטאלץ: "איר זעס,ווער עס איז געווען
מיין זיידע,מיין פעטער?". רופט זיך אפ איינער:"ווו נעמט
מען היינט אזעלכע יידן?",א צווייטער ווידער זאגס: " א
גרויסער נאר איז געווען דיין זיידע,איך וואלס דאס בעלס
נישט אפגעגעבן..! דער עולם ווארפס אים צו ביזע בליקן..

עס איז פארשטענדלעך,אז ספיראס אייניקל,ווי זענפעלד האס
ער געהייסן,איז שפעטער געווארן גאנץ היימיש מיט מיר,אפט
געקומען צו מיר מיס זיין פרוי. עס האס זיך ארויסגעווייזן,
אז ער איז דער זון פון ספיראס טאכטער,מלכה,פאר וועלכער
דער אלטער ספירא האס באקומען פון מיינע באלעבאטים 300 ר.
כדי צו סיליקן דעס נדן.

דער קרוב זיינער,סענענבוים,וואס האס געגעבן די עצה צו

געבן דעם אנאנס,איז אין דעם זעלבן יאר 1952,געקומען צו גאסט צו זיין זון ארזי,דעמאלס ישראל-קאנסול אין ארגענטינע. סענענבוים איז געקומען קיין ב.איירעס מחמת דעם,וואס מארק טורקאווס"פארלאג פון די פוילישע יידן" האט זיך געגרייט ארויסצוגעבן סענענבוימס בוך וועגן לאדזש. איך בין מיט וויזענפעלדן צוגעפארן צו אים.סענעבוים האט זיך דערמאנט די גאנצע געשיכטע,געפרייט זיך מיט אונז. ער איז שוין געווען א טיפער זקן. וויזענפעלד האט אין א פאר יאר שפעטער מיט זיין פרוי און קינדער זיך באזעצט אין די פאראיניקטע שטאטן און איך וויים נישט מער פון אים.

דערמאנענדיק זיך די דאזיקע געשיכטע און שרייבנדיק זוע- גן איר,האב איך זי אויפסניי איבערגעלעבט,און קלער כיי זיך אז "די וועלט איז דאך נישט קיין קרעטשמע",און אז עס געפי- נען זיך זיכער אויך אין די היינטיקע פינסטערע ציטן,אזעלכע נאבעלע און ערלעכע מענטשן,ווי די לאדזשער ספיראס.

נאך דער דאזיקער געשיכטע האב איך,אייגענטלעך,געוואלט זוכן א נייעס פאסטן,אבער דער הויפט-בוכהאלטער האט מיך שטארק געבעטן איך זאל בלייבן. מ'האט מיר אויך צוגעלייגט צום געהאלט. בין איך געבליבן און געארבעט דארט ביז עס איז אויסגעבראכן די מלחמה 1914.

מ י ן א נ ש ל ו ס צ ו ם " ב ו נ ד "

ווי איך האב שוין געשריבן,האב איך זיך כמעט אין דער זעלבער צייט,צום סוף 1912,אנגעשלאסן,צוזאמען מיט די דריי נאענטסטע חברים מיינע - עסקין,בייגעלמאן און קארן- צום "בונד". געארבעט אינטענסיוו ארום דעם ארגאניזירן פונעם נייעם יידישן האנדלס-אנגעשטעלטן פאראיין. דארט האבן מיר זיך באקאנט מיט א חבר,אברהם שמויש, ער איז געווען עלטער פון מיר מיט א 2-3 יאר. ער האט סאקע אונז צוגערעדט,אז

מיר זאלן זיך אנשליבן אין "בונד". ער האט מיך באקאנט מיט א חבר,אברהם וועלוול יאסני. יאסני איז געווען א טיפישער פראלעטאריער, א וועבער ביי א "לוינקעטניק" (א וועבער,וואס האט א פאר האנט-וועב-שטולן און געארבעט אויף לוין פאר א פאבריקאנט). יאסני איז געווען אין מיינע יארן,מיט רויטע אויגן,וואס ער האט באקומען פון דער ארבעט ביי א נאפט-לאמפ וואס איז געהאנגען איבער דעם וועבשטול,ווי אויך פון לייע-נען א סך ביכער,בראשורן. יאסני האט מיר אימפאנירט,איך האב ליב געהאט מיט אים צו שמועסן וועגן אקטועלע און טעארעטי-שע סאציאלע פראבלעמען,אין וועלכע ער האט ארויסגעוויזן א סך קענטשאפט; איך אליין בין געבוירן געווארן אין א באלעבאטישער בירגערלעכער שטוב,געלערנט און שטודירט ארבעטער-פראבלעמען, אליין געווארן אן אנגעשטעלטער,אבער ער איז געווען דער אמ-תער טיפ ארבעטער-פראלעטאריער.

טאקע ער און שמויש,האבן מיך און מיינע חברים אריינגעפירט אין בונד,און מיר זענען געווארן אקטיווע בונדיסטן.שמויש האט אונז אויך באקאנט מיט אנדערע בונדיסטן האנדלס-אנגעשטעל טע. ווען ס'איז געגרינדעט געווארן דער יידישער האנדלס-אנ-געשטעלטער פאראיין,האבן מיר א גרופע פון קרוב צוואנציק בונ-דיסטן,געשאפן די "גראסער-גרופע" (בונדישע גרופע). מיר האבן זיך אויך באקענט מיט בונדיסטן פון פארשידענע פאכן: טעקסטיל דרוקער,שניידער,שוסטער,סטאלער,מאלער א.א.

אין יענער צייט האט אנגעהויבן צו דערשיינען אין פעטער-בורג,די לעגאלע בונדישע צייטונג "די צייט". מיין פאטערס צייטונגס-ביורא האט אויך די צייטונג באקומען צום פארקויף און מיר האבן זי פארשפרייט צווישן ארבעטער און אנגעשטעלטע.

פון די אלע פאך-גרופעס זענען אויסגעטיילט געווארן פאר-שטייער צו א קאלעקטיוו,וואס האט אנגעפירט מיט דער פארטיי ארבעט. מ'האט געמוזט זיין זער פארזיכטיק קעגן דער צארישער

פאליצייי,ווייל די סאציאליסטישע פארטייען זיינען געווען אומלעגאל. שמויס,איך און עטקין,זענען באשטימט געווארן אלס מיטגלידער פון קאלעקטיוו פון די האנדלס-אנגעשטעלטע. דער-ווייל האבן מיר באנייט די טעטיקייט פון דער קולטור-בעזעל-שאפט "די הארפע",וואס דער "בונד" האט געשאפן אין יאר 1904 און איז אין יאר 1907 אפגעשטעלט געווארן מחמת רעפרעסיעס פון דער מאכט. נאך די לענער בעשעענישן,ווען עס האט זיך גע-דאכט,אז אז עס א ביסל פרייער געווארן,האבן מיר באשלאסן זו-כן מיטלען צו באנייען די דאזיקע קולטור-בעזעלשאפט. די לע-גאליזירטע סטאטוטן פון דער "הארפע",האט אויסבאהאלטן אן אל-טער חבר,פוקס.האבן מיר אפיציעל בערופן א בענעראל-פארזאמ-לונג,בעקליבן א פארוואלטונג,בעדונגען א לאקאל (אין דער פרעבל-שול פון די שוועסטער דודאוסקי אויף דלוגא 31א) און אנגעהויבן א טעטיקייט. דאס איז בעווען אנפאנג 1913. עס האבן זיך אנגעהויבן גרופירן ארום דער בעזעלשאפט מער בא-וווסטזיניקע ארבעטער,ארבעטער-אינטעליגענץ און אנגעשטעלטע. זיי האבן דארט בעוואלט הערן א ניי יידיש ווארט; די אונטער-נעמונגען,פארלעזונגען און רעפעראטן,האבן שטענדיק בעצויגן א גרויסן עולם;כמעט אלע צו יענער צייט יונגע ליטעראריש-כוחות,מיט י.ל.פרץ בתוכם,זענען בעווען די לעקטארן,רעפערענ-טן אויף די דאזיקע אונטערנעמונגען. די טעטיקייט פון דער "הארפע"האט אויפגעטריבלט און אריינגעשלעפט דעם ארבעטער-עולם פון דער פארגלייווערטקייט און אפאטיע,וואס איז בעקו-מען נאכן דורכפאל פון דער רעוואלוציע פון די יארן 1905-07.

אין דער זעלבער צייט האט איך אויך ווייטער מיטגעהאלפן מיין פאטער,ווען כ'האב נאר בעקענט,אין דעם צייטונגס-געשע-פט,מיט וועלכן אויך איך האב זייט זיין גרינדונג,געהאט א נאענטע שייכות.

עס האבן אבער אויך נישט געפעלט צו יענער צייט קיין

ארעסטן פון בונדיסטן. אזוי איז אויך געווארן ארעסטירט מיין חבר שמויש. ער האט געווינט נישט וויס פון מיר. אייגמאל, שפעט אין דער נאכט,ווען מיר זענען געגאנגען אהיים פון א פארזאמלונג אין האנדלס-אנגעשטעלטן פאראיין,בין איך מיט אים צוגעגאנגען צום סויער פונעם הויז,ווו ער האט געווינט און געשמועסט מיט אים נאך א פאר מינוט. אבער באלד אינדערפרי האט מיר זיין שוועסטער איבערגעגעבן,אז ווען שמויש איז ארייין בייגאכט אין סויער,האבן שוין דארט געווארט אויף אים צוויי פאליציי-אגענטן,וואס האבן אים ארויפגעפירט אין שטוב אריין,דארט דורכגעפירט א רעוויזיע און זיי האבן אים צוגעגאין דער פאליציי. איך בין געווען איבערצייגט,אז זיי האבן מיך געזוכט מיט אים,און די פאליציי וועט אויך מיך קומען זוכן. נאך א בארטונג ביי אונז אין שטוב,איז באשלאסן געווארן,אז איך זאל גלייך פארלאזן און פארן צו מיין מומען סאניא פאזנאנסקי,וואס האט זיך דעמאלט געפונען בייי אירע עלטערן אין קרעמענציץ.

בכלל איז דאס יאר 1913 געווען א "הייס" יאר. ווען איך בין צוריקגעקומען פון קרעמענציץ קיין לאדזש,האט זיך גראד אנגעהויבן דער גרויסער ביילים-פראצעס. דער צענטראל-קאמיטעט פון "בונד" האט ארויסגעגעבן עקסטרא-בלעטלעך (פראקלאמאציעס) וועגן פראצעס און געפונען די יידישע מאסן צו פראטעסטירן קעגן דעם דאזיקן ווילדן עלילת דם-פראצעס,וועלכן די צאריזם מאכט האט אינסצענירט,בכדי צו קענען פארשפרייטן אנטיסעמיטיזם און ארויפווארפן א מורא אויף די פראגרעסיווע רוסישע מענטשן,און האלטן זיי נאך שטארקער אין רעאקציאנערן צוים. דער פראצעס האט אויפגערודערט סיי די יידישע,סיי די רוסישע געזעלשאפטלעכע מיינונג. די סעגלעכע רוסישע און יידישע צייטונגען האבן דעם פראצעס אפגעגעבן גאנצע זייטן. די "קיעווסקאיא מיסל" (דער פראצעס איז פארגעקומען אין קיעוו)

פלעגט סטענאגראפיש איבערגעבן אלע פרטים פון פראצעס,ווי אויך די רעדעס פון די פארטיידיקער און עקספערטן.

מיין טאטנס צייטונגס-געשעפט האט בעהאט פולע הענט מיט ארבעט. מ'האט די צייטונגען,טעג,גאריסן פון די הענט.

די בלעטלעך פון "בונד" האט געבראכט קיין לאדזש א פרוי שרה פוקס. דער טרעף-פונקט מיט איר איז געווען אין סענאלא-ויסשעס קאוויארניע אויף דזשעלנא 23 (די קאפע האט בעהערט צו די עלטערן פון דעם פאעס,זוסמאן סענאלאוויסש). איך מיט נאך א חבר האבן אפגענומען ביי איר די בלעטלעך. מ'האט די חברטע פוקס פארזארגט מיט א נאכט-געלעגער ביי די עלטערן פון א מיידל,וואס האט געארבעט אין א פאבריק צוזאמען מיט אונ-זערס א חבר. ביינאכט איז אהין געקומען פאליציי און ארעס-טירט נישט נאר די חברטע פוקס,נאר אויך דאס מיידל צוזאמען מיט אירע עלטערן,צוויי עלטערע מענטשן. עס האט זיך שפעטער ארויסגעוויזן,אז פאליציי-אגענטן זענען דער ח'סע פוקס נאכ-געפארן פון וויטעבסק (ווו די בלעטלעך זענען געדרוקט געווא רן) און איר נאכשפיאנירס ווהין זי איז געגאנגען און געש-לאפן און זי ארעסטירס. איך האב געמיינט,אז איך וועל דאס-מאל זיכער האבן צרות מיט דער פאליציי,אבער אויך דאס מאל איז מיר דער ענין אפגעגאנגען בשלום.

אגב,די פוקס איז אפגעשיקט געווארן קיין וויטעבסק מיטן עטאפ. זי איז דארט פראצעסירס געווארן,באקומען "סילקע" און ערשט די רעוואלוציע פון מערץ 1917 האט זי באפרייט. דאס טראגישסטע איז אבער דאס,וואס,ווי מיר האבן דאס שפעטער גע-לייענט אין די צייטונגען,אז זי האט,אין יאר 1918,ווען די באלשעוויקעס האבן פארנומען קיעוו,זיך אריינגעווארפן אין דניעפר,אן אנטוישטע פונעם צעסרעסן און שענדן דורך די באל-שעוויקעס,די פרייהייטס-אידעאלן,אין וועלכע זי האט געגליי-בט און געהאפט און געקעמפט פאר זיי.

שלום-עליכם אין לאדוש אין ווינטער 1913

צום סוף 1913, איז געקומען קיין לאדוש שלום עליכם, אויף זיין געזעגענונג-טור, פאר זיין אפפארן קיין צפון-אטערי קע. עס איז דעמאלס בעשאפן געווארן א ספעציעלער אויפנאמס-קאמיטעט פון כמעט אלע אין יענר ציים עקזיסטירנדיקע אין לאדוש, יידישע קולטור-פראפעסיאנעלע און געזעלשאפטלעכע-אינסטיטוציעס און פאראיינען. אויך די "הארפע" איז אריינגעלאדן געווארן אין דעם קאמיטעט. איך האב אנגעהערט דעמאלס צו דער פארוואלטונג פון דער געזעלשאפט און צוזאמען מיט א צווייטן חבר, קריוועצקי, זענען מיר באשטימט געווארן אין דעם דאזיקן קאמיטעט. מיר האבן פארשטאנען, אז אויך מיר מוזן זיך אקטיוו באטייליקן אין דעם דאזיקן גרויסן יום טוב, האבן מיר באשלאסן צו דערלאנגען דעם חשובן גאסט א שיינעם אלבאם מיט אן אנטשפרעכנדיקן טעקסט, לויט אונזער נוסח. א פאטער פון אונזערס א ח'טע איז געווען א סופר. מ'האט געקויפט א שיינעם פארמעט, און דער סופר האט די ווערטער קינסטלעריש אויסגעטאקט.

איך, און דער דרוקער בארנשטיין, זענען מיר באשטימט געווארן אלס די, וועלכע דארפן דעם אלבום (אדרעס) צוסראגן שלום עליכמען. איך האב פאר אים געדארפט פארלייענען די ווידמונג. א פאר טעג פאר דעם אוונט, האב איך שוין דעם טעקסט געקענט אויסנווייניק. איך האב געמאכט רעפעטיציעס, נישט געוואלט פארהאקן זיך, שטעלן דעם טראפ דארט ווו מען דארף, נישט פארלירן זיך פארן גרויסן עולם אין זאל.

דער גראנדיעזער קבלת פנים איז פארגעקומען אין גרויסן זאל אין לאדוש - אין קאנצערט-זאל אויף דזשעלנע 18 -. דער זאל, אלע דורכגענג, די גאלעריע, דער פאיע, אויף די טרעפ, אויף דער גאס -אומעטום איז געווען פול מיט מענטשן, אלע האבן געוואלט הערן, זעען און באגריסן דעם גרויסן גאסט.

איצט,אין דער רעטראספעקטיוו פון דער ציים,דערמאן איך מיר,ווי שלום עליכם און זיין פרוי אלגא,זענען בעזעסן אויפן פאדיום און געמוזט נעבעך אויסהערן אן א צאל באגריסונגען, אדרעסן,רעדעס. איך זע נאך פאר מיינע אויגן זיין מיד,דער-שעפט פנים,און כ'בין זיכער,אז ער האט ביי זיך געטראכט:וואס ווילן זיי האבן פון מיר,די גוטע,געטרייע יידן,וואס מוטשען זיי מיך? איך געדענק אבער גוט,אז איך האב מיט א געהויבע-נער שטימע געלייענט דעם אדרעס. אין זאל איז געווען א גרוי-סער ארבעטער-עולם,וואס האט מיט גרויס באגייסטערונג אויפגע-נומען אונזער באגריסונג און שטארק אפלאדירט.

איך האב איבערגעגעבן שלום עליכמען דעם אדרעס,כ'האב געפילט זיין שוואכן האנט-דרוק. כ'בין אבער געווען א שטארק עטאציא-נירטער און אראפגייענדיק פון דער סצענע,האב איך נישט בא-מערקט דאס לעצטע טרעפל,..און געפאלן,און ווי,אין א זעלכע פאלן,ארויסגערופן א געלעכטער אין זאל.

נאך די רעדעס און באגריסונגען האט מאשקאוויטש,דער בעס-טער לאדזשער רעציטאטאר פון שלום עליכמס ווערק,פארגעלייענט "ווען איך בין ראטשילד" און דערנאך,צום סוף,האט שלום עליכם געלייענט מיט א שטילע שטימע זיין "אן עצה".

אין זאל איז די שטימונג געווען א באגייסטערטע,א געהוי-בענע און ווען שלום עליכם האט געלייענט איז געווען שא-שטיל, אבער נאכן ענדיקן האט דער עולם-יוגנט,נישט אנדערש,נאר ge-וואלט דעם אנגעלייגטן גאסט אויף די הענט ארויסקלאפן צום פאיעטאן (קארטע),וואס האט געווארט אינדרויסן פארן זאל. עס האט זיך אריינגעמישט זיין פרוי און א פאר מענטשן פון די ארגאניזירער און מ'האט דעם גאסט,מיט שווערקייטן,ארויסגע-פירט דורך א זייטיקן ארויסגאנג.

אויף מארגן האבן זיך אלע דעלעגאציעס פארזאמלט צוזאמען מיט שלום עליכמען אין אקטן-זאל פון יראטשינסקעס חלמוד

חורה אויף שרעדניא גאס. דארט איז געמאכט געווארן א לחיים, מ'האט זיך פאטאגראפירט און - נאכאמאל געהאלטן רעדעס..

די דאזיקע סייערע פאר מיר פאטאגראפיע פון די דעלעגאטן מיט שלום עליכמען בראש האב איך אפגעהיט אלע יארן. געהאט מיט זיך אויך אין לאדזשער בעסא. און ערשט אין יאר 1944, ביים ארויסשיקן מיך אין די קאצעט-לאגערן, האב איך דאס בילד צוזאמען מיטן רעשט האב און גוטס, געלאזט אין בעסא אויף הפקר. אויפן בילד זענען, ווי כ'דערמאן זיך, בעווען צווישן אנדערע שלום עליכס מיט זיין פרוי, אלגא, זייער פריינד יהודה לייב לערנער (וואס האט געווינט אין לאדזש), אונער, טענעבוים בעצל אייזנער (רעפארטער), העכט און פיניע נוסקעוויטש (פון ס.ק.א.) מאשקאוויטש, בולמאן און יעדוואב (ארסיסטן), איך און בארנשטיין פון דער "הארפע", און א סך אנדערע דעלעגאטן. שלום עליכס איז בעווען מיד, דאך האט ער זיך אויסגעפרעגט, אינטערעסירט מיט איינצלנע דעלעגאציעס. צו אונדז, דעלעגאטן פון דער "הארפע", האט ער בעזאגט, אז ער האט געהערט פון דער בעזעלשאפט; ער ווייסט, אז מיר זענען פון די יעניקע, וואס ווילן נישט "ניקאלאיען... דער צוזאמענטרעף מיט שלום עליכמען איז ביי מיר געבליבן אלס איינע פון די איינדרוקספולע מאמענטן אין מיין לעבן. איך בין דעמאלט אלט געווען 18 יאר.

מיינע נאענטע חברים: עסקין, ביגעלמאן און קאהן

די קולטור-טעטיקייט פון דער "הארפע", ווי אויך אין דער פארטיי, האט מיך שטארק אריינגעצויגן. איך האב מיך ביי דער דאזיקער ארבעט באפריינדעט מיט עטלעכע חברים, ארבעטער און אנגעשטעלטע. צווישן די ארבעטער -מיט דעם פריער דערמאנטן אברהם וועלווול יאסני, מיט יוסף מארגענטאלער, מיט שמואל מילמאן, מיט גאלדע זילבעבערג, אברהם זינגערמאן, גאלדע ניסקא א.א. ; צווישן די אנגעשטעלטע: שווארצמאן, גראנאווסקי, יו-

לעק שאצקין, שמוש א.א., אבער מיט די דריי שול-חברים -עסקין בייגעלמאן און קארן, האב איך מיך געהאלטן צום נאענסטן.

מ א י ר ע ס ק י ן איז געווען א שטילער, ארציקער חבר; האט ווייניק גערעדט, אבער דאס וואס ער האט געזאגט, איז געווען דורכגעטראכט און עס איז געווען אנגענעם צו פארברענגען אין זיין געזעלשאפט. ער איז געווען גוט און געמיטלעך. אלע פארטיי-ענינים דורכגעפירט מיט דער פולער פאראנטוואָרטלעכקייט. געווען שטרענג קאנספיראטיוו. מיר האבן זיך קעגנזייטיק גערן געהאט און געשעצט און אפט צוזאמען פארברענגט. איך פלעג קומען צו זיי אין שטוב אריין. דער טאטע איז געווען דער שמש פון דער לובאוויטשער שיל, אויף פאלודניאוועג 25. די עלטערן, און די אנדערע קינדער זיינען אלע געווען ליבע און געמיטלעכע מענטשן. מאיר האט באקומען נישט קיין שלעכטן פאסטן און צוזאמען מיט א ברודער אויסגעהאלטן די שטוב. די עלטערן האבן געשטאמט פון דווינסק, און וועג עס איז אויסגעבראכן די ערשטע מלחמה, זענען דער ברודער און א עלטערע שוועסטער געפארן קיין דווינסק. מאיר האט אין דער צייט פון דער מלחמה באקומען א פאסטן אין דעם קאנסוס-קאמיסאריאט "ראבאסניק", וואס האט געהערט צו דער ס.ד.ק.פ.ל. (שפעטער קאמוניסטישע) און וועג עס איז געשאפן געווארן א צווישנפארטייישע פארשטענדיקונגס-קאמיסיע צווישן דער ס. ד.ק.פ.ל., די פ.פ.ס. און דעם "בונד", איז מאיר עסקין געווען דער בונדישער פארטרעטער אין דער קאמיסיע.

וועג איך בין נאך דער מלחמה צוריקגעקומען קיין לאדזש, האב איך עסקינען שוין געטראפן א חתונה געהאט מיט חוה'ן, פון דער היים -פארזשענטשעווסקי. וועג איך האב אין מאי 1920 חתונה געהאט, האבן מיר ווייטער אנגעהאלטן מיט זיי באר א נאענטע חברישע פארבינדונג. חוה האט זיך שטארק באפריינדעט מיט מיין פרוי און מיר פלעגן גאנץ אפט צוזאמען פארברענגען.

ווען עס איז אויסגעבראכן די מלחמה פון 1939 האבן מיר אנ-
פאנגס באשלאסן צוזאמען מיט די עטקינס צו פארלאזן לאדזש
און לאזן זיך קיין ווארשע,און אפשר נאך ווייטער. אבער
מיין פרוי,זעענדיק,אז מיינע עלטערן,ברודער און שוועסטער
זענען געבליבן אין לאדזש,האט זי מיט מיר מסכים געווען און
מיר זענען אויך געבליבן אין לאדזש. די ווייטערדיקע געשעע-
נישן האבן מיך געבראכט (אליין)סוף יאר 1939 קיין ווארשע,
האב איך די עטקינס דארט געטראפן. זיי זענען דארט געבליבן
און נישט געפארן ווייטער,ווייל קיין ווארשע איז אויך גע-
קומען עוואס א יינגערער ברודער מיט צוויי קליינע קינדער;
עווא האט נישט געהאט קיין הארץ זיי צו לאזן אין ווארשע
און אליין זוכן גליקן אין רוסלאנד און זיי זענען געבליבן
מיט זיי. זיי זענען אלע שפעטער אומגעקומען אין ווארשעווער
געטא. מאיר האט נאך געהאט א יינגערן ברודער,וואס איז אין
יאר 1913,אין עלטער פון 14 יאר אנסלאפן נאך מיט א פאר יינ-
גלעך קיין ישראל. ער איז שפעטער געווארן דארט אן אנגעזעע-
נער טוער אין ירדניה און איז אין יאר 1929 געפאלן אין א
שלאכט מיט די אראבער. ווען מיר זענען געווען אין ישראל
האבן מיר אין קיבוץ ג ע ו ו א געטראפן א קולטור-הויז
אויף זיין נאמען.

עס זענען ביי מיר געבליבן די בעסטע און ווארעמסטע גע-
פילן צו דעם באשיידענעם,טיף פילנדיקן און איבערגעגעבענעם
חבר,מאיר עטקין,און זיין פרוי חוה.

אויך מיט <u>מ א ט ע ק ב י י ג ל מ א ן</u> בין אין געווען
גאר נאענט באפריינדעט. אין אונזער סאציאליסטישן יוגנט-קר-
ייז האט ער ארויסגעוויזן שטארקע חריפות און איז געווען
דער שטענדיקער אויסטייטשער פון די הארבע קאפיטלען פון מאר-
קס "קאפיטאל",אדער באגדאנאווס פאליטישע עקאנאמיע.
זיי האבן געוווינט נישט ווייט פון אונז,אויף פאלודניאווע

גאס נומער 6. זיין פאזער האס געהאס א לינייר-פאבריקל; זי איז באשטאנען פון איין גרויסע מאשין,וואס זי אליין האס פארנומען כמעס א גאנצע שסוב. אויף א ראס אין דער מאשין האבן זיך געצויגן שטריקלעך און זיי האבן אויף אונסערגעלייי גסע בויגנס פאפיר אפגעצייכנס לינייעס פאר האנדלס און בוכאל- סעריע ביכער,און אזוי ווי לאדוש איז געווען א גרויסע האנ- דלס און פאבריק-שטאס,האבן האנדלס-ביכער געהאס א גוטן אפ- גאנג. זיי זענען געווען דריי בחורים און איין מיידל. מיין חבר מאטעק איז געווען א ווויילער בחור,אבער עס זעס אויס,אז ביי זיי אין שטוב איז נישט געווען קיין גרויס שלום בית צווישן די עלטערן,ווייל ער איז שטענדיק געווען אן אנגעכמו- רעטער און גאנץ אפס אויך א שווייגנדיקער. ער האס באקומען א פאסטן אין א גמילת חסדים-קאסעאלס בוכאלסער און מיר פלע- גן זיך אפס טרעפן אין האנדלס-אנגעשטעלטן-פאראיין און אין "הארפע".

אויך ער האס מחונה געהאס בשעת דער ערשטער מלחמה מים א מיידל,מאליא פוזנער. זיי האבן געהאס צוויי ווויילע,געא- סענע מיידלעך - לוניא און קאזשיא. - אויך מים זיי האס מיין פרוי סימפאזירס און מיר פלעגן זיך אפס צוזאמענטרעפן,ביין איינער צום צווייטן. דערצו נאך האבן זיי געווינס אין צווייטן הויז פון אונז.

בייגלמאן האס שפעטער באקומען א פאסטן אלס בוכאלטער אין א גרויסער פירמע און זיי האבן געפירס א שיין,רויק לעבן. ער האס נאך אלס יינגל געליטן אויף א פוס. איינמאל אין ווינטער-צייט איז אים אין געשעפטלעכע ענינים אויסגעקומען צו פארן קיין סארן (פאמארזשע) און דא,ארפגייענדיק פון סרא מוויי,האס ער זיך אויסגעגליסשס און געפאלן אויפן קראנקן פוס. ס'האס אים געזומען אין שפיסאל אריין,ווו ער איז אפ- געלעגן א לענגערע צייט און האס שוין שפעטער בעהינקס און

געשלעפט דעם פוס. דערצו האט ער נאך באקומען שטארקע קאפ-
ווייטאקן, א מיגרען, וואס האבן אים אפט צוגעקאווען צום בעט.
נאכדעם ווי ער האט געמוזט פארלאזן דעם פאסטן, האט ער געפונט
ביי זיך אין דער היים א ביורא פון שרייבן ביטעס און רעק-
לאמאציעס אין פארשידענע שטאטישע און מלוכה-אנשטאלטן. ווי
מיר אלע, האט ער באהערשט די פוילישע, רוסישע און דייטשע שפרא
כן און דאס איז אים גוט צונוץ געקומען און האט פון דעם
ביורא געצויגן שיין פרנסה.

ווען ס'איז אין יאר 1939 אויסגעבראכן די מלחמה, איז ער
מיט דער פאמיליע געגאנגען אין געטא אריין. די ערשטע צייט
איז זיי געווען גאר ביטער, אבער ווען רומקאווסקי האט באשלא-
סן צו עפענען א פאפיר-רעסארס, ווו עס זאלן אויסגעארבעט ווע
רן פארשידענע ארטיקלען פאר די דייטשן, האט מען בייגלמאנען
איבערגעגעבן די אנפירערשאפט פון דעם רעסארס, ער איז געווען
באקאנט מיט דער בראנזשע צוליב זיין טאטנס ליניר-פאבריק.
ביידע טעכטער האבן מיסגעארבעט אין דעם פאפיר- רעסארס. אוי-
פן דריטן יאר זייענדיק אין געטא, איז געשטארבן זיין פרוי.

מיר האבן אויך אין געטא מיט די בייגלמאנס אנגעהאלטן א
נאענטן חברישן קאנטאקט. אין זומער 1944, ווען די דייטשן זע-
נען שוין געווען אין פולן קלעם און די רוסן זיינען שוין
געשטאנען הינטער ווארשע, און אין לאדזשער געטא זענען נאך
דא קרוב צו זיבעציק טויזנט יידן, האט ביי יעדן פון אונז אנ-
געהויבן גליען א פונק פון האפענונג, אז די 129 קילאמעטער,
וואס טיילט אפ לאדזש פון ווארשע, וועלן די רוסן מאכן אין
3-4 טעג, און מיר וועלן אלע גערעטעוועט ווערן. אבער די רו-
סן האבן געהאט זייערע אויסרעכענונגען, און האבן זיך נישט
געירט וויייטער ווי פון דער וויייסל, און געבליבן דארט שטיין
ביז די ערשטע טעג פון חודש יאנואר 1945. פאר דער צייט הא-
בן די דייטשן געהאט גענוג צייט צו ליקווידירן די לאדזשער

געטא,ארויסשיקן די יידן אין פארשידענע לאגערן,דערהויפט קיין אשוויענסשים,ארויספירן אלע מאשינען און מאטעריאלן קיין דייטשלאנד. כייגלמאן מיט די טעכטער,שוין דערוואקסענע מיידלעך,האבן פארשטאנען,אז א קראנקן,הינקענדיקן מענטשן, וועלן די דייטשן זיכער נישט שאנעווען,האבן זיי באשלאסן צו כלייבן אין א בונקער אין לאדזשער געטא,גלויבנדיק,אז עס וועט דאך לאנג נישט דויערן און די רוסן וועלן פארנעמען לאדזש. דעם בונקער האבן זיי צוזאמען מיט נאך צוויי מענטשן פון זייער פאבריק אייגעארדנט סאקע ביי זיך אין רעסארס. זיי האבן די וועגס פון בונקער ארומגעשטעלט מיט סאוולען און מיט פאפיר-אפפאל און אזוי א נאך אויסגעהאלטן ביז יאנואר 1945,וועלן די רוסן האבן פארנומען לאדזש. זיי האבן זיך צוגעגרייט א ביסל פראוויאנט,אויסער דעם פלעגט זיי העלפן א צווייטער חבר,באריס פיק,(וועגן וועלכן עס וועט מיר נאך אויסקומען צו שרייבן),וואס האט געווסט וועגן זייער באהעלטענישס.

ווען עס איז אריין קיין לאדזש די נייע רוסיש-פוילישע מאכט און די רעשטלעך יידן זענען ארויס פון געטא,האבן די כייגלמאנס,צוגלייך מיט אנדערע,פארכאפט א ווויננונג אויף דלוגא 31 (אין דעם זעלבן הויז,ווו עס איז אמאל געווען די "הארפע). חוץ דער פארשטאס באלוט,ווו עס איז געווען די געסא,האט די שטאט באנק ווינציק געליטן פון די דייטשע באמבארדירונגען. די די אלט-איינגעזעסענע דייטשן,וויי אויך די דייטשן,וואס זענען געקומען פון אנדערע ערטער,און געארבעט אין פארשידענע דייטשע אמטן,וויי אויך די פאלקס-דייטשן -פאליאקן, וואס האבן דערקלערט,אז זייערע אורעלטערן האבן געשטאמט פון דייטשן- (אין לאדזש האבן פאר דער מלחמה געווינט איבער הונדערט טויזנט דייטשן), האבן זיי פארנומען אלע דירות אין שטאס,פון זיי אלע דירות אין וועלכע עס האבן פריער געווינט

יידן און זיי האבן אויך איבערגענומען די יידישע געשעפטן
און פאבריקן - און איצט,פארן אריינקומען פון דער פויליש-רוסישער נייער מאכט קיין לאדזש,האבן זיי דאס אלץ שנעל געמוזט פארלאזן.

צוזאמען מיט דער נייער פויליש-רוסישער מאכט,זענען פון די אנדערע חרוב-געווארענע שטעט אין פוילן,דערהויפט פונעם חורבן ווארשע,געקומען קיין לאדזש סויזנטער פאליאקן,וועלכע האבן פארכאפט די ווינונגען און אויך געשעפטן,וואס זענען געבליבן נאך די דייטשן.

אויך דאס ביסל גערעטעוועטע יידן האט געטאן דאס זעלבע. אזוי איז מיין חבר בייגלמאן געקומען צו א גוטער ווינונג, ווי אויך צו א גרויס פאפיר-געשעפט אין צענטר פון שטאט. וועמען איך מיט מיין טאכטער און ברודער מארק,מיט זיין פרוי און זייער קינד,זענען צוריקגעקומען פון די קאצעט-לאגערן, האבן מיר גלייך אויפגעזוכט בייגלמאנען און ער מיט זיינע טעכטער האבן אונז אלעמען אריינגענומען צו זיך אין שטוב אריין,געגעבן צו עסן צו דער זעט,געמאכט נאכט-לעגערס פאר אלעמען (א טייל איז געשלאפן אויף דער פאדלאגע),געמאכט אזוי,אז מיר זאלן זיך פילן ווארעם,היימיש. דאס איז גע ווען זער א טאָ פאר אונז. מיר האבן זיך אויסגערוס,געקומען א בי-סל צו זיך און געהאט צייט און מוט צו קלערן וועגן אונזער ווייטערדיקן גורל.

ווי נאר די דייטשע אקופאנטן האבן פארלאזט, אין איילע-נים לאדזש,האט זיך געשאפן דער יידישער קאמיטעט. עס האבן אנגעהויבן צו קומען גערעטעוועטע יידן פון רוסישן גיהנום, ווי אויך דאס ביסל געבליבענע יידן פון די קאצעטן און בונ-קערס; א טייל האט בכלל נישט געוואלט בלייבן אין לאדזש און בפרט אין דעם פארפעסטעטן פוילן,און איז גלייך גלאפן ווייטער,אפילו צוריק אין די אויסגעלייקטע דייטשע קאצעט-לא-

גערן,מיט דער אויסזיכט פון דאס צו גיין ווייטער,קיין ישׂ-ראל אדער אין די פאראיינישטע שטאטן. א טייל האט בעגלייבט, אז עס וועט דאך אפשר זיין מעגלעך אויפצובויען א נייי יידיש לעבן אין פוילן,אין דעם לאנד ווו יידן האבן געלעבט אזן געשאפן הונדערטער יארן.

אבער דער קעלצער פאגראם,וואס איז פארגעקומען אין יוני 1946,שוין אין נייעם פוילן,האט אויפגעטרייסלט אויך די יידן וואס האבן פארבונדן זייערעהאפענונגען מיטן נייעם פוילן, אזן באר א גרויסער טייל האט זיך,אויף אן אומלעגאלן וועג בעלאזט צום מערב,צו די דייטשע לאגערן,געזוכט א וועג קיין פראנקרייך אזן אנדערע לענדער,ווהין נאר מ'האט אריינגעלאזט. (איך מיט מיין טאכטער זענען נאך אין מאי 1946 אויסגעפארן קיין שוועדן).

די נייע פוילישׂ קאמוניסטישע רעגירונג,מיט באמולקא בראש, האט וואס א מאל מער באשוערט דעם פריוואטן האנדל אזן נאר שוואך באקעמפט דעם אנטיסעמיטיזם. ווי געוואגט,האט ווער נאר פון די יידן עס האט געקענט,האט אויף פארשידענע וועגן,פאר-לאזט פוילן. - אויך מיין בייגלמאן מיט זיינע טעכטער האבן, לסוף,זיך דעצידירט אין געפארן קיין ישׂראל,ווו עס האבן נאך פון פאר דער מלחמה זיך געפונען בייגלמאנס עלטערן,ווועלכע זיינען אהין אויסגעוואנדערט מיט דער גראבסקי עליה. אין דעם מושב,אין ווועלכן בייגלמאנס עלטערן האבן זיך איינגעפאר-דנט,איז אויך געווען בייגלמאנס א ברודער,ווועלכער האט פאר דער מלחמה געלעבט מיט זיין פרוי אין דאנציק אזן,נאכדעם ווי היטלער איז אין דייטשלאנד געקומען צו דער מאכט,האט ער אויגעוואנדערט קיין ישׂראל.אויך בייגלמאנס א שוועסטער,וואס האט אין יענער צייט זיך געפונען אין רומעניע,אויסטערעס-דיק מיט יידישע אזן פוילישע רעציטאציעס,האט באקומען די מעגלעכקייט אויסצופארן קיין ישׂראל - אזוי,אז בייגלמאן

מיט זיינע טעכטער,זענען דארט נישט געווען איינזאם.

ווי א בונדיסט,איז בייגלמאנען שווער געווען צו קריגן אין ישראל אן אנסשפרעכנדיקע ארבעט אין זיין פאפיר-כראנזשע. די ישראל-ביוראקראטיע האט אפילו אנערקענט,אז ער האט אלע קוואליפיקאציעס דערצו,אבער מ'האט געשלעפט,אפגעלייגט. ערשט דוד דובינסקיס א בריוו פון ניו-יארק איז געווען די בעסטע פראטעקציע,און מ'האט אים בעגעבן דעם פאסטן. (בעהאל-פן דערצו האט דובינסקיס א שוועסטערן-טאכטער,וואס איז גע-ווען מיט אונז אין לאדזשער געטא. זי איז געווען א נאענטע חברטע פון בייגלמאנס טאכטער. זי האט זיך בעראטעוועט פון די דייטשע לאגערן און נאך דער מלחמה בעקומען קיין נ.יארק. ווען זי האט זיך דערוווסט פון בייגלמאנס שווערקייטן,האט זי צוגעלייגט א האנט און דובינסקיס אינטערוועגן האט געהאלפן)

אין צווישנציים האבן ביידע טעכטער בייגלמאנס חתונה גע-האט. פון דער עלטערער האט ער געהאט אן אייניקל - אבחור און פון דער צווייטער -צווייי מיידעלעך. די עלטערע טאכטער מיטן מאן און זון,זענען שפעטער אוועק אין די פאראייניקטע שטאטן. די יינגערע,מיטן מאן און קינדער,ווינען עד היום אין ישראל.

בייגלמאן איז געווארן אקטיוו אין דער בונדישער ארגאני-זאציע אין ישראל,און ווען עס איז געשטארבן דער פארזיצער פון דער ישראלדיקער בונדישער ארגאניזאציע,דער ח'ארטוסקי, איז בייגלמאן געוויילט געווארן אויף זיין ארט. לאנג האט ער דעם בכבודיקן אמט נישט באקליידט - ער איז מיט עטלעכע יאר שפעטער געשטארבן. - איך בין מיט אים אלע יארן געשטאנען אין א פארמאנענטן שריפטלעכן קאנטאקט.

אזוי האב איך פארלארן אויך מיין צווייטן נאענטסטן חבר.

מיין דריטער יונגן-חבר ג ד ל י ה ו ק א ר ן ,וועלכער האט זיך געראטן גוסטאוו,און שפעטער אין אמעריקע - גאס -, איז בעוועון א זון פון א לאדזשער פעלדשער. ער איז געבאנגען

מיט מיר צוזאמען אין דער שולע,און געווינט אויפן זעלבן הויף,וואס מיר. ער האט געהאט נאך צוויי ברידער און צוויי שוועסטערס. איינע פון זיי,אן עלטערע פון גדליהו,האט געענדיקט מלוכישע גימנאזיע אין לאדזש. אן עלטערער ברודער איז געפארן זוכן גליקן קיין אמעריקע.

ווי שוין געזאגט,איז אויך גדליהו אריינגעצויגן געווארן אין דעם סאציאליסטישן שילער-קרייז. ער האט אבער געהאט נייגונגען צום סעאטער. ווען מ'האט אין דער שולע געמאכט אמאטארן-פארשטעלונגען,פלעגט ער אין זיי אנטיילנעמען. ער איז געווען א נידעריקער,א קיילעכדיקער,מיט דיקע גלעזער אויף די אויגן און האט זיך גוט געפאסט פאר דער ראל פון "גאראדניסשי" אין גאגאלס "רעווי זאר"; ער האט געהאט א באריטאן-שטימע און האט אויך געשפילט אין דער שילער-טרופע פאסטער-ראלן. ער איז אויך געווען דער,וואס האט מיך מיט עטקינען, אין די שפעטערדיקע יארן,פאראינטערעסירט מיטן דייטשן,יידישן און רוסישן טעאטער. דער רעזשיסער פון דייטשן טעאטער איז דעמאלט געווען דער באקאנטער ארטיסט,וואסערמאן,וואס האט אויסגעפירט די בעסטע פיעסן פון דייטשן און אייראפעאישן רעפערטואר. ווען עס איז געקומען קאמיסארזשעווסקאיא, אדער וויאלעעווא,סטארן פון רוסישן טעאטער,האט קארן געזארגט,אז מיר זאלן זיי זעהן.

אין יאר 1913 איז קיין לאדזש געקומען דער רוסישער טעאטער פון די ברידער אדעלהיים. זיי האבן געגעבן ארציבאשעווס "וויסיע דני נאשעי זשיזני" (די טעג פון אונזער לעבן); ראזבאיניקי (די רויבער)פון שילער,"האמלעט" פון שעקספירן א.א. ס'איז אויך געקומען אויף איין באסטראל דער גרויסער רוסישער באס -טשאלאפין. זענען מיר,א גאנצע גרופע יונגע בעגאנגען צו אים אין האטעל אריין,אים בעטן,אז ער זאל זיך באמיען,אז מען זאל געבן פאר דער יונגער ביליקע איינטריטס-בילעטן. ער האט

אונז אפגעשיקט צום עמפרעסאר. אבער יענער האט אונז גארנישט געוואלט אויפנעמען. האבן מיר באשלאסן, א מאן 15, צו גיין אויף גאפע אין סעאסער הערן שאלאפינען. מיר האבן געמאכט "בלאס" מיטן דעם בילעטער, וואס שטייט ביי דער זיר, וואס פירט צו דער גאליארקע. און בעת די בראווא -געשרייען און אפלאדי-סמענטן האבן פארהילכט דעם זאל, האט קארן א געשריי געגעבן "דובינושקא" (א רעוואלוציאנער ליד, וואס איז פארבאטן גע-ווען צו זינגען אין צאריסן רוסלאנד). מיר, די גאנצע גרופע, האבן אים אונטערגעהאלטן מיט געשריין, טומלען, גישט געלאזט שאליאפינען פארענדיקן זיין אנגעצייכנטן פראגראם. מיטאמאל יאוועס זיך אויף דער גאלעריע א כאפטע פאליציאנטן, פארנעמען אונז אין פירן אונדז אין נאענטסטן פאליציי-רעוויר. מ'האט אונדז דארט דערציילט די מעשה. א טייל פון אונז האט באקו-מען הואשטע קלעפ. מ'האט אונז אפגעהאלטן א גאנצע נאכט אין "קישטעמענט" און ערשט אינדערפרי ארויסגעלאזט, אנזאגנדיק אונדז, אז צום צוויטן מאל וועט אזא שפיל נישט אפגיין בלויז מיט קלעפ.

אין יענער צייט איז געווען דער בלי-פעריאד פון יידישן סעאסער אין לאדזש. דער דירעקטאר איז געווען זאנדבערג. ער האט אראפגעבראכט די בעסטע יידישע ארטיסטן פון דער וועלט: יעקב אדלער, באריס טאמאשעווסקי, לודוויק זאק, לעבעדיעוו, זאס-לאווסקי, אסתר רחל קאמינסקי, פיינשטיין, פאני וואדי עפשטיין פון לאנדאן און א סך אנדערע גוטע ארטיסטן. עס האבן אויך נישט געפעלט אייגענע לאדזשער כוחות, ווי בולמאן, סיטלמאן, יעדוואב, שעראסקא. אויך דער רעפערטואר איז געווען א בעסע-רער. צוזאמען מיט בינקע-בינקע, די אסעריקאנער, א מענטש זאל מען זיין, האט מען געגעבן: אסעלא, מעדעא, "גאס, מענטש און זיי-וול", דעם גאנצן רעפערטואר פון יעקב גארדין, פון לעא קאברין א.א. - קארן האט זיך אין די סעאסער-קולוארן באקאנט מיט

זלמן זילבערצווייג(וועלכער האט צוזאמענגעשטעלט דעם באקאנ-
טן טעאטער-לעקסיקאן). קארן איז מיט אים בעוואהרן א גאנצער
פאן-בראס. קארנען האט מער אינטערעסירט די טעאטער-קונסט,
ווי אונזער פארטיי-טעטיקייט,אדער קולטור-ארבעט. ער איז
אבער געבליבן אן איבערגעגעבענער חבר און פרייַנד. ער האט
געהאט א גוטן כאראקטער,ס'האט אבער שאקירט זיין באליידיקן
זיך און זיך פילן בעטראפן פון יעדער קליניקייט. ער פלעגט
דעמאלט א פאר טעג ארומגיין אן אנגעכמורעטער.

פון עטקינען האט ער געהאלטן א וועלט; מיך האט ער טאלע-
רירט,מיט בייגלמאמענן פלעגט ער זיך ארומרייסן. אבער אין
אלגעמיין,האט ער אונדז אלע ליב געהאט,גריים געווען שטענ-
דיק זיך איינצושטעלן פאר אונז.

וועו איך בין צוריקגעקומען פון רוסלאנד (1918) בין איך
געווויר געוואהרן,אז ער איז געפארן מלחמה-ציים קיין דייטש-
לאנד אויף צוואנגס-ארבעט. עס האט לאנג נישט בעדויערט אוו
ער איז צוריקגעקומען פון דארט,אבער אינגאנצן א צעבראכענער
פיזיש אוו גייסטיק אוו עס האט געניומען א לענגערע ציים ביז
ער איז צוריק געקומען צו זיך. אין דייטשלאנד,זייענדיק צווי-
שן אנדערע יידן,האט ער אנגעכויבן צו סימפאטיזירן מיט פוע-
לי-ציון,אזוי,אז צוריקקומענדיק קיין לאדזש,האט ער זיך דער-
ווייסערט פון אונז,זיינע נאענטסטע חבריס.

דאס האט אבער לאנג נישט אנגעהאלטן ביי אים. שוין ביי די
ערשטע וואלן צום לאדזשער שטאט-ראט נאך דער מלחמה,איז ער
צוריקגעקומען צום "בונד" אוו געניומען גאר אן אינטענסיוון
אנטייל אין דער וואל-קאמפאניע. אוו מיט פרייד האט ער זיך
אויפגעיי דערנעענטערט צו אונז,זיינע אלטע חבריס.

קארן איז בכלל בעווען א מענטש פון שטימונגען,דערביי
אבער א געטרייער,ווויילער אוו גוטווילליקער בחור. ער האט
אויך געהאט אריגינעלע,אבער נישט קיין שעדלעכע,איינפאלן.

איך דערמאן מיך,וועו איך האב חתונה געהאט,האב איך באקומען אריינגעשיקט פון א גרויס געשעפט פון בערשטן-אויסארבעטונגען א דרשה-געשאנק פון אים,וואס איז באשאנען פון א 20 בערשט-לער,וואס וועלן געגוצט אין דער שטוב-ווירטשאפט,ביז צאן און קאפ-בערשטלער.

קאלן האס,ווי שוין דערמאנט,בעהאס אין די פאראייניקטע שטאטן א ברודער,וואס איז אהין געפארן מיט לאנגע יארן צוריק. באלד נאך דער טלחמה פון 1914-1918.האבן זייער א סך אמערי-קאנער געוואלט ארויסהעלפן זייערע קרובים אין פוילן,וועל-כע האבן זיך געגוג אנגעליטן בשעת דער דייטשער אקופאציע. דער דאזיקער ברודער האס אין יאר 1921 געשיקט פאפירן פאר אונזער קארן און זיין שוועסטער. ערשט נאך דריי חדשים האבן מיר באקומען די ערשטע ידיעות פון אים . ער איז אריינגעפאלן אין אן ארעמער שטוב פון זיין ברודער - א פרעסער,מיט א פאר-ביסערטער פרוי מיט צוויי קינדער. די שיפס-קארטן האס ער גע-קויפט אויף אויסצוצאלן אין ראטעס,וואס ער מיט דער שוועסטער דארפן מיט דער צייט אויסצאלן. צו די צוויי וואכן האס דער ברודער צו זיי געזאגט : - איר זענט טאקע ביידע געבילדעטע מענטשן,מיט דיפלאמען,אבער פאר אמעריקע טויג דאס נישט; דו, גדליהו,וועסט ארבעטן מיט מיר אין א שאפ אלס פרעסער,און דו שוועסטער מיינע וועסט דערווייל ציין ארבעטן אין א רעסטאראן און שפעטער וועלן מיר זען,וואס דו וועסט טאן וויייסער.

אונזער אמביציעזער חבר איז אוועק פון ברודער,זיך גוט געמוטשעט,געזוכט פארשידענע ארבעטן און אין אלע שפעטערדיקע בריוו פלעגט ער זיך באקלאגן אזיף זיין דאלע. אין זיינע בריוו האט ער אנגעהויבן צו באריכן אויך פאליטישע טאג-פראב-לעמען. מען האט לייכט געקענט זען,אז ער איז דארט,אין אמע-ריקע,געוואלן נעענטער צו די קאטוניסטן. ער איז באאיינפלוסט געווארן פון זייער פרעסע און נאכמער פון זיין לאגע,און אין

די ברירו צו מיר האס ער אנגעהויבן צו פאלעמיזירן מיט מיר וועגן דער שטעלונג פון "בונד" צו פארשידענע פאליטישע פראגן אין פוילן. ער האט מיר אויך געמאלדן, אז ער האט חתונה געהאט מיט א "ציקער-זיס" מיידל סאניא. איך האב אים געבעטן, אז ער זאל לאזן צו רו דעם "בונד" און פארנעמען זיך בעסער מיט זיין "צוקער-זיס" מיידעלע. אויב נישט וועל איך מוזן איבעררייסן מיט אים די קאראספאנדענץ. ער האט אבער נישט אפגעלאזט און ווייסער געשטורמט מיט זידלעררייען אויפן "בונד", אנגעכאפט זיך עפעס אין א רעדע, וואס דער חבר הענריק ערליך זאל האבן בעהאלטן אין ווארשעוער שטאט-ראט, אנגערופן אים סאציאל-פאשיסט. איך האב שוין מער נישט אויסגעהאלטן, אנגעשריבן אים א שארפן בריוו. עס האט מיך ווייי געטאן, אז נאך אזוי פיל יארן נאענטער חברשאפט, טיס אים איבערצורייסן, אבער איך האב נישט געהאט קיין אנדער ברירה.

עס זענען זינט דעמאלט אריבער פערציק יאר. איך האב פאר דער דאזיקער ציים אדורכגעמאכט א שפאר בינטל צרות און שוין זייענדיק אין ארגענטינע האבן מיר - איך און מיין צווייטע פרוי - באשלאסן צו מאכן א באזוך אין די פאראייניקטע שטאטן. און טאקע אין חודש אויגוסט 1962 געמאכט די רייזע. אבער א צוויי חדשים פארן אריספארן האב איך פלוצים באקומען א בריוו פון קארנען, אין וועלכן ער שרייבט מיר, אז ער איז ערשט איצט צופעליק געווארן, אז איך בין אריס מיטן לעבן פון דער גרויסער וועלט-זאוויערוכע. ער האט מיר געשיקט זיינע און דער פרויס פאטאגראפיעס און מיך געבעטן צו באנייען אונדזער אלטע פריינדשאפט. דערביי לאזט ער מיר וויסן, אז ער האט זיך שוין לאנג אויסגעהיילט פון דער קאמוניסטישער קרענק אז ער איז שוין רעטאירט, און פירט א רויק, באשיידן לעבן. איך האב אים גלייך געענטפערט, אז נאר אינגיכן קומען מיר אויף א וויזיט קיין אמעריקע. עס האט געדויערט נישט מער

ווי א פאר טעג און איך האב באקומען פון אים א הארציקע אייב-
לאדונג צו פארפארן גלייך צו אים,אז מיר מוזן זיין זייערע
געסט אין ניו-יארק. איך האב געענטפערט,אז איך האב דארט א
קוזין,הארי ווינאגראד,און ער דארף פארשטיין,אז ער,דער קו-
זין איז אונזער גאסט-געבער.

אנקומענדיק אויפן פלי-פעלד אין ניו-יארק,האבן אונז אפ-
געווארט מיין קוזין,אבער אויך די קארנס (זיין פרוי סאניא
מיט בלומען אין דער האנט) און די בערנשטיינס,ארגענטינער
חברים און פריינט. - מיט טרערן אין די אויגן,בעט זיך ביי
אונז קארן,אז מיר זאלן פארפארן צו אים. אבער מיין קוזין
האט שוין דעם באגאזש אונזערן אין זיין קאר, איך האב קאר-
נען בארויקס און אים צוגעזאגט,אז מיר וועלן אויך ביי אים
זיין צו גאסט אויף א פאר טעג. ער האט אנגענומען מיין צו-
זאג און אויך איך,האב מיין צוזאג געהאלטן.

מ'האט געדארפט זען און פילן וויפל הארציקייט ער און זיין
פרוי האבן אונז ארויסגעוויזן מיט זייער באגעגענשאפט.
זיי האבן געהאט א קליינע דירה ,און אונז אפגעטרעטן זייערע
בעטן און אליין זענען זיי געשלאפן אין צווייטן צימער אויף
אויסלייג-בעטלעך. זיי האבן זיך געפארעט ארום אונז און גע-
וואלט ווי צום בעסטן אונז צופריידנשטעלן. ער האט געווינט
אין בריסטאן,פלעגן מיר ניין שפאצירן ביים וואסער.

קארן איז שוין געווען רעטאירט,ער איז שוין דעמאלט אלט
געווען 70 יאר (מיט דריי יאר עלטער פון מיר) און ער איז
געווען אין א גוטער שטימונג; ער האט מיר דערציילט,אז ער
האט געהאט פארשידענע צייטן,געארבעט ביי פארשידענע פאכן,
אפגעשפארט א פאר טויזנט דאלאר,האט א צאל אקציעס (סטאקס)
און לעבט זיך א רויק לעבן. קיין קינדער האבן זיי נישט ג-
האט.סאניא איז געווען א קליינווואקסיקע,ווי ער. א דארע,א
קרענקלעכע,אויך ער האט שוין געהאט א פייסמעקער. ער האט

מיר אויך דערציילט,אז סאניעס גאנצע משפחה,ברידער און שוועסטער,האבן זיך אריבערגעצויגן קיין לאס אנדזשעלעס,און אז אויך זיי וועלן אין א פאר חדשים ארום פארן אהין. זיי האבן שטארק באדויערט ,וואס מיר האבן זיי נאך דריי סעג פארלאזט. ער האט בעוואלט וויסן וואס מער איינצלהייטן וועגן דעם פאר-לויף פון מיין לעבן פאר די 40 יאר און זיך נאכגעפרעגט אויף דער נאנצער משפחה מיינער,וועלכע ער האט גוט געקענט.

אנטוישט פונעם קאמוניזם איז ער געווארן נאך דעם ריבענ-סראפ-מאלאסאוו-אפמאך,וואס איז געווען דער גורם פונעם גרוי-זאמען וועלט-קריג און דעם אומקום פון די זעקס מיליאן יידן. איצט איז ער א פארביסענער קעגנער פון סאוויעס-רוסלאנד און האט געשיט אויף זיי פעך און שוועכל.

נאכן צוריקקומען קיין ארגענטינע,האט זיך באנייט א נאר-מאלע קארעספאנדענץ צווישן אונז. ער האט זיך סאקע באזעצט אין לאס אנדזשעלעס. ער האט זיך דארט געוואלט דערנעענטערן צוריק צום"בונד". ער איז געווארן אן אבאנענט פון דער בונ-דישער "אונזער צייט",אבער ער האט זיך געפילט פרעמד אין די בונדישע קרייזן,מחמת ער איז געווען פון זיי צו לאנג אפגע-פרעמדט. סוף 1974 איז געשטארבן זיין פרוי סאניא. אויף אונ-זער מיסגעשיקל-בריוו האב איך שוין נישט באקומען קיין ענטפער. זעס אויס,אז זיין צוגעבונדנקייט צו מאניען און זיין עלנט-קייט ,האבן אים דערדריקט.

איך האב מיך אין מיינע זכרונות בריייסער אפגעשטעלט אויף די דריי נאענטסטע חברים מיינע. זיי זענען געווען דריי פאר-שידענע כאראקטערן,דערצויגענע אין פארשידענע היימען און יע-דער איינער פון זיי האט געלאזט שפורן אויך אויף מיין כא-ראקטער. איך דערמאן זיי מיט גרויס פיעטעט און אכטונג.

איך האב מיך אין מיין לאנגן לעבן אנגעטראפן נאך מיט אנ-

דערע גוטע,געטרייע,איבערגעגעבענע פריינט און חברים. אין מיינע ווייטערדיקע זכרונות וועל איך זיי זיכער דערמאנען; מיט די דערמאנטע דריי בין איך געווען אינטיספארבונדן פון מיין פריער יוגנט אן.

מלחמה 1914 - 1918

איך קום צוריק צום סוף פון יאר 1913. ס'איז געווען א הייס יאר. אין לאנד האט די ענדיציע געפירט א העסלעבע אנטיסעמיטישע באיקאט-אגיטאציע איבער דעם וואס די יידן האבן אפגעגעבן זייערע שטימען צו די דומע-וואלן פארן פרשטייער פון די ארבעטער,פאר דעם פעפעסאוויעץ יאגעלא און נישט,ווי עס האבן פארלאנגט די ענדעקעס,פאר זייער קאנדידאט פראפעסאר קוכאזשעווסקי. ווען מען איז אריין אין 1914-טן יאר, האבן זיך פון אומעטום אין דער וועלט - פון דייטשלאנד,טערקיי,פראנקרייך,רוסלאנד,עסטרייך,ענגלאנד - געטראגן אין דער לופט מלחמה-שטימונגען. ס'איז שוין כעווען נאכן מארד פון עסטרייכישן קראנפרינץ,פערדינאנד.

איך דערמאן מיך,אז ווען מיר זענען צוריקגעגאנגען פון א בונדישער פארטיי-פארזאמלונג אין זשובארדזער וואלד (הינטער לאדזש) און געפארן מיטן טראמוויי צוריק צום באלוטער מארק,האבן מיר שוין דארט אנגעטראפן א בהלה,אויף ווייענדיקע פרויען. אויף די ווענט פון די הייזער זענען געווען אויסגעקלעפט מעלדונגען וועגן דער מאביליזאציע פון די רעזערוויסטן און אין א פאר טעג ארום,דעם 14-טן יולי (אלטן סטיל) איז אויסגעבראכן די מלחמה צווישן רוסלאנד און דייטשלאנד (צו וועלכער עס זענען אויך שפעטער צוגעשטאנען פראנקרייך און ענגלאנד,עסטרייך-אונגארן,דערנאך טערקיי און בולגאריע,און צום סוף אויך אמעריקע.)

אלע פאבריקן האבן גלייך אפגעשטעלט די ארבעט. עס האט

זיך אויך טוין געפילט אויפן מארק א דחקות אין פארשידענע לעבנס-מיטל-פראדוקטן. דער "בונד"(אויך אנדערע פארסייען) האט גלייך ארגאניזירט א קיך (אויף בושעזשינער 11),וו מ'האט געסיילט מיטאגן. מיר זענען געגאנגען אין קאנסטאנטי- נער וואלד און געשלעפט פון דארט קלעצער אויף צו באהייצן די קיך. איך בין נאך מיט עטקינען געווען אויף א בארטונג אין דער סויב-שטופע שולע (אויף זשעלאזא 23),וו חבר ישראל ליכ- טענשטיין איז געווען דער דירעקטאר. איך האב אים דעמאלט גע- זען דאס ערשטע מאל; ער איז שפעטער געווען דער פירער און טאן-געבער אין דער לאדזשער בונדישער ארגאניזאציע און דער בונדישער פארשטייער און ערשטער רעדנער אין לאדזשער שטאט- האט. - צו דער בארטונג זענען געקומען פארשטייער אויך פון די ביידע פוילישע סאציאליסטישע פארטייען (דער ד"ר קאפאטא און דער שניידער -פורטאל). די רוסן האבן זיך געגרייט צו פארלאזן די שטאט און מ'האט אויסגעטיילט א קאמיסעט,וואס זאל אין פארשטענדיקונג מיט די בירגערלעבע גרופירונגען (פוי לישע און יידישע),זיך גרייטן איבערצונעמען די אנפירונג פון דער גרויסער שטאט,נאך איידער די דייטשן וועלן אריין.

דערווייל,זענען ביי אונז אין שטוב,פארגעקומען גרויסע געשעענישן. מיין טאטע האט זיך נישט געלאזט איבערעדן פון זייער נאענטע פריינט,בערדיטשעווער און אנדערע,אזוי גערו- פענע "ליסוואקעס",וואס האבן זיך אויף שנעל געלאזט צוריק צו זייערע געבוירן-ערטער אין ליטע און רוסלאנד. מיין פאטער האט געזאגט,אז באלד,וויי ער פארלאזט זיין וואוינארט היים,ווערט ער נע-ונד און ער קען זיך דאס נישט דערלויבן מיט זיין גע- נוג גרויסער פאמיליע און מיט די אלטע שוויגער און שוויגער. עס איז אויך געבליבן דער פעטער חיים-לייב פאזנאנסקי. די רוסן האבן אויפגעריסן די באן-בריקן,וואס האט פארבונדן לאד- זש מיט ווארשע און עס האבן אויפגעהערט אנצוקומען צייטונגען.

במילא איז מען אויך געבליבן אן די פרנסה-קוואלן.

ווי איך האב שוין אייניקע מאל דערמאנט,האב איך שטענדיק, ווי נאר כ'האב געהאט א פרייע מינוט,אוועקגעגעבן דעם ציי-סונגס-געשעפט פון מיין טאטן. און איצט,ווען מ'איז געבליבן אן פרנסה,האט דער טאטע מיר רעקאמענדירט איך זאל פארן קיין וואשע מיט א קארטע מיט פערד,וואס לאדזשער פורמאנטס האבן שוין געהאט איינגעשטעלט צווישן לאדזש און וואשע,כדי צו זען ארגאניזירן דאס באזארגן צייטונגען פון וואשע,ווו עס האט נאך כמעט פולסירט א נארמאל לעבן.

דער טאטע האט געהאלטן,אז איך דארף פארן קיין וואשע, און נישט מיין עלטערער ברודער,ווייל ער האט געזאלט דעם זעלבן יאר,אין נאוועמבער,זיך שטעלן צום פריזיוו אין בערדי-טשעוו,און מ'האט מורא געהאט,אז מען זאל אים פאקן און אריין שלעפן צום מיליטער-דינסט; מיין פריזיוו איז ערשט געווען 1916. - מיין פארן דעמאלט קיין וואשע האט זיך אזוי אויס-געשפילט און גורם געווען,אז מיין גאנץ לעבן זאל זיך גאנץ אנדערש אנטוויקלען.

לאדזשער און קאזאקע קלעפ

דערווייל איז אנגעקומען צו אונדז קיין לאדזש פון דיים-שלאנד,דער זון פון אונדזער צייטונג-צושטעלער אין וואשע, ריינערמאן,וואס איז געווען אויף היילונג אין א דייטשן קור-ארט. האבן מיר באשלאסן צו פארן צוזאמען קיין וואשע. ער איז אכער געפארן מיט אן אנדער פאיעטאן מיט א שעה פריער, און מיר האבן אפגערעדט זיך צו טרעפן אין לאוויטש,אין הא-טעל "אויראפעיסקי" אויף דער וואשעווער גאס. דאס איז גע-ווען אין סעפטעמבער,הארט פאר די יום טובים. איך האב זיך געזעגנט מיט די עלטערן,ברידער און שוועסטער,מיט חברים, און בעלאזט זיך אין וועג אריין. אויפן וועג האט זיך שוין

געלאזט פילן א פיינטלעכע שטימונג מצד די פאליאקן. עס האבן זיך אויפן שאסיי ארומגעדרייט רוסישע סאלדאטן,קאזאקן און וועמ מיר זענען אנגעקומען קיין לאוויסש,האט מען אונז דער- ציילט אויפן מארק,וו ו די קארעטע איז שסיין געבליבן אויף א שעה,כדי אנצוקארמען דעם פערד,אז עס איז כלומרשט דערהרגעט געווארן א קאזאק און די פאלליאקן האבן די שולד געווארפן אויף די יידן. איך האב זיך בעפרעגט נאך דער וואשעווער גאס און וועגן דעם האטעל אויראפעיסקי,וו ו עס האט געזאלט ווארטן אויף מיר ריינערמאן. עב האט זיך ארויסגעווייזן,אז ס'איז א פאר צענטליק שפאן פון מארק. האב איך מיך געלאזט ניין אהין. ס'איז געווען א זייגער דריי נאכמיסאק. אויף דער גאס האט מען נישט געזען קיין מענשן. פלוצים הער איך הינטער מירשווערע סאלדאסקע טריס. איך האב מיך נישט אומגע- קוקט ,אבער כ'דערזע א שילד "האטעל אויראפעיסקי". כ'האב געגעבן א לויף צו אהין. כ'האב אנגעקלאפט איין מאל,א צוויים מא. עמיץ האט ארויסגעקוקט פונעם פענסטערל און מען מיך אריינ געלאזט. לאזש זיך אויס,אז ריינערמאן,וועמען איך האב דא גע- דארפט טרעפן,איז שוין געהאט אוועקגעפארן. צוליב דער פאגראס שטימונג אין שטאט האט ער געוואלט זיין וואס שנעלער אין ווארשע. - איך וואלט אש א פערטל שעה און כ'האב מיך געלאזט ניין צוריק די פאר שפאן צום מארק. איך באמערק,אבער,אז א פאר קאזאקן,ייען מיר נאך,זיי שרייען מיר נאך,אז איך זאל בלייבן שסיין. איך באמערק אן אפטייק און גיי דארט אריין . די קאזאקן זענען אריין נאך מיר.אויף יענער זיים טיש איז געשטאנען דער אפטייקער,א פאליאק און אריינגעקוקט אין א צייטונג. ער האט אבסערווירט מיך און די קאזאקן. רופט זיך אן צו אים א קאזאק: - א יא א ייד,אנווייזנדיק אויף מיר. שווייגט ער. א צווייטער זאגט צו מיר: - ביסט דאך א ייד, וועלן מיר זיך אפרעכענען מיט דיר פארן טויט פון אונזער

חבר,וואס איר יידן האט היינט דערהרגעט. נעם איך ארויס מיין פאס און ווייז אים: איך הייס ל ו ד א ו י ק (אזוי איז געווען פארשריבן ביי די רוסן מיין נאמען לודוויק) ווינאגראד. גיס ער א בליק און זעט: נוכיטאוויטש (מיין מאטנס נאמען נחום) דערווייל,איז דעם אפטייקער נמאס געווארן די גאנצע שפיל,נעמט ער מיך פארן קאלנער און ווארס מיך ארויס פון דער אפטייק. עס זענען געווען א פאר טרעפלעך און איך פאל. די קאזאקן נאך מיר און הייבן מיך אן צו בוכצען און שלאגן אין דער פלייצע. איך שטעל מיך אויף און מיט די לעצטע כוחות לויף איך צו צום מארק,דער פורמאן האט שוין געווארט אויף מיר און מיר רירן פון ארט. - מ'קען זיך פארשטעלן מיין געמיט,נאך דער פאסי-רונג מיט די קאזאקן. איך דערציילן מיינע מיספארער,וואס מיט מיר האט געטראפן. אלע זענען געווען צעטראגן,שטארק אנטמוטיקט פון דעם געשעענעם. מ'פילט,וואס די מלחמה וועט ברענגען מיט זיך פאר יידן.

און אט זענען מיר אנגעקומען קיין ווארשע. עס איז הארב-סטיק קאלט; איך בין צוגעפארן צו מיין טאטנס קוזין, א צעל-ניש-סוחר, ראזענצווייג,אויף מוראנאווער 27. זיין פרוי,סא-ניע, א ליטווישקע פון ביאליסטאק, א כיסל א קורצזיכטיקע און זשמורעס מיט די אויגן. זיי האבן צוויי יינגלעך. איך האב זיי דערציילט,אז איך בין געקומען נאר אויף א פאר טעג, און האב זיי אויך דערציילט וועגן פאל מיט די קאזאקן. זיי האבן מיך שטארק באדויערט,אבער וואס קען מען טאן.

אויף מארגן בין איך ארויס אין גאס אריין,באזוכט די רע-דאקציעס,געווען ביי ריינערמאנען און געזוכט וועגן ווי אזוי צו שיקן צייטונגען קיין לאדזש. כ'האב מיך פארשטענדיקט מיט א טראנספארט-ביורא און שוין דעמזעלבן טאג האב איך בעשיקט צו מיין פאטער די ערשטע פעקלעך צייטונגען. אויף מארגן בין איך אויפגעשטאנען מיט א הוסט,אבער דאך בין איך ארויס אין

אין באס אריין צו דערליידיקן מיינע צייסונגס-געשעפטן. איך האב אבער געפילט,אז עס דריקט מיך ביים הארצן,אז עס טוט מיר ווייי די פלייצע. מיט אסאל האב איך דערפילט א וואראמען שס-ראס אין מויל,איך גיב א הוסט און א שפיי און דערוץ - בלוט. איך בין אהיימגעגאנגען און דערציילט דער קוזינע וועגן דעם בלוט,און בינו לבינו האב איך באקומען א נייעם בלוט-שטורץ. זי האט מיך גלייך געזומען אין א דראשקע צום לונגן-ספעציא-ליסט,ד"ר פופקא. דארט,אין וואראט-זאל, האלט איך שוין אין איין שפייען מיט בלוט. דער דאקטאר האט געהייסן זיך לייגן גלייך אין בעט אריין. ער האט פארשריבן פארשידענע מעדיצי-נען אויף צו האמעווען דאס בלוט. זיין מיינונג איז,אז די קאזאקן האבן מיר אונטערגעשלאגן די לונגען און אז ס'איז מיר געפלאצט אן אדער,וואס פירט צו בלוט צו די לונגען.

איך האב געגעבן צו וויסן אהיים,וואס ס'האט פאסירט מיט מיר און אז איך מוז בלייבן אומבאוועגלעך אין בעט. אויף ווי לאנג וועייס איך נישט. דער אלטער באקאנטער פון מיין מאמן, דער פאליאק געמבאלסקי (איך האב אים דערמאנט ביים אנהייב) איז צופעליק געפארן קיין וואשע אין אויסאמאביל,נאר אויף איין טאג,האט אים דער מאטע געבעטן,ער זאל מיך באזוכן און ארויב מ'קען,זאל ער מיך אין זיין אויסאמאביל ברענגען א היים. דאסזעלבע האט מיין מאטע געבעטן מיין קוזין,צדוק עליש (וואס איז שפעטער געווארן מיין שוואגער).

זיי זענען געקומען צו מיר,אבער מיין צושטאנד האט מיך נישט געלאזט זיך רירן פון ארט. דערווייל האבן זיך אנגעהויבן היינטער לאדזש די גרויסע שלאכטן צווישן דער רוסישער און דייטשער ארמיי און לסוף איז לאדזש אריינגעפאלן אין די דייטשע הענט.

איך בין ארויסגעפארן פון דער היים נאר אויף א פאר טעג און צוריקגעקומען בין איך ערשט אין קנאפע פיר יאר ארום.

ווען נישט דער פאל מיט די קאזאקן,און איך וואלט באצייטנס צוריגעקומען קיין לאדזש,ווער ווייסט,ווי איך האב שוין פרי-ער געזאגט,ווי עס וואלט אויסגעזען מיין צוקונפט,מיין גאנץ שפעטערדיק לעבן. אבער איך באדויער נישט. איך האב טאקע פאר די פיר מלחמה-יארן א סך דורכגעלעבט,אפט געשפילט מיטן לעבן, אבער אויך א סך געלערנט פון דער גרויזאמער,אבער אויך אינ-טערעסאנטער צייט. איך האב מיך באקאנט מיט נייע מענטשן,פעל-קער,מיטגעמאכט רעוואלוציעס,און אויך פארבינדן א ראמאן מיט מיינס א קוזינע,מיט וועלכער איך האב שפעטער גליקלעך חתו-נה געהאט. ----

די צייט איז געלאפן. איך בין געלעגן אין בעט דריי וואכן. דער דאקטאר פופקא,דערוויסנדיק זיך פון מיר,אז איך האב קרובים טיף אין רוסלאנד,אין בערדיטשעוו,האט ער מיר געראטן איך זאל נישט בלייבן אין ווארשע,ווו עס זענען געשטאנען טיף הארבסטיקע,נאסע וועטערן,און פארן קיין בערדיטשעוו. איך האב מיך געשטעלט אין פארבינדונג מיט מיין טאטנס א פעטער,יששכר ווינאגראד,און מיט זיין זון,יעקב,וואס האט ערשט זייט א פאר חדשים פארלאזט לאדזש,ווו ער האט שוין געהאט געוווינט א יאר צוויי,און איך האב גלייך באקומען א טעלעגראמע,איך זאל קו-מען צו זיי.

בערדיטשעוו

איך האב מיט א סך אנערקענונג און לויב אפגעדאנקט דער זייער ליבער און הארציקער פרוי סאניא און איר מאן פאר זיי-ער גאסטפריינטשאפט און זארג בשעת מיין קראנקהייט און אין דער העלפט פון חודש דעצעמבער פון יאר1914 בין איך אנגעקו-מען קיין בערדיטשעוו,מיין געבוירן שטאט. דער פעטער מיינער, יששכר,האט לאנגע יארן געוווינט אין דארף,ביעלאפאליע,הינטער בערדיטשעוו,ווו ער איז געווען אן ארענדאר פון דעם גראף איגנאטיעווס גיטער. ער האט דארט געהאלטן א שענק,א פאסעסיע.

אין יאר 1918 האט דער צארישער אינערן-מיניסטער,סטאליפין, געהייסן ארויסטרייבן אלע יידן פון די דערפער,איז אויך מיין עלטער-פעטער ישכר געפאלן א קרבן. ער איז מיט דער גאנצער משפחה זיינער געקומען ווינען קיין בערדיטשעוו.

א טייל פון מיין פעטערס קינדער זענען זיך צעפארן,עטלעכע קיין אמעריקע,אין אנדערע שטעט און אין שטוב זיינען געבליבן בלויז ער,מיט א קראנקער,הינקענדיקער פרוי,א זון,יחזקאל און א טאכטער,אסתר. ער פלעגט פארן אויף די דערפער,האנדלען מיט חבואה און דערפון געצויגן פרנסה. ער האט אבער נישט געוואלט ווינען אין דער ראשיקער שטאט בערדיטשעוו,האט ער דריבער געדונגען א דירה אויף א פאלווארק,הינטער דער גרעבליע. דארט האט ער געהאט א סאד מיט פרוכטן און א גארטן מיט אלערליי גרינטן,עופות און א קו.

וויסנדיק,אז איך בין אנגעגריפן אויף די לונגען,האט די גאנצע משפחה,בראש מיט דער גוטסטויקער,הינקענדיקער און סויבלעכער עלטער-מומע,דינה,מיך געטומען פילנעוועון און יעדעס מאל מיר געמאכט נייע פאסראוועס. אויך דער פעטער איז נישט אפגעשטאנען און מיך צוגעזוכן. איך האב געמוזט יעדן טאג אריינקריכן 4-5 גלעזער מילך,געטומען דירעקט פון דער קו,און אויפעסן א שיינע פאר אייער א טאג,אריינפאקן אין זיך א גאנצע הון. אויסערדעם פלעגט דער פעטער אריינברענגען פון גארטן פרישע רייטעכלעך,אוגערקעס און אנדערע גרינטן און,פארשטענדלעך,אז איך בין שנעל געקומען צו זיך,צוגעטומען אויף דער וואג,באקומען ראזע באקן און מיינע קרובים האבן געקוואלן פון מיר.

איך האב זיך דארט באקאנט מיטן דאקטאר ניעבראס,וואס איז געווען דער ברודער פון מיין מומען מאניע פון ישראל,אויך מיט זייערס א שוועסטער,זינא,וואס איז געווען אין מיינע יארן. זי איז אמאל געווען אין לאדזש,ווו איך האב זי באקאנט.

איך פלעג קומען צו זיי. ביי זיי האב איך באקומען א פאר יידישע ביכלעך פון שלום עליכם,פרץ און זיי פארגעלייענט אין שטוב פון מיין פעטער,און אלע זיינען געווען זייער צופרידן דערפון. די קוזינע מינע,אסתר,וואס איז געווען מיט א פאר יאר עלטער פון מיר,איז אויף א טריט נישט אפגעטראטן פון מיר,געפוצט,געחנדלט זיך צו מיר,געפרוווט פארפירן מיט מיר א ראמאנס.

דערווייל זענען געלאפן די סעג און דיוואכן. די מלחמה איז ווייטער אנגעגאנגען. אין חודש יאנואר 1915 האט מען שוין געהערט צום פריזיווי דעם יארגאנג 1894 און מ'האט געשמועסט,אז אינגיכן וועט מען אויך רופן מיין יארגאנג,1895. מיין פעטער סאלאמאן,מיט זיין פרוי סאניא,זענען געווען ביי אירע עלטערן אין קרעמעניץ. איך האב מיך פארשטענדיקט מיט זיי און זיי האבן מיר געראטן צו קומען צו זיי,אפשר וועט מען געפינען אן עצה איך זאל מיך נישט צושטעלן צום פריזיוו. איך וועל נישט זיין אינערגעץ געמאלדן און איך וועל מיך אויפהאלטן אין סאניאס פאטערס האטעל,און,אפשר,וועט זיך די מלחמה דערווייל ענדיקן. ווי לאנג קען זי בכלל אנהאלטן,די מלחמה?האבן יידן געטענהט. כין איך געפארן צו זיי. דערווייל האט מען געהערט צום מיליטער די רוסט בילעטן און מ'האט מורא געהאט,אז עס וועט לאנג נישט דויערן און עס וועט קומען אויך צו מיין פעטערס סאלאמאנס יארגאנג.

ווי איך האב שוין פריער דערמאנט,האט מיין פעטער געארבעט אמאל אין לאדזש אין דער רוסישער סראנספארט און אספקוראנץ-געזעלשאפט. האט מען זיך באמיט,און ער האט איצט באקומען א פאסטן אין זייער אפטיילונג אין סאמסק,אין סיביר. דער פאסטן איז געווען אלס פארוואלטער פון דער אפטיילונג,אבער דאס וויכטיקסטע איז געווען דאס,וואס דאס האט אים באפרייט פון צו זיין א מיליטער-פליכטיקער. זיי האבן באשלאסן נישט לאנג

צו וואלטן און גלייך צו פארן קיין טאסק. זיי האבן מיך אפילו געוואלט מיטנעמען מיט זיך און דאלט ערגעץ אויסבא-האלטן, אבער מחמת דער פאסטן איז פאר זיי געווען א נייער, און די געגענט, די גאנצע סביבה, איז נאך פאר זיי געווען אינ-גאנצן א פרעמדע, האב איך נישט געוואלט זיך פאלן צו לאסט. דאס זעלבע אויך פאר די עלטערן פון מיין מומען און איך בין צוריקגעפארן קיין בערדיטשעוו, באשליסנדיק ביי זיך צו שפילן אויף גליק, און אז ס'וועט רופן מיין יארגאנג, וועל איך מיך צושטעלן צום פריזיוו. איך האב נאך דערביי געקלערט, אז אפשר וועט מען מיך בראקירן צוליב דער דורגעמאכטער ערנסטער קראנ-קהייט מיינער.

מיין משפחה האט זיך דערפריים, וואס איך בין ווידער מיט זיי. אבער שוין דעם 15-טן מערץ (1915) האט מען גערופן מיין יארגאנג צום פריזיוו. מיין פעטער ישכר איז אויסער זיך, וואס וועט זאגן מיין נחומניע (מיין טאטע) האט ער געטעה-נעט, וועט ער וועט זיך דערוויסן, אז איך האב דאס צוגעלאזט. און ער האט מיר געראטן צו טאן, וואס א סך אנדערע פריזיוו-ניקעס האבן געטאן: מאכן זיך א קילע, אדער א קורצן פוס, ארויס-רייסן די ציינער, אדער מאכן זיך א פיסטל אין אויער. איך האב אים קאטעגאריש דערקלערט, אז איך וויל זיך אליין נישט מאכן פאר קיין קאליקע, און אויב עס איז מיר באשערט צו בלייבן לעבן, וועל איך לעבן.

ער האט נישט גערוט, בעגאנגען צו מאכערס, געווינט, בעקלאגט און איין מאל, ביים מיטאג, גיט ער זיך א קלאפ אין הארצן און שרייט אויס: איך, ישכר וויינאגראד, וואס האט געפאטשט אן או-ריאדניק, וואס כ'בין געווען א גאנצער אויפטויער ביי די "קנע-פלדיקע", זאל דערלאזן, אז דו זאלסט אנטאן די סאלדאטסקע קליי-דער, - ניין, און ניין, דאס וועט נישט זיין. אבער... ס'האט גארנישט געהאלפן און איך האב זיך צוגעשטעלט צום פריזיוו,

און נישט געקוקט אויף דער באשרייבונג פון ד"ר פופקא וועגן מיין קראנקהייט,האבן די דאקטוירים דערקלערט,אז איך בין פולשטענדיק געזונט און מיך באשטימט אין דער "פיעכאסע". (געפריים האב איך מיך יעדנפאלס מיט דעם,וואס עס זענען נישט געבליבן קיין סימנים פון די קאזאצקע קלעפ).

איידער איך גיי איבער צו באשרייבן דעם ווייסערדיקן גאנג פון מיין לעבן,ווייל איך פארצייכענען וואס מיין פעטער האט מיר דערציילט אין שייכות מיט דעם עפיזאד פון זיין שלאגן דעם אוריאדניק (פאליציי-מאן). אט וואס ער האט מיר דערציילט וועגן דעם: ווען ער איז געווען ארעגדאר אין דארף פונעם גראף איגנאטיעווס גיסער,האט מען אים גוט געקענט אין דער גאנצער געגנט און ווי געווייגלעך,זענען ביי אים אין שענק,חוץ די פוירים,אויך געווען אפטע איינגיידרס די פארשידענע "קנעפלעך",טשינאוניקעס,אוריאדניקעס,פאליציי-לייט. מ'פלעגט מאכן ביי אים א גוטן שנאפס מיט א געשמאקן צובייס, און ווער זאגט נאר,אז ס'פלעגט קומען שמחת תורה,האט מען שוין געוווסט,אז ביי "סאסכערן"וועט מען מאכן די אמחע כוסה.

ווען זיי פלעגן קומען צו אים (אין דארף),פלעגט ער זיי אנשיכורן ביזן פאלן פון די פיס אהן דערנאך פלגן זיך זיך ארומוואלגערן ווי די חזירים. די געשיכטע איז פארגעקומען אום שמחת תורה. ער האט צוגעגרייט א שמחה,א וואזשנע,געשטעלט דעם אוריאדניק איין כוסה נאך דער אנדערער און אליין,פארשטענדלעך,מיטגעטרונקען. עס איז אים,ווי דעם אוריאדניק, גוט הייס געווארן. דער אוריאדניק האט אויסגעטאן דאס היטל, דעם מונדיר מיטן פאסיק,און ישכר זיין קאפאטע מיטן קאשקעט. און דא,איז אים,ישכרן,איינגעפאלן א שפיל צו טאן זיך מיטן אוריאדניק. האט ער אנגעטאן דעם אוריאדניקס מונדיר,דעם פאסיק,דאס היטל און דעם אוריאדניק הייסט ער אריינפציען אויף זיך זיין קאפאטע און קאשקעט. ישכר מאכט זיך וואזשנע און

און ששעפט זיך צום שיכורן אוריאדניק. ער לאכט אים אויס
און וועו דער אוריאדניק ענטפערט אים נישט גלייך,פלאנטערט
מיט דער צונג,האט ישכר אים דערלאנגט אין דער אנגעגאסענער
מארדע אריין,און געשריגן:" מאלטשי זשידאווסקאיא מארדא,
דרך ארץ פאר דער מאכט". דער אוריאדניק פארשטייט נישט וואס
דא קומט פאר,וואס וויל דער ייד פון אים האבן,קוקט אויף
ישכרן מיט פארבלאצטע אויגן און בעט זיך ביי אים,אז ער
זאל ניט מאכן קיין שפאסן מיט אים. אבער ישכר האט זיך דער-
וויייל אנגענומען מיט מער קוראזש און געגומען דערלאנגען
דעם גוי איין זעץ נאכן אנדערן און דערביי אויסגעגאסן אויף
איסדעם גאנצן רוסישן "לעקסיקאן" פון די אלע זידל-ווערטער,
וועלכע ס'איז אים נישט איינמאל אויסגעקומען צו הערן פון
די מיילער פון די דאזיקע לייט.
דער אוריאדניק וואטשעט,בעט זיך ביי אים מיט א וויינענדי-
קער שטימע,אז ער זאל אים אפלאזן,אבער ישכר איז אריין אין
עקסטאז און שרייט נאר העכער: "וועך ביסטו,דו שמוציקער ייד,
א רוח אין דיין סאמן אריין,האב דרך ארץ פארן רוסישן מונ-
דיר,דו וועסט פוילן ביי מיר אין די טורמעס,איך וועל דיך,
הינטישער זון,שיקן קיין סיביר".
ער קאפעט אים,ער שפייט אויף אים,דערלאנגט אים וויטער
די אמתע שטורקאצן,זידלט אים מיט די געמיינסטע ווערטער,וואס
עס קומען אים נאר אויף דער צונג. פונעם אוריאדניקס מויל
באווייזט זיך בלוט,אבער ישכר לאזט אים נישט אפ. ער איז
אריין אין א וויילדן משוגעת און ער הערט זיך נישט צו צו
די קרעכצן און יעכצן פון זיין קרבן. ער,ישכר,איז איצט
דער באלעבאס איבער אים,אין אים,דעם אוריאדניק,זעט ער פאר
זיך דעם פארשטייער פון מלכות און ער איז זיך נוקם אין אים
פאר אלע יידישע צרות און נגישות .
די גענואלדן האט דערהערט ישכרס משפחה און מיט גרויס

מי האבן זיי ענדערן באפרייס דעם אוריאדניק פון ישמכרס הענס. דער אוריאדניק האס אפילו שפעטער געוואלס מאכן דערפון א גאנצן עסק. מ'האס איס אבער פארזיכערס,אז די גאנצע סצענע האס קיינער נישס געזען און מ'איז אפגעקומען מיס א פאר קערבלעך. אונזער גבור,ישמכר,האס -ווי געזאגס-ביי יעדער געלעגענהייס דערציילס די דאזיקע געשיכסע,וואס ער האס געהאלסן פאר א גרויסע העלדנטאס.

א סאלדאס איז דער רוסישער ארמיי

איך בין שוין,הייסס דאס,א סאלדאס איז דער רוסישער ארמיי. מ'שיקס מיך,צוזאמען מיס הונדערטער אנדערע נאוואבראנצעס קיין זשיטאמיר,ווו מיר דארפן דורכגיין די ערשטע סלוזשבע. עס איז באשטימס דער טאג פון אפפארן. איז שטוב כיי מיין פעטער איז א געקלאג,א יאמער. איך בעס מיך נישט באגלייסן צו דער באן,אבער דער פעטער מיס זיין סאכטער,אסתר, קומען צו דער באן. איך שסיי איז דער טיר פונעם וואגאן און שמועס מיס אסתר,וואס שסיים מיס פארווייגנטע אויבן. דערפעטער שסיים אן אייגעבויגענער,ער איז מיטאמאל נאך עלטער געווארן. איז דער טיר שטופס זיך אריין א דאר יידיש סאלדאסיקל, וועמען עס באגלייס א פארווייגנטע,פארצארנטע מאמעלע איז די מיסעלע יארן. די פרוי דערזעס מיך,א רויקן סאלדאס,מיס קלארע,בלויע אויגן,מיס א שמייכל אויף די ליפן. גיס זי א זאג צו מיר,אנווייזנדיק אויף איר אויסגעצערסן יינגל: סאלדאסיק זע,ער איז א יחוס,בלויז פלייש און ביינער,איס שיקס מען דאס שלאגן זיך מיס די דייסשן. נעם אים,איך בעס דיך,אונסער דיין "בעזפיעסטענ'יע" (שוץ),אין צום זון זאגס זי,אנווייזנדיק אויף מיר,האלס זיך נאענס פון אים,ער גפפעלס מיר דער שיינער סאלדאסיק.

וועז די באן האס גערירס,האס זיך דער בחור אויפגעזעצס

נעבן מיר,און זאגט צו מיר: איך הייס יצחק בראנשטיין,איך בין אלט 19 יאר (איך בין געווען 20 יאר אלט). מיין טאטע איז געשטארבן,ווען איך בין אלט געווען 9 יאר,מיין מאמע האט א בשומים-קלייט,אין וועלכער איר העלף איר און דערפון האבן מיר זיך אויסגעהאלטן. איך בין געבאנגען אין חדר,אבער איך קרענק אונטער פון צייט צו צייט. - אזוי האט זיך אנ-געהויבן אונזער פריינטשאפט. ווי זאגט דער רוס" טאווארישטש פא ניעשטאסטיו" (א חבר פון נויט). איך צו אים,מער פון רחמנות,ער צו מיר,ווי צו א באשיצער. און זי אנגעהאלטן ביז דעם פאנאנדערפאלן זיך פון דער ארמיי (פעברואר 1918).

ער איז בטבע געווען א שטילער,א גוטמוטיקער. מיט דער צייט,זייענדיק כמעט שטענדיק אויף דער פרישער לופט,איז ער אויך פיזיש געקומען מער צו זיך. ווען איך בין פסח-צייט 1918 געווען נאכאמאל אין בערדישטשעוו,האב איך אים,מיט דער מוסער,באזוכט. זי איז געווען פול מיט דאנקבארקייט פאר מיין אפיעקעווען זיך מיט איר זון.

אין זשיטאמיר האט מען אונז לאנג נישט געהאלטן. געלערנט שיטן,שטעכן מיטן שטיק,און צום סוף אפריל 1915 האט מען אונז א פאר הונדערט סאלדאטן,אן ביקסן,געשיקט צום צפון מזרח-פרא נט,אין א קארפוס אריין,ווו מ'האט אונז געדארפט צוטיילן צו די פאלקן. דערווייל,איז דער גאנצער קארפוס,וואס האט באקו-מען געבראכן די ביינער ביי די מאזורן,אין אסט-פרויסן,גע-גאנגען אלץ אויף צוריק און צוריק ביז טיף אין דער מינסקער גובערניע. בכדי צו קענען קאמפלעטירן דעם קארפוס און אויך רעארגאניזירן,האט מען אים געגעבן אפרו און צעשטעלט אין א גאנצע רייע דערפער,פון וואנען מ'האט שוין בעהאט עוואקויירט די גאנצע באפעלקערונג.

אונטער דער צייט איז געקומען דער פריקאז פון ניקאליי ניקאלאיעוויטש,דעם הויפט-פירער פון דער גאנצער רוסישער

ארמיי,אז מ'זאל אויף די יידישע סאלדאטן האלטן אן אויג, ווייל זיי זענען פארעפשער,איזמיעניקעס. מ'האס אויך דעמאלט מאסנווייז ארויסגעשיקט טיף קיין רוסלאנד די יידן,וואס האבן זיך געפינען אין די פראנט-געביטן. ארום און ארום האס געהערשט א שווערע,געדריקטע שטימונג.

וועס זיין אויפן ארס צו דערציילן אן עפיזאד,וואס איך האב מיטגעמאכט אין יענער ציים. מ'האס אונז,א גרויסע צאל יונגע סאלדאטן געשיקט צו קאמפלעטירן די פאלקן,וואס האבן געליטן פון די מפלוח אין מזרח-דייטשלאנד און וואס האבן זיך געפינען אויפן צוריקצוג פון די פארלוירענע פאזיציעס. א טייל פון אונז האס מען צוגעטיילט צום 334 אירביססקי פאלק.

די דייטשע ארמייען האבן נישט אפגעשטעלט זייער דרוק אויף דער רוסישער ארמיי און כסדר זי געשטופט אויף צוריק. א זיי-גער 10 אין אוונט,זענען מיר אנגעקומען אין דעם שטעטל אראני נעבן דעם טייך מערעטשאנקא. עס איז געקומען א פריקאז,אז דא וועס מען רוען א פאר שעה. סאלדאטן צעשטעלן די ביקסן,מ'לויפס צום טייך נאך וואסער.מ'צעלייגס פייערן און מ'שטעלס זיך קאכן "קיפיאטאק". מיט א מאל האס מען דערהערט אייגצלנע ביקס-שיסעריין,וואס ווערן וואס אמאל געדיכטער.מ'הערס שוין שיסן פון א פולעמיאס. ווייזס זיך ארויס,אז די דייטשע פאר-פאסטנס זענען געקומען נאך פאר אונז אין שטעטל אריין. עס ווערס פאראדנס,וואס שנעלער אריבערצוקומען אויף יענער זייס טייך. עס ווערס א סרעוואגע,א צערודערונג.מ'לויפס צו דער בריק. דערווייל איז אנגעקומען אונזער ארטילעריע,די פולעמיאטנע-קאמאנדע. זיי האבן פארנומען די אייגציקע גרויסע בריק,וואס איז גיך געווארן פארשטאפס; פוסגייער קענען זי מער נישט באגונען,די שיסעריי ווערס דערווייל געדיכטער.

דער טייך איז נישט קיין בריייטער,אויך נישט קיין טיפער, ס'גייט אין וואסער אריין. פאלס מיר איין א געדאנק,אפשר

זאל מען אויסנוצן די געלעגנהייט פון דער סומאסאכע,און בלייבן אין שטעטל (אויף דעם פשוט סאלדאסטקע לשון,הייסט עס "זוכן דעם פלעץ". איך זאג דאס בראנשטיינען,וואס האלט זיך אין מיר פעסט. ער איז מסכים. מיר ווילן מאכן א פארטיט אויף צוריק,אבער עס שטויסט אונז א מאסע סאלדאטן אויף פארנט ארויס. די שיסעריי ווערט וואס אמאל שטארקער. עס איז שטאק פינסטער,קיין הייזער זעט מען נישט. די מאסע סאלדאטן שטופן אונז צום וואסער. זיי שטעלן זיך נישט אפ,מ'גייט אין וואסער אריין. אנדערע שווימען,אנדערע גייען אים אדורך "ווברעד". איך מיט בראנשטיינען שטייען ביים וואסער און ווייסן נישט וואס צו טאן. פארט אן א קאזאק אויף א פערד. גיט ער א בעשריי צו מיר: קריך ארויף אופן פערד,איך וועל דיך אריבערפירן. נישט איך קען ארויפקריכן אויפן פערד,נישט איך קען לאזן בראנשטיינען. זאגט צו מיר דער קאזאק -האלט זיך אן מיט איין האנט אין וויידל פון פערד און שטרעק אויס דיין ביקס,אין וועלכער עס זאל זיך אנהאלטן דיין חבר,איך וועל רייטן פאמעלעך און מיר וועלן רויק איבערקומען דעם סייך. אזוי איז דאס געווען. דערווייל הערן מיר א שטארקע ארטילעריע-שיסעריי,דאס האט אונדזער ארטילעריע,קומענדיק אויף דער אנדערער סייך,מיט א געדיכטער קאנאנאדע באשאסן דאס שטעטל. און מ'האט מארשירט ווייטער.

שוין דעם אנדערן אונט איז געקומען דער באפעל זיך אפצורוען און די קיכן האבן געטיילט עסן. די סאלדאטן ויצן אין קופקעס און דערציילן זיך ווי אזוי יעדער איינער איז ארויס גאנץ פון אראני-קלעם. מיט א מאל דערגייט צו מירא שטימע,וואס דערציילט און פאסאקעווטש זיך: " איך האב זיי די ייעלעך גוט אנגעלערנט. דאס האבן זיי,די זשידעס,פון שטעטל געשאסן אויף אונז פון די פענסטער ארויס און נישט די דייטשן,און דאס האט אריינגעבראכט די פאניק צווישן אונז.

וועו איך מיט אנדערע סאלדאטן,רעדט ער ווייטער,זענען פאר-
ביי א יידישע שטוב,האט מען פון די פענסטער געגאסן קאכעדיק
וואסער. אבער מיר האבן זיך אפגעראכנט מיט זיי! אזוי א צווי-
טער,א דריטער האט דערציילט גרויליקע מעשיות,וואס זיי האבן
אפגעטאן מיט יידישע פרויען,קינדער און זקנים.

מיר,די פאר יידישע סאלדאטן זענען געזעסן און מיט אן
אינערלעכן ציטער זיך צוגעהערט צו די דאזיקע פיינלעכע דער-
ציילונגען און געווארן ווי פארגליווערט פון צער פון ווי-
טיק. די פאגראם-שטימונג איז געווען א שרעקלעכע,א דריקנדיקע.

איך האב שפעטער,מיט יארן,שוין אין ארגענטינע,אין א ג-
זעלשאפט צופעליק זיך געטראפן מיט א יידישער פרוי,וואס האט
געשטאמט פון אראני,האב איך איר דערציילט,אז איר שטעטל אר-
ני,מיט דעם סייך מערעשאנקא,איז מיר גוט באקאנט און ליגט
מיר נאך היינט אין די ביינער. עס האט זיך ארויסגעשטעלט,אז
אין יאר 1915 איז זי נאך געווען א קליין מיידל,אבער זי ג-
דענקט גוט דעם פאגראם,וואס די רוסישע סאלדאטן האבן דורכג-
פירט אין שטעטל. זי האט דעמאלט פארלארן איר מוטער מיט א
ברודערל. זי האט געשטיקט זיך אין סרערן,און איך האב חדשה
געהאט,וואס איך האב גורם געווען צו אירע סרויעריקע זכרונות.

מען האט אונז צוגעטיילט צו דער סאפיאנע קאמאנדע. דער
גאנצער קארפוס האט באקומען אפרו (אסדיך) און מ'האט וואס
מיליטער צעשטעלט אין פארשידענע דערפער. יעדן פרימארגן,האט
מען ארויסגעיאגט די סאלדאטן צו מאכן אלערלייי מיליטעריש
איבונגען. אונז,סאפיארן,מיט לאפאטעס,העק,זעגן,קאנאטן און
אנדערע כלים. פלוצים איז אנגעקומען א ידיעה,אז דער קייזער
ניקאלאי דער צווייטער,בכבודו ובעצמו,וועט קומען אויף א בא-
זוך כדי אפצודאנקען פאר אונדזערע העלדישע (משטיינס געזאגט)
מעשים אויפן פראנט ביי די סאזורן און ווינטשן דעם קארפוס
ווייטערדיקע דערפאלגן. האט מען די סאלדאטן יעדן סאג ארויס-

געפירט פון די דערפער,מושטרירט זיי אויף א ריזיקן פלאץ און אויסגעשטעלט לויט די פאלקן,ראטעס און אפטיילונגען און בעלערנט די סאלדאטן ווי אזוי אויפצונעמען דעם קייזער און זיין סוויטע.

ס'קאצל קומט - דער קייזער איז דא! רייסנדיק אויף א קליין פערדל. די סאלדאטן האבן אים אויגענומכן מיט א סאלוט: האו,האו,וואס האט געדארפט הייסן:"וואשט אימפעראטארסקאיע וועליטשעסטווא". - אונזער קאמאנדע איז געשטאנען נעבן דער מוזיקאנטסקע קאמאנדע פון פאלק,וואס האט צוגעשפילט צום פאראד.

א י ן ד ע ר א מ ו ז י ק א נ ט

מיט אמאל באמערק איך צווישן די מוזיקאנטן א נידעריקן סאלדאט מיט א בערדל,וואס שפילט אויף א גרויסן באס (א מעשענע סרובע),אריך ער אבטערווירט מיך. כ'קלער ביי מיר: אפשר איז דאס אן ארמענער,און אפשר גאר א ייד. וועז ס'איז געקומען דער באפעל "אפרו",גיט ער מיך א פרעג?-א ייד-? ענטפער איך אים,אוודאי א ייד. דאס קליינע סאלדאטל מיטן בערדל גיט א פריידיקן זיטן שמייכל,עפנט בריים די אויגן און פרעגט ווייטער: פון וואנען זענט איר? - אלאזשער,ענטפער איך אים. שטראלט ער אויף און שריים אויס: - יאך,בין א וואשעווער! וועז דער פאראד ענדיקט זיך,קומט ער צו צו מיר געענטער און מיר שמועסן זיך אריס. דערציילט ער מיר,אז ער איז פון מוראנאווער באס,ער איז א סליחים-וועבער און ער הייסט חיים קשאנסקי,או ער איז פון זאפאס,ער האט געלאזט אין דער היים א וויב מיט צוויי קינדער.

מיר רעדן אפ,אז נאכמיטאג וועט ער צוקומען צו אונדז.זיין קאמאנדע געפינט זיך אין נאענטן דארף מאלע קאזשעוניקי. וכך הוה,פארנאכט,ער איז דא. אן בעס גרויסן אינסטרומענט

אויף זיך,זעט ער אויס גאנץ פיין, א קליינער,מיט א אפגעב-
רענט פנים,א שיין קאמף-בערדל,רעדט יידיש מיט א וואשעווער
דיאלעקט,מאכט דעם איינדרוק פון א דרייסיקער.

ער זאגט מיר,אז עס איז אים גוט אין דער מוזיקאנטסקע
קאמאנדע,נאר עס איז ביטער צו זיין איין ייד צווישן דרייי
צענטליק "כאמולעס". וועז עס קומען צו נאך א צוויי יידן,
אדער אפילו איין ייד,וואלט ער זיך געפילט גליקלעך. ער לייי-
גט מיר פאר אין זאל ניין אין דער מוזיקאנטסקע קאמאנדע,דער-
קלער איך אים,אז ערשטנס קען איך נישט קיין נאטן אוו צוויי-
טנס בין איך נישט אליין. כ'האב מיט מיר נאך א יידן אוו איך
קען אים נישט לאזן אויף הפקר. איך ווייז אים אן אויף בראנ-
שטיינען. איז ער אויך א לאדזשער,פרעגט ער. ניין,א בערדי-
ששעווער,ענטפער איך אים. אוי,א ליסוואק,ווייל איך נישט. אוו
דאס,וואס איר קענט נישט קיין נאטן,זאלט איר נישט זארגן,
מ'וועט אייך אויסלערנען. איך קלער אים אויף,אז אליין וועל
איך נישט גיין. אוו פון וואנען איז ער עס אזוי זיכער,אז
מ'וועט אונז אריינלעמען אין דער מוזיקאנטסקע קאמאנדע?

דערקלערט ער אונז,אז דער נאטשאלניק פון דער קאמאנדע איז
דער אדיוטאנט פון פאלק,ער איז א פיינער מאן,מאכט נישט קיין
שווערייטן. ער וויל נאר,אז די קאמאנדע זאל גוט שפילן אוו
דאס איז אלץ. מ'וועט נאר דארפן שטעלן א גוטן שנאפס דעם קא-
פעלמייסטער אוו דעם עלטסטן פון די מוזיקאנטן,א דרייי-בענדל-
דיקער כאכאל (אן אוקראינער). זאג איך אים,אז איך האב א פאר
קערבלעך,וואס איך באקום צוגעשיקט פון א פעטער פון סיביר.

בכן,ער איז שוין מסקים אויף בראנשטיינען,נעמט ארויף אונד-
זערע נעמען אוו זאגט אונדז,אז אין א 3-4 טעג ארום וועט דער
ענין זיין דערלידיקט. - אין א טאג,אין אונט,וועז מ'ליינט
דעם "פריקאז פא פאלקו" (טאג-נייעסן אין פאלק) לייענט מען
אויס: ווינאגראד לודאוויק אוו בראנשטיין איסאק וועזן פון

מארגן פון דער סאפיארנע קאמאנדע אריבערגעפירט אין דער מוזי-
קאנטסקע. קומט צו צו מירשפעטער מיין פראפארשטשיק פון דער
סאפיארנע קאמאנדע און זאגט צו מיר מיט א שמייכל: ביסט גאר
א מוזיקאנט. וואס האסטו געשוויגן די גאנצע ציים, און וואס
נעמסטו מיט זיך דאס נעבעכל, דעם בראנשטיין, שפילט ער אויך?
איך האב עפעס באלאקעט, אראפגעלאזט דעם קאפ, אבער פריקאז איז
פריקאז, דערצו פונעם אדיוסאנט פון פאלק בופא.

אויף מארגן נעמען מיר די טלומקעס אונדזערע, דאס קעסעלע
צום עסן און מ'גייט אין חיים קשאנסקעס דארף אריין. פון
דער ווייטנס הערן מיר שוין די טענער פון אינסטרומענטן, וואס
סראגן זיך פון א כאטש; מיר קומען צו נעענטער. קשאנסקי, א
צעשטראלטער, וואס אויף אונז, פירט אונז אריין און שטעלט
אונז פאר פאר דעם עלטסטן, דעם דרייבענדלדיקן, קשאנסקי האט
אונז אנגעזאגט, אז מ'וועט אונז פרעגן, זאלן מיר זאגן, אז מיר
האבן געשפילט אויף די דערפער, פון געהער, אז קיין נאטן קענען
מיר נישט. - דער עולם מוזיקאנטן, אלע עלטערע פון אונדז, פון
רעזערוו, האט אונדז אויפגענומען גלייכגילטיק. אויך מארגן
ווארן מיר פארגעשטעלט פארן קאפעלמייסטער, וואלקאוו, ער פרעגט
אונז אויס געמיטלעך פון וואנען מיר זענען, אויף וואס פארא
אינסטרומענטן מיר שפילן. מיר זאגן אים דאס, וואס קשאנסקי
האט אונז אנגעזאגט. עס געפעלט אים מיין רוסיש. איך זאג אים
אז איך האב געענדיקט א שולע. א, זאגט ער, וועסטו דאך אונדז
גוט צונוץ קומען, כ'וועל דיר ווייזן און דו וועסט איבער-
שרייבן די נאטן פאר די באזונדערע אינסטרומענטן. מ'פילט פון
זיין אופן פון רעדן, ווי אויך פון דעם האלטן זיך פון עלט-
סטן, שישקא, אז זיי זענען שוין באארבעט פון קשענסקין. דער
קאפעלמייסטער זאגט אונז נאך, אז אין מאסקווע האט ער אין
זיין ארקעסטער געהאט א פאר יידן, נאר גוסט מוזיקאנטן און
האפט, אז מיר וועלן נישט זיין קיין ערגערע. און גיט צו:

דו,ווינאגראד,וועסט זיין א גוסער קלארנעטיסט,און ער,בראנ-
שטיין,וועט שפילן אויף א קארנעט (א סרובע); דערווייל זע-
נען די אינסטרומענטן נישטא,מיר וועלן זיי אויסשרייבן פון
מאסקווע און ביז דעמאלט וועלן מיר אייך לערנען נאטן.

כ'האב דאך זיי צוגעזאגט א שנאפס,האט מיר קשאנסקי געב-
ראכט א פראפוסק (א דערלויבעניש) צו פארן מיט דער באן קיין
מינסק. די נאטנסטע סטאנציע האט געהייסן קראסנאיע. מ'זאגט
מיר אן,אז א חוק בראנפן,זאל איך אויך קויפן כמיעל,א געויקס
וואס מ'מאכט דערפון בראנפן (בראגא,א שוימיקער געטראנק).
מ'גיט מיר מיט א זאק. איך קום קיין מינסק,די שטאט איז האלב
ליידיק,די געשעפטן פארמאכט,די גרעסטע טייל פענסטער פארקלא-
פט מיט ברעטער. מ'זעט אויף דער גאס כמעט נישט קיין מענטשן.
איך טרעף א יידן,א צווייטן,און דערצייל זיי,וואס איך דארף.
זיי שאקלען זיך אפ און זאגן מיר,אז עס איז שטרענג פארבאטן
צו האלטן שנאפס; עס איז קריגס-ציים און מ'דארף מיט דעם
זיין זער פארזיכטיק. סוף כל סוף פאק איך איינעם,דערצייל
אים,אז דאס קען מיך ראטעווען פון צו גיין אין די אקאפעס,
פירט ער מיך ארייז אין א כמעט ליידיקער אכסניה (גאסטהויז)
רופט אוועק אין א זייט דעם באלעבאס און עס דויערט נישט
לאנג,האב איך שוין אין זאק 4 גרויסע פלעשער שנאפס און א
שפאר פעקל כמיעל. איך עס נאך אויף א געשמאקן מיטאג,צעצאל
זיך און אין אוונט בין איך שוין בשלום צוריק צוויטן מיינע
מוזיקאנטן.

עס איז שווער איבערצוגעבן,וואס עס האט זיך אפגעטאן אין
פארלויף פון א שיינע פאר טעג ביי אונז אין דער קאמאנדע.
דער עלטסטער,דער קאפעלמייסטער,און נאך א פאר נאענטע צו זיי
מענטשן האבן געמאכט איין כוסה נאך דער אנדערער,געווען שי-
כור ווי לוט.ווען דער קאפעלמייסטער איז געווען בגילופין,
פלעגט ער ביים דיריגירן,יאגן די מוזיקאנטן מיט אזא שנעלן

טעמפא,אז זיי פלעגן פון זיך די פארע ארויסיאגן. זענען די מוזיקאנטן ארומגעגאנגען ברוגזע. אין א פאר טעג ארום האט מען געמאט די בראגא פונעם כמיעל און איצט האט זיך שוין דער גאנצער עולם-מוזיקאנטן משמך געווען.

דער קארפוס-אפרו האט זיך געענדיקט. מ'איז געקומען נעענ-טער צום פראנט. די מוזיקאנטסקע קאמאנדע האט מען איינגעקווא-רטירט אין א פאלווארק,א 3-5 קילאמעטער פון פראנט. מ'האט אונז געלערנט צו ווערן סאניטארן אויף צונוץ צו קומען,ווען עס ברעכן אויס שלאכטן און מ'דארף די פארוווונדעטע איבערפירן אין א נאענטן פעלד-לאזארעט. די אינסטרומענטן פאר אונדז זע-נען נאך נישט אנגעקומען. דערווייל האב איך זיך געלערנט שפילן אויף א לייכטן אינסטרומענט,נישט פון די ערשטע,נאר פון די באגלייט-אינסטרומענטן (סעקונדא). בראנשטיין ווידער האט זיך געכאפט צום באראבאן. דער ארקעסטער פלעגט אויך בא-גלייטן צו קבורה די געפאלענע סאלדאטן.

צו ביסלעך זענען מיר מיט אלעמען געווארן היימיש. איך בין געווארן דער בריוו-שרייבער צו די משפחות פון מיין קאמאנדע. זעלטן איינער פון זיי האט געקענט שרייבן,אדער לייענען רו-סיש. ס'איז פאר מיר אויסגעקומען אויסטערליש,ווי אזוי זיי, די מוזיקאנטן,האבן זיך אויסגעלערנט לייענען די נאטן אין זייער "דעיסטוויטעלנער" סלוזשבע (אין דער נארמאלער פרי-דנס-צייט). פארן קאפעלמייסטער ווידער האב איך געשריבן נא-טן פאר די באזונדערע אינסטרומענטן,און בראנשטיין האט גע-טאן שווארצע ארבעט פאר דער קאמאנדע.

קשיאנסקי איז געווען גליקלעך,וואס ער האט אונדז מיט זיך,ער האט אויפגעלעבט. פלעגט מיר דערציילן און איבערדער-דערציילן ווי אזוי ער איז אין יאר 1904 געווארן געשיקט אלס נייער סאלדאט (נאוואבראניעץ) צו דער יאפאנישער מלחמה, צו דער שטאט מוקדען. ער האט דארט קיין פולווער נישט געש-

מעקס,מחמת די מלחמה האס זיך אין א קורצער צייט ארום געענ-
דיקט. שפעטער האט מען זייער גאנצן פאלק,צוואמען מיט ענגליש
און פראנצויזיש מיליטער געשיקט אויפן איזל קיפר (ציפער),
וואס איז שוין אין ענע צייטן געווען א "סשוואק" אין דער
וועלט-פאליטיק. דארט איז ער געווארן מוזיקאנט. ער איז שוין
דעמאלס געווען א באווייבטער. אין יאר 1908 איז ער צוריקגע-
קומען פון דער סלוזשבע און אין יאר 1911 איז ער געופן געוא-
רן אויף איבונגען און אין יאר 1914 איז ער מאביליזירט ג'ע-
וואָרן אויפסנייי.

איך האב מיך אפגעשטעלט א ביסל מער אויף דעם דאזיקן פשוטן
און פריטיטיוון מענטשן - חיים קשיאנסקי - דערפאר,ווייל איך
האב אים זיכער צו פארדאנקען דאס,וואס איך האב אין יענער
ערשטער וועלט-מלחמה געראטעוועט מיין לעבן,אדער נישט ארויס
קיין קאלעקע. - מיט מיין גרויסן פריינט און בעל הצלח -חיים
קשיאנסקי- האב איך מיך,שוין נאך דער מלחמה,אין אומאפהענגי-
קן פוילן,געפראפן א שייגע פאר מאל. אויך ער,מיט זיין משפחה
זייגען געפאלן אלס קרבנות כיים לעצטן היסלער-חורבן.

א שטיקל צייט איז געווען רויק אויפן פראנט. מ'פלעגט פון
צייט צו צייט ארויסרופן דעם ארקעסטער אין שטאב פון דער די-
ויזיע,ווו די אפיצירן מיט די קראנקן-שוועסטער פלעגן פאר-
ברענגען,טאנצן,און דער ארקעסטער פלעגט זיי צושפילן. ביז
וואנען מיר האבן זיך אויסגעלערנט שפילן,האבן מיר געשלעפט
די שטענדערס,די נאטן. סוף כל סוף האב איך געשפילט אויף אן
אלט און בראנשטיין אויף א צימבאל,אדער בראבאן.

איך האב שנעל געכאפט די שייגע מעלאדיעס פון אריעס פון פאר-
שידענע אפערעס,אפערעטקעס,וואלטן,וואס דער קאפעלמייסטער האט
צוואמענגעשטעלט און ביזן היינטיקן טאג בין איך הייסיש,
פריי,דערהויפט אין דער רוסישער מוזיק און בכלל באקומען
א "מוזיקאלישן אויער". לייענען נאטן האב איך אינגאנצן

פארגעסן. די מוזיקאנטסקע קאמאנדע איז דאך פאר מיר געווען דעמאלט נאר דער בליץ-אפציער פון דער עת-צרה,וואס עס איז געווען.

איינמאל ביינאכט,דערהערן מיר אין דרויסן א טרעוואגע, א טומל, א שטארק הירזשען פון פערד און אויך אן אנזאג,אז די דייטשן האבן געלאזט גאזן און מ'זאל שנעל זיך אנטאן גאז-מאסקעס. די גאז-מאסקעס זיינען צו יענער צייט געווען זער פרימיטיווע ,א מארלע מיט אויערן-בענדלעך,וואס מ'האט געדא-רפט נאס מאכן מיט א פליטיקייט ,וואס איז געווען אין א פלע-שעלע. יעדער האט געכאפט אזא מאסקע,וועלכע מ'האט אונדז גע-האט געגעבן מיט א צייט צוריק . האט מען ביז וואס ווען אנ-געהויבן צו פילן א שטיקעניש און א דריקעניש אין האלדז. מ'האט אונז געשיקט מיט קראנקן-בעטלעך נעענטער צום פראנט צו ראטעווען די וואס זענען געלעגן פארגאזטע לעבן די אקא-פעס,און ברענגען זיי צום נאענטן פעלד-לאזארעט. דערווייל האט מען צעלייגט גרויסע פייערן און דווקא מיט פייכט האלץ און בלעטער,ווייל אין רויך איז געווען לייכטער צו אטעמען. דאס האט מען באמערקט ביי די פערד,וועלכע האבן געשטופט זיי-ערע מארדעס גאנץ נאענט צום פייער און אריינגעצויגן אין זיך דעם שטיקנדיקן רויך.

איך האב מיך דעמאלט אנגעזען מיט שרעקלעכע סצענעס,ווו מענטשן זענען אין קאנווולסיעס אויסגעגאנגען. איין סצענע האב איך מיטגעמאכט,בעת מיר האבן אויף א טראג-בעטל צוגעברא-כט אזא סאלדאט צום פעלד-לאזארעט,ווו עס האט אינטענסיוו גע-ארבעט א פרוי,א דאקטארין,ראטעווענדיק די אומגליקלעכע דער-שטיקטע סאלדאטן. זי האט דעם געבראכטן סאלדאט באמיט זיך מיט א שטעפסל מיט א ביינערנעם שפיץ צו עפענען דאס מויל,וואס ער האט געהאלטן פארקלאמערט פארמאכט,כדי אים אריינצוגיסן אן אנטי-גיפט-מיטל. עס איז איר אנגעקומען זער שווער,אבער לסוף

האט זי אים דעם שטעפסל אריינגעשטופט,אבער דאס שטעפסל האט זיך אויסגעגליטשט און אין מויל סונעם דערשטיקטן סאלדאט איז געבליבן אירס א פינגער,וועלכן ער האט צוגעדריקט מיט זיינע ציינער. די דאקטארין האט א צאפל געטאן פון ווייסיק. א צוויי סער דאקטאר האט מיט קלעשטשעס קוים געפענט דאס מויל פונעם סאלדאט,זי האט אריסגעצויגן דעם פינגער,וואס איז שוין געווען א טיף אייגעביסענער און ס'האט זיך פון אים געגאסן בלוט.

א צווייטע סצענע האב איך מיך צוגעזען בעת א צווייסער דאקטאר,וועלכער האט אונטערזוכט לייכטע פארגאזטע און פון בלויזן אריינציען דעם אסעם פון די קראנקע,האט ער געחלשט און מיר האבן אים אויף אונזער סראג-בערעס אוועקגעפירט אין לאזארעט אריין. עס זענען דעמאלט אין דעם ראיאן פאדאבנע געווען איבער דריי סויזנס קרבנות.

איך האב מיך נאכדעם א פאר סעג געפילט שלעכט. כ'האב געבראכן,עס האט מיך געדריקט אין דעם ברוסט-קאסטן,מ'האט מיר געגעבן אנטי-גיפט מיסלען און איך כין צוריקגעקומען צו די כוחות. העלדישער פון מיר האבן זיך געהאלטן סיי קשיאנסקי, סיי בראנשטיין. עס זעט אויס,אז זייערע מאסקעס זענען געווען בעסערע.

אין א ציים ארום האבן די דייטשן אין זעלבן ראיאן געלאזט אויפסניי גאזן,אבער דאס מאל זיינען געווען וויניק קרבנות, ווייל ווי ס'האט געזאגט,האט דערווינט געענדערט די ריכטונג צו דער דייטשער זיים און זיכער,אז דאס מאל זענען די פארשפילער געווען זיי.

אין דער באנצער ארומיקער געגנט,האבן מיר כמעט נישט געזען קיינעם פון דער ציווילער באפעלקערונג. די דערפער האבן געפוסטעוועט,די פעלדער פארנאכלעסיקט,דא און דארט זענען ארומגעלאפן הינט,פערד. איך דערמאן זיך,אז דאס איז געווען די געגענט ארום מאלאדעטשנא,קראסנאיע, די דערפער לענגאויס

דעם טייך ווילעיקא.

דארס זיינען מיר געשטאנען כמעט ביזן סוף יאר 1915. מ' האט אונדז ארויסגעגעבן פאפאכעס (ווינטער היסלען) און באש-ליקן און בעשיקט די באנצע דיוויזיע (4 פאלקן) מיט דער כאן,פון דער סטאנציע קאלינקאוויטשי,צום דרום-פראנט,אין דער וואלינער גובערניע,ארום פאטשאיעווא,דובנא,סטארא-קאנ-סטאנטינאוו. אין דער געגענט זיינען מיר געווען א פאר חד-שים. די פאלקן האט מען צעשטעלט אויף די פראנטן און מיר, די מוזיקאנטסקע קאמאנדע,פלעגט זיי מיט מארש-מוזיק באגלייי-טן ביז 4-6 וויארסט פארן פראנט און שפעטער,כיים שטאב,זיך איינקווארטירן ערגעץ אין א דארפישע כאטע,און אמאל אין א בגין פון א שולע.

אויך דא,האט מען די פויערים,די יידן עוואקויירט טיפער אין לאנד אריין,אפילו אין סיבירער געגנט. מ'האט אבער אויך דא און דארטן געזען ציווילע מענטשן.

איך בין די באנצע ציים געשטאנען אין פארבינדונג מיט מיינע משפחה-מיטגלידער,וואס זענען געווען צעשפרייט אין פארשידענע ערטער פון גרויסן רוסלאנד. פארשטענדלעך,אז קודם כל מיט מיינע פעטער און מומע,סאלאמאן און סאניא פאזנאנסקי, וועלכע האבן זיך גוט איינגעבירגערט אין סאמסק,אין סיביר. זיי פלעגן מיר אפט שיקן אויפן פראנט פעקלעך מיט דעליקאטעסן שפייז,ווי ביסקי (אזא מארינירטער פיש,אין פאמידארן סאס), מארמעלאד,א שפאר ביסל קיכלעך פון אייגענעם געבעקס,קראמעלן א מאל אויך שאקאלאד און אנדערע געשמאקע מאכלים. יעדע פאר וואכן פלעגט אנקומען א בריוו פון זיי,ווי אויך א פאר רובל. דאס פלעגט מיר צונוץ קומען. איך פלעג אין דער "סאלדאסקא-יא לאוואסשקא" (א געוועלבל פאר סאלדאטן) קויפן פארשידענע עס-ארטיקלען. פון דעם אלעס האבן,פאבשטענדלעך,בענאסן אויך מיינע טיירע קשיאנסקי און בראנשטיין.

מיין קוזינע מלכה - מיין שפעטערדיקע פרוי

איך בין אויך געשטאנען אין קאנטאקט מיט מיינע קוזינקעס, מלכה (מאליא) און פרומעס עליאש. איך שטעל מיך דא אפ כדי צו דערמאנען זיי, מחמת נאך דער מלחמה איז מלכה געווארן מיין פרוי. זיי זענען געווען קוזינקעס פון מיין מאמען. זיי-ער מוטער, יהודית, איז געווען די שוועסטער פון מיין באבען. זי איז געווען די פרוי פונעם קאמעניעץ-פאדאלסקער רב, לייב עליאש, וועלכער איז שוין געווען פון א פערטן דור רבנים, אין קאמעניעץ-פאדאלסק און אומגעגנט. ער איז געווען א שטרענג אר-טאדאקסישער רב, די רביצין, להיפוך, האט געוואלט גיין מיטן מאדערנעם שטראם. עס האט איר שטארק געדריקט דער צושטאנד, וואס זי מוז לעבן פון דעם, וואס קהל וואלפט זיי צו; דאס געהאלט איז געווען זער א קליינס, מ'האט איר צוגעשטערט פאר-דינסטן פון ליכט און היימען. זי האט זיך געשטעלט פאר א ציל נישט צו דערלאזן, אז אימיצער פון אירע קינדער, וואס הא-בן שוין געהאט סמיכות אויף רבנות. זאלן ווערן רבנים. זי האט אריינגענומען אין שטוב אריין א לערער, וועלכער האט גע-לערנט מיט די קינדער רוסיש, דייטש, רעכענען; די עלטסטע טאכ-טער ווידער, האט זי געשיקט קיין קיעוו, אויף אקושערקע-קורסן.

דער מאן אירער, דער רב, האט צוליב זיין פרומקייט, נישט געקענט סאלערירן, האט פראפעסירט און צום סוף אפגעזאגט זיך פון רבנות. געלעבט אן אסקעטיש לעבן. ער האט נישט לאנג אויס-געהאלטן און געשטארבן.

די אומשטענדן האבן אזוי צוגעשפילט, או די רבצין, האט זיך אין א יאר ארומגערעכנט מיט טיפוס. זי האט זיך אפ-געטוטשעט א שטיקל ציים און אויך אוועק צו דער אייביקייט. עס זענען געבליבן זיבן קינדער, דריי בריידער און פיר שוועס-טער. די יינגסטע, מלכה, מיין צוקונפטיקע פרוי, איז דעמאלט

אלט געווען 16 יאר. מיין באבע איז געפארן קיין קאמעניעץ
און געבראכט קיין לאדזש די דריי יינגערע - פרימעט,צדוק
און מלכה.

פרומע האט אינגיכן חתונה געהאט מיט אונזערס א קרוב -
מארגוליס,וועמענס פרוי איז מיט א יאר פריער אומגעקומען
אין א אומגליקס-פאל. דער בחור,צדוק,האט באקומען א פאסטן,
געדונגען א צימער און געוווינט צוזאמען מיט זיין שוועסטער
מלכה. די לעצטע האט זיך גענומען ערנסט צום לערנען און יע-
דעס יאר אלס עקסטערן אפגעגעבן עקזאמענעס אין דער גימנא-
זיע. איר ברודער צדוק האט זיך באקאנט אין לאדזש מיט א
מיידל,א חסידישע טאכטער,אבער אליין א געענדיקטע די סארבא-
נע אין פאריז. ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן,איז מלכה
געפארן צו איר עלטערן ברודער מארקוס (מאטל) קיין קאמעניעץ
(און פון דארט שפעטער,קיין באלטע). צדוק האט מיט זיך גע-
נומען זיין מיידל קיין מאסקווע און דארט מיט איר חתונה
געהאט און אוועק קיין סטאקהאלם (שוועדן).

דעמאלט זיינען אויך די מארגוליסעס,מיט אלע קינדער,אוועק
קיין קרעמעניעץ און ווען איך בין דארט געווען אנפאנג 1915
האב איך זיי דארט געטראפן און צוזאמען פארבראכט.

דער עלטערער זון מארגוליטעס (פון דער ערשטער פרוי),יש-
ראל (איזיא) איז געווען אין מיינע יארן און בכדי נישט צו
גיין אין מיליטער,איז ער אריין אין פעטערבורג אין דעם לעס-
נאי אינסטיטוט, א העכערער לערן-אנשטאלט,ווו מ'האט געלערנט
אויף צוקונפיקע וואלד-ספעציאליסטן. זייענדיק אין מיליטער,
בין איך מיט אים די גאנצע צייט געשטאנען אין קאנטאקט; ער
פלעגט מיר קארמען מיט ליטעראטור,מיט צייטונגען. עס פלעגן
דעמאלט דערשיינען א גאנצע סעריע פון 10 קאפיקע ביכלעך פון
די בעסטע אויסלענדישע און רוסישע שרייבער. איך האב אין
דער מוזיקאנטסקע קאמאנדע געהאט גענוג פרייע צייט און פלעג

מיט שטארקן חשק לייענען אלץ,וואס ער האט מיר אריינגעשיקט.
איך האב מיך דעמאלט בריסער באקאנט מיט די שאפונגען פון
דזשעק לאנדאן,פון איבסען,פון מאנטפאסאן. איך האב געשלונ-
גען דאסטאיעווסקין,טשעכאווס און סאלסטאיען. פון די צייטונ-
גען פלעגט ער מיר שיקן די פראגרעסיווע "רוסקאיע סלאווא",
דעם "דיען" און אויך ליטעראריש חודש-אויסגאבעס. ער פלעגט
דאס פריער אליין דורכלייענען און שפעטער מיר דאס אלץ אריינ-
שיקן. דער קאפעלמייסטער פלעגט זיי ביי מיר צייטנוויז אויס-
בארגן,ווייל קיין אנדערע קוואלן פון ידיעות,וואס עס קומט
פאר אין לאנד,האט ער נישט געהאט. ווען איך באקום זיי נישט
פון מיין קוזין,וואלט איך אין דער הינזיכט אויך געווען אפ-
גערוסן פון דער וועלט.

מיט מיין קוזינע,מלכה עליאש,וועלכע איך האב נאך בעקענט
פון לאדזש(וואס איז שפעטער געווארן מיין פרוי),בין איך בע-
שטאנען כסדר אין א שריפטלעכן קאנטאקט. אונזערע בריוו זע-
נען די גאנצע צייט גאנץ ליבלעך-הארציקע. מיר פלעגן זיך
אויסטוישן מיט די פרטימדיקסטע ענינים פון אונדזער בידנס
לעבן. ווי שוין געזאגט,איז זי פון לאדזש געפארן צו איר על-
טערן ברודער,מארקוס,קיין קאמענעץ-פאדאלסק און ווען מ'האט
די שטאט עוואקויירט,צוליב דער נאענטקייט פון פראנט,קיין
באלטע. דארט האט זי אפגעגעבן דעם עקזאמען אויף אן אפטייק-
שילערין און באקומען א פאסטן אין א אפטייק און פון דעם זיך
אויסגעהאלטן. אונדזער בריוו-אויסטוש איז געווארן וואס
אמאל היימיש-אינטימער,מיר האבן קעגנזייטיק געפילט,אז עס
פארבינדט זיך צווישן אונז מער ווי משפחה-גפילן,אינערעסן;
דער סטיל און אינהאלט פון אונדזערע בריוו זענען געווארן
לעכהאפטיקער,סענטימענטאלער,עמאציאנעלער. הגם אין דער דיס-
טאנץ,וויים איינער פון אנדערן,אבער אינסטינקטיוו זיינען
מיר געווארן צווישן זיך וואס אמאל נעענטער. אזוי האט דאס

אנגעהאלטן צווישן אונז ביז כ'בין אנפאנג 1918 נאכן באפרייען זיך פון מיליטער,געקומען צו אין קיין באלטע.

אויסער מיט דער משפחה פון בערדיטשעוו,וועלכע האט קארטפאנדירט מיט מיר אויף יידיש,האב איך דעם רעשט בריוו-אויסטויש געפירט מיט אלעמען אין רוסיש. פון מיין היים,פון לאדזש,פון מיינע עלטערן,האב איך ביז 1918 נישט געהאט קיין שום ידיעות. אבער א דאנק מיין קאנטאקט מיט דער משפחה,האב איך מיך נישט געפילט עלנט. אויך מיין הארציקע פריינטשאפט מיט קשיאנסקין און כראנשטיינען האט מיר צוגעגעבן מוט און קוראזש אויך אין די אויסטערלישע מלחמה-באדינגונגען זיך צו האלטן מונטער און זארגלאז.

יונג איז מען געווען,שטענדיק אויף דער פרייער לופט,נארונג האט בכלל נישט געפעלט און קיין שווערע ארבעט האט מען נישט באדארפט טאן,האט מען זיך געפילט פריש און געזונט,און טאמער האט מען צייטנווייז יא דורכגעמאכט געוויסע שווערי-קייטן,אדער אומבאקוועמלעכקייטן,האט מען זיי לייכט איבער-געטראגן. מ'האט געלעבט אין א באגרענעצטער וועלט,מיט פרייע געדאנקען,פאסיוו צו אלץ,אויפגענומען מיט איינגעהאלטנקייט אפילו די אפגעריסנקייט פון דער היים,פון דער וואראמער און ליבער עלטערן-שטוב.

געענדערט האט זיך די דאזיקע שטימונג מיינע ערשט אין הערבסט 1916,ווען די צייטונגען האבן אנגעהויבן צו כרענגען וואס א טאל טער ידיעות וועגן הונגער-אונרוען און אומצופרידנקייטן אין הינטערלאנד פון גרויסן צארישן רוסלאנד.

מ'האט אונדזער דיוויזיע איבערגעוואלפן צו דער רומענישער גרענץ און דורך בוקאווינא צו די קארפאטן. מען האט אונז אנגעשלאסן אין דער צענטער ארמיי. טיילן פון דער ארמיי האבן געמאכט א געלונגענעם אנגריף אויף שטערנאוויץ, די שטאט איז אריינגעפאלן אין רוסישע הענט אין פולן גאנג פון אלטע-

לעכן לעבן אוך גאנץ אומפארהאפט פאר דער באפעלקערונג. ווען אונדזער פאלק האט אריינמארשירט,אונטער די קלאנגען פון אונדזער מיליטער-ארקעסטער,האט זי געטראפן אפענע געשעפטן,דער שטאטישער טראמווייי האט פונקציאנירט און יידן איז קאפאטעס און בעקעשעס זענען געשטאנען אין קופקעלעך ביי די טויערן פון זייערע הייזער. אונדזער קאמאנדע איז געווארן אריינקווארטירט אין א דערפל,נאענט פון דער שטאט,אין א כוטאר. אין דער שטוב האט געווינט א יידישער פויער, ער האט אונז דריי דערקענט,אז מיר זענען יידן. האט ער זיך דערפריים אוך זיך אריינגעלאזט מיט אונז אויף יידיש-דייטש אין א שמועס.

אויך מיר האבן זיך דערפריים,מחמת מיר האבן שוין לאנג נישט געטראפן קיין יידן,נאר דערצו אזעלכע טראדיציאנעלע,מיט א טליח-קטן; א בארד מיט פאוח. ער האט אונדז מכבד געווען מיט זויער-מילך,מיט קאשערקעס (קיכעלעך) אוך מיט אנדערע מאכלים, אוך געבעטן מיר זאלן בלייבן וואס לענגער בי' אים. צוליב דעם וואס ער אוך דארטיקע יידן האבן שטארק מורא געהאט פאר די רוסן,ער האט זיי אלע געהאלטן פאר פאגראמשטשיקעס.

אבער נאכן איבערנעכטיקן זיינען מיר געגאנגען ווייטער,כמעט איבער גאנץ בוקאווינא,איבער סוטשאווא,גורא-גומארא,און אריינ געקומען אין דער גרעסערער שטאט קימפאלונג. אויך דא האבן מיר געטראפן יידן. דא האט מען שוין פון דער ווייטנס געזען די הויכע בארג-שפיצן. פאר מיר,און אנדערע,איז דאס בעווען א נייעס: דאס ערשטע מאל נישט נאר געהערט אוך געליינט וועגן הויכע בערג,נאר ממש זיי אנגעטאפט. דאס זענען געווען די קאר-פאטן-בערג,וועלכע מיר האבן געדארפט אריבערשפרייזן כדי צו קומען קיין רומעניע. די בערג געדיכט באבוימט,האבן אויסגזען אימפאזאנט אוך פארכאפנדיק שיין,אוך אס האבן מיר אנגעהויבן קריכן אויף זיי. ערסטערווייז זיינען געווען גוסט,געפלאסטער-טע וועגן,אויף וועלכע ס'זענען געגאנגען די ארטילעריע,די

אבאזן,די פולעמיאפנע-קאמאנדע,און מיר מיט א שמאלן וועג.
געגנטיקט האט מען אין אויפגעשטעלט פאלאטקעס. מיר זיינען
שוין געגאנגען דעם דריטן טאג; מ'האט אונז אינפארמירט אויס
געגעבן ברויט און סיילוויייז אנדערע פראדוקטן,און מ'האט דאס
אלץ געדארפט שלעפן אין די רוקזעק.די קוכן האבן נישט געקאכט
ס'איז אויך געווען שווער מיט סרונקוואסער;מ'האט געמוזט זיין
שפארזאמטיטן וואסער אין די פוראזשקעס (סאלדאטסקע פלעשל).
מיר זיינען ארויף אויפן שפיץ בארג און עס האט זיך באוויזן א
פרעכטיקע פאנארמע: פון אלע זייטן בערג,בערג,רוישיקע וועל-
דער אויף זיי. דאס אראפלאזן זיך פון בארג איז צוגעגאנגען
לייכטער און נאך צוויי וווייטערדיקע טעג זיינען מיר געשטא-
נען אונטן. נישט ווייט איז געפלאסן א קריסטאל-ריינער רויקער
סיייך -די גאלדענע כיסטריצא-.אונטן,אין דער גאנצער לענג פון
די בערג,זענען שוין געווען צעשטעלט פארשידענע מיליטער-אפ-
סיילונגען. דער פראנט האט זיך געצויגן אין א פאר וועכסט פון
יענער זייט סייך. די סאפיארן האבן געבויט פראוויזארישע
בריקן איבערן סייך.

קיין שטיבער-כאטעס זיינען נישט געווען און מ'האט געמוזט
אין די בערג אויסהאקן כלינדאזשן,אזעלכע בונקערס,זענמליאנקעס
און בויען פאר זיך ווויין-שרטער. אויך מיר האבן פאר אונדזער
קאמאנדע אויסגעבויט אזעלכע צוויי בונקערס,מיט פענסטערלעך
און טירן,מיט פרימיסיוע באקוועמלעכקייטן. פון ביידע זייטן
נארעס,אויף וועלכע מ'האט ארויפגעלייגט שיכטן פון יארלעווע
צווייגן און אין דער מיט א לאנגן טיש. מיר האבן צום מיינ-
סטן פארבראכט אינדרויסן. עס האט זיך פון אלע זייטן געטראגן
א מחיהדיקער סאסנע-בערוך. שפעטער-צו האט מען געבראכט איי-
זערנע אייוועלער. האלץ צום ברענען האט נישט געפעלט. מיר
האבן אין די בערג געבויט שאסייען פון געשפאלטענע בייטער
און זיי געלייגט ווי בריקן. מ'האט אויך אויפגעשטעלט

העכער אין די בערג פעלד-לאזארעטן,שסיבער פאר קאנצעלאריעס, א סאלדאטן-קלייסל,און וווינונגען פאר אפיצירן. מיט איין ווארט: עס האט לאנג נישט געדויערט און עס האט אויסגעזען ווי א מיליטער-לאגער.

פון צייט צו צייט האט מען געהערט אן אויסטויש פון ארטי-לעריע-קאנאנאדעס,שיסערייען פון פולעמיאטן,ראקעטן-בליאסקן. מיר,מוזיקאנטן,פלעגן מיט אונזער מוזיק פארוויילן די אפי-צירן פון שטאב און די קראנקנשוועסטער פון די ארומיקע פעלד-לאזארעטן.

עס האט זיך אונטערגערוקט דער ווינעטר,דער טייך איז גע-ווארן געפרוירן. מען האט פאנאנדערגעטיילט פאפאכעס מיט באש-ליקן. די פרעסט זענען דערגאנגען ביז איבער 30 גראד אונטער נול,אבער מ'האט זיך געפילט גוט. אין הינטערלאנד איז געווען נישט איבעריק רויק. די צייטונגען,וואס כ'פלעג באקומען,האבן געהאט ווייסע בלויזן פון דער מיליטערישער צענזור.

ערב און דער אויסברוך פון דער רעוואלוציע פון פעברואר 1917

די ידיעה,אז צארישע הויף-לייט,דער גראף סומאראקאוו-על-סטאן,דער דומע-דעפוטאט פורישקעוויטש און דער פרינץ סערגיי ניקאלאיעוויטש (דעם צארס א קוזין) און אנדערע האבן דערהרגט דעם פאפ ראספוטין,האט אויפגערודערט די געמיטער. די צייטונ-גען,וואס איך פלעג באקומען,פלעג איך געבן צו לייענען דעם שטאב-טעלעפאניסט פון פאלק,דוואיניקאוו, איצט זענען מיר גע-שטאנען אין א שטענדיקן קאנטאקט. ער פלעגט טעג און נעכט זיך צוהערן צום טעלעפאן און אויפכאפן די שמועסן,וואס עס פלעגן פירן צווישן זיך העכערע אפיצירן און זיך טיילן מיט מיר, ווען ער האט געהאט אינטערעסאנטע ידיעות.

די צייטונגען זענען געווארן וואס א מאל אינטערעסאנטער. און איינמאל - דאס האט געמוזט זיין ביים סוף פון חודש פע-

כרואר (1917), קומט צו מיר דוואיניקאוו, אן אויפגערעגטער, און סיילט זיך מיר בסוד סודות, אז ער האט געהערט אין שטאב אז אין צארישן הויף קומט עפעס פאר און דאס, נאר ערנסטעס און באלד נאכדעם האט ער מיר איבערגעגעבן, אז עס זענען שוין דא ראדיא-טעלעגראמעס צום קאמאנדיר פאלקא, אז דער צאר ניקאליי האט אבדיקירט און אפגעזאגט זיך טראן, און אז עס איז געשאפן געווארן א צייסווייליקע רעגירונג, בראש מיטן קניאז לוואוו, און מ'זאל גלייך מעלדן וועגן דעם אין אלע מיליטער-אפטיילונגען.

אונדזער קאמאנדיר פאלקא, סאמאשעווסקי, מיט זיין שטאב, האבן אפגעשלעפט דאס פארעפענטלעכן די דאזיקע וויכטיקע ידיעה. דער שטאב פון דער דיוויזיע האט אבער פאראדנס נישט צו שלעפן מער און דעם זעלבן סאג איז אין טעגלעכן "פריקאז פא פאלקו" פארעפנטלעכט געווארן די ידיעה וועגן דער אבדיקאציע און אויף מארגן איז באשטימט געווארן דער פאראד פון דער גאנצער דיוויזיע, בכדי צו שווערן סרייהייט דער נייער רעגירונג. אין די אקאפעס זענען געבליבן קליינע אפטיילונגען; מ'האט פארשטאנען, אז אויך די דייטשן וועלן אפווארטן, כדי צו זעען וואס פארא פארמען עס וועלן אננעמען די גרויסע ענדערונגען, וואס זענען פארגעקומען אין רוסלאנד.

אויף א גרויסן פלאץ צווישן די כערג איז צוזאמענגענומען געווארן די גאנצע דיוויזיע סאלדאטן מיט זייערע אפיצירן. די לעצטע זענען געווען ערנסט. א פאפ האט געמאכט א פאניכידע נאך די געפאלענע סאלדאטן, מ'האט געזונגען "קאל סלאוועו". די מוזיקאנטסקע קאמאנדע שפילט אנשטאט "באזשע צאריא כראני" דעם באקאנטן מארש "ווי זשערטוואי פאלי" (איר זייט געפאלן). שפעטער האט דער אדיוטאנט פון דער דיוויזיע געלייענט אויפן קול די מעלדונג וועגן דער אבדיקאציע פון צאר און זיך גע-וואנדן צום פאפ ער זאל אפנעמען די שבועה ביי אלע פארזאמלטע

מיליטער-לייט, א שבועה פון טרייַשאפט און געהארזאמקייט צו דער נייַער צייַטווייליקער רעגירונג. ער לייענט א פאר הייליקע פסוקים, דער אדיוטאנט זאגט נאך א פאר וועלטער, לייענט די נעמען פון די נייַע מיניסטארן, און מיט דעם ענדיקט זיך דער שבועה-אקט. דער פארזאמלטער עולם נעמט אויף כמעט גלייכגילטיק די גוואלדיקע ענדערונג פון דער נייַער ארדענונג אין לאנד. ווען אייניקע סאלדאטן האבן א געשריי געטאן: "הורא", האט מען זייַ שוואך אונטערגעהאלטן. - אין די מוחות פון א סאלדאט האט זיך אפשר פארגנבעט דער גראנק וועלכן מען א מעגלעכן שנעלערן סוף דער מלחמה, אבער אויך דאס איז אין די ערשטע טעג פון די גרויסע ענדערונגען אין פאליטישן לעבן פון לאנד, קנאפ וואס געקומען צום אויסדרוק.

די רעוואלוציע איז געקומען אומגעריכט נישט נאר פאר די פראנט-סאלדאטן, נאר אויך אין א גרויסער מאס, פאר דעם "טיל" (הינטערלאנד). דארט, אין לאנד, האט מען אייגענטלעך, יא געפילט, אז עס רוקט זיך אונטער עפעס גרויסעס, וויכטיקעס. די פערמאנענטע מפלות אויף די פראנטן און די וויכטשאפטלעכע צערודערונג, און דערהויפט, די קאראפציע און שלעכטע פראויאנטירונג פון דער שטאטישער באפעלקערונג, האבן גורם געווען א שטארק אנגעצויגענע פאליטישע לאגע און א שטייגנדיקע אומצופרידנקייט פון דער באפעלקערונג. אבער, ווען עס וועט אויסברעכן דער רעוואלט, און ווען פארא פארמען ער וועט אננעמען, האט קיינער נישט געקענט פאראויסזאגן. אפילו פאר די אויסגעשפראכענע מאנארכיסטן איז וואס אמאל קלארער געווארן, אז עס קומט די צוועלפטע שעה.

ערשט דער סטיכיש-ספאנטאנער און פון קיינעם נישט ארגאניזירטער אראויסרירס פון שטרייקנדיקע ארבעטער פון די פעטראגראדער זאוואדן, בראש מיט די ארבעטער פון גרויסן פוטילאווער זאוואד, און מיט די וויבער פון "פרויען בונט", וואס האבן

געפאדערס כרויס,האס גורם בעווען צוס אנהייב פון דער רעווא-
לוציע. מיסגעהאלפן האס אויך די שוואכע סעסיקייט פון דער
פעסראגראדער פאליציי און לסוף דער איבערגאנג אויף דער זייט
פון די שטרייקנדיקע ארבעטער פון די ערשטע מיליסערישע אפ-
טיילונגען,וואס דער רעזשים האס געשיקט קעגן די רעוואלטירנ-
דיקע ארבעטער און דעמאנסטראנטן,האס ווי מיט א כישוף-שטע-
קעלע,געמאכט א סוף צו אלע,וואס האבן נאך געהאלטן דעם פאלי-
טישן רודער אין דער האנט,און דערהויפט פון יענע פון דער
מלוכה-דומע,וואס האבן מורא געהאט און אויף יעדן אופן גע-
וואלט אויסמיידן די רעוואלוציע,בפרט,נאך אין דער מלחמה-צייט.

עס האט נעדויערט נישט לאנג און פון פעסערבורג זענען אנ-
געקומען די גרויסע צייטונגען,שוין אן ווייסע בלויזן (פון
דער מיליסערישער צענזור). ס'איז אויך אנגעקומען דער "לוטש"
- די צייטונג פון די מענשעוויקעס,ווי אויך די "פראוודא"
פון די באלשעוויקעס. די צייטונגען זענען געווען פול מיט
ידיעות פון די אויסערגעווייגלעכע געשעענישן אין לאנד. אלע
צייטונגען,חוץ דער פראוודא,האבן באשטעטיקט,אז די רעוואלוציע
איז פאר אלע בעקומען אומגעריכט און האט אלעמען בעסראפן
נישט צוגעגרייט. א טייל פון זיי האבן געשריבן,אז א רעווא-
לוציע בשעת דער מלחמה,איז בכלל נישט בעשטאנען אויפן סדר-
היום; אז אין פעברואר פון יאר 1917 האס קיין שום ארגאניזיר-
טער־סאציאליסטישע פארטיי,אדער פאליטישער צענטר,זיך נישט גע-
שטעלט פאר א ציל צוצוגרייטן א רעוואלוציע; די אפטע מאכילי-
זאציעס און ארעסטן האבן צערודערט און דערפירט צום פונאנ-
דערפאל פון די אומלעגאלע פארטייאישע אפאראטן.

מיט יארן שפעטער איז מיר אויסגעקומען צו לייענען גרי-
גארי ארנאסאנס א בוך "ראסיא וו עפאכיע רעוואלוציאי" (ארנ-
סאן איז געווען א דירעקטער אנטיילנעמער אין דער רעוואלוציע)
אין דעם בוך ברענגט ארנאסאן אויסצוגן פון קערענסקיס מעמוארן

אין וועלכע קערענסקי שרייבט: "אז דעם 26-סטן פעברואר 1917, ד.ה.צוויי טעג פאר דעם אויסברוך פון דער רעוואלוציע,האבן זיך ביי אים אין שטוב פארזאמלט פארשטייער פון סאציאליסטי-שע גרופירונגען,וועלכע זענען צוזאמענגערופן געווארן צוליב די געשעענישן,וואס האבן זיך אנגעהויבן אויף די גאסן פון דער הויפאשטאט. אויף דער דאזיקער בארא טונג האט א פארשטייער פון די באלשעוויקעס דערקלערט,אז עס איז נישטא און וועט נישט זיין קיין רעוואלוציע,און אז מען דארף זיין צוגעגרייט צו א לאנגדויערנדיקער רעאקציע.אראנסאן דערמאנט ווייטער,אז אויך לענין אליין האט נאך צוויי חדשים פאר דער רעוואלוציע, דערקלערט אין זיינס א באריכט פון דער שווייץ (צוריך) "אז עס איז מעגלעך,אז מיר אלטע וועלן שוין גארנישט דערלעבן צו א צוקונפטיקער רעוואלוציע".

און דערפאר איז ממש א חוזק,ווען די באלשעוויקעס האבן שפעטער אין זייער "פראוודא" זיך בארימט,אז זייערע "אייזער-נע קאהארטן" האבן צוגעגרייט די רעוואלוציע. אין דער אמתן, האבן זיי נישט נאר נישט געהאט קיין "קאהארטן",נאר זיי האבן איו אנהייב פון דער רעוואלוציע פארגעשטעלט מיט זיך א גרו-פירונג,וואס איז געווען די קלענסטע אין צאל און ווירקונג, אן באציונגען און מעגלעכקייטן.

די באלשעוויסטישע היסטאריקער באציען זיך מיט גרינגשע-מונג צו דער פעברואר-רעוואלוציע; זיי האלטן,אז דער רעוואלוציע-"בראשית",הייבט זיך אן אין "אקטאבער",און ווען זיי דערמאנען זי שוין יא,קומט אויס,אז זי איז,ווי שוין אויבן געזאגט,ארגאניזירט געווארן דורך זיי. אזוי האט די באלשע-וויסטישע פראפאגאנדע אין פארלויף פון יארן צעדרייט די פאק-טן און פארטושט די באדייטונג פון דער פעברואר-רעוואלוציע.

די פעברואר-רעוואלוציע האט פאר זיך געשטעלט פאלגענדע צילן: די אמתע באפרייאונג פון פון שקלאפעריי און אויסנו-

צונג; קיינמאל מער קיין מלחמות; פארבריידערונג פון פעלקער; דאס אפשאפן פון גרויס-באזיץ אין דארף און שטאט; די שטופן- ווייזע עוואלוציאנערע פארווירקליכונג פון די פאפולערע סא- ציאליסטישע אידעאלן. דאס אלץ האבן די באלשעוויקעס מיט זיי- ער "אקטאבער" פארקריפלט און פארשוועכט. אנשטאט דער באפ- רייאונג פון די ארבעטער און פויערים-מאסן, איז געקומען א פארקנעכטונג; אויפן ארט פון דער קאפיטאליסטישער עקספלואט- ציע איז געקומען דער מלוכה-קאפיטאליזם, מיט נאך א גרעסערער אויסנוצונג, מיט דעם גלייכצייטיקן צונעמען ביי דער ארבעטער באפעלקערונג די עלעמענטארע רעכטן פון פארסיידיקן זייערע פראפעסיאנעלע לעבנס-אינטערעסן; אנשטאט פרייהיים פון יחיד און פון געוויסן,- איז געקומען די גרויזאמע,שרעקלעכע דיק- טאטור,מיט דער "טשעקא",מיט צענטליקער מיליאנען אומגעקומענע אין די סורמעס און קאנצענטראציע-לאגערן; אנשטאט"פארבריד- רונג פון פעלקער" און "מער קיינמאל מלחמות",האבן זיי מיט זייער פאליטיק און מיט זיערע האנדלונגען,געבראכט צו נייע וועלט-קאטאסטראפעס,צו נייע מלחמות,וועלכע זענען געקומען, ווי דירעקטע פאלגן פון דער באלשעוויסטישער רעוואלוציע. דער מוסאליניזם און היטלעריזם זענען צווילינגס-קינדער פון באלשעוויזם און זענען אנטשטאנען ווי א דירעקטע רעאקציע קעגן דער באלשעוויסטישער פאליטיק און טאקטיק. עס איז אויך פאר אלעמען קלאר,אז דער מאלאטאוו-ריבענטראפ-פאקט אין אוי- גוסט 1939,האט גורם געווען און געפירט צו דער לעצטער גרויי- זאמסטער מלחמה,מיט אירע שרעקלכע פאלגן און נאכווייענעשן, און ספעציעל - פאר אונז,יידן.

מיר וועלן זיך צוריק אומקערן צום אנהייב פון דער פעב- רואר רעוואלוציע (מערץ,לויט דעם נייעם סטיל)און די געשע- נישן,מיט וועלכע איך אליין האב געהאט א דירעקטן שייכות.

די וווייטערדיקע געשעענישן,נאך די גרויסע דעמאנסטראציעס

פון די ארבעטער און פון די פרויען און דעם רעוואלטיירסן מיליסער,זענען שוין געגאנגען שנעל.נאך דעם 27-סטן פעברואר האט נאך דער פארזיצער פון דער דומע,ראדזיאנקא,טעלעגראפירט צום צאר,וואס האט זיך געפונען אין דעם בענעראל-שטאב אויפן פראנט,אז עס איז בעקומען די לעצטע שעה,ווען עס ווערט דעצידירט דער גורל פון דער מלוכה און פון דער ראמאנאוו-דינאסטיע. דער צארהאס נישט געענטפערט. ער האט נישט באנומען די ערנסט-קייט פון דער סיטואציע. דעם זעלבן טאג איז באפריים געווארן די ארעסטירטע ארבעטער-גרופע פון קריגס-אידוסטריע-קאמיטעט און די אנפירער זייערע צוזאמען מיט קערענסקי און אנדערע, האבן פארנומען דעם טאוורישן קייניגלעכען פאלאץ און בעגרינ-דעט דאס דעם סאוויעט פון די פעטראגראדער ארבעטער-דעפוטאטן.

אזוי איז בעקומען אויף דער וועלט די פעברואר-רעוואלוציע. זי איז בעווען א בירגערלעך-דעמאקראטישע און אין דער ערשטער צייטווילליקער בעגירונג איז דער אייגנטיקער פארשטייער פון די לינקע בעווען קערענסקי,אלס יוסטיץ-מיניסטער.די סרייב-קראפט און דער שאפנדיקער כוח פון דער רעוואלוציע,זענען אבער גלייך פון אנהייב בעזוען די סאוועטן פון ארבעטער און פויע-רים דעפוטאטן,וואס איז באשטאנען אין אן איבערוויגנדיקער מערהייט פון סאציאל-רעוואלוציאנערן און מענשעוויקעס און אין וועמענס שפיץ ס'זענען בעשטאנען די צוריקגעקומענע פון קא-טארגע צערעטעלי און טשכעאידזע. מיט דער צייט זיינען צוריק-בעקומען פון די פארשיקונגען פון קאטארגע און פון די סורמעס, און אויך פון אויסלאנד,פון אמעריקע און אויך פון דער שוויץ (וועלכע די דייטשן האבן בכיון.מיט אן אויסרעכענונג,דורגע-לאזט דורך זייער טעריטאריע,מיט לעניגען אין דער שפיץ,הונ-דערטער אלטע,פארדינסטפולע רעוואלוציאנערן פון אלע פארטייען. מיט די צוריקגעקומענע זענען די קאדרען פון די סאוועטן בא-רייכערט בעווארן מיט אויסגעפרווועטע טוערס.

די געשאפענע סאוויעטן האבן אין אלע מיניסטעריומס און מלוכה-ארגאנען אריינגעשיקט זייערע פארשטייער. דער פארשטייער אין קריגס-מיניסטעריום איז געווען דער באלשעוויק סוועדלאוו. אן דער פארשטענדיקונג מיטן מיניסטער גוטשקאוו האט ער,סוועדלאוו,פאנאנדערגעשיקט טעלעגראמעס אין אלע מיליטער-אפסיילונגען (אויך אופן פראנט) וועגן דער גרינדונג פון סאלדאטן-קאמיטעטן,אבער נאר וויכטיקער וועגן דעם,אז עס ווערט אפגעשאפט די בלינדע אונטערטעניקייט פון א סאלדאט צום אפיציר און נאך מער צום באפעלנדיקן נאענטן קאמאנדיר,אז אנשטאט "וואשע"בלאגאראדיע","אדער"וויסאקא בלאגאראדיע" (אפהענגיק פון ראנג),זאל דער סאלדאט פשוט סיטולירן: גראזשדאנין פארוטשניק,גראזשדאנין קאפיטאן,געזעראל א.אוו.

דאס איז ערשט געווען א פראיעקט וועגן א פארענדערונג אין דער סיטולירונג צווישן דעם סאלדאט און זיין עלטסטן,און סוועדלאוו האט דאס פארעפנטלעכט,ווי א פריקאז,ווי א באפעל. עס האט זיך געמאכט א סומל,פראטעסטן פון די אפיצירן. אבער, מ'האט שוין נישט געקענט ענדערן;צוריקציען דעם פריקאז וואלט געהאט נאך אן ערגערע ווירקונג. דער קריגס-מיניסטער גוטשקאוו האט צוליב דעם דעמיסיאנירט. (ער איז דאס געווען דער,וואס איז צוזאמען מיט ראדזיאנקא געפארן צו ניקאלאיען אין געענגראל-שטאב,און ארויסבאקומען פון אים די אבדיקאציע,דאס אפזאגן זיך פון טראן.

ס'איז געקומען די צייט פון שאפן סאלדאטן-קאמיטעטן אין אלע מיליטער-אפסיילונגען און דורכפירן וואלן צו זיי. איך ווילדערמאנען,אז צו יענער צייט בין איך שוין געווען א רייפער סאציאליסט און איך בין גלייך געווארן געווייזלט אלס מיטגליד פון פאלקאוואי קאמיטעט,פון דארט בין איך געגאנגען אין דיוויזיע קאמיטעט און צום סוף געווייזלט געווארן אויף א צוזאמענפאר,אין דעם ארמיי-קאמיטעט פון דער 10-טער ארמיי.

וואס האס זיך געפונען 20 וויארסט ווייטער פון פראנס. מיין חבר קשיאנסקי,ווי אויך בראנשטיין,מיט וועלכן קשיאנסקי האס זיך מיט דער ציים שטארק באפריינדעט,האבן באדויערט,וואס איך פארלאז זיי,אבער זיי זענען דאך געווען צופריידן,וואס זייער נאענטסטער חבר,ווערט געשעצט פון דעם גאנצן ארום און גייט וואס אמאל העכער.

מיט דעם,האס זיך אויך פארענדיקט מיין"קאריערע " אין דער "מוזיקאנטסקע קאמאנדע". איך האב שוין פון דעמאלט אן מער נישט געגומען דעם אינסטרומענט אין "מויל אריין" (און אפילו אויך נישט אין מיינע שפעטערדיקע ציווילע יארן). קשיאנסקי און די "מוזיקאנטסקע קאמאנדע" זענען אבער אין יענע מלחמה-יארן געווען פאר מיר א רעטונג פון אן עוועניטעלן ביסערן סוף.

די רעוואלוציע האט מיך פארכאפט,זי האט מיך פארענטוזיאזמירט; עס איז געקומען דער מאמענט,ווען עס ווערן רעאליזירט אונדזערע חלומות וועגן א פרייער און בעסערער וועלט, א מער יושרדיקע. איך בין שוין צו יענער ציים געווען געגנג פאליסיש רייף און כ'האב מיך אריינגעווארפן מיטן גאנצן ברען אין דער רעוואלוציאנערער סעטיקייט. ווען עס איז באשטימט געווארן דער סערמין פונעם ערשטן אל-רוסישן צוזאמענפאר פון די ארבעסער,פויערים און סאלדאטן-קאמיסעטן,בין איך מיט אנדערע געשיקט געווארן קיין פעטראגראד אלס דעלעגאט פון דער 10-ער ארמיי. -

דאס רעוואלוציאנערע פעטערבורג,דעמאלט שוין פעטראגראד, האט אויף מיר געמאכט א קאלאסאלן איינדרוק;איך בין געווארן אויפגערודערט פון דעם גאנצן ארום;פון אלעם פארכאפט,עמאציאנירט. און ערשט רעכט דער גראנדיעזער צוזאמענפאר אליין. אן אינטערעסאנטע און עפאכע-מאכנדיקע ציים,בפרס,וועו מ'זעט היינט ווי די רעוואלוציע איז אזוי מיאוס פארשוועכט געווא-

רן דורך די באלשעוויקעס,און ווער ווייסט אויף ווי לאנג עס איז אפגערוקט געווארן די רעאליזירונג פון א הומאניסטיש-סאציאליסטישער ארדענונג,אזא,אין וועלכער מיר גלויבן,אז זי וועט זיין א מער יושרדיקע פאר אלע מענטשן אין דער וועלט,-סיי פאר רוסלאנד און סיי פאר דער גאנצער וועלט.

דער צוזאמענפאר איז געווען זייער אינטערעסאנט: די דיס-קוסיעס זענען גאנץ אפט געווען זייער הייסע. מ'האט זיך אפ-געשטעלט נישט נאר אויף דער אינערלעכער לאגע פון לאנד,נאר נישט ווייניקער אויף דער אויסערלעכער פאליטיק. אויף די רו-סישע פראנטן איז סאקע געווען שטיל; די דייטשן האבן אויסגע-נוצט די געשעענישן אין רוסלאנד און געפירט אפענסיוועס אוי-פן פראנצויזישן און איטאליענישן פראנט. דייטשלאנד האט לאנ-סירט סירט דעם ענין וועגן א סעפאראטן שלום מיט רוסלאנד. דאס לעצטע האט נישט געהאט קיין אנהענגערס אפילו צווישן די לינקע קרייזן; פארקערט,די דאזיקע קרייזן האבן באשלאסן צו זוכן א פארשטענדיקונג מיט אלע סאציאליסטישע פארטייען פון די קעמפנדיקע צדדים,בכדי צו זוכן אן אלגעמיינעם שלום. צו דעם צוועק האט מען באשלאסן צו שאפן א ביורא אין סטאקהאלם און אונדזער חבר הענריק ערליך איז איבערגעגעבן געווארן די ארגאניזאציע פון דעם ביורא.

איך האב אויף דעם צוזאמענפאר געזען און געהערט א גרוי-סע צאל פון די רעוואלוציאנערע טוערס פון יענער צייט. איך וועל אנרופן נאר א טייל פון זיי : צערעטעלי,קערענסקי,קא-מעניעוו,טראצקי,טשכעאידזע,באגדאנאוו,גאן,ליבער,דאן,אברא-מאוויטש,סטאלין,סווערדלאוו,זינאוויעוו,אוריצקי א.א.

די באלשעוויקעס האבן אויפן צוזאמענפאר געהאט א קליינע צאל אנהענגערס,אבער געטומלט האבן זיי אסך. איך האב אנגע-הערט צו דער מענשעוויסטישער גרופע. איך דערמאן מיך,ווי מיר האבן געשטערט רעדן טראצקין,וועלכער האט אין א פייער-

דיקער רעדע מיט א שעלמישן שמייכל און מיט א סך פאטאס און עקזאלטאציע גערופן צו די סאלדאטן, אז אנשטאט צו היטן דעם פראנט,זאלן זיי גיין צו זיך אין דארף,אויב זיי ווילן נאך עפעס פארכאפן פון די אינווענטארן,פון די בהמות,פערד,ווע-גענער און אנדערע זאכן פון די ערד-באזיצער,ביי וועלכע זיי זיינען געווען אלע יארן פאראבקעס. לויט זיינע רייד איז אויסגעקומען,אז די סאלדאטן זאלן פארלאזן די פראנטן,לאזן אלץ אויף הפקר. מיר האבן אים נישט געלאזט רעדן,געשטערט און געשריגן. להיפוך,איז די רעדע פון קערענסקי געווען פול מיט נשמה. בעת טראצקי האט אפעלירט צו די ווילדסטע אינסטינ-קטן פונעם סאלדאט,האט קערענסקי אפעלירט צו זיינע געפילן, צו זיינע פליכטן. רויק און לאגיש האט גערעדט צערעטעלי. אינטערעסאנט און אויסגעהאלטן זיינען געווען די רעדעס פון גאץ (ס.ר.) און ליבער (בונד).

די קאנפערענץ האב איך פארלאזט נישט אין קיין גאר געהוי-בענער שטימונג. עס זענען טאקע געווען גאר א סך איינדרוקס-פולע מאמענטן ;מ'האט אבער געפילט,אז די דעמאגאגישע באלשע-וויסטישע לאזונגען און זייער אנטי-רעגירונג אגיטאציע,וועלן דעם לאנד און דער נארמאלער אנטוויקלונג פון דער רעוואלוציע קיין גוטס נישט ברענגען,נאך דערצו ווען די מלחמה איז נאך נישט פארענדיקט.- די אלע דעקרעטן,וואס די צייטווייליקע רע-גירונג האט פארעפנטלעכט,זענען געווען פון אן אויסערגעוויינ-לעכער וויכטיקייט. מ'האט בפירש געשטרעבט צו פארווירקלעכן די אלטע דעמאקראטישע לאזונגען פון פרייהייט,גלייכהייט און ברודערלעכקייט. איינע פון די וויכטיקע געשעענישן איז גע-ווען דאס אפשאפן דעם תחום המושב פאר יידן,ד.ה. די באגרענע-צונג פון ווינרעכט פאר יידן. דער דאזיקער דעקרעט האט ארויס-גערופן א פארשטענדלעכע באגייסטערונג און אנערקענונג מצד די יידן; אויך די אנגעווייסיקטע פראגע פון ערד-באזיץ,ווי אויך

איז אפגעשאפט געווארן די פאנשטשיזנע. בכלל איז שוין די ער-
שטע בירגערלעך-דעמאקראטישע רעגירונג געבאנגען אויפן וועג
פון גרויסע רעפארמען פארן פאלק. די סאנקציאנירונג,די באש-
טעטיקונג פון די אלע רעפארמען האט מען געלאזט פאר דער ער-
שטער געוויילטער גרינדונגס-פארזאמלונג,וואס איר דערעפענו-
נג איז באשטימט געווארן אויפן חודש נאוועמבער 1917. וואס
עס איז דערפון געווארן און די וויישטערדיקע אנטויקלונג
פון דער פעברואר-רעוואלוציע,לאז איך איבער אויף שפעטער...

ביי מ י י נ ע פ ע ט ע ר און מ ו מ ע ן אין ט א מ ס ק

אזוי ווי פאר דער גאנצער צייט פון מיין דינסט,האט איך
נישט אויסגענוצט דעם אספוסק (וואקאציעס),וואס א סאלדאט בא-
קומט יעדעס יאר,האב איך געבעטן,אז מ'זאל מיר איצט געבן דעם
אספוסק אויף צוויי חדשים,איך זאל קענען נאך פעטראגראד פא-
רן צו מיינע קרובים קיין טאמסק (סיביר). און אט פאר איך
קיין טאמסק.(וועגן מיין באזוך ביים פעטער האב איך שוין
טיילווייז געשריבן אין איינעם פון מיינע פריערדיקע קאפיטלען.

דער וועג קיין טאמסק האט געדויערט קנאפע 10 טעג. אין די
באנען,אויף די באן-סטאנציעס,האט מען געזען מיינסטנס סאל-
דאטן,"באבעס" (פרויען) אדן אלטע לייט. כטעט אויף יעדער
סטאנציע זענען ארויפגעקומען פאסרולן,וואס האבן קאנטראלירט
די פאפירן. אומעטום האט מען פון די וואגאנען אראפגעשלעפט
סאלדאטן,וואס זענען געפארן אן "פראפוסקן" (דערלויבענישן)
דעזערטירן,אדער אזעלכע סאלדאטן,וואס זענען באאיינפלוסט גע-
וואָרן פון די טראצקיס און אנדערע,אז מ'זאל זיך דערשלאגן
וואס גיכער אהיים,וויייל מ'קען פארשפעטיקן צו זיין ביים
פאנאנדערטיילן דעם האב און גוטס פון די פאטיעשטשיקעס (ערד-
באזיצער.

ס'איז סוף-פרילינג-צייט. דער וועג איז זייער א שיינער,

וועט זאגט נאך וועלן די באן שלענגלס זיך לאנגע שעהן איבער די אוראלטע בערג. מיר פארן דורך די גרויסע שטעט: זלאטאוסט, פערם,אופא - דאס איז אן אינדוסטריעלע געגענט; מ'זעט הויכע קוימענס,פון וועלכע עס ווילקלט זיך א געדיכטער רויך,וואס דערמאנט מיר אין לאדזש,מיט אירע קוימענס און שסיקנדיקן רויך. - מיר זענען אנגעקומען קיין טשעלאביגסק,וואס איז דער אריינגאנגס-טויער קיין סיביר. אין מיין פאנטאזיע האב איך מיר פארגעשטעלט סיביר אנדערש,ווי איך זי דערזען אין דער ווירקלעכקייט. איך האב געלייענט וועגן טייגעס,ווילדע חיות, וועגן פארשיקונגס-ערטער...און דא פארן מיר און פארן,שוין א שיינע פאר הונדערט און מער ווערסט,און איך באמערק נישט קיין שום ענדערונג נישט אין דער פלארא,און נישט אין דער פאונא (געוויקסן און פייגל) פון די אייראפעישע געביטן פון גרויסן רוסלאנד,וואס איך בין דורכגעפארן. און אזוי איז שוין געווען כמעט ביז טאמסק. (אמת,מ'דארף נעמען אין באראכט,אז טאמסק איז נאך נישט דער צענטר פון סיביר).

ביי מיין פעטער און מומען פאזנאנסקי,האב איך פארבראכט אויסערגעווייניקלעכע פאר וואכן. מיר האבן זיך געפרייט,וואס מיר זענען צוזאמען. דער פעטער סאלאמאן האט געהאט א גוטן פאסטן אלס פארוואלטער פון דער טאמסקער אפסיילונג פון דער רוסישער טראנספארט און פארזיכערונג-געזעלשאפט.דארט האבן זיך נאך געפילט ווינציק די ענדערונגען,וואס די רעוואלוציע האט זיך פארגענומען אריינצוברענגען. אמת,דורך דער שטאט זענען אדורכגעגאנגען גרויסע טראנספארטן פון פאליטישע ארעסטירטע,וואס זענען געווען צעווארפן איבער פארשידענע פארשיקונגס-פונקטן פון סיביר. עס זענען פארגעקומען מיטינגען, אויף וועלכע עס האט אבער געפעלט ביי דער גרעסטער טייל פון דער באפעלקערונג דער ענטוזיאזם,וועלכן כ'האב אנגעטראפן אין פעטערבורג. אפשר דערפאר,וואס א גרויסע טייל פון דער

באפעלקערונג איז באשטאנען פון סאסארן,סשוואשן און אנדערע נאציאנאלע מינדערהייטן,מיט וועלכע רוסלאנד איז אזוי רייך.

מיין פעטער-מומע האבן געהאט א שיינע און באקוועמע דירה. אין אייך גרויסן צימער האט מיין מומע איינגעארדנט א בלומען אראנזשעריע,מיט וועלכע זי פלעגט זיך יעדן טאג פארנעמען, אויסערדעם פלעגט אריינקומען אפט א בערסנער,א סאסאר,און אפהיסן און פלעגן די בלומען און אנדערע אריגינעלע געויקסן.

מ'קען זיך פארשטעלן ווי מיר זענען אלע דריי גליקלעך געווען,וואס מיר פארברענגען צוזאמען. איך האב געפילט,אז איך בין נישט קיין אפגעריסענער צווייג פון א בוים. זיי האבן זיך באמיט,אז איך זאל זיך דארט גוט פילן. זיי האבן מיך געפירט אין פארווילונגס-ערטער,אין טעאטער (דארט האב איך געזען א גוטע פארשטעלונג פון אן אוקראינישער טרופע,וואס האט אויסגעפירט "נאטאלקא פאלטאווקא" א.א.)

אז איך האב שוין געהאלטן ביים צוריקפארן,האבן זיי באשלאסן צו מאכן מיסמיר א שפאציר-רייזע אויף א גרויסער שיף וואס איז געגאנגען צווישן טאמסק און בארנאול איבערן לאנגן טייך אב (3000 ווירסט). פון דארט האב איך שוין מיט דער כאן געדארפט צוריקפארן צוריק צום פראנט. די רייזע איז געווען א הערלעכע,א באצויבערנדיקע. איך האב דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן ־עזען אזא בריידן און לאנגן טייך.(אין מיין היימשטאט,לאדזש,איז געפלאסן א פארשטינקן קליין טייכל - לודקא). באגלייט איז מען די גאנצע צייט געווען פון מעוועס,דער הימל שטענדיק א לויסערער. אויף דער שיף האט זיך,לחלוטין,נישט געפילט,אז אין דער וועלט קומט פאר א מלחמה,מיט מיליאנען קרבנות און אין לאנד ברויזסא רעוואלוציע. אמת,מ'האט צווישן די פאסאזשירן־ק געזען מענטשן אין די עלטערע יארן ווי אויך זארגלאוע,פריילעכע קינדער מנט יונגע מאמעס. אין בארנאול האבן מיר זיך געזעגנט און געווונטשן זיך וואס גיכער ווידער

צו מרעפן זיך שוין אין לאדוש,אין קרייז פון אנגדזער גאנצער דאס פארבליבענער נשפחה.

צוריק אויפן פראנט און די באלשעוויסטישע איבערקערעניש

שוין אויפן וועג צוריק,האב איך זיך דערוווסט וועגן דעם, אז קערענסקי האס זיך געלאזט איבערריידן פון איין זייט,פון די אליאנצע - ענגלאנד און פראנקרייך - און פון דער אנדער זייט פון די רוסישע מיליסערישע קרייזן,און האס דערלויבט דעם געזעראל ברוסילאוו אנצוגרייפן די דייסשן,בכדי דערמיט אפצושוואכן די דייסשע אפענסיווע אין פראנקרייך און איסאליע. אונזער צענטע ארמיי איז געווען אין צענטר פון ברוסילאווס אנגריף. די אפענסיווע איז דורכגעפאלן און די רוסן האבן זיך געמוזט צוריקציען,ערשטרווייז,ביז 20 ווערסט צוריק אין טיל.

איך האב אייניקע טעג ארומגעזוכט דאס זיך-ארט פון דער 10-ער ארמיי,ווו עס האס זיך געפונען דער ארמיי-קאמיטעט און ענדלעך זיך דערשלאגן. אלע זיינען געווען פארביסערס,מ'האס געגלויבט,אז אס-אס קומט דער סוף פון דער מלחמה,און דא האס מען געמוזט אויפסניי קעמפן און געבן קרבנות.

דערווייל האבן די באלשעוויקעס,אין יולי 1917,ארויסגע-רופן אן אויפשטאנד,וואס איז דורך די מיליטערישע כוחות פון דער רעגירונגאנסערדריקט געוואָרן. א גרעסערע גרופע פון די באלשעוויקעס איז געוואָרן ארעסטירט. לענין און זינאוויעוו האבן באוויזן צו אנסלויפן קיין פינלאנד. די באלשעוויקעס האבן אריף א שסיק צייט פארלוירן זייער איינפלוס,אבער נאך דעם געזעראל קארנילאווס פרווו פון אן אויפשטאנד פון די רעכטע עלעמענטן (אין חודש אויגוסט 1917),האס דער סאוויעט פון די ארבעטער און פויערים-דעפוטאטן,וואס איז געווען באַ-הערשט פון די מענשעוויקעס,און עס-ערן,באשלאסן צוריק צוצו-לאזן די באלשעוויקעס זיך צו באטיילן אין דער געמיינזא-מער ליקווידאציע פון דער "קארנילאוושטשינע" .

אין דעם איז באשטאנען דער גרויסער פעלער פון די מענשע-
ויקעס און עס-ערן - די באלשעוויקעס,וואס זענען נאך זייער
דורכגעפאלענעם יולי-אויפשטאנד,געווארן גאר שטארק אפגעשוואכט
און די ארבעטער-באפעלקערונג האט זיך שוין געהאט אפגעשאקלט
פון זיי,האט איצט געהאט אויפסניי באקומען די מעגלעכקייט
ארויפצושווומען,און עס האט אנגעהויבן צו וואקסן זייער הש-
פעה צווישן די מיליטער-אפטיילונגען אין פעטראגראד. טראצקי
האט האט באקומען צווישן זיי די אויבערהאנט און דאס האט צום
סוף דערפירט צום נייעם באלשעוויסטישן-אויפשטאנד פון 17-טן
אקטאבער,וואס איז זיי געלונגען און האט זיי געפירט צום
איבערנעמען די מאכט. וואלט נישט געמאכט געווארן דער קאר-
דינאלער פעלער פון צולאזן זיי צוריק צו די סאוועטן,בין איך
מסופק צו זיי וואלטן געקומען צו דער מאכט און גאנץ אנדערש
וואלט היינט אויסגעזען די וועלט.

די דאזיקע ידיעה איז אויפן פראנט אויפגענומען געווארן
רויק,אן באגייסטערונג. די אפיצירן זענען שוין,צו ביסלעך,
פריער זיך צעלאפן; געבליבן אין די שטאבן און פאלקן זענען
נאר די מער דעמאקראטיש-געשטימטע צווישן זיי. עס האבן אנ-
געהויבן אנצוקומען אלעמאל נייע ראדיא-טעלעגראמעס פון מאסק-
ווע,וווהין עס האט זיך אריבערגעטראן די נייע באלשעוויסטי-
שע מאכט. איינמאל איז צוגעפארן צום שטאב פון דער 10-ער
ארמיי א געפאנצענטער לאסט-אויטאמאביל; עס זענען אראפגע-
שפרונגען פון אים א צאל באוואפנטע סאלדאטן מיט אן אפיציר
בראש.עס האבן זיך דערהערט איינצלנע ביקסן-שאסן אין דער
לופטן און די מיליטער-לייט האבן זיך געמאלדן צום קאמאנדיר
פון דער ארמיי,גענעראל ראגאזא, דער אנפירער פון דער גרופע
אן אפיציר,מיטן נאמען קאנדורושקין,האט דערקלערט דעם גענע-
ראל ראגאזא,אז אין נאמען פונעם רעוואלוציאנס-קאמיטעט ווע-
רט ער באזייטיקט און ער,קאנדורושקין,נעמט איבער די קאמאנדע

איבער דער ארמיי. ער האט אויך דערקלערט,אז דער ארמיי-קאמי-
סעס ווערט פאנאנדערגעלאזט און אז מיר אלע,די "קאמיסעסשיקעס"
דארפן צוריקגיין צו זייערע אפסיילונגען. מיר האבן פראטעס-
טירט און אים דערקלערט,אז מיר זענען אלע פארשטייער,אויסגע-
קליבענע אויף א צוזאמענפאר,און מיר פארלאנגען,אז מ'זאל רו-
פן א נייעם צוזאמענפאר,וועלכער וועט דעצידירן,ווער עס זע-
נען זיינע ריכטיקע פארשטייער. ער לאזט אבער צו זיך נישט
רעדן.עס הערט זיך פון דרויסן א שיסעריי פון פולעמיאטן,
וואס האט אונדז געדארפט "איבערצייגן",אז די פראטעסטן וע-
לן אונדז נישט העלפן. נאך א קורצער בארטונג,האבן מיר בא-
שלאסן זיך אונטערצוגעבן און דערקלערן דעם פראפארשטשיק קאנ-
דורושקין,דעם נייעם ארמיי-קאמאנדיר,אז זיי זיינען אוזור-
פאטארן. מיר פארלאזן דעם בנין,און יעדער איינער לאזט זיך
אין זיין אפסיילונג,פון וואנען ער איז געווייזלט געווארן.

איך בין צוריקגעקומען אין מיין פאלק אריין און האב זיך
געמאלדן צו מיין קאמיסעס און כ'האב דערציילט,וואס עס איז
פארגעקומען. איך בין ווייטער געבליבן אלס קאמיסעס-מיטגליד
אין פאלק. מ'קען זיך פארשטעלן ווי מיינע חברים,קשיאנסקי
און בראנשטיין,האבן זיך דערפריים,האבנדיק מיך ווידער צוזא-
מען מיט זיי.

דערווייל זענען בעקומען אלערליי פאראדענונגען פון דער
נייער מאכט. איינע פון זיי האט געזאגט,אז די קאמאנדע-אנפי-
רעשאפט דארף באשטיין פון געווייזלטע קאמאנדירן,און אז א
פשוטער סאלדאט,אדער אפיציר פון נידעריקן ראנג,קען פארנעמען
דעם פאסטן פון א קאמאנדיר פון א ראטע,פאלק,אדער דיוויזיע.
מיטן אנסלויפן פון די אפיצירן פון זייערע איינהייטן,איז
די גאנצע קאמאנדא-אנפירערשאפט פאנאנדערגעפאלן,אדער אפגע-
שוואכט געווארן,און אין אזא צושטאנד זענען,לויט דער פאר-
ארדענונג,אויך ביי אונז פארגעקומען וואלן.

אויף איינער אזא וואל-פארזאמלונג פון קאמאנדע-אנפירער-שאפט,ווו עס זענען ארויסגערוקט געווארן פארשידענע קאנדי-דאטן,דערהער איך אויסרופן אויך מיין נאמען אלס קאמאנדיר-פאלקא. איך דערקלער,אז איך בין נישט קיין באלשעוויק,בין א מענשעוויק און קען ביי דער היינסיקער מאכט אזא אמט נישט פארנעמען. מ'שטימט אפ און איך באקום א מערהייט. איך האב נאכאמאל און ווידעראמאל דערקלערט,אז איך האב נישט קיין שום מיליטערישע אויסשולונג. דערויף איז געקומען אן ענטפער פון דעם פארזאמלטן עולם : טי כאראשי פארען,טי מודרי טשעלאוויעק, (דו ביסט א גוטער ברודער,ביסט א קלוגער מענטש) און עס העלפט גארנישט - איך בין געווארן דער קאמאנדיר פון 344-סטן אירביטסקי פאלק. א פארבליבענער אין פאלק,שטאבס-קאפיטאן קי-רילאוו,איז געווארן דער נאטשאלניק שטאבא,און דער פארבליבע-נער פארוטשיק דראזדאוו,איז געווארן מיין אדיוטאנט פאלקא און מיר האבן איבערגענומכן די קאמאנדע פון פאלק.

עס איז געקומען א נייער פריקאז פונעם קאמאנדיר פון דער 10-ער ארמיי,קאנדורושקין,אז מ'זאל אפלאזן אהיים און באפ-רייען פון דעם דינסט,פינף עלטערע יאר-גענג. אויך מיין קשיא-נסקי געהערט צו זיי. פון איין זייט איז ער געווען צופרידן, וואס ער ווערט פטור פון דער סלוזשבע און פון דער אנדערער זייט האט ער געהאט שטארק עגמת נפש,וואס ער מוז זיך שיידן פון מיר און פון בראנשטיינען; און נאכמער דאס,וואס ער האט נישט וווהין צו גיין - דער וועג קיין ווארשע,ווו עס געפינט זיך זיין פאמיליע איז דערווייל פארמאכט,און אין רוסלאנד האט ער קיינעם נישט. איך האב אים געגעבן דעם אדרעס פון מיינע בערדיטשעווער קרובים און זיי אים רעקאמענדירט. איך האב אים געראטן פארן קיין קיעוו,ווו ער וועט זיכער קריגן ארבעט.

בראַנדיע - מיין באזוך אין דייטש-אונגארישן שטאַט

אויפן פראנס איז דערווייל געווען שסיל,די דייטשן זענען געווען צופרידן פון דער געשאפענער לאגע; עס איז זיי געווען אויף דער האנט די צערודערונג און דעמאראליזאציע,וואס עס האט זיך אריינגעכאפט אין דער רוסישער ארמיי ,איר סיסטעמא-טישע צעפאלונג. די דייטשן האבן געשטיצט די "בראַנדיע",די פארבריידערונג,וועלכע די באלשעוויקעס האבן איינגעפירט אויפן גאנצן,לאנגען פראנס צווישן די רוסישע און דייטש-עסטרייכיש-אונגארישע סאלדאטן. די באלשעוויקעס,ווידער,האבן געמיינט, אז אזוי ארום וועט זיך לאזן רעוואלוציאנירן די סאלדאטן פון יענער זייט פראנס.

די דייטשן,האבן אין בערלין געדרוקט רוסישע צייטונגען, וואס האבן געהופן די פויערים-סאלדאטן צו פארלאזן דעם פראנס און אהיימגיין אין די דערפער אפצוהיטן זייערע אינטערעסן. די דאזיקע צייטונגען זענען געטיילט געווארן צווישן די רו-סישע סאלדאטן אויפן פראנס. די דייטשן האבן אויך געבראכט גרויסע סכומים וויין,רום און אנדערע אלקאהאל-געטראנקען און געשווישט דאס אלץ מיט די רוסישע סאלדאטן פאר ברויט און אנ-דערע פראדוקטן,וואס האבן שוין אין יענער צייט אויסגעפעלט אין דייטשלאנד און אין עסטרייך,וו ו ס'איז בכלל געווען א שסארקער דוחק אין לעבנסמיטלען.

מען האט אונדז צווויסן געגעבן, אז די סאלדאטן שיכורן און אז פון אונדזערע אפראווי זאציע-מאגאזינען וועלן ארויס-גענראגן אלערליי פראדוקטן. מיר האבן באשלאסן זיך צו פאר-שטענדיקן מיט דער אנפירערשאפט פון די דייטשע איינהייטן, וואס שטייט אויף יענער זייט פראנס.

עס איז שוין דער חודש יאנואר פון יאר 1918,אין די בערג אויף די פראנטן,איז געלעגן א סיפער שניי. איך און דער אד-

יוסאנס ,דראדאוו,און נאך א סאלדאס,וואס פארשטייט א ביסל דייטש,זענען מיר געגאנגען דירעקט צום פראנט אויף צו באקו- מען א קאנטאקט מיט די דייטשן פון יענער זיים פראנט. עס גייט מיט אונז אויך א סאלדאס,וואס טראגט א ווייסע פאן און א טראמפייט אין דער האנט. דער סאלדאס האט געגעבן מיטן טראמ פייט א סיגנאל; עס איז אריסגעקומען פון יענער זייט א סאל- דאס,וועלכן מיר האבן דערקלערט דעם ציל פון אונדזער קומען. עס דויערט נישט לאנג,און עס איז אריסגעקומען אן אפיציר. מ'האס אונדז פארבונדן די אויגן און מ'האס אונדז אין אן אויטאמאביל אפגעפירט צום קארפוס-שטאב פון דער עסטרייך-אונ- גארישער ארמיי,וואס איז געשטאנען קעגנאיבער אונזערע איינ- הייטן אויפן פראנט.

אז מען האס אונדז אראפגענומען דעם פארבאנד פון די אויגן, האבן מיר געזען,אז מיר געפינען זיך אין זעלבן שול-בנין, וווו עס האס זיך פאר דער לעצטער קערענסקי-אפענסיוע,געפונען אונ- דזער שטאב פון דער ארמיי,מיטן ארמיי-קאמיסעס.

כ'האב נאך פארגעסן צו דערציילן,אז צווישן קאנדורושקינס פארארדענונגען,איז געווען אייגע ,אז די עפאלעטן אויף די ארעמס דארפן זיין פאר אלעמען גלייכע,אן באזונדערע סימנים פון א ראנג,צו דאס איז א פשוטער סאלדאס,אדער אן אפיציר.

ביים אריינגאנג אין גרויסן אויפנאס-צימער זענען געשטא- נען אויסגעשטעלט אין צווייי רייען אפיצירן אין פארשידענע ראנגען און יעדער איינער מיט א קלאפ פון די קנאפלען,סאלו- טירט און שטעלט זיך פאר פאר אונדז : אבערסט דער און דער, לייטענאנט...א.א.וו. - מיר האבן בלויז געזאגט אונדזער נא- מען,סאלוטירט. זיי האבן זיך געווונדערט,וואס אזוי אונבזע- רע עפאלעטן האבן זיי נישט געזען קיין אפיצירן-ראנג,אבער... מיר גייען אריין אין גרויסן זאל; דער טיש איז צוגעגרייט מיט די פיינסטע מאכלים - סייסלען,פייגן,פאמעראנצן,וויינען,

אלערליי פישן א.א.

עס קומט אריין אן עלטערער געגנראל מיט זיין אדיוטאנט. מ'זעצט זיך צום טיש. אונדזער דעלעגאציע אקעגן דעם געגנראל, איך בין דער בעל דברן אין דייטש,און דערצייל זיי וועגן וואס מיר זיינען בעקומען. דערווייל נעמט זיך צו דער אכילה,צום עסן און טרינקען. ביים טיש זיצו א 30 אפיצירן; מ'דערלאנגט אלעמאל פרישע פאטראוועס און דער עולם ראמט דאס אראפ מיט גרויס חשק,אזוי ווי זיי וואלטן שוין נישט געגעסן א לענגערע צייט . און עס דערמאנט זיך מיר דערביי דאס אלטע רוסישע ווערטל: " גאסטי פרישלי,אי טי פאדקארמימסיא" - עס זענען בעקומען געסט,וועלן אריך מיר פון דעם גענישן.-

דער אדיוטאנט אבסערווירט מיך,אויך איך איס - מיר דערקענען זיך אייגער דעם אנדערן,אז מיר זיינען יידן. ער פרעגט מיך פון וואנען איך קום און פון וואנען איך קען אזוי גוט דייטש. איך דערצייל אים,אז איך בין א לאדזשער,געלערנט אין דער שולע דייטש,און אז אין לאדזש האבן געווינט איבער 100 סוידז דייטשן,אלס איינגעזעסענע איינווינער,אזוי אז די שפראך איז פאר מיר נישט קיין פרעמדע.

נאכן עסן,איז צווישן אונזער דעלעגאציע און דעם אדיוטאנט אויסגעארבעט בעווארן א פלאן פון די צוקונפטיקע "פארבריידערונגען"-צוזאמענטרעפן,אויפן פראנט צווישן אונדזערע און זייערע סאלדאטן; אז קיין רוס,אנדערע אלקאבאלישע געסטראנקען, דארף נישט פארטיילט ווערן א.א.וו.

מען האט אונדז צוריקגעפירט צום פראנט,,צו אונדזערע אייגן-היין. עס איז מיסגעפאלן דער דייטשער אדיוטאנט. אויפן וועג צוערעדט מען זיך ווייטער; אויף מיין פראגע באשטעטיקט ער,אז ער איז אויך א יד. איך נוך אויס די געלעגענהיים און דער-ציילן אים,אז אין לאדזש זיינען געבליבן מיינע עלטערן,וואס האבן די אלע יארן פון דער מלחמה,פון מיר נישט געהאט קיין

שום ידיעות און אים געבעטן ער זאל אנשרייבן צו זיי א פאר ווערטער און אנזאגן זיי די גוטע בשורה,או ער האט מיך פער-זענלעך בעזען א לעבעדיקן,א בעזונטן,און כ'האב אים געגעבן דעם אדרעס פון מיינע עלטערן. ער האט מיר צוגעזאגט דאס גלייך צו דערלייזדיקן. און ער האט סאקע געהאלטן וואורט : וועז איך בין אין חודש מאי 1918 צוריקגעקומען אהיים,האט מיר מיין סאמע בעווייזן זיין קארטל און דערציילט,ווי גוואלטיק גרויס עס איז געווען זייער פרייד פון דאזיקן גרוס.

דעם אינטערעסאנטן אפמאך מיט די דייטשן,האב איך אלע יאר געהאט ביי מיר. ערשט נאכן פארלאזן דאס לאדזשער בעסטא,האב איך דארט אויך געלאזט דעם דאזיקן היסטארישן פאפיר,צוזאמען מיט מיינע אנדערע פאפירן.

דאס פארלאזן דעם פראנט און פאנאנדערפאל פון דער ארמיי

עס האט לאנג נישט געדויערט, און סוף יאנואר 1918,האבן מיר באקומען א פארארדענונג פון קאנדורושקינען,אז די גאנצע ארמיי פארלאזט דעם פראנט און מיר זיצן זיך צוריק ביז צו דער בעסאראבער גרענעץ,ד.ה. אזעלכע 150 וויארסט אויף צוריק און ער גיט אונדז אן א בענויעם מארשרוט,ביי וועלכן מיר זאלן זיך האלטן.

פארארדענונג - איז פארארדענונג. מיר גייען צוריק,בארג אראויף און אראפ. די ארטילעריע,די פולעמיאטע קאמאנדע,די אבאזן,די קוכן. עס איז געווען פאראיסגעזען א מארש פון 5 טעג. ביינאכט איז באשטימט געווען צו רוען אין פארשידענע רומענישע דערפער,וואס געטינען זיך אויפן וועג. אויפן דרי-טן טאג איז אונזער פאלק אנגעקומען קיין פאשקאני,נאענט פון יאסי.- עס איז שוין סונקל,מ'קווארטירט זיך איין אין די כא-טעס. מיסאמאל דערהערט מען א שיסעריי פון ביקסן,שפעטער אויך פון פולעמיאטן. לאזט זיך אויס,אז אין דארף וואורט אויף אונז

א גרעסערע אפטיילונג פון רומעניש מיליטער,צוזאמען מיט רו-
סישע אפיצירן (קאנטר-רעוואלוציאנערן),וועלכע מעלדן אונדז,
אז זיי וועלן אונז לאזן ווייטער גיין,ווען מיר וועלן זיי
צוריקלאזן דאס גאנצע געווער דא. אין ערשטן מאמענט ווערט
א סומאטאכע,א פראטעסט-שטימונג; וואס הייסט,טעהנען א טייל
סאלדאטן,מיר וועלן דאס געווער ערשט רעכט דארפן האבן מיט
זיך אין רוסלאנד; אנדערע,מער באיארטע,זאגן: מיר זענען דאך
שוין ביי דער שוועל פון דער באפרייאונג פון מיליטערישן
מונדיר און איצט גיין שלאגן זיך מיט א נייעם שונא,איז שוין
זיכער נישט קיין ענין,איז בעסער נאכקומען דעם פארלאנג פון
די רומענער און לאזן זיי דאס געווער.

אין אזא שטימונג איז פארשטענדלעך איבעריק צו שטעלן א
ווידערשטאנד,און דער קאמיטעט באשטימט אויסצומיידן א קאמף
און ארויסגעבן דאס געווער. די רומענער פאראדענען,אז דאס
גאנצע מיליטער,זאל לאזן זייער געווער אינדרויסן,אדער אין
די כאטעס און מיר אלע זאלן אריבערגיין אין א ראוו פון אן
אויגעטריקנטן טייך,וואס געפינט זיך דא דערנעבן. די רומע-
נער מיט די רוסישע אפיצירן האבן געבראכט וועגענער,אויסאס
און אנגעפילט זיי מיט אונדזער געווער. די גאנצע מאסע אונ-
דזערע סאלדאטן איז גרופירט און פארנעמט דעם גאנצן שלענג-
לעכן ראוו. עס איז שוין געווען שטאק פינסטער אין דער נאכט.

עס קומען צו צום ראוו אונדזערע קאנטר-רעוואלוציאנערע
אפיצירן און ווענדן זיך צו די סאלדאטן: ווו איז אייער קא-
מיטעט,גיט ארויס די קאמיטעט-מיטגלידער. איך וועל דאס קיינ-
מאל נישט פארגעסן: עס האט זיך נישט געפונען קיין איין סאל-
דאט,וואס זאל וועלן ווערן א פארעטער און ארויסגעבן זיינע
פארשטייער. שפעטער זיינען מיר געוויר געווארן,אז ווו זיי
האבן געפאקט א קאמיטעט-מיטגליד,האבן זיי אים עפענטלעך אויפ
געהאנבען. - ווידער,הייסט דאס,געשפילט מיט גליק.

ערשט פארטאגס זיינען מיר צוריקגעגאנגען אין די פון אונדז פארלאזטע כאטעס. מיר,די זעקס קאמיסעסשיקעס און איך,דער קאמאנדירפאלקא,האבן געפילט,אז מיר דארפן מאכן לך. א דאקטאר אן אוקראינישער סאציאל-דעמאקראט,האט אונדז ארויסגעהאלפן פונעם קלעם און געגעבן אונדז א פראפוסק אין א לאזארעט אין קיעוו. די רומענער האבן ארומגעשטעלט די וועגן קיין יאסי. מיר זענען אויך דאס איבערגעקומען און אויסגעמישט זיך מיט סויזענטער זעלנער,וואס מ'האט,אונטער אן עסקארט,געפירט ביז נאוואסעליצע,ביי דער כעסאראבער גרענץ. - עס איז געווען א חרפה צוצוקוקן זיך,ווי 100 אלטע רומענישע סאלדאטן האבן עקסקארטירט די גרויסע מאסע דעסאריענטירטע און אונטערטענקע רוסישע סאלדאטן. אנדערע סויזענטער סאלדאטן זענען געפירט געווארן דורך אנדערע וועגן. - אזוי האט זיך אנגעהויבן דער פאנאנדערפאל פון דער רוסישער ארמיי...

אין נאוואסעליצע,ביי דער באן-סטאנציע,האט מען צעלייגט פייערן; עס זענען דארט געשטאנען פעלד-קוכן,וואס האבן געטיילט קיפיאטאק און קאשע. אהערצו פלעגט יעדע נאכט קומען פון זשמערינקע-אקנא א באן מיט א 20-25 וואגענען,וואס האבן געפירט דעם עולם-סאלדאטן טיפער אין לאנד אריין. מ'קען זיך פארשטעלן,וואס עס פלעגט זיך אפטאן אויף דער סטאנציע,ווען עס פלעגן אין דער פינסטער אנקומען די דאזיקע וואגענען,בעת סויזענטע סאלדאטן האבן געוואלט זיך אריינכאפן אין די לייטיקע וואגענען. און דער ביי איז נאך געווען א קנאקעדיקער פראסט,וואס האט דורכגענומען די ביינער.

מיר,זאלבע זיכן, האבן זיך געמוזט האלטן צוזאמען צוליב דעם געמיינזאמען פראפוסק. מיר האבן נאך אלץ געמיינט,אז עס עקזיסטירט נאך א שטיקל ארדנונג,אז אן א"פאפירל" קען מען יעדן איינעם פון אונדז באשולדיקן אין דעזערציע און באשטראפן. די ווירקלעכקייט האט שוין אבער דעמאלט געוויזן,

דעם פולן פאנאנדערפאל פון דער ארמיי,די הפקרדיקייט,די אנארכיע,וואס האט דאמינירט אין פאלק,אין אלע שיכטן פון דער דעזארגאניזירטער באפעלקערונג.

דערווייל האבן מיר זיך נאך געפונען ביינאכט,אין דער קעלט,אין נאוואסעליצע און געטראכט,ווי אזוי קריגן מיר זיך אריין,אלע צוזאמען,אין א וואגאן. צווישן אונז איז געווען א פאלאק פון קאוונע,טשערווינסקי,א פעסטער,בראוער יונג. זאגט ער אונדז: מיר וועלן צוזאמען בשום אופן אין איין וואגאן זיך נישט קענען אריינבאקומען. לאמיר ווארטן ביז מאבגן אוונט,און ווען עס וועט אנקומען דער צוג,וועלן מיר צוזאמען קריכן אויפן דאך פון א וואגאן.

אזוי האבן מיר טאקע געטאן. מארגן אוונט,ס'הערט פון דער ווייסנס דאס פאטעלעכע אנקומען פון צוג. וואטנדיק אינדריסן ביי א פראסט פון איבער צוואנציק גראד,בין איך שוין געווען גוט דורכגעפרוירן. כ'האב נישט געפילט די אויערן,די נאז,די פיס. טשערווינסקי,איז דער ערשטער אויבן אויפן דאך און שלעפט אונדז אייגעס נאך דעם אנדערן ארויף צו זיך. קוים מיט צרות בין איך שוין אויך אויבן. טשערווינסקי קאמאנדעוועט: זיצן האלב-ליגנדיק און אנשפארן די פיס אין דער וואסער-רינוע,כדי,וען מ'פארט אדורך א בריק,זאל מען נישט אראפגעשליידערט ווערן (הונדערטער סאלדאטן האבן איבער דעם פארלוירן דאס לעבן).

דער צוג איז געשטאנען אויף דער סטאנציע נאך א גוטע צוויי שעה.דער פראסט נעמט מיך ארום דורך און דורך . עס פעלט מיר שוין אויס אטעם.דער צוג האט ענדלעך געריכט. אין א צוויי שעה ארום איז דער צוג געבליבן שטיין. איך הער: מ'רופט סטאנציא לארגא. דערמאן איך מיך,אז כ'האב ערגעץ בעלייענט,אז בשעת דער מלחמה האט מען פארענדיקט א נייע באן-ליניע לארגא-קאמענניעץ-פאדאלסק. זאג איך צו טשערווינסקי: איך בין שוין

אינגאנצן פארפוירן,איך וועל צו זשמערינקע זיכער נישט דער-
פארן,ראטעווע מיך,זאלן מיר אלע אראפגיין דא אויף דער סטאנ-
ציע לארגא,איך האב קרובים אין קאמעניעץ-פאדאלסק,דארטן וועלן
מיר זיך אויסרוען,זיך אנעטן,קומען א כיסל צו זיך. דערצו
האב איך געהאט ביי מיר דעם פראפוסק פאר אלע זיבן.
ער האט לאנג נישט געטראכט און דערקלערט דער רעשט חברה וועגן
וואס עס האנדלט זיך און מיר זענען שוין אלע אונטן,אויף דער
באן-סטאנציע. מיך האט טשערווינסקי אראפגעשלעפט פון דאך א
קוים זשיפעדיקן. דארט האבן מיר באקומען הייסן קיפיאטאק,און
מיר האבן זיך דערווארמט. דערווייל איז טשערווינסקי אריסגע-
לאפן געווויר ווערן,ווען עס גייט אפ א קאמוניקאציע קיין קא-
מעניעץ. עס דויערט נישט לאנג און ער קומט צולויפן און דער-
ציילט,אז אויף א דרייסער באן-ליניע שטייט א פויליטשער סאני-
סאר-צוג. ער זאגט צו מיר,דו רעדסט דאך בעסער פויליש פון
מיר,קום,אפשר וועט מען אונדז אריינלעמען; ער האט זיך אנגע-
פרעגט,דער סאניטאר-צוג גייט טאקע קיין קאמעניעץ-פאדאלסק.

וואס סוס מען,איך קען נישט גיין. נעמט מיך טשערווינסקי
אויף דער פלייצע. מיר קומען צו צום צוג. אין איין פענסטער
ברענט אן עלעקטריש לעמפל. טשערווינסקי קלאפט אן. עס קומט
אריס א קראנקן-שוועסטער און דערזעט ווי ער האלט מיך אויף
דער פלייצע,פרעגט זי אויף פויליש: פאלאצי? ענטפער איך -סאש.
איך דערצייל איר,אז מיר שטאמען פון לאדזש,און מיר האבן נאך
5 חברים אין דער באן-סטאנציע. זי נעמט מיך אריין אין וואג-
גאן אריין און טשערווינסקי לויפט ברענגען די רעשט חברה.
ווען איך בין אריינגעקומען אין וואראעמען וואגאן,האב איך
גלייך דערפילט א גוואלטיקע שטעכעניש אין די אויערן,אין דער
נאז און איך נישט שטיין אויף די פיס. זי האט מיך אריסגע-
פירט צוריק אין גרויסן. דערווייל איז אנגעקומען טשערווינ-
סקי און האט מיר מיט געוואלד אראפגעצויגן די שטיוול.

מ'הייסט מיר די פיס רייבן מיט שניי. איך קוס צו ביסלעך צו זיך. מ'האט אונדז געגעבן א גרויסע כוסה בראנפן, א הייסע זופ קאשע, ברויט און אלע פילן זיך גליקלעך. דערווייל האט דער צוג גערירט פון ארט. מיר פארן קיין קאמעניעץ-פאדאלסק. א שטרעקע נישט מער ווי עסלעכע פופציק ווייארסט, אבער בעפארן זיינען מיר 12 שעה, פון פינף פארטאגס ביז פינף פארנאכט, ווייל מ'האט דעם לאקאמאטיוו געהייצט מיט נאס האלץ (קיין קוילן איז שוין לאנג נישט געווען צו קריגן) און ווען מיר קומען אן קיין קאמעניעץ-פאדאלסק, איז שוין פינסטער, דערצו שבת צו נאכט.

איך פרעג מיך נאך נאך שלמה ווייסלאוויסס, מיין באבעס ברודער (און מיין מאמעס פעטער). מ'ווייזט מיר אן ווו ער ווינט. אויף די גאסן איז לעבעדיק, די קראמען זענען פארמאכט (צוליב שבת). מיר קומען צו צו דער שטוב פון מיין עלטער-פעטער. איך גיי ארויף אויף א פאר טרעפלעך. די רעשט חברה בלייבט שטיין א ביסל אין דער זייס. איך קלאפ אן אין א באגלזטער טיר מיט פארהענגלעך. מ'ענטפערט נישט. איך קלאפ אן נאכאמאל. איך באמערק א פרויען-סילועט פון יענער זייט טיר, ווער איך שוין דרייסטער און זאג אויף יידיש: איך בין אן אייניקל פון אייער שוועסטער אסתר פון לאדזש, מיין מאמע הייסס לובע, עפנט, האט נישט קיין מורא. עס עפנט זיך שטיל די טיר, עס שטייען צוויי עלטערע מענטשן, קוקן מיך אן אין מיינע סאלדאסקע בגדים אן עפאלעטן און דערזעען דערווייל די אנדערע חברים מיינע. איך דערקלער זיי, אז מיר ווילן דא זיין ביז מאנטיק אינדערפרי. מאנטיק וועלן מיר ביין צום וואינסקי נאשאלניק, ער זאל אונדז יעדן איינעם געבן באזונדער א פאפירל, אז מיר זאלן קענען פארן ווייסער, יעדער ווו ער דארף.

זי האט אונדז אלע אריינגעלאזט און דערציילט, אז נאך מיט א פאר וואכן צוריק האט מען זיך בעצאצקעט מיט די סאלדאטן, מ'האט זיי באהאנדלטוועט די באפרייער פון דער צאריסער אונטער-

דריקונג,אבער אין דער לעצטער ציים גייען ארום גרופעס "נא-
לאטשיקעס" (אנפאלער),וואס באפאלן יידן,ראבוועון אויס די
שטיבער. מוז מען זיין איצט זייער פארזיכטיק,וען מ'דערזעס
א סאלדאס. (איך וויל ביי דער געלעגענהייס באמערקן,אז די
דאזיקע עלטערטומע אונדזערע איז געווען די שוועסטער פון דעם
באקאנטן־יידישן געזעלשאפטלעכן סוער -משה זילבערפארב- פון
דער סאציאליסטישער פארטיי -די פאראיניקטע-. משה זילבער-
פארב איז שפעטער געווארן דער ערשטער־ידישער מיניסטער אין
דער רעגירונג פון דער אוקראינישער ראדע בראש מיטן פרעמיער
פראפ.גרושעווסקי.)

עס האט זיך לייכט געלאזט מערקן,אז די עלטערטומע "גייט
אין די הויזן",אז זי גיט דעם סאן אין דער שטוב. די טומע
האט אנגעצונדן א נאפט-לאמפ און האט געזאגט צו מיר: איר
וועט דאך זיכער וועלן עפעס איבערכאפן; זאלן א פאר פון דיי-
נע סאלדאטן אראפגיין צום סייך,וואס איז נישט ווייט פון דא-
נען (סמאסרישט,האט דער סייך,דאכט זיך,געהייסן) און ארויפ-
ברענגען א פאר עמערס וואסער און אנפילן די פאס; איך וועל
דערווייל אנשטעלן דעם סאמאוואר. עס האט לאנג נישט געדויערט
מיר האבן זיך צעזעצט ארום דעם טיש,מ'האט אונדז געגעבן גוטע
מאכלים,און דערהויפט.האט אויסגענומען ביי דער חברה,דאס
סרינקען ווי פון א סאמאוואר,נאר וועלכן זיי האבן זיך שוין
שטארק געהאט פארבענקט.

דער פעטער שלומההאט געמאכט הכדלה. די חברה מיינע קוקט
זיך פארגאפט צו צו דער קאלירטער געפלאכטענער הבדלה-ליכט,
צו זיינע צוגרייטונגען,צו זיין פירן די הענט פון מויל צו
דער סאש א.א.וו.

די מומע האט צוגעגרייט די נאכטלעגערס אויף דער פאדלאגע,
גרייט קאלדרעס. מיך האט זי געלייגט אויף דער סאפא. זי האט
מיך אויסגעפרעגט וועגן איינצלנע מיסגלידער פון אונדזער

משפחה אין לאדזש,נאך דער באבען און נאך דער מאמען מיינער.

וועו מיר ליגן שוין אויף אונדזערע געלעגערס,האט זיך אנגעהויבן א שמועס צווישן די סאלדאטן וועגן דעם,וואס זאלן באדייטן די העוויות פון פעסער ביים מאכן הבדלה און דווקא דער פאלאק משערווינסקי איז דער,וואס קלערט זיי אויף,אז דאס שטופן די הענט אין די קעשענעס,באדייט ביי יידן,אז מען זאל האבן א גוטע וואך,אז מ'זאל לייזן געלט אין די קראמען. איך האב געשווינגן,ווייל איך האב ביז דאן געהערט בלויז וועגן הבדלה מאכן,אבער נישט ביי מיין טאטן,נישט ביי מיין זיידן,האב איך דאס נישט געזען. משערווינסקי איז דערצויגן געווארן אין דער יידישער שטאט קאוונא,געווינט צווישן יידן און,זעט אויס, גוט געקענט די יידישע מנהגים.

איך וועל א פאר שקרות שענקען דעם דאזיקן חבר מיינעם, משערווינסקי, וועו עס איז דערשינען דאס באקאנטע מלחמה-בוך פון דעמארקן "אויפן מערב אן נייעס",און איך האב דארט געליינט וועגן זיין העלד -קוסשינסקי-,וועלכער איז געווען א כל-בוניק,וואס האט אלץ געקענט און וואס איז געווען אלץ וואס איז אין דער קארט,און האט געטאן אלץ,וואס מער טאר נישט, האב איך מיך דערמאנט אין מיין משערווינסקי. ער איז אויך געווען אזא טיפ,אבער גלייכצייטיק זייער א געסרייער און איבערגעבענער חבר.

און נאך עפעס. שוין א שיינע פאר יאר נאך דער מלחמה,רופט מען מיך אין דער לאדזשער יידישער קהילה (גמינע); דארט גיט מען מיר איבער א בריוו פון משערווינסקי. ער האט נישט געהאט מיין אדרעס;פארשטאנען האט ער,אז די יידישע גמינע וועט מיך אויפזוכן. ער האט מיר געשריבן,אז ער האט פשוט געוואלט ווייסן איך מאך,ווי איך האב מיך איינגעארדנט,און אז ער וויל שטיין מיט מיר אין א שריפטלעכן קאנטאקט. וועגן זיך שרייבט ער,אז ער האט חתונה געהאט,האט שוין צוויי קינדער,האט א

געשעפט פון שוסטער-צוסאמן א.א.וו. איך האב מיט אים א שטי-קל צייט קארעספאנדירט,מיט דער צייט האט זיך אבער איבערגע-רישן אונדזער קאנטאקט. פארוואס - געדענק איך נישט.

אויף מארגן,זונטיק אינדערפרי,זענען מיר אריס אין דער גאס. זיך אנגענעם דערפריים,וואס עס איז נאך דא א לעבעדיקע ציווילע וועלט; איך זע אויף די וועגס א גרויסן פלאקאט אויף יידיש פון "בונד". עס קומט פאר א מיסינג צו די וואלן אין שטאט-ראט און אז עס וועט רעדן דער ח'זשעלעזניאקאוו,און אויך פלאקאטן פון אנדערע פארטייען. דא אין דער שטאט האט די מאכט די "אוקראינסקא ראדא",א דעמאקראטישע מאכט,אין דער שפיץ פון וועלכער עס שטייט דער פראפ.גרושעווסקי,וואס ווערט נאך טא-לעריס פון דער צענטראלער באלשעוויסטישער מאכט פון מאסקווע. די קראמען זענען אפן,אבער די יידן האבן געלעבט אין שרעק . די באלשעוויקעס,בראש מיט פיאטאקאוון פירן אן אגיטאציע קעגן דער רעגירונג פון גרושעווסקי. אויך די אוקראינישע נאציאנא-ליסטישע "סאמאסטייניקעס" פירן זייער כוליגאנישע אגיטאציע.

מאנטיק אינדערפרי זענען מיר בעגאנגען צום אוקראינישן מיליטער-קאמענדאנט. איך וויייז אים דעם געטיינזאמען פראפוסק און כ'האב אים געבעטן,אז ער זאל יעדן פון אונדז ארויסגעבן באזונדערע אנטשפרעכנדיקע פאפירן אין די לאזארעטן. ער סוס דאס אן באזונדערע שווערקייטן. איך נעם א פאפיר קיין מאסק. מיר גייען צו דער מומען און זאגן איר,אז מארגן צעפארו מיר זיך. זי בעט אונדז,אז מיר זאלן בלייבן כיי איר נאך א ביסל לענגער. מיר האט זי אויפגעקלערט,אז האבנדיק סאלדאטן כיי זיך איז שטוב,איז זי זיכער,אז עס וועלן נישט אריינפאלן קיין"נאלאטשיקעס".

דאס איז געווען אין די ערשטע טעג פון חודש מערץ 1918. מיר זייענען געפארן צוזאמען ביז קיעוו און דא האבן זיך אונ-דזערע וועגן צעטיילט. מיר האבן זיך ארומגענומען,כיי אלע

זענען געשטאנען סרערן אין די אויגן,מ'האט זיך צעקושט...
און מער האבן מיר זיך נישט געזען.

איך הייב אן זיך נאכצופרעגן ווי אזוי איך קריג מיך אריי-
בער קיין טאמסק,צו מיין פעטער. איך האב זיך דערוווסט,אז
דער נאנצער וועג פון מאסקווע דורך דעם אוראל און טשעלאבי-
נסק,מיט וועלכן איך בין געפארן מיט א קנאפ יאר צוריק,איז
פארשטאפט מיט צענטליקער סויזענטער טשעכאסלאוואקן,וועלכע
זענען געווען פארשיקט ,ווי קריגס-געפאנגענע,קיין סיביר,
און נאכן פארלאזן די לאנערן רייסן זיי זיך אהיים.
מען האט מיר אויך דערציילט,אז אין סיביר האט מען נישט אזוי
"ענטוזיאסטיש" אויפגענומען די סאוועטישע מאכט און אז עס
ארגאניזירן זיך דארטן רעכטע,קאנטר-רעוואלוציאנערע באוא-
פנטע אפטיילונגען. בין איך צוגעפארן ביז קורסק און דארט
האט מען מיר באשטעטיקט ביידע ידיעות. לאנג נישט געקלערט,
באשליס איך צו פארן צוריק קיין אוקראינע,קיין באלטע,ווו
עס געפינט זיך א טייל פון מאמעס משפחה ,ווי אויך מיין קו-
זינע מלכה,צו וועלכער איך בין נישט געווען גלייכגילטיק,
און אנגעהאלטן מיט איר אלע יארן פון מיינע מיליטער-וואגלע-
נישן א לעבעדיקן שריפטלעכן קאנטאקט.

איך פאר קיין באלטע - צו מיין שפעטערדיקער פרוי - מלכה

פון דער נאנצער משפחה קען איך פערזענלעך נאר מיין קו-
זינע מלכה (מאליא,ווי מ'האט זי גערופן). אבער אלע האבן
זיך שטארק דערפרייט מיט מיר און האבן מיך אויפגענומען מיט
אפענע ארעמס. מלכה האט בערבעט אין אן אפטייק,ווי א פארמא-
צעווטקע און האט פארנומען א באזונדערן צימער אין א גרעסע-
רער ווינונג,ווו עס האט אויך געווינט איר ברודער מארקוס
(מאטל) מיט זיין פרוי און א קינד. אין זעלבן הויז האט אויך
געווינט אן אלמנה נאך א צווייסן ברודער פון מיין באבען,

פון בערשאד,מיט א דערוואקסענער מיידל און צוויי קינדער.

די קרובים מיינע האבן געווסט,אז זיי האבן משפחה אין לאדוש,אבער קיינעם פון אונדז נישט געקענט,און איצט האבן זיי דערזען פאר זיך א לעבעדיקן,לוסטיקן און נישט קיין מיאוסן סאלדאטיק (איך בין דעמאלט אלס געווען 23 יאר),א גרויסשטאטישן,וואס רעדט א גוטן רוסיש,פויליש,דייטש און א ליטעראריש יידיש,האט יעדער באזונדער זיך געצאצקעט מיט מיר. מיך אבער האט געצויגן צו מיין באשערטער,צו דער שיינינקער,חנעווידיקער מלכן,וואס איז געווען יינגער פון מיר מיט א קנאפ יאר. אייגקווארטירס האט מען מיך ביי מארקוסן.

איך האב אין באלטע געהאט קרובים אויך פון מיין זיידנס צד.איך האב שוין פריער דערמאנט,אז דארט האבן געווינט מיינע עלטער-זיידעס,די פאזנאנסקיס. אבער די בריידער און שוועסטערס פון מיין זיידן האבן נאך געהאט פריער פארלאזט באלטע. מ'האט מיר דארט אנגעוויזן אויף נאך קרובים,אבער איך בין צו קיינעם פון זיי נישט געגאנגען.

ביי די יידן איז דעמאלט די שטימונג בעווען א געדריקטע, ווי בכלל אין גאנץ אוקראינע. אין שטאט איז שוין בעווען א געוויילטער שטאט-ראט,א דעמאקראטישער,מיט א יידישער מערהייט, אבער מיט אן אוקראינישן דאקטאר אלס שטאט-גאלאווא (פרעזידענט). ארער עס האבן שטארק אדומגערודערט די יוגענטלעכע באלשעוויקעס,וועלכע האבן אפט ארויסגערופן בעשלעגן מיט אוקראינישע נאציאנאליסטן (סאמאסטייניקעס,שפעטערדיקע פעטלורא-ווצעס). עס פלעגן אויך פארקומען "נאליאטן" (איבערפאלן)אויף יידישע געשעפטן,אויף יידישע הייזער. עס האבן זיך ארומגעדרייט א פאר פאליציאנטן,אבער די יידן האבן געשאפן א סאמאבאראנע (זעלבסטשוץ),צו וועלכער מ'האט צוגעצויגן אויך געוועזענע סאלדאטן,וועלכע האבן באקומען ביקסן.

שוין אויפן דריטן טאג פון מיין זיין אין באלטע,האט מען

אויך מיך אריינגעצויגן אין זעלבסטשוץ,געגעבן א כיקס און כ'האב יעדן טאג (אויך ביינאכט) געהאט א פאר שעה דינסט אויף דער הויפט-גאס. כ'זאל זאגן,אז איך בין געווען צופריידן דערפון,וואלט געווען א ליגן. ערויס גאנץ פון דער מלחמה - און אויפסנייי איינשטעלן דאס לעבן,האט זיך נישט געגלוסט; נאך ווייניקער דערפון איז געווען צופריידן מיין מיידל,מלכה,- גראד דעמאלט,ווען זי איז געווען פריי פון דער ארבעט,בין איך געשטאנען אויף דער וואך. איך האב אכער נישט געהאט קיין עצה.

די אוקראינער פלעגן גאנץ אפט אין גרעסערע גרופן און אויף פערד אריינפאלן אין דער שטאט אריין,אויך ביינאכט,און ראבעווען. ס'איז געווען אויך א פאר פאלן פון פארגוואלטיקן פרויען. ווען מ'האט דערהערט זיי פארן,פלעגט ווערן א סרעוא-גע,א פאניק. אין דעם גרויסן הויז,ווו עס האט געווינט די משפחה,האט מען זיך גרופירט אין א גרויסן,זייטיקן צימער. אז עס פלעגט זיך מאכן א סרעוואגע,איז מען אריין אין דעם דאזיקן גרויסן צימער. עס עס פלעגט אויך אפט אריסקומען צו כלייכן א גאנצע נאכט אין דעם צימער - האט מען געמאכט דארט געלעגערס אויף דער פאדלאגע און מ'איז אזוי אפגעשלאפן א גאנצע נאכט אין די מלבושים.

איך דערמאן זיך אן עפיזאד. איך האב איינמאל געהאט דינסט ביינאכט. זיינען מיר דריי פון דער זעלבסטשוץ געשטאנען אויף דער הויפט-גאס און מיר האבן דערהערט א געלויף פון פערד. האבן מיר פארשטאנען,אז דאס קומט אן די חברה אוקראינער. פאר-שטעקן מיר זיך אין א זייט און אבסערווירן וווּ וועלן זיי זיך אפשטעלן. נישט וויייט איז געווען דער האטעל "קאנטינענ-טאל". דארטן האבן די באלשעוויקעס געהאט זייער קוואַרטיר. מיטאמאל האבן מיר דערהערט לעבן דעם האטעל א געדיכטע שיסע-רייַ. דאס האבן די באלשעוויקעס אזוי אויפגענומען די אוקרא-

ינער,וואס האבן זיך אפגעשטעלט פארן האטעל. די באלשעוויקעס זענען שנעל ארויף אויף א העכערן שטאק און פון אויבן אנגע-הויבן פון א פולעמיאט צו באשיסן די אוקראינער,וואס האבן געוואלט פארנעמען דעם האטעל. די שיסעריי האט אנגעהאלטן א 15 מינוט. שפעטער האבן מיר געזען,אז די אוקראינער זענען צוריק ארויף אויף די פערד,נעמן מיט זייערע פארווונדעטע און פארן שנעל אוועק. אז עס איז געווארן שטיל,זענען מיר צוגעגאנגען צום האטעל און האבן דערזען ליגן אויפן פולעמיאט צוויי הרוגים,און איינעם א שווער פארווונדעטן אויף די טרעפ. איינער פון די געהרגעטע איז געווען דעראנפירער פון די באל-טער באלשעוויקעס -סאווראנסקי- א א בחור פון עטלעכע צוואנ-ציק יאר. פארטאגס האבן זייערע חברים זיי צוגענומען.

מיט מיין מלכהן האב איך זיך וואס אמאל מער און מער דער-נעענטערט;מיר האבן באשלאסן זיך צו פארבינדן,און ווי נאר עס וועט זיין מעגלעך,וועט זי קומען צו מיר קיין לאדזש.

נאך דעם,ווי דאס רוסישע מיליטער האט פארלאזט דעם גאנצן דרומדיקן פראנט,זענען די דייטשן (אייגענטלעך,אין זייער מער-הייט עסטרייך-אונגארישע מיליטערישע איינהייטן) דעם אפטרעטנ-דיקן רוסישן מיליטער נאכגעגאנגען טריט ביי טריט און שטופנ-ווייז וואס אמאל טיפער אריין אין אוקראינע.

די באפעלקערונג,און ווער זאגט נאך די יידן,האט באמת זיך געפילט גליקלעך מיטן אריינקומען פון די אונגארישע האנוועדן (רעזערוו מיליטער) און מ'איז באפרייט געווארן פון די ווילדע סאמאסטיניקעס און אויך פון די בלוטיקע שלעגערייען צווישן זיי און די באלשעוויקעס. אויך קיין באלטע זענען אריינגעקו-מען די האנוועדן,וואס איז באשטאנען פון עלטערע,אפגעצערטע סאלדאטן. עס איז געווען א רחמנות אויף זיי צו קוקן. זיי זע-נען קיין אוקראינע געקומען זיך אנעסן. עס איז אבער געווען א חרפה צו זען,צו וועלכן מצב עס איז דערגאנגען דאס גרויסע

רוסלאנד,מיט איר נייער באלשעוויסטישער "פאלקס-רעגירונג".

איך האב מיך גלייך דערפרעגט צו דעם דייטשן קאמענדאנט און אים דערציילט,אז איך בין פון פוילן און געבעטן אים,אז ער זאל מיר געבן א פאר-שיין אהין. ער האט מיר גאנץ העפלעך דערקלערט,אז ביז קאוועל דארף איך נישט האבן קיין דערלויבנ-יש און פון דארט אויס וועל איך שוין קענען פארן קיין לאדזש.

גראד האט זיך דערנענטערט דער יום-טוב פסח. מיין משפחה, און דערהויפט מיין כלה,מלכה עליאש,האבן אויסערגעווייניעך באדויערט,וואס איך בלייב נישט מיט זיי איבער יום טוב. איך האב זיי דערקלערט,אז יום טוב וויל איך שוין פראווען אין קרייז פון מיינע עלטערן,און פון מיינער גאנצער דארטיקער משפחה. כ'האב זיך געזעגנט,עס האבן נישט געפעלט קיין סרערן, און כ'האב זיך געלאזט קיין קאוועל.

איך בין אפגעפארן מיט דער באן ביז עסלעכע סטאנציעס פאר קאוועל און דארט איז אונדזער צוג געבליבן שטיין,כדי אדוורכ-צולאזן א צוג,וואס איז אנגעקומען פון קאוועל. מיר,א גרופע סאלדאטן,שטייען אויפן פעראן און ווארטן. פונעם צוג,וואס איז אנגעקומען פון קאוועל ,זענען אראפגעשפרונגען א פאר יידי-ש סאלדאטן און אונז געזאגט: חברה,פארט נישט קיין קאוועל, מיר זענען שוין דארט געווען און האבן קויס זיך אויסגעדרייט פון די דייטשע לאפעס; די דארטיקע יידן האבן אונדז געווארנט, אז די רוסישע סאלדאטן ווערט נישט דערלויבט צו פארן סיפער אין פוילישן לאנד אריין,נאר מ'שיקט זיי גלייך פון קאוועל, אין פארמאכטע וואגאנען,קיין דייטשלאנד,אויף צוואנגס-ארבעט.

א י ך ב י ן ו י ד ע ר א י ן ב ע ר ד י ט ש ע ו

נישט לאנג קלערנדיק,האבן מיר אויסגעדרייט דעם דישל און "השיבנו נאזאד". מיטן זעלבן צוג וואס איז אנגעקומען פון קאוועל,זענען מיר אנגעקומען קיין קאזאטין. האב איך באשלאסן פון דאנען צו פארן קיין בערדיטשעוו,וואס ליגט נישט ווייט

פון קאואסין. און צווייי סעג פאר פסח בין איך שוין בעזעסן ביים טיש פון מיין סייערן פעסער ישׂשכר מיט דער מומען דינהן און מיט זייער ליבער משפחה. זיי האבן דאך מיך,אנהויב 1915, באגלייט צום פראנט און איצט זענען זיי מיך צוריק א בעזונסן, מיט רויסע בעקלעך און לאנגע וואנצעס. די פרייד איז בעווען אן אויסערגעווייגלעכע. מיט פריידּ האט מען בעפראווען פסח; מיט התלהבות האט מען בעזאגט די הגדה און געטרונקען די אמתע, גרויסע כוסה און מ'האט זיך מיט מיר בעקעכלט און בעפרייט.

דא האט נאך רעגירט די אוקראיניש ראדע. בערדיטשעוו איז בעווען א גרויסע יידישע שטאט (כמעט 100 טויזנט יידן). די יידן האבן זיך דעמאלט בעפילט פריי. כ'בין א פאר מאל בעווען אין בונדישן לאקאל,וווּ מ'האט בעגעבן לעקציעס און רעפעראטן וועגן אקטועלע פראגן. מ'האט אנגעהויבן צו בויען די ערשטע יידישע שולן.כ'בין בעווען אויף א פאר מיטינגען,בעהערט משה ראפעסן,ליפעצן (דער בונדישער זשארעס),דאס פארפאלק נירענבערג (בעווועזענע פארמלחמהדיקע לערערס אין לאדוש)און פיל אנדערע. אין בערדיטשעוו. האט מען זיך ערשט געגרייט צו שטאט-ראט וואלן.

דערווייל איז פון כארקאוו געקומען מיין פעטער ישׂשכרס זון יאנקל,וואס האט זיך מיט א צווייי יאר פאר דער מלחמה באזעצט אין לאדוש און מיטן אויסברוך פון דער מלחמה,אוועק צוריק קיין בערדיטשעוו און שפעטער קיין כארקאוו. ער האט מיר דערציילט, אז אין כארקאוואיז שוין טעטיק א פוילישער רעעמיגראציע-קא-מיטעט און האט מיך מיטגענומען קיין כארקאוו. (אויך כארקאוו האט נאך בעהערט צו דער אוקראיניש ראדע). מיר איז בענאנגען אין דעם,אז איך זאל באקומען א פוילישן דאקומענט,מיט וועלכן איך זאל וואס שנעלער קענען קומען אהיים,קיין לאדוש,וווּ עס איז נאך בעווען די דייטשע אקופאציע-מאכט. איך האב אין דעם רעעמיגראציע-קאמיטעט אנגעטראפן א ברעסערע צאל יידן ווי אויך פאלאקן.

צוויי פרעמדע יידן,האבן באשטעטיקס אז איך בין א לאד-
זשער,און מ'האס מיר געגעבן א פאס מיט א פוילישן אדלער.
איך האב נאך געדארפט פארן זיך רעגיסטרירן קיין מינסק,פון
וואנען עס זענען אפגעגאנגן עשאלאנגן קיין פוילן.

אין כארקאוו בין איך געווען א פאר טעג. איך האב דארט
באזוכט דעם בונדישן קלוב. א קליינער,אבער א באקוועמער לא-
קאל. אויף די וועגנ בילדער פון בונדישע טוערס. איך האב
דארט געפונען בונדישע פעריאדישע אויסגאבעס; געטראפן דארט
דעם לערער גיליגיסס,וואס איז שפעטער פארוואנדלט געווארן
קיין אויסטראליע - היינט שוין אן אלטער מאן,אבער נאך אלץ
סעטיק אין דעם דארטיקן שול-וועזן. איך בין אויך אריינגע-
פארן קיין קיעוו,וו עס איז שוין געווען סעטיק דער פאר-
לאג "קולטור-ליגע" און דארט געטראפן נחמן מייזעל,קלמן מר-
מור,יעקב לעשטשינסקי א.א.

איך פאר אהיים - קיין לאדזש

איך האב זיך געשטופלט קיין מינסק,און רעגיסטרירט אין
פוילישן קאמיסעס. איך האב באקומען א דאטע און א נומער פון
א וואגאן,מיט וועלכן איך וועל דעם 15-טן מאי (1918) קענען
פארן קיין לאדזש (דורך ווארשע). איך האב דארט געטראפן א
פאר לאדזשער,וואס זענען מיט א פאר טעג פריער געפארן מיט
אן עשאלאן אהיים,קיין לאדזש,און איינער פון זיי האס מיר
צוגעזאגט צו געבן צו וויסן מיינע עלטערן,אז איך קום אן.

ענדלעך איז געקומען דער טאג פון אפטארן. די באן שלעפט
זיך,זי בלייבט שטיין אויף גאנצע שעהן אויף גרעסערע און
קלענערע סטאנציעס. דעס 18-טן מאי,8 א זייגער אינדערפרי,
קומען מיר אן אויפ דעס מזרח-וואקזאל אין ווארשע. דער צוג
איז שטיין געבליבן אויף א זייסיקער ליניע און מ'האס אונדז
געזאגט,אז ער וועט דא שטיין דריי שעה. טראכט איך,אז עס

איז א יושר צוצוגיין צו מיין טייערן חבר קשיאנסקי,וואס
ווינט אויף מוראנאווער 50. לויט מיין אויסרעכענונג האט
ער שוין געדארפט זיין אין דער היים. איך בין צוגעגאנגען צום
טויער,כ'זע,אז עס שטייט א שלאנקע אויסגעמאגרטע פרוי,האלט
אין דער האנט א קוישל מיט לימענעס און האנדלט דערמיט. בין
איך צו איר צוגעגאנגען און זיך געפרעגט: ווו ווינט דא חיים
קשיאנסקי? די פרוי איז געווארן צעטומלט,דאס קוישל פאלט איר
ארויס פון דער האנט,די לימענעס צעשיטן זיך און זי שטאמלט:
איר קענט חיים קשיאנסקין,דאס איז דאך מיין מאן,איך האב שוין
פון אים לאנג נישט קיין ידיעות,לאנגע,לאנגע יארן,זייט עס
איז אויסגעבראכן די מלחמה. עס קומען דערווייל צו א פאר **מענ-**
טשן,אויך צוויי יינגלעך. זי זאגט מיר,אז דאס זענען אירע
קינדער;וויינט,כליפעט. איך באמי זיך זי צו בארויקן און פאר-
זיכער איר,אז א לאדע טאג וועט אויך ער צוריקקומען. איך פאר-
לאז זיי,איך אייל מיך צו דער באן,אז איך זאל דערווייל נישט
פארלירן מיין צוג. - אבער ווו איז דאך אהינגעקומען קשיאנסקי?

ערשט ווען די מלחמה האט זיך געענדיקט (דעם 11-טן נאוועמ-
בער 1918) איז אין א צייט ארום צו מיר קיין לאדזש געקומען
חיים קשיאנסקי און ער האט מיר דערציילט,אז אויך ער האט זיך
דורך קאוועל,געלאזט,אין חודש מערץ,אהיים,קיין ווארשע,האבן
אים די דייטשן פארהאלטן און געשיקט אויף צוואנגס-ארבעט קיין
דייטשלאנד,קיין מאגדעבורג. ער האט דארט געארבעט אין א גרוי-
סער מעטאל-פאבריק. דארט האט אים א מאשין אפגעהאקט א פינ-
גער פון דער לינקער האנט. ער איז אפגעלעגן נאכדעם צוויי
חדשים אין שפיטאל און ערשט אין יאנואר 1919 איז ער אהיים
געקומען.

א זייגער 4 נאך מיטאג (דעם 18-טן מאי 1918) בין איך אנ-
געקומען אויפן קאלישער וואקזאל אין לאדזש. צוקומענדיק צו
דער באן-סטאנציע האב איך באמערקט שטיין מיין טאטן מיט מיי-

נע צוויי יינגערע ברידערלעך,מארקוס און זיגמונט. דער טאטע האט זיך געהאט נישט שטארק געענדערט,נאר א ביסל דארער גע-ווארן,דאס קאמעץ-בערדל,וואס ער האט שטענדיק געטראגן,איז גרויער געווארן. ביידע ברידער מיינע,וועלכע איך האב געלאזט כמעט ווי קינדער,זענען אויגעוואקסן,האבן געטראגן שילער-אנ-ציגלעך. דער לאדזשער יונגערמאן,וועלכער איז געפארן מיט אן עשאלאן פריער,האט זיי טאקע געגעבן צו וויסן,אז איך קום אן, און מיין קומען,איז שוין פאר זיי,נישט געווען אומפארהאפט. די פרייד און דאס גליק מיך צו זען איז אבער גרויס געווען. זיי האבן מיך דערזען א געזונטן,א גאנצן ,אן אפגעברענטן און א פריילעכן. די מאמע,די דריי שוועסטער,דער עלטערער ברודער (וואס האט שוין באוויזן מיט א צוויי חדשים פאר מיין קומען חתונה צו האבן),אלע האבן געוויינט און געכליפעט פון פרייד. מיין טייערע מאמע האט נישט געקענט ארויסברענגען קיין איין ווארט פון איר מויל. זי האט מיך געדריקט צו זיך,געהאלדזט, געקושט און באקוקט און באטאפט מיך פון אלע זייטן. זי האט געזוכט ביימיר שפורן פון דער שווערער קראנקהייט,וואס כ'האב מיטגעמאכט אין ווארשע,פון די קלעפ,וואס איך האב באקומען פון די קאזאקן אין לאוויטש. - עס איז געקומען דער זיידע, דער פערטער ליאווא מיט דער מומען,חברים,און עס האט געדוי-ערט א שיינע פאר טעגביז איך האב מיך געקענט בארויקן און קומען צו זיך נאך דער הייסער אויפנאמע.

דערמיט שליס איך אפ דעם קאפיטל רוסלאנד,וואס די לעצטע פאזע פון מיין זיין דארט,זענען געווען די ערשטע פאר חדשים פון דער באלשעוויסטישעראהדענונג,

ווי איך האב שוין פריער באמערקט בין אין פון די באלשע-וויסטישע אידעען נישט פארכאפט געווארן. פארקערט,כ'האב גע-ווייטיקט איבער דעם פאלן פון דער דעמאקראטישער ארדענונג אין רוסלאנד. כ'בין געווען איבערצייגט,אז מיט די באלשעווי-

סטישע מעטאדן,וועט מען אין דעם דורכויס פויערישן רוסלאנד, קיינמאל נישט קומען צום סאציאליזם. איך כין געווען אן אנ- העגגער פון עוואלוציאנערן איבערגאנג פון קאפיטאליסטישן סיסטעם צום סאציאליסטישן. רוסלאנד איז נאך צו יענער צייט געווען טיף איינגעזונקן אין פעאדאלן סיסטעם. דער ארבעטער קלאס,דער פאטענציעלער טרעגער פון דער נייער סאציאליסטישער ארדענונג,איז אין רוסלאנד נאך געווען באר שוואך און אומבא- דייטנדיק,אין פארגלייך מיטן פויערנטום. לענין און זיינע חברים האבן געגלייבט צו קענען איבערצושפרינגען דעם קאפיטא- ליסטישן סיסטעם און קומען מיטן פויערנטום צום סאציאליזם.

די באלשעוויקעס,דערהויפט לענין,האבן נישט געוואלט איינ- גיין אויף אן איינהייטלעכע סאציאליסטישע רעגירונג מיט די באלשעוויקעס און סאציאל-רעוואלוציאנערן,וואס עס האט זיי פארגעלייגט אבראמאוויטש (ריין) און סוכאנאוו. אזוי א נאך וואלט אויסגעמיטן געווארן די דיקטאטור פון דער איין-איינ- ציקער באלשעוויסטישער פארטיי.

איך וועל מיך נישט אפשטעלן א סך אויף דעם,ווי עס האט שפעטער אויסגעזען די נייע ארדנונג אין רוסלאנד. פריער די כלומרשטע דיקטאטור פון פראלעטאריאט,שפעטער פון דער פארטיי, פון פאליט-ביורא און צום סוף פון דער פערזענלעכער דיקטא- טור פון סטאלינען און אנדערע. דער דאויקער סיסטעם האט גע- מוזט ברענגען צו א "טשעקא" און צו א בירגער-קריג אין לאנד. און אין דער וועלט - צו דער אנטטייאונג פון פאשיזם און שפעטער פונעם היטלעריזם,און אלס קאנטעקווענץ צו דער צוויי- טער וועלט-מלחמה,וואס האט איינגעשלונגען א פאר צענטליק מי- ליאן קרבנות,און דעם גרויסן מאטעריעלן און גייסטיקן חורבן אין אויראפע, אבער די גרעסטע קרבנות האט געגעבן דאס יידישע פאלק און מער פון אלעמען דאס פוילישׁ יידנטום.

אט בין איך שוין ווידער אין דער היים. איך האב זיך דער-
וווזס,אז ביי אונדז האט מען זיך אין דער צייט פון דער מל-
חמה,יאקאש זיך אן עצה געגעבן: מ'האט איינגעצויגן דעם פא-
סעק,אבער נישט געהונגערט. מ'האט געהאט אפגעשפארט פונעם
צייטונגס-געשעפט א קאפיטאל,אין מזומנים,נישט קיין גרויסן,
אבער אין שטוב זיינען געווען אויסער טאטע-מאמע,זעקס עסערס.
מיט דער צייט האבן זיך ביים זיידן אויסגעלאזט זיינע אפשפא-
רונגען,און מ'האט געמוזט אויך זיי אויסהאלטן. דאס צייטונגס
געשעפט איז פאראליזירט געווארן. עס האבן וואס אן אמת אנגע-
הויבן אנצוקומען דער "בערלינער טאגעבלאט",די "פאסישע ציי-
טונג" - זיי פלעגן אבער קנאפ-וואס פארקויפט ווערן. האט זיך
מיין טאטע גענומען צום האנדל מיט סחורות,וועלכע מ'פלעגט
ברענגען (אפט געשמוגלטע)פון די געביטן,וואס זענען באזעצט
געווען פון זי עסטרייכער.

די עלטערע פון מיינע דריי שוועסטער,פאליא,האט באוויזן
אין יולי 1914 צו ענדיקן די לאדזשער רוסישע גימנאזיע. זי
איז געפארן אויף א שטיקל צייט אויף א פענסיע קיין קיעלץ
צו א בעסער -סיטואירטן יידישן ערד-באזיצער. דער עלטערער
ברודער האט באקומען א פאסטן אין א טראנספארט-געזעלשאפט,
וואס האט געפירט אפיציעל סחורות פון דייטשלאנד און עסטרייך.

איך האב מיך אינפארמירט,וואס עס האבן געטאן,בעת דער מל-
חמה,דער האנדלס-אנגעשטעלטער-פאראיין,ווי אויך די "הארפע",
צוויי אינסטיטוציעס,פון וועלכע איך בין געווען פון די מיט-
גרינדער. חברים האבן מיר דערציילט.אז זייערע טעטיקייטן זע-
נען באשטאנען פון צוטיילן הילף זייערע מיטגלידער און פון
פאנאדערטיילן באשיידענע מיטאגן,וואס די קיכן האבן געקאכט
פון די פראדוקטן,וואס דער מאגיסטראט האט צוגעטיילט פאר אלע
געזעלשאפטלעכע קיכן. ווינטערצייט,האט דער מאגיסטראט צוגע-

סיילס באהייצונגס-מיטלען און דער יונגער עולם האט גאנצע סעג פארבראכט אין די געהייצטע לאקאלן. די באדינונג אין די קיכן איז געווען א פרייוויליקע, אויך מיין מוסער,ווי אויך די שוועסטערס,האבן געהאט זייערע באשטימטע סעג אין האנדלס-אנגעשטעלטן-פאראיין - מיין מוסער אין דער קיך,און די שוועסטערס ביים פאנאנדערסיילן די מיסאגן.

איך כין באלד געווארן א סטאבילער באזוכער אין ביידע לאקאלן. דער האנדלס-אנגעשטעלטער-פאראיין האט זיך איבערגעצויגן אין א נייעם גרויסן לאקאל,אויף סענקיעוויטשא 22; אויך די "הארפע" איז איצט געווען אין א נייעם לאקאל אויף ווולטשאנסקא 21. - אויך אין דער "הארפע"איז שטענדיק געווען א גרויסער עולם באזוכער. אויך דא איז געווען א קיך,ווו מ'האט באקומען א סעלער ווארעמע זופ,און א סיי-האלע,ווו דער עולם האט פארבראכט ביי א הייס גלעזל סיי (צוגעגרייט פון א סיי-סוראגאס).

(פון דעם געזאגטן,דארף מען זיך נישט מאכן קיין בילד, ווי עס האט בכלל געלעבט,בשעת דער דייטשער אקופאציע,איר לאזשער באפעלקערונג. נישט אין איין שטוב האט מען געהונגערט; נאר א גרויסער סייל אירער איז אועק אויף צוואנגס, אדער פרייע ארבעט קיין דייטשלאנד).

איך האב אין די לאקאלן פון האנדלס-אנגעשטעלטן-פאראיין און אין דער "הארפע" געטראפן אלטע חברים,און אויך נייע פנימער פאר מיר. אין דער "הארפע" זיינען די הויפס-טוערס געווען די פאמיליעס: זעלמאנאוויטש,וועקסלער און מארגענסטער,אויך גאלדע זילבערגערג מיט איר פארצווייגטער משפחה, שמואל מילמאן,און נאך א סך אנדערע מיינע חברים און חברטעס, מיט וועלכע איך בין צוזאמען,פאר דער מלחמה,געווען סעטיק אויפן פארטייאישן און געזעלשאפטלעכן געביט. מיינע חברים בייגלמאן און עסקין זענען שוין געווען באווייבטע און זיי

זענען מיט זייערע פרויען בעוועז סעטיק אין ביידע אינסטי-
טוציעס.

עס איז אויך צוגעקומען דער "שול און פאלקס-בילדונג "
פאראיין,וועגן וועלכן איך האב שוין דערמאנט פריער. ביים
האנדלס-אנגעשטעלטן-פאראיין איז געשאפן געווארן א קאנסום-
קאאפעראטיוו "אונדזער באפרייאונג" און אויך א בעקעריי.
מיטן קאאפעראטיוו האט אנגעפירט נתן בוימגארטן און מיט דער
בעקעריי - דאוגאלעווסקי. שפעטער-צו האט די פארטיי (דער
"בונד") באזונדערס געשאפן א קאנסום-קאאפעראטיוו
"אייניקייט" אויף פאלודניאווא 11.

די נשמה פון דער בונדישער באוועגונג זיינען בעוועז יש-
ראל ליכטענשטיין,מיין פעטער חיים לייב פאזנאנסקי און דער
דאקטאר אלעקסאנדער מארגאליס. זיי זיינען בעוועז פון די וויכ-
טיקסטע טוערס אין דער ארגאניזאציע.
פון די צווישן די האנדלס-אנגעשטעלטע האבן זיך אריסגעווקס
א פאר אקטיווע חבריס: שווארצמאן,גראנאווסקי,בוימגארטן,רו-
בינשטיין,שאצקין,גראנדא,כאנאווסקי,מינץ,ראווין און צענטלי-
קער אנדערע,וועמענס נעמען זענען מיר שוין אריס פון זכרון.
(מיין אלטער חבר א.שמויש,איז שוין געהאט אוועק קיין וואשע)
אין דער שול-באוועגונג זענען שטארק סעטיק בעוועז די ברידער
ראווין -שלמה-איסשע און יוסף-.
אויך חיים לייב פוקס,דער ארבינעלער פאעט,איז בעוועז אן
אפטער ארבינגייער אין דער "הארפע".

מ'האט מיך אויפגענומען מיט גרויס פרייגשטאפט און נאכמער
נייבעריקייט. מ'האט בעוואלט הערן פון מיר וואס מער וועגן
די געשעענישן אין רוסלאנד,וועגן דעם נייעם רעזשים. א גרוי-
סער טייל פון מיינע צוהערער זענען נישט בעוועז צופריידן פון
מיין אפשאצונג פון דער באלשעוויסטישער רעוואלוציע; זיי הא-
בן זיך פארגעשטעלט,אז פון דארט קומט די אמתע ישועה פארן

ארבעטער-קלאס,און אז איצט וועט רעאליזירט ווערן און דאס נישט נאר דארט,נאר איבער דער גאנצער וועלט,דער סאציאליזם, פאר וועלכן מיר האבן בעקעמפט אלע יארן.

אייניקע,און איבערהויפט,אלעקסאנדר מינץ,האבן מיך פארשריבן ווי א קאנטר-רעוואלוציאנער,און נישט געוואלט אננעמען פאר ערנסט מיינע אייגדרוקן איבער דעם,וואס איך האב ארויסגעטראגן פון דעם באלשעוויסטישן גן-עדן.

דער זעלבער מינץ איז מיט דער צייט געווארן אייגער פון די הויפט-קאמ-כונדיסטן און האט דער באוועגונג אונדזערער אנגעטאן בענוג צרות. בעוון א צייט אן עמיסאר פון קאמינטערן, שפעטער א טראצקיסט,און אין יאר 1937 האט ער זיך אויסגעניצטערט,בענומען אן אקטיוון אנטייל אין אונדזער ארגאניזאציע אין פאריז און,אין דער מלחמה,אין דער פראנצויזישער רעזיסטענץ-באוועגונג. מיט יארן שפעטער האבן מיר זיך ווידער געטראפן,דאסמאל,אין ארגענטינע,ווו ער איז מיט דער צייט געווארן דער רעדאקטאר פון דער דאטיקער בונדישער אויסגאבע "אונדזער געדאנק". מיר האבן אפט צוזאמען פארבראכט,זיך דערמאנט די יונגע יארן אונדזערע אין דער באוועגונג אין לאדזש.

ער איז אויך געווען דער,וואס האט מיר בעגעבן דעם ערשטן שטויס דערצו,איך זאל"נעמען די פען אין דער האנט אריין" און פלעגט אויך דרוקן מיינע ארטיקלען אין "אונדזער געדאנק". ער האט געהאט א זון אין ישראל און מיט א יאר צען צוריק האט ער זיך געקליבן צו פארן צו אים. ער האט דאס שוין נישט באוויזן צו טאן - באקומען א הארץ אטאק און געשטארבן.

אין לאנד,כ'מיין אין פוילן,האט נאך דעמאלס געהערשט דייטשע אקופאציע און אלע ידיעות פון רוסלאנד,וואס פלעגן דערשיינען אין דער דייטשער און פוילישער פרעסע,זיינען גאנגען דורכן דייטשן בענעראל-שטאב און זייער צענזור.

אין מערב איז נאך אנגעגאנגען די מלחמה און די דייטשן

האט געלוינט פארצושטעלן די באלשעוויסטישע מאכטהאבער אלס אזעלכע,וואס ווילן שלום,און וואס וועלן ברענגען ארדענונג, רו און גליק אין לאנד,און נאר די קאנטר-רעוואלוציע ווייל ווייטער מלחמה.

א סייל פון מיינע חכרים,האבן מיר אויך נישט געוואלט גלויבן וועגן דער עקזיסטענץ פון דער "טשעקא". אלץ וואס עס איז פארגעקומען אין באלשעוויסטישן רוסלאנד,האבן זיי אנגענומען פאר גוט פאר די רוסישע ארבעטער און פויערים. אינצווישן איז אונטערגעקומען די שלום-קאנפערענץ אין ברעסט-ליטאווסק און דער באקאנטער זאג פון טראצקין: נישט שלום און נישט מלחמה.

די דייטשע,עסטרייכישע און אונגארישע ארמייען,האבן,אן שטרונגען,מארשירט איבער אוקראינע. די אקופאציע-ארמייען האבן געראכטוועט די תבואות,וואס מען האט נאר וואס אראפגענומען פון די פעלדער. אין אינערן פון גרויסן רוסלאנד,האבן די קאנטר-רעוואלוציאנערע עלעמענטן אויפגעהויבן די קעפ און עס האבן זיך געשטארק די טענדענצן פון די נאציאנאלע-טעריטאריאלע מינדערהייטן,זיך אפצורייסן פון רוסלאנד. דער פולשטענדיקער פאנאנדערפאל פון די רוסישע מיליטערישע כוחות און דער קנאפער דערפאלג פון טראצקין צו שאפן א נייע,רויטע ארמיי, האט זיך שטארק אויסגעווירקט אויפן צערודערטן רוסלאנד. און ווען נישט די נאוועמבער-רעוואלוציע אין דייטשלאנד און אין עסטרייך,דארף מען אנעמען פאר זיכער,אז דער באלשעוויסטישער רעזשים,וואלט זיך לאנג נישט געהאלטן.

דעם 11-טן נאוועמבער 1918,האט די "אנטאנט" (ענגלאנד און פראנקרייך)געשלאסן מיט דייטשלאנד א וואפנשטילשטאנד און פוילן האט באקומען איר באנייטע זעלבסטשטענדיקייט . פילסודסקי האט געשאפן די ערשטע פוילישע רעגירונג פון דער פ.פ.ס. און דער פויערים-פארטיי,מיט מאראשעווסקין אין דער שפיץ.

עס האט אנגעבויבן אויפדאסניי פולסירן אן אלגעמיין און אויך א יידיש-געזעלשאפטלעך לעבן. יידן האבן זיך ווידער גענומען האנדלען און עפענען קליינע פאבריקלעך. עס האבן אנגעהויבן ארויסצוגיין נייע יידישע און פוילישע צייטונגען און פעריאדישע אויסגאבעס. מיינע יינגערע בריידער און שוועסטער האבן מסשיך געווען אין זיערע איבערגעריסענע סטודיעס,אבער דערביי מיסגעהאלפן דעם טאטן אונדזערן אין זיין צייטונגס-געשעפט,וואס האט באניידט זיין סעסיקייט.אויך איך האב צוגעליגם א האנס.

דער "בונד" איז שוין איצט געווען א לעגאלע,פאליטישע פארטיי. פון דיסשלאנד זענען צוריקגעקומען פון דער צוואנגס-ארבעט,פוילישע און יידישע ארבעטער. די פאבריקן זענען דערוויל נאך געווען אומסעטיק. עס האבן געפעלט רוי-מאטעריאלן.

איבער דער ארבעטסלאזיקייט,האט די רעגירונג באשטימט צו עפענען איבערן גאנצן לאנד אסטן צו אונטערשטיצו די ארבעטס-לאזע. אויך אין לאדזש,זענען אין פארשידענע ראיאנען געפונט געווארן ענלעכע ביוראס. דעם "בונד" זענען צוגעטיילט געווארן פינף פאסטנס אין די דאזיקע ראיאנען. נתן בוימגארטן,וועלכער איז צו יענער צייט געווען דער פארזיצער פון דער בונדישער ארגאניזאציע,האט מיך באשטימט איבערצונעמען אזא אמט אין ביורא אויף קאנסטאנטינער 86. אזעלכע פאסטנס זענען געווארן צוגעטיילט פאר אלע פאליטישע פארטייען - סיי לינקע און סיי רעכטע. דער לייטער פונעם ביורא,ווו איך האב געארבעט,איז געווען דער רעכטער נ.פ.ר -ארגאניזאציע. עס האט אויך דארט געארבעט א מיידל מיט א יידיש פנים,א קאמוניסטקע (דעמאלט נאך די ס.ד.ק.פ.ל.).

עס האט זיך אנגעהויבן די רעגיסטראציע פון די ארבעטסלאזע פון יענעם ראיאן,און עס האבן זיך פארשריבן א פאר טויזנט מאן,אויך א צאל יידישע. עס זענען באשעפטיקט געווארן אויך

א פאר קאנטראלערן, וואס האבן באזוכט דעם ארבעטסלאזן, כדי פעסטשטעלן צו ער איז טאקע אן ארבעטער און איז ארבעטסלאז.

און דא האבן זיך אנגעהויבן די שיקאנעס לגבי די יידישע סענטשן. אויף די מערסטע וועגדונגען פון די יידן, האבן די קאנטראלערן אנגעשריבן - בעוועלבער, העגדלער, סוחר, - און דער פאראינטערעסירטער יידישער ארבעטסלאזער, איז גלייך געפסלט בעוואָרן. איז א סך פאלן בין איך אליין געגאנגען נאכזען צי דער קאנטראלער איז בעוועון אביעקטיוו, און פאר א גרויסע צאל יידישע ארבעטסלאזע, האב איך געפועלט ביים ביורא-לייטער, אז מ'זאל זיי צוריקשטעלן אין זייערערעכט.

דער קאסירער, א פ.פ.ס-אוויץ, איז געווען ווינציק פראקטיש און די מענטשן, וואס זענען בעשטאנען אין דער רייע לאנגע שהן, האבן געוואָרטשעט, פראטעסטירט. האט דער ביורא-לייטער מיר געהייסן עפענען א צווייטע קאסע און אזוי בין איך בייַ די שפעטערדיקע אויסצאלונגען געווען קאסירער. בכלל, זענען מיר איך און דאס יידישע מיידל, געווען די גראמאטנע, און דער ביורא-לייטער האט שטארק זיך געריכטנט מיט אונדז.

מיין כלה, מלכה עליאש, קומט קיין לאדזש און מיר האבן חתונה

דערווייל איז בעקומען צו אונדז מיין קוזינע און כלה, מלכה עליאש, מיט וועלכער איך האב אפגערעדט אין באלסע, אז מיר וועלן חתונה האבן. איצט איז אין מיין לעבן פארגעקומען א ראדיקאלע ענדערונג. עס איז שוין בעווען אין הארבסט פון יאר 1919. מיין כלה האט מיטגעבראכט א באשטעטיקונג פון דער קאמענץ-פאדאלסקער גימנאזיע, אז זי איז א פארמאצעווטין און זי האט אויך גלייך באקומען א פאסטן אין א לאדזשער אפטייק (גארפיין, וואסכאדניא 40).

זי האט זיך קוים מיטן לעבן אפגעראטעוועט פון די פעסלוריש פאגראנען, פון וועלכע עס זענען אומגעקומען א סייל פון

אירע און אונדזערע אוקראינישע משפחות. זי איז געווען שטא-
רק דערדריקט. ערשט ביי אונדז אין שטוב,צווישן דער גאנצער
יוגנט אונדזערער,איז זי צו ביסלעך געקומען צו זיך.

מיין באבע,איר מומע,ווי אויך מיין מאמע,איר קוזינקע,הא-
בן זי צוגעטוליעט;אויך מיינע שוועסטער און כרידער האבן איר
ארויסגעווייזן דעם מאקסימומם פון נאענטקייט און פריינטשאפט,
איז איר לייכטער געווארן.ס'האט איר אריינגעגעבן א נייעם
חשק צום לעבן. - מיר האבן באשלאסן חתונה צו האבן און אנגע-
הויבן צו זוכן א צימער ביי א פאמיליע,מחמת א ווינונג איז
בכללגעווען זייער שווער צו באקומען. חוץ דעם האט מען גע-
דארפט באצאלן א גרעסערע סומע שליסלגעלט און טאקע אין דאלא-
רן,ווייל דער זלאטי האט שוין אנגעהויבן ארויסצווייזן סים-
נים פון דעוואלואציע.

בנו לבינו,האט דער חבר בוימגארטן,פארלאנגט פון מיר,אז
איך זאל פארלאזן דעם פאסטן אין דעם ארבעטסלאזן אונטערשטי-
צונגס-ביורא,און איבערנעמען די לייטונג פונעם קאנסום-קאא-
פעראטיוו "אייניקייט",ווייל דער לייטער אירער,נער חבר ביי-
גלמאן,איז ערנסט קראנק געווארן און וועט א לענגערע צייט
נישט קענען ארבעטן. "אייניקייט" האט געהאט איבערגענומען
די געוועלבער און בעקערייי פונעם האנדלס-אנגעשטעלטן-פאראיין,
אזוי אז צוזאמען מיט די פאר געוועלבער פון "אייניקייט",
איז דאס שוין געווען א גרעסערע אונטערנעמונג,מיט א 12-
15 אנגעשטעלטע. איך האב דעם פאסטן אנגענומען.

דאס איז שוין געווען אין אנהייב פון יאר 1920. מיר האבן
געפונען א צימער אויף בענעדיקטא 33 ביי דער פאמיליע וואלאך,
א קוזין פון דעם בארימטן באלשעוויסטישן מיניסטער מאקסים
ליסווינאוו (מאקסימאוו,וואלאך). די חתונה אונדזערע איז בא-
שטימט געווארן אויפן 18-טן מאי 1920. מיר זענען דעם טאג
ארויפגעגאנגען אין ציווילן אמט,אויף זאכאדניא 54,מיט צוויי

עדות,עסקין און קארן,און דעם זעלבן אוונט איז אין שטוב פון מיינע עלטערן פארגעקומען אן אויפנאמע פאר אונדזער משפחה און נאענטע חברים און פריינט.

איך האב זיך שנעל איינגעאיבט אין דער ארבעט אין קאאפע-ראטיוו. די מיטארבעטער זענען געווען בלויז חברים,מענטשן פאראנטוואורטלעכע,צווישן זיי: אפרים לאזער זעלמאנאוויטש, אברהם וועלוול יאסני,יאנקל וואראן,אברהם זילבערבערג,ג.קארן קאלינסקי,ביילע טאנדלקארן,דאוגאלעווסקי א.א.

פילסודסקיס קיעוו-אולטימאטום; מיין ארעסט און פארשיקונג קיין דאמביע (קראקע)

פילסודסקיס רעגירונג האט געפירט אן אולטרא-נאציאנאליסטישע פאליטיק. מ'האט זיך ליציטירט מיט די רעכטע פאליטישע פארטייען. מיט די באלשעוויקעס האט מען נישט געקענט פארטיק ווערן וועגן די גרענעצן,און פילסודסקין האט זיך פארגלוסט צו קריכן מיט דער נייער פוילישער ארמיי,וואס טיפער צו מזרח. פאר דער צייט איז שוין ארגאניזירט געווארן די נייע רוסישע ארמיי. אין איר שפיץ איז געשטאנען דער געניראל טוכאשעווסקי,וועלכער האט מיט זיין ארמיי אנגעהויבן צוריקצושטויסן די פוילישע באוואפנטע כוחות און איז דערגאנגען שוין כמעט ביז צו דער ווייסל.

ס'איז געווארן א מהומה,א צעטומלניש אין די פוילישע רעגירונגס-קרייזן. מ'האט בעזוכט שונאים און קעגנערס אין אלע קרייזן פון דער פוילישער געזעלשאפט,אומעטום האט מען געזען רק קאמוניסטן. אין יענער צייט האט דער ח'ענריק ערליך,ווי אויך אונדזער פארטיי-פרעסע אין שארפע ארטיקלען,צווישן אנדערע,פארגעווארפן פילסודסקין,אז ער האט נישט געטארט גיין צום מזרח,מחמת דארט ווינען נישט קיין פאלאקן,נאר פוילישע פריצים און מ'האט נישט געמוזט דיך אננעמען זייער קריוודע און גיין פארטיידיקן זייערע מאיאנסקעס.

פארשטענדלעך,אז דאס האט ארויסגערופן צארן צווישן די רע-
גירונגס-לייט. נאך דער דאזיקער רעדע האט מען די בונדיסטן
שוין אויך צוגערעכנט צו די קאמוניסטן.

דאס דערנענטערן זיך פון טוכאטשעווסקין מיט זיין ארמיי
צו דער ווייסל,האט ארויסגערופן אן אומרו צווישן די לענדער
פון מערב-אויראפע,וואס האבן געוואלט האבן די באלשעוויקעס
וואס ווייטער פון זיך. און פראנקרייך האט געשיקט קיין פוי-
לן איר גענעראל ווייגענד מיט באוואפנטע אפטיילונגען,מיט
נייע געווער מכשירים און ביי דער ווייסל איז פארגעקומען
א דעצידירנדיקע שלאכט און די באלשעוויקעס האבן זיך אין
געאייל צוריקגעצויגן. אבער איידער די פראנצויזן האבן זיך
אריינגעמישט און געגעבן פוילן די נייטיקע הילף,איז די רע-
גירונג אריינגעפאלן אין אזא צעטומלעניש,אז זי האט פאראר דנט
צו ארעסטירן אלע פארדעכטיקע אין אפאזיציע,צווישן זיי,חוץ
די קאמוניסטן,אויך בונדיסטן,פועלי ציון און אפילו אייניקע
ציוניסטן; אויך פעפעסאווצעס,וואס זענען נישט געווען איינ-
שטימיק מיט פילסודסקיס פאליטיק.

אינצווישן האט די רעגירונג מאביליזירט אלע מענער ביזן
יארגאנג 1895 איינגעשלאסן. האט מען אויך מיך געמיינט,אז אויך
איך מוז צושטעלן דעם 29-סטן יוני 1920 אין די מיליטערישע
קאשארן. איך האב אנגעהויבן זוכן מיטלען און וועגן זיך אר-
ויסצודרייען פון דער אנשיקעניש. כ'האב אפילו שוין געהאט גע-
קויפט א פאס אויף א פרעמדן נאמען,ווי א געבוירענער אין
יאר 1890.

דערווייל האט די פארטיי באקומען א פארטרוילעכע ידיעה
פון א פאר פריינטלעכע פ.פ.ס-אווצעס,אז עס איז דא א פאראר-
דענונג צו ארעסטירן בונדיסטן און די פאליציי וועט דאס דורכ-
פירן אין דער נאכט פון 15-טן יוני. אין דער געהיים-פאליציי
זענען געווען רעגיסטרירט,צוגלייך מיט אנדערע, אויך א ריי

אקסיוע טוערס פון פארשידענע בונדישע אינסטיטוציעס,און בתוכם אויך מיך,ווי דער לייטער פון בונדישן קאאפעראטיוו. האבן מיר באשלאסן נישט צו נעכטיקן צוויי-דריי נעכט אין דער היים,אבער אין דער נאכט פון 22-סטן יוני,ווען מיר האבן זיך שוין נישט געריכט אויף קיין ארעסטן,האט פאליציי אגענטן ביי מיר אין שטוב,דורכגעפירט א רעוויזיע און מיך מיטגענומען אין פאליציי-רעוויר. (די ראסטענער אונדזערע - ליכטענשטיין,פאזנאנסקי און ד"ר מארגאליס,האט מען די נאכט נישט געטשעפעט).

מ'קען זיך פארשטעלן,וואס מיין פרוי האט איבערגעלעבט. זי איז גלייך פארטאגס צוגעלאפן צו מיינע עלטערן אנזאגן די גוטע בשורה. מ'האט זיך דערווייל דערוועסט וועגן ארעסט פון נאך 12 בונדיסטן (זיי האבן געזוכט מער,אבער קיינעם נישט געטראפן און א סייל האט בכלל פארלאזט לאדזש). אין פאליציי רעוויר האב איך געטראפן נאך א פאר ארעסטירטע בונדיסטן,און אויך קאמוניסטן און פועלי-ציוניסטן. שפעטער האט מען אונדז אפגעפירט אין דער צענטראלע פון דער געהיים-פאליצייי. צום אויספארשונגס-ריכטער האט מען מיך געפרעגט נאר איין מאל. דער ריכטער האט מיר פארגעווארפן,אז איך בין א קאמוניסט-רעוואלוציאנער און אז מיר ווילן אין פוילן איינפירן א באלשעוויסטישע ארדנונג. האב איך אים דערקלערט,אז איך בין א בונדיסט און א קעגנער פון באלשעוויזם. ער האט אויף מיר געשריגן און געטופעט מיט די פיס,און געוואלט מיט כוח מיר איינרעדן, אז איך בין א קאמוניסט. איך האב אים געזאגט,אז ער האט דאך ביי זיך ידיעות וועגן יעדן איינעם פון אונדז,אבער ער האט ווייטער געשריגן,אז מיר זענען אלע קאמוניסטן און האט מיך צוריק-געשיקט אין דער תפיסה-קאמער.

מ'האט אונדז,אן עולם פון איבער 350 ארעסטירטע געהאלטן אין די צעלעס קנאפע דריי וואכן. מ'האט יעדן טאג געבראכט

נייע פאליטישע ארעסטירסע פון פארשידענע ריכטונגען,אויך בונדיסטן פון דער נאענטער פראוינץ. מ'האט צו אונדז קיינעם נישט צוגעלאזט און מיר האבן נישט געוווסט,וואס מ'גייט מיט אונדז מאכן. ביז,א געוויסן טאג האט מען אונז געמאלדן,אז ביינאכט וועט מען אונדז אריספירן מיט דער באן אין א לאגער, אבער ווהין,האט קיינער נישט געוווסט.

ארום האלבע נאכט,האט מען אונדז אריסגעגעבן אונדזערע זאכן,מ'האט אונדז אויסגעשטעלט אין א לאנגן קארידאר,און אויס-גערופן אונדזערע נעמען. עס איז באלד געקומען געקומען א מי-ליטערמאן,וועלכער האט אונדז געדארפט עקסקארטירן. איך קוק מיך צו אים - ס'איז דאך מיין שול-חבר,דער קאמיסאר פיכנא. אויך ער דערזעט מיך און ער עפנט בריייט די אויגן,ווי אייגער זאגט,ווי קומסטו צו דער חברה? מ'פירט אונדז מיט א גרויסן עקסקארט צו דער באן. ס'איז האלב פינסטער,איך באמערק מיין חבר פיכנא,איך גיי צוצו אים. איך קלער אים אויף,אז איך בין א בונדיסט און דאס,זעט אויס,איז די סיבה פון מיין ארעסט. ער האט מיר נישט געזאגט ווהין מ'פירט אונדז,ער האט מיר אבער צוגעזאגט גלייך נאכן צוריקקומען צו באזוכן מיינע על-טערן,אפגעבן א גרוס פון מיר און זאגן ווו איך געפין מיך.

די שטוב פון מיינע עלטערן האט ער נאנץ גוט געקענט.נאך פון יענע שילער-יארן,ווען ער פלעגט קומען צו אונדז,מאכן צוזאמען מיט מיר די לעקציעס און אפט פארברענגען מיט מיינע ברידער און שוועסטער און דערביי שוין מיטעסן מיט אונדז. ער האט געשטאמט פון א בעאמטן-פאמיליע,זיין עלטערער ברודער איז שפעטער געווארן סייס-דעפוסאט פון דער רעכטער ארבעטער-פארטיי נ.פ.ר. - ער האט געהאלטן ווארט און שוין אין א פאר טעג ארום האט ער באזוכט מיינע עלטערן און געטראפן דארט מיין פרוי,וועלכע איז נאך מיין ארעסט איבערגעגאנגען ווינען צו מיינע עלטערן. ער האט זיי איבערגעגעבן,אז איך געפין מיך

אין א קאנצענטראציע-לאגער - ד א מ ב י ע - הינטער קראקע.

עס האט לאנג נישט געדויערט און מיין שוועסטער פאלא,האט סאקע ביי דער מיסהילף פון פיכנא,באקומען א דערלויבעניש מיך צו באזוכן אין דעם דאמביע-לאגער. זי האט מיר אויפגעקלערט די סיבה וואס זי איז געקומען און נישט מיין פרוי,מחמת מיין פרוי פילט זיך נישט גוט,ברעכט,און לויט דעם דאקטאר,געפינט זי זיך אין צווייטן חודש פון שוואנגערשאפט. פון איין זייט האב איך מיך שטארק דערפרייט פון דער ידיעה,אבער פון דער אנדערער זייט האב איך געווייטיקט איבער די אומשטענדן אין וועלכער מיין פרוי געפינט זיך - נישט ביי זיך אין שטוב,אן נייטיקער אויפזיכט,איך - וויידער,בין פון דער ווייסנס,און וואר ווייסט,וואי לאנג מ'וועט מיך האלטן דא.

מלחמה-צייט,איז דאמביע געווען א לאגער פאר קריגס-געפאנגענע. זענען פון יענער צייט דארט געבליבן א גרויסע צאל באראק,הייזקעס,קיכן,און פארשידענע אנדערע איינריכטונגען. אין דעם דאזיקן לאגער,וואס האט פארנומען א גאר גרויסן שטח, האט מען פאר דער צייט,וואס מיר זיינען דארט געווען,אריינגעבראכט א צען טויזנט מענטשן,מענער פרויען און אפילו קינדער, און דאס נישט נאר פאליטישע ארעסטירטע. מען האט פארשלעפט אהין וויסרוסן,אוקראינער,פאלאקן,יידן,ארבעסער,פויערים, אינטעליגענטן און סתם מענטשן,וועלכע מ'האט באשולדיקט אין די אויסטערלישסטע,אנטי-רעגירונג-האנדלונגען.

מ'האט אויך געבראכט אהין א פאר הונדערט דעזערסירן,וועלכע מ'האט געכאפט אין דער שטאט קאסאוויץ,בעתן פלוצימדיקן אי-בערפאל אויף שלעזיע. עס זענען אין דאמביער לאגער אויך אינטערנירט געווארן א גרויסע צאל זעלנער פון פעטלורעס ארמיי, וועלכע זענען אפגעטראטן פון אוקראינע צוזאמען מיטן פוילישן מיליטער.

אין אט דעם תוהו-ובוהו לאגער האט מען אונדז אריינגעוואר-

פון,און איינקווארטירט אין פארשידענע בארקן. זיי זענען גע-
וועז נישט קיין געשלאסענע,מ'האט געקענט גיין פון איין בא-
ראק אין צווייטן. ארום די בארקן פלעגן זיך גרופירן קופקע-
לעך פון מענטשן,מ'האט בעהערט פארשידענע לשונות; מ'האט גע -
שפילט צווישן זיך אין קארטן,אין באקארא.

די אדמיניסטראציע פון לאגער האט אונדז,לאדזשער,צעטיילט
אין פארשידענע בארקן. עס זעט אויס,לויט דער כילדונג וואס
יעדער האט געהאט.די פאליציי האט געהאט געוויע דאסעס וועגן
יעדן פון אונדז,ווייל אין דעם בארק זו וועלכן מ'האט מיך
צוגעטיילט,האב איך אנגעטראפן לרוב מענטשן מיט כילדונג,צווי-
שן זיי אויך א גרופע קראקאווער חברים אונדזערע,וועלכע מ'האט
אגב,אין עטלעכע טעג ארום באפריים. איך בין אויך שנעל גע-
ווויר געווארן,אז אין לאגער זענען דא נאך בונדיסטן פון
פארשידענע שטעט,איז טאקע הייטלעכער געווארן אויפן הארצן.
ווי איך האב שוין דערמאנט,זענען מיר אין לאגער געווען קנא-
פע 200 בונדיסטן. עס איז מיר שווער זיך צו דערמאנען,נאר
אזוי פיל יארן,די נעמען זייערע, איך וועל נאר דערמאנען
עטלעכע פון זיי,מיט וועלכע ס'איז מיר אויסגעקומען זיך צו
טרעפן ביי פארשידענע שפעטערדיקע געלעגנהייטן.

אט איז אברהם וועלוול יאסני,וואס האט מיך,ווי איך האב
שוין דערמאנט אין איינעם פון די פריערדיקע קאפיטלען,(צוא-
מען מיט אברהם שמוש) אין יאר 1912 אריינגעפירט אין דער
בונדישער ארגאניזאציע אין לאדזש, יאסני איז אויך געווען אן
אנגעשטעלטער אין קאאפעראטיוו "אייניקייס",פון וועלכער איך
בין געווען דער פארוואלטער,

עס איז אויך געווען אברהם זילבערג (זיין פרוי איז גאל-
דע,וואס איז געווען זייער אקטיוו אין דער באוועגונג). אויך
זיין פרוי איז געווען אין "אנדערע אומשטענדן"וועז מען האט
אים ארעסטירט,און מיר ביידע האבן זיך,אגב,באמיט אז מ'זאל

אונדז באפרייען,אנגעבנדיק אין די ביטעס אונדזערע דעם דא-
זיקן מאסיוו.

צום גרויסן באדויערן איז פון זילבערגערגס קיינער נישט
געבליבן לעבן. זיי זענען געווען מיט אונדז אין לאדזשער בע-
סא. אין יענער צייט איז שוין זייער זון געווען א דערוואק-
סענער בחור פון 20 יאר. ער האט אין געסא אנגעהויבן צו ליי-
דן אויף שווינדזוכט און מ'האט אים אריינגעגעבן אין געסא-
שפיסאל. וועו די דייטשן זענען אין א נאכט אין יאר 1943
באפאלן דעם שפיסאל און ארויסגעפירט אלע קראנקע. איז ער אויך
געפאלן א קרבן. דער סאמע,די מאמע מיט א שוועסטערל זענען
שפעטער אומגעקומען אין אשוויענסטים.

איך ווייל אויך דערמאנען דעם חבר שריה חפץ,וואס איז אויך
געווען צווישן די פארשיקסע לאדזשער אין דאמביע. מ'האט אים,
אייגענטלעך,שוין אהין געבראכט א קראנקן. ער האט געליטן
אויף שווינדזוכט (ביי 34 יאר) און מ'האט אים דארט גלייך
אריינגעגעבן אין א שפיסאל. ער איז געווען אין יענע יארן
דער סעקרעטאר פון דער "הארפע",דער ביבליאטעקאר פון איר
גרויסער ביבליאטעק און בכלל די נשמה פון דער דאזיקער קול-
טור-געזעלשאפט. די אדמיניסטראציע פון לאגער האט אים דארט
געהאלטן ביזן סוף פון חודש דעצעמבער 1920 און כמעט א גוסס-
דיקן אפגעשיקט קיין לאדזש,וו ער איז אין א פאר טעג ארום
געשטארבן.

איך דערמאן מיך נאך א פאר נעמען,וואס זענען געווען מיט
אונדז אין דאמביע: די ח"ח ראדזאנאווער פון קרושנעוויץ און
משה יאקובאוויטש פון גארוואלין,וועלכע איך שפעטער בעטראפן
אין ארגענטינע; אויך די ח"ח ויבדארשטיק,מידלאק. א ברעסע-
רע גרופע איז געווען פון ווישקאוו: אהרן אראנעק,ש.קרויזע,
מאלעוואנטשיק,רובין; יאקובאוויטש - פון פולטוסק; פערלמו-
טער,קובעל - פון נאשעלסק.

מיס נאך אייגעם - א דאמביער - האב איך זיך אין יארן ארום געטראפן אין ארגענטינע. דאס איז -מאנדזשע קלעטשעווסקי, אבער אים וועל איך שפעטער ווידמען א באזונדער קאפיטל.

מער פלאץ וועל איך אויך שפעטער ווידמען נאך א חבר,וואס איז געווען מיט מיר אין דאמביער לאגער. דאס איז אהרן ארא-נעק,מיט וועלכן איך האב מיך געטראפן נאך 53 יאר אין מיאמי-ביטש.

ווי שוין געזאגט,זענען מיר אין דאמביע געווען קרוב צו צוויי הונדערט בונדיזטן. איך האב דארט דעמאלט דורכגעפירט אן אנקעטע צווישן אונדזערע חברים און זי נאך דער באפרי-אונג איבערגעגעבן מיין פעטער,דעם ח'פאזנאנסקי,וועלכער האט זי איבערגעשיקט קיין גערלין דעם חבר קורסקי,פארן בונדישן ארכיוו. אפשר בעפינט זי זיך טאקע אין בונדישן ארכיוו אין ניו-יארק.

ווי שוין דערמאנט,זענען מיט אונדז געזעסן אין דאמביער לאגער א גרופע פועלי-ציוניסטן,ווי אויך א גרויסע צאל קאמו-ניסטן און דווקא די דעמאלסטיקע פני זייערע - וואַרסקי (וואר-שאווסקי,האראוויץ,לאזער,צענטרשווער,קרוליקאווסקי,סריסקער, מאנדערשטאם,דאמבסקי,שטיין און א סך אנדערע פירער זייערע.

פון מינסק איז פארשלעפט געווארן קיין דאמביע א גרופע בונדיסטן,מיטן ח' נח ראפאפארט בראש. זיי זענען שוין דעמאלט געווען קאמבונדיסטן און געפרוווט,אמת אין גוטן מוט,אונדז איבערצייגן אין אונדזער "אפארטוניסטישער"שטעלונג אין שיי-כות צום רעוואלוציאנערן רוסלאנד. (ווי עס האט מיר,דא אין מיאמי-ביטש,דערציילט דער ח'אראנעק,האט ער מיט יארן שפעטער דעם ח'ראפאפארטן געטראפן אין ניו-יאר; ער איז געבליבן א קאמוניסט).

די בראקן פון די פאליטישע ארעסטירטע זיינען געווען אפענע און מ'האט זיך געקענט קאמוניקירן צווישן זיך.

מיר איז אפט אויסגעקומען צוצוהערן זיך צו די אינטערע-
סאנטע דיסקוסיעס,וואס זענען אנגעגאנגען צווישן די פוילישע
קאמוניסטישע פירער גופא. דער שטרייט איז געגאנגען ארום דעם
צי האבן די רוסישע באלשעוויקעס געדארפט ברענגען די רעווא-
לוציע קיין פוילן,מיט דער הילף פון די רוסישע שטיקעס.
וואלסקי,קרוליקאווסקי,סרוסקער,מאנדעלשטאם און אנדערע זע-
נען געווען שארפע קעגנערס קעגן דער דאזיקער רוסישער טאקטיק;
דאקעגן האראוויץ,לאוער,דאמבסקי,האבן פארטיידיקט די רוסישע
טאקטיק. וועז איך האב אין יאר 1938 געלייענט וועגן די גרוי-
סע רוסישע פראצעסן,איז דער דאזיקער חטא זיי,די פוילישע פי-
רער,דערמאנט געווארן.

אלע פאליטישע אינטערנירטע אין דאמביע האבן זיך געפונען
אונטערן פאטראנאט פון א הילפס-קאמיטעט פאר פאליטישע ארעס-
טירטע אין קראקע,אין וועלכען שפיץ עס זענען געשטאנען דער
ד"ר דראכנער און סטעפאניא סטמפאלאווסקא (די לעצטע איז גע-
ווען פון פילסודסקיס פערזענלעכע פריינט). זיי פלעגן אפט
באזוכן דעם לאגער,אינטערוועניר אין פארשידענע ענינים,
פראטעסטירן ביים קאמענדאנט פון לאגער קעגן פארשידענע עוו-
לות,שיקאנעס,וועלכע די היסער,די זשאנדארטען (קאנארקעס,
האט מען זיי גערופן),פלעגן איבער אונדז באגיין.

דער פאטראנאט פלעגט אויך אריינשיקן פאר אונזערע קיכן
צוגאב-שפייזן, צוליב אט די צוגאב-שפייזן איז איינמאל ארויס-
גערופן געווארן א הונגער שטרייק,וועלכער איז אבער איבערן
פעלן פון סאלידאריטעט,נאך א פאר שעה מאוס פארשפילט געווארן.

אגב, איך באשרייב די פארהעלטענישן אין דאמביער קאנצענ-
טראציע לאגער און עס קומען מיר גלייכצייטיק אויפן זכרון
די באשרייבונגען פון די באלשעוויסטישע ג ו ל א ג ס און קלער
ביי מיר - אז דאמביע איז דאך,אין פארגלייך,געווען אן אמתער
גן עדן....

אין לאגער זענען מיר אפגעווען א 8 חדשים,איינער לענגער, איינער קירצער. ערשט נאכן ריגער שלום-אפמאך,צווישן פוילן און רוסלאנד,איז דער לאגער שטופנווייז ליקווידירט געווארן.

איך וויל נאך צוגעבן,אז פון לאדזש זענען,אויסער די דער-מאנטע,געווען מיט אונדז אין דאמביע,אויך די בונדיסטן:הער-שקאוויטש (דער בעקער),וויינבערג (א וועבער) און נאך עטלעכע. כ'געדענק נישט מער זייערע נעמען. אויך די פועלי-ציוניסטן: ציטרינאוסקי,מאנעלא,גרינבערג. אויך בונדיסטן פון אנדערע שטעט: - פון זדונסקע וואלא -סמיעכאוו,יאנקעלעוויטש,קאלמא-נאוסקי,און דער יידשער פ.פ.ס.-אויפעץ,לובאשיץ; פון קוטנע: די ברידער קירשענבוים,הערמאן און קאפל,און קאפלס פרוי-עווא; דוד באסיסס פון טארנאוו; שיע געזונט פון לעמבערג; ד"ר פענ-ציק פון סאנאק; דער ד"ר זיידנפעלד פון סטאניסלאוואו; מאנ-דזשע קלעטשעווסקי פון קאליש. און נאך און נאך צענטליקער חברים,וועמענס נעמען איך דערמאן מיך נישט מער.

אין איצט וויל איך ווידמען א פאר לענגערע דערמאנונגס-ווערטער דעם דאמביער חבר - מאנדזשע קלעטשעווסקי.

ער איז געווען מיט א פאר יאר עלטער פון מיר, א געבוירענער אין לאדזש,איז ער צוזאמען מיט זיין גרויסער פאמיליע,נאך אלס קינד,געקומען קיין קאליש. מיט דער צייט איז זייער שטוב געווארן א בונדישע היים,ברידער און שוועסטער,אלע בונדיסטן. אויך מאנדזשע איז געווען א בונדיסט,אבער א חבר זיינער,אויך א בונדיסט,האט אים "אפגעשלאגן" דאס וויב,האט ער באשלאסן צו טרישן די סביכה און האט זיך אנגעשלאסן צו די פועלי-ציון, און אלס אזעלכער איז ער ארעסטירט און פארשיקט געווארן קיין דאמביע. ער האט שוין מער נישט חתונה געהאט.

נאך דער צווייטער וועלט-מלחמה,ווען איך מיט מיין טאכטער האבן סוף 1947 באשלאסן פון שוועדן צו פארן קיין ארגענטינע, האבן מיר דאס געמוזט מאכן דורך פאראגווייי, וויל קיין די-

רעקסע אריינפאר-ווייזעס קיין ארבעטינע האבן יידן נישט גע-
קענט באקומען.

(איך דערמאן מיך,אז א שפאר ביסל יידן האבן זיך פארזארגט
מיט דאקומענטן אלס קריסטן,און אזוי אנאך אריינגעקומען קיין
ארבעטינע).

אין ארבעטינער קאנסולאט אין שטאקהאלם האבן מיר באקו-
מען נאר סראנזיס-ווייזעס קיין פאראגווייי. חבריס האבן מיר
באזארגט מיט אן אדרעס אין אורוגווייי,און דאס איז געווען
פרץ קלעטשעווסקי,א בונדיסט. מיר האבן געמוזט זוכן א וועג,
בכדי אומלעגאל אריינצוקומען קיין ארבעטינע. פרץ קלעטשעוו-
סקי האט זיך שטארק פאראינטערעסירט מיט אונדז,געוואלט מאכערס
און נאך א פארוואבן פארבראנגען אין פאראגווייי,האט זיך אונז
איינגעגעבן צו קויפן פאלשע פאפירן אלס געבוירענע פאראגווייי-
ער,און מיט א הידרא-אוויאן זענען מיר בשלום אריינגעקומען
קיין בועגאס-איירעס. - מיר האבן זיך מיט פרץ קלעטשעווסקי
און זיין פרוי,שרה, פאר דער צייט נעענטער באקאנט און באפ-
רייונדעט. ער האט דארט געפירט א סטאלעריי-פאבריקל. ער האט
מיר דערציילט,אז ער האט אין ב.איירעס א ברודער,געגעבן זיין
אדרעס און טעלעפאן און רעקאמענדירט זיך מיט אים נעענטער צו
באקענען. וועז מיר זענען אנגעקומען קיין ב.איירעס,האב איך
צו אים אנגעקלונגען,אפגעגעבן א גרוס פון ברודער,און איידער
איך האב מיך אומגעקוקט,איז ער שוין געווען ביי מיר,אין דעם
גאסטהויז,וו מיר האבן זיך איינקווארטירט.

אריינקומענדיק,האט ער מיך גוט באקוקט,און זאגט צו מיר:
יא,איר זייט דערזעלבער,איר דערקענט מיך נישט? מיר זענען
דאך געווען צוזאמען אין דאמביא. איך האב אים טאקע נישט דער-
קענט,ער -טיך- יא. - עס האט זיך פארבונדן צווישן אונדז א
נאענטע פריינטשאפט,וועלכע האט אנגעהאלטן א שיינע פאר יאר,
ביז ער איז קראנק געווארן אויף א ראק און געשטארבן אין יסורים.

ווי ס'איז דער שסייגער,האלטן אן שיף-ברידער,שיף-שוועס-
סער, א נאענטע פריינדשאפט זייער גאנץ לעבן,אזוי איז אויך
מיט ארעסטאנטן פון סורמעס,פארשיקטע. נישט נאר זכרונות פון
די צוזאמען פארבראכטע ביטערע צייטן,נאר עפעס אן אינערלעכע
אינטימיטעט פארבינדט די דאזיקע מענטשן.

קלעטשעווסקי איז שוין געווען אין ב.איירעס עטלעכע צוואנ-
ציק יאר. ער איז געווען אן איינזאמער מענטש. איך האב גע-
ווויינט צוזאמען מיט מיין סאכטער אויך נאכדעם,ווי זי האט
חתונה געהאט; איך האב ערשט צום צווייטן מאל חתונה געהאט
מיט דריי יאר שפעטער,אזוי אז איך בין ביז דאמאלס אויך גע-
ווען א פרייער מענטש. קלעטשעווסקי האט גוט געקענט אלע
ב.איירעסער פארוויילונגס-ערטער: קינאס,טעאטערן,אפערע,און
בכלל קולטור-הייזער. האט ער מיך געפירט אומעטום.
איין זומער האבן מיר אויך פארבראכט צוזאמען די וואקאציעס
אין די כערג. ער איז בכלל געווען זייער א קארעקטער מענטש
און אן אמתער פריינד,וואס איז שטענדיק גרייט געווען צו
סאן א טובה. ער איז געווען אן אנגעשטעלטער אין א פירמע,
וואס האט אים געגעבן א צימער נעבן דעם געשעפט ווו ער האט
געווויינט. קיין גרויסער פארדינער איז ער נישט געווען,אבער
קיינמאל נישט געלאזט צאלן פאר זיך.

ער האט זיך גוט געפילט אין דער שטוב פון מיין סאכטער,
און אויך שפעטער היימיש געווארן מיט מיין פרוי,און מירפלעגן
שוין צוזאמען פארברענגען. ליידער,האט ער אונדז פארלאזט
אויף אייביק,צוליב א שווערער קראנקהייט.

און איצט,עפעס וועגן א צווייטן דאמביער - אברהם וואלף
יאסני. זיין ריכטיקער פאמיליען נאמען איז געווען -ציפערמאן;
פון זיין אמתן נאמען האט ער זיך געמוזט באפרייען אין לאדזש
אין די צייטן פון די צארישע פארפאלגונגען. ער האט זיך פאר-
שאפט א פאס אויפן נאמען- יאסני,און ביי אים איז ער געבליבן

שוין אויף שטענדיק. צו עלף יאר איז ער געקומען קיין לאדוש פון זיין געבוירן-שטעטל,זשעלעכאוו. צו זעכצן יאר איז ער שוין בעוועז א וועבער- געזעלן,אזוי,אז קיין סיסטעמאטישע אלגעמיינע בילדונג האט ער נישט באוויזן צו באקומען. מיט זיין איינגעבוירענער אינסטליגענץ,האט ער,ווי אן אויסאדי-דאקס,זיך אויסגעלערנט פוילישׁ און דייטש און מיט דער צייט "פאמיליזירט" זיך אפילו מיט דער קונסט פון זשורנאליסטיק און שרייבעריי און איז געווארן א ווערטפולער מיטארבעטער אין פארשידענע בונדישע אויסגאבעס פון יענער צייט.

די בונדישע באוועגונג איז געווען זיין חדר,ישיבה און אוניווערסיטעט. דא האט ער געשליפן זיין באווסטזיין,זיין אינטעליגענץ. ווי שוין פריער דערמאנט, האב איך זיך מיט אים באקאנט אין יאר 1912. ער,צוזאמען מיט שמוישן האבן מיך אריינגעפירט אין דער בונדישער באוועגונג. ער איז געווען אין מיינע יארן. להיפוך צו מיר,וואס כ'בין דערצויגן געווארן אין א בירגערלעכער שטוב און שוין אלס שילער אנגע-הערט צו סאציאליסטישע קרייזן (רוסישע),איז ער,יאסני,געווען פאר מיר,דער טיפישער פארשטייער פונעם אונטערדריקטן,פארשמאכ-טן יידישן פראלעטאריאט.

די מלחמה-יארן 1914-1918 האבן אונדז צעטיילט: איך בין אוועק קיין רוסלאנד,ער ווידער,האט כמעט די אלע יענע יארן אפגעשמאכט אויף שווערע צוואנגס-ארבעט אין דייטשלאנד. דער גורל האט אונדז ווידער,אין יאר 1920,צוזאמענגעפירט -דאס מאל אין קאפפראסיוו "אייניקייט" און שפעטער אדיך אין לא-גער דאמביע. אין פארגלייך מיט אנדערע,האט ער זיך דארט פי-זיש געהאלטן בענוג גוט.

ער האט בעלייענט א סך (פוילישׁ,יידישׁ,דייטש) און געחלומט צו באקומען א סטאביל'ע זשורנאליסטישע ארבעט,צו זעלכער עס האט אים שטארק געצויגן.ער האט סאקע,נאכן צוריקקומען קיין

לאדזש פון דאמביע,באקומען ארבעט אין דער לאדזשער יידישער סאג-צייטונג "נייעס סאגעבלאס" (אונטער בראדערסאנס רעדאקציע) און איז גלייכצייטיק געווארן דער שטענדיקער מיסארבעטער פון דער בונדישער וואשעווער "פאלקסצייטונג",ווי אויך פונעם בונדישן "וועקער" אין לאדזש.

מיר האבן זיך אפט געטראפן,נאך צוליב דעם,וואס ער האט געווינט אין צווייטן הויז פון מיר. (ער האט שוין דעמאלט געהאט חתונה געהאט). ער האט זיך פארמאסטן אנצושרייבן אן ארבעט וועגן דער געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער-באווע-גונג אין לאדזש. ער האט צונויפגעזאמלט מאטעריאלן פאר דריי בענד,אבער ארויסצוגעבן האט ער באויזן נאר דעם ערשטן באנד, וועלכער האט,אגב,ארויסגעקומען א פארדינסט אנערקענונג.

ווען עס האט אויסגעבראכן די צווייטע וועלט-מלחמה,איז ער,ווי א טאָ אנדערע,געלאפן קיין מזרח. אבער די באלשעוויקעס האבן אים פארהאלטן און אים פארגעווארפן זיינע בונדישע חסאים און אים פארשיקט אויף אכט יאר אין אויסבעסערונג-לאגער. נאך צוואנציק חדשים פארשיקונג און אין חפיסות,איז ער געווארן באפרייט א דאנק דער סיקארסקי-אמנעסטיע,אבער ער איז געבליבן אין סיביר און די אמתע באפרייאונג האט ער ערשט דערלעבט אין יאר 1946.

ער מיט זיין פאמיליע זענען צוריקגעקומען קיין לאדזש. ער האט באקומען ארבעט אין דעם פרעסע-רעפעראט פון דער "לאדזשער יידישער היסטארישער קאמיסיע". ער האט זיך ארומגעטראגן מיטן געדאנק אנצושרייבן א בוך וועגן דער געשיכטע פון די יידן אין לאדזש אין די יארן פון דער דייטשער היטלעריסטישער אקופאציע און האט מיט גרויס אייפער אנגעהויבן זאמלען מאטעריאלן פאר דעם דאזיקן צוועק.ער האט געניטשטערט אין די ארכיוון - פויליש און דייטש,אויך געזוכט זיי צווישן די געבליבענע דאקומענטן פון דער געסטא אא"ו.דאס איז געווען

א שווערע און זשמודנע ארבעט. שפעטער,שוין זייענדיק אין ישראל,האט ער אריסגעגעבן צוויי בענד מיט אייגענע כוחות, נישט וועלנדיק געניסן פון די דייטשע קלייסס-געלטער.

וען ער,יאסני,איז געקומען צוריק קיין פוילן,בין איך שוין בעוועז אין שוועדן. ער האט זיך געשטעלט מיט מיר אין פארבינדונג,אויך שפעטער,שוין פון ישראל. מיר האבן אנגעהאל-טן דעם קאנטאקט אויך וועז איך בין שוין געווען אין ארגע-סינע. איך האב אים צוגעהאלפן צו פארשפרייטן זיינע ביכער.

אין ישראל איז ער געווארן א סטאבילער מיטארבעטער פון דער יידישער צייטונג "לעצטע נייעס" און דערשלאגט זיך דארט צו דער פאזיציע פון רעדאקטאר פון דער ליטערארישער אפטיי-לונג. אויך זיין פרוי,חוה לעווקאוויטש-יאסני,איז געווען באשעפטיקט אין "די לעצטע נייעס",ווו זי האט אנגעפירט מיט דער פרויען-זייט. זייערע צוויי קינדער האבן געדינט אין ישראל-מיליטער און שפעטער האבן זיי שטודירט אין אוניווער-סיטעטן,מיט א סטיפענדיע פון דער זשעלעכאוער לאנדסמאנשאפט.

נאך 20 יאר,אין יאר 1958, האבן מיר זיך געטראפן,דאס מאל אין ישראל. מיר האבן זיך דערמאנט די אמאליקע,יונגע יארן,געטיילט זיך די איבערלעבונגען פון די שפעטערדיקע יארן, דיסקוטירט. ער האט זיך דארט,אין ישראל,געהאלטן פון דער וויייסנס פון "בונד" (די פרוי נישט),אבער וועז איך לאדזשער בונדיסטן אין ישראל האבן פאר מיר געמאכט אן אויפנאמע,איז ער געקומען און געהאלטן דערביי א ארציקע,חבריש רעדע.

אין א צייט ארום איז ער קראנק געווארן און דעס 5-טן פעברואר 1968,האט ער צו,צו די 74 יאר,פארענדיקט זיין פיל-פארביק,אבער גארנישט קיין לייכט,לעבן.

צום ערשטן יארצייט נאך זיין טויט,האב איך אין דער ארגע-סינער "די פרעסע" אפגעדרוקט אן ארטיקל,וואס איז געווען געווידמעט דעם אינטערעסאנטן לעבן פון א.וו.יאסני.

אין יאר 1972 האבן מיר זיך באזעצט אין מיאמי-ביטש. אין דעם זעלבן אפארטאמענטן-הויז, האט אין שכנות מיט אונדז געווינט דאס פארפאלק שאלעק און אסתר אלטמאן, אפשטאמיקע פון זשעלעכאוו. ש. אלטמאן איז געווען דער רעדאקטאר פון דעם "זשעלעכאווער ביולעטין", וואס די לאנדטמאנשאפט זייערע האט ארויסגעגעבן א פאר יאר צייט.

אלטמאן איז געקומען אהער פון פאנאמא, נישט אנגאנצן קיין געזונטער. ער האט, אבער, זיין ארבעט אלס רעדאקטאר אויסגעפירט בשלימות. ער האט געהאט געענדיקט דעם יידישן לערער-סעמינאר אין ניו-יארק, האט געהאט א שייגע ביבליאטעק, איז געווען א ליבהאבער פון קלאסישער מוזיק. מיר האבן זיך שנעל באפריינדעט און פלעגן יעדן טאג אינדערפרי ארויסגיין שפאצירן כיים ברעג פון ים און גענישן פון דער וואראמער מיאמער לופט.

ווען ער האט זיך שלעכט געפילט און עס איז אים שווער געווארן צו טאן די ארבעט ארום דעם "זשעלעכאווער ביולעטין", האב איך אים פארגעלייגט צו העלפן אים ביי דער דאזיקער ארבעט. ביי א שמועס מיט אים, האב איך אים דערציילט וועגן מיין נאענטער פריינטשאפט מיט זיין לאנדטמאן יאסני. ער האט מיך געבעטן, אז איך זאל עפעס אנשרייבן וועגן אים פאר זיין ביולעטין. אזוי ווי איך האב געהאט א קאפיע פון מיין ארטיקל, וואס איז געדרוקט געווארן אין דער אגענטינער "די פרעסע" צום ערשטן יארצייט פון יאסנין, האב איך אים דאס געגעבן און ער האט, צוזאמען מיט אנדערע מאטעריאלן, דאס צוגעגרייט פארן נאענטסטן נומער פון זיין ביולעטין.

בעת ער, מיט זיין פרוי, זענען געווען אויף א דיסקוסיע-אוונט אין א ליטעראריש קלוב, האט ער געגומען א וואלט אין דער דיסקוסיע און מיט א מאל איז אים געווארן שלעכט, און איידער וואס-און-ווען איז ער אויסגעגאנגען.

צו די שלושים פון אלטמאנען, האט זיין פרוי צוזאמענגערופן

זייגע נאענטע פריינט,קרובים,קלוב-חברים.אויך מיט מיין פרוי. נאך דער אזכרה,האט די אלמנה פאנאנדערגעטיילט צווישן די אנוועזנדיקע דעם לעצטן נומער פונעם "זשעלעכאווער ביולעטין",אין וועלכן עס זענען שוין אריין א פאר דערמאנונגס-אר-טיקלען וועגן דעם נפטר. אין דעם זשורנאל האט זיך אויך געפונען מיין ארטיקל וועגן א.וו.יאסני.

צו מארגנס אינדערפרי,איז צו מיר געקומען א ייד,און זיך פארגעשטעלט אז ער הייסט אראנעק,און איז צוזאמען מיט מיר, אין יאר 1920,בעזעסן אין דאמביר לאגער. - געקומען דערויף איז ער דורך דעם ארטיקל מיינעס וועגן א.וו.יאסני אין זשעליכאווער ביולעטין". לייענענדיק דעם ארטיקל,אין וועלכן איך האב געשריבן וועגן מיין זיין צוזאמען מיט יאסני אין דאמביר לאגער,האט ער געוואלט זיך זען מיט א לאגער-חבר און אנקניפן מיט אים א נעענטערע פריינטשאפט.

עס האט זיך אריסגעוויזן,אז ער,מיט זיין פרוי,זענען אלע פריינט פון די אלטמאנס,אז ער האט בעלערנט צוזאמען מיט אלטמאנען אין דער זעלבער צייט אין יידישן לערער-סעמינאר אין ניו-יארק.אז זיי האבן באלאנגט דא,אין מיאמי-ביטש,צום זעלבן ליטעראריש קלוב און איז אויך געווען אויף די שלושים נאך שאלעק אלטמאן. ער האט מיך דארט בעהערט רעדן וועגן אלטמאנען אין נאמען פונעם קולטור-קלוב פון אונדזער אפארטמענטן-הויז.

קיין דאמביע האט מען אראנעקן געבראכט פון ווישקאוו,א 20 יאריקן בחור,א בונדיסט. גלייך נאך דער באפרייאונג,האט ער געזוכט דעם וועג קיין אמעריקע און געפינט זיך שוין דא, אין די פאראייניקטע שטאטן,זייט דעם יאר 1921. ער האט דא חתונה געהאט; זיי האבן געהאט זייער א געראטענעם זון,אן אוניווערסיטארייער,וועלכער איז מיט א פאר יאר צוריק געשטארבן. ער האט טאקע געענדיקט דעם ניו-יארקער יידישן לערער-סעמינאר, אבער פון לערעריי האט ער נישט געקענט האבן קיין פרנסה,איז

ער בעוואהן א מענער-שנייידער אין א פאבריק אין ניו-יארק. איצט איז ער שוין א רעסאיערטער און ווויינט צוויי בלאקס פון אונדז,אין אן אפארטמענטן-הויז. אויף דער עלטער האט ער אנטדעקט ביי זיך פעיקייטן צו סקולפטור און ער פארנעמט זיך דערמיט מיט גרויס ליבע און איבערגעגעבנקייט. די שטוב איז ביי אים פול מיט שיינע,קינסטלערישע פיגורן,דערהויפט יידישע טיפן און מאטיוון. דא אין אמעריקע איז ער אריבער צו די קאמוניסטן;האט זיך שוין אבער אין א גרויסער מאס אויס-געהיילט פון דער דאזיקער קרענק.

איך האב אים צוגעצויגן צו דעם יידישן קולטור-קלוב פון אונ-דזער ראיאן,ווו ער איז זער טעטיק אלס קאסירער פון קלוב.

די באפרייאונג פון דאמביע; איך באקום א פרוואטן פאסטן

אנפאנג פון יאר 1921,בין איך באפריים געווארן פון לא-גער און געקומען צוריק אהיים קיין לאדזש.

איך האב געטראפן מיין פרוי אין די הויכע חדשים פון איר שוואנגערשאפט. זי האט זיך געפילט גוט. די גאנצע ציים פון מיין אפוועזנהייט,איז זי געווען ביי מיינע עלטערן. איצט זיינען מיר צוריק אריין אין אונדזער ווויינונג ביי די וואלאך'ס.

אין א געוויסן פרימארגן האב איך מיך צופעליק געטראפן מיט מיינעם אן אלטן באקאנטן פון פאר דער מלחמה - מאקס יו-דעלעוויטש. א וואהרט צו א וואהרט,און ער האט מיר פארגעלייגט, אז איך זאל איבערנעמען די אדמיניסטראציע פון זיין טעקסטיל-הורט-געשעפט,אין וועלכן ער האט באשעפטיקט קרוב צו פופצן פערזאן. איך האב אים דערציילט,אז איך ארבעט אלס בוכהאלטער אין א קאנסום-קאאפעראטיוו,אבער אז איך בין נאהוואס ארויס פונעם לאגער אין דאמביע,האב איך פארשטויגן. אין עסלעכע טעג ארום האב איך אנגעהויבן כיי אים צו ארבעטן.

מיט דער ציים,האבן אויף דאס ניי אנגעהויבן ארבעטן א גרויסער טייל פון די לאדזשער פאבריקן. די טעקסטיל-אינדו-

סטריע - די באזע פון דער לאדזשער אינדוסטריע -,און אין דער גאנצער לאדזשער עקאנאמיע איז געקומען צו אן אויפלעבונג. פוילן האט באקומען די ערשטע אויסלענדישע קרעדיטן און אויך רוי-מאטעריאלן זענען אנגעקומען פון ענגלאנד,פראנקרייך און פון אנדערע לענדער. מ'האט געבראכט גרעסערע טראנספארטן פון וואל,ביינוול,פארבן און אנדערע כעמישע ארטיקלען,נייטיקע פאר דער לאדזשער טעקסטיל-פאבריקאציע. עס זענען אויך אנגעקומען נייע טעקסטיל-מאשינען אויפן ארט פון די מאשינען,וואס די דייטשע אקופאציע-מאכט האט אויסגערויבט פון לאדזש.

פון די אלטע לאדזשער פאבריקס-קוימענס זענען ווידער אויפגעשטיגן רויטיקע קנוילן,וואס האבן פארוואלקנט און פארשיט מיט סאדזע די לאדזשער גאסן. עס האבן אויפגעלעבט די קראמען. די שויפענסטערס זענען ווידער פול געווען מיט שיינע קליידער, מיס מעבל,הויז-ארטיקלען א.א.וו. אויך פאר די צענטראלע גאסן איז געקומען אן אויפריכטונג: יונגע פארלעך,מאמעס מיט קליינע קינדער,שטיפנדיקע יונגסלעכע,האבן פארפולט די גאסן. דאס קולטור-לעבן האט באקומען אן אויפשוונג. ס'איז אייגנע-פירס געווארן אן אבליגאטארישע פאלקס-שול; עס האבן אנגעהויבן צו פונקציאנירן די קראנקן-קאסעס.

עס האבן זיך באוויזן נייע צייטונגען,זשורנאלן אין פוי-ליש,יידיש און דייטש (אין לאדזש האבן געווינען 100 סויזס דייטשן). - אויך דאס געשעפט פון מיין פאטער האט שטארק אויפ-געלעבט. אויפן ארט פון רוסישע אויסגאבעס פון פאר דער מלחמה, זענען אנגעקומען צייטונגען,זשורנאלן פון דייטשלאנד,פון אמא-ליקן עסטרייך,אויך ענגלישע און פראנצויזישע,אויך דער אמע-ריקאנער "פארווערטס". מיין טאטע האט באקומען די פארטרעטער-שאפט פון דער האלב-אפיציעלער אגענטור "רוך",וואס האט זיך פארנומען מיט דער פארשפרייטונג פון אלערליי פוילישע אויס-גאבעס. אבער די הויפט-פרנסה זענען געווען די יידישע אויס-

גאבעס: " דער מאמענט","פאלקסצייטונג","אונדזער עקספרעס", דער פוילישער "נאש פשעגלאנד".

עס זענען צוגעקומען נייע צייטונגס-פארקויפער,נייע לייענער. א חוץ סעגלעכע אויסגאבעס זענען אנגעקומען וועכנטלעכע זשורנאלן,אויך אילוסטרירטע און אויך בראשורן,ביכלער א.וו. אין דעם געשעפט פון סאטן איז,אויסערן פערסאנאל,געווען באטעפטיקט אויך אלע קינדער (אויך איך פלעג צולייגן א האנט) און מיינע עלטערן האבן געפירט א שיין,באלעבאטיש לעבן.

מיין פרוי האט זיך געגרייט אין קימפעט. איך האב געוואלט, אז זי זאל פון דער געבורטס-קליניק אהיים קומען שוין נישט אין דעם "קאוואלערסקע צימער" ביי די וואלאכס,נאר אינען אייגענער דירה. אין דער פירמע אין וועלכער איך האב געארבעט, בין איך גאר שנעל געווארן היימיש און וועמען איך האב נאר אנגעטראפן,האב איך געבעטן מ'זאל מיר העלפן צו געפינען א דירה פון צוויי צימערן מיט א קיך. און כך הווה: מ'האט מיר דעקאמענדירט א שיינע דירה,וואס אן אמת א צוואנציק בלאקס פון דער ארבעט,פאר וועלכער מ'האט נאך פארלאנגט 500 דאלאר שליסל-געלט. איך האב געדעדט מיט מיין באלעבאס,און ערהאט מיר דאס געלט געבארגט און מיר האבן די דירה גענומען. מיר האבן נאך באוויזן זי צו ביסלעך אויך אויסצומעבלירן און דעם 13-טן פעברואר 1921 האט מיין פרוי געבוירן א גרויסן,שיין יינגעלע. האב איך איך זיי שוין געקענט אריינברענגען אין א ליבטיקע,לופטיקע,ציכטיקע און באקוועמע דירה. אונדזער גליק איז נישט געווען צו באשרייבן.

איך האב דערווייל אנגעהויבן צו פארדינען וואס א מאל מער אויסער דעם געהאלט,האב איך נאך באקומען פראצענטער פון אום-זאך,און מיר האבן נאך מער איינגעארדנט און אויסגעשענקט אונדזער דירהלע.

דאס קינד האבן מיר א נאמען געגעבן נאך מיין פרויס פא-

טער - לעאן,(לייב,האס ער געהייסן). ווי,אין יענע יארן,האבן מיר געהאט א דינסטמיידל אין שטוב,און מיין פרוי האט זיך געקענט רויק פארנעמען מיסן דערציען דאס קינד. מיר האבן אויך געקענט ארויסגיין צו אונטערנעמונגען,באזוכן קאנצערטן,טעאטערס,קינאס,לעקציעס א.א.וו. - די מלחמה-יארן,דאסביע, זענען אוועק אין דער פארנעפלונג.

די חברשאפט און פריינדשאפט מיט מיינע אלטע חברים עסקין, בייגלמאן,קארן (ביז זיין פארן קיין אמעריקע),זענען נאך טער ענגער געווארן,וויל אויך די פרוייען האבן זיך קעגנזייטיק גוט פארשטאנען. עס זענען נאך צוגעקומען נאך אנדערע: ערשטנס, די נאענטע שכנים-חברים -מאראנץ און שוסטער. אויסערדעם די פאמיליעס - לאנדקאפ,גליקסמאן,שניידער,יאקובאוויסס א.א.

די פרוי לאלא לאנדקאפ (פון דער היים דובאנוסקא),איז געווען א שול-חברטע פון מיין שוועסטער פאלא. זי האט מיטגעארבעט מיט מיר אויף א פאסטן ביי יודעלעוויטשן. זי האט חתונה געהאט מיסן ד"ר אברהם לאנדקאפ. ביי די שטאט-ראט-וואלן אין לאדזש אין יאר 1936 איז ער אויסגעוויילט געווארן אלס בונדישער ראטמאן. ער איז געווען זער א סימפאטישער מענטש און גוטער דאקטאר. ליידער,איז ער געשטארבן אין יאר 1938.

עס איז געווארן א טראדיציע,יעדן שבת,באלד נאך מיטיק,צו גיין מיט די קונדער צו מיינע עלטערן. אויך מיין ברודער פלעגט ברענגען זיינע צוויי קינדער. דאס קליינוואלד האט איבערגעדריים די שטוב,אבער די באבע מיסן זיידן זענען געווען גליקלעך. שבה צו נאכט האבן מיר אלע צוזאמען - די יונגע פארפעלקער מיט זייערע קינדערלעך,ברידער און שוועסטער, געפראוועט א יום טובדיקן אווענטברויס. דאס האט אזוי אנגעהאלטן יארן.- ווען מיין שוועסטער,פאלא,פלעגט קומען צו גאסט פון פאריז מיט איר יינגעלע,האט ער זיך שנעל אייגעלעבט מיט די רעגס קינדער.

מ י י נ ע ש ו ו ע ס ט ע ר ס : זאלא, בערטא און סאניא

מיין שוועסטער פאלא,איז מיט צוויי יאר יינגער פון מיר. אין אירע יינגע יארן איז זי געווען א שיין און א גוט אנט-וויקלטע מיידל,אין אלע הינזיכטן. אויפן הויף,ווו מיר האבן פארבראכט אונדזערע קינדער-יארן,פלעגט זי אין די שפילעריי-ען נישט אפשטיין פון די יינגלעך. שפעטערצו פלעגט אויך זי מיט העלפן דעם טאטן אין דעם צייטונגס-געשעפט.

נאך אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע,ווען מ'האט געפנט אין ווארשע דעם אוניווערסיטעט,האט זי זיך פארשריבן אויף דעם הומאניסטישן פאקולטעט. זי האט אין ווארשע געווויי-נט צוזאמען מיט צוויי לאדזשער חכרטעס,וועלכע האבן צוזאמען מיט אים אין יאר 1914 געענדיקט די לאדזשער רוסישע גימנא-זיע - לאלא דובאווסקא און העלא טאראנסשיק. ביידע חברטעס האבן זיך פארשריבן אויפן דענטיסטישן פאקולטעט. זיי האבן זיך אויפן אוניווערסיטעט באקאנט מיט לאדזשער בחורים און יעדע פון די דריי מיידלעך האט זיך אויסגעקליבן איר "סימ-פאטיע". נאכן סוף פון דער דייטשער אקופאציע,האבן די חבר-טעס באוויזן צו ענדיקן זייערע סטודיעס,מיין שוועסטער ווי-דער,האט נישט באוויזן צו ענדיקן,וויל איר בחור - זאלעק פאגעל - האט אין דער צווישנציים געמוזט פארלאזן פוילן, מחמת ער האט געוואלט אויסמיידן דאס מיליטער-דינסט,און איז אוועק פריער קיין טשעכיען און שפעטער קיין פאריז,ווו ער האט שטודירט ארכיטעקטור. זיי האבן צווישן זיך געפירט א קארעספאנדענץ און סוף באשלאסן,אז מיין שוועסטער,זאל קו-מען קיין פאריז,ווו זיי וועלן חתונה האבן. און אין פרילי-נג 1922,איז זי געפארן צו אים קיין פאריז. מ'האט איר גע-מאכט אין דער שטוב פון מיינע עלטערן א שיינעם געזעגענונגס-אוונט,א יום טוב,וואס די מאמע האט איר צוגעגרייט.

לערנען אין פאריז און אויסהאלטן א פאמיליע,וועו זאגט נאך,וועו אין א יאר-צוויי ארום איז צוגעקומען א קינד,איז זיי נישט לייכט אנגעקומען. גאנץ אפט פלענן מיינע עלטערן זיי אריינשיקן א גרעסערע,אדער א קלענערע סומע געלט און אויך אויף הוצאות,כדי זיפאלא,מיטן קינד,ואלן קומען אויף זומער צו גאסט קיין לאדזש.

אין יאר 1929,וועו איך בין געווען ביי מיין פעטער סאלא-מאן פאונאנסקי אין באד הארצבורג,אין דייטשלאנד,בין איך אריינגעפארן צו מיין שוועסטער אין פאריז. זיי האבן געווו-נט אין לאטיינישן קווארטאל,אין א זייער באשיידן דירהלע. דער שוואגער האט שוין דעמאלט געהאט געענדיקט דעם " עקאל דע באזארס" און האט אלס ארכיטעקט געארבעט ביי א גרויסער ארכיטעקט-אונטערנעמונג. די פארדינסטן זענען געווען באגרע-נעצטע. זיי זענען אבער געווען צופריידן,האבן זיך שוין דארט געשאפן א סביבה; מיין שוועסטער האט באזוכט קורסן אין דער סארבאנע.

אין פראנקרייך,האט מיין שוואגער נישט געקענט ארבעטן אלס א זעלבסטשטענדיקער ארכיטעקט,האט ער געארבעט ביי יענעם. ער האט אנטיילגענומען אין פארשידענע קאנקורסן ,און אזוי ביזן סוף יאר 1934,וועו מיין פעטער מנחם פאונאנסקי פון ישראל, האט זיי אריינגעשיקט אפידייוויטן,זענען זיי אריבערגעפארן אהין. אין ישראל האט מיין שוואגער,נאך מיט א לאדזשער אר-כיטעקט,געשאפן אן ארכיטעקטן-ביורא און צו ביסלעך זיך איינ-געארבעט און שיין פארדינט. בינו לבינו איז אויסגעבראכן די מלחמה פון 1939. אויך אין ישראל האט זיך געפילט די מלחמה. ארבעט איז געווארן ווינציקער,האט מיין שוואגער אנגענומען א פאסטן אלס ארכיטעקט אין דער שטאט-פארוואלטונג אין חל-אביב. ער האט זיך ספעציאליזירט אין שפיטאל-בוי. ער האט געארבעט גאנץ אינטענסיוו און איז געווען צופריידן. ער האט

זיך געקויפט א באקוועמע דירה,ביים ציזנהאף-צירקל. דער יונ-
גל האט באזוכט די שולע און האט זיך אנטוויקלט נארמאל. מיין
שוועסטער האט נאר אין פאריז געהאט אן אקצידענט מיט אן
אויטא און עס איז איר פארבליבן א וווייסאק אין א קני. אלס
מיידל,איז מיין שוועסטער געווען זייער א שיינע,אבער שפעטער
האט דאס שווערע לעבן אין פאריז,ווי אויך אין ישראל,זיך
שטארק אפגעראפן אויף איר,אויף איר גאנצן אויסזען. זי פלעגט
זיך זייער באשיידן אנטאן,די האר געטראגן מיט א שרינט און
ווען מיר זענען אין יאר 1958 געווען אין ישראל,האב איך
אויף איר שוין נישט אנגעטראפן קיין סימן פון איר אמאליקער
שיינקייט און גראציעזקייט. זי האט געלייענט א סך און אין
פארשידענע שפראכן. געווען באהאונט אין ליטעראטור,מוזיק,
מאלעריי-קונסט.

.....

די צווייטע שוועסטער מיינע,בערטא,איז געווען מיט פינף
יאר יינגער פון מיר,איז געווען גאר ענלעך צו מיר,סיי אין
אויסזען,סיי אין כאראקטער; דאסזעלבע אויך מיין יינגערער
ברודער,מארקוס (מארעק). בכלל זענען מיר אין שטוב געווען
צוויי סיפן. חוץ מיין שוועסטער פאלא,וואס איז אין אויסזען
געווען ענלעך צו מיין מאמן,זענען מיר,די רעשט קינדער,ענ-
לעך געווען צו דער מאמען. אבער אין כאראקטער בין איך,בער-
טא און מארקוס,געווען גאנץ אנדערש,ווי ארנאלד,זיגמונט און
סאניא. אינטערעסאנט,אז מיר דריי, האבן פון דער יוגנט אן,
געהאט שטרעבונגען אלטרואיסטישע,געהאט נייגונגען צו געזעל-
שאפטלעכע פראבלעמען,געליטן אויף דעם אזוי בערופענעם וועלט-
שמערץ. אויך זענען מיר דריי געווען מער עקספולסיוו,פילבא-
רער אויף ליידן. די אנדערע דריי (צו זיי האט מען,אין א
געוויסער מאס, אויך געקענט צורעכענען פאלאן) זענען געווען
מער עגאיסטישע טיפן,כמעט אן אינטערעס פאר אלגעמיינע פראב-

לעמען; מיר דריי זענען געווען טיפן ערנסטע,זיי -לייכטע. אלע קינדער האבן באקומען מיטעלע בילדונג: די ערשטע דריי - ביי דער צארישער ארדענונג,די לעצטע פיר- האבן די שולן בעעגדיקס שוין ביי דער פוילישער ארדענונג.

ווי איך האב שוין דערמאנט אין אנהייב,האבן אונזערע על- טערן אונדז געגעבן א פולשטענדיק פרייע דערציונג,אן קיין שום שפורן פון רעליגיעזער צוגעבונדנקייט,אדער השפעה.אויך די טראדיציאנעלע יידישע דערציונג איז אונדז געגעבן געווא- רן אין א שוואכער פארם,אויפן שפיץ מעסער. - מיר האבן זיך נישט אסימילירט,ווייל מיר האבן זיך שטענדיק געפונען אין א יידישן קרייז (אפילו אין די שולן,ווו עס זענען געווען אויך קריסטן.)

אין דעם צייטונגס-געשעפט פון מיין טאטן,האט מען געהאט צו טאן,פון איין זייט,מיט יידישע גאזעטן,זשורנאלן און,פון דער צווייטער זייט - מיט קערנדיקע יידישע מענטשן -צייטונגס פארקויפער פון דער גאנצער פוילישער פראווינץ מיט זייערע דיאלעקטן און געווינהייטן. די גאס,די שטוב - אומעטום האט מען געהערט יידיש,און דאס איז ביי אונדז,ביי די קינדער,גע- בליבן איינגעבאקן אין גאנצן וועזן (ביי די עלטערע מער,ביי די יינגערע -וויניקער.). פארשטענדלעך,אז אויך דער זיידע, די באבע, די פעטערס און אנדערע קרובים,ווי אויך די גאנצע סביבה - חברים,פריינט,די יידישע גאס אין דעם קאמפאקטן יידיש-יידישן לאדזש, האבן צוגעטראגן און באוויזן,אז מיר זאלן בלייבן,דאס וואס מיר זענען. - נישט געקוקט אויף דער פרייער דערציונג,וואס מיר האבן באקומען,זענען מיר אלע קינ- דער,אן אויסנאם,געבליבן קערנדיקע יידן.

בערטא איז געווען דער ליבלינג פון דער גאנצער משפחה. זי איז געווען די רעכטע האנט ביי דער מאמען און אויך איר שטענדיקער בעל-יועץ. זי האט זיך גוט געלערנט. אנגעהויבן

די שולע האט זי נאך אין די צארישע צייטן,זי האט געלערנט אין דער גימנאזיע פון יאשונסקא-זעליגמאן,און שפעטער,אין די פוילישע צייטן,האט זי געענדיקט די גימנאזיע פון י.אב. דערנאך איז זי געפארן קיין וואַרשע אין אוניווערסיטעט אויפן נאטורוויסענשאפטלעכן פאקולטאט. זי האט אים אבער נישט פארענדיקט. זי האט אנגענומען א פאסטן אין דער לאדז-שער בונדישער מעדעם-שול,ווו זי האט געלערנט מיט די קינדער פון די העכערע קלאסן נאטור-וויסנשאפט און געאגראפיע. זי איז אין דער שולע געווען שטארק באליבט סיי פון די שילער, סיי פון פערסאנאל. זי האט געפירט די שילער אויף אויספלוגן אין די אינטערעסאנטסטע ערטער פון פוילן. זי פלעגט אויך געבן דעם טאן ביים ארגאניזירן תלמידים-טעאטער-פארשטעלונגען און עפענטלעכע אויסטערעטונגען ביים שלוס פון שול-יאר.

א קליינע צאל פון אירע שילער האבן זיך געראטעוועט,און זיי דערמאנען ביי יעדער געלעגענהייט זייער באליבט לערערין, בערטא ווינאגראד. איר שילערין - לילקע נוסקעוויטש-מייזנער (איצט אין לאס-אנדזשעלעס) - האט בערטאן אין דעם בוך "פון די אומגעקומענע "צישא" -לערער",געווידמעט א האַרציקע דער-מאנונגס-שריפט. אויך,אירע שילער,יצחק ליפסקי און שמואל לעווין (איצט,אין ארגענטינע) דערמאנען בערטאן מיט גרויס פארערונג און ליבשאפט.

בערטא,האט זיך אבער איר אייגן פאמיליען-לעבן נישט גע-שאפן,און די מאמע האט געהאט גרויס עגמת נפש,וואס זי האט נישט חתונה געהאט. לויט דער מאמען ,איז בערטא געווען א שטארונג,אז די יינגערע כריידער-שוועסטער,זאלן זיך שאפן זיי-ער אייגן לעבן. די מאמע פלעגט טעהנען מיט איר וועגן דעם, האט זי איר חמיד געענטפערט - זאל די רעשט קינדער נישט ארן, וואס איך קען בלייבן אן עלטער מיידל,איך שטער קיינעם נישט.

מ'האט זי אבער שטארק ליב געהאט אין דער שטוב און מ'האט גע-
וואלט. איז דער מאמען איינגעפאלן א געדאנק - זי וועט בער-
טאן שיקן קיין ישראל צו איר ברודער מנחם,אפשר וועט זי דאלט
טרעפן איר באשערטן און דערווייל וועלן אפשר חתונה האבן די
יינגערע. דערהויפט האט זיך געהאנדלטוועגן דער יינגסטער
שוועסטער,סאניא.

מנחם האט מיט גרויס חשק אייגעלאדן בערטאן צו זיך קיין
ישראל,און זי איז אין די ערשטע דרייסיקער יארן,געפארן אהין.
דאס דאלטיקע לעבן איז איר נישט געפעלן,אויך דער קלימאט האט
איר נישט געדינט,און זי איז נאך 15 חדשים צוריקגעקומען א
הייס. מ'האט זי גערן צוריק אריינגענומען אלס לערערין אין
דער מעדעס-שולע. זי האט אויך אין דער פרייער צייט מיטגע-
האלפן אין דעם צייטונגס-געשעפט פון סאטן.

מיין יינגסטע שוועסטער -סאניא- איז געווען א גראטן מיי-
דל,א לאכערקע,א שטיפערקע,האט געהאט א גרויסן קרייז שול-
חברטעס,מיט דעלכע זי פלעגט ארויסגיין פארברענגען,טאנצן.זי
האט געוואלט חתונה האבן און פארלאנגט פון דער מאמען מ'זאל
איר רעדן א שידוך. אבער,ווי דערמאנט,איז איר בערטא געשטא-
נען אין וועג. וועז בערטא איז אוועקגעפארן קיין ישראל,איז
די מאמע נאכגעקומען סאניאס ווילן און סוף 1936 האט זי חתונה
געהאט מיט א ווילן,סימפאטישן בחור,מיעטע לעוועגבערג,פון
אן אלט איינגעזעסענער יידיש-פוילישער פאמיליע פון קאלא-קא-
נין. ער איז געווען אן אנגעשטעלטער; אויך מיין שוועסטער
האט געארבעט אויף א פאסטן,אבער נאך דער חתונה האט זי גער-
בעט אין געשעפט פון טאטן און באקומען דארט געהאלט.

מיינע ברידער - ארנאלד,מארקוס און זיגמונט

מיין עלטערער ברודער,ארנאלד,איז געווען מיט א יאר און
א האלב עלטער פון מיר. ווי דער בכור,איז ער לאנגע יארן

געווען דער ליבלינג פון סאטע-מאמע. איך פלעג נישט איינמאל ארויסווייזן מיין אומצופרידנקייט צוליב דער דיפערענץ אין דער באציונג, וואס מ'פלעגט צוסיילן אים, אין פארגלייך מיט מיר. ער איז סאקע געווען לעבעדיקער, רירעוודיקער פון מיר. אויפן הויף, צווישן די קינדער, איז ער געווען דער שטענדיקער רעדל-פירער. איך בין געווען א בעלאסענער, מער סענסיטיוו, פילעוודיקער פון אים. אין די שפעטערדיקע יארן, ווען מ'איז שוין געגאנגען אין די שולן, האט ער ליב געהאט צו ביין אין סאנץ-זאלן, פארברענגען מיט מיידלעך, שפילן אין קארטן; איך בין אווענק אויף ערנסטע וועגן, עס האבן מיך אינטערעסירט וועלט-פראבלעמען, געלטן אויף וועלט-שמערץ.

ער האט חתונה געהאט נאך אין דער ציים פון דער ערשטער מלחמה. שפעטער, שוין ביי די פאליאקן, איז ער אריין ארבעטן אין געשעפט פון זיין שוואר (ראזענטאל), וואס האט בעהאט א פאבריק פון דאמען-וועש, וו עס האט מיטגעארבעט כטעס זייער גאנצע צאלרייכע משפחה: ברידער, שוועסטער, איידעמס. מיין שוועגערין לאטשא (לאה), האט געענדיקט א פוילישע פענסיע. דאס איז געווען א טיפישע פויליש-יידישע שטוב, נישט קיין רעליגיעזע, (א פאסטמאדערנע, ווי מ'האט דאס גערופן).

מיט דער ציים, זענען ביי זיי געבוירן געווארן דריי קינדער: צוויי מידעלעך - אירענע און סטעפא, און א יינגעלע, וואס איז געשטארבן נאך אלס 10 חדשימדיק קינד.

ווי עס איז דער שטייגער, האט מיין ברודער ארנאלד, זיך דערנענטערט צו דער פאמיליע פון זיין פרוי, אבער איינגאנצן האט ער זיך נישט דערווייטערט פון אונדזער שטוב; ער פלעגט קומען צום טאטן אין געשעפט אויף א פאר שעה אינדערפרי.

נאך מיין צוריקקומען פון דאמסיע, בין איך געווארן דער הויפט בעל יוצע ביים טאטן אין געשעפט, ווי אויך ביי דער מאמען - אין פאמיליען-ענינים. הגם איך האב שפעטער געפירט

מיינע אייגענע געשעפטן,פלעג איך אבער שטענדיק באגלייטן דעם טאטן אין זיינע געשעפטס-רייזעס קיין ווארשע.

.....

דער ברודער מארקוס (מארעק),געבוירן אין יאר 1903,האט פון קליינערהייט אן געהאט אן אפנעם קאפ,האט שטארק ליב געהאט אלערליי ווערקצייג. מ'האט אים שוין ביי די 4-5 יאר געמוזט קויפן א העמערל,א צוועגל,א זעגל,דראט,משוועקעס אאוו. און ער האט געמייסטרעוועט,געקלאפט,געבויט. שוין ביי דער פוילישער מאכט,האט ער געענדיקט טולינס האנדלס-שולע; איז שפעטער אנגעקומען אין דער ערשטער טעכנישער טעקסטיל-שול,וועלכע ער האט פארענדיקט מיט אן אויסצייכענונג,אלס טעקסטיל-טעכניקער.

אין יאר 1922,איז ער געגאנגען,פאר דער צייט,דינען אין דער פוילישער ארמיי. אויף צו דינען ווייניקער,איז ער אריינגעטרעטן אין דער פאדכאראנזשווונקע. דארט האט מען געדינט נאר איין יאר און פארענדיקט אלס רעזערוו-אפיציר.(דעמאלט האט מען נאר דערלאזט דערצו,אז יידן זאלן ווערן אפיצירן אין דער פוילישער ארמיי).

נאכן פארענדיקן דאס מיליטער-דינסט,איז ער אנגעקומען אלס טעקסטיל-טעכניקער אין דער גרויסער ווידזעווער טעקסטיל-פאבריק "ווידזעווסקא מאנופאקטורא" (פון אסקאר קאן),וואס האט געבראכט פון ענגלאנד א נייע שפינערייי,מיט איבער 150 מאשינען. עס זענען מיטגעקומען א צענטליק טעכניקער,וואס האבן געדארפט מאנטירן די מאשינען; זיי האבן רעקאמענדירט, אז מ'זאל זיי צוגעבן א צאל היימישע,יונגע טעכניקער. אויך מיין מארק איז געווען צווישן זיי, וען אלץ איז שוין געווען אין ארדענונג,זענען די אויסלענדער צוריקגעפארן און די אייגענע טעכניקער האבן איבערגענומען די טעכנישע לייטונג איבער די נייע מאשינען.

מארעק האט זיך פאראינטערעסירט מיט דער פארשפרייטונג פון דער עמפעראנטא-שפראך. ער איז געווארן אן אפטער ארייג-נייער אין דער עמפעראנטא-געזעלשאפט. ווען עס האט זיך דערט אריינגעכאפט פאליטיק, און עס האט זיך געשאפט א "לאבאר-פראק-ציע",איז ער געווארן אן אנהענגער פון דער פראקציע.

יעדע יאר פלעגן פארקומען צוזאמענפלונגן פון די מיטגלידער פון דער עמפעראנטא-געזעלשאפט,און יעדעס מאל איז אן אנדער לאנד,פלעגט מיין מארעק פארן אויף די צוזאמענפארן און דער-ביי זיך באקאנט מיט פארשידענע אויראפעישע גרויסע שטעט.

אין שכנות,ווו מיינע עלטערן האבן געווינט,סיר אנסקעגן א סיר,האט געווינט א פאמיליע -קאוואק. מיט זייערס א סאכ-סער,בעלא,וואס איז געווען א חברטע מיט מיין שוועסטער סאניא, האט מארעק שטארק סימפאטיזירט. זי איז דערווייל אוועקגעפארן שטודירן באקטעראלאגיע קיין שטראסבורג (פראנקרייך). האט ער געווארט און אין יאר 1937 האבן זיי חתונה געהאט, זי האט באקומען א פאסטן אלס דאקטאר-ביאלאג אינם גרויסן מאשטשיצקי-ספיטאל אין לאדזש. מארעק האט נאך פריער פארלאזט דעם פאסטן אלס טעקסטיל-טעכניקער,און צוזאמען מיטן יינגערן ברודער, זיגמונט, געעפנט אן אפטיילונג פון מיין טאטנס געשעפט. דאס נייע געשעפט האט זיך פארנומען מיט דער פארשפרייטונג פון בלויז פוילישע און אויסלענדישע אויסגאבעס. די יידישע אויס-גאבעס זענען,ווי פריער,געבליבן ביים טאטן. און בערטא און סאניא,ווי אויך מיין עלטערער ברודער,ארנאלד,מיטן געבליבע-נעם פערסאנאל,האבן אים מיטגעהאלפן. ביידע געשעפטן האבן געגעבן גוט פרנסה פאר דער גאנצער משפחה. אין בין געווען בלויז א בעל יועץ ביים טאטן.

דעם 15-טן יאנואר 1940,איז ביי מיין ברודער מארעק גע-בוירן געווארן א שיין מיידעלע - אילאנא. די דייטשן זענען שוין דעמאלט געווען אין לאדזש.

דער יינגסטער ברודער מיינער,זיגמונט,איז געווען יינגער פון מארקן מיט צוויי יאר. אויך ער האט געענדיקט די סולין-האנדלס-שולע. א ווויילער און סימפאטישער בחור. ער איז געווען אלע יארן די רעכטע האנט פון מאמן אין זיין צייסונגס-אונטערנעמונג. געהאט א גוטע אריענטאציע אין געשעפט און די צייסונגס-פארקויפער האבן אים ליב געהאט. ער האט חתונה געהאט אין זעלבן יאר,וואס מארק,מיט א מאכטער פון אונדזערס אן אלטן באקאנטן,מיט א דענטיסטקע,רעלא פעפער.

איצט,איז אין שטוב פון מיינע עלטערן געבליבן בלויז בערטא. די מאמע האט שטארק געליטן דערפון,אבער געהאט אין איר א געטרייע,גוטע און איבערגעבענע נשמה.בערטא איז געווען די גוטסקיים אליין.

איך האב מיט פרייד און נאסטאלגיע זיך אפגעשטעלט לענגער אויף דער ארציקער און געמיטלעכער שטוב פון מיינע עלטערן, בריידער און שוועסטער. מיר וועט נאך אויסקומען אין די וויי-טערדיקע קאפיטלען,צו דערמאנען און פארצייכענען די שפעטער-דיקע גורלות זייערע. - און איצט וועל איך מיך אומקערן צו מיין פערזענלעכן לעבן,נאכן געבורט פון מיין ערשטן זון.

די ווירטשאפטלעכע קאניונקטור אין נייעם פוילן

עס האט זיך געשטעלט אין לאנד א גוטע ווירטשאפטלעכע קאנ-יונקטור. די טעקסטיל און אנדערע אינדוסטריין האבן אנגעהויבן נאכמאל צו ארבעטן. די ארבעטלאזיקייט האט זיך סיסטעמא-טיש ליקווידירט. פוילן האט זיך אויסגעשפריים אין אירע גרע-נעצן,ס'זענען צוגעקומען די פויזנער און פאמערן-געביטן,ווי אויך מערב און מזרח-גאליציע. אויך טיילן פון ליטע און ווייס-רוסלאנד,און מיט דעם איז אויך דער אפזאץ-מארק געווארן א גרעסערער. וואס שייך דער לאדושער טעקסטיל-אינדוסטריע,האט זי נישט געהאט מער די גוואלטיק-גרויסע עקספאנסיע-מעגלעכ-

קייסן,ווי אין אמאליקן רוסלאנד. דער רוסישער מארק איז גע-
וואקסן,זייס די באלשעוויקעס זענען געקומען צו דער מאכט,הער-
מעטיש פארמאכט,אבער צוליב די מלחמה-יארן,האס נאך געדויערט
א שיינע פאר יאר ביז דאס נייע פוילן איז אנגעזעטיקט געווא-
רן. עס איז אויך צוגעקומען א גויסער פראדוצירן-צענטער פון
טעקסטיל-אויסארבעטונגען אין ביאלא-ביעלסקא,אין באליציע,
וואס האט פראדוצירט בעסערע וואלענע שטאפן; אויך די ביאליס-
טאקער טעקסטיל-אינדוסטריע פון ביליקערע וואלענע שטאפן,האט
זיך צוגעפאסט צום נייעם פארברויכס-מארק. פארשטענדלעך,אז
צוזאמען מיט דער טעקסטיל-אינדוסטריע האט אויפגעלעבט אויך
דאס גאנצע ווירטשאפטלעכע לעבן אין דער שטאט,ווי אויך אין
דער גאנצער ארומיקער געגנט,וואס איז שטענדיק געווען א טייל
פון דער לאדזשער אינדוסטריע. כ'מיין אזעלכע שטעט און שטעט-
לעך ווי זגערזש,פאביאניץ,בעלכאטאוו,זדונסקא-וואלא,טאמאשאוו-
מאזאוויעצק א.א.

דערווייל האט זיך אנגעהויבן דער אינפלאציע-פראצעס אין
לאנד. דער זלאטי,האט אנגעהויבן צו פאלן. אין א גרויסער מאס
איז דאס געווען אן אפקלאנג פונעם גוואלטיקן פאלן פונעם דיי-
טשן מארק,וואס האט דארט אנגענומען א קאטאסטראפאלן כארא-
קטער. די אינפלאציע אין פוילן,האט,וואס אן אמת, שטארק אויפ-
געלעבט דעם גאנצן האנדל און אינדוסטריע אין לאנד;די פרייזן
זענען געשטיגן אן א מאס און אן א קאנטראל. אבער די פארדינ-
סטן און די לוינען האבן פון טאג צו טאג פארלוירן זייער
ווערט. איך האב יעדע פאר חדשים פארלאנגט ביי מיין באלעבאס
צו העכערן מיר דאס געהאלט. אין דער זעלבער צייט,האט ער מיר
איבערגעגעבן די פירונג און פאראנטוואָרטלעכקייט פאר דער אד-
מיניסטראציע פון געשעפט. איך בין געווארן זיין פארטרעטער
(פראקוריסט),מיטן רעכט אליין אונטערצושרייבן אלע טשעקן,
וועקסלען,דאקומענטן אין נאמען פון דער פירמע. אין א פאר

חדשים ארום האס ער מיר אויך געשאנקען דעם חוב פון די עטלע-
כע הונדערט דאלאר,וואס ער האט מיר אויסגעליען צו דער דירה.
איך האב אנגעהערט צום האנדלס-אנגעשטעלטן פאראיין און גע-
זארגט דערפאר,אז אלע הוספה-פאדערונגען,וואס דער פאראיין
האט ארויסגעשטעלט פאר די פערסאנאלן,זאלן גלייך אנגענומען
ווערן דורך מיין באלעבאס.

איך האב געהאט פארשידענע פארשלאגן פון סוחרים,איך זאל
צוטרעטן אלס א שותף צו ענלעכע האנדלס-אונטערנעמונגען,אבער
די באציונג פון מיין באלעבאס צו מיר און דאס נאכקומען מיי-
נע עקאנאמישע פאדערונגען,האבן מיך צוריקגעהאלטן פון צו
ווערן זעלבסטשטענדיק. איך האב נאר אפגעמאכט מיין געהאלט
אין א פעסטער וואלושע - אין דאלארן,אויף צו פארשפארן יע-
דע פאר חדשים צו פארהאנדלען מיטן באלעבאס,וועגן העכערן
דעם געהאלט.

האט זיך אונדז טאקע אין יענער צייט גוט געלעבט. ביסלעכ-
ווייז,האבן מיר אין שטוב אריינגעקויפט נייע זאכן,שענער
מעבל,בלדער,זיך באקליידט און באנייט. כ'האב מיר אריינגע-
שטעלט א שיינע און רייכע ביבליאטעק. מיר זענען געפארן אויף
זומער-ווינונגען,אין שיינע און גוטע פענסיאנאטן,אויפגע-
נומען געסט,געגאנגען אויף קאנצערטן,טעאטער און אויף אלער-
לייי קולטור-אונטערנעמונגען. אזוי איז געפלאסן אין פרייד
און הארמאניע אונדזער פאמיליע-לעבן. אונדזער יינגעלע,לאז
(לאלעק) האט זיך אנטוויקלט געזונט און נארמאל און האט או-
נדז דאס לעבן געמאכט זיסער און אנגענעמער.

מיט אמאל כין איך קראנק געווארן אויף א שווערן אישיאס
כ'בין געגאנגען איינגעבויגן און געליטן גרויסע ווייטיקן
און נישט געקענט זיך אויסגלייכן. ווי דער דאקטאר באט מיר
געזאגט,איז דאס מיר געבליבן פון די מלחמה-יארן,ווען כ'בין
געלעגן א לאנגע צייט אין פייכטע בונקערס (בלינדאזשן).

איך דערמאן דאס צוליב דעם,וויל זייענדיק אין שטובקנא-
פע פיר וואכן האב איך באוויזן זיך צו באקענען מיט דער יידי-
שער געשיכטע,מיט וועלכער איך בין געווען וויניק באקאנט.
זי איז מיר נעענטער בעוואהרן נאכדעם,ווען איך האב בעלייענט
גרעצן (אויף יידיש) און יאזאפוס פלאוויוסן (אין פויליש),
איבערזעצט דורך דעם משומד נויוועהרס-נאוואסשינסקי,מיט זיינע
גאנץ אינטערעסאנטע קאמענטארן. ווי געזאגט,זענען מיינע
יידישע געשיכטע קענטניש געווען גאנץ שוואכע און איך האב
מיט גרויס נייגער בעלייענט און אריינגעטראכט אין דער אלטער
יידישער געשיכטע. אין דער יידישער רעליגיע-שפה אין דער שו-
לע,האבן מיר בעלערנט קיצורים פון שמעון דובנאוס "געשיכטע
פון יידישן פאלק" (אין רוסיש) און צום טיפסטן בין איך ערשט
אריינגעדרונגען אין דער יידישער געשיכטע שפעטער,אין ארגע-
סינע,ווען כ'האב איבערגעלייענט די 10 בענד פון דובנאוס
"יידישער געשיכטע",וואס איז דערשינען אין דעם ארגענטינער
אפטייל פון אלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאנגרעס.

איך קום צוריק צו מיין פארטיי-טעטיקייט. איך מוז אנער-
קענען,א זאיך בין געווארן וויניקער אקטיוון אין דער פארטיי
און דאס פשוט צוליב דעם,וואס איך האב ביי מיר נישט געקענט
פועלן,אז איך זאל מיסבייון מיט דער שטעלונג פון אונדזער
פארטיי צו די פראבלעמען פון 3-טן אינטערנאציאנאל,אפילו
נישט מיט דער צענטר-גרופע,וואס ערליך,אלטער,נח און אנדערע
חבריס,האבן רעפרעזענטירט אין דער פארטיי. אבטערווירנדיק
די געשעענישן אין סאוועט-רוסלאנד,בין איך נאך מער ביי זיך
געווארן אן אנטשיידענער קעגנער פון דעם דארטיקן פארפירע-
רישן סיסטעם און עס האט מיר שטארק ווי בעטאן די רייזע פון
ח'אלטער קיין מאסקווע און זיינע אונטערהאנדלונגען מיטן קא-
מינטערן,ווען 21 און 23 פונקטן פונעם אריינטריס-רעגולאמין.

איך דערמאן מיך,אז אויף א פארזאמלונג פון האנדלס-אנגע-
שטעלטן-פאראיין,אין וועלכן איך בין געווען א פארוואלטונגס-
מיטגליד,האט איינער,א גאנץ אקסיוער חבר כאנאווסקי,פארגע-
לייגט צו באגריסן די אנפירונג פון דריטן אינטערנאציאנאל
(דער שפעטערדיקער קאמינטערן) און ווינטשן איר דערפאלג אין
אירע באמיונגען צו פאראייניקן דעם גאנצן וועלט-פראלעטאריאט.
איך האב געהאט דעם קוראזש,צוזאמען מיט נאך עטלעכע חברים,
אויף דער פארזאמלונג עפענטלעך צו שטימען קעגן דעם פארשלאג.
כאנאווסקי האט מיין האנדלונג צוגעטראגן צום פארטיי-קאמיטעט,
און דער סעקרעטאר -שלמה איסשע ראוויץ- האט מיך געווארנט,
אז מ'וועט מיך אין דער צוקונפט אויסשליסן פון דער פארטיי
פאר דיסציפלין ברוך.

איך וויל נישט זאגן,אז איך האב מיך אנטוישט אין די הויפט-
פרינציפן פון דער פארטיי; כ'האב וויטער געטראגן די
פליכטן פון א פארטיי-מיטגליד,אונטערשטיצט זי מאטעריעל,אבער
א שיינע פאר יאר נישט געווען אקטיוו אין דער ארגאניזאציע.

מיין פאמיליע פארגרעסערט זיך; איך וואר א זעלבסטשטענדיקער סוחר

איך האב איצט מער צייט אפגעגעבן פאר מיין פריוואט-לעבן,
פאר מיין פרוי און קינד. געלייענט א סך. אין יולי 1924 וואלט
ביי אונדז געבוירן א צווייט יינגעלע. מיר האבן אים א נאמען
געגעבן -אלעקסאנדער. דאס קינד איז געבוירן געווארן אין שטוב,
נישט אין קיין קליניק. מיר האבן געהאט א באקאנטע אקושערקע,
די פרוי פון מיינעם א שול-חבר,סטערליץ. מיין פרוי האט די
גאנצע צייט פון דער שוואנגערשאפט זיך געפונען אין דער בא-
האנדלונג פון דער באקאנטער גינעקאלאגין רייטער-קוריאנסקא.

עס איז געבוירן געווארן א שיין יינגעלע. מיין פרוי האט
אים אליין גענערט,מיר האבן אבער אנגעהויבן צו באמערקן,אז
די אנסוויקלונג פונעם קינד גייט נישט צו נארמאל: ער לאכט

נישט,ער זעצט זיך נישט. פיזיש האט ער זיך גוט אנסוויקלט, אבער גייסטיק נישט אזוי,ווי מ'דארף. זענען מיר געגאנגען צו א גרויסן דאקטאר,א פרוי,א ספעציאליסטקע פון קינדער-קראנק- הייטן -פרענקלאווא- . איר דיאגנאסטיק איז געווען,אז דאס קינד איז א ס פ א ס ט י ש . מיר זענען געווען צעבראכן. און האבן אנגעהויבן נאכצוטראכטן וועגן די סיבות פונעם גע- בורט פון א נישט נארמאל קינד. די דאקטארין האט אונדז גע- זאגט,אז עס איז נישט אויסגעשלאסן, אז די שולד טראגט די אקושערקע,וואס האט ביים אפנעמען דאס קינד אים געגעבן,אום- פארזיכטיקערהייט,א קוועטש אין אן ארט פון קעפעלע,וואס האט געקענט ארויסרופן די ספאסטישע קראנקהייט. די דאזיקע קינדער אנסוויקלען זיך זייער שווער; ערשטנס זענען זיי געלייסט,פא- ראליזירט, רעדן זייער שווער,כמעט אומפארשטענדלעך,וויסן נישט פון קיין גרימאסן,לאכן נישט; פארדייען שווער דאס עסן, קאנטראלירן נישט דעם מאגן און אורין-בלאז.

מיר האבן זיך מיט אונדזער קראנק יינגעלע אנגעמאטערט אנ- דערטהאלבן יאר. - דאס עלטערע קינד האט זיך צוגעקילט,און מיר זענען מיט זיי ארויסגעפארן אויף א זומער-ווויקנונג הינ- טער לאדוש. דארט האט דאס עלטערע יינגעלע באקומען א לייכטן קאקלוש,און דאס צווייטע קינד,דאס קראנקע,האט זיך אנגעשטעקט און איז אין א צוויי-דריי וואכן ארום שטיל אויסגעגאנגען.

די פרוי מיינט האט מיטגעקרענקט צוזאמען מיט אים. מיר האבן,וואס אן אמת,געהאט א דינסט-מיידל אין שטוב,אבער די גאנצע לאסט פונעם קראנקן קינד,איז נעפאלן אויף דער מוטער. זי האט כמעט ווי פארגעסן אינעם עלטערן יינגעלע,איך ווידער בין געווען באשעפטיקט און וויניקער ציים געקענט אוועקגע- בן די קינדער,האבן מיר דאס עלטערע קינד ארייגעגעבן אין א פרעבל-שולע.

מיט דער צייט האט זיך מיין פרוי בארויקט און מיר האבן

אנגעהויבן צו פירן א נארמאל פאמיליען-לעבן. מיר האבן נע-
טוישט די ווויינונג,נעענטער צום צענטער,א גרעסערע,א באקוע-
מערע. עס האבן ווידער אנגעהויבן צו קומען צו אונדז פריינט,
חברים,באקאנטע און מיר פלעגן גיין צו זיי; מיר האבן אויך
באנייט אונדזערע באזוכן אויף קאנצערטן,טעאטער,קינא.
דאס לעבן האט זיך נארמאליזירט. און ווי פריער,האבן די
שבתים,פון נאכמיטאג און ביז שפעט אין אוונט,בעהערט צו מיי-
נע עלטערן; ווי פריער,פלעגן ביי זיי זיך צוזאמענקומען שבת
בייטאג די אייניקלעך און אויף דער נאכט,צום אוונטברויט,
אלע קינדער.

מיר האבן נישט געוואלט בלייבן נאר מיט איין קינד,איז
סאקע דעם 9-טן סעפטעמבער 1927 געבוירן געווארן ביי אונדז
א שיין און געזונט מיידעלע. זי האט באקומען דעם נאמען יהו-
דית,נאר מיין פרויס טוסער (די רבצין). אט די דאזיקע טאכ-
טער מיינע איז מיר פארבליבן נאכן גרויסן חורבן,וואס מיר
האבן מיסבעמאכט. פון איר פארמאג איך צוויי בעראטענע אייניק-
לעך און צוויי אור-אייניקלעך. דאס איז מיין נחת און אנשפאר
אויף די עלטערע יארן.

.....

אבער נאך פאר דער געבורט פון דער טאכטער,שוין אין יאר
1925,בין איך געווארן א זעלבסטשטענדיקער סוחר,בשותפות מיט
דעם אייניקויפער,פרידמאן,מיט ווועלכן איך האבן צוזאמען געאר-
בעט ביי יודעלעוויטשן.
מאקס יודעלעוויטש איז שוין געווען פארבונדן מיט נאך אנדע-
רע אונטערנעמונגען,אויך אין אויסלאנד,אין רוסענייע און יוגא-
סלאוויע. מאכט זיך,אז דער לאדזשער שטייער-אמט "כאפט"אים
ביי א "זינד" און אים איינגעזעצט אויף עטלעכע טעג,האט ער
באשלאסן אויפצוגעבן די אונטערנעמונג זיינע,אין ווועלכער מיר
זענען געווען באשעפטיקט.

איך האב מיט אים געהאט א קאנטראקט,אז אין פאל,וועז ער זאגט מיך אפ פון פאסטן,אדער ליקווידירט דאס געשעפט,דארף ער מיר אויסצאלן א גראסיפיקאציע,וואס האט אויסגעמאכט אזעלכע פיר טויזנט דאלאר. ער האט זיך מיט מיר געדונגען,אבער אזוי,ווי ער האט מיך באדארפט האבן צו דער ליקווידאציע,זענען מיר אדורכגעקומען.

מיין שותף האט אויך געהאט אן אפגעשפארטן קליינעם קאפיטאל און מיר האבן צוזאמען געשאפן א הורט-אונטערנעמונג פון וואלענע שטאפן,ענלעך צו דעם געשעפט פון אונדזער פריערין באלעבאס. מיר האבן געדונגען א לאקאל אויף א ערשטן שטאק, אויף פעטריקאוואר 27 (שפעטער איבערגעאנגען אין א גרעסערן לאקאל,אויף פעטריקאווער 16). מיר האבן באשלאסן אין הורט צו ארבעטן נאר אין די צוויי נייע פוילישע פראווינצן -פוזין און פאמערן,ווו די קונדשאפט איז געווען מער א סאלידע. מיר האבן אויך איינגעפירט א דעטייל-פארקויף און אנגעשטעלט דערצו א פאר מענטשן. אונדזער אונטערנעמונג האט בעהייסן "וולוקנא קראיאווע".

דאס געשעפט האט געגעבן שיין פרנסה. מיר פלעגן יעדן זומער אריספארן,אדער אין די בערג -קיין זאקאפאנע,אדער קיין קריניצע,פיוניטשנא,מושינא (אויפן פאפראד,אין גאליציע). צייסנוויז,אויך קיין טשעכאטשינעק,בוסק,שטשאווניצא (צוליב מיינע ארטעטישע נאווייענישן פון דער צייט פון דער מלחמה).

וועז עס איז געקומען די צייט פון צו שיקן אונדזער זון, לעאנען,אין דער מיטל-שולע,האבן מיר אים פריער בעשיקט אין דער "ספאלעטשנע גימנאזיע" (אין די נידערייקע קלאסן) און שפעטער אין דער "גימנאזיום פילסודסקיעגא",וואס איז אנגענגען פאר א נאך א בעסערע שולע. ער האט זיך גוט געלערנט און אריסגעוויזן אינטערעס פאר מאטעמאטישע לימודים.

.....

מיין סעטיקייט אין "ארט"

איך בין געווינט געווען צו געזעלשאפטלעכער ארבעט. אין דער פארטיי,אויך אין האנדלס-אנגעשטעלטן-פאראיין (ביז כ'בין געווארן זעלבסטשטענדיק),האב איך,ווי איך האב שוין פריער דערמאנט,צוליב ערנסטע פאליטישע מיינונגס-פארשידענקייטן, נישט געקענט זיין מער טעטיק.

איך האב צו יענער צייט געלייענט א פאר אפהאנדלונגען וועגן דער סעטיקייט פון "ארט". דאס איז געווען אנפאנגס 1925. מיינער א געשעפטס-פריינט,איינער שערשענאווסקי,וואס איז געווען א פארוואלטונגס-מיטגליד פון דער לאדזשער אפ- טיילונג פון "ארט",האט מיך רעקאמענדירט אהין; די צילן, וועלכע די געזעלשאפט האט זיך געשטעלט,האבן מיך שטארק פאר- אינטערעסירט,און איך בין זייט דעמאלס געווארן גאר אקטיוו אין דער טעטיקייט פון דער געזעלשאפט.

איך פלעג דארט קומען גאנץ אפט; אויסער אויף די וועכענ- סלעכע זיצונגען פון דער פארוואלטונג,פון וועלכער איך בין גיך געווארן א מיטגליד,פלעג איך קומען אויף די באזונדערע קורסן,וואס האבן מיראינטערעסירט (אין די אוועגן).

אין לאדזש איז דער "ארט" געווען פאראינטערעסירט אויס- צולערנען און איבערפירן די יידישע וועבער פון האנט-וועבע- ריי צו דער מעכאנישער,ווי בכלל ווען איבערפירן יידן פון האנדל-וואנדל און לופט-פרנסות,צו פראדוקטיוע פאכן און אר- בעטן. - ס'האט געדארפט די וועבער נישט נאר אויסלערנען ווי זיך אומצוגיין און ארבעטן אויף א מעכאנישן וועבשטול,נאר זארגן אויך דערפאר,אז דער אויסגעלערנטער וועבער זאל שפע- טער קענען אריינקומען אין דער מיטעלער און גרויסער טעקס- טיל-אינדוסטריע,ווהין א גוטער טייל פון די פוילישע אר- בעטער האט נישט צוגעלאזט יידישע ארבעטער צו דער דאזיקער ארבעט. דאסזעלבע איז געווען מיט די יידישע שטול-מייסטערס;

די שטול-מייסערס זענען געווען וועבערס,וואס האבן באדינט סעכניש די מאשינען,צוריכטגעמאכט,ווען די מאשין האט שלעכט געארבעט א.א.וו. ענלעכעס איז פארגעקומען ביי די זאקן-מאשינען,שטריקער-מאשינען,צוירן-מאשינען א.א.

דער "ארט" האט איינגעקויפט די נייטיקע מאשינען און געלערנט אויף זיי די שילער,וואס זענען באשטאנען פון מענטשן אין פארשידענער עלטער,טיילווייז אויך אין לאנגע קאפאטעס און לאנגע בערד. מ'האט אויך געלערנט,אז באלעמאלאכעס זאלן זיך פערפעקטזיאנירן אין זייערע פאכן,אזוי אין שניידעריי, קירזשנעריי,שלאסעריי א.א.; עס זענען אויך געווען ספעציעלע קורסן פאר פרויען-פאכן,ווי וועש-ניין,שטאפעריי און נופע-ריי (ביי סעקסטיל),מאניקור,הוטן-פוצעריי,האנט און מאשין-האפטן א.א.

חוץ די אלע פאך-קורסן האט "ארט"געשאפן א גרויסן וועבער-קאפעראטיוו,וואס האט זיך געפונען אין סאמע הארץ פון באלוס, אויף באזארנע 5. דער קאפעראטיוו האט געארבעט אויף לוין און באקומען ארבעט פון פארשידענע פאבריקאנטן ,וואס האבן נישט געהאט קיין אייגענע מאשינען.

אין אנפאנג פון דער געמא-ציית,האט רומקאווסקי אין דעם פאבריקס-לאקאל איינגעארדנט א שפיסאל; שפעטער,ווען מ'האט דעם שפיסאל איבערגעפירט אין א גרעסערער געביידע,איז אויך דעם ארט ארגאניזירט געווארן א מכאניש סטאלעריי,וועלכע איז אין יאר 1943 פארברענט געווארן און דער שרייבער פון די שורות,וואס איז דאן געווען דער פארוואלטער פון דער סטאלעריי, האט געהאט פון די דייטשן צו זינגען צו זאגן.

די פארוואלטונג פון "ארט" איז באשטאנען פון 15 מיטגלידער.אלץ מענטשן מיט א געוועלטאפטלעכן סטאזש,דערביי מערסטנס אזעלכע,וואס זענען אין די יונגע יארן דורכגעגאנגען פאליטיש שול -אייניקע פון זיי,געווען ס.ס.(פאראייניקטע),

אילן שלום בן ציון

מיינע פעטערס:

חיים לייב פאזנאנסקי
בעסטיאלוש אומקיבראנט זורק די ציוטשן 1939

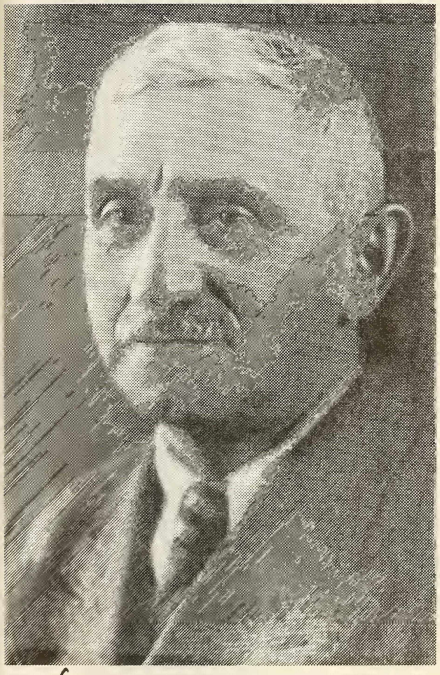

מנחם פאזנאנסקי, ע"ש. אין ישראל 1957

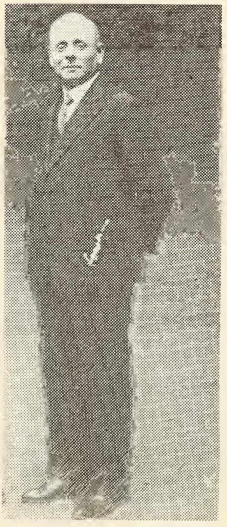

סיו לאמאן פאזנאנסקי, ע"ש. אין ישראל 1959

איין פון פינף קינדער פון פייגע־לאה שטיינבערג

איין פון פינף קינדער פון פייגע־לאה שטיינבערג, אונטן אויפן פויער־הויף אין שטיינבערג, 1943

שיינדל, מינדל, פּעסי - פון לינקס צו רעכטס, 1943, שטיינבערג פון פויער־הויף

אשפתה-קברים אליון לאדישער בית-עולם

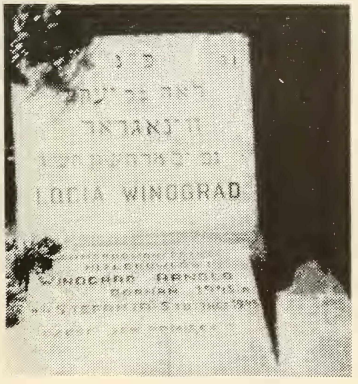

№ 112666
Quittung
über
Zwanzig Mark
Der Aeltester der Juden
in Litzmannstadt
Litzmannstadt den 15. Mai 1940
20
Zehn Mark
Der Aeltester der Juden
in Litzmannstadt
Litzmannstadt den 15. Mai 1940
10
Quittung
über
Fünf Mark
Litzmannstadt, 15. Mai 1940
5

נאק דער מלחמה - אז ניי לעבן - ארגענטינע

מיין אייניקל - מאָניקאַ

מיין טאכטער
מיט איר משפחה

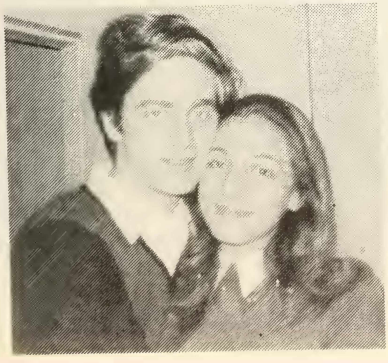

מיין אייניקל
אלעקסאנדער
מיט זיין פרוי - א

נייע דורות-אַרגענטינע

מיין טאָכטער מיט אירע אייניקלעך –
מיינע אור-אייניקלעך.

א צווייי פועלי-ציוניסטן און עסלעכע בונדיסטן -סאלאוועי, ראסנער,וועקסלער און איך. עס פלעגן קומען אויף א באזוך קיין לאדזש,צום "ארט" - דער ד"ר בראמסאן,דער פארזיצער פון "וועלט-ארט",דער ד"ר סינגאלאווסקי,דער ענערגישער לאנגיא-ריקער געגנראל-סעקרעטאר פון ארט,איינמאל איז אויך געקומען ב.וולאדעק פון אמעריקע,דער פארזיצער פון דארטיקן "ארט".

אויף צו פירן פינאנסיעל די טעטיקייט פון "ארט"פלעגן פארקומען יעדעס יאר זאמלונגען,און אזוי פיל וויפל ס'איז געזאמלט געוואָרן,פלעגט צוגעבן די צענטראלע פון "ארט". צו די זאמלונגען פלעגט קומען דער ד"ר באריס סוראוויטש. ער איז געווען אן אינטערעסאנטער מענטש און מיינער א פער-זענלעכער פריינט. איך וועל מיך שפעטער בריייטער אפשטעלן וועגן אים.

איך בין געבליבן דער איין-און-איינציקער לעבנסגעבליבע-נער פאר וואלסונגס-מיסגליד פון לאדזשער "ארט". האב איך גע-פונען פאר וויכטיק צו לאזן אויפן פאפיר א שפור,א זכר פון דעם גאר אינטערעסאנטן פעריאד פון דער "ארט"-סעטיקייט אין לאדזש פאר די לעצטע 15 יאר פון פאר דער מלחמה. האב איך אנ-געשריבן א גרעסערע ארבעט וועגן דעם,און דורך מילמאנען,איז די ארבעטע מיינע אין יאר 1975 געקומען אין דער שוויץ צו דער צענטראלע פון "ארט". סוף חודש אויגוסט 1976 באקום איך מיסאמאל,א בריוו פון פראפעסאר ד"ר ש.חפות,פון תל אביבער אוניווערסיטעט,אין וועלכן ער שרייבט מיר,אז ער האט באקו-מען די אויפגאבע אנצושרייבן די געשיכטע פון "ארט" פאר די 100 יאר פון איר עקזיסטענץ,און די צענטראלע האט אים אריינ-געשיקט מאטעריאלן דערצו,און צווישן זיי אויך מיין ארבעט וועגן לאדזשער "ארט". ער דאנקט מיר,וואס ער האט פארטיק א סייל פון זיין ארבעט,און פרעגט מיך,צו איך האב נאך וואס צוצוגעבן.

די דאזיקע געשיכטע,איז אייגענטלעך.געווען פאר מיר אן אנרעגונגס-קראפט,אין זאל זיך אוועקזעצן,אנשטרענגען מיין זכרון און שרייבן,שוין ביי דער שקיעה פון מיין לעבן,מיין לעבנס-געשיכטע. גראדווי די "ארט-געשיכטע",קענען אמאל געוויסע געשענישן,אין וועלכע איך האב געגומען א דיקערטן אנטייל,זיין א גוטער מאטעריאל פאר א היסטאריקער,וואס וועט זיין פאראינסערעסירט אין דער עפאכע.

דער באזוך ביי מיין שוועסטער אין פראנקרייך

ווי שוין דערמאנט אין דעם קאפיטל וועגן מיינע פעטערס, בין איך אין זומער 1929 געפארן קיין כאד-הארצבורג,אין דייטשלאנד,צו מיין פעטער סאלאמאן פאזנאנסקי. איך האב אבער געוואלט אריינפארן אויך צו מיין שוועסטער,פאלא,קיין פאריז. אין ווארשע האט מיר דער פראנצויזישער קאנסול נישט געוואלט געבן קיין וויזע. זייענדיק אין באד-הארצבורג,האט מיר מיין פעטערס א באקאנטער געזאגט,אז אין קעלן,וואס געפינט זיך נאך אונטער דער פראנצויזישער אקופאציע,גלויבט ער,קען מען יא באקומען א וויזע קיין פראנקרייך. בין איך געפארן קיין קעלן.

איך בין אנגעקומען קיין קעלן א שבת פארמאגס. גאר נאענט פון דער באן-סטאנציע שטייט דער גרויסער קעלנער דאום (קלויסטער). וועגן דעם דאום האב איך שוין געהאט געלייענט,האב איך זיך איצט מיט אים געוואלט נאענסטער באקענען. צייט האב איך געהאט,האב איך מיין וואליזקע געלאזט ביי דער באן און בין אריין אין קלויסטער. עס איז דא געווען שא-שטיל,עס זענען געווען דא גאנץ ווייניק דאוונענדע. עס איז דא וואס צו באוונדערן; דער קלויסטער איז אויך אינדרויסן אימפאנירנדיק.

עס איז געווען זיכן א זייגער אינדערפרי. עס האבן זיך באוויזן די ערשטע טראמווייען. עס האט זיך מיר געווארפן אין די אויגן,אז דא ליגן די עלעקטרישע דראטן צווישן די

שינעס (רעלסן) און די עלעקטריש פארבינדונג געפינס זיך
אונטער דעם טראמווייי. - איך האב שפאצירט איבער די גאסן;
כ'האב זיך דערמאנט,אז אין קעלן איז א מאל געווען א יידי-
שער קווארטאל. האב איך מיך נאכגעפרעגט ביי א פאליציאנט
ווו דער קווארטאל בעפינס זיך. דער פאליציאנט האט מיך,אוי-
פן דייטשן שטייגער,געשיקט רעכטס-לינקס א.א.וו. ענדלעך בין
איך צוגעקומען צום אנגעוויזענעם ארט. איך האב באמערקט
אריסגיין פון א הויז צווייי יידן מיט בערד און פאות אין
ווייסע זאקן און שטריימלעך,און צוזאמען מיט זיי קינדערלעך
מיט פאות,אויפן גאליציאנער שטייגער. איך האב זיך געוואנדן
צו זיי אויף יידיש,האבן זיי מיך אפגעטאסן פון קאפ ביז צו
פיס,און מן הסתם געזעען אין מיר,אז איך בין פון "יענע יידן"
האבן זיי מיך בעלאוט שטיין און זיינען אוועק. כ'האב געזען
נאך א פאר יידן,אבער קיינעם מער נישט געטשעפעט.
די הייזער אין יענער בעגנס זיינען געווען נידעריקע,אלטע,
זעט אויס,שוין פון לאנגע יארן צוריק.

עס איז שוין בעוואהרן אכט א זייגער. א פאליציאנט האט מיך
אינפארמירט וועלכן טראמווייי איך דארף נעמען צום פראנצוי-
זישן אקופאציע-קאנסולאט. אין טראמווייי האב איך באמערקט,אז
אימיצער פון קעגנאיבער אבסערווירט מיך. ער האט דערקענט אין
מיר א יידן,האט ער זיך נעבן מיר אוועקגעזעצט און בענומען
אויספרעגן אויף יידיש פון וואנען איך בין,וואס טו איך דא
אהער.; לאזט זיך אויס,אז ער איז א לאדזשער,און אז איך קען
זיין פאסער (שראדסקי) ,וואס ווויינט אויף איין הויף מיט
מיין ברודער. ווערט ער שוין היימישער מיט מיר,און זאגט
מיר,אז אויב מ'וועט מיר נישט געבן די אפיציעלע פראנצויזי-
שע וויזע,ווויינט ער איינאנצן צווייי בלאקס פון קאנסולאט,
זאל איך אריפקומען צו אים און ער וועט שוין זען,וואס עס
זאל געטאן ווערן,אז איך זאל קענען פארן קיין פאריז.

איך בין אנגעקומען צום פראנצויזישן קאנסולאט און געס-
ראפן אינדרויסן בייט אריינגאנג,א דיי פון עטלעכע מענטשן.
אין ביורא,וו מ'האט אויפגענומען אינטערעסאנטן,איז געזעסן
א יונג מיידל,איך האב איר דערלאנגט מיין פאס און זי האט
ארויפגעלייגט א שטעמפל און דעם פאס איבערגעגעבן אן אפיציר,
וועלכער האט אים אונטערגעשריבן,נישט אריינקוקענדיק אין
פאס,און אפילו נישט אנקוקענדיק דעם פעטענט. היימט דאס,
אז איך קען שוין פארן קיין פאריז.

איך בין צוגעגאנגען צו מיין נייעם באקאנטן און כ'האב
אים געווינזן דעם ווייזירטן פאס. ער איז געווען צופרידן,
וואס כ'האב נישט געמוזט אנקומען צו קיינעם. ער האט טעלע-
פאניש איבערגעגעבן א טעלעגראמע צו מיין שוועסטער קיין פא-
ריז,אז זי זאל מיך אפווארטן אויפן פאריזער וואקזאל,ווען
איך וועל אנקומען. אין צווישנצייט האב איך מיך דערמאנט,
אז מיין פרוי האט אין קעלן א קוזינע -אבראמאוו-,וואס איז
אהין אנגעקומען נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה. איך האב זיך
געפרעגט ביי מיין נייעם באקאנטן,אפשר ווייסט ער,צופעליק,
וועגן אזא פאמיליע. ער האט טעלעפאנירט צו עטלעכע פון זיי-
נע באקאנטע,און לסוף האט ער מיך טעלעפאניש פארבונדן מיט
א פאמיליע אבראמאוו און ס'האט זיך טאקע ארויסגעוויזן,אז
כ'בין אויפן ריכטיקן וועג.

איך האב זיך געזעגנט מיט מיין נייעם באקאנטן און איט
צוגעזאגט אפצוגעבן גרוסן זיינע עלטערן אין לאדזש. מיט א
טאקסי בין איך צוגעפארן צו די אבראמאווס,איך בין מיט זיי
שנעל געווארן היימיש,כ'האב ביי זיי געגעסן מיטאק און זיי
האבן מיך צוגעפירט צו דער באן,כדי צו נעמען דעם צוג,וואס
גייט קיין פאריז. - איך בין אנגעקומען קיין פאריז נאך האל-
בער נאכט און אויפן וואקזאל שוין געטראפן מיין שוועסטער
און מיין שוואגער.

מיין שוועסטער,ווי איך האב שוין דערמאנט,האס געווינט אין פאריז אין גאנץ באשיידענע כארינגונגען. זיי האבן זיך געפילט צופרידן און געהאפט אויף א גוטע צוקונפט,וואס שטייט פאר מיין שוואגער אלס ארכיטעקט.

מיין שוואגער האס געארבעט און איך האב נישט געוואלט, אז ער זאל פארלירן צייט צוליב מיר; דאך האס ער מיך געפירט אין לוווך,צום נאטר-דאם דע פאריז,צו נאפאלעאנס קבר און אנדערע אינטערעסאנטע ערטער,וואס עס איז ווערט געווען צו זען אין פאריז. מיין שוועסטער האס געהאט א קליין קינד און זי האס געהאט גרויס עגמת נפש,וואס זי האס נישט געקענט אינגאנצן זיך אפגעבן מים מיר. אבער אויך זי האס מיך געפירט אין פארשידענע אינטערעסאנטע ערטער. דערפאר,זענען מיר אין די צוויי זונטיקן,וואס איך בין געווען מים זיי,ארומגעפארן אלע פיר צוזאמען. איין זונטיק האבן מיר פארבראכט אין ווערסייל,ווו מיין שוואגער האס מיר בעגעבן אלע אויפקלערונגען וועגן דעם אלטן קעניגלעכן שלאס. מ'האס אונדז דארט געווינען די פאלאצן פון אלע גרויסע לייט,פון דער מאדאם פאמפאדור און אנדערע מעטרעסן. מיר האבן אויך בעזען די זאלן,ווו עס איז אונטערגעשריבן געווארן אין יאר 1918,דער וועריסאלער שלום-טראקטאט. איך האב אויך געזען שיינע סקולפטורן אין גרויסן וועריסאלער פארק.

צום אייפל-טורעם בין אין געפארן אליין. געפארן מיטן מעטרא פונעם לאטיינישן קווארטאל,ווו מיין שוועסטער האס געווינט. מיין שוואגער האט מיר בעגעבן א בענויע ליסטע פון אלע סטאנציעס,וועלכע דער מעטרא פארט אדורך און אנגענעבן,ווו איך דארף אריסגיין. דער מעטרא פארט סיילווייז אויך אינדרויסן און צוקומענדיק נעענטער צום אייפל-טורעס, האב איך אים אייניקע מאל געזען,אבער אריסגייענדיק פון דער אנגעווינענער מעטרא-סטאנציע,האב איך דעם אייפל-טורעס

נישט געהאט פאר מיינע אויגן. כין איך געווארן א כיסל צע-
סומלט,די שפראך האב איך נישט געקענט - טראכט איך,אפשר כין
איך ארויס פון מעטרא אויף א שלעכטער סטאנציע. איך זע אכער,
אז מענטשן שטראמען אין א ריכטונג צו טרעפ,גיי איך מיט זיי.
ארויפקומענדיק,אפשר אויפן צענטן-צוועלפטן טרעפל,האט זיך
אין דער פערספעקטיוו באוויזן דער אייפל-טורעם אין זיין
גאנצער גרויס און פארנעם,מיט דער שיינער אלעיע,וואס פירט
צו איט. איך כין נאכגענאנגען די מענטשן,און אז איך כין
צוגעקומען צום טורעם,האט איך מיך געשטעלט אין דער רייע.
צוקומענדיק צום קאסע-פענסטערל,האט מיך עפעס די קאסיערקע
געפרעגט,אכער איך האב נישט פארשטאנען,וואס זי ווייל.אכער
ס'האט זיך מיר אויסגעוויזן,אז זי פרעגט מיך אויף וועלכער
הייך,איך וויל פארן (עס זענען דא דריי),ווייז איך מיט די
פינגער - דריי.

זי האט מיר געגעכן דריי כילעטן,אכער,לויט מיין מיינונג,
צו וויניק געגעכן מיר רעשט פון די צוואנציק פראנק. איך
האב געוואלט זיך אויסטהנען מיט איר און מיט שטום-לשון
איר געפרוווט אויפקלארן. אכער זי האט מיך סיי-ווי נישט
פארשטאנען און האט זיך דערכיבער דענערווירט. נעכן מיר האט
א טאן מיך א פרעג בעטאן אויף דייטש,וועגן וואס עס האנדלט
זיך,און ער האט מיט עטלעכע וועלטער אויפגעקלערט דער קאסיער-
קע דאס מיספארשטענדעניש. די קאסיערקע האט בעמיינט,אז איך
פארלאנג דריי כילעטן,און דערכיי,אויף אלע דריי הויכן פון
דעם אייפל-טורעם,דערפאר האט זי בענומען אזויפיל בעלט.

דער ענין איז געווארן אויפגעקלערט. מיט אן עלעווייטער
איז דער עולם ארויף אויף דער ערשטער הויך פונעם טורעם .
ס'איז אן ערך הונדערט פוס הויך. מען זעט שוין בעווייטע טיי-
לן פון דער פראנצוזישער הויפט-שטאט. אויף דער צווייטער
הויך זענען שוין דא טעלעסקאפן,דורך וועלכע מען זעט די

פראכט פון פאריז; עס זיינען דארט פאראן אויך קראמען מיט אנטיקן,קאפע-בארן,ווו מען סערווירט די בעסט שטייענדיק. איך באמערק א פאטאגראפישע אטעליע. פארן אריינגאנג זע איך בילדער פון מענטשן,וואס הענגען זיך כלומרשט אן אויפן אייפל-טורעם און שיקן פון דארט גרוסן. ווי איך שטיי אזוי און סראכט,אז עס וואלט בעווען אן ענין צו שיקן אזא עקזאלטירט בילד צו מיין משפחה,באווייזט זיך ביים אריינגאנג פון אטעליע א גראבער פראנצויז און מיט שטום-לשון רופט ער מיך אריין אין וווייזט מיר ווי א נאר אזא בילד וועט בעמאכט. דעם קאפ שטעקט מען אריין אין א דעקאריטער סאוול פון אייפל-טורעם,און אויסגעמאלטע פיס הענגען זיך נאך אויפן טורעם.

פאר 12 שטיק ווייל ער האבן 10 פראנק,פאר 6 שטיק - 8 פר. פאר 3 שטיק - 5 פראנק. אויף שטום-לשון,מיט דיפינגער,באשטעל איך בייי אים 3 שטיק פאר 4 פראנק. ער מאכט די אויפנאמע און וווייזט מיר,אז אין א האלבער שעה ארום,ווען כ'וועל צוריק-פארן פון דער דריסער הויך,וועלן די בילדער שוין זיין פארטיק.

איך בין אויף דער דריטער הויך פון טורעם. א הערלעכע פאנאמע. דער טייך סען באווייזט זיך מיט זיין גאנצער פראכט, ער שלענגלט זיך איבער דער גאנצער לענג פון פאריז. די טראמווייען,די מענטשן,די הייזער,זעען אויס ווי קליינע פונקטן, די מענטשן זעען אויס ווי אומבאוועגלעך. איך טרינק נאך אויס א טעפעלע קאווע און לאז מיך שוין אויף צוריק.

איך בין ווידער ביים פאטאגראפיסט. די בילדער מייגע ליגן אויפן טיש.איך גיב א קוק - גאנצע צוועלף. שאר איך אוועק גיין,לייג אוועק פיר פראנק און הייס מיר איינפאקן די דריי באשטעלטע בילדער. ער הויבט אן איינטעהנען מיט מיר,אז ער האט שוין בעמאכט 12 און איך זאל זיי אלע כיי אים צונעמען. אהין-אהער,אלץ אויף שטום-לשון און מיט די פינגער,האב איך איינגעהאנדלט א מציאה - כ'האב צוגענומען אלע צוועלף כיל-

דער פאר 6 פראנק. האב איך שוין געהאט איינצוטיילן בילדער אי פאר דער משפחה,אי פאר עטלעכע פריינט און חברים. און דער עולם האט געלאכט סיי פון די אריגינעלע בילדער,סיי פון דעם פראנצויזישן אופן פון "באארבעטן" א קליענט.

נאך א צווייט אינטערעסאנט ארט,האב איך באזוכט אין פאריז אן באגליישונג,מחמת מיין שוועסטער האט נישט געהאט ביי וועמען איבערצולאזן דאס קינד. דאס איז דאס וואריאנט "פאלי בערזשער". איך האב אפגערעדט מיט מיין שוואגער,אז מיר וועלן זיך טרעפן אין פאיע פון סעאטער. מיין שוועסטער האט מיך צוגעפירט צום געהעריקן טראמווייי און אנגעזאגט דעם קאנדוקטאר, ער זאל מיך אראפלאזן ביים "פאלי בערזשער". זי האט אים געזאגט,אז איך בין א פרעמדער,און כ'פארשטיי נישט קיין פראנצויזיש. איך האב מיך אוועקגעזעצט אין טראמווייי באלד ביי דער טיר,בכדי איך זאל דעם קאנדוקטאר זיך ווארפן אין די אויגן. עס איז געווען א גענוג ווייטע שטרעקע. דער וואגאן האט זיך אנגעפילט מיט פארנדיקע.מיט א מאל האב איך באמערקט פון דער וויטנס א גרויסע שילד,מיט דער אויפשריפט "פאלי בערזשער",שטארק באלויכטן מיט עלעקטרישע לעמפלעך,האב איך געמיינט,אז איך בין שוין אויפן ארט. כ'האב געגעבן א טארע דעם קאנדוקטאר,און געווינן אויפן ליכט-שילד,אבער דער קאנדוקטאר מאכט מיט דער האנט,ווי אזוינער זאגט,זיץ,איך וויים. מיר זיינען ווייטער געפארן,דער וואגאן איז שוין איבערפולס. איך האב דערזען אן עלעקטרישן שילד מיט "פאלי בעאזשער",און געטראכט,אז ביי אזא עולם האט דער קאנדוקטאר אין מיר זיכער פארגעסטן. האב איך אים ווידער געגעבן א טארע,און ער,שוין אן אויפגערעגטער,מאכט ווידער מיט דער האנט - זיץ. נאך א צוויי-דריי מאל האב איך געזען די רעקלאמע פון דעם וואריאטע ביז איך הער אויסרייען פון קאנדוקטאר: "פאלי בערזשער", און א גרויסער עולם גייט אראפ. אויך איך מיט זיי.

מיין שוואגער האט שוין געווארט אויף מיר. די פארשטעלונג האט מיך באמת איבערראשט. נישט אזוי ווייט די האלב-נאקעטע, יונגע,געזונטע פרויען,נאר די טעכניק. מ'האט אויף דער סצע-נע געוויזן א קאפע-הויז,באזעצט מיט א צען פארלעך. מיטאמאל האט אנגעהויבן צו בליצן און דונערן און עס גיסט א שלאקס-רעגן. די סצענע לאזט זיך אראפ וואס אמאל נידעריקער. מ'זעט די ארטיסטן בלייבן זיצן ביי די טישלעך,דאס וואסער פארדעקט זיי; קעלנערס גייען אהין און צוריק אריין אין וואסער,דער-לאנגען די געסט ביי די טישלעך קאווע,צובייס. אזוי האלט דאס אן א 15-20 מינוט. עס באווייזט זיך כלומרשט די זון, דאס וואסער פארשווינדט,די סצענע הייבט זיך צוריק,די טישן ווערן אפגערוקט און די פארלעך טרוקענע טאנצן א שיינעס וואלס. מ'האט געוויזן נאך אנדערע עפעקטפולע נומערן און איך האב געהאט וואס צו דערציילן,ווען כ'בין צוריקגעקומען אהיים,קיין לאדזש. מיין שוועסטער האט מיך געפירט צו לאפא-יעטן און אנדערע שיינע געשעפטן. כ'האב געקויפט שיינע זאכן פאר דער פרוי,קינדער און משפחה און א צופרידענער בין איך אין א פאר טעג ארום צוריקגעפארן אהיים.

פאריז אימפאנירט מיט איר גרויסקייט,מיט אירע אלטערטים-לעכקייטן,מיט שיינער קונסט,אבער די הייזער זענען אלטע,פאר-ווארלאזטע,די דירות קליינע,אן ווינדעס (עלעוועטערס),די קיכן פיטשינקע. איך בין אויך געווען אין דער יידישער געגנט,אויפן "פלעצל",ווי די יידן האבן דאס גערופן. דא האט מען געהערט אויף שריט און טריט א געשמאקן יידיש,יידישע שילדן; מ'האט זיך געפילט דא,ווי ביי זיך אין סטריקאוו,אדער ווישקאוו.

ווי שוין געזאגט,האט מיין שוואגערזיך נישט געקענט איינ-ארדנען דארט אלס ארכיטעקט (אלס זעלכסטשטענדיקער) און זיי האבן סוף 1934 עמיגרירט קיין ישראל.

איך האב געהאט באזוכט די צוויי היפט-לענדער פון צענט-ראל-אייראפע. כ'בין געווען אין בערלין, ווו איך האב פארב-ראכט א פאר טעג איידער איך בין געפארן קיין באד-הארצבורג. בערלין איז א ריזן-שטאט, טעכניש פארטגעשריטענער ווי פאריז. איך האב געוואלט אין בערלין מיך טרעפן מיט מיינעם א שול-חבר, טעמקין; איך האב געהאט זיין אדרעס -ער האט געווינט אין דער מאביט-געגנט-. מ'האט מיר געראטן איס שיקן א בריוו מיט דער פנעאמאטישער רויר-פאסט. 9 א זייגער אינדערפרי האב איך דעם בריוו אריינגעוואורפן אין אזא "ראר-פאסט-קעסטל" און שוין 12 אזייגער מיטאג-ציים, האט ער בעקלונגען צו מיר אין האטעל אריין. איך האב אין בערלין, אין רייניהארדס טעא-טער, דעזען שפילן "הינקעמאן". כ'בין געווען אין קראל-ציר-קוס. כיידע ויזיקע, אימפאנירנדיקע פארשטעלונגען (אסח פאר-שידענע). איך האב אויך באזוכט דעם דארטיקן זאאלאגישן גארטן.

א גרויסער שאד, וואס מיין פרוי איז נישט מיטגעפארן מיט מיר. אויך זי וואלט געהאט א גוואלטיקן פארגעניגן פון דער רייזע. אבער מיר האבן געהאט א קליין קינד אין שטוב און דאס ברעטעלע איז געגאנגען אין דער שולע. איך האב איר צו-געזאגט, אז מיר וועלן נאך מאכן רייזעס איבער דער וועלט. אבער, ליידער, איז דערצו שוין נישט געקומען.

מיין קוזין - האררי וויינאגראד

נאכן צוריקקומען פון פראנקרייך, האב איך געהאט א גאנץ אנגענעמען ווייזס פון מיין קוזין, האררי וויינאגראד, פון ניו-יארק. שרייבענדיק וועגן מיינע פעטערס, האב איך נישט דערמאנט מיין פעטער -ישראל וויינאגראד-, מיין סאמנס איינ-ציקן ברודער. האררי האלט אן מיט אונדז אלע יארן א נאענטע, הארציקע פארבינדונג.

אין יאר 1906 איז דער פעטער ישראל, מיט דער מומען-רעבע-קא- געפארן קיין אמעריקע. אויפן וועג האבן זיי דעמאלט

אונדז באזוכט אין לאדזש. (עס הענגט נאך ביי מיר דאס גרויפאמיליען-בילד,וואס איז דעמאלס געמאכט געווארן מיט זיי אין לאדזש.) מיין פעטער האט אין ניו-יארק געהאט א דרוקעריי. אין יאר 1910 איז ביי זיי געבוירן געווארן א יינגל,הארי, ליידער,איז דער פעטער אין צוויי יאר ארום געשטארבן פון א ראק-קאנקהייט,און די פרוי זיינע,רעבעקא,וואס איז שוין נישט געווען קיין יונגע,איז געבליבן מיט א קליין קינד. זי האט געהאט א שווער לעבן,געזארגט פאר דער דערציונג פון קינד, געדונגען א גרעסערע שטוב און פארדינגען צימערן. זי האט זיך שטענדיק ארומגעטראגן מיטן געדאנק,אז דער זון אירער,הארי, זאל זיך באקענען מיט דער גרויסער לאדזשער משפחה פון איר מאן,וויל קיין אנדערע נאענטע קרובים האבן זיי נישט געהאט. זי האט אלץ געטאן אויף צו פארווירקלעכן דעם דאזיקן חלום אירן. זי האט זיך דורכגעשריבן מיט מיין סאטן און ענדלעך, אין זומער 1930,האט זי איר זון געשיקט צו אונדז קיין לאדזש. זי האט אים געלערנט יידיש רעדן,שיינע רוסישע און אוקראיניש לידער,בכדי ער זאל נישט זיין אפגעריסן פונם יידישן לעבן און זיך קענען פארשטענדיקן מיט דער משפחה,און איר געפעלן.

עס איז שווער איבערצוגעבן די פרייד און באגייסטערונג פון מיין סאטן,וועלן ער האט דערזען דעם שלאנקן,שיינעם בחור, דעם איינציקן זון פון זיין ברודער,וואס האט נאך דערצו געהעדט א פליסיקן,געשמאקן בערדיסשווער יידיש. אויך מיר האבן זיך דערפרייט צו האבן די מעגלעכקייט צו באקענען זיך מיטן איינציקן קוזין פון מיין סאטנס צד. ער איז דעמאלט אלט געווען 20 יאר,און איז באמת געווען א ווונדערליכער ,פרייליכער, לעבנס-לוסטיקער בחור,און מיר,אלע ברידער און שוועסטער,האבן אים געגעבן צו פילן אונדזער צוגעבונדנקייט און ליבע צו אים. ער האט זיך שנעל איינגעלעבט מיט אונדז און אויף יעדן טריט און שריט ארויסגעווייזן זיין צופרידנקייט און

דאנקבארקייט פאר דער ארויסגעוויזענער צו אים אויפמערקזאמ-
קייט. איך האב אים דעמאלט ארויסגענומען צו מיר אויף דער
דאטשע (ס'איז געווען זומער).; מיין שוועסטער בערטא און
דער ברודער זיגמונט האבן אים מיטגענומען אויף אן אויספלוג
אין די בערג,קיין זאקאפאנע,ווי אויך אין די טאכערן און
פיענינען-בערג,וואס עס האט געפירט דער ח'אייסוראוויטש.

ער האט מיט אונדז פארבראכט איבער דריי חדשים און איז א
באגייסטערטער צוריקגעפארן אהיים,קיין ניו-יארק,צו זיין מא-
מען. די מאמע איז געווען גליקלעך,וואס איר חלום איז פאר-
ווירקטלעכט געווארן. פון דעמאלט אן האלטן מיר אן דעם קאנ-
טאקט מיט אים,וואס איז נאר אין די מלחמה-יארן איבערגעריסן
געווארן.

די מאמע זיינע איז אין א צייט ארום געשטארבן. ער איז
שוין אבער נישט געבליבן עלענד - ער האט געהאט אונדז. ער
האט געענדיקט די שטודיעס און געווארן א לערער. אין יאר
1937 האט ער חתונה געהאט מיט א מוזיק-לערערין -בערטא.
זיי האבן צוויי זין,ביידע דיפלאמירטע (איצט שוין חתונה
געהאטע) און פירן א גליקלעך לעבן.
איך שטעל מיך מער אפ אויף האררין,ווייל דער שיקזאל האט גע-
פירט דערצו,אז מיר זאלן זיך אין יארן ארום ווידער צוזאמענ-
טרעפן,און דאס שוין אין אמעריקע.

עס איז שוין נאך דער מלחמה. מיר,די לעבנגעבליבענע,איך,
מיין טאכטער און דער ברודער מארעק מיט זיין משפחה,זוכן א
קאנטאקט מיט דער אויסלענדישער משפחה ארנדזערער. גראד, ווי
מ'האט זיך געשטעלט אין קאנטאקט מיט דער ישראל-משפחה,האט
מען אויך געזוכט אונדזער קוזין האררי,אבער נישט געהאט
זיין אדרעס. האב איך מיך געשטעלט אין פארבינדונג מיטן "ארט
אין ניו-יארק (דעם אדרעס באקומען אין לאדזשער יידישן קאמי-
טע) און דורך דעם ח'אייסוראוויטש באקומען דעם געזוכטן

אדרעס פון האררי.

עס האט לאנג נישט געדויערט,און איך באקום א בריוו פון האררים פרוי,בערטא,ווו זי שרייבט מיר,אז האררי געפינט זיך נאך אין דער אמעריקאנער ארמיי אין אייראפע,זי איז גליקלעך, וואס מיר האבן זיך געראטעוועט און שיקט אונדז ארויס א פע-קל מיט אלערליי גוטע עס-ארטיקלען.(דאס זעלבע האט געטאן אייסוראוויטש). זענען מיר געבליבן צופרידן פון זייער אפרוף.

נאך האררים צוריקקומען האט זיך אויפסניי איינגעשטעלט צווישן אונדז א נארמאלע קארעספאנדענץ. זי איז אנגעהאלטן געווארן אויך שפעטער,ווען מיר זענען שוין געווען אין אר-גענטינע,אויך אהער קיין מיאמי-ביטש.

יידיש האט ער נאר געקענט ועדן,אבער נישט שרייבן,אדער לייענען. פירן מיר די קארעספאנדענץ אויף יידיש מיט לאטיי-נישע בוכשטאבן און מיר פארשטייען זיך גאנץ גוט. ער,מיט בערטא זיינען געווען ביי אונדז אין ארגענטינע,ווי אויך עטלעכע מאל דא,אין מיאמי-ביטש.

מיר זיינען ביי זיי געווען אין יאר 1962 בשעת אונדזער ערשטן באזוך אין די פאראייניקטע שטאטן,אויך עטלעכע מאל שפעטער. מיר האבן שטענדיק גוט פארבראכט מיט זיי. האררי האט מיר אויך געהאלפן צו באקומען די רעזידענץ אין מיאמי-ביטש. פארשטענדלעך,אז זיי האבן אויך נישט געפעלט אויף דער גרויסער שמחה פון מיין ווערן 80 יאר,וואס מיין טאכטער האט אין יאר 1975 איינגעארדנט דא,אין א מיאמער האטעל.

די דרייסיקער יארן אין פוילן

ווער עס האט אין די דרייסיקער יארן געוווינט אין פוילן, קען,ווען ער שטעלט זיך אפ אויפן יידישן לעבן,פארצייכענען א געוואלדיקן אויפשווונג פונעם גייסטיקן לעבן פון דער יידי-שער באפעלקערונג,אבער גלייכצייטיק אויך דעם שטארקן וווקס פון אנטיסעמיטישע טענדענצן און מיאוסע מעשים מצד דער מאכט.

דאס יידישע געזעלשאפטלעכע לעבן,נישט געקוקט אויף דער שווערער עקאנאמישער לאגע,האט אין אלע הינזיכטן באקומען זיין קרעפטיקן קאלאריט,און דאס צווישן אלע שיכטן פון דער יידישער באפעלקערונג,און נישט נאר אין די גרויסע שטעט, נאר אויך איבער דער גאנצער פוילישי-יידישער פראווינץ.

פארשטענדלעך,אז איך וועל דעם דאזיקן וויכטיקן צייט-אפשניט אין יידישן לעבן אין פוילן נישט ארומנעמען היס-טאריש - איך בין נישט קיין היסטאריקער. איך וועל דעם דא-זיקן פעריאד באריר נאר אויף אזוי פיל,אויף וויפל דאס האט א שייכות מיט די זכרונות פון מיין פערזענלעכן לעבן, ווי אויך,טיילווייז,פונעם געזעלשאפטלעכן לעבן,מיט וועלכן איך בין געווען פארבונדן.

די יידישע יוגנט האט זיך אין א גאר גרויסער מאס באפ-רייט פון דער רעליגיעזער אפוטרופסות; א גרויסע ראל האבן דערביי געשפילט די וועלטלעכע יידישע פאלקס-שולן,ארגאני-זירט אין דער "צישא" (צענטראלע יידישע שול-ארגאניזאציע) וועלכע האט דערצויגן א נייעם דור פרייע מענטשן,מיט סאציא-ליסטישע טענדענצן.

עס איז געווען דער בלי-פעריאד פון דער יידישער ליטע-ראטור,פון יידישן צייטונגס-וועזן,יידישן טעאטער,קולטור און ספארט-קלובן. די יידישע פאליטישע פארטייען און אין דער ערשטער רייע דער "בונד",האבן דערהויבן דאס גייסטיקע לעבן פונעם יידישן ארבעטס און פאלקס-מענטשן,געשטארקט זיין מענטשלעכע און נאציאנאלע חשיבות. דורך די פראפעסיאנעלע פאראיינען געזארגט פאר דער אויסבעסערונג פון דער סאציא-לער לאגע פונעם ארבעטס-מענטש,פארטיידיקט און געקעמפט פאר זיינע אינטערעסן.

איך דארף,ביי דער געלעגנהייט,באמערקן,אז אין שפיץ פון דער צענטראלע פון די יידישע פראפעסיאנעלע פאראיינען

אין לאדזש,איז בעש־אנען דער ענערגישער חבר שמואל מילמאן, וואס איז גלייכצייטיק בעוועז א ראסמאן פון לאדזשער שטאס־ראס אוז שפעטער אויך א לאוניק פון מאגיסטראס. ער האס בעשפילס אן אנגעזעענע ראלע אין דער בונדישער באוועגונג, ווי אויך אין אלגעמיין יידישן לעבן.

צוגלייך מיט אנדערע,וואס האבן בעקענט רעכענען אויף דייטשע רעפרעסיעס,איז ער אנפאנג מלחמה בעלאפן קיין מזרח אוז אין יאר 1940,דורך רוסלאנד אוז יאפאן,צוזאמען מיט אנ־דערע,מיט דער מיטהילף פון יידישן ארבעטער־קאמיטעט,אנגע־קומען מיט זיין פאמיליע אין די פאראיניקטע שטאטן,ווו ער האט זיך בעניג שנעל איינגעארדנט. ער איז דארט אלע יא־רן טעטיק אין "ארט". ער שרייבט אין קאנזאקס כמעט מיט אלע לאדזשער חברים איבער דער וועלט. זייט מיין באפרייונג פון די דייטשע לאגערן,האלט איך אן מיט אים א ווארעמען חברישן קאנטאקט. --

דער "בונד" האט בעפירט אומדערמידלעכע פאליטישע קאמפן אין די שטאס־פארוואלטונגען,ווי אויך אין איר הויפט־ארגאן "די פאלקסצייטונג",קעגן די רעאקציאנערע מאכטהאבער. עס איז בענוג צו דערמאנען דעם ענין פון דעם שחיטה־בעזעץ פון דער פרוי פריסטאר אוז די פשיטיק־פראטעסט־אקציע.

עס איז אין יענעס פעריאד אויסגעקומען צו פירן א ברייטן פאליטישן קאמף אויך קעגן די קאמוניסטישע מיטלויפערס, ווואס זענען ליידנשאפטלעך פארכאפט בעווארן פון די פארפירע־רישע אידעען,ווואס האבן זיך בעטראגן פון סאוועט־רוסלאנד.

די קולטור־ארבעט איז בעפירט בעווארן דורך דער "קולטור־ליגע. דער סעקרעטאריאט פון "בונד" פלעגט יעדע סוף וואך ארויסשיקן לעקטארן,רעדנערס אויף דער פראווינץ צו די קול־טור־קלובן אוז פאראיינען. ס'איז בעווארן בעזארגט,אז עס זאל זיך הייבן דער קולטור־ניוואו פון דער יידישער יוגנט,

פונעם פאלקס-טעאטש. ט'האט געהאלפן שאפן דראס-קייזן,ספארט-קלובן.

די יידישע שפראך,מיט אירע גרויסע קולטור-ווערטן,איז געווען די נאטירלעכע קראפט אין אלע אנטוויקלונגס-פאזן פון דער יידישער באפעלקערונג פון לאנד,און נאכמער פון איר וועלטלעכן סעקטאר. אין דער ליטעראריש'ער ביילאגע פון דער "פאלקסציטונג",אין דער"וואכנשריפט פאר ליטעראטור",וואס איז רעדאגירט געווען דורך מלך ראוויסש,האבן געדרוקט זייערע שאפונגען א גרויסער סייל פון די שפעטער באוווסט געווארענע פאעטן,שרייבער.

.....

ביי מיר פריוואט איז דאס לעבן אנגעגאנגען נארמאל. די קינדער האבן זיך גוט אנטוויקלט. דעם זון מיינעם,לעאנען, וועלכער איז געווען א גוטער שילער,האב איך איבערגעפירט אין א בעסערער גימנאזיע - אין א שטאטישער,פילסודסקי גימנאזיע - ווו דער לערער פערסאנאל און די דירעקציע,זענען באזאנען פון מענשן פארגעשריטענע,דעמאקראטיש-געשטימטע. די גימנאזיע איז איבערגענומען געווארן פון די רוסן און איז רעארגאניזירט געווארן פון דער ערשטער סאציאליסטישער שטאט-פארוואלטונג. געהאלפן איבערצופירן לעאנען אין דער פילסודסקי-גימנאזיע,האט מיר מיין פעטער,חיים לייב פאונאנסקי,וואס איז געווען אן אנגעזעענער מיטגליד פונעם שטאטראט,פון דער בונדישער פראקציע.

דאס מיידעלע מיינס,יהודית,אדער דזשוניא,ווי מיר האבן זי גערופן,וואס איז געווען מיט זיבן יאר יינגער פון לעאנען,האט ליב איר לעבעדיקייט,שטיפערשקיים,געלעכטער און גוטמוטיקייט באשיינט אונדזער פאמיליען-לעבן. דער בחור אונדזערער איז געווען א שטילער,א געמיטלעכער. מיין פרוי, וואס האט שוין זייט דעם געבורט פונעם ערשטן קינד,אויפגע-

געבן איר ארבעט אין דער אפטייק,האט זיך שטארק אפגעגעבן מיט די קינדער,בעזארגט פאר זייער פיזישער און גייסטיקער אנטוויקלונג. דאס מיידעלע האט מען שוין צו די דריי יאר אריינגעגעבן אין דער פרעבל-שולע צו די שוועסטער דודאווסקא. אויך איך האב א סך פון מיין פרייער צייט געווידמעט מיינע קינדער: ווינטער בעפירט זיי אויפן אייז זיך גליטשן (אויף קאנסטאנטינער גאס,ווו עס איז געווען דער ליידיקער פלאץ, נאכן אפגעברענטן גרויסן יידישן טעאטער,אדער גאר אינעם גארטן "העלענאוו"). איך פלעג אויך גיין מיט זיי,אין די זונטיק פארמיטאגס, הערן דעם שטאטיקן סימפאניטשן ארקעסטער, וואס פלעגט געבן פאפולערע קאנצערטן אין קאנמערס-זאל אויף נארוטאוויטשא 18. מיטן בחור מיינעם בין איך אויך געגאנגען אויף פוסבאל-מעטשן (שפעטער פלעגט איס מיטנעמען אויף די מעטשן מיין יינגערער ברודער,זיגמונט).

מחוץ דער שולע,האבן די קינדער באקומען ביי א גוטער לערער,לעקציעס פון ענגליש און פראנצויזיש.

מיט דער צייט האבן מיר געדונגען נאך א באקוועמערע און שענערע דירה אויף זאוואדזקא 49,אויפן ערשטן שטאק, (אונטער אונדז האט געווינט דער באקאנטער יידישער פאעט און דראמא-טורג משה בראדערסאן מיט זיין פאמיליע). עס האט זיך פארגרעסערט דער קרייז פון אונדזערע באקאנטע. גאר נאענט מיט אונדז איז געווארן די פאמיליע באהם. זייער זון,לודוויק,איז געגאנגען אין פילסודסקי-גימנאזיע צוזאמען מיט אונדזער זון. זיי האבן זיך ביידע געחברט,איז שוין במילא אויך אונדזער פריינטשאפט געווארן נאענטער,היימישער.

די טאכטער אונדזערע,דזשוניא, האבן מיר אריינגעגעבן אין דער גימנאזיע פון י.אב (אויף זשעלאנא 8). די דאזיקע גימנאזיע איז געווען א מטפחה-גימנאזיע. עס האבן אין איר,אין

די פריעריקע יארן לערענט מיינע שוועסטערס -בערטע און סאניא, און אונדזער בעטער חיים-לייב פאזנאנסקי,איז געווען דער סע-קרעטאר און געשעפטס-פירער פון דער גימנאזיע (אין די ער-שטע יארן איז ער דארט געווען לערער פון בוכהאלטעריע).האט זיך שוין די קליינע אונדזערע געפילט דארט היימיש,ווער זא-גט נאך ווען די מאמע אירע איז געווארן א מיטגליד פון על-טערן-קאמיטעט פון דער גימנאזיע. די טאכטער האט זיך גוט געלערנט,און צוליב איר זארגלאזיקייט און פרייליכקייט גע-ווען דער ליבלינג פון קלאס.

.....

מיין געשעפטס-אונטערנעמונג איז געגאנגען נישט שלעכט. מיין שותף,פרידמאן,פלעגט מערסענס זיין אונטערוועגס.אזוי האט דאס אנגעהאלטן א שיינע פאר יאר. ביז עס האט זיך אנגע-הויבן די אנטי-יידישע באיקאט -פראפאגאנדע,און אויך מיר האבן זי אנגעהויבן צו פילן,מחמת די באיקאט-פראפאגאנדע האט ערשט רעכט זיך פאנאנדערגעפלאקערט אין די פויזנער און פאמארזער-פראווינצן,ווו די"ענדעציע" האט געהאט איר שטארק-סטן אנשפאר. דאס איז די געגענט,וואס פוילן האט צוריקבא-קומען פון די דייטשן לויטן ווערסאלער טראקטאט,און דאס אינ-טערעסאנטסטע דערביי איז דאס,וואס אין די דאזיקע געביטן האט האט די יידישע באפעלקערונג זיך זער ווייניק אנגעזען.

די דארטיקע סוחרים-פאראיינען האבן אויף זייערס א צוזא-מענפאר באשלאסן זיך אנצושליסן צום אנטי-יידישן באיקאט און אונדזערע קונים,וואס זענען דורכויס באשטאנען פון דארטיקע קריסטן,האבן מיין שותף געגעבן אנצוהערענישן,אז זיי וועלן מער נישט קענען קויפן ביי אונדז קיין סחורות.

דאס האט געטראפן נישט נאר אונדז,נאר אויך א סך אנדערע, וואס האבן געפירט זייערע געשעפטן מיט די דאזיקע פראווינצן און עס איז באשלאסן געווארן אנצונעמען קעגנ-מיטלען.

עס איס צוזאמענגעראפן געווארן א גרויסע פארזאמלונג אין רייזענדער-פאראיין (סענקיעוויטשא 3-5) אויף וועלכער עס איז באשלאסן געווארן אפצושטעלן די קרעדיטן ביי די קונים, וואס וועלן זיך האלטן ביים באיקאט,נישט באזוכן זיי און שטערן זיי איינצוקויפן סחורות דירעקט אין לאדזש,ביעלסק און אנדערע האנדלס-צענטערן.

די פארזאמלונג איז געווען א שטורמישע,מיט הייסע דעבאטן און האט זיך פארענדיקט שפעט אין דער נאכט. אויך איך מיטן שוחף זיינען געווען אויף דער פארזאמלונג. דער שוחף מיינער האט געווינט אין א זייטיקער גאס,א ביסל ווייטער פון צענטער,אויף שקאלנא 30. אין יענע יארן האט מען נישט געהאט דעם שליסל פון טויער,נאר מ'האט בעמוזט קלינגען צום סטרוזש (וועכטער) פון הויף,וואס האט בעהאט די פליכט,נאכן גלאק,צו עפענען דעם איינווינער דעם טויער. עס איז שוין געווען נאך צוויי ביינאכט; פרידמאן קלינגט צום סטרוזש,ער קומט נישט אזוי גיך. עס איז דער ערשטער שלאף און אפשר גאר נאך א כוסה. וואוש ער,פרידמאן,געדולדיק. עס גייט אדורך 5-10 מינוט -דער סטרוזש קומט נישט; קלינגט ער ווידער און ווידער אמאל. הייבט ער שוין אן צו קלאפן מיט די פיס אין טויער. עס איז שוין אדורך א האלבע שעה. א ליידיקע גאס, עס עפענען זיך דא און דארטן פענסטער. ביז א שכן פון הויף ווערט שוין אומרויק,און ער גייט צו נאענט צו דער ווינונג פון סטרוזש און ווענקט אים אויף. פארשלאפענערהייט עפנט ער דעם טויער. אבער דערווייל האט זיך פרידמאן,פון דער גרויסער אויפרעגונג,פריער אויף דער שטורמישער פארזאמלונג און איצט ביים טויער,אנגעהויבן צו פילן שלעכט. מ'האט גלייך ארויסגעראפן א דאקטאר,וואס האט פעסטגעשטעלט,אז פרידמאן האט באקומען א הארץ-אטאק,אן אינפארקט,וואס האט אים געהאלטן אין בעט קנאפע דריי חדשים.

מיר האבן שוין געהאט פריער באשלאסן, נישט צו זיין מיסן געשעפט אינאנצן אפהענגיק פון דער פראווינץ, און איינגעפירט אויך א דעטאל-פארקויף פון בעסערע וואלענע מענער און פרויען שטאפן. מיר האבן געגעבן אנאנסן אין די צייטונגען, צוגענומען נאך פערסאנאל און דער דעטאל, דער איינצל-פארקויף האט זיך צו ביסלעך איינגעפירט. פריער, האבן מיר די מיטהילף פון אונדזערע פרויען נישט געדארפט האבן, אבער איצט, וען דער שותף איז קראנק געווארן און האט נישט געקענט מער פארן אויף דער רייזע און איך האב געמוזט אליין ארומפארן צו די פאר-בליבענע קונים אויף דער פראווינץ, האבן אויך ביידע פרויען אונדזערע מיסגעהאלפן אין געשעפט.

א סייל קונים פונעם ראיאן האבן אויפגעהערט צו קויפן ביי אונדז (אויך ביי אנדערע יידן); אנדערע האבן פארלאנט, אז מ'זאל קומען צו זיי אין די אונטערשטע און דאס דורך דער הינטער-טיר. איך האב מיר געלאזט נאר די מער קארעקטע קונים, וואס זענען אפשר אויך געווען אנטיסעמיטן, האבן דאס אבער נישט ארויסגעוויזן. האבן מיר געמוזט לייגן מער אויפ-מערקזאמקייט אויפן איינצל-פארקויף. די פארדינסטן זענען געווארן קלענערע, און מיר האבן געמוזט צוזעהן אונזער לע-בנס-שטאנדארט.

פ י ן ר נ י ט ש נ א

מיר האבן נאך באוויזן א יאר פארן באיקאט צו פארברענגען א זומער אין א שיינעם אפרו-ארט -פיוניטשנא-, וואס ליגט נישט וויים פונעם קוראָרט, קריניצא, אין מערב גאליציע. מיר זיינען געפארן אהין די גאנצע משפחה - די פרוי, ביידע קינ-דער און איך. מיט אונדז זיינען אויך געפארן מיין חבר לא-זאר מאראנץ, מיט זיין פאמיליע. - פון איין זייט האבן מיר געהאט דעם סייך פאפראד, און פון דער צווייטער זייט די פיע-ניני-בערג.

איינמאל,אין א שיינעם פריימארגן, האבן מיר,איך מיט מיך זון,און מארגן מיט זיין זון (זיי זיינען דעמאלט אלט נעווען צו 16 יאר),האבן מיר באשלאסן צו מאכן א שפאציר אין די בערג. די זון האט געשיינט און מ'האט זיך נישט געקענט ריכטן אויף א ראדיקאלער ענדערונג פון וועטער. אפגעגאנגען א שיינע פאר קילאמעטער אין די בערג און געלאזט זיך אויף צוריק,שוין מיט אן אנדער וועג,צו דער באן-סטאנציע נאווי-סאנטש,פון וואנען מיר האבן בעזאלט נעמען די באן קיין פיוו-ניסשנע (צוויי סטאציעס). אויפן וועג האבן מיר נאך געריסן מאלינעס,וואס זענען דארט געווארטן אויף יעדן טריט און שריס. מיסאמאל,באמערקן מיר א שטארקע ענדערונג אין דער לופט: א ווינט,עס קומען אן געדיכטע,שווערער וואלקנס,עס הייבט אן צו בליצן און דונערן.

עס קאפען שוין גרויסע טראפנס רעגן. מיר האבן געפילט,אז מיר קענען אריינפאלן אין א שטורם-וועטער אין די בערג,און, פריער מיט האסטיקע טריס,און שפעטער אין א גאלאפ געלאזט זיך לויפן באלד אראפ,נאר א צוויי-דריי קילאמעטער צו דער באן-סטאנציע. דורכגענעצט ביזן ביין,האבן מיר נאך גליק-לעכערהייט באוויזן צו נעמען דעם צוג קיין פיוונישנע. קוים ליעבעדיקע זיינען מיר אין א האלבער שעה ארום געווען אין דער היים.

עס איז שווער צו באשרייבן,וואס דער שטורם האט דעמאלט אפגעטאן אין דער בעגענט. דאס ערשטע מאל האב איך געזען, ווי עס צעשפליטן זיך די נאסער. דער שטורם און שלאקס-רעגן האבן אנגעהאלטן ביז שפעט אין דער נאכט. הונדערטער בייטער, טעלעפאן און טעלעגראף-סלופעס צעבראכענע האבן זיך געווא-גערט אויף די וועגן. א פארפלייצונג,דער זיך פאראד האט זיך צעבאסן און אנגעמאכט דעם אמתן חורבן: כאסקעס,בערטער, שאף,באלעבאטעשקייסן,האבן זיך געטראגן מיסן האסטיקן שטראם

פון וואסער. אפילו די כאן-שיינע זענען געווען ארויסגעריסן און אויסגעדרייט אויף לאנגע קילאמעטערס.

אינדערפרי, נאכן שטורם, זענען מיר ארויסגעגאנגען פאר דער שטוב און דערזען דעם גרויסן חורבן און געקלערט ביי זיך, אז מיר דארפן "גומל בענשן", ווייל כאפן מיר זיך נישט באצייטנס אויף דעם, וואס עס קומט אן, וואלטן מיר זיכער אלע פיר אומגעקומען אין דעם וועטער-שטורם.

דער שטורם האט אנגעמאכט געוואלטיקע שאדנס און עס האט געדויערט 10 סעק ביז די באן-קאמוניקאציע איז צוריקגעשטעלט געווארן און מיר האבן, גאנצע, נישט באשעדיקטע, געקענט פארן אהיים.

מיין זון פארט שטודירן קיין פראקרייך

דערווייל, האט אונדזער זון פארענדיקט די גימנאזיע און עס איז ביי אונדז געשטאנען די פראגע וועגן זיינע וויטער-דיקע שטודיעס. עס האט אים אינטערעסירט עלעקטראניק, עלעקטראטעכניק. ער האט געשיקט זיינע פאפירן קיין ווארשע אין פאליטעכניקום, אבער גלייכצייטיק אויך קיין פראנקרייך, אינעם אוניווערסיטעט אין נאנסי, ווייל עס איז געווען א גרויסער ספק צי אין ווארשע וועט מען אים, ווי א יידן, אויפנעמען. אויך זיין חבר לודוויק באהם האט געענדיקט צוזאמען מיט אים די גימנאזיע. זיין פאטער, מיין פריינט הערמאן באהם, האט אונדז פארגעליגט, אז מיר זאלן ביידע יינגלעך שיקן קיין ענגלאנד, אין א אוניווערסיטעט אין מאנטשעסטער. אזוי ווי ער, באהם, איז אלע יארן געשטאנען אין געשעפטלעכע פארבינדונגען מיט ענגלאנד און געהאט דארט א סך גוטע פריינט, איז ער געווען איבערצייגט, אז ביידע סטודענטן וועלן אריינקומען אין א גוטער סביבה און זיינע פריינט וועלן זיי אויך זיין בייהילפיק, ווען דאס וועט זיין נייטיק.

א פלאן איז דאס געווען א גוטער,אבער אין ענגלאנד האט דאס לערנען אין אוניווערסיטעט,בעדארפט קאסטן מער ווי דא-פלם,ווי אין פראנקרייך. אויך מיין זון איז געווען שטארקער אין דער פראנצויזישער שפראך,ווי אין דער ענגלישער,האט ער אויסגעקליבן נאנסי,אין דרום פראנקרייך,נישט וויים פון דער שווייצערישער גרענץ.

דאס ווארשעווער פאליטעכניקום האט אים,ווי מיר האבן דאס פארגעפילט,אפגעזאגט,און אונדזער זון האט זיך געגרייט צו פארן קיין פראנקרייך. עס האט שוין דעמאלט איבער אייראפע געשוועבט די מלחמה-שרעק. היסלער-דייטשלאנד איז געווארן וואס אמאל חוצפהדיקער. עס האט זיך אנגעהויבן דער שטרייט מיט טשעכאסלאוואקיע ווענן די סודעטן.

קורץ פאר מיין זונס ארויספארן,האב איך מיט אים געהאט א בריייטערן געשפרעך ווענן דעם מעגלעכן מלחמה-אויסברוך און אים אנגעזאגט,אז אויב אויך פראנקרייך וועט אריינטרע-טן אין דער מלחמה,זאל ער זוכן דעם וועג אין דער שווייץ, וועלכע וועט אפשר בלייבן נייטראל,ווי בעת דער מלחמה פון 1914. איך האב אים מיטגענעבן די אדרעסן פון דער גאנצער משפחה אונדזערער,וואס געפינט זיך אין פארשידענע לענדער אין דער וועלט,מיט וועלכער ער דארף זיך שטעלן אין קאנטאקט. איך האב אים אויך געזאגט,אז דער גורל זיינער קען אמאל זיין דערזעלבער,ווי מיינער אין דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען איך בין געבליבן אין רוסלאנד אליין,אפגעריסן פון דער פארבליבענער גאנצער משפחה אין לאדזש,און איך בין געווען טאקע נאך א פאר יאר צוריקגעקומען אהיים.

די שטימונג אין פוילן און אין דער גאנצער וועלט איז שוין געווען געווג אן אנגעצויגענע און מ'קען זיך פארשטע-לן מיט וואס פארא שווער הארץ מיר האבן זיך געזעגנט מיט אונדזער ליבן זון. גאר שטארק האט דאס איבערגעלעבט מיין

פרוי. זי האט געהאט א ספעציעלע מוטערלעכע שוואכקייט צום זון, אפשר דערפאר נאך, וואס ער איז געווען דער בכור, דערצו איז ער געווען זייער א געמיטלעכער, א צוגעלאזענער, א ליב-לעכער. זי האט אים אויסגעשמאס אין וועג אריין מיט דעם בעסטן און שענסטן און האט אים צוגעזאגט אפט צו שיקן גוטע, געשמאקע פעקלעך (די ווורשט-פירמע "דישקין" האט געהאט א דערלויבעניש צו שיקן קיין אויסלאנד קליינע פעקלעך פון אירע אויסארבעטונגען).

מיט מיין זון איז געפארן קיין נאנסי אויך זיינער א חבר ראזענבערג, א שילער פון דער ערשטער גימנאזיע, אין וועלכער מיין זון האט געלערנט, וועמענס עלטערן מיר האבן אויך גע-קענט. שוין פון די ערשטע בריוו פון זון, האבן מיר געזען, אז זיי האבן זיך ביידע צוזאמען נישט שלעכט איינגעארדנט; זיי האבן באקומען צוזאמען א צימער אין אוניווערסיטעטס-הויז, האבן זיך איינגעטיילט מיט זייער הויז-ארבעט. גלייכ-צייטיק האט אונדזר זון געשריבן, אז זיי לעבן זיך שנעל און גוט איין אין דער ארומיקער סביבה-סטודענטן-פראנ-צויזן און פון אנדערע לענדער.

מיט אונדזער זון, זענען מיר די גאנצע צייט געשאנען אין א פערמאנענטן קאנטאקט. אויך ער האט נאכגעפאלגט די ערנסטע לאגע אין וועלכער עס געפינט זיך אייראפע און האט גוט געדענקט דעם אנזאג מיינעם ווי ער זאל האנדלען אין פאל פון א מלחמה-אויסברוך. ער האט אונדז געשריבן, אז ער האט זיך דארט אין נאנסי, אין אוניווערסיטעט, באפריינדעט מיט א סימפאטישן פראנצויזישן סטודענט, וועמענס עלטערן עס זענען געווען פארמערס, און דער דאזיקער סטודענט האט מיין זון מיט זיין חבר ראזענבערג, פארבעטן צו זיך אויף די צוויי חדשים, זומער-וואקאציעס. דאס איז שוין געווען אין חודש יוני 1939. אבער די עלטערן פון זייער פראנצויזישן חבר

האבן נישט מסכים געווען,אז ער זאל ברענגען צו זיי צוויי פרעמדע סטו דענטן,און ס'איז דעריבער געשטאנען פאר ביידע כחורים דאס פראבלעם ווי‌הין טוט מען זיך אהין אין די צוויי זומער-חדשים. האט זיך מיין זונס חבר,ראזענבערג,פארגלומט אנצוקלינגען צו זיינע עלטערן קיין לאדזש,און אויסהערן זייער מיינונג.

ביים טעלעפאן איז געווען זיין מוטער,און זי האט אים געזאגט,אז זי בענקט נאך אים,און אז ער זאל אהיימקומען. און מיין זון,נישט וועלנדיק כלייבן אליין,האט אויך ער טעלעפאנירט אהיים. איך בין גראד געווען אויף א זיצונג אין "ארט" און ווען איך בין אהיימגעקומען,האט מיר מיין פרוי דערציילט,אז אונדזער לעאן האט מיט א שעה צוריק געדעדט מיט איר דורכ'ן טעלעפאן פון נאנסי,און איר דערציילט, אז זיין חבר ראזענבערג פארט אהיים,און אז ער כלייבט אליין און אז ער וואלט אויך געווואלט אהיים קומען אויף די זומער-וואקאציעס; ער געדענקט גוט,וואס דער טאטע האט אים אנגעזאגט,אבער ס'איז נישט אנצונעמען,האט ער געזאגט,אז די מלחמה שטייט שוין בייַ דער טיר. ער בענקט אהיים און וועט אין אויגוסט צוריקפארן קיין נאנסי. א מאמעס הארץ איז לייבט ווייך צו מאכן - האט זי אים געגעבן איר הסכמה. און אויפן דריטן טאג זיינען ביידע כחורים בעקומען צוריק קיין לאדזש. די פרייד,פארשטענדלעך,איז געווען א גרויסע. אבער קיין נאנסי איז ער שוין צוריק נישט געפארן.

ערב מלחמה 1939 ; דער ריבענטראפ-מאלאטאוו-אפמאך

דערווייל איז געקומען דער סרויערויק-באקאנטער מינכען-אפמאך,ווו ענגלאנד און פראנקרייך האבן אריסגעוויזן זייער נאכגיביקייט צו היטלערס חוצפה. באלד נאכדעם דאס באזעצן די סודעטן, שפעטער עסטרייך און נאכמער,די אנגעצויגענע באציונגען צווישן דייטשלאנד און פוילן וועגן דעם דאנציק-

קאריזאר. גלייכצייטיק זיינען אנגעגאנגען די אנטי-יידישע
ארויסטרעטונגען און אנטי-יידישע געזעצן אין דייטשלאנד
גופא,דאס ארויסשיקן א פאר צענטליק סויזנס פוילישע יידן
פון דייטשלאנד,וועלכע פוילן האט אנפאנגס נישט געוואלט
אריינלאזן אין לאנד אריין און זיי זענען אין שווערע,בי-
סערע באדינגונגען געבליבן שטעקן אין דעם פוילישן גרענעץ-
שטעטל - זבאנשין. דער געשאפענער אנטי-דייטשער קאמיטעט
האט מיט דער הילף פון "דזשאינט",געשיקט אהין הילף,מענטשן,
דאקטוירים; מ'האט בעדארפט זארגן פאר די קינדער,עלטערע
מענטשן און קראנקע. די שטימונג אין לאנד,און דערהויפט
צווישן דער יידישער באפעלקערונג,איז געווארן וואס אמאל
שווערער,גדיכטער. די פוילישע רעגירונג האט געגלויבט,אז
מיט דער פארשטארקטער אנטיסעמיטישער פאליטיק וועט זי גוטא
חן זיין ביי היטלערן,האט זי פארשטארקט איר באיקאט-פאלי-
טיק לגבי די יידן,און בכלל,וואס אמאל מער אריינגעפאלן
אין אן אפהענגיקייט און צעמישענישן.

דערווייל האבן ענגלאנד און פראנקרייך געפירט אונטער-
האנדלונגען מיט סאוועט-רוסלאנד,אז מ'זאל צוגרייטן א גע-
מיינזאמען ווידערשטאנד קעגן היטלער-דייטשלאנדס פארריסע-
קייט און אגרעסיע-חשק. דייטשלאנד ליגט צווישן פראנקרייך
און פוילן-רוסלאנד און מ'דארף היטלערן קלאר געבן צו פאר-
שטיין,אז אין פאל פון אן אנגריף אויף פוילן,אדער אויך
פראנקרייך,נועט דייטשלאנד זיך אנטרעפן אויף א געמיינזא-
מען שטארקן מיליטערישן ווידערשטאנד.

ווי עס האט זיך שפעטער ארויסגעוויזן,האט דער כיטרער
סטאלין בעפירט גלייכצייטיק בעהיימע אונטערהאנדלונגען מיט
איינעם און דעם אנדערן צד,סיי מיט ענגלאנד-פראנקרייך,סיי
מיט היטלער-דייטשלאנד. און עס איז בעקומען צום טרויעריק-
בארימטן ריבענטראפ-מאלאטאוו-אפמאך,וואס האט איבערראשט די

גאנצע וועלט,און פאר אלעמען די יידן אין פוילן און דייטשלאנד. סאוועט-רוסלאנד האט,אלס א פארעמפערונג פאר דער אויסטערליטשער האנדלונג אירער,דערקלערט,אז אין די אונטער-האנדלונגען אירע מיט ענגלאנד-פראנקרייך און פוילן וועגן דעם פאקט קעגן דייטשלאנד,האט פוילן זיך אפגעזאגט,אין פאל פון אן אנגריף מצד דייטשלאנד,אדורכצולאזן זי סאוועטישע ארמיי דורך איר טעריטאריע. דאס איז געווען נישט מער,ווי א מאקאוויעליסטישער תירוץ,ווייל גראד פארקערט - דייטשלאנד האט באדארפט אין מלחמה-פאל פריער דורכמארשירן פוילן,אייר זי וואלט געקענט צוקומען צו די גרענעצן פון רוסלאנד.

און עס איז געקומען צו א יד אחת פון צוויי קעגנזעצלכע רעזשימען,אין חוך פיינסלעכע צווישן זיך רעזשימען,וואס האבן ביידע געשטרעבט צו א וועלט-באהערשונג און וועלכע זענען נאך מיליטעריש נישט געווען אינגאנצן גרייט דערצו. סטאלין האט זיך נאך געפילט שוואך צו דעם פארמעסט און האט געוואלט געווינען צייט,האבן א "פערעדישקע",ווי זיינע מענשן האבן דאס אנגערופן,אבער גלייכצייטיק האט ער געשטעלט זיין קארט אויף דעם,אז אין דער מלחמה צווישן ענגלאנד-פראנקרייך-פוילן פון איין זייט,און דייטשלאנד,פון דער אנדערער זייט,וועלן די צדדים ווערן שטארק אפגעשוואכט און... דעמאלט,וועט דאס קאמוניסטישע רוסלאנד,די כלומרשט נייטראלע מלוכה,קענען באר גענישן פון דער געשאפענער וועלט-לאגע און דער קאמוניזם וועט האבן א פרייען וועג צו דער באהערשונג פון דער וועלט.

ווי די זאכן האבן זיך אויסגעשפילט,איז אלעמען גוט באקאנט. היטלער האט אויסגענוצט דעם פאקט מיט סטאלינען און שוין דעם 1-טן סעפטעמבער 1939 איז פוילן פון מערב-זייט געווארן באזעצט פון דייטשן מיליטער און פון מזרח - מיטן רוסישן מיליטער. אלץ איז צוגעגאנגען‌לויט דעם ריבענטראפ-

מאלאטאוו-אפמאך. - פוילן האט אויפגעהערט צו עקזיסטירן, איז געווארן חרוב און פארוויסט.

דעם גרעסטן קרבן אויף דעם דאזיקן מלחמה-מזבח האט גע-געבן דאס יידישע פאלק. און מיט א רויקן געוויסן קען מען זאגן, אז אין דעם גרויסן חורבן אונדזערן, אין דעם מאקאברי-שן פארלירן פון זעקס מיליאן אומשולדיקע יידישע נפשות, דער-ביי, דעם שעפערישסטן טייל זיינעם - דאס פוילישע יידנטום - טראגן די פאראנטווארטלעכקייט ביידע, סיי היטלער-דייטשלאנד, סיי סאוועט-רוסלאנד.

ביידע שותפים, היטלער און סטאלין, האבן זיך אבער פאררעכ-נט: היטלער האט געגלויבט, אז ענגלאנד און פראנקרייך וועלן אויך דאס מאל, ווי עס איז געווען דער פאל מיט עסטרייך און שפעטער -טשעכאסלאוואקיע, אפקומען מיט נאטעס און פראטעסטן און צום סוף אקצעפטירן אויך די נייע אקופאציע. - עס האט זיך אנגעהויבן די אייראפעישע מלחמה. -

סטאלין ווידער האט, ווי שוין געזאגט, געדארפט האבן א לענגע-רע "פערעדישקע", אויף צו קענען פארדייען די באזעצונג פון די דריי באלטישע געביטן: לעטלאנד עסטלאנד און ליטע, ווי אויך צו קענען צוגרייטן זיך צום איבערפאל איבער דעם פאר-געשריטענעם, דעמאקראטישן פינלאנד. שנעל אבער האט היטלער פאראטן זיין שותף און נאכן אפפארטיקן זיך מיט די אייראפעישע לענדער, געגעבן א באפעל אריינצומארשירן אין סטאלינס אימפעריע, און אן גרויסע שווערקייטן איז ער דערגאנגען גאר שנעל, העט אזש צו די טויערן פון מאסקווע.

און אזוי האט זיך צעצונדן דער העלישער פייער פון פאר-ניכטונג און אומקום פון צענטליקער מיליאנען מענער, פרויען און קינדער, כמעט איבער דער גאנצער וועלט.

עס איז שווער צו באשרייבן, דערמאנען זיך דאס אלץ, וואס מיר, די מיטצייטלער, האבן דורגעמאכט, איבערגעלעבט אין דער

דאזיקער טראגיש-גרויזאמער ציים. וועגן דעם זענען שוין פארעפנטלעכט בעוואלד הונדערטער ביכער, אפהאנדלונגען; זכרונות פון איינצלנע מענטשן, וואס האבן דערציילט עפיזאדן פון דעם אומקום פון די יידן אין די יידישע שטעט און שטעטלעך, פון די צרות און נגישות, וואס מ'איז אויסגעשטאנען אין די געטאס, פון איין זייט פון די בלוסדורשטיקע דייטשן און פון דער אנדערער זייט, פון דעם דייטשס מיטהעלפער: פאליאקן, אוקראינער און ליטוינער, און נאכמער וועגן די קאנצענטראציע-לאגערן מיט די קאלך-אויזונס, ווו מ'האט אומגעבראכט, פארגאזט אומשולדיקע מיליאנען יידן (אויך אנדערע פעלקער).

נישט יעדער איינער באזיצט דעם כוח צו לייענען די חורבן-ליטעראטור; עס קען זיך אויך בייַ קיינעם נישט לייגן אויפן שכל, אז אזעלכע מערדערייען האבן בעקענט פאסירן אין אונדזער יארהונדערט, אז דער ציוויליזירטער מענטש, דאס קולטור-פאלק, די דייטשן, זאלן האבן געפאלן צו דער מדרגה פון די וויילדע האטענטאטן. אבער דער פאקט, בלייבט פאקט - דאס האט באוויזן היסלער מיט אלע זיינע מיטהעלפער, און עס מוז בלייבן אלס א זכר פאר אלע קומענדיקע דורות - נישט צו פארגעסן און נישט פארגעבן די דייטשן זייערע פארברעכנס און רציחות.

אויך איך, מיט מיין משפחה, האבן מיטגעמאכט די דאזיקע גרויזאמע ציים, פריער אין לאדזשער געטא און שפעטער אין דייטשלאנד, אין פארשידענע קאנצענטראציע-לאגערן.

אין מיינע זכרונות-באשרייבונגען, וועל איך זיך באמיען זאכלעך און קאנצענטרירט אריסצוברענגען אויפן פאפיר די דאזיקע ביסער-שווערע חורבן-ציים פון די יארן 1939-1945, ווו דאס גאנצע יידישע לעבן איז וואנדאליש צעשטערט און פארווישט געווארן, וועלן דאס גאנצע בליענדיקע און שפעריגע יידיש לעבן אין פוילן איז אונטערגעגאנגען און א סייל פון די גראסערע יידן זיינען אריס פון דער מלחמה פסיכיש

און גייסטיק צעבראכענע.

איך שרייב מיינע זכרונות 35 יאר נאך דעם גרויסן אומ-גליק אונדזערן,און איך שטעל פעסט,אז ס'איז נייטיק בסדר און וואס מער צו שרייבן און דערמאנען וועגן דער דאזיקער מאקאבריישער ציים,און דערהויפט,מיר,די על פי נס געראטעוועטע, וויל אס טרעטן שוין ארויס אין איצטיקן דייטשלאנד גרעסטע ארגאניזירטע גרופעס,וואס טהנען,אז די יידן טראכטן אויס אויף דייטשלאנד "נישט געשטויגענע און נישט געפלויגענע גרויל-געשיכטעס". זיי,די דייטשן,לייקענען בכלל וועגן דער דעם,אז עס האבן עקזיסטירט גאז-קאמערן,פון פארברענען לעבע-דיקע מענטשן,און ווילן איינרעדן דער וועלט,אז די יידן האבן אין דער מלחמה פארלוירן נישט מער ווי א הונדערט פופציק טויזנט מענטשן,און נישט די רייזיקע צאל פון זעקס מיליאן.

א באזונדער קאפיטל זענען די יידן,וואס די אומטענדן האבן זיי געסריבן,ביים מלחמה-אויסברוך,קיין מזרח,קיין סא-וועט-רוסלאנד. אויך זיי האבן מיטגעמאכט דארט אלערליי פיי-ניקונגען און נגישות,פארשידענע שלעק און מאסערנישן. אויך דאס אפיציעלע סאוועט-רוסלאנד לייקענט וועגן דער גרוי-סער צאל יידישע מארטירער,וואס זענען אומגעקומען אין די רוסישע קאצעט-לאגערן,סיביר,קאמא,ווארקוטא,און אנדערע צוואנ-גס-פארשיקונגס-לאגערן. וועו נישט דער סיקארסקי-אפמאך,וואס האס דערמעגלעכט א גרעסערע טייל פוילישע-פליטים-יידן צו פארלייכטערן זייער לאגע,איז צו צווייפלען צו עס וואלט זיך אימיצער געראטעוועט פון די סטאליניסטישע לאפעס און דעם סאוועטישן רעזשים.

א באזונדערן פלאץ אין דעם יידישן מארטירערטום בשעת דער לעצטער מלחמה פארנעמען די אלע,וואס האבן געזוכט זיי-ער רעטונג אויף "אריש" פאפירן,אדער אין די בונקערס. דער טויס איז זיי שטענדיק געשטאנען פאר די אויגן,

זיי זיינען יעדע רגע אויסגעשטעלט געווען אויף דער בעפאר דערקענט,געמטרט אדער אנטדעקט צו ווערן.

א קליינער פראצענט פון זיי האט זיך געראטעוועט און די גרעסטער טייל פון זיי,ווערט נאך אנאנד פארפאלגט פון גרויליקע קאשמארן פון יענער פינסטערער צייט.

רעדנדיק ווענן דער מלחמה-צייט,וואלט מען באדארפט זיך בריסטער אפשטעלן אויף די הצראישע יידן-אויפשטאנדן אין די פארשידענע געטאס און לאגערן,און נישט וויניקער ווענן דעם פארטיזאנער-לעבן אין די וועלדער און פושטשעס און זייערע העלדישע טאטן קענן די דייטשן,אבער דאס ליגט שוין נישט אין ארבייט פון מיינע פערזענלעכע איבערלעבונגען.

מ'דארף ביידע פארברעכער-לענדער - היטלער-דייטשלאנד און סאוועט-רוסלאנד - ביי יעדער געלעגענהייט דערמאנען און איבערחזרן זייערע פארברעכנס און זיגד לגבי דער גאנצער מענטשהייט און נאכמער לגבי די שוצלאוז יידן,און נאכמער דארף מען דאס דערמאנען און אויסזעצן סאוועט-רוסלאנד,וואס וויל זייט איר אנטשטיין אייגנרעדן דער גאנצער וועלט,אז נאר זיי זיינען די אמתע קעמפער און פאן-טרעגער פון זעלקער-ליבע און הומאניזם.

ווי געזאגט,איז טוין נאר א סך געשריבן געווארן ווענן יענער אומגליקלעכער צייט פון די יארן 1930-1950. אבער יעדער איינער,וואס האט נאך עפעס וואס צוצוגעבן צו יענע גע-שעניש אין אלגעמיינעם און נאכמער אין יידיש לעבן,דארף ער דאס טאן. - דער זכרון ביי מיר ארבעט נאך גוט; דערצו האב איך געוויסע עפיזאדן פון מיין לעבן,אין פארלויף פון די לעצטע 25 יאר פארעפנטלעכט אין פארשידענע אויסגאבעס, גלויב איך,אז איך וועל די הייליקע ארבעט מיינע בשלימות דורכפירן.

.....

מלחמה; מ'גיט צום מזרח

עס האבן זיך גלייך ביים מלחמה-אויסברוך א לאז געטאן דורך פארשידענע וועגן קיין מזרח גאנצע פאמיליעס,דערהויפט די,וואס האבן געשטאמט פון די קרעסן. אונזער פאטער,וואס איז געווען אן אפטימיסט,האט געטענהט,אז ער בעפינט נישט פאר נייטיק צו פארלאזן לאדזש. די מלחמה קען לאנג נישט דויערן,האט ער געזאגט,ביי די היינטיקע באוואפענישן מוז שנעל קומען א סוף -אהין,אדער אהער. ער האט אונדז דערמאנט די געשעענישן פון דער ערשטער מלחמה - ווי שלעכט עס האבן אפגעשניטן די, וואס האבן פארלאזט זייערע הייזער. דא,האבן מיר נאך אונדזערע הייזער,אן אייגן בעס,און אין מאמענט,ווען מ'רירט זיך פון ארט,ווערט מען א נע-ונדניק.

דער אמתער מאסן-געלויף האט זיך ערשט אנגעהויבן דעם 5-טן סעפטעמבער,ווען פון פוילישן געביראל-שטאב איז דורך ראדיא געקומען אן אויפרוף,אין דער נאכט פון 5-טן אויפן 6-טן סעפטעמבער,אז פוילן שטעלט א ווידערשטאנד,און אלע מענער,וואס זענען נאך פעיק צו טראגן א ביקס,ווערן גערופן צו פארלאן זייערע הייזער און לאזן זיך קיין מזרח,ווו עס וועלן קאמפלעטירט ווערן די פוילישע פולקן מיליטער.

די ידיעה האט זיך שנעל פארשפרייט איבער דער שטאט; די גאסן זענען מיטן דער נאכט געווארן פול מיט מענטשן. פרויען האבן,פשוט,ארויסגעטריבן זייערע מענער און דערוואקסענע זין צו גיין צום מזרח. זיי האבן געטהנעט,אז פרויען וועט דאך דער דייטש נישט טשעפען און פאר די מענער איז א געפאר צו בלייבן אין שטאט. עס האט זיך געשאפן א פסיכישע פאניק,מ'האט שוין געהאט פון פריער צוגעגרייט פלעצאקעס (רוקזעק)מיט דעם נייטיקסטן. האט זיך די מענלעכע באפעלקערונג בעלאזט אין וועג ארייז אויפן וועג קיין ווארשע. לאדזש איז געווען פארבונדן מיט ווארשע דורך פארשידענע וועגן,שאסייען.

אויך איך מיט מיין זון,לאזן מיר זיך אין וועג אריין. מיר רעדן זיך אפ מיט דער פרוי,אז אויב אויך די פרויען וועלן דארפן פארלאזן די היימען זייערע,זאל זי מיט דער מאכטער אונדזערער פון 12 יאר,זיך לאזן אין וועג אריין און האבן אין זינען צו דערגרייכן די שטאט קיעוו (אוקראינע, ווו עס האט געווינט אירס א שוועסטער),,און דארט וועלן מיר זיך טרעפן.

איך באב מיך געוואלט טעלעפאניס פארשטענדיקן מיט מיינע עלטערן,מיט מיינע בריידער,אבער עס איז אוממעגלעך געווען צו באקומען א טעלעפאנישע קאמוניקאציע. עס הייבט שוין אן צו טאגן,דורכן פענסטער זעען מיר אויף דער גאס געדיכטע מענטשן-מאסן. עס פארן וועגענער,פורן אנגעשטאפטע מיט זעק און פעק. עס ווילן זיך דורכשטופן פויערים מיט זייערע דארפס-וואגנס, מיט זייער האב און גוטס,מ'פירט בהמות,פערד און עס וואקסט דער פסיכאז - גיין צו מזרח צו.

איך מיטן זון מיינעם,קומען מיר צו צו דער פעסריקאווער גאס; מיר שטופן זיך דורך דער מאסע און קומען צום נומער 60, ווו עס ווינען מיינע עלטערן. ביים סויער שטייט מיין טאטע - א צעבראכענער,די מאמע א פארווייגנטע,און זאגן מיר,אז בייי-דעיינגערע בריידער מיינע,מארק און זיגמונט,זענען נאך מיט א 30-40 מינוט פריער ארויס פון דער היים. זיי ביידע זיי-נען מיליסער-רעזערוויסטן און האבן זיך אויך געלאזט אויפן וועג קיין וואשע; דער טאטע האט שוין אויך בעהאט א ידיעה פון מיין עלטערן ברודער,ארנאלד,אז ער איז שוין אויך אונ-סערוועגס קיין וואשע.

הויפט-וועגן קיין וואשע זיינען געווען עטלעכע,אלע זע-נען שוין אבער געווען פארשטאפט. און די מאסע מענטשן האט אנגעהויבן צו גיין מיט זייסיקע וועגן. אין א גרויסער מאס אויך צוליב דעם, וואס עסקאדרעס דייטשע אעראפלאנען זיינען

געפלויגן איבער די הויפט-וועגן און אראפגעווארפן צינד-
באמבעס און אנגעמאכט א חורבן צווישן דעם המון פליטים.
אין די הימלען האט זיך געטראגן דער געשריי,דאס קרעכצן און
יעכצן פון די פארוונדעטע. מען האט געזען מתים אויף יעדן
טריט,געפאלענע פערד,קי.

איך מיטן זון,זיינען מיר געגאנגען מיט דער מאסע מיטן
ברוטשעזשינער וועג. איך האב שוין אנגעהויבן צו קלערן וועגן
לאזן זיך ניין אויף צוריק קיין לאדוש. כ'האב זיך מישב
געווען מיט מיין זון,אבער ער האט געהאלטן פאר מעגלעך,אז
די מאמע,מיט דער שוועסטער,זענען שוין אויך ארויס און גייען
אונדז נאך,בכדי צו טרעפן זיך ...אין קיעוו. אבער אויף צו-
ריק לאזט אויך ניסט גיין די געדיכטע מאסע מענטשן,וועגענער,
פורלעך,וואס שטראמט פאראויס. מיר זיינען שוין ארום פונעם
הויפט-שאסיי,וואס פירט קיין כוטעזשין. מ'זעט אויך מאמעס,
טאטעס,וואס טראגן זייערע קליינע קינדערלעך אויף די הענט.
עס וואלגערן זיך אוועקגעווארפענע פלעצאקעס,וואליזקעס,מאנ-
טלען,וואס זענען אין וועג שווער געווארן צו טראגן.

ענדלעך,האבן מיר זיך א זייגער צוויי בייסאג דערנענטערט
צו דער שטאט בוטעזשין. אן ארבעטס-שטעטל,וואס איז געווען
באקאנט איבער פוילן,און נאכמער איבערן אמאליקן רוסלאנד,
ווו די מערהייט פון אירע איינוווינער האבן געהאט שנייידער-
ווארשטאטן און קאנפעקציאנירט דערהויפט מענער-אנצוגן,מאנ-
טלען. עס זענען דארט אויך געווען אייניקע גרויסע קאנפעק-
ציע-פאבריקן,ווי א שטייגער די פירמע שוסטענבערג און זיגמונ-
סאוויטש,ווו עס זענען געווען באשעפטיקט א פאר הונדערט
שניידער-ארבעטער,מערסטנס יידן.

איך האב אין בוטעזשין געהאט א פאר באקאנטע פאמיליעס
און כ'האב גערעכנט ביי עמיצן פון זיי זיך א ביסל אויסרוען
און זוכן די מעגלעכקייט אויף צוריק צו גיין קיין לאדוש.

אבער פון דער ווייסנס האבן מיר געזען א שרעקלעך בילד - די שטאם איז געשטאנען אין פלאמען. פון דער שטארקער היץ האבן געפלאצט די שויבן אין די הייזער,און מ'איז געגאנגען פשוט אויף גלאז. איך האב זיך נאכגעפרעגט נאך אונדזערע באקאנטע -די דיאמאנטס-,דערשלאגן זיך צו זיי; דא זיינען מיר געווויר געווארן,אז דער גאנצער וועג קיין ווארשע איז פול מיט פוילישע מענטשן,אבער די דייטשן זיינען שוין ווייט פארויסגעגאנגען מיט זייערע הארמאטן,פולעמיאטן און עס האט נישט קיין זין פאר אונדז ווייטער צו גיין.

מ'האט ביי זיי עפעס איבערגעכאפט,זיך א ביסל אויסגערוט. מיט אמאל האט זיך דערהערט א שטארקער ארטילעריע-פייער און דער עולם איז געלאפן באהאלטן זיך אין די קעלערס. איך מיט מיין זון,ווי אויך אונדזערע פריינט,די לעווס,זענען געבליבן אין א שמאלן קארידאר,וואס האט געפירט צו איינעם פון די קעלערס.

קעגנאיבער,בלויז איבער דער גאס,האט געברענט די גרויסע פארבריק פון שטענבערג און זיגמונטאוויסס. די שרפה האט שוין געהאלטן ביים אויסלעשן זיך,אבער די היץ,וואס האט זיך געטראגן פון דארט,איז געווען נישט אויסצוהאלטן. לעוו האט אונדז דורך הינטער געסלעך אריינגעפירט אין א צוויים ארט,צו זיינעם א שוואגער. דארטן זיינען מיר געבליבן א נאכט און א טאג,געשלאפן אויפן דיל אין די קליידער.

דערווייל האבן די דייטשן באשטימט א קאמאנדאנט איבער דער שטאט,וועלכער האט אלע פרעמדע,אויך אונדז,געגבן א שיין, מיט וועלכן מיר האבן געקענט צוריקגיין קיין לאדזש. פאליא-קן האבן ארגאניזירט פערד-און-וואגן-קאמוניקאציע קיין לאדזש און די לעווס האבן אונדז צוגעהאלפן צו באקומען די מעגלעכ-קייט צו קריגן זיך-פלעצער אין אזא בריטשקע און אין א פאר שעה (18 קילאמעטער) ארום האט אונדז דער פוילישער באלעגאלע

אראפגעלאזט ביים אנפאנג פון דער פעטריקאוועך גאס.

מיר זיינען נישט געגאנגען צו זיך אין שטוב אריין,אויף זאוואדסקע,זייענדיק זיכער,אז די פרוי מיט דער טאכטער זע- נען נישטא. מיר זיינען פארזארגט צוגעגאנגען אויף פעטרי- קאוועך 60,צו מיינע עלטערן. זיי האבן זיך שטארק דערפרייט, דערזעענדיק אונדז,און ביי זיי האבן מיר זיך אויך דערוווסט אז מיין פרוי מיט דער טאכטער,האבן זיך טאקע גלייך נאך או- נדז געלאזט אין וועג אריין,אבער נאך דעם זעלבן טאג צוריק- געקומען. זיי זיינען באר ווייט פון דער שטאט נישט אוועק- געגאנגען. מיטן וועג איז געווען אוממעגלעך צו גיין,האבן זיי זיך אוועקגעזעצט אויסרוען. צופעליק האט זיי באטערקט מיין עלטערער ברודער,וואס איז אויך ווייט נישט אוועק,און ווען די דייטשן האבן אויף א שסיקל צייט אויפגעהערט צו שיקן באמבעס פון די אראפלאנען,האט ער דורך זייטיקע וועגן געזוכט דעם וועג אהיים. דערזעענדיק מיין פרוי מיט דער טאכ- טער,האט ער זיי אויפגעקלערט,אז עס האט נישט קיין זין צו גיין ווייטער,ווייל די דייטשן זיינען שוין ווייט פארלאפן די פאלאקן,און אז ער איז סיף איבערצייגט,אז אויך איך מיטן זון וועלן אויך באלד צוריקקומען. זיינען זיי שוין אין דרי- ען צוריקגעגאנגען. עס איז זיי נישט אזוי לייכט אנגעקומען דאס צוריקגיין ; א סך פון די מענטשן,וואס זיינען געגאנגען פאראויס האבן זיי געזידלט,אנגערופן מיט די מיאוסטע ווערטער. נאך דעם זעלבן טאג,פארנאכט צו,זיינען זיי געקומען צו מיינע עלטערן.

איך בין שוין געווען אזוי פיזיש און מאראליש אויסגעשעפט, אז איך האב געבעטן מיין שוועסטער בערטא,זי זאל צוגיין צו מיר אהיים און ברענגען אהערצו מיין פרוי מיט דער טאכטער. מ'קען זיך פארשטעלן די גרויסע פרייד אונדזערע,ווען מיר זענען אלע ווידער געווען צוזאמען.

מיינע ביידע יינגערע ברידער,מארעק און זיגמונט,וואס זיינען אלויס פון דער שטוב מיט א קנאפער שעה פאר אונדז, האבן באוויזן דערשלאגן זיך קיין וואַרשע. זיי האבן מיטגע- מאכט די דייטשע באלאגערונג,די שלאכטן,די באמבארדירונגען, געליגן אין די קעלערס און זיינען אהייט געקומען ערשט אין א חודש ארום.

* *

מיט ווייטיק מוזן מיר זיך מודה זיין,אז מיר,וועלכע זענען דערצויגן געוואָרן אין גייסט פון מענטשלעכקייט,ברודערלעכ- קייט,הומאניזם,גראד מיר האבן נישט דערשאצט די טיפקייט פון רשעות,אויף וועלכער מענטשן זיינען פעיק און אויך נישט געגלויבט אין דער שפלדיקייט פונעם גרעסטן סייל פון די דע- מאקראטישע רעגירונגען און פעלקער. די פירער פון די דעמא- קראטישע לענדער האבן נישט געפונען אין זיך בענוג כח און ווילן צו סאן עפעס ממשותדיקס אויף צו ראסעווען אונדז,די ערשטע נאצישע קרבנות.

דערווייל האבן שוין די דייטשן באוויזן אלויסצווויזן זייערע וועלפישע ציינער לגבי דער יידישער באפעלקערונג. גלייך נאך זייער אריינקומען קיין לאדזש,האבן זיך אנגע- הויבן פאר דער יידישער באפעלקערונג די באקאנטע גזירות. פריער געלע לאסטס,צוואנגסארבעט,קאנפיסקאציע פון פארמעגנס, שפעטער דאס אלויסטרייבן פון די ווויינונגען,צונעמען אלע קוואלן פון פרנסה.

עס איז שוין געווען הארבסט 1939. וועד עס האט געהאט די מעגלעכקייט האט געזוכט צו פארלאזן די שטאט. א סייל, די מער פארמעגלעכע,אויך סייל פון די אפשטאמיקע פון די קרעסן,האבן פון אנהויב מלחמה זיך געלאזט קיין מזרח. די פארצווייגטע משפחות,איינגעזעסענע,פארוואַרצלטע דא פון דורות,האבן אבער נישט געהאט קיין מוס צו רירן זיך פון

ארט,נישט געוואלט צערייסן משפחות. מ'האט נישט געוואלט
ווערן נע-ונדניקעס; אויך מאטעריעל איז מען נישט געווען
בכוח דאס צו טאן.

אבער די דייטשע גזירות האבן דאך נישט געלאזט איינזיצן
און עס האט זיך אנגעהויבן א שטילע עמיגראציע צום מזרח,צו
די פון די רוסן פארנומענע פוילישע געביטן. געלאפן זענען
מערסטנס יינגע מענטשן,בחורים און מיידלעך,יינגע פארפעל-
קער. מ'האט געלאזט סאטע-מאמע,עלטערע ברידער-שוועסטער,אויך
פרוי און קינד,כדי שפעטער אויך זיי אריבערצוברענגען אהין.
פריער איינצלנע,שפעטער וואס אמאל מער. מ'שטייט אויף אינ-
דערפרי און מ'דערוויסט זיך,אז פריינט און שכנים האבן פאר-
סאגט פארלאזט די שטאט. און די כהלה,דאס לויפן,הייבט אן
פסיכיש דריקן,ווירקן אויף די פארבליבענע.

אבר,האט אויך אונדזער זון באקומען חשק זיך צו לאזן אין
ווע נאריין. פארשידענע חבריס האבן אים פארגעלייגט,אז מ'זאל
גיין צוזאמען. ער האט זיך געעצהט מיט אונדז. איך האב אים
געזאגט: מיר קענען דיר נישט עצהנען,ביסט שוין א דערוואק-
סענער מענטש,דעצידיר אליין; מיר יערנפאלס בלייבן דא,צוזא-
מען מיט די אנדערע מיסגלידער פון אונדזער משפחה. איך האב
אים בלויז אויפגעקלערט דעם רעזשים פון די באלשעוויקעס.
די מאמע זיינע האט בכלל נישט געקענט פועלן ביי זיך צו
שיידן זיך מיטן זון,און לאזן אים גיין אויף אן אומבאקאנטן
וועג - איז ער געבליבן מיט אונדז.

אין שטאט ווערט וואסאמאל ערגער,ענגער. די דייטשן בושע-
ווען,כאפן יידן אין די גאסן צו דער ארבעט. די פאליאקן,די
פאלקס-דייטשן העלפן זיי. עס הייבן זיך אן פאליטישע ארעסטן
פון די ערשטע ווערן ארעסטירט און אוועקגעפירט אין אן אום-
באקאנט ארט די בונדישע פירער,וואס זענען נאך געבליבן אין
שטאט: ד"ר אלעקסאנדער מארגאליס,מיין פעטער חיים לייב פאז-

נאנסקי,יוסף מארגענטאלער,ווי אויך דער אדמיניסטראטאר פון דער בונדישער צייטונג "דער לאדזשער וועקער" - זילבערבערג. זיי האבן נישט געוואלט פארלאזן די שטאט,ווי אנדערע האבן דאס געטאן. די פארבליבענע בונדישע פירער האבן דאס מאטיווירט מיט דעם,אז זיי זיינען די פארשטייער פון די ברייטע שיכטן פון דער יידישער ארבעטנדיקער באפעלקערונג,און ווען דער רוב פון דער דאזיקער באפעלקערונג בלייבט אין שטאט, דערלויבט זיי נישט זייער געוויסן,צו אנטלויפן,און ראטעווען די אייגענע הויז. ווי מ'האט זיך שפעטער דערוווסט פון א פאר פ.פ.ס.-סוער,וואס זענען ארעסטירט געווארן אין דער זעלבער צייט,וואס די בונדיסטן (עס איז אויך ארעסטירט געווארן דער פועלי-ציוניסטישער ראסמאן פון שטאט-ראט - האלענדערסקי),האט מען זיי אלע געהאלטן אין ראדאגאשטשער סורמע (איבערגעארבעט פון א פאבריקס-בנין) און דארט האבן די נאציס די ארעסטירטע געפייניקט,געשלאגן ביז צום פארלירן פון באוווסטזיין און צום סוף אויף אן אחזריותדיקן אופן געמאכט א סוף צו זייער ליבן.

מיין מאמע האט געוואלט נעמען דעם פעטערס חיים לייב פאזנאנסקיס פרוי,רעלא,צו זיך,אבער זי האט.געוואלט בלייבן בייזיך. שפעטער,ווען מ'איז געגאנגען אין דער געטא,האט די בונדישע ארגאניזאציע איר געגעבן א פלאץ אין לאקאל פון דער בונדישער קינדער-היים אויף זגערזשער 34.

אין דער זעלבער צייט האבן די דייטשן ארויסגעשלעפט פון קאפע "אסטאריא (אויף'ן רוג פעטריקאווער און ציגל-גאס),א גרעסערע צאל יידן (מ'האט געראדט פון א 50-60 מאן). מ'האט זיי געפירט אויפן יידישן ביח עולם אין מארישין און דארט אלע דערשאסן.

.....

איך פאר קיין ווארשע צום רוסישן קאנסולאט

פון דער מזרח-גרענעץ זענען דערווייל וואס אמאל מער אנ-
געקומען ידיעות,אז עס ווערט אלעמאל שווערער דאס אריבער-
גיין,דאס שמוגלען די גרענעץ ביי מאלקין,ביים בוג. מען האט
מורא,אז מ'זאל נישט פארשפעטיקן,מען זאל דערווייל אינגאנצן
נישט פארמאכן די גרענעץ.

ס'האט זיך דערנענטערט דער ווינטער. מיטאמאל...זיינען
אנגעקומען שרעקלעכע,שוידערלעכע ידיעות פון דער נייער דייט-
שיש-רוסישער גרענעץ: מ'דערציילט וועגן די חזנדערטער,וואס
זיינען דערטרונקען געווארן אין בוג ביי פרווון מיט שיפ-
לעך איבערצוקומען דעם טייך; וועגן די פוילישע וועג-וויי-
זער-שמוגלערס,וועלכע באראבעווען,ברענגען אום די אומגליק-
לעכע יידן; וועגן די צענער טויזנטער יידן,וואס וואלגערן
זיך אין "קיינעם'ס לאנד",וואס די דייטשן און רוסן האבן
געשאפן; וועגן דעם,אז די רוסן,די "אויסלייזערס",כאפן די
אריבערגעקומענע און שטעלן זיי צוריק,צום דייטש. עס קומען
אויך אן ידיעות וועגן די גרויסע צרות,וועלכע עס שטייען
אויס די אריבערגעקומענע יידן שוין אויף דער רוסישער זייט,
אין ביאליסטאק און אנדערע שטעט. עס הייבן שוין אויך אן
צוריקקומען טענטשן פון סאוועטישן גן עדן.

די בהלה שטעלט זיך אפ. מ'לויפט שוין נישט אזוי ווי
פריער. מ'איז זיך גוט מישב,מ'וויל זיך פארזיכערן מיט גע-
ניטע שמוגלערס,איידער מ'לאזט זיך אין וועג אריין.

און פלוצים...ווערט דורך פלאקאטן אויף די מויערן פון
דער שטאט פארעפנטלעכט דער נייע אפמאך צווישן סאוויעט-
רוסלאנד און היטלער-דייטשלאנד וועגן אויסטויש פון דייטשן,
וועלכע באוווינען די באלטישע פראווינצן,וואלין,די קארפאטן,
פאר רוסן,אוקראינער,ווייסרוסן,וועלכע געפינען זיך אין די

געביטן,וואס די דייטשן האבן באזעצט. עס וועלן פאר זיי צו-
געשטעלט ווערן באזונדערע וואגאנען,מען וועט קענען מיטנ-
נעמען מיט זיך דאס גאנצע האב-און-גוטס,מעבל,מאשינען; פאר
די דארפסמענטשן אפילו זייערע בהמות און פעלד-מכשירים.

ווי עס איז באקאנט,האבן אין די גרעסערע שטעט אין פוילן
געווינט א באדייטנדיקע צאל יידן,אזוי געראפענע "ליטווא-
קעס",געבוירענע אדער אפשטאמיקע פון די קרעסן,אוקראינע,
רוסלאנד. דער פארעפנטלעכער נייער אפמאך צווישן די רוסן
און דייטשן האט מיטאמאל ארויסגערופן דערמוטיקונג,בסתון
צווישן די דאויקע יידן. עס איז דורכגעלאפן א פונק פון הא-
פענונג,אז מען וועט קענען אויף א לעגאלן אופן בעראטעווען
ווערן פונעם וואסאמאל שווערערן דייטשן יאך; עס וועלן דאך
קענען פארן גאנצע פאמיליעס,מען וועט נישט צעבראכן ווערן,
מ'וועט קענען מיסנעמען דאס,וואס מען פארמאגט נאך.
מען האט געגלויבט,אז דער אפמאך איז חל אויך אויף יידן,
אויף די "ליטוואקעס". ווי קען דען אנדערש זיין? די סאוע-
טן וועלן דאך נישט אונטערשרייבן קיין אפמאך,וואס שליסט
אויס יידן...

אויך איך,און מיין פאמיליע זענען געווען צווישן די
גליקלעכע". איך בין א געבוירענער אין בערדיטשעוו,אוקראינע,
(קיעווער גובערניע) - מיינע עלטערן האבן מיך געבראכט
קיין לאדזש,ווען איך בין אלט געווען דריי יאר). אויך מיין
פרוי איז א געבוירענע אין אוקראינע,אין קאמיענעץ פאדאלסק.

דער רוסישער קאנסולאט,וווּ מ'האט זיך געדארפט רעגיסטרירן,
איז געווען אין ווארשע. לאדזש איז שוין געווען צוגעטיילט
צום "דייטשן רייך". האבן מיר באשלאסן,איך זאל פארן קיין
ווארשע,און זיך מעלדן אין רוסישן קאנסולאט. אפשר נעמט
ארום דער אפמאך אויך אונדז,יידן. מ'דארף פרווון. איך דער
גלייבצייטיק אפ ליט מיין פרוי,אז אין נעגאטיוון פאל,וועל

איך דינגען א פאלאק,וואס וועט זי מיט די קינדער אריבער-
ברענגען קיין ווארשע און דאן וועלן מיר באשליסן וואס ווי-
טער צו טאן.

מיט אנגעצויגענע נערוון און שרעק,האב איך אונטער סטרי-
קאוו "אריבערגעשפרייזט" די גרענעץ צווישן דעם "רייך" און
ווארשעווער גובערנאמענט". כ'האב געכאפט א פאר קלעפ ביים
רעווידירן און בשלום אנגעקומען קיין ווארשע. פארפארן בין
איך צום סעקרעטאר פון "ווארשעווער עקספרעס" - פישמאן. ער
מיט זיין זון זענען שוין געהאט אוועק צום מזרח. געבליבן
אין ווארשע זענען זיין פרוי מיט דער טאכטער.

די ווארשעווער האבן שוין באוויזן זיך אויך צו באקענען
מיט דער דייטשער אקופאציע,די באמבארדירונגען מיט מענטשלע-
כע קרבנות בעת דעם וויידערשטאנד,וואס די פוילישע ארמיי האט
געשטעלט די דייטשן אין אנפאנג פון קריג. עס האט אין א סך
גאסן,אויך אין די יידישע ראיאנען,געפעלט וואסער,גאז און
עלעקטריע; אויך עסנווארג איז שווער געווען צו באקומען.
די יידן האבן געטראגן ווייסע ארעמבענדער מיט א מגן-דוד;
מ'האט געכאפט יידן צו פארשידענע ארבעטן.

ביים מלחמה-אויסברוך און שפעטער האט זיך אויך פון וואר-
שע א לאז געטאן א שטראם יידן קיין מזרח,צו די פארנומענע
דורך די רוסן פוילישע קרעטן.

דער לאדזשער ד"ר אייגער,וואס איז צוריקגעקומען פון מאלקין,
האט פאר מיר געשילדערט דעם גאנצן גרויל פון דער סיטואציע
אויף דער גרענעץ; דערציילט פון די אכזריותדיקע שיקאנען
פון די דייטשן פון ד ע ר זייט, און פון די רוסן פון
י ע נ ע ר זייט גרענעץ,און אז קיין רוסלאנד לאזן די רוסן
ווייניק ווענען אריבער. - אויך דא,אין ווארשע,איז אפגע-
פאלן דער חשק אויף אזא אופן "בעראסטוועט" צו ווערן.

אבער,אז עס איז דא א "פורטקע" פאר די "ליטוואקעס",א דאנק דעם נייעם אפמאך צווישן רוסלאנד און דייטשלאנד צו פארן דירעקט,אויפן לעגאלן וועג,קיין אוקראינע,ווייסרוסלאנד דארף מען דאס אויסנוצן. האב איך אין וואַרשע געטראפן צווישן דער דאזיקער קאַטעגאריע יידן,די זעלבע שפאנונג,ווי אין לאדז דער רוסישער קאנסולאט האט זיך איינגעארדנט אין די זאלן פון ראסהויז. מען האט מיר איבערגעגעבן,אז שוין פון פארטאג אן טשייען דארט גרויסע רייען,קריסטן און יידן,ווייל דער קאנסול אמטירט בלויז דריי שעה. דער דייטש נוצט דערביי דאס אויס,און כאפט ארויס פון דער רייע די יידן מיט די ווייסע בענדער און שלעפט זיי צו פארשידענע ארבעטן. איך האב באשלאסן צו רעזיקירן און נישט אנטאן דעם ארמבאנד מיטן מגן-דוד און שטעל מיך פארטאג אין דער רייע. - איך האב אין דער רייע שוין געטראפן דעם לאדזשער פאעס און שול-דירעקטאר יצחק קאצנעלנסאן (אן אלטער פריינט פון אונדזער משפחה),וואס איז אויך געווען פון די "נאיוע" און געגלויבט,אז נייער אפמאך נעמט ארום אויך אים מיט זיין משפחה. (ער איז געווען א בעבורענער אין וויטעבסקער גובערניע, ווייסרוסלאנד.)

ענדלעך,אזייגער 10,לאזט מען אריין צום קאנסול. שוין פון די ערשטע יידן,וואס זענען ארויסגעקומען פון קאנסול,לאזט זיך הערן,אז יידן כיינט מען נישט. ענדלעך קוט אויך איך אן צום קאנסול. - אויף צו ווייזן אים,אז איך רעד רוסיש,זאג איך אים גלייך "דאבראיע אוטרא" (גוט מארגן). ער האט מיר העפלעך געהייסן זיך זעצן. איך האלט אין האנט אלערליי פאפירן,מיינע און מיין פרויס מעטריקעס,וואס דארפן דינען אלס באווייזן,אז מיר זיינען געבוירן אין אוקראינע. איך זאג אים, אז איך בין א בוכהאלטער,מיין פרוי א פארמאצעווטקע, - מיין זון איז א סטודענט פון א פראנצויזישן אוניווערסיטעט, מיין טאכטער - א שילערין אין א גימנאזיע.

איך ווייז אים אויך בריוו פון מיין פרויס שוועסטער פון קיעוו,וועלכע רופט אונדז צו זיך.

ער האט מיך רויק אויסגעהערט און מיך אנטערווירט.הייבט כסדר אויף די אויגן אויף מיר. ווי עס זעט אויס,וויל ער דערגיין,צי בין איך טאקע א ריכטיקער "כאכאל". איך רעד מיט אים א גוטן רוסיש,מיין פאמיליען-נאמען איז א רוסישער,דער פארנאמען -לודאוויק- איז אויך א גוישער. ער ענטפערט מיר כמעט נישט,זאגט נאר אלעמאל "דא,דא" (יא,יא),דאס הייסט - רעד,רעד,ברודער קע,אפשר וועל איך דערגיין ווער דו ביסט.

ענדלעך,זאגט ער צו מיר:"וואס ניע קאסאיעסטיא",דאס הייסט צו אייך האט דער אפמאך נישט קיין שייכות,אדער ווי איינער זאגט: " מ'מיינט נישט אייך". איך לאז נישט אפ,און זאג אים נאכאמאל און נאכאמאל,אז מיר זיינען ארבעטס-מענטשן,מיר האבן דארט,אין אוקראינע,משפחה,מיר וועלן קיינעם נישט פאלן צו לאסט א.א.וו. איך וויל פון אים,פונעם פארשטייער פון דער מאכט,וואס פראקלאמירט אזוי שיין די באפרייאונג פון אלע פעלקער,דערגיין פארוואס נעמט דער אפמאך נישט ארום מיך און ענלעכע צו מיר. ער זאגט מיר ווידער אמאל: "וואס ניע קאסאיאסטיא",אז מיינען מיינט מען אוקראינער. איך טענה ווייסער,אז מיר זיינען דאך געבוירענע דארט,אין אוקראינע, צו זיינען דא פארשידענע קאטעגאריעס אוקראינער?

איך באמערק,אז ער הייבט זיך שוין אן צו דענערווירן, האלט איך שוין מער נישט אויס און זאג אים,אז אפשר דערפאר, וואס איך בין אן אוקראינישער ייד,נעמט מיך נישט ארום דער נייער אפמאך צווישן רוסלאנד און דייטשלאנד?

ער שווייגט,הייבט זיך אויף פון בענקל און וויל מיר מיט דעם געבן צו פארשטיין,אז איך האב ביי אים נישט מער וואס צו טאן. איך גיב אבער נאך נישט נאך און פרעג אים,שוין אין אן אויפגערעגטן טאן: צי איז אים באקאנט דאס אלץ,וואס

וואס די היסטלער-באנדע טוט אפ מיט אונדז יידן,די רעכלאזי-
קייט אונדזערע,די הפקרדיקייט אויף וועלכער מיר זיינען
אויסגעשטעלט און ווען סאוועט-רוסלאנד האט א מעגלעכקייט
צו ראטעווען א געוויסע קאטעגאריע יידן פון דעם גיהנום,
פארוואס טוען זיי דאס נישט? זיי,וועלכע פראקלאמירן מענש-
שן-ליבע,פעלקער-רעכט,הומאניזם,פארוואס טייטשן זיי נישט
אויס דעם אפמאך צו אונדזער טובה וועגן?

ער ווערט שוין אומגעדולדיק און זאגט מיר,אז ער האט אינ-
סטרוקציעס און האנדלט לויט זיי. איך זע,אז איך האב שוין
סיי ווי נישט וואס אנצוווערן,נעם איך צוזאמען מיינע פא-
פירן און גיס שוין אויס מיין אנגעוויטיקט הארץ מיט די
פאר שארפע ווערטער: הייסט דאס,אז אויך די סאוועטן האלטן
פונעם צארישן דעוויז:"ק ר א מ י ע י ע ו ו ר ע י ע ו ו"
(אויסער יידן). גייט ער האסטיק צו צו דער טיר,עפנט זי און
זאגט אויפגערעגט: "אוידיענציא אקאנטשענא,סלעדוישטשי",
דאס הייסט,די אוידיענץ איז געענדיק,דער ווייטערדיקער.
אזוי האט זיך פארענדיקט די "ליסוואקעס" - אילוזיע.,אבער
זי האט אונדז ווידער געוויזן דעם אמתן פרצוף פון די "כא-
פרייער" און מ'דארף געדענקען,אז דאס האט נאך פאסירט אין
יאר 1939,ווען דארט איז מען נאך געווען "גוסמוסיק"צו יידן,

איצט הייב איך אן צו זוכן א פאלאק,א שמוגלער,וועלכער
זאל מיר ברענגען אהער,קיין ווארשע,די משפחה מיינע,מיין
פרוי און די קינדער,אזוי ווי איך האב אפגערעדט מיט דער
פרוי מיינער. ענדלעך,האב איך געפינען אזא איינעם. ער האט
מיר צוגעזאגט אין א 2-3 טעג ארום צו פארן קיין לאדזש.
די פרוי פישמאן האט מסכים געווען,אז איך קען מיין משפחה
ברענגען צו איר,אין שטוב אריין. ביז וואס-ווען האב איך
זיך נעענטער באקאנט מיט די נייע אומשטענדן פונעם יידישן
לעבן אין ווארשע. כ'האב געטראפן א שפאר כיסל לאדזשער,

וועלכע האבן זיך בלה בריה צוגעפאסט צום נייעם נע ונד-לעבן.
כ'האב מיך אויך געטראפן מיט א פאר לאדזשער חברים,עטלעכע
האבן איבערגענומען די פונקציעס פון די וואַרשעווער חברים,
וואס זיינען שוין פריער אוועק קיין סזרח.

דערווייל איז צוריקגעקומען פון לאדזש דער פוילישער
שמוגלער,וואס האט געזאלט ברענגען קיין וואַרשע מיין פרוי
מיט די קינדער און האט מיר געבראכט א בריוול פון דער פרוי,
אין וועלכן זי שרייבט מיר,אז זי האט געהערט פון מענטשן,
וואס זיינען צוריקגעקומען קיין לאדזש,אז וואַרשע איז האלב
רואינירט,עס פעלט גאז,עלעקטריע,וואסער א.א.וו. און זי האט
ביי זיך אין קעלער א זאפאס פון פראדוקטן,קוילן,און דערצו
איז כמעט די גאנצע משפחה אונדזערע געבליבן אין לאדזש און
זי וויל איך זאל צוריקקומען אהיים.

צוריק אין לאדזש;לאדזשער געסט

האב איך באשלאסן צוריקפארן אהיים,קיין לאדזש.מיין בא-
שלוס האב איך איבערגעגעבן אייניקע מיינע לאדזשער חברים.
אין צווישנצייט האט מיר דערציילט די לעצטרין פון די לאד-
זשער מעדעם-שולן,די ח'סע איטקע לאזאר-מעלמאן,אז דער פאר-
וואלטער פון "דזשאינט" דער חבר גוסטרמאן,האט איר פארגע-
לייגט,אז זי זאל אריכטרפירן קיין לאדזש צום "עלטעסטן פון
די יידן" מרדכי רומקאווסקי זעכציק סויזנט מארק,אלס הילף
פאר די לאדזשער פאלקס-קוכן,וואס ער האט געהאלטן ביים שא-
פן. דאס געלט האט מען געדארפט שמוגלען,האט זי זיך אנפאנגט
געהאט אפגעזאגט,אבער אזוי ווי איך פאר קיין לאדזש און
וועל מסכים זיין איר צו העלפן דורכצופירן די מיסיע,וועט
זי מיך באקענען מיט גוסטרמאנען און מיר בויידע וועלן טאן
די וויכטיקע שליחות. איך האב,מיט דער הסכמה פון דער פרוי
מעלמאן,געשטעלט גוסטרמאנען דעם באדינג,אז צען פראצענט

פון דער סומע, ד.ה. זעקס טויזנט פונק, זאלן מיר אראפנעמען פאר אונדזער טרחה פאר דער בונדישער קוך, וואס האט שוין עקזיסטירט. גוטערמאן האט מסכים געווען און ביידע האבן מיר זיך ארומגעוויקלט מיטן גאלט און געלאזט זיך דורך קאלושקי, אין וועג אריין. מיר האבן אויסגעקליבן די נאכט פון 31-סטן דעצעמבער, וועלן די דייטשע גרענעץ-וואכן צווישן דעם "גובער-נאמענט" און דעם "רייך", וועלן פארברענגען יום טובדיק די סילוועסטער-נאכט, וועלן מיר קענען רויק אריין אין צוג, וואס גייט פון קאלושקי קיין בזשעזשין. אזוי איז טאקע געווען - איבערגעקומען בשלום די גרענעץ. שפעטער האבן מיר אין דעם האלב חרובן בזשעזשין געדונגען א וועגעלע קיין לאדזש און נאך פאר פינף אזייגער פארנאכט אנגעקלאפט אין דער טיר פון מיין ווויגונג. מ'קען זיך פארשטעלן די פרייד פון מיין פרוי און די קינדער, וועלן זיי האבן מיך דערזען.

אויף מארגן אין דער פרי זענען מיר, איך מיט דער ח'סע מעלמאן, בעגאנגען אויף פאלודניאוא 19, אין לאקאל פון "לי-נח החולים", וווּ רומקאווסקי, דער פריש באשטימטער דורך די דייטשן "עלטעסטער דער יידן", האט געהאט זיינע ביוראען. דער זאל איז געווען פול מיט אינטערעסאנטן. איך האב רומ-קאווסקין בעקאנט פון פאר דער מלחמה; מיר פלעגן זיך טרעפן אויף די זיצונגען פון "צענטאס", וווּ עס פלעגן פון ציט צו ציט, זיך צוזאמענטרעפן פארשטייער פון פארשידענע יידישע געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס, וועלכע האבן געגאסן פון דער מאסריעלער הילף פון "דזשאינט". איך פלעג קומען פון "ארט", און ער, רומקאווסקי, פון דעם יחומים-הויז "העלענווועג". ער איז אויך געווען א קונה ביי מיר, אין מיין מאנופאקטור-געשעפט.

דערזעענדיק מיך צווישן עולם, האט ער מיר געגעבן א וווּנק און אריינגעבעטן צו זיך אין קאבינעט. איך האב אים פארגע-

שטעלט די פרוי מעלמאן אלס פארשטייערין פון "דזשאינט" און ארויסגעלייגט אויפן סיש 54 טויזנט דייטשע מארק און איבער-געגעבן,אז ביטערמאן,ד.ה. דער "דזשאינט",האט אייגענטלעך געשיקט זעכציק טויזנט פאר אים,אבער מיט דער הסכמה פון גי-סערמאנען האבן מיר אראפגענומען זעקס טויזנט מארק פאר די בונדישע קוכן,פאר אונדזער סרחה. ער האט אין שארפע ווער-סער פראטעסטירט קעגן דעם,אבער געגעבן דער פרוי מעלמאן א קוויטונג (א שמאל פאפירל מיט זיינע איניציאלן)אויף די גאנצע זעכציק טויזנט.

די פרוי מעלמאן איז צוריקגעפארן קיין ווארשע. זי איז אבער אין א קורצער צייט ארום בעקומען נאך א מאל און אונ-סערהאנדלט מיט רומקאווסקין וועגן ווייסערדיקער שטיצע מצד דעם "דזשאינט". זי האט אים געשטעלט אלס הויפט-באדינג,אז די אויסגאבן פון זיין ביורא,דארפן זיך געפינען אונטער א געזעלשאפטלעכן קאנטראל. רומקאווסקי איז דערויף נישט איינ-געגאנגען און פון דער ווייסערדיקער שטיצע איז גארנישט געווארן.

איך האב געהאט ביי זיך באשלאסן,אז מיר וועלן נישט בליי-בן אין לאדזש. איך האב אבער נישט געהאט דערווייל די מעג-לעכקייט געגנוי ארומצורעדן מיט מיין פרוי מיין פלאן.

ווען איך האב זיך געזעגנט מיט רומקאווסקין,האט ער מיך א פרגע געטאן: דו בלייבסט דאך דא,הא? (אלס "עלטעסטער"האט ער אלעמען געדוצט). ווען איך האב אים געזאגט,אז איך גלייב קוים צי איר וועל בלייבן איז פארמאכטן לאדזשער געסא (וואס איז שוין געהאט באשטימט געווארן דורך די דייטשן),איז ער ארויס אויף מיר מיט געבייזער און געטענהט,אז כמעט אלע גע-זעלשאפטלעכע סוערס האבן פארלאזט די שטאט,מ'איז זיך צעלאפן, און אים געלאזט אליין.מיט וועמען זאל ער צוזאמענארבעטן,ווער וועלן זיין זיינע מיטארבעטער,זיינע מיטהעלפער אין געסא?

צי ער וויל יא,צי נישט,וועט ער זיך באלד זען ארומגערינגלט מיט מענטשן,וואס וועלן אין זינען האבן רק זייערע פריוואטע אינטערעסן און נישט דעם כלל.

און גיט מיר דערביי א זאג: דיין ווייב איז געווען ביי מיר,האט מיר געזאגט ווער זי איז,געוויזן פאפירן,אז זי איז א פארמאצעווטקע און געבעטן א פאסטן אין אן אפטייק,וואס וועט געעפנט ווערן אין געטא. איך האב איר צוגעזאגט און אפילו באשטימט זי שוין אין דער אפטייק אויף דעם נייעם מארק. בלייב,זאגט ער צו מיר,איך וועל דיר געבן א גוטן פאסטן אין דער עלעקטראוונ‌יע-אפטיילונג.

א צעמישטער בין איך אהיים געקומען. מיין פרוי האט באשטעטיקט דאס,וואס רומקאווסקי האט מיר געזאגט וועגן איר באזוך ביי אים. און אזוי זיינען מיר געבליבן אין לאדזש. מיר האבן בלויז באשלאסן,אז מיר זאלן אונדזער זון שיקן קיין ווארשע. עס איז דארט,אין "גוווערנעמאנט" דאך געווען לייכטער,ווי אין לאדזש,און דערצו,ווען עס איז שוין באשטימט געווארן,אז מיר,לאדזשער יידן,גייען פון 1-שטן מאי אין א פארמאכטן געטא. מיר האבן זיך אויך גערעכנט דערמיט,וואס מיין שוועסטער בערטא,און דער יינגערער ברודער,זיגמונט, מיט זיין פרוי און איר ברודער,האבן באשלאסן צו פארלאזן לאדזש.

מיר האבן געקלערט,אפשר וועט אונדזער זון,לעאן,זייענדיק אין ווארשע,דאך באשליסן צו גיין קיין רוסלאנד. צורעדן דערצו,האבן מיר נישט געקענט פועלן ביי זיך. איך האב אים מיטגעגעבן בריוו צום גענעראל-סעקרעטאר פון "ארט",אינזשעיער יאשונסקי,ווי אויך צום ד"ר אייגער,און ביי דער מיטהילף פון א פאליאק,דורך פאביאניץ,געשיקט קיין ווארשע. ער איז פארפארן צו דער פרוי פישמאן,צו וועמען עס איז אויך געקומען מיין שוועסטער,בערטא. (דער ברודער זיגמונט מיט

דער פרוי און איר ברודער,האבן געדונגען א צימער נישט ווייט פון מיין זון און שוועסטער.

דער אינזשעניער יאשונסקי,וואס איז געווען דער פארטרע-טער פון אינזש.טשערניאקאוו אין דער ווארשעווער גמינע,האט מיין זון געהאלפן צו קריגן אנטשפרעכנדע ארבעטן. ווען מיר זיינען אריין אין געטא,איז די פארבינדונג אונדזערע מיטן זון געווארן א באגרענעצטע; איבערגעריסן איז זי געווארן, ווען עס איז אויסגעבראכן די דייטש-רוסישע מלחמה (יוני 1941); אבער פון צייט צו צייט פלעגן זיך דארכשמוגלען צו אונדז ידיעות פון אים און פון דער שוועסטער און ברודער.

קיין ווארשע זיינען אויך אוועק מיין פרויס שוועסטער, פרימעט,מיט איר מאן,מארגוליס; אויך זייער טאכטער,אירענע, מיט איר מאן,אונדזער חבר דוד כאלאדענקא. דער לעצטער האט פארלוירן זיין מוטיק לעבן אין ווארשעווער געטא-אויפשטאנד, ביים פארטיידיקן דעם בערשטער-רעסארט.

.....

אין געטא אריין זיינען געגאנגען מיינע עלטערן,מיין ברודער ארנאלד,מיט דער פרוי און צוויי טעכטער;דער ברודער מארקוס,מיט דער פרוי און א קליין קינד(וואס איז געבוירן געווארן אנפאנג מלחמה),ווי אויך די יינגסטע שוועסטער, סאניא,מיט איר מאן מיעטעק לעווענבערג,ווי אויך מיר - איך מיט מיין פרוי און דער טאכטער,יהודית (דזשוניא).

פארשידענע ווערסיעס וועגן דער אנטשטייאונג פון דער לאדזשער געטא,זיינען ארומגעגאנגען צווישן די לאדזשער יידן. די לאדזשער געטא איז געווען די ערשטע,וועלכע די דייטשן האבן געשאפן,און דערצו א פארמאכטע. מ'האט אין יענער צייט געשמועסט,אז חיים רומקאווסקי איז געווען דער,וואס האט אנ-גערעגט די דייטשן צו שאפן א באזונדערן יידישן ראיאן (א פיר-טל),א פארמאכטן,וווהין נישט די פאליאקן,נישט די לאדזשער

דייטשן,זאלן האבן א פרייען אריינטריט. - די דאזיקע השערה איז,וען אויס,בעקומען פון די פאר ווערטער,וואס ער האט גע-זאלט ארויסזאגן אין א קרייז פון זיינע נאענטע מענטשן,אז: "מ'דארף אויספירן די דייטשע פאראדענונג סיט 10 מינוט פריער איידער זי איז בעקומען."

רומקאווסקי,האט מען געזאגט,איז ארויסגעאנגען פון דעם שטאנדפונקט,אז ווען די יידן וועלן זיין אפגעזונדערט פון דער רעשט לאדזשער באפעלקערונג,וועט מען זיי ווייניקער שיקאנירן,וועט נישט קענען א יעסוועדער פאלקס-דייטש כאפן די יידן אין די גאסן אין שטאט,און פירן זיי צו פארשידענע ארט שווערע און שמוציקע ארבעטן; אז מ'וועט נישט נישט קע-נען באפאלן יידישע שטיבער,ראבעווען,שלאגן די יידן.

רומקאווסקי האט געזאלט האבן צוגעזאגט די נייע דייטשע שטאט-סאטפס,אז ער וועט דורך זיין אפאראט צושטעלן צו יעדער צייט אזוי פיל יידישע ארבעטער,וויפל זיי וועלן פארלאנגען. עס וועט אויך לייכטער זיין צו האבן א געניגען איבערזיכט איבער דער יידישער באפעלקערונג,וועלכע באווינט און איזצווארפן איבער כמעט אלע ראיאנען פון דער שטאט.

עס זעט אויס,אז דער בעדאנק וועגן אן אפגעזונדערטן יידי-שן פארמאכטן ראיאן,איז דער דייטשער אקופאציע-מאכט געווען אויף דער האנט. זי האט זיכער געהאט דערביי אירע אייגענע צילן און אויסרעכענונגען,און זיי האבן שוין אין חודש נא-וועמבער 1939 פארעפנטלעכט דעם פלאן וועגן דער יידישער געטא,אנגעצייכנט אירע געניגע גרענעצן,ווי אויך די טערמי-נען,ווען די יידן פון פארשידענע ראיאנען פון דער שטאט, וועלן דארפן אריבערגיין אין געטא. זיי האבן באשטימט דעם סייל פון דער שטאט,ווו יידן האבן געווינט קאמפאקט -באלוס-פאר דער צוקונפטיקער געטא. די פאלאקן און דייטשן,וועלבע האבן געווינט אין דעם באלוסער ראיאן,האבן געדארפט פריי-

ווילק פארלאזן זייערע הייזען,מיסנעמענדיק מיט זיך זייער האב און גוסס,ווארשטאטן,מאשינען,ווי אויך זייער לעבעדיקן אינוואנטאר. די באלוסער דייטשן האבן זיך געדארפט,לויט א פלאן,אריינצייען אין די ווויינונגען,וואס די יידן וועלן פארלאזן; די פאלאקן איז אנגעוויזן געווארן וווהין זיי זאלן גיין. די גרעסטע סייל יידישע ווויינונגען זיינען אבער באשטימט געווארן פאר די באלטן-דייטשן,וועלכע האבן געדארפט קומען פון די רוסיש-באלטישע געביטן.

רוסקאווסקי האט אין בעטא געפונט א ווויינונגס-אטט און מ'האט אנגעהויבן צוצוטיילן די שטאטישע יידן ווויינונגען אין די דירות,וועלכע עס האבן געדארפט פארלאזן די פאלאקן און דייטשן. נישט די דייטשן,נישט די פאלאקן האבן ארויסגע-ווויזן גרויס חשק צו פארלאזן זייערע אלט-איינגעזעסענע די-רות,מיט איינגעפירטע ווארשטאטן און פאבריקלעך. אויך די יידן פון דער שטאט,וואס האבן לויטן דייטשן פלאן שוין גע-דארפט זיך געפינען אין בעטא,האבן זיך נישט געאיילט צו גיין אהין. א געוויסער טייל יידן,וואס האבן זיך שוין באזאגט מיט ווויינונגען אין בעטא,פלעגן דארט נישט בלייבן סטאביל, נאר צוריקגיין אין שטאט אריין,כדי צו דערלידיקן נאך גע-וויסע ענינים,אפילו האנדלען. די דייטשן האבן אוועקגעשטעלט וואכן אין די גאסן,וואס פירן אין בעטא אריין און פלעגן ארעסטירן און אנטאן צרות די"ווידערשפעניקע" יידן.

מיט דירות אין בעטא איז געווען א גרויסער פראבלעם, אין ראיאן פון בעטא האבן ביז דער מלחמה געווינט א דרייסיק טויזט מענטשן און איצט האט מען געמוזט אריינפאקן די כמעט גאנצע יידישע באפעלקערונג פון דער שטאט,דערצו האבן די יי-טשן אריינגעבראכט אין לאדזשער בעטא טויזענטער יידן פון דער נאענטער פראווינץ. אויסערדעם,גרעסערע טראנספארטן יידן פון סטעטין,עסטרייך און דייטשלאנד. די לעצטע זענען באשטאנען

ס'רוב פון עלטערע מענטשן,און זיי זיינען,אגב,אויך געווען פון די ערשטע קרבנות פונעם פרימיטיוון לעבן אין געטא. אין סך הכל,ווערט גערעכנט,אז אין ערשטן יאר פון געטא,האבן זיך דארט געפינען קנאפע 200,000 יידן.

פון אונדזער משפחה זיינען די ערשטע געגאנגען אין געטא אריין -מיינע עלטערן,צוזאמען מיט מיין ברודער מארק מיט דער פרוי,בעלא,מיטן קליינעם קינד אויף דער האנט (אילאנא). זיי האבן באקומען א דירה פון צוויי צימערן אויף וואלבאר- סקא 1. מ'האט זיי באשטעמיקט די "גרעסערע"דירה צוליב דעם, וואס צוזאמען מיט זיי,זיינען אין דער דירה אריין - די על- טערן פון מארקס פרוי,מיט צוויי זין און א פארהיירעטער סאכטער זייערע,מיטן מאן מיט צוויי קליינע קינדער. שפעטער האט באקומען א דירה אין געטא מיין ברודער ארנאלד,מיט דער פרוי און זייערע צוויי יינגע סעכטער,אירקא און סטעפא,ווי אויך די מוטער פון ארנאלדס פרוי. צוזאמען מיט זיי האט אין א צוויי קליין צימערל געווינט מיין שוועסטער סאניא מיטן מאן.

איך מיט מיין פרוי און סאכטער בין געקומען דער לעצטער אין געטא. אזוי ווי די רוסישע בירגער,זיינען באהאנדלט געווארן צוגלייך מיט די דייטשן,סיי אין באשפייזונג,סיי מיט דירות, סיי אין באנק און געשעפטס-ענינים א.א.,האבן א סייל יידן,געבוירענע אין רוסלאנד,געוואלט אויך גענישן פון דער דאזיקער פריווילעגיע און האבן געמיינט,אז מ'וועט זיך קענען ארויסדרייען פון צו גיין אין געטא.

נישט געקוקט אויף מיין דורכפאל בייס רוסישן קאנסול אין ווארשע,ווען כ'האב פארלאנגט,אז מ'זאל מיך פארעכענען אלס אן אוקראינער,האב איך אויף דער סיר פון מיין ווויננונג אויפגעקלעפט א גרעסער צעטל,אז דא ווויינס א רוסישער בירגער, און א ציים איז מיר געלונגען ארויסצודרייען זיך פון רעק-

ווי זיציעס, אדער פון סתם "באזוכן" פון דייטשע "געסט".

אין דער צווישנצייט איז געקומען די פאראדענונג פון דער דייטשער מאכט, אז אלע יידישע געשעפטן זאלן אלע זייערע סחורות צושטעלן אויף אנגעוויזענע אדרעסן - וואלענע אויף איין ארט, בוימוואלענע אויף א צווייט ארט, זיידענע אויף א דריט ארט א.א.וו, לויטן דייטשן סדר.

איך מיט מיין שותף פרידמאן, האבן כמעט די גאנצע סחורה, וואס מיר האבן געהאט אין לאגער, צוגעשטעלט צו די דייטשן, אין קינדערמאנס פאבריק אויף פעטריקאווער 151, געמוז אליין אנלאדן און אויסלאדענען און נישט באקומען קיין קוויטונג. (זיי האבן געזאגט, אז מ'וועט אונדז די קוויטונג שיקן מיט דער מאסט, אבער דאס האט קיינמאל נישט פאסירט). מיר האבן נישט צוגעשטעלט אלץ - מיט א סייל פון אונדזערע סחורות האבן מיר זיך איינגעסיילט און איך האב מיין חלק געגומען צו מיר אין שטוב אריין. איך האב געהאט א באקאנטן סטאלער (קאלמוס, האט ער געהייסן) און ער האט אין מיין קאריאר פון א פופצן מעטער די לענג, געמאכט א דאפלטן סופיט. מיר האבן דאס אריינגעלייגט, אויסער דער סחורה, אונדזערע צוויי פוטערמאנסלען און אנדערע וועטש-זאכן.

אבר, האט מיין ברודער ארנאלד זייערע וועטש-זאכן באגראבן אין דער פעדלאגע כיי זיך אין שטוב, און מיין טאטע האט זיין אפגעשפארטן פארמעגן, דערהויפט אין שטאטישע וועטש-פאפירן, באגראבן כיי זיך אין הויז, אין קעלער.

די דייטשע מאכט האט זיך געגעבן חשבון, אז דער פלאן זייערער וועגן דער איינגלידערונג פון די יידן אין דער בעסא, גייט נישט אזוי, ווי זיי האבן זיך דאס פארגענומען, און האבן אין איין נאכט (די יידן האבן זי אנגערופן - די בארטאלאמייאכט) אנגעווארפן אויף דער יידישער באפעלקערונג אזא פאניק, אז אין פארלויף פון 3-4 טעג זיינען שוין כמעט אלע יידן

פון דער שטאט געווען אין בעסא. - זיי האבן דורכגעפירט א שחיטה-נאכט אויף דער הויפט-גאס פון שטאט,אויף דער פעטרי-קאווער גאס פון איר אנהויב ביזן סוף. זיי זיינען מיט א גרויסער צאל פאליציי און מיליטער אריין אין די הייזער, אין די הייף,אויף די טרעפ און פאראדנס אלע יידן אין פאר-לויף פון 20 מינוט ארויסגיין אויף דער גאס. זיי זיינען נאך די 20 מינוט אריין אין די שטיבער און וועמען זיי האבן בעסראפן,אן טענוח,בעשאטן. עס זענען די נאכט געפאלן טויט איבער פינף הונדערט יידן. - די פארזאמלטע אויף דער גאס, האט מען מיט עקסקארט אפגעפירט אין בעסא אריין,און אין פאר-לויף פון די נאענטסטע פאר טעג זענען שוין קיין יידן אין שטאט נישט געווען. אלע גאסן,וואס האבן געפירט אין בעסא אריין,זיינען פול בעווען מיט האנט-וועפלעך,אויף וועלכע די יידן האבן געפירט זייער ביסל האב און גוטס. אזוי זיי-נען אריינגעקומען פון דער שטאט אין בעסא אריין אין פארלויף פון א פאר טעג ביז 150 טויזנט יידן.

עס איז שווער אויסצומאלן דאס פארצווייפלונגס-בילד,וואס האט מיט זיך פארבעשטעלט דאס איינגלידערן פון אזא מאסע מענטשן,צווישן זיי א גרויסע צאל עלטערע מענטשן און קינדער, אין דעם ענגן,נישט קאנאליזירטן,אפגעלאזטן באלוטער ראיאן.

אויף מארגן נאך דער גרויסער שחיטה-נאכט (דאס האט בע-קענט זיין סוף חודש מערץ 1940) איז בעקומען צו אונדז אין שטוב אריין מיין פאטער מיטן ברודער מארק און האבן אונדז בעהאלפן אריבערצופירן א ביסל זאכן אין בעסא אריין. מיין סאכטער,דזשוניא,איז גראד בעליגן א פארקילסע,מיט היץ,אין בעס. מיט א דראשקע האבן מיר זי בענומען אין דער שטוב,אין וועלכער עס האבן שוין אין בעסא בעווויינט מיינע עלטערן מיטן ברודער.

מיינע חברים מארנץ און שוסטער,האבן שוין בעהאט א דירה

פון דריי צימערן,אויף ריבנע גאס,אין דער סיף פון א גרויסן ליידיקן פלאץ,ווו עס איז אסאל געווען א לאגער פון ברעטער, און אין די צימערן איז געווען דאס ביורא פון דער אונטערנע- מונג,וואס האט געהערט צו א דייטש,מאראנצעס א באקאנטער פון דער האלץ-בראנזשע,אין וועלכער מאראנץ איז געווען טעטיק. דער דייטש האט איצט געמוזט פארלאזן זיין אייגנטום. מאראנץ,שוסטער (זיי זיינען געווען שוואגערס צווישן זיך) און איך,האבן זיך איינגעטיילט מיט די צימערן און געלאזט די ווינונג באשטעטיקן פאר אונדז דורך רוסקאווסקיס ווינונג- גס-אמט . די קיך איז געווען א געמיינזאמע.

רוסקאווסקי האט געהאלטן ווארט און טיר צוגעטיילט א פאסטן אין דער עלעקטריצימעט-אפטיילונג פון געטא. דאס איז נישט געווען קיין באזונדערע עלעקטראוניע. די דייטשן האבן דעם געטא-ראיאן נישט אפגעטיילט פון דער שטאטישער עלעקטרא- ווניע,נעלאזט אלע אינסטאלאציעס און עלעקטרישע פארבינדונ- גען טיט דער שטאט-צענטראלע,און געהייסן זיך צאלן פארן בא- נוצן עלעקטריע אין די שטיבער לויט די אלטע זייגערס,וואס זיינען אין די הייזער געווען פון פריער.

דער לייטער פון דער געטא-עלעקטראוניע-אפטיילונג איז געווען דער אינזשעניער וויינבערג,וועלכער איז לאנגע יארן געווען אייגער פון די הויפט-אינזשעניערן פון דער שטאטישער עלעקטראוניע. ער איז געווען דער פארטרויונגס-מאן פון דער דייטשער עלעקטראוניע-צענטראלע,אין וועלכער עס זיינען געבליבן ארבעטן א סייל פון פארמלחמהדיקן פערסאנאל-דייטשן, אמאליקע אונטערטעניקע צו וויינבערגן.

זיי פלעגן נענוג אפט רופן וויינבערגן אין שטאט אריין,וועו עס פלעגט זיך דארט מאכן א שטערונג אין דער שטאט-באלויכטונג.

די אויפגאבע פון אונדזער געטא-אפטיילונג איז באשטאנען אין איינקאסירן ביי די קאנסומענטן די געלטער פאר דער באנוצ-

טער עלעקטריע,שיקן טעכניקער (מאנטערן),וועו עס איז ביי עמיצן קאליע געווארן די באלייכטונג. שפעטער-צו,וועו עס זיינען אין געמא איינגעשטעלט געווארן ארבעטס-רעסארטן,פא-בריקן,ווארשטאטן,האס די שטאט-צענטראלע געשיקט אירע טעכני-קער (קריסטן); אונדזערע יידישע מאנטערן פלעגן זיי בלויז העלפן.

איך בין שנעל געווארן היימיש מיט דעם אינזש.וויינבערג און געווארן זיין רעכטע האנט אין ביורא. דאס גאנצע פערסא-נאל האס באקומען די פאסטנס דירעקט פון רוטקאווסקין און מיר האבן זיך צווישן זיך שנעל באפריינדעט.

די ווויננונג אין וועלכער איך האב געווינט,האס זיך גע-גרענעצט מיטן הויז,אין וועלכן עס האס זיך געפונען אונדזער עלעקטרי-ביורא,אין וועלכער איך האב געארבעט,אוי,או עס איז מיר געווען גאר באקוועם. מיין פרוי האס געארבעט אין דער אפטייק אויף דער נ"י-שטאט. זי האס דארט געארבעט פון 8 אינדערפרי ביז 4 נאכמיטאג (בכלל,איז נאך ל אזייגער פאר-ווערט געווען יידן צו זיין אין די גאסן פון געטא) און אויף אהיים צו קומען האס זי געמוזט אדורכגיין די בריק אויף דער זגערזשער גאס. אויך מיין טאכטער האס געמוזט אדורכגיין די בריק - זי האס געארבעט אין הוטן-רעסארט,אויך אויף זגערזשער.

וועגן די בריקן אין געטא איז שוין א סך געשריבן געווארן. איך וועל מיך נישט ספעציעל אפשטעלן דערויף. דער פאקט איז אבער דער,אז די יידן,וואס האבן געמוזט באנוצן די בריקן, זיינען אויסגעשטאנען בענוג שוערייקייטן און אפט אויך צרות. ווינטער פלעגן די טרעפ פון די בריקן זיך איבערציען מיט אייז,מ'פלעגט זיך אויסגליטשן און ברעכן האלדז און נאקן. אונטן,אויף דער גאס,פלעגט שטייט די דייטשע וואך און פון צייט צו צייט פלעגט זי זיך מאכן פריילעך און אויפשיטן אויף איבערצושרעקן,און אז אימיצער פלעגט זיך פארשפעטיקן

און לויפן נאך ל אוייגער פארנאכט,פלעגט די וואך שיסן שוין נישט אויף א געלעכטער,און עס פלעגן פאלן אפט קרבנות.

אויף ריבנא-גאס האבן מיר געוווינט נישט לאנג. אין זעל-בן הויז,ווו עס איז בעווען די עלעקטראוניע-ביורא,ווו איך האב געארבעט,האט זיך געמאכט א פריי,באקוועם און גרויס צי-מער און מיר האבן זיך איבערגעצויגן אהין.

ווי שוין דערמאנט,האבן מיר געהאט א נאענטן גוטן פרײנד הערמאן באהם,וועלכער,האבנדיק אן אויסלענדישן פאס,האט אין וואַרשע,ביים אינאליענישן קאנסול,באקומען א וויזע קיין טריעסט. און האט פון דארט געשיקט אין געטא אריין צו זיין משפחה קליינע פאסט-פעקלעך מיט דעליקאטעסן-ארטיקלען. ווען איטאליע איז אריין אין קריג,איז ער אוועק קיין יוגאסלאוויע, פון דארט קיין טערקיי. אויך פון דארט האט ער געשיקט קליי-נע פאסט-פעקלעך. אויך אונדז האט ער צוגעראכנט צו זיין משפחה,און אויך מיר פלעגן קריגן פון אים אזעלכע פעקלעך. צווישן מאל האבן מיר אויך געקריגן פאסט-פעקלעך מיט עס-אר-טיקלען פון מיין פרויס שוועסטער פון קיעוו.

אזעלכע פעקלעך פלעגן באקומען א גרעסערע צאל מענטשן אין געטא. רומקאווסקי פלעגט אויף"זיין פאסט" זיי הייסן עפענען און געווארן א שותף צו זיי. פלעגט א טייל פון די געשמאקע זאכן ארויסנעמען און איינטיילן צווישן זיינע פריוויליגירטע. די פאסט האט פונקציאנירט ביזן אויסברוך פון דער דייטש-רו-סישער מלחמה פון יאר 1941.

הערמאן באהם האט זיין פרוי געהייסן מיט דער טאכטער קו-מען קיין וואַרשע. ער האט געגלויבט,אז פון דארט וועט אים זיין לייכטער זיי אנטקומען ערגעץ -ווו אין איראפע. דאס איז אים נישט געלונגען און די פרוי מיט דער טאכטער האבן געהאט דעמזעלבן גורל,וואס אלע יידן אין וואַרשע. ער אליין האט זיך פון טערקיי דערשלאגן קיין ישראל.

אין מיינע ווייטערדיקע זכרונות-באשרייבונגען וועגן דער צייט,וואס איך האב פארבראכט אין לאדזשער געטא,וועל איך זיין צוריקגעהאלטן פון צו מאכן אלגעמיינע אפשאצונגען. איך וועל מיך האלטן מער ביי די געשעענישן,וואס האבן בעהאס א דירעקטן שייכות מיט מיר.

איך בין נישט קיין געשיכטע שרייבער און נעם מיך נישט אונטער צו שרייבן די געשיכטע פון לאדזשער געטא. דאס האבן שוין סיילווייז געטאן פארשידענע מענטשן פאר מיר און יעדער לויט זיינע פעיקייטן פון אויפנעמען און אפשאצן געשעענישן, און נאכמער מיט סיילן זיך מיטן לייענער.

באלד נאך דער מלחמה האבן צווייי פאליטישע סוערס פון לאדזשער געטא - יאנקל נירענבערג פון "בונד" און ישראל טא-באקסבלאט פון די לינקע פועלי-ציון - פארעפנטלעכט זייערע איינדרוקן פון דער צייט,וואס זיי האבן מיסגעמאכט און מיט-געפיבערט אין געטא. יאנקל נירענבערג האט דאס געטאן אין דעם בוך "אין די יארן פון יידישן חורבן" (פארלאג "אונזער צייט",ניו-יארק 1948) און י.טאבאקסבלאט אין זיין בוך " "חורבן לאדזש" (פארלאג"פוילישע יידן"ב.איירעס 1946). ביידע האבן זיך אפגעשטעלט אויף אייגצלנע פאקטן,געשעענישן, אויף דער האלטונג און האנדלונגען פון חיים רומקאווסקי, דעם "עלטעסטן דער יידן" און וויניקער אויף אלגעמיינע אפשאצונגען.

אויך א.וואלף יאסני האט אין זיינע צוויי וואגיקע בענד "די געשיכטע פון יידן אין לאדזש אין די יארן פון דער דייט-שער אויסראטונג" (פארלאג "המנורה",ישראל 1966) זיך באמיט, לויט די מאטעריאלן,וואס ער האט נאך דער מלחמה געפונען אין די פארשידענע ארכיוון,ארויסצוברענגען דאס לעבן און אומקום פון די לאדזשער יידן.

לויט מיין מיינונג,וועט ערשט א צוקונפטיקער היסטאריקער

אויפן גרונט פון אלערלייַ מאסעריאלן און ארכיוון,קענען מאכן די געהעריקע אויספירן פון דער צייט פון גרויסן ייִדישן חורבן אין פוילן ,בטוכם פון אונדזער לאדזש.

איך וועל דער פארוואלטער פון דער סטאלערייַ אויף באזארגע

וועגן עס איז אין חודש אויגוסט 1940 געקומען צו די הונגער-דעמאנסטראציעס,וואס דער "בונד" האט ארגאניזירט,האָן רומקאווסקי האט אריינגעבראכט אין געסטא אריין דייטשע פאליצייַ,האט ער שפעטער אויסגעלאזט זייַן כעס צו די פאר בונדיסטן, וועמען ער האט געהאט צוגעטיילט "מלוכה-פאסענס",און האט זיי אראפגענומען פון דער ארבעט,אויך מיך צווישן זיי,אזוי בין איך אפיציעל געבליבן ארבעסלאז. אבער דער אינזשעניער וויינבערג,וואס איז געווען צופרידן פון מיין ארבעט און מיט וועמען איך האב זייער באפרייַנדעט,האט מיר געהייסן בלייבן ביי דער ארבעט.

מיט אמאל באקום איך פון רומקאווסקיס ביורא אן אויפלאדונג,איך זאל זיך מעלדן צו אים. איך האב דארט געטראפן דעם אנפירער פון אלע ארבעטס-רעטארטן,וואס זייַנען פאר דער צייט געשאפן געווארן אין געסטא - ארעסט (אהרן) יאקובאוויטש, וועמען איך דארף וויידמען א פאר שורות.

ארעסט יאקובאוויטש איז געווען נאך א יונגער מענטש. איך האב אים געקענט נאך פון פאר דער מלחמה, וועל ער האט אל ס פארקויפער געארבעט ביי דער גרויסער טעקסטיל פאבריק-פירמע "געברידער נאפטאלי". איך בין דארט געווען א קליענט און זיך מיט אים באפרייַנדעט. יאקובאוויטש איז געווען א "וויכאוואנעק" (א דערציִגענער)אין רומקאווסקיס יחומים-הויז "העלענוועק". אין געסטא האט רומקאווסקי אים געגעבן דעם הויכן אמט . מ'דארף אנערקענען,אז יאקובאוויטש האט זיך אויסגעטיגט אויף דעם אמט. דאס האט זיך באשטעטיקט אין

דער צייט,וועו די ארבעטס-רעסארטן זיינען געווארן די עק-
זיסטענץ-באזע פון דער געסא,און וועו יאקובאוויטש האט זיך
בעסער אריענטירט פון רומקאווסקין אין די קאנטאקטן מיט
האנס ביבאוון,דעם לייטער פון דער געסא-פארוואלטונג.

רומקאווסקי האט אן לאנגע שהיות געזאגט צו מיר: נו,אויס-
גערוט זיך,אויסגעפוילענצט,איצט וועסטו וווערן דער לייטער
פון דער טישלעריי אויף באזארנע גאס. יאקובאוויטש שאקלט
צו מיר מיטן קאפ,אויף יא,אבער איך האב אויף שנעל געגעבן
א קלער אוו געזאגט צו רומקאווסקין: ווי קום איך צו א טיש-
לער-רעסארט,איר ווייסט דאך וואר איך בין,אז קיין סטאלאר
בין איך קיינמאל נישט געווען. האט ער מיר בעענטפערט אויך
מיט א פראגע: "אוו איך בין געווען אן עלטעסטער דער יידן?"
אז מ'מוז,מוז מען קענען אלץ,אוו געהייסן איינשפאנען זיין
פערד אוו וואגן,אוו אייגער וואס אוו וועו,בין איך שוין
געזעסן צוזאמען מיט אים אין זיין "קארעטע",באגלייט מיט
זיין באשטענדיקן נשמה-היטער,דעם שטארקן מאן,אייזמאנען.

מיר זיינען צוגעפארן צו דער פאבריק אויף באזארנע 6.
דאס דורכפארן די בעסא-גאסן איז נישט אנגעקומען לייכט.
פארשידענע מענטשן,דערהויפט פרויען,אנדערע מיט קינדער אויף
די הענט,האבן באפאלן די "קארעטע" מיט פארשידענע ענינים
צום "פרעזעס" (אזוי האט זיך רומקאווסקי בעהייסן טיטולירן).
אייגער דארף פאר א קראנקן א פלאץ אין א שפיטאל,דער א שטוב,
דער א פאסטן; מ'שטופט צו אים פאפירלעך,ביסעס. רומקאווסקי
הייסט פאנאנדעריאגן דעם עולם,דענערווירט זיך,שרייט,פאכט
מיט די הענט.

ענדלעך. זענען מיר אנגעקומען אין דער סטאלעריי-פאבריק.
עס פארזאמלען זיך די מייסטערס,די פאר אנפירערס פון דער
פאבריק און דער "פרעזעס" האלט פאר זיי א רעדע:"איצט וועט
נעמען א סוף צו אייערע גנבוות פון האלץ,צו אייערע פוילענ-

צערייען. אס דער מענטש,ווינאגראד,ווערט דער אדמיניסטראטי-
ווער לייטער פון דער פאבריק,אים דארפט איר פאלגן; אן זיין
הסכמה קען גארנישט נישט געטאן ווערן אין דער פאבריק. און
צו מיר גיט ער א זאג,אנווייזנדיק אויף זיי:"קוק זיי אויף
די הענט,איך וועל זיי עוקר טן השורש זיין,אנפילן מיט זיי
די סורמע. געדענק,דו,ווינאגראד,ביסט מיר פאראנטוואָרטלעך
פאר דער ארדענונג און ארבעט אין דער פאבריק."
פאר דער פאבריק האט זיך דערווייל פארזאמלט א גרעסערער עו-
לם מיט ביסעס,מיט געוואלדן,געווייגען, מ'שרייט: גיט אונדז
ארבעט,גיט אונדז עסן,גיט אונדז א דאך איבערן קאפ.

איך בין געבליבן מיט די מייסטערס און פרווו זיי צו
באדויקן,געפינען מיט זיי א געמיינזאמע שפראך. און אזוי האט
זיך אנגעהויבן מיין סטאלער-קאריערע,וואס האט אנגעהאלטן
קנאפע פיר יאר.

די דריי-שטאקיקע פאבריקס-געביידע,אין וועלכע עס האט
זיך געפונען די סטאלעריי,האט פריער געהערט צו די פוטער-
מאנס,א טאטע מיט צוויי זין. מ'האט דארט אויסגעארבעט ביליק
מעבל. אויך זיי האבן ווייסער מיטגעארבעט און געגליבט,
אז דאס וועט נאך אמאל צוריק זיין זייערס.

די פאבריק האט זיך געגרענעצט מיטן אלטן יידישן בית
עולם,אויף וועלכן גאס. דער בית עולם איז שוין געווען פול.
אין איין ווינקל פון בית עולם איז געשטאנען א קלייניע ג-
ביידע,זעט אויס,דאס אמאליקע סהרה-שסיבל. דארט האט די קהי-
לה געהאט איינגעארדנט א משוגעים-אנשטאלט,וואס איז נאך ג-
ווען סעטיק ביז צום אויסברוך פון דער מלחמה.

ווען איך האב איבערגענומען די פארוואלטונג פון דער
פאבריק,איז שוין אויפן בית עולם געווען אויסגעשטאפלט
האלץ צום טריקענען, א גרויסער טייל פון די מצבות זענען
אויסגעלייגט ווי וועגן,איבער וועלכע די דייטשן האבן מיט

לאסט-אויסאס אריינגעפירט ברעסער פאר דער פאבריק. פון דעם משוגעים-הויז האבן שוין די דייטשן געהאס ארויסגעפירט די קראנקע (ווהין האס מען נישט געווסט). שפעסער איז אויך דארט איינגעארנדט געווארן א ברעסער-סרוקן-שסוב.

אין דער פאבריק האבן געארבעט א דריי הונדערט ארבעטער, מיינסטנס סאקע סטאליארעס. וועך עס האס פון זיי געהאס א מעכאניש מאשין (א באנד-זעג, א קריין-זעג, א בויער-מאשינדל) אלערליי כלים, ווארשטאטן - האס דאס געבראכט מיט זיך, אוך געפונען פלאץ אין דער גרויסער פאבריק. מ'האס אויך געשאפן א שניצער-אפסיילונג; צווישן זיי זענען געווען אמתע קינסטלער אין דעם פאך, א סייל פון זיי - יידן מיט בערד אוך אין קאפאטעס, מיסן סליח-קטן אינדרויסן, וואס פלעגן שניצן די העגטלעך צו ספר-תורות אוך באפוצונגען צו די ארון קודשס; אנדערע שניצערס האבן געבראכט זייערע מעכאניש'עאון פוס-סטאקער-מאשינען, אריף וועלכע זיי מאכן קאפיטעס פאר שוסטערס, קעפלעך פאר דאמען-היט, געסאקסע פיס פאר טישן אוך בענקלעך א.א.וו. אויך א פאר קונסט-שניצערס, וויי וויצעק ברוינער, כייטאוויטש א.א., זיינען געווען צוגעשריבן צום רעסארט, בכדי ערשטנס צו פיגורירן אלס ארבעטס-מענטשן אוך צווייטנס צו בעניסן פון דער זוף, וואס די רעסארט-קיך פלעגט יעדן טאג ארויסגעבן אירע ארבעטער.

בכלל זיינען ארבעט-רעסארטן געווארן אין בעסאדער גואל פון דער אלגעמיינער אוך לאנגדויערנדיקער עקזיסטענץ פון לאדזער בעסא. אוך איך בין געווארן א שרייפל אין דעם דא-זיקן אפאראט...

רומקאווסקי האס די איניציאטיוו פון שאפן ארבעטס-רעסארטן צוגעשריבן זיך; בעזאגט, אז ער האס דאס געגעבן דעם פלאן ביבאוון, דעם דייטשן בעסא-לייטער. מעגלעך, אז אזוי איז עס געווען. אין חודש אפריל 1941 האס רומקאווסקי צוזאמענגערופן

א קאנפעבענץ פון עסלעכע צוואנציק מענטשן,געווען פאב-
ריקאנטן,סוחרים,פאכלייט און האס זיי דערקלערט,אז עס וועט
געשאפן ווערן א הויפט-פאך קאמיסיע,וואס וועט ענוי און
אלזייסיק באטראכטן,וואס מיר קענען אויפטאן אויפן געביט
פון ארבעט. מיר מוזן שאפן ווערסטולע זאכן פון די מאטעריא-
לן,וואס געפינען זיך אין געטא. א דאנק דער ארבעט וועט
אויך פארקלענערט ווערן די אונטערשטיצונג-פאזיציע און דער
ביודזשעט וועט קענען אויפגעהאלטן ווערן. קודם כל מוזן מיר
פראדוצירן די ארטיקלען,פאר וועלכע מיר האבן אין געטא א
גרעסערן אדער קלענערן סכום רוי-מאטעריאלן. די רעשט נוי-
טיקע מאטעריאלן וועלן מיר האפענטלעך באקומען פון די דייט-
שן. מיר מוזן ווייזן,אז מיר בויען און שאפן וואס א מאל
מערער. בלב ונפש מוזן מיר זיך אפגעבן פאר דער ארבעט לטו-
בות דעם גאנצן געטא.

האנס ביבאוו,דער לייטער פון דער דייטשער געטא-פארוואל-
טונג,איז געווען א דורכגעטריבענער ברעמענער סוחר. ער האט
זיך שנעל ארומגעזען,אז "זיינע" לאדזשער יידן,זענען נישט
די יידישע דייטשע סוחרים,פאבריקאנטן,קאפיטאליסטן,אינטע-
לעקטואלן,וועלכע ער איז געווען געווינט צו זען ביי זיך
אין דייטשלאנד,נאר אז דא,אין דער פאבריקס-שטאט לאדזש האט
ער פאר זיך גרויסע מאסן יידישע ארבעטער,באלמעלאכעס,און
אז מ'קען מיט די דאזיקע מענטשן,פראדוצירן,שאפן אלערלייי
ארטיקלען,וועלכע פעלן שוין אויס,צוליב דער מלחמה,אין דייט-
שלאנד,און דאס נאר פאר דער מאגערער אכילה,פאר דעם ביסל
עסן,וואס מ'גיט די יידן.

נישט אזוי לייכט און שנעל איז אנגעקומען די ארגאניזא-
ציע פון די ארבעטס-רעסארטן. ביי דער ערשטער רעגיסטראציע
פון פאר-ארבעטער אין חודש מערץ 1940,האבן זיך געמאלדן א
צען טויזנט ארבעטער - שניידער,שוסטער,קאמאשן-שטעפער,

טישלער, שלאסער, בלעכער, וועבער, טריקאטאזש-ארבעטער, זאקנמא-כער א.א. ביז צום שליסן פון דער געסא, האס מען נאך צו ביס-לעך געארבעט פאר די אלטע קריסטלעכע קונים פון פאר דער מלחמה. וועז אין יאנואר 1941 איז געווען אן אידעאל צו באשעפטיקן 25 פראצענט פון דער געסא-באפעלקערונג, איז אין אפריל 1942 שוין אין די רעסארטן געווען באשעפטיקט קנאפע 75,000 פערזאן.

די רעסארטן האבן געמאכט קאלעקציעס, מוסטערן פון אלער-לייי אויסארבעטונגען - דאמען אוז קינדער קאנפעקציע, שיך, שטיוול, האלץ אוז מעטאל ארטיקלען, דאמען היט אוז א סך אנדע-רע ארטיקלען פון דער לייכטער אינדוסטריע, אוז די געסא-פאר-וואלטונג -ביבאוו- האט זיך פארנומען מיט פארשפרייטן דאס אלץ אויפן דייטשן האנדלס-מארק. (קיין ארטיקלען פאר דער מלחמה אינדוסטריע זענען אין געסא נישט אויגעארבעט געווארן.

דאס האט גורם געווען, אז די צאל דייטשע באאמטע אין דער געסא-פארוואלטונג איז מיט דער צייט דערגאנגען כיז 300 פערזאן, וועלכע זיינען איבער זייער ארבעט פריי געווארן פון מיליטער דינסט (רעזערוויסטן). אוז מיטן גאנג פון דער מלחמה, איז יעדער איינער פון דער געסא-פארוואלטונג, געווארן פאראינטערעסירט אין דער עקזיסטענץ פון דער לאדושער געסא, בכדי אויסצומיידן צעם פראנס.

דער גרויזאמער ליקווידאטאר פון די געסאס - גלעבאצקי - האט אייניקע מאל געפרווווט אונטערצונעמען אקציעסבכדי צו מאכן א סוף צו דער לאדושער געסא, אבער עס זעט אויס, אז בי-באוו האט געהאט א פעסטן אנשפאר אין די הויכע דייטשע רע-גירונגס-קרייזן, אוז דער עיקר ביי הימלערן, אוז ביבאוו פלע-גט אפקומען מיט גרעסערע אדער קלענערע אויסזידלונגען.

אז ביבאוו האט דאס נישט געטאן פון הומאניטארן שטאנד-פונקט, אלס יידן פריינט, דארף זיין קלאר. ער האט געהאט

זיינע סוחרישע אויסרעכענונגען. ער האט דורך דער יידישער זאנדער-קאמאנדא (יידישע בעסטאפא) געהייסן זיך צושטעלן אלע ווערס-זאכן,פעלצן,וואס די בעזא-יידן האבן נאך בעהאט אויס-באהאלטן כיי זיך פון פאר דער מלחמה. ער האט אויך פארדינט שווערע געלטער אין די סחורות,וואס מ'האט אויסגעארבעט אין בעזא,און איז געווארן שטיין-רייך.

אויף ווי וויים ער איז געווען פאראינטערעסירט אין דער עקזיסטענץ פון דער בעזא,קען אילוסטרירן דער פאקט,אז ער האט אראפגעבראכט אין בעזא אריין דעם בעסטאפא-אדון אליין, הימלערן,מיט א באנצער סוויטע,בכדי זיי זאלן זיך איבערצייגן,אז די יידן ארבעטן,שאפן,קומען צונוץ דער דייטשער ווירטשאפט. ביבאוו אליין האט בעגעבן אנווייזונגען,אינסטרוקציעס ווי אזוי מ'זאל אויפנעמען די "הויכגעשעצטע בעסט", אז אלץ אין די פאבריקן זאל קלאפן,אז מ'זאל וויסן וואס צו ענטפערן,און אז מ'זאל אויף די באסן נישט אנטרעפן קיין לעבעדיקן נפש.

עס קען קלינגען,ווי א פאראדאקס: די לאדזשער בעסא האט פאר די מענטשן פון דער בעסא-פארוואלטונג בעדינט ווי א שוץ-מיטל נישט צו גיין אויפן פראנט.

און נאר מיט דעם דערקלערס זיך,וואס נישט בעקוקט אויף די אלע ביטערע צענסליקער "שפערעס",אויסזידלונגען און ליקווידאציעס,איז דעם 1-טן יולי 1944,ווען די רוסישע ארמיי איז שטיין געבליבן הינטער ווארשע,איז נאך אין לאדזשער בעסא בעווען קנאפע 70,000 יידן. (די דייטשן האבן נאך שפעטער באוויזן זיי אלע צו ליקווידירן).

נאך דער מלחמה,ווען מ'האט ביבאוון בעכאפט און דאס לאדזשער קריגס-גערייכט האט אים,צוגלייך מיט אנדערע,עמפפט אלס קריגס-פארברעכער,האבן זיך צום גרייכט פרייוויליק בעמאלדן א גרעסערע צאל עדות - בעראטוועטע לאדזשער און פראווינצער יידן

(צווישן זיי אויך דער ד"ר שיקער און אהרן יאקובאוויטש), וועלכע האבן איט,ביבאוון,דערמאנט ווי ער סלעגט שיסן מענט- שן אין די גאסן,ליקווידירט מיט רציחה שפיסעלער,געארבעט מערדעריש מעשים בשעת די אויסזידלונגען,און אנדערע פאר- ברעכנס זיינע,האט ער צינים-חוצפהדיק אויסגעשריגן: איר לעבט דאך אלע א דאנק מיר,איך האב אייך באזארגט מיט ארבעט און ברויט,וועט האט פאר אייך אינטערוועניר ס ביי דער הע- כערער מאכט? אנשטאט מיך צו פארטיידיקן -באשולדיקט איר מיך! עס האט איט גארנישט געהאלפן,ער איז פארמשפט געווארן צום טויט דורך שיסן און דער פסק איז דעם זעלבן טאג אויסגע- פירט געווארן.

.....

אונדזער סטאלעריי,די "קליין-מעבל-פאבריק" ווי ד דיטשן האבן זי אנגערופן,האט אין דער ערשטער ציים געמאכט פארשי- דענע קלענערע מעבל-שטיק,הילצערנע סיילן פאר אנדערע פאברי- קן,ווי קעפלעך פאר דער היטן-פאבריק,קאפיטעס פאר דער שוס- טעריי,ראמען,פארמען א.א.

קיין גרעסערע זיבן זאכן זיינען נישט געמאכט געווארן; עס האט זיך געהאנדלט אין דעם,אז עס זאל היסן,אז מענטשן זיינען באשעפטיקט. מ'האט געגעבן באשעפטיקונג אויך פרויען בייס שלייפן,קלעפן,מאלן א.א.ו.ו. אבער שפעטער האבן מיר בא- קומען א באשטעלונג אויף איבער הונדערט סויזנס פאר האלק- זוילן (סרעפעס),טיילווייז פאר יידן,און סיילווייז פאר די פויערים אין די דערפער. פון די האלץ-אפפאלן פלעגט מען מאכן,אויסשניידן אויף דער באנד-זעג-מאשין,שפילצייגן פאר דייטשע קינדער,מ'האט די שפילצייג געשליפן און באמאלט.

מיט אמאל האבן מיר באקומען א באשטעלונג אויף צוויי הונדערט טויזנס קינדער-בעטלעך. פוטערמאנס פאבריק,אויף באזארנע 6,איז פאר דער ארבעט געווען נישט באקוועם,און

מיר האבן באקומען א גרעסערן,פיר-שטאסיקן בנין,וואס איז געשטאנען ליידיק,קעגנאיבער אויף באזארנע ל. דארט האבן זיך פאר דער מלחמה געפונען די סעקסטיל-מאשינען פון "ארט" און שוין אין דער מלחמה,אין בעסא,האט מען דארט בעמאכט א שפי-סאל. דער בנין איז געשטאנען ליידיק,ווייל אין דער צייט פון אייגער פון די אויסזידלונגען,האבן די דייטשן פון שפי-סאל ארויסגעפירט אלע קראנקע,וואס האבן זיך דארט געפונען.

מ'האט אויף שנעל אויפגעשטעלט דארט די נייע פאבריק, די דייטשן באזארגן מאשינען,ווערקציג;אנגעפילט דעם ביח עולם מיט האלץ. מיר האבן פארגרעסערט די צאל ארבעטער אין ביידע פאבריקן,ביז קנאפע טויזנט פערזאן. פארשטענדלעך,אז איך האב אריינגענומען א גרויסע צאל אייגענע חבֿרים,א גרעסערע צאל פרויען און קינדער (איבער 10 יאר),שכנים פון יענעם ראיאן. עס האבן נישט געמוזט זיין דווקא פאכטענער. עס איז געארבעט געווארן אויף א באנד-סיסטעם. אויף דער גאנצער פארע האבן געארבעט די בויער-מאשינען,מחמת פאר די וועגטלעך פונעם בעסל,האט מען געדארפט אויסבויערן 24 לעכער (פאר די שסא-כעטן) און עס האט זיך געפונען א יידיש טשעכישע פרוי ערנא פייגל,וועלכע האט זיך אונטערגענומען צו באדינען א בויער-מאשין. זי האט זיך אויסגעלערנט און נאך איר האבן אויך אנ-דערע יונגע פרויען געארבעט ביי די בויער-מאשינען. א גרעסערע צאל מענטשן זענען באשעפטיקט געווען ביים צוזא-מענשטעלן די בעטלעך,ביים פרעסן,קלעפן און שלייפן.

א גרויסע ערשה איז דער פאבריק - זי ווערט אפגעברענט

אין דער צווישנצייט האב איך באקומען א דירה הארט לעבן דער פאבריק -אויף באזארנע 4. מיט אמאל, אין א פרימארגן פון חודש נאוועמבער 5,1942 פארטאגס,דערהער איך פאר אונדזער הויז די געטא-פייער-לעשער. איך לויף צו צום פענסטער און

און דערזע די נייע פאבריק אונדזערע שטיין אין פלאמען.
ס'איז מיר פינסטער געווארן פאר די אויגן. איך בין אראפ-
געלאפן און דערזען,אז די פאבריק ברענט פון אלע זייטן. עס
איז שוין דא די דייטשע קריפא-פאליציי (קרימינאל-פאליציי)
אויך די דייטשע פייער-לעשער פון דער שטאט. עס האנדלט זיך
שוין נישט וועגן לעשן די פאבריק,ווי מער וועגן ראטעווען די
קעגנאיבערדיקע סטאלעריי,דאס האלץ אויפן בית עולם,ווי אויך
די ארומיקע הייזער.

די פייערלעשער,די דייטשע און אונדזערע,ווי אויך די
מענטשן ארום האבן געארבעט מעשים,מיט אלע כוחות אפצושטעלן
די שרפה. אבער נאך פארן אויסלעשן די שרפה,האט מען מיך,ווי
דעם לייטער פון דער פאבריק,ווי אויך דעם עלעקטריציסט פון
רעסארט,ראזענצווייג,ארעסטירט און אוועקגעפירט אין דער
קרימינאל-פאליציי.די דייטשן האבן חושד געווען,אז די פא-
בריק איז בכיוון אונטערגעצונדן געווארן און מיר טראגן די
פאראנטווארטלעכקייט. מ'האט אונדז גוט צעקלאפט און עס האט
געהאלטן דערביי,אז מ'זאל אונדז שטעלן צום לאדזשער געריכט,
אונטער דער באשולדיקונג פון סאבאטאזש.

עס זענען צו דער שרפה געקומען רומקאווסקי,יאקובאוויטש,
אויך ביבאוו. ביידע אנפירער פון דער פייערווער,דער דייט-
שער און דער יידישער,זיינען געקומען צום אויספיר,אז עס
איז געווען א קורץ-שלוס און אזוי ווי די אלטע פאבריק איז
געבליבן גאנץ,און מ'וועט קענען ווייטער ארבעטן,האט ביבאוו
מיך מיטן עלעקטריציסט געהייסן באפרייען.

פרומע יידן האבן אויסגעטייטשט די שרפה מיט א שטראף פון
גאט פאר דער דייטשער גרויזאמער ליקווידאציע פון די קראנקע
פון שפיטאל,וואס האט זיך פריער געפונען אין דער אפגעברענ-
טער געביידע.

לאנג קיין מנוחה האב איך נישט געהאט.

די ארבעט איז ווייטער אנגעגאנגען. אמת,ביי א גרעסערער אנשטרענגונג. מאכט זיך,אז איינמאל,טיקט מען מיך רופן אין רומקאווסקיס ביורא. איך האב דארט געטראפן ביבאוון מיט נאך א דייטש,אויך אהרן יאקובאוויטש איז דארט געווען. דער צווייטער דייטש איז געווען דער אפנעמער פון די בעטלעך,וועלכע מיר האבן אויסגעארבעט. ער האט זיך באקלאגט,אז די בעטלעך ווערן שלעכט געשליפן און ער האט א סך רעקלאמאציעס,אז קינדער נעמען אריין שפילסערס אין די פינגער און צעבלוטיקן זיך.

ביבאוו איז ארויס מיט א יהגזון,און געשריבן אויף מיר, געטופעט מיט די פיס,געטראשעט מיט רעפרעסיעס. ביי דער געלעגנהייט,האט ער שוין בכלל געהאט פרעטענזיעס צו יאקובאוויטשן און רומקאווסקין,אז ער האט רעקלאמאציעס אויף אנדערע ארטיקלען,וואס ווערן אויסגעארבעט אין אנדערע רעסארטן. ער האט פארגעווארפן,אז די יידישע ארבעטער סאבאסירן די ארבעט און ער וועט מוזן אייניקע פון די פארוואלטערס פון די רעסארטן ציען צו פאראנטוואלטקייט,איבערגעבנדיק זיי אין די הענט פון געריכט. און...אלס דעם ערשטן הייסט ער מיך ארעסטירן און אפפירן אין דער טורמע. דערווייל,אין דער געזא-טורמע,און שפעטער וועט מען מיך נעמען אין שטאט אריין. - צוויי יידישע פאליציאנטן פירן מיך אין טורמע . איז גלייך געווארן באקאנט די סיבה פון מיין ארעסט,און עס איז געווארן א סומל אין די פאבריקן. מ'האט מורא באקומען פאר קאנסעקווענצן.

אין דער געזא-טורמע בין איך געווען א פרייוויליגירטער ארעסטאנט. עס האט געהייסן,אז איך זיך אין א באזונדער פארמאכטער צעלע,אבער געווען בין איך אין דער קאנצעלאריע פון טורמע אויפזעער. אינדרויסן האט מען אוועקגעשטעלט א פאליציאנט,וואס זאל היטן צי עס קומט אמאל נישט אן ביבאוו, אז איך זאל באווייזן אריינצולויפן אין א צעלע,וואס מ'פאר-

שליסט. צוויי מאל איז טאקע ביבאוו געקומען אין דער טורמע זען,וואס איז מיט מיר. צום צווייטן מאל האט ער מיך געהייסן באפרייען און געהייסן גיין צוריק אין רעסארט. ער האט גע-האלטן פאר מיר א לעקציע וועגן פאראנטווארטלעכקייט פאר אר-בעט. איך האב אים אויפגעקלערט,אז איך בין נישט קיין פאכ-מאן,נאר דער אדמיניסטראטיווער פארוואלטער,האט ער געהייסן יאקובאוויטשן,וואס איז געווען מיט אים,טוישן די מייסטערס פון רעסארט. האט מען מאראנצן און פרידמאנען איבערגעשיקט אין דער סטאלעריי אויף דער פוצקא גאס,און צו אונדז אין פאבריק האט מען איבערגעפירט די מייסטערס קאנטאר און האכ-געלערענטער פון דער סטאלעריי אויף דרוקארסקע גאס.

ווי מ'האט מיר שפעטער דערציילט,האבן רומקאווסקי און יאקובאוויטש גאר שטארק אינטערווענירט ביי ביבאוון,אז מ' זאל מיך נישט שיקן אין שטאטישן געריכט אריין; אז דער בלויזער ארעסט מיינער וועט האבן א גרויסע ווירקונג אויך אויף אלע אנדערע רעסארטן.

מ'קען זיך פארשטעלן די פרייד פון מיין פרוי און טאכטער און דער גאנצער משפחה,ווען מ'האט מיך דערזען צוריק פון דער טורמע,און די אויפנאמע,וואס איך האב באקומען אין דער פאבריק פון די ארבעטער און פערסאנאל.

אט אזוי בין איך צום צווייטן מאל געווארן געראטעוועט פון דער "דייטשער יוסטיץ".

פארשטענדלעך,אז מ'האט שוין מער אויפגעפאסט אויף דער אויספארטיקונג פון די בעטלעך. ביים שלייפן זיינען געווען באשעפטיקט אויסשליסלעך פרויען אין מיטעלע און עלטערע יארן, האט מען אין דער אפטיילונג געמוזט צוגעבן אויך יונגערע פרויען און ספעציעלע אויפזעערס.

דערהויפט איז געגאנגען אין אנצוהאלטן די ארבעטס-פעי-קייט פון דער פאבריק,ווייל די פארשידענע אויסזידלונגען,

וואס זיינען פון צייט צו צייט פארגעקומען,האבן ארויסגע-
ריסן אויך פון אונדזער פאבריק מענטשן אין פארשידענע עלטער.
איך פלעג גיין אינטערוועניגרן צו רומקאווסקין,אז מען זאל
פון דער אויסזידלונגס-ליסטע ארויסנעמען די מענטשן,וואס
כ'האב געדארפט האבן אין דער פאבריק. איך פלעג דאס ביי
אים שטענדיק אויספועלן.

און קען נישט פארבייגיין און נישט דערציילן וועגן אן
אויסטערלישער און ביטער-טרויעריקער אויסשטעלונג,וואס די
דייטשן האבן גראד א פאר וואכן פאר מיין לעצטן ארעסט, צו-
געגרייט פאר די ארבעטער פון אונדזער רעסארט. זיי האבן
אויף דעם "באזארני רינעק",וואס האט זיך געפונען אינגאנצן
30 טריט פון אונדזער פאבריק,אויפגעשטעלט א גרויסע חליה
און עפענטלעך אויפגעהאנגען פאר "סאבאטאזש" 23 יידן און
דערביי מיט דער הילף פון דער יידישער פאליציי ארויסגעיאגט
פון אונדזער פאבריק א פאר הונדער ארבעטער,וואס האבן גע-
דארפט צוקוקן זיך צו דער גרויזאמער עקזעקוציע.

א מארד אין געטא

ווי שוין פריער דערציילט,האט מען די מייסטערס מאראנץ
און פרידמאן פון אונדזער רעסארט,איבערגעשיקט אין דער סטא-
לעריי אויף ער פוצקע גאס. פרידמאן האט דארט,ליידער,געהאט
א ביטערן סוף.

צוליב דחקות אין אלערליי שאר ירקות,גרינסן,אין געטא,
האבן די מענטשן אויסגענוצט יעדן פרייען פלאץ,א גרעסערן,א
קלענערן,אויף צו פארזייען פארשידענע גרינסן,כדי צו האבן
א ביסל רייטעכלעך,קארטאפל,פאמידארן,ציבעלעס,מייערן.
אויך פרידמאן,מיט נאך א פאר חברים זיינע,האבן געהאט אזא
"דזשיאלקע" (אזוי האט מען אין געטא בערופן דאס פארזייטע
שטיקל ערד),נישט ווייט פון דער פאבריק. אין די פרייע שעהן

פון דער ארבעט פלעגט מען באארבעטן די דאזיקע דזיאלקעס, און וועט עס האבן זיך שוין אנגעהויבן צו באווייזן די ער- שטע פרוכט, פלעגט מען שוין היסן די "פעלדער" סאג און נאכט, אז פרעמדע זאלן זיך נישט אריינכאפן און אויסראטעווען די גרינ- סן פאר זיך. קיין פלויסן זיינען שוין נישט געווען, ווייל מ'האט זיי צעטראגן נאך אין ערשטן ווינטער אין געטא, אויף צו באהייצן די אייוועלער אין די קאלטע דירות. אזוי, אז די דזשיאלקעס זיינען געווען אפן פאר יעדן דורכגייער.

איינמאל, ס'איז שוין געהאט צוגעפאלן די נאכט, איז געווען פרידמאנס רייע אויף צו היסן זיין פעלד. זעט ער, ס'רייסן זיך אריין דריי חברה-לייט מיט זעקלעך און מ'הייבט אן צו רייסן פון די קשאקעס, וואס עס לאזט זיך. ער וויל זיי פאר- יאגן, און עס ברעכט אויס צווישן זיי א געשלעג. יענע האבן געהאט שטעקנס מיט זיך און זיינען געווען אין דרייען. אין געראנגל, האט מען פרידמאנען אזוי צעשלאגן, אז ער איז געב- ליבן ליגן א בלוטיק-פארוונדערטער אין פעלד. דער, וואס איז געקומען אים בייטן, האט געמאכט אן אלארם. פרידמאן האט באוויזן נאך עפעס צודערציילן, אבער עס האט לאנג נישט ge- דויערט, און ער איז אויסגעאנגען.

די פאליציי האט געזוכט שפורן, אבער מ'האט קיינעם נישט געכאפט. מ'האט דעם ענין פארשוויגן, נישט וועלנדיק, זעט אויס, מאכן א צו גרויסן טומל ארום דעם מארד צווישן דעם פארשמאכטן און פארהונגערטן געטא-עולם.

קריפא - באהאלטענע פארמעגנס

עס האבן נישט געפעלט אין געטא קיין ערב-רב מענטשן, וואס פלעגן פאר א סאפ לינדזן זיך פארנעמען מיט מסירות צו די דייטשן. אין געטא זיינען אריינגעקומען אויך א גרויסער טייל פון געווען סוחרים, פארבריקאנטן, ווי בכלל פארמעג-

לעכע מענטשן,וואס האבן זייערע פארמעגנס באהאלטן,פארשטעקט ערגעץ ווו אין שטוב,אין הויז,אין א קעלער,ווו מ'האט נאר געקענט.

האט זיך אנגעהויבן א סדרה מסירות צו דער קריפא (קרימינאל-פאליציי). מ'האט זיי אויפגעגעבן נעמען און אדרעסן און די קריפא האט ארויסגערופן דעם מענטשן צו זיך. מ'האט דארט די יידן געשלאגן מכות רצח אויף ארויסצובאקומען דאס ארט ווו מ'האט באגראבן די פארמעגנס. מענטשן זיינען געווען איינגעשפארט און נישט גלייך זיך מודה געווען,האט מען זיי אראפגעיאגט אין א קעלער און אויף מארגן און איבערמארגן ווידער געפרופן צום דייטשן אגענט און ווידער געשלאגן ביז בלוט. נישט איינעם האט מען דערשלאגן צום טויט. אנדערע האבן גארנישט געהאט באהאלטן און געפאלן אלס קרבנות פון די מוסרים.

אויך מיך האט די דייטשע קריפא איינמאל געפרופן צו זיך אין דעם ענין פון "באהאלטענע פארמעגנס אין דער שטאט". ווי כ'האב שוין דערמאנט,האט ביי מיר אין שטוב,אין שטאט, מיין באקאנטער סטאלאר,קאלמוס,געמאכט א טאפלטן סופיט אין לאנגן קאריאר,ווו כ'האבאדס באהאלטן א טייל פון דער סחורה פון מיין געשעפט,אונדזערע פעלצן,בילדער,ווי אויך אנדערעוערט-זאכן.

וען מ'האט מיך געפרופן אין "קריפא",האב איך גלייך זיך מודה געווען,דערציילט וועגן טאפלטן סופיט,אויפגעגעבן דעם אדרעס און צומארגנס האבן מיך מיט א בריסשקע געפירט אהין צוויי קריפא-לייט. מיר קומען צום הויז,ווו מיר האבן געווינט. דער סטרוזש א געפלעפטער,ווען ער דערזעט מיך,פירט אונדז אריף אין מיין דירה,אין וועלכער עס ווווינט איצט א באלטן-דייטש פאמיליע. גלייך ביים אריינקומען אין דער דירה,דערזע איך שוין ,אז דער טאפלט-סופיט איז שוין נישטא.

דער באלטן-דייטש קלערט אויף דיקריפא-מענטשן,אז וועלן ער האט זיך אריינגעצויגן,האט ער געוואלט איבערמאלן א טייל פון דער דירה און די מאלאזשעס האבן גלייך דערשנאפט,אז ס'איז א טאפלטער סופיט. מ'האט געדופן פאליציי און זי האט צוגענומען אלץ,וואס עס האט זיך דארט געפונען.

דער קריפא-פאליציאנט זאגט צו מיר מיט ירגוון: "פארוואס האסטו נישט געמאכט דיין באהעלטענישׂ אין דער פאדלאגע,אזוי ווי אנדערע האבן דאס געטאן?"

מ'האט מיך צוריקגעבראכט אין דער געטא. דאס מאל האב איך אויסגעמיטן קלעם. וועל עס האט מיך געמטרט,ווייס איך נישט ביזן היינטיקן טאג.

ח י י ם ר ו מ ק א ו ו ס ק י -"דער עלטעסטער דער יידן"

(חיים רומקאווסקי גיט חופה וקידושין)

דעם לאדזשער ראבינאט האבן די דייטשן,גלייך ביים אנהייב פון דער מלחמה,ליקווידירט. די נאציס האבן אומגעבראכט כמעט אלע רבנים און מורא-הוראות. אין די ערשטע געטא-יארן האט מען פון קיין חתונות בכלל נישט געהערט. אבער דאס לעבן גייט מיט זיין וועג. עס שאפן זיך פארלאך און עס וועלן געבוירן קינדער. כדי אויפצוהאלטן און אויך כדי צו רעגלאמענטירן דעם נייעס שטייגער לעבן אין געטא,האט רומקאווסקי באשלאסן אריינצופירן א רעגיסטער פון חתונות און געבורטן. ער האט זיך אויך גענומען דאס רעכט צו פארטרעטן דעם ראבינאט. ער אליין,האט ער גע זאגט,וועט געבן חופה וקידושין, אבער נישט יעדן פארל באזונדער,נאר איין מאל אין חודש,אלע רעגיסטרירטע פארלאך צוזאמען.

אין געטא איז געווען א קולטור-הויז מיט א גרויסן זאל. דארט פלעגט רומקאווסקי עפענטלעך געבן חופה וקידושין,יעדעס מאל א 15-20 פארלאך. די פארלאך האט מען אויסגעשטעלט

אויף דער בינע און דער עולם קרובים,פריינט,באקאנטע,פלעגן זיין אין זאל און זיך צוקוקן צום "פאראד". א פארשטייער פון רעגיסטער-אפטיילונג (עווידענץ-אמט) האט פארגעלייענט די ליסטע פון די פארלאך,רומקאווסקי האט בעהאלטן א רעדע, דורכגעפלאכטן מיט א פאר פסוקים. ער האט גערופן די פארלאך צו זיין ארנטלעכע מענטשן,זיך ליבן קעגנזייטיק,און צום סוף גיט ער זיי דרשה-געשאנק: אייניקע סוץ נאז-טיכלער,א טאלאן אין א בעסא-שפייז געוועלב,אנדערע עטלעכע טעג אפרו אין "זיין" אפרו-היים.

רומקאווסקי פלעגט זאגן און באריכטן זיך,אז ער האט אייניגעפירט א נייעם,אן אייגענעם,חופה וקידושין שטייגער,צוגעפאסט צו דער צייט אין וועלכער מיר לעבן. מ'האט נישט אויפגעשטעלט קיין חופה,דער חתן האט נישט צעטראטן קיין גלאז אלס זכר לחורבן,עס האט נישט געשפילט קיין ארקעסטער. אומעטיקע,טרויעריקע חתונות - איך ווייס נישט צי עס זייגען ערגעץ פארצייכנט געווארן און צי עס בעפינט זיך ערגעץ א קאפיע פונעם נוסח פון רומקאווסקיס קידושין-אקט.

אבער רומקאווסקי אליין,וועלכער האט באשלאסן צום צוויי-טן מאל חתונה האבן (די ערשטע פרוי זיינע,פון דער היים בענדער,איז געווען די שוועסטער פון עמנואל האמבורסקיס פרוי,דעם אריסגעבער פון "לאדזשער טאגעבלאט"), האט ער שוין דווקא יא געוואלט,אז פון דער דאזיקער חתונה,זאל יא בלייבן ערגעץ א זכר.

אין א געוויסן טאג איז רומקאווסקי געקומען צו פארן צו אונדז אין פאבריק אריין. ארום דער פאבריק,איז,ווי געווייגלעך,געווארן א טומל,א געשטופפרייי. ער האט בייז אפגעשטופט אלע,וואס האבן אים ארומגערינגלט מיט זייערע פערזענלעכע בקשות. צו מיר האט ער געזאגט,אז ער וויל מיט מיר רעדן אונטער פיר אויגן, האבן מיר זיך פארמאכט אין א צימער.

ער האט פאר מיר מגלה סוד געווען, אז ער גייט חתונה האבן און וויל, אז אונדזערע שניצער זאלן מאכן פאר אים א חופה, א נייע, א שיינע; די חופה-שטאנגען זאלן זיין שיין, אריגינעל.

פארשטייסט, זאגט ער צו מיר, אימיצער וועט דאך די מלחמה איבערלעבן, די היינסיקע שלעכטע צייט. עס וועט וועגן דעם שטייגער-לעבן אין געטא זיכער א סך בעשריבן ווערן, מען וועט זוכן דאקומענטן, מאטעריאלן, עס וועט זיך שאפן א מוזיי, וועט אויך מיין חופה אריינקומען אין מוזיי. דארף זי זיין שיין, גאר אריגינעל, צוגעפאסט צו דער צייט און ארט.

איך האב צוגעצויגן צו דעם ענין פון דער חופה דעם סקול-פטאר וויצעק (יצחק) ברוינער. מ'האט בעארבעט ארום די שטאנגען, צום סוף איז די חופה אונדזער פאן רומקאווסקי נישט שטארק געפעלן געווען. איך האב די חופה אפגעשיקט צו אים, אין זיין דירה אויף לאבעוויצקא גאס. אויף דער חתונה בין איך נישט געווען און צי מ'האט דארט די נייע חופה באנוצט, וויים איך אויך נישט. אין קיין מוזיי, איז זי זיכער נישט אריינגעקומען.

ר ו מ ק א ו ו ס ק י - טול און קולטור-פראבלעמען

איך וויל נאך א פאר ווערטער וויידמען רומקאווסקין. עס איז שוין וועגן אים א סך געשריבן געווארן, און פארדינסט-היים, טער שלעכטס, ווי גוטס. אבער עס דארפן דערמאנט ווערן א פאר קארעקטע האנדלונגען זיינע - דאס וועט נישט ענדערן די אלגעמיינע מיינונג, וואס מ'האט וועגן אים.

מיטן אריינקומען אין געטא, האט זיך געשטעלט די ברענע-דיקע פראגע: וואס טוט מען מיט דער גרויסער צאל קינדער אין פארשידענער עלטער, וואס געפינען זיך אין געטא? רומקאווסקי האט צום שול-יאר 1940 ארויסגעלאזט אן אויפרוף צו דער בא-פעלקערונג מיט דעם לאזונג: "קינדער אין די שולן". איינגע-שריבן האבן זיך דעמאלט 17,225 קינדער. מ'האט זיי איינגע-

סיילט אין 43 שולן,מיט 414 לערער (לוי ישראל סאבאקסבלאסס ידיעות).עס איז אנטשטאנען דער פראבלעם פון דער ל ע ר נ - ש פ ר א ך ,מחמת די פוילישׂ אונטעריכטס-שפראך איז דורך די דייטשן פארבאסן געווארן. און דא דארף לזכות פון רומקאווסקין בעזאגט ווערן,אז נישט בעקוקס דערויף,וואס ער איז געווען אן אלטער ציוניסס (פון גרינבויסס על-המשמר-חדר), האס ער דעצידירט,אז אלע קעגנשטאנדן זאלן בעלערנט ווערן אויף י י ד י ש . זיינע כעל-עצה*ס האבן אים צוגערעדט, אז די אונטעריכטס-שפראך זאל זיין העברעאישׂ און נישט יידישׂ, האס רומקאווסקי דאס קאטעגאריש אפגעווארפן,זאגנדיק דערביי: " דער ציוניסטישער אידעאל און די העברעאישע שפראך,זענען מיר נישט וויניקער טייער,ווי אייך,אבער איצט מוז איך דאס אויפקלייגן אין א גאלדענער שמעק-סאבאק-פושקעלע. איצט האלט איך די פושקע פארמאכט,און וועל זי ווידער עפענען, ווען עס וועט קומען די צייט דערצו. מ'דארף זיך רעכענען מיט די אומשטענדן,האס ער וויייטער בעזאגט: "דאס פאלק רעדט דורכויס יידישׂ,אויך די קינדער, און ס'איז איצטער נישט די צייט פון צו מאכן עקספערימענטן. די קינדער האבן סאקע בעלערנט אין די פוילישע פאלקס-שולן (שאבאסווסקעס),ווו די לערן-שפראך איז געווען פוילישׂ,אבער די היים איז געווען און געבליבן יידישׂ."

אבער וואס איז ארויסגעקומען פון זיין גוטער שטעלונג? ליידער,האבן די אויסזידלונגען וואס אמאל שיסערער בעמאכט די צאל קינדער איז די שולן און צום סוף 1942 האס מען זיי בעמוז פארמאכן.

און ווען מ'רעדט וועגן דער אלגעמיינער קולטור-טעטיקייס אין גאסא,דארף דערמאנט ווערן,אז ער,רומקאווסקי,האס זי נישט געשטערט. ער האס געהאט א פריינטלעכע באציונג צו די באמי- ונגען פון פארשידענע ארגאניזאציעס און גרופעס,וואס האבן

ביי די שווערע געסא-באדינגונגען,זיך באמיט צו דערהאלטן דאס שפערעשע און קאנסטרוקטיווע יידיש-קולטור-לעבן,און געבן די מעגלעכקייט די פארהונגערטע און לייבנדיקע געסא-יידן צו ענייסן א דערקוויקונג,א דערמוטיקונג - זאל זיין א חי שעה - אין זייער ביסערן,פינסטערן און אויסזיכסלאז - פארצווייפלסן לעבן. רומקאווסקי האס צו די צוועקן צוגע-טיילט א גרויסן זאל אויף קראוויעצקא 3 (אן אמאליקער ענ-דעקישער קלוב) און פאר די פארבליבענע אין געסא ארטיסטן פון משה כראדערסאנס "ארטס-טעאטער" געגעבן דעם זאל פון דער אמאליקער פוילישער גימנאזיע אויף פראנצישקאנער 66.

און עס איז נייטיק צו דערמאנען מיט א סך ליבע און אנערקענונג אזעלכע שפרודלדיקע און ענערגישע קולטור-טויער, ווי אונדזער חבר משה וואלמאן,וועלכער האס אריינגעלייגט א סך כוחות אויף צו שאפן אין געסא א קולטור-בעזעלשאפט אויפן מוסטער פון דער "קולטור-ליגע" און טאקע די ארטיסטן משה פולאוער (היינס אין ישראל) און חיים וויינבערג,וואס האבן באניים אין געסא דעם "ארטס" (אונטער דעם נאמען "אוואנגארד". מ'דארף דערמאנען דעם אלטן דיריגענט פון כאר פון דער סינאגאגע -מ.דארגאזשאנסקי- וואס האס ארגאניזירט א שיינעם כאר פון 75 כאריסטן,צוזאמענגענומענע פון זינגע-רס פון "קולטור-ליגע" "הזמיר" און "שיר-כאר". אויך דעם סימפאנישן ארקעסטער פון 35 מוזיקערס,אונטער דער אנפירונג פון דיריגענט סעאדאר רידער; די באלעט-מיסטערין זינא קרוש, מיט איר גרופע,ווי אויך די פארשידענע טפארט-גרופן.

אויך אין די קלובן פון "בונד" און "ל.פועלי-ציון" אויף בזשעזשינער 59 און בערעק יאסעלעוויטש גאס 16 זיינען פאר-געקומען שרייבער-אוועגטן,מיט דער באטיילונג פון ישעיהו שפיגעל (היינס אין ישראל),ש.שאיעוויטש,י.זעליקאוויטש,דעם הומאריסט י.יאנאווסקי (דער לעצטער איזאגב געווען דער פאר-

סיער פון אונזער האלץ-פאבריק),מרים אולינאווער,מ.וואלמאן,
בריקס,פאטשארעק,חוה ראזענפארב,די דיכטערס - יאכימאוויטש
און גורפינקל א.א. עס זענען אויך געווען טאטיק א פאר ביב-
ליאטעקן מיט יידישע און פוילישע ביכער. א באזונדער גרופע
זיינען געווען - קינסטלער,מאלערס,פלאסטיקער - יצחק ברוי-
נער,שילים,קאונער,לייזעראוויטש,בזשעזשינסקא א.א. - זיי
פלעגן מאכן אויסשטעלונגען פון זייערע שאפונגען. אויך מיר
פלעגן גערן געניסן פון די אלע קולטור-טעטיקייטן.

די,וואס זיינען אין די געטאס נישט געווען,וועלן גארנישט
קענען אויפנעמען מיט זייער נארמאלן שכל,ווי אזוי האבן די
געטא-יידן געקענט ביי די בעגעבענע אומדערטרעגלעכע אומשטענ-
דן,נאר האבן געדולד,ווילן און געמיט רויק אריינצוזיצו און
אויסהערן א רעפעראט,א לעקציע,מוזיק,געזאנג,א פארשטעלונג,
אדער גיין אויף אן אויסשטעלונג.

אבער שוין צום סוף 1942,נאך די גרויסע אויסזידלונגען,
ווען צוזאמען מיט דעם אפשאפן די "אויסאנאמע קולטור-מלוכה",
ווען אלץ,וואס האט געשמעקט מיט געזעלשאפטלעכקייט איז בסל
ומבטל געווארן,איז זיך אריגענטלעך אלץ צעפאלן. דאס טאטער
האט נאך געזשיפעט,אין די גרויסע רעסארטן (אויך ביי אונדז
אין האלץ-רעסארט),איז מען נאך דא און דארטן ארויסגעטרעטן.
און אויף צעפיקענדיש אלע שונאים און פייניקער,ווייסער גע-
קיביצט און ווייטער געקארמעט דעם עולם מיט ליטעראריש און
מוזיקאליש קאמפאזיציעס צום נחת און פרייד פון די מרח-
שחרהדיקע געטא-יידן. דאס איז געווען אן אריגנארטיקער אויס-
דרוק פון געטא-הראיזם. און אזוי דארף מען דאס אויפנעמען.

ווי איך האב מיך באווארנט,האב איך אויסגעמיטן צו שיל-
דערן און צו דערציילן וועגן די ביטערע,אוממענטשלעכע לעבנס-
באדינגונגען אין געטא. עס האט נישט קיין זינען נאכאמאל
און ווידעראמאל איבערצוגעבן כמעט דאסזעלבע,וועגן וואס

אנדערע האבן שוין מיט די,אדער אנדערע ווערטער,אויספירלעך
געשריבן; אדער צו דערציילן,לויט אן אייגענעם נוסח,וועגן
די רישעותדיקע אויפפירונגען און האנדלונגען פון רומקאוו-
סקי,אדער וועגן דער רויב-ווירטשאפט און הפקרות אין דער
אפראוויזאציע און אנדערע אפטיילונגען,פון וועלכע עס איז
געווען אפהענגיק דאס פשוטע מענטשלעכע לעבן,אדער וועגן די
מיאוסע און עקלדיקע טאטן פון דעם אדער יענעם דעה-זאגער
אין דער געטא. - דאס אלץ האלט איך פאר איבעריק.

עס דארף אבער פאר יעדן איינעם,וואס לייענט די געשיכ-
טעס פון דער דאזיקער גרויזאמער ציים,זיין קלאר,ווי ביסער
דער אמת זאל נישט קלינגען אין די אויערן,אז עס האט אין
די געטאס געהערשט און דאמינירט דער קאלטער שוידערלעכער
מענטשלעכער עגאיזם,וואס האט געזען נאר ז י ך . און דער
דאזיקער,וואס איז נישט געווען אין א געטא,דארף זיך אליין
שטעלן די פראגע: ווי וואלט ער געהאנדלט אין אזא,אדער אנ-
דער פאל,ביי דער,אדער אנדערער סיטואציע...

.....

איך וועל מיך נאך אין קורצן אפשטעלן אויף מיין אייגע-
נער משפחה אין געטא,דערמאנען די ראדיא-מארטירערס אין בעטא,
און איבערגיין צו די איבערלעבענישן אין דייטשן קאצעט-לא-
גער,ווהין מ'האט אונדז ביי דער ליקווידאציע פון בעטא,
איבערגעשיקט.

מיין לעבנסלוסטיקע מאמע,האט אין בעטא פארלוירן איר
שטענדיקן ליבן שמייכל און פון דער שלעכטער דערנערונג און
שווערע באדינגונגען,איז זי איינגעשרומפן בעווארן און פלעגט
מיך אפט פרעגן: ווען קומט שוין דער סוף? זי איז אין יאר
1941 אין עלטער פון קנאפע 70 יאר געשטארבן פון דיזענטעריע.
דער טאטע ווידער איז געווען אפטימיסטישער בעשטימט און האט
געגלייבט,אז עס וועט שוין לאנג נישט דויערן און דער דייטש

וועט קריגן אנגעבראכן די כיינער און וועט איינגעמען א מיהה משונה"

וואן עס איז אין יאר 1942 געווען די גרויסע שפערע, וואן די דייטשן האבן זיך געהייסן צושטעלן די "עלטערע" מענטשן פון איבער 60 יאר און די קינדער ביז 10 יאר, האבן מיר אונדזער פאטער אריינגעזעצט צוישן די אויסגעשטאפלטע ברעטער אויפן בית עולם און געהיס עס זאל מיט אים נישט געשען קיין שלעכטס. נאך דער שפערע האבן מיר אים ארויסגענומען. אויך מיין ברודער מארעקס טעכטערל פון 2 יאר האבן מיר דעמאלס באווארנט ביי זיך און אויך דאס קינד ארויסגעראטעוועט פון דייטשע לאפעס. מיר האבן שוין פריער געהאט געגעבן דעם טאטן א פאר פילן ציאן-קאלי, וועלכע מיין פרוי האט געבראכט פון דער אפטייק, און איס אנגעזאגט, אז קיין לעבעדיקן זאל ער זיך נישט לאזן נעמען. מיין טאטע איז לאנגע יארן געווען א הארץ-ליידנדיקער, און פלעגט שטענדיק טעהנען, אז ער וועט האבן א לייכטן טויט -איינס און צוויי- און איך בין נישטא,

אין גענא האט ער פארלוירן 15 קילא פון זיין וואג. נישט עסנדיק קיין פעטע מאכלים, האט ער זיך גראד געפילט בעסער. אבער פון באשפייזן זיך מיט קילעריבן און קרויט, האט ער אנגעהויבן צו ליידן אויף די נירן און האט שוין געהאט גאר נישט קיין לייכטן טויט. זיין גסיסה האט געדויערט פולע דריי מעת לעת. ער איז געשטארבן אין יאר 1943, אין עלטער פון קנאפע 75 יאר. - די טאטע און ער זיינען בעקומען צו קבורה אויפן לאדזשער יידישן בית עולם.

מיין עלטערער ברודער, ארנאלד, האט געארבעט אין ביורא פון קירושנער רעסארט; זיין פרוי, לאה (לאטשא), - אין א קליידער רעסארט; די עלטערע טאכטער, אירענע, א סטודענטקע פון קארקאוער אוניווערסיטעט, איז געווען באשעפטיקט אלס קראנ-

קנשוועסטער אין איינעם פון די שפיטעלער,די יינגערע מאכ-
טער,סטעפא,האט בעארבעט אין היטן-רעסארט.
די מוטער זייערע איז געשטארבן אין בעסא אין יאר 1943,
דער פאטער זייערער,מיין כרודער,איז אומבעקומען אין א דייט-
שן לאגער. ביידע מיידלעך זיינען נאך דער ליקווידאציע פון
בעסא,בעוועז אין באריסטן דייטשן לאגער שטוטאף,ווו ביידע
האבן מיטגעמאכט דעם טיפוס,פון וואס די יינגערע איז דארט
געשטארבן. די עלטערע,אירענע,לעבט זייט נאך דער מלחמה אין
באלטימאר,איז פארהיראט,האט שוין דריי דערוואקסענע קינדער.
מיין כרודער מארק האט אין בעסא באקומען א פאסטן פון
א הויז-וועכטער. ער האט באדארפט באדינען די הייזער אין
בעסא,האלטן זיי דריין און אכטונג בעבן אויף זייער גאנצקייט.
די היגיענע אין בעסא האט שטארק אונטערגעהינקט און עס האט
זיך געפאדערט א גרויסע מאס פון אידעאליזם איבערצונעמען
אזא פאסטן. קיין סך בעלנים אויף אראפצולאזן זיך צו דער
מדרגה פון א "דאזארצא" (הויז-וועכטער),קערן מיסס און רייי-
ניקן קלאזעטן,איז נישט בעווען.
די פרוי זיינע האט בעארבעט אין איר פראפעסיע - זי איז
בעווען א דאקטאר-ביאלאג און בעארבעט אין שפיטאל; האט ער
אלס וועכטער בעהאט מער צייט אויף אפצוגעבן זיך מיט דער
קליינער טאכטער זייערער. זיי זיינען צוט סוף בעווען צו-
זאמען מיט אונדז אין א קאצעט אין דייטשלאנד
וועגן אלע אומגעקומענע,אומגעבראכטע דורך די דייטשן,
מיטגלידער פון אונדזער משפחה,האבן אונדז,שוין נאך דער
מלחמה,איבערגעגעבן פארשידענע מענטשן,וועו מיר זיינען
אהיימגעקומען קיין לאדזש.
דער כרודער זיגמונט מיט זיין פרוי און איר כרודער,
וואס האבן זיך בעפונען אין דער צייט פון דער מלחמה אין
ווארשע,זיינען אומגעקומען אין טרעבלינקי.

אונדזער אלעמענס ליבלינג - די שוועסטער אונדזערע,בערטא, איז אומגעבראכט געווארן אין מיידאנעק; די יינגסטע שוועסטער סאניא,מיט איר מאן,זיינען פארגאזט געווארן אין אשוויענטשים. אין וועלכן לאגער אונדזער עלטערער ברודער,ארנאלד,איז אומגעקומען,האבן מיר נישט קיין ידיעות.

מיין ליבע פרוי מלכה (מאליא),פון דער היים עליאש,איז אומגעקומען אין לאגער ראוונסבריק. איך וועל מיך אין א שפעטערדיקן קאפיטל בריייטער אפשטעלן וועגן דעם לאגער און מרויעריקן אומקום פון מיין פרוי.

אונדזער בכור,לעאן,מיט זיין פרוי,וואנדא,זיינען אומגעבראכט געווארן אין לאגער פאניאטאווא (לובלינער קאנט). וועגן זיי האב איך צוזאמענגעקליבן פאלגענדע ידיעות:אייער,א באקאנטער מיינער,האט מיר איבערגעגעבן וועגן דער גרעסטערער גרופע יידישע ארבעטער פון ווארשע,וועלכע דער דייטשער אונטערנעמער,סעבענס,האט שוין נאכן בעטא-אויפשטאנד ארגאניזירט און געשיקט זיי אויף ארבעט קיין פאניאטאווא. ער ווייסט,האט ער מיר בעזאגט,אז מיין זון,לעאן ווינאגראד, איז מיט זיין פרוי,אויך מיסגעגאנגען מיט דעם דאזיקן טראנספארט. צוזאמען מיט זיי,איז אויך געווען זיין קוזינע,איר-קא מארגוליס-כאלאדענקא. (דער לעצטער האט פארלוירן זיין לעבן אין כערשטער-שאפ,בשעת דעם בעטא-אויפשטאנד.)

באשטעטיקט די דאזיקע ידיעות האט מיר מיין שוואגער, צדיק עליאש (מיין פרויס ברודער),וועמ מיר זיינען נאך דער מלחמה געקומען קיין שוועדן (ער האט שוין דארט געווינט זייט 1915). ער האט מיר געגעבן א קארטל פון מיין זון, מאקס פון פאניאטאווא (מיט א דייטשן שטעמפל),וואס דער שוואגער מיינער האט פון אים באקומען דעם 18-טן נאוועמבער 1943. אין דעם דאזיקן קארטל שרייבט מיין זון,אז ער איז פארהייראס,און מיט זיין פרוי געפינען זיי זיך אין ארבעטס-לאגער

"פאניאסאוא. ער גיט אויך צו,אז ער ווייסט,אז זיינע על-
טערן געפינען זיך אין לאדזשער געטא און ארבעטן דארט.ער
דערמאנט אויך וועגן זיין קוזינע,אירקא,וואס געפינט זיך
מיט זיי,וואס איז אויך א פלימעניצע פון מיין שוואגער.

לויס די אלגעמיינע ידיעות,איז דער לאגער פאניאסאוא,
מיט 30,000 יידן פארניכטעט געווארן,אין פארלויף פון דריי
טעג,דורך דעם מאסן-מערדער גלעכאצקי אין דער צווייטער הע-
לפט פון חודש נאוועמבער 1943. אזוי,אז דאס קארטל פון
אונדזער זון,איז געווען די לעצטע שריפט פון אים. דאס איז
דאס איינציקע,וואס איז מיר געבליבן נאך אים,און דערביי
א טיפער ווייטיק אין הארצן.

וויל דעם פראבלעם פון אונדזער זונס סראגישן אומקום,
סראג איך טיילווייז אויף מיין געוויסן. דריי גלעזענהייסן,
ווייזט זיך מיר אויס,זיינען געווען אויף צו ראטעווען אים
פון פייער. - ווי איך האב שוין פריער דערמאנט,האב איך
מיין זון,נאכן פארענדיקן די גימנאזיע,געראטן צו פארן קיין
פראנקרייך (נאנסי) און נישט קיין ענגלאנד,ווי עס האט מיך
צוגערעדט מיין פריינט הערמאן באהם. זיין זון האט זיך דארט
געראטעוועט. איז צו גלייבן,אז אויך מיין זון וואלט זיך
דארט געראטעוועט.

דאס צווייטע - איז געווען א פעלער,וואס מיר האבן אים נישט
צוגערעדט צו פארן קיין רוסלאנד. דער חבר זיינער,מיט וועמען
ער האט געזאלט צוזאמען פארן,איז בשלום צוריקגעקומען פון
רוסלאנד. - און דאס דריטע - עס איז געווען א פעלער דאס
שיקן אים קיין וואַרשע. ווען ער כלייבט מיט אונדז אין געטא,
וואלט ער געטראגן דעם זעלבן גורל,וואס אין.

היינט-צו-טאג זיינען דאס נישט מער ווי מעדיסאציעס,מח-
שבות פון א צעווייסיקטן טאטן.

מיין זונס פרוי האבן מיר בעקענט. אונדזער שוועסטער

בערטא האט אונדז וועגן איר געשריבן פון וואַרשע.דארט איז אונדזער זון קראנק געוואָרן אויף טיפוס,און דאס דאזיקע מיידל,א סטודענטקע,מיין זונס א באקאנטע נאך פון לאדזש,פלעגט צוואמען מיט מיין שוועסטער זיך אפיעקעווען איבער אים,בשעת זיין קראנקהייט,און ארויסגעראטעוועט אים ביי די שווערע מלחמה-באדינגונגען.

מיר האבן מיט אירע עלטערן אמאל געווינקט צוזאמען אויף א זומער-ווינונג, דער פאטער אירער האט געארבעט אלס אינזשעניער אין דער סריקאטאוש-פאבריק פון הירשבערג און וויל-סשינסקי (זיין פאמיליע-נאמען געדענק איך שוין נישט).

וועגן מיר זיינען נאך דער מלחמה צוריקגעקומען פון די לאגערן,איך מיט דער טאכטער,און דער ברודער מארק מיט זיין פרוי און קינד,האבן מיר דער גאנצער אומגעקומענער משפחה אונדזערער,געשטעלט סימבאליש מצבות אויף לאדזשער בית עולם. מיר האבן געמאכט בילדער פון די שטיינער און דאס איז אונדז געבליבן אלס א הייליקער אנדענק נאך זיי.

ראדיא - צוהערער - מארטירער

וועגן די דאזיקע מענטשן איז שוין א סך געשריבן געוואָרן. אויך איך וויל זיי וויסמען א פאר וואַרעמע ווערטער. זיי האבן זיך דאס פארדינט. זיי האבן אייגנעשטעלט זייער לעבן און געהערט אין בעהיים ראדיא-ידיעות פון דער וועלט און פארשפרייט זיי צווישן דער בעטא-באפעלקערונג. זיי זיינען געווען מארטירערס אויף זייער אופן. ביי דער גרעסטער סייל פון זיי,איז דאס געווען נישט נאר א פערזענלעכע נייגערקייט,צו הערן און צו וויסן,וואס פארא נייעסן עס זיינען דא אויף דער וועלט,ווי עס גייט די מלחמה,נאר זיי פלעגן אויך וועלן מיט גוטע ידיעות פון פראנט,אויפהאלטן די צוקראכענע געמיטער פון דער פארשמאכטער בעטא-באפעלקערונג.

אין אנפאנג פון יאר 1944 האט זיי דער מוסר,סאנקעוויטש, (א ייד) געמטרט צו די דייטשן.

זייערע נעמען זיינען:יעקב,שמעון,הענעך,יהושע און דוד וועקסלער (צוויי ברידער און זייערע זין -אונדזערע חברים, בונדיסטן),משה סאפעל (דער חזן פון דער אוהל-יעקב שיל), חיים נחן וויידאווסקי,יצחק לובינסקי,אלטשילער (א טאטע טיט א זון),שלמה רעדליך.

חוץ חיים נחן וויידאווסקי,וואס איז באגאנגען זעלבסטמארד, מורא האבנדיק,אז ער וועט נישט אויסהאלטן די דייטשע פייניקונגען,וועו מ'וועט פארלאנגען פון אים ער זאל אויסגעבן זיינע שותפים,האט מען אלע פריער אויסגערעכנטע געפירט אין שטאט אריין,און די דייטשן האבן זיי אויף אן אכזריותדיקן אופן אומגעבראכט. זייער אנדענק טאר נישט פארגעסן ווערן.

ביי דער געלעגענהייט ווייל איך באמערקן,אז נישט געקוקט אויפן סרויערקן דורכפאל מיט די ראדיא-צוהערער,האבן אין גאנצן פארשידענע מענטשן וווייטער ריזיקירט און אויפגענומען ראדיא-אוידיציעס. עס איז שוין געווען דאס יאר 1944,נאך דער דייטשער מפלה ביי סטאלינגראד,און די רוסישע אפענסיווע איז שוין געגאנגען טיט פעסטע טריט פארויס. אויך די אמעריקאנער-ענגלישע ארמייען זיינען שוין געווען נאך דער לאנדונג אין מערב. שטארק פארכאפנדיק איז אויך געווען דער אטענטאט אויף היטלערן (אין אפריל 1944)

און עס איז געווארקסן די האפענונג אויף דער שנעלער באפרייאונג,און עס איז ערשט רעכט געשטיגן דער אינטערעס פאר ראדיא-ידיעות. וויל איך דערציילן,אז אויך איך האב געהערט צו די ריזיקאנטן. וועו מ'האט אונדז,א גרופע פון איבער 500 יידן,שוין נאך דער ליקווידאציע פון בעסא,צייטווייליק, ביזן ארויסשיקן אונדז אין ארבעטס-לאגער קיין דייטשלאנד, איינגעקווארטירט אינעם ליקווידירטן שפיטאל אויף לאגעוו-

ניצקא 36,האס מיר א באקאנטער דאקטאר אנגעוויזן אין אייר-
נעס פון די פארלאזטע שפיטאל-צימערן,אויף א פארשטעקטן,פונק-
ציאנירנדיקן ראדיא-אפאראט. פלעג איך אין געהייסצוויי מאל
א טאג הערן די נייעסטן פון די בי בי סי ראדיא-סטאנציע פון
לאנדאן - איין מאל אין דער פוילישער שפראך,דאס צווייטע
מאל,אין אוונט,אין דער דייטשער. און די ידיעות זיינען גע-
וועז צאפלדיק-שפאנענדיקע.

מ'קען זיך פארשטעלן מיין איבערראשונג וועז איך האב
דערהערט די שטימען פון דער ווייסער,פרייער וועלט. איך בין
ארומגעגאנגען ווי א צעמישטער,נישט געשלאפן,און געפיילט
זיך מיט די נאענטע וועגן דער מפלה,אין וועלכער די דייטשן
זיינען זיך אליין מודה.

קורץ פאר דעם,וועז מ'האט אונדזער טראספארט ארויסגעשיקט
קיין דייטשלאנד,האב איך דעם אפאראט איבערגעגעבן צום חבר
זאנדבערג אוז פון אים איז ער איבערגעגאנגען צום חבר בא-
ריס פיק,ביי וועלכן ער איז שוין געבליבן ביזן סוף פון דער
מלחמה. (ב.פיק האט אנגעהערט צו דער"רייניקונגס-קאמאנדע",
פון 600 פערזאן,וואס זיינען געבליבן אין בעסא נאך דער
ליקווידאציע).

דער דייטשער קא-צעס לאגער אראניענבורג

אנפאנג 1944 איז בעקומען צו דער דייטשער בעסא-פארוול-
טונג א ציווילער דייטש -סטענווערס- אז האט ביבאוון פאר-
געלייגט צו עפענען אין בעסא א פאבריק,אין וועלכער מ'זאל
מאכן פרע-פאבריצירטע צעמענט-הייזקעס,וועלכע וועלן וועלן
אויפגעשטעלט אין די בעביטן אין דייטשלאנד,וואס זענען צע-
שטערט בעוואלן פון די אליירטע באמבעס. דער דייטש איז גע-
שטאנען אין קאנטאקט מיט א גרויסער צעמענט-פאבריק אין
פוילן אוז דערצו האט ער בעבראכט א נייי כעמיש מיטל,וואס

האס דעם צעמענס געמאכט אומצוברעכבאר. פאר אזא פאבריק האס ער,סטענווערס,געהאט א דירעקטע ליצענץ פון הימלערן. מ'האט אויך שנעל אויפגעשטעלט אזא פאבריק (אין מאריטין) און אן אפטיילונג פון אונדזער סטאלעריי האט באקומען די אויפגאבע צו מאכן הילצערנע פארמען פון ווענס,טירן און פענסטער,אין וועלכע דער צעמענט איז אריינגעגאסן געווארן און געבליבן פארגליווערט. - א פאר חדשים איז ארום דעם געגאנגען אן אינסענסיווע ארבעט, יעדן טאג זיינען אפגעגאנגען מיט דער באן סיילן פון נומערירטע צעמענט-הייזער. ביז עס איז געקומען דער כאפעל פון דער ליקווידאציע פון דער געטא.

די אנפירערשאפט פון דער דייטשער געטא-פארוואלטונג האט געפילט,אז מיט דער ליקווידאציע פון דער געטא פארלירן זיי דעם גאלדגרוב,וואס האט זיי רייך געמאכט און גערעטעוועט פון צו גיין אויפן פראנט. און עס איז געווען פאר זיי א גרויס געווינס,וואס די רוסישע ארמיי איז זייס דעם 1-טן יולי 1944 געבליבן שטיין ביי דער וויסל,און זיי האבן ביי דער העכערער מאכט זייערער געפועלט,אז מ'זאל לאזן אין גע-טא אן ארבעטס-גרופע ("רייניקונגס-קאמאנדע") פון א 600 פערזאן,וועלכע זאלן העלפן ארויסצופירן קיין דייטשלאנד דעם גרויסן פארמעגן אין מאשינען און רוי-מאטעריאלן,וואס זיי האבן פאר אלע מלחמה-יארן אריינגעבראכט אין געטא.

גלייכצייטיק האט ביבאוו,צוליב די זעלבע ריווחים-אינ-טערעסן,געהאלפן סטענווערסן און אנדערע דייטשן צו געפינען אין דייטשלואנד גופא די מעגלעכקייט איינצוארדנען פאבריקן מיט די יידישע שקלאפן-ארבעטער פון לאדזש. פון איין זייט די צעמענס-הייזקעס-פאבריק און די גוס-ארגאניזירטע מעטאל-פאבריק. די דאזיקע דייטשן האבן זיך געוואנדן צו פארשידענע שטעט אין דייטשלאנד,אז זיי ווילן אריבערפירן אהין פארטיקע פאבריקן פון נויטיקע פאר זיי אויסארבעטונגען.

די מעטאל-פאבריק,בראש מיט כיימאוויטשן,אלס לייטער,מיט א גרופע פון קרוב 500 ארבעטער,האט באקומען א באשטעטיקונג פון דרעזדען,און די גרופע איז שנעל אפגעפארן אהין. מ'האט קויים באוויזן איינצוארדנען דארט די פאבריק,ווי עס איז אי-בער דרעזדען פארצעקומען דער קאנצענטרירטער מאסן-לופט-אנ-גריף פון דעם אלירטן לופט-פלאט. די שטאט איז כמעט ווי פאר-ניכטעט געווארן און צוזאמען מיט דער גרויסער צאל דייטשע מענטשלעכע קרבנות,איז אויך אומגעקומען דער גרעסטער טייל פון די יידישע ארבעטער,וועלכע מ'האט געבראכט פון לאדזשער געטא.

אונדזער סטענווערס האט פון עטלעכע שטעט באקומען אפזאגן-זיי האבן געוואלט בלייבן יידן-ריין. זיינען מיר דערווייל געווען אייניקוואזירט אין דעם שפיטאל אויף לאגווניצקא.

דער פאקטישער פערסאנאל,וואס איז געווען באשעפטיקט ביי די צעמענט-הייזלעך,איז אייגענטלעך באשטאנען פון א 250-300 מענטשן,אבער דא האט די פראסעקציע געארבעט אויף דער גאנצער פארע. מ'האט געוווסט,אז דער טראנספארט וועט גיין קיין דייטשלאנד,האבן א סך זייטיקע מענטשן,נאענטע צו די פני פון געטא,באקומען די מעגלעכקייט צוגעשריבן צו ווערן צום פער-סאנאל פון דער פאבריק,און אין די ערשטע טעג פון חודש סעפ-טעמבער 1914 האבן איבער 500 יידן,מענער,פרויען און קינדער, פארלאזט לאדזש און געגומען דעם וועג קיין אראניענבורג-זאקסענהויזן (40 קילאמעטער הינטער בערלין). נאר א צוציונגס-קראפט האט געהאט אונדזער גרופע: די דייטשע אנפירערשאפט, סיי ביבאוו,סיי סטענווערס,האבן צוגעזאגט,אז די פאמיליעס וועלן נישט ווערן פאנאנדערגעטיילט,נאר בלייבן ביי דער פא-בריק ווויינען צוזאמען. - פון אונדזער סטאלאר-רעסארט,וואס האט געארבעט די ראטען פאר די צעמענט-הייזער,זיינען געגאנ-גען מיטן טראספארט עטלעכע מייסטערס און א פאר צענטליק

ארבעטער,אויך מיר -אין,מיט מיין פרוי און סאכטער- ווי אויך מיין ברודער מארעק מיט זיין פרוי בעלא און זייער קינד-אילאו

מיר האבן זיך געזעגנט מיט די פאר נאענטע פריינט,חברים, וואס זיינען געבליבן צוויטשן די 600 "אויפרוימערס". איך בין נאך געווען אן עדת,ווי ביבאוו האט שעלמיש באגלייט רומקאוו-סקין מיט זיין משפחה צו דער באן,וואס האט געדארפט אפגיין קיין אשוויענסשים.

מיט די סלומקעס אויף די פלייצעס האבן מיר זיך געלאזט צו דער באן אין אומבאקאנסן וועג אריין. מיט דעם איז פאר אונדז אפגעשלאסן געווארן דער ביטערער קאפיטל - לאדזשער געטא.

נאך צווי סעג פארן מיט דער באן,זיינען מיר אין א פאר-טאג אנגעקומען קיין אראניענבורג. די באן איז געבליבן שטיין און איז געווארן אהומגערינגלט פון א גרופע סומלדיקע ס. ס. לייט. מ'קאמאנדעוועס : סענער און יינגלעך איבער 10 יאר ארויס פון די וואגענען מיט זייערע סלומקעס;די פרויען מיט די יינגערע קינדער זאלן בלייבן אין די וואגענען. און אייר דער וואס און ווען,הערן מיר א פייף פון לאקאמאטיוו,און דער צוג מיט אונדזערע משפחות,ציט ווייסער.

א פולשטענדיקע קאנסטרנאציע צוויטשן עולם מענער. און דא הערן מיר ווייסער פון מויל פון א ס.ס.-מאן: אריסשטעלן זיך צו פינף אין א רייע,די קלענערע פון פארנס,די גרעסערע פון הינטן און...מארשירן. מ'פירט אונדז מיט סאלדאטסקע סריס. אונטער מיר גייט אהרן יאקובאוויטש מיט זיין פאטער, א מענטש ביי די זיבעציק. מיר האבן אלע געווסט,אז ער איז א הארץ-ליידנדער. מיר גייען אפ א 50 סריס. דער אלטער יא-קובאוויטש גיט א פאל צו דער ערד,קען זיך נישט אויפהייבן. דער עולם ווייל זיך אפשטעלן. די ס.ס.-לייט קאמאנדעוועס אין הויכן קול - נישט שטיין בלייבן,ווייסער גיין. אפילו דעם זון ווערט נישט דערלויבט צו בלייבן מיטן סאטן.

דער גאנצער טראנספארט אונדזערער פון קנאפע 300 יידן מארשירט. פון דער ווייטנס באמערקן מיר א געביידע מיט א הויכן קוימען.מיר האבן זיך שוין אין געטא אנגעהערט וועגן קרעמאטאריומס,גאז-אויוונס,האט ביי יעדן איינעם פון אונדז מיט שרעק א בליק געטאן דער געדאנק - מ'פירט אונדז צום פארברענען. א 50 מעטער פאר דעם דאזיקן בנין הייסט מען אונדז בלייבן שטיין,אראפווארפן די פלעצאקעס און אויסשטעלן זיך ווייטער צו 50 פערזאן. איז געווארן א געדראנג,א גע-שטופערייי - מען ווילן אויסמיידן צו זיין אין דעם ערשטן, אדער צווייטן פופציקער. מ'ווילן זען,וואס ס'וועט ווערן מיט די ערשטע 50 יידן. די ערשטע גרופע גייט אריין אין בנין,ס'גייט שוין אריין די צווייטע,מ'גרייט שוין צו די דריטע גרופע צו וועלכער עס געהערן איך מיט מיין ברודער. שוין הארט ביי דער טיר,באמערקן מיר ארויסגייענדיק פון אן אנדער טיר,מענטשן פון אונדזער ערשטער גרופע - אבער עס איז זיי שווער צו דערקענען - מ'האט זיי אנגעטאן אין מאדנע ארעסטאנטסקע קליידער,מיט געפארבטע פאסן אויף דער פלייצע, אנהאריקע קעפ,מיט א מיצקע אויפן קאפ - זיי האבן אויסגעזען ווי פאיאצן.

מ'פירט אונדזער גרופע אריין אינווייניק. מ'הייסט זיך אויסטאן נאקעט. איינער,א גראבער דייטש,מיט א מאשינקע אין דער האנט,נעמט זיך שערן מיין שטארק באוואקסן לייב. די מא-שינקע איז טעמפ,רייסט זי מיט שטיקער לייב; איך בלוטיק,איך פראסעסטיר,אבער יענעם אינטערעסירט דאס,ווי דער פאראיארי-קער שניי. געענדיקט די דאזיקע פראצעדור,פירט מען אונדז אריין אין א גרויס באד-צימער מיט הייס און קאלט וואסער, מ'הייסט זיך גוט ארומוואשן,מ'זאל ווערן פריי פון לייז,האט דאס ביי זיי געהייסן.

באפרייטע פון דער שרעק פארברענט צו ווערן,איז מען שוין

געווארן מונסערער,אויפגערויסטער,און וועלן מיר האבן נאכן באקומען זייער באקליידונג,איינער דעם צווייטן אנגעקוקט, און דערזען ווי מ'האט אונדז פארשטעלט אין אלערליי קאמיזע קליידער,האט מען זיך אפילו צעשמייכלט. מיר האט מען געגעבן א קורצע קורטקע,מיט הויזן אין צווייי פארבן,א פאיאק-מיצקע און אלס אריבערמאנטל - א לאנגן רוסישן שינעל (מיט פארביקע פאטן אויף דער פלייצע),אפענע סאנדאלן אן בענדלעך.

וועלן מיר האבן זיך שפעטער אינדרויסן־וויידער אלע בעטראפן, האבן מיר איינער דעם צווייטן כמעט ווי נישט דערקענט.

מיר דערוויסן זיך,אז אראניענבורג-זאקסענהויזן איז א צענטראלער קאנצענטראציע-לאגער,ווו עס בעפינען זיך צענטלי-קער בארואקן. פון דארט ווערן ערשט די "העפטלינגע"פאנאנדער-געשיקט אין די באזונדערע ארבעטס-לאגערן.

אונדז פירט מען אריין אין א גרויסן,הויכן בארואק מיט פיר שטאק נארעס. אינעווייניק האבן קאמאנדאוועט קאפאס,לרוב געווען קרימינעלע פארברעכערס. אין דעם בארואק האבן מיר שוין בעטראפן א גרעסערע גרופע אונגארישע יידן,פון מונקאטש, וואס זיינען שוין דא א פאר וואכן,וואטנדיק אויף א צוטיי-לונג צו אן ארבעטס-לאגער. (דאס האט ביי אונדז ארויסגע-רופן א האפענונג,אז סיענווערס וועט אונדז פון דאנען ארויס-נעמען ערגעצווו אין אן ארבעטס-לאגער).

פון די אונגארישע יידן,איז מען געווויר געווארן,אז 6 אזייגער אין אוונט גיט מען א וואטערדיקע זופקע און 7 אזיי-גער וועלן בעמאכט נאכט. די נארעס זיינען נאקעטע און מ'עקט זיך צו מיט דעם מאנטל,וואס מ'האט באקומען. מיר,א גרופע נאענטע פון בעטא,האבן פארנומען דעם דריטן שטאק און זיך בעטוליעט איינער צום צווייטן,עס זאל זיין וואטעמער. א גאנצע נאכט איז בעווען א "בעגיי" צו דער "פאראשא",וואס איז בעשטאנען ביים אריינגאנג און עס האט זיך פון איר

געסראגן דער רירכטיקער געסטאנק.

4 אזייגער פארטאג איז געווען דער אלארם צום אויפשטיין. אונסער קראנען מיט וואסער,האס מען זיך געוואשן און אויף שנעל אריבערגעגאנגען אין א זאל,ווו מ'האס געסיילט ברויט און קאווע. אפיציעל האס דאס געהייסן,אז מ'גיט 250 גראס א סאג ,אבער די קאפאס פלעגן אראפנעמען א שפארן חלק פאר זיך. ל אזייגער איז מען פון אלע בארקן ארויסגעגאנגען אין קאל-טן דרויסן אויף א גרויסן פעלד אויף א קאנטראל. מ'האס וויי-סער אויסגעשטעלט פון פארנט די קלענערע און פון הינטן די גרעסערע. די היטער אונדזערע האבן געהאלטן אין איין ציילן די לאגערניקעס,און אז עס האט נישט געשטימט דער חשבון,פלעגט מען רופן לויט די נעמען און היסן איינער זאל נישט ענטפערן פארן צווייטן. ס'איז שוין געווען שפעט אין הערבסט,קאלט, פינסטער. איינצלנע פלעגן פרוווון אנטלויפן. אז מ'האס אזא איינעם געכאפט,האס מען אים עפענטלעך געהאנגען און מיר אלע האבן אינדרויסן געמוזט צוזען די גאנצע פראצעדור.

שפעטער האס מען אנגעהויבן גרייסן גרופעס צו פארשידענע ארבעטן אויסצורן באראק. איך כין שוין דעמאלט געווען א פופ-ציק-יאריקער,און אויסגעזען האב איך נאך עלטער,האט מיך דער שטובן-עלטסער איינגעהאלטן פאר אינערלעכע ארבעט אין באראק.

אין לאגער איז אויך געווען א גרעסערע צאל רוסישע קריגס-געפאנגענע, די דייטשן פלעגן זיי אויסנוצן אלס "גלאבטרע-סערס", אזוי האט מען זיי דארט גערופן צוליב דעם,וואס מען פלעגט זיי אנטאן אין נייע שסיוול,נישט שסענדיק געווי לויט דער מאס פון פוס,און מ'פלעגט זיי שיקן אויף א שפאציר פון פון 20-30 קילאמעטער. זיי פלעגן צוריקקומען האלב-לאמע,גע-הינקט אויף די פיס,מיט בלאטערן. אבער דערפאר זיינען די נייע שסיוול געווארן דורך זיי אויסגעטראטן, און ווען די שסיוול האבן שפעטער אנגעטאן די דייטשע סאלדאטן,זיינען זיי

שוין צו מערסטנס געווען פריי פון אלערליי שיך-קוועסשענישן. אבער די רוסישע געפאנגענע זיינען געבליבן קאליקעס אויף די פיס.

מיר האבן דארט אויך אנגעטראפן גרופן פון האלענדישע און גריכישע יידן. מ'האט אונדז געזאגט,אז אין איין פאר-מאכטער צעלע געפינט זיך אויך דער געווען פראנצויזי-זישער פרעמיער-מיניסטער -לעאן בלום.

אין דעם דאזיקן לאגער זיינען מיר געווען פיר וואכן. עז איז געקומען סטענווערס,און מיט א גרופע ס.ס.-היטלערס האט מען אונדז אוועקגעפירט קיין קעניגסווווסטערהויזן,אן ארבעטס-לאגער,אויך נישט וויים פון בערלין. אויפן וועג האט מען אונדז רעווידירט אין א לאזארעט,צי מיר זיינען פיזיש געזונט,צי מיר וועלן טויגן פאר דעם ארבעטס-לאגער. ווי שוין געזאגט,איז שוין געווען טיף אין הערבסט. פארן לאזארעט האט מען אונדז,אין דרויסן,זיך געהייסן אויסטאן נאקעט און גרופנווייז פירט מען אונדז אריין אינעווייניק, וווּ עס אונטערזוכן אונדז דאקטוירים. - מיר זיינען געשטא-נען אינדרויסן איבער א שעה נאקעט און געציטערט פון קעלט, אבער דער טיוול האט קיינעס נישט געגומען...

דער ארבעטס-לאגער - קעניגסווווסטערהויזן

מיר זיינען אנגעקומען אויפן ארט. עס זיינען געשטאנען א פאר נייע הילצערנע הייזקעס,אינעווייניק זיינען געווען צווי-שטאקיקע נארעס,פון די וועגט האט גערונען א פראסט. צעמענט,בריקער צו דער ארבעט,דארף מען ערשט ברענגען. צו ביסלעך האט סטענווערס איינגעארדנט דאס פאבריקל. נישט וויים פון אונדזערע באראקן האט ער צוגעטיילט א שטוב פאר די ס.ס.-היטלערס. זיי און אונדז אריינגעשטעלט אייווילעך. געזארגט וועגן א קיך פאר אונדז. די באשפייזונג איז געווען

א בעסערע,ווי אין געסא. מיך האט ער באשטימט פאר א מאגאזי-
נער אין א מאגאזין,ווו עס האבן זיך געפינען אלערליי כלים,
משוועקעס,שרויפן. אינדרויסן זיינען געשטאנען א פאר פעסלעך
מיט צעמענט,א ביסל ברעטער. מ'האט געפילט,אז דאס אלץ איז
פון זיין זייט געווען א פאנטאמימע-שפיל. ער,מיט אנדערע
מיט אים,האבן געדארפט איבערקומען די מלחמה,און נישט גיין
אויפן פראנט.

פלאטיליעס אמעריקאנער,ענגלישע און רוסישע אראפלאנען,
זיינען כמעט יעדן טאג געפלויגן אויפן וועג קיין בערלין.
מיר האבן געגראבן אקאפעס ארום אונדזערע בארקן און די
ס.ס.-לייט פלעגן,בשעת די לופט-אטאקעס,אונדז אריינטרייבן
אין די אקאפעס.

די ס.ס.-לייט האבן אונדז פארן קלענסטן "פארברעכן" ממש
געשמיסן אויפן הוילן לייב. זיי האבן געפילט,אז עס רוקט
זיך אן זייער סוף,און האבן אויף אונדז אויסגעלאזט זייער
פארצווייפלונג.

אויך סטענווערס אליין איז נישט געווען קיין צדיק.
ער האט געהאט אין לאגער זיין ביורא. עס פלעגן גאנץ אפט
ביי אים פארקומען הוליאנקעס,עס פלעגן קומען צו אים די פני
פון שטעטל: דער בירגערמייסטער,דער געשטאפא-פירער,דער פא-
ליצייי-שef און צוזאמען מיט זיי פריילעכע פרויען. מ'פלעגט
דארט טרינקען און זויפן. מיר פלעגן הערן ווילדע געלעכטערס
הייזעריקע געזאנג-שטימען.

דער ביטערער טראגי-קאמיקער שפאס מיט מיר

איין טאל,בשעת א הולאנקע,האט מען מיך גערופן צו סטענ-
ווערס. איך בין אריינגעקומען אין זיין ארבעטס-צימער,און
דערזע דעם גאנצן פריילעכן עולם,זייערע אנגעגאסענע,פארשי-
כורטע רויטע מארדעס. סטענווערס האט מיט מיר נישט געמאכט
קיין לאנגע הקדמות. ער האט גלייך אנגעהויבן צו שרייען

אויף מיר. ער ווייסט,האט ער געזאגט,אז אין מאגאזין,ווו
איך בין דער מאגאזינער,איז א גרויסע אומארדענונג,אז עס
פעלט סחורה,אז מען האט אים איבערגעגעבן,אז בעת א באמבן-
אלארם,האט מען באמערקט פון מאגאזין,ליכט. דאס הייסט,אז
די פענסטער זיינען געווען שלעכט פארטונקלט,און נאך און
נאך. און פאר די דאזיקע פארברעכנס מיינע,קומט מיר טויט-
שסראף,און אז די שטראף וועט ער טאקע גלייך אויפן ארט
אויספירן. ער האט ארויסגענומען א רעוואלווער פון שופלאד
און אנגעהויבן צו מאניפולירן מיט אים,און זאגט צו מיר:
"וואן איך זאגע איינס,צוויי,דריי - ביסטו,פארפלוכטער
יודע,טאס". איך בין געשטאנען א פארפלעפטער,א צעטומלטער,
די צונג איז מיר געווארן צוגעקלעפט צום גומען,עס האט מיך
באגאסן א שוויים פון קאפ ביז די פיס,און...כ'האט געווארט.
איך הער ציילן איינס...צוויי...און דריי,אבער דער שאס
פאלט נישט. סטענווערס האט נאך העכער געשריגן: "איך האב
דאך דיר געזאגט,אז וועז איך וועל ציילן ד ר י י ,ביסטו
טויט." כליץ-שנעל האב איך מיך געכאפט,וואס ער מיינט,און
וועז ער האט צום צווייטן מאל געשריגן: איינס...צוויי...
אונד...דריי... האב איך מיך א צי אויס געגעבן אויף דער
פאדלאגע און געמאכט מיך טויט. סטענווערס איז צו צו מיר,
א שטויס גאסאן מיטן פוס,געשויבערט מיט די הענט מיין קאפ.
דער עולם איז אויסגעבראכן אין א געלעכטער,געפאטשט בראווא.
די טראגי-קאמעדיע איז געווען געענדיקט. סטענווערס גיט מיר
נאך א מאל א שטויס מיטן שפיוול און האט קאמאנדעוועט:
"ארויס פון דאנען". מיט די לעצטע כוחות האב איך מיך אויפ-
געשטעלט און געפונען קוים די טיר. איך האב מיך דערשלעפט
צו מיין בארא און אוועקגעפאלן אויף דער נארע און אויס-
געבראכן אין פארשטיקטן געוויין.

דאך האלט איך,אז מ'דארף דערציילן אויך א גוטן טאם פון א דייטש. אין דעם מאגאזין ביי סטענווערסן זיינען מיר געווען באשעפטיקט א פאר יידן. מיר האבן געהאט איבער זיך אן אויפזעער,א דייטש אין די מיסעלע יארן. ער פלעגט אריינקומען יעדן טאג קוקן וואס מיר מאכן,געבן אנווייזונגען,אבער שטענדיק מיט געוואלדן,געשרייען און מיאוסע זידלערייען. איינמאל איז ער אריין מיט די געווייגלעכע געשרייען און צוגעגאנגען צו מיר,און מיר געמאכט אויף עסעס אויפמערקזאם. און מיט א מאל האב איך דערפילט אין מאש פון מיין מלבוש, דעם שינעל,א שווערערן קעגשטאנד. איך האב מיך געמאכט תמוה,אבער גלייך ווי ער איז אריס,האב איך פון דער טאש אריסגענומען צוויי סאנדוויטשעס ברויט מיט שמאלץ און גראבע שטיקער ווורשט. האבן מיר מיטן ברודער,און אנדערע,שוין געהאט די ריכטיקע סעודה. אזוי איז דאס געווען עטלעכע מאל. די דייטשן האבן שוין געפילט,אז די מפלה זייערע איז נאענט, האט מיין דייטש אפשר געמיינט,אז מיט אזא "ווילטעטיקן" טאט,וועט ער זיך "רעהאביליטירן" פאר גאס און פאר לייט.

אבער אונדזערע היטערס,די ס.ס.-לייט,האבן אריסגעווויזן, גראד איצט,צום סוף,וואס מער גרויזאמקייטן. און אז עס האלט שוין ביים סוף,האבן מיר געזען פון דער שוואכער רעאקציע פון די דייטשע לופט-באזעס אויף די סעגלעכע לופט-אטאקעס פון די אמעריקאנער און רוסישע לופט-עסקאדרעס.

עס האט זיך דערנענטערט דער פרילינג 1945. ס'איז געווארן ווארעמער אינדרויסן,און אין די באראקן. מיר האבן שוין געגלייבט,אז מיר בלייבן לעבן,אבער ווו איז אונדזער משפחה? אלעמען פלעגט דריקן דער ליידאון פיין,וואס איז מיט זיי געווארן? און דער הארץ-אויסגוס פלעגט קומען אין די אוועטן,וועו מ'פלעגט שוין ליגן,אין דער פינסטער,אויף די נארעס. מ'פלעגט שמועסן צווישן זיך,מאכן פלענער,ביז אימיצער האט

מיט א שטילער שטימע פארצויגן א יידיש לידל. די לידער זיי-
נען געווען אומעטיקע,הארציקע. דעם גרעסטן בייפאל האבן גע-
האט די לידער "די יידישע מאמע" און "דאס שטעטעלע בעלז".
מ'האט געהערט פארשטיקטע געוויינען,כליפענישן - ביז א ס.ס.-
מאן האט באראיקט דעם עולם.

פון סטענווערסן זיינען מיר,שוין כמעט ביים סוף,געווויר
געוואָרן,אז אונדזערע משפחות זיינען געפירט געוואָרן אין
דעם באקאנטן פרויען-לאגער -ראוועגסבריק- און אז ער באמיט
זיך צו ברענגען זיי אהער. א טייל האט ער טאקע געבראכט
צום סוף פון חודש מערץ 1945. נישט אלע האבן געוואלט רירן
זיך פון ארט,מורא האבנדיק מ'זאל זיי ווידער ערגעצווו פאר-
שלעפן. (א טייל האט בערנאדאט,שוין כמעט ביים סוף פון דער
מלחמה,געבראכט קיין שוועדן) . צווישן די פרויען און קינ-
דער,וואס זיינען געקומען אהער,צו אונדז אין לאגער,האט זיך
אויך געפונען מיין ברודער מארעקס פרוי מיט דער קליינער
טאכטער.

מיין שוועגערין האט מיר איבערגעגעבן,אז באלד נאכדעם,
ווי מ'האט זיי,די פרויען,געבראכט קיין ראוועגסבריק,האט
מען פון די יינגערע געמאכט א טראנספארט און געטיקט אין
די"הענקלס עראפלאן-פאבריקן". מיין טאכטער,א יונגע,האט
מען צוגעטיילט צום טראנספארט. דאקעגן האט נישט געהאלפן
מיין פרויס יאמערלעכע געוויינען און ביטעט מ'זאל זי נישט
אפטיילן פון דער טאכטער,און זי איז א צעבראכענע,אן אנגע-
וויטיקטע געבליבן אין ראוועגסבריק. באלד נאכדעם האט זי
דארט באקומען די דיזענטעריע און די נאציס האבן זי אומגע-
בראכט.

.. ..

די רוסישע ארמיי באפרייט אונדז - פרענקעל

איך קען נישט פארענדיקן די געשיכטע מיט דעם דייטשן קא-צעס-לאגער, איך זאל נישט איבערגעבן, וואס עס איז אין א קורצע ציים ארום געשען מיט אונדזער לייטער - דעם סא-דיסט סטענווערס.

מיר האבן דערלייבט די באפרייאונג. דעם 24-סטן אפריל האט אונדז באפרייט די רוסישע ארמיי. מיר זענען געווען א 300 אויסגעמאטערטע, אויסגעשעפטע, צעבראכענע יידן. מיר האבן געמיינט, אז צו אונדזערע צרות איז שוין געקומען א סוף. מיר האבן נעגלייבט, אז מ'וועט זיך מיט אונדז, על פי נס - געראטעוועט יידן, צאצקען, אז מ'וועט אונדז, כאטש אוג-סערסראגן דאס סעלערל פונעם הימל... אבער שנעל האבן מיר זיך איבערצייגט, אז מיר ווילן זיך שוין מוזן צופרידנשטע-לן, ווען מען וועט אונדז על כל פנים אפשטעלן מיט דער באן, אדער מיט אמניבוסן, אהיים, קיין לאדזש.

אבער דער ערשטער קבלת פנים פון די רוסן, האט אונדז אפ-געקילט. מיר האבן פון זיי דערהערט די ווערטער: " יידן, איר זיים יידן, ווי קומט איר אהער? הונדערטער, הונדערטער קילא-מעטער יאגן מיר דעם דייטש און שוין לאנג, נאר לאנג נישט אנגעטראפן קיין איין ייד אויפן וועג. און אז איר געפינט זיך דא, האט איר דאך געארבעט פאר די דייטשן, זיים איר דאך זייערע מיטהעלפערס, קאלאבאראסארן. מיר ווילן נאך אויספאר-שן ווער איר זיים און וואס עס איז מיט אייך צו מאכן."

דער קלאנג, אז עס געפינט זיך א יידישער ארבעטס-לאגער, האט זיך דערטראגן אויך צו א פאר יידישע אפיצירן, סאלדאטן פון דער רויטער ארמיי. זיי האבן זיך יא דערפריים מיט אונדז. דער ערשטער איז געקומען צו לויפן א קליין, זשוואו-ווער לייטענאנט, פרענקעל. נאך די ערשטע פאר ווערטער, האט

האס ער זיך געווארפן האלדזן און קושן מיט יעדן אייגעם פון אונדז. ער האס פשוט געשטראלט פון פרייד,וואס ער האס אנגעטראפן אויף אזא צאל פשוטע,פוילישע יידן,עמך יידן. סדרן האבן זיך אים געגאסן פון די אויגן און מיר האבן געווויינט צוזאמען מיט אים. ער האס אונדז גלייך דערציילט, אז ער שטאמט פון סקערניעוויץ (צווישן ווארשע און לאדזש), געווויינט אמאל אין לאדזש,האס דארס געהאט קרובים. אלס א פוילישער סאלדאט האס ער גענדינט ביי דער סאוועטישער גרע- נעץ; ער איז שפעטער אריבער מיטן געווער צו די רוסן און דארט מיט געמאכט א פעקל צרות. ביים מלחמה-אויסברוך מיט די דייטשן,איז ער אריינגעצויגן געווארן אין דער רוסישער ארמיי,דערגאנגען צום ראנג פון א לייטענאנט,און אזוי שפאנט ער שוין סויזענטער קילאמעטער און איז גליקלעך,וואס ער קען נקמה נעמען אין די דייטשן און גרויסס זיך,וואס ער האס שוין הונדערטער פון זיי אומגעבראכט...

נאך דעם זעלבן טאג האס ער ארגאניזירט א צוזאמענטרעף מיט אונדז און מיט א צענטליק יידישע אפיצירן און סאלדאטן און אויך מיטגעבראכט משקה מיט צובייס. דער צוזאמענטרעף איז געווען א טרויעריק-פריילעכער. מען האס זיך געפרייט, וואס די הענקערס אונדזערע,די דייטשן,ווערן פארטיליקט ביי זיך אין דער היים,וואס מ'איז פריי געווארן פון זיי.טרויע- ריק איז אבער געווען צו הערן פון די גרוסן,וואס די יידי- שע אפיצירן און סאלדאטן האבן אונדז איבערגעגעבן וועגן דעם אומקום פון פוילישן,ליטווישן און גרויסע סיילן פון אוק- ראיניען און רוסישן יידנטום.

די רוסיש-יידישע אפיצירן האבן גלייך געזארגט,אז מיר זאלן זיך אנעסן צו דער זעס און שפעטער אויך געזארגט,אז מיר זאלן קענען פארלאזן דעם לאגער,ווי א גאנצע גרופע. מיר הא- בן געדארפט דורכמאכן א "שפאציר" פון 700 קילאמעטער,פון

אונסער בערלין ביז לאדזש. פאר די אפגעשוואכטע קראנקע און די פאר קינדער,האבן זיי אונדז צוגעשטעלט א וואגן מיט פערד, אויך א פאר ביציקלעטן (רעקוויזירטע ביי דער דייטשער ציווי-לער באפעלקערונג),און מיר באשליסן אין א טאג-צוויי ארום זיך לאזן אין וועג אריין.

מיר מאכן די צוגרייטונגען...און דא פלוצים פארט אריין אין לאגער א גרויסער,שיינער אויטאמאביל. עס שפרינגט ארויס א רוסישער אפיציר,נאך אים א באלייבטער רוסישער גענעראל און מיט זיי - צו אונדזער שטוינונג - אונדזער סטענווערט.

פונעם אפיציר,דעם אדיוטאנט פונעם גענעראל,זיינען מיר געווויר געווארן,אז זיי האבן אין וואלד,נאענט פון לאגער, אנגעטראפן ארומבלאנקען זיך דעם דאזיקן דייטש. ער האט זיי דערציילט,אז נישט ווייט געפינט זיך א לאגער,ווו עס איז דא א סך ווערטפולע מאטעריאלן,אויך ליקערן,שנאפסן,וועלכע ער האט באהאלטן ביים אנטלויפן,און דאס קען זיי,די רוסן, גוט צונוצקומען. ער האט זיי טאקע געפירט צו אונדזער לא-גער. עס איז שווער זיך פארצושטעלן די איבערראשונג,ווען סטענווערט האט אונדז דערזען. ער איז געווען זיכער,אז מיר זיינען גלייך נאך דער באפרייאונג זיך צעלאפן אהיים.

אזוי ווי איך רעד רוסיש,האב איך דעם גענעראל אויפגע-קלערט ווער מיר זיינען און ווער עס איז דער דייטש,וואס האט זיי געפירט אהער. דער גענעראל האט געהייסן דעם אדיו-טאנט לאזן די מאשין און סטענווערסן געלאזט מיט אונדז.

און דא האבן מיר אין זיינע פינקלדיקע אויגן דערזען דעם גאנצן שרעק און טרויער,וואס עס באפאלט א מענטשן, ווען ער זעט,ווען ער פילט,אז ער איז הילפסלאז,אז די לאגע זיינע איז האפנונגסלאז,אז דער סוף זיינער איז נאענט.

אט דא,ערשט נישט לאנג,זיינען דאך די ראלן געווען פארקע-טע. אט ערשט דא,מיט א פאר וואבן צוריק,האט ער זיך אויפן

ווילדסטן אופן איזדעקעוועט איבער מיר אליין,און געשפילט זיך מיט מיין לעבן. - איך וועל מיך נישט צופיל אפשטעלן אויף די נקמה-געפילן,וואס האבן אונדז אלעמען באהערשט. מיר האבן געווונסט,אז מיר מוזן מאכן א סוף מיט אים. עס ווערט באשלאסן אים צו הענגען און עס ווערט אויף שנעל אופגעשטעלט א חליה. דאס כאראקטעריסטישע דערביי,וואס איך וויל באמערקן,אז עס האט בעדויערט,ביז עס האט זיך,צווישן אונדז,יידן,געפונען א "הענקער".

סטענווערס,בעט זיך ביי אונדז רחמים,פרווט זיך צו פאר-ענטפערן; דער עולם שפייט אים אין פנים אריין,מען שטורקעט אים,יעדער וויל אריפלייגן א האנט אויף אים. מיר רינגלען ארום די חליה,דער עולם איז גרייט צו דער עקזעקוציע.

אבער דא,וואקסט פון אונטער דער ערד ארויס,א רוסישער פאט-ראל,זעט די חליה,און דערקלערט אונדז,אז לויט סטאלינס לעצ-טער פאראדענונג,זענען פארווערט אלערליי "סאמאסודן" (אליין-געריכט) איבער דייטשן,און זיי פארלאנגען פון אונדז,או מיר זאלן אים,דעם "פארברעכער" צושטעלן לעבעדיקערהייט צו דער רוסישער ארט-קאמאנדאנטור.

ניש וועלנדיק קאמפליצירן די באציונגען מיט די רוסן,האבן מיר אים צוגעשטעלט צו דער קאמאנדאנטור. אזוי איז סטענווערס ניצול געווארן פון יידישע הענט. וואס זיי,די רוסן,האבן מיט אים געמאכט,ווייסאיך נישט.

אויף מארגן זיינען מיר אוועק אויפן וועג קיין לאדזש.

איך האב די גאנצע מעשה מיטן צוזאמענטרעף מיטן לייטע-נאנט פרענקלען מיט יארן צוריק אפגעדרוקט אין דער בונדי-שער ארגענסינער אויסגאבע "אונדזער געדאנק". די צייטונג פלעגט אויך אנקומען קיין אויסטראליע.

באקום איך אייגמאל א הארציקן בריוו אויפן אדרעס פון דער רעדאקציע,טאקע פון זעלבן פרענקל,אין וועלכן ער שרייבט

מיר,אז ער דערמאנט זיך די גאנצע געשיכטע הינטער בערלין, דערמאנט נאך אנדערע נעמען און וויל שטיין מיט מיר אין א שריפטלעכן קאנטאקט. אין זיין ערשטן בריוו האט ער מיר דערציילט,אז נאכן צוריקקומען נאך דער מלחמה קיין רוסלאנד, האט ער דארט אנגעוועגדט אלערליי טיטלען,אז מ'זאל אים ארויס-לאזן פון רוסלאנד,און אלס"פאלאק",איז ער סוף כל סוף ארויס.

בעפארן איז ער קודם כל קיין סקערניעוויץ,ווו ער איז גע-בוירן געווארן. ער האט דארט פון די יידן קיינעם נישט גע-טראפן,האט ער דארט געשטעלט א מצבה פאר אלע דארטיקע אומגע-קומענע יידן. ער איז נאך אריינגעפארן קיין לאדוש און וואר-שע,און געזוכט משפחה,לאנדסלייט און צום סוף האט ער באשלא-סן צו עמיגרירן קיין אויסטראליע,קיין סידניי,ווו ער האט געהאט קרובים. ער האט דארט,אין סידניי,אויך געטראפן אונד-זער חבר מענדל כשר,זיינעם א לאנדסמאן,מיט וועלכן ער איז געווען נאענט נאך פון די 20-ער יארן,איידער ער איז אוועק קיין רוסלאנד. (מענדל כשר איז לאנגע יארן געווען אן אנגע-שטעלטער אין דער אדמיניסטראציע פון דער בונדישער "פאלקס-צייטונג" אין ווארשע. מיר האבן זיך גוט געקענט.און ער האט סאקע געגעבן צו לייענען פרענקלען מיין ארטיקל אין ארגע-מינער "אונדזער געדאנק").

ווייסער שרייבט מיר פרענקעל,אז ער האט אין סידניי שוין באוויזן צו גרינדן א קולטור-קלוב אויפן נאמען פון י.י. סרונק. אזוי האט זיך פארבונדן א נאענטע פריינטשאפט צווישן אונדז און מיר האבן שוין געהאט אפגעשטועסט צו טרעפן זיך אין ניו-יארק,ווו ס'האט געווינט זיינס א שוועסטער. עס איז שוין אבער,ליידער,דערצו נישט געקומען. ער איז קראנק געווארן און איז דעם 31-סטן יולי 1965,געשטארבן. ער האט אין סידניי געהאלפן ארויסצוגעבן דעם "סידנעיער יידיש-אינדזל" (ביים פארלאג ראזשענקעס מיט מאנדלען). צום ערשטן

יארצייט נאך חיים פרענקעל,האט די דארטיקע יידישע צייטונג אים געווידמעט פאלגענדע ווערטער: "זיין גאנץ לעבן,פון די יינגל יארן און כיז די לעצטע טעג אין סידניי,האט ער זיך מוסר נפש געווען פאר יידיש. געבענשט זאל זיין זיין אנדענק! אויך איך דערמאן אים מיט גרויס יראת הכבוד.

מיר גיין אהיים קיין לאדזש

מיר זיינען געגאנגען צוריק קיין לאדזש.עס איז געווען אנפאנג מאי 1945. פאר אונדז איז שוין די מלחמה פארענדיקט. אבער אויפן ברייטן שאסיי פוין-בערלין גייט נאך רוסיש מיליסער קיין בערלין. מען האט צוגענומען ביי אונדז די פאר ביציקלעטן,ווי אויך דעם פערד און וואגן.

אויפן וועג גייען קליינע גרופעס דייטשן,עלטערע מענטשן, פרויען וואס שטופן קינדער -וועגעלעך מיט נעבעכדיקן האב-און-גוטס,האלב-ליידיקע פלעצאקעס אויף די פלייצעס. דאס דערמאנט אונדז די בילדער,ווען מיר זיינען,צעבראכענע,פאר-אומערטע,געגאנגען פון דער שטאט קיין באלוט,אין געטא אריין.

פון די רוסישע פעלד-קיכן האבן מיר באקומען צו ביסלעך עסן. מיר זיינען אנגעקומען צו דער אדער-גענגס (א בריסער, לאנגער סייך אין דייטשלאנד). מ'זעט נישט אין די דערפער קיין לעבעדיקן מענטשן. מיר נעכטיקן איבער אין די נאר-וואס פארלאזטע דייטשע הייזער,אין די קעלערן טרעפט מען נאך א כיסל קארטאפל,בורעקעס,סלאיען מיט מערמעלאדע.

מיט א מאל האט מען געהערט אויפן שאסיי א גוואלדיקן גערודער. ס'שפילט מוזיק,מ'טאנצט,מ'זינגט - ס'איז דער 9-טער מאי (1945) - ס'איז וואפנשטילשטאנד. דער רוסישער סאלדאטן-עולם זאגט אונדז אן דעם סוף פון דער מלחמה. אויך מיר פריי-ען זיך! אבער עס איז א פרייד געמישט מיט סרערן. מיר גייען אהיים ,די רוסיש-יידישע סאלדאטן האבן אונדז שוין דערציילט,

אז זיי האבן אין ערגעץ נישט אנגעטראפן קיין פוילישע יידן - אלץ איז אויסגעשאכטן,פארניכטעט די שטיבער,די הייזער.

מיר זיינען אנגעקומען קיין פראנקפורט ביי דער אדער. ביי דער באן שטייען טראנספארטן מיט רוסיש מיליטער. די וועגן פון די וואגאנען זיינען אויסגעקלעבט מיט גרויסע בילדער - נישט פון סטאלינען,אדער אנדערע קאמוניסטישע גדולים - נאר מיט אלטער רוסישע מיליטער-פירער:סווואראוו, קוסוזאוו,אלעקסאנדר נעווסקי א.א.

לויט די פנימער דערקענען מיר אויך א פאר רוסיש - יידישע אפיציירן -. איך האלט אויף איינעם,א צווייטן.דערציילן זיי,וער מיר זיינען,וויפל קילאמעטער מיר פאבן שוין גע - מאכט צופוס,אז מיר זיינען שוין אויסגעמאטערט,אויסגעשעפט. מ'האט אונדז געהאלפן,מ'האט אונדז געגעבן די מעגלעכקייט צו פארן מיט דער באן קיין פוזן. אויפן דריטן טאג קומען מיר מיט מזל קיין פוזן. א נייע וועלט - פאליאקן,נאר וואס פארא פאליאקן - פאזנאנסשיקעס,וואס האבן זיך שטענדיק באצויגן מיט שנאה מו יידן. ווען זיי וואלטן דארט געהאט די גאנצע דגה,וואלטן מיר גאר שלעכט אפגעשניטן,אבער קאמאנדעוועס האבן די רוסן,און מיט זייער הילף,האט מען אונדז דעם זעלבן טאג אפטראנספארטירט קיין לאדזש,אונדזער היים-שטאט.

אויפן לאדזשער-קאלישער וואקזאל,האבן מיר דערזען א סך מענטשן מיט סלומאקעס און וואליזקעס. מ'וועט שוין אויך א שפאר ביסל יידישע פנימער. איידער וואס און ווען,צעשיס זיך,לייזט זיך אויף אונדזער לאגער-גרופע. די שטאט האט כמעט נישט געליטן,דער טראמווייי קורסירט,דראשקעס ווארטן אויף פאסאזשירן. איז מען זיך שנעל צעלאפן,יעדער אין זיין וויגקל,געגלייבט נאך צו טרעפן דארט אייגענע,היימישע, קרובים,פריינט,שכנים.

.....

איך,מיט מיין ברודער מארעק,זיין פרוי און זייער קינד, בלייבן שטיין ביי דער באן. פרעגן נאך אויף באקאנטע. איך באמערק דעם אינזשעניער גוסמאן,וואס איז געבליבן צווישן די 600 "אויפרויטער פון געטא". ער זאגט מיר,או ס'איז לעבנגע- בליבן מאטעק בייגעלמאן מיט ביידע טעכטער,און גיסמיר זייער אדרעס,אויף דלוגע 31. מיר פארן צו צו זיי מיטן טראמווייי. עס איז שווער איבערצוגעבן די פרייד פון אונדזער צוזאמענ- טרעף. זיי אלע דריי האבן זיך געראטעוועט,אויסבאהלטנדיק זיך אין געטא אין א בונקער (געהאלפן האבן זיי -פיק און גוסמאן). אין שטוב ביי זיי האבן מיר אויך געטראפן אנדערע מענטשן,א טייל באקאנטע, בייגעלמאן וויל דורכווינטערן,או מיר אלע פיר, זאלן בלייבן כיי איס,ביז מיר וועלן זיך איינארדענען אין אן אייגענער דירה.

ערשט נאך דעם דורכגעפאלענעם פוילישן אויפשטאנד (קעגן די דייטשן),האבן די רוסן,דעם 12-טן יאנואר 1945,זיך אוועקגע- רירט פון דער וויסל,און דעם 19-טן יאנואר,האבן זיי פארנו- מען לאדזש. ווארשע איז געווען צעקלאפט,די הייזער רוינירט. לאדזש האט כמעט ווי נישט געליטן און די דייטשן האבן פאר- לאזט שנעל די ווינונגען און געזוכט ווו צו אנטרינען. די היימלאזע פאליאקן האבן בליץ-שנעל פארכאפט די פרייע ווי- נונגן;אויך די פאר הונדערט געבליבענע אין געטא יידן,האבן פארנומען אין שטאט באקוועמערע,גרעסערע דירות - און צווישן זיי אויך מיין סייערער חבר מאטעק בייגעלמאן. ער האט זיך אויך גלייך דערשלאגן צו א פאפיר-געשעפט,און פרנסה איז שוין געווען. און מיט דער בריטער האנט האט ער אונדז,ווי אויך אנדערע,אויפגענומען און פון ערשטן מאמענט אן האט מען ביי זיי געגעסן און געטרינקען,וויפל מ'האט געקענט.

דערווייל האב איך פון מיידלעך,וואס זיינען צוריקגעקו- מען פון דער ארבעט פון טיף-דייטשלאנד,באקומען א זייער

דערפריי ענדיקע ידיעה, אז זיי האבן אונטערוועגס, אויף א באן-
סטאנציע אין דייטשלאנד, געטראפן זיך מיט מיין מאכטער, און אז
זי קומט א ליאדע טאג אהיים. בין איך גאנצע טעג אפגעשטא-
נען אויף דער קאליש'ער באן-סטאנציע און אריסגעקוקט אויף
איר קומען. שטיי איך אזוי ביים טראמווייי און מיט בריי -
געפנטע אויגן אבטערוויר איך יעדעס מיידל, וואס גייט אריין
אין טראמווייי. מיט א מאל דערהער איך: מאמא, מאמא! דאס איז
געווען מיין אייניציק געליבטע מאכטער -דושוניא (יהודית).
מיר האבן זיך צעוויינט, צעכליפעט, ארומגענומען, געקושט זיך
און נישט ארויסגערעדט קיין ווארט. מיר זיינען צוגעפארן צו
בייגעלמאנען. אויפן וועג האט זי מיר דערציילט, ווי דערשלאגן,
ווי וווייסיקלעך-פארשמאכט, עס איז געווען אין לאגער די מאמע
אירע, מיין פרוי, וואס דער גרעסטער זארג אירער איז געווען
אונדזער זון, וואס איז געווען אין ווארשע. מיר האבן געהאט
ידיעות, אז ער האט נאך געלעבט נאכן געטא-אויפשטאנד, אבער
נישט געווסט, וואס עס איז וווייטער מיט אים געווארן. מיין
פרוי איז, ווען זי איז אנגעקומען אין קאצעט-לאגער ראוענס-
בריק, אלס געווען קנאפע 49 יאר, אבער אויסגעזען א סך עלטער,
און די דייטשע קאמיסיע האט זי בשום אופן נישט געוואלט
מישן צוזאמען מיט דער מאכטער צו דער ארבעט אין די הענקל-
פאבריקן. זי איז דארט געבליבן א צעבראכענע, א רעזיגנירטע.
וועגן איר אומקום האט מיר איבערגעגעבן מיין שוועגערין, בעלא.

די מאכטער מיינע, האט מיך געטרייסט און זיך באמיט מיר
אייניצורעדן, אז וואס עס איז געווען -איז געווען- ביסער,
שלעכט, אבער מ'דארף זיך צופאסן צו די נייע צייטן און האפן
אויף בעסערע.

פאר די פאר טעג, וואס איך האב מיט אומגעדולד ארויסגע-
קוקט ביי דער באן אויף דעם צוריקקומען פון מיין מאכטער,
האט זיך דערווייל מיין ברודער פארנומען מיט דערגיין, וואס

עס איז געווארן מיט זייער ווויינונג,מיט דער דירה פון אונ-
דזערע עלטערן,פון די כרידער און שוועסטער. אלץ איז שוין
געווען פארנומען מיט די אנגעלאפענע פאליאקן פון ווארשע
און פון דער פראווינץ. אויף דער פעטריקאווער גאס,צווישן
נארוסאוויססא (דזשעלנא) און טראוגוסא (קרוסקא),ווו יעדעס
הויז האט געהאט א רעכטע און א לינקע אפיצינע,האבן די דיי-
סשן אין יעדן פון די הייזער אראפגעטראגן די שכנותדיקע
אפיצינעס,אין איינעם די רעכטע און אין צווייטן--די לינקע,
און אויף אזא אופן אויסגעבריייסערס די הייף. נישט נאר דאס
איז געווען זייער ציל. זיי האבן,צעברעכענדיק די וועגס,אין
א גרעסערער צאל יידישע שטיבער בעפונען דארט איינגעמויערטע
ווערס-זאכן,גאלדענע און זילבערנע חפצים,ווע,קליידער,און
אפילו סחורות פון די קראמען. ענלעכע ווערטפולע זאכן,אפילו
מזומן-געלט (אויך אין אויסלענדישער וואלוטע)איז באגראבן
געווארן אין די קעלערס.

אויף פעטריקאווער 60,ווו עס האבן צענטליקער יארן גע-
ווויינט סיי אונדזערע עלטערן,סיי די עלטערן פון מיין כרו-
דערס פרוי (זיי זיינען געווען שכנים),איז די אפיצינע,די
לינקע,אין וועלכער זיי האבן געווויינט,אינגאנצן נישט געווען.
און גראד אין זייערע קעלערס האבן ביידע משפחות פארן ניין
אין געטא,באגראבן א גרעסערן פארמעגן. מיין טאטע פלעגט
גאנץ אפט פון זיינע אפשפארונגען קויפן שטאטישע ווערט-פא-
פירן און פלעגט פאר די צינזן,וואס די ליסטעס האבן געגעבן,
יעדן זומער-סעזאן פארן מיט דער מאמען קיין קריניצע.
אויך די ווערט-פאפירן האט ער באגראבן. די אפיצינע האט גע-
האט דריי שטאק,איצט האט מען אפילו נישט געקענט דערקענען
אין וועלכן ארט איז געווען דער אריינגאנג.

ווען מיין טאכטער איז געקומען,זיינען מיר צוגעגאנגען
צו אונדזער פארמלחמהדיקער דירה,אויף זאוואדזקא 49. מיר

האבן געווינט אויפן ערשטן שטאק,צו דער גאס,אין א דרייצימערדיקער דירה,באלעבאטיש איינגעארדנט. איך קלינג אן צום סטרוזש,ער זאל אונדז ארויפפירן אין אונדזער דירה. עס קומען ארויס דער זעלבער סטרוזש מיט דער סטרושקע. זיי ווייזן ארויס א געמאכטע צופרידנקייט,וואס זיי זעען אונדז לעבעדיקע. זיי דערקלערן אונדז,אז אונדזער דירה איז פארנומען מיט א פוילישׁ פארפאלק פון וואַרשע,מיט א קינד.ער פירט אונדז ארויף,קלינגט אן. עס עפנט די טיר א פרוי אין די פערציקער יארן. דער סטרוזש דערקלערט איר ווער מיר זיינען. זי ווילׁ אונדז,אין איר מאנס אפוועזנהייט,ווייסער פון דערטיר נישט אריינלאזן. א פאר גוטע ווערטער פון מיין טאכטער און פון דער סטרוזשקע העלפן,און זי לאזט אונדז אריין. אויסער דעם קינדער צימער,שטייט אונדזער גאנץ מעבל,אפילו די בילדער אויף די וואנט. די דייטשן,וואס האבן דא געווינט אין דער צייט פון דער מלחמה,האבן ווייניק וואס געביטן אין דער ווינונג. - מיר זאגן איר,אז לויטן געזעץ פון דער נייער רעגירונג,האבן מיר דאס רעכט צו דער ווינונג. ענטפערט זי אונדז גלייך,אז מיר זאלן גארנישט קלערן ווען דעם - זי וועט זיך פון דאנען נישט רירן. מיר זאגן איר אן אונדזער צווייטן ווייזיט און בעטן זי,אז דער מאן אירער זאל אויך זיין דערביי.

דער שטאט-פרעזידענט איז דעמאלט געווארן יאן האנעמאן, א פ.פ.ס-אוויץ,מיינער אן אלטער באקאנטער (א ייד). איך בעט ביי אים אן אוידיענץ. ער נעמט מיך פריינטלעך אויף. איך דערציילׁ אים דעם ענין מיט דער דירה מיינער,און בעט ביי אים ער זאל מיר העלפן צוריק צובאקומען מיין דירה. ער דערקלערט מיר,אז די ווינונג קומט מיר,אבער ארויסווארפן דעם נייעם לאקאטאר,קען בלויז דאס געריכט דורך א קאמרניק. בעט איך ביי האנעמאנען ער זאל מיר געבן א קאפיע

פונעם געזעץ,מיט זיינס אן אונטערשריפט,אלס שטאט-פרעזידענט.
אויף צו מארגנס גייען מיר מיט דער טאכטער נאכאמאל צו צו
אונדזער דירה. מיר קלינגען אן. די טיר עפנט אונדז דער בא-
לעבא אליין,אבער אויפן קייטל. די פרוי זאגט אים ווער מיר
זיינען. דורך דער שפארע פון דער טיר ווייז איך אים דעם
פרעזידענטס צעטל און זאג אים,אז מיר וועלן זיך באגניגן
דערווייל בלויז מיט אונדזער קינדער-צימער. איז ער גלייך
ארויס מיט אן ירגזון,און מיט א הויך קול אונדז געזאגט
קלאר: נאר איבער מיין טויטן קערפער,וועט איר קענען אריינ-
קומען אין מיין ווינונג,איז יאזדא פון דאנען,ביז וואנען
איר האט נאך גאנצע ביינער.

מיט א צעבראכן געמיט זיינען מיר צוריגעקומען צו ביי-
געלמאנען אין דער דירה. זיינע ביידע ווילע און סימפאטי-
שע מיידלעך,וועלכע איך האב נאך געקענט אלס קליינע קינדער,
האבן אונדז בארויקט און רעקאמענדירט א צימער ביי א באקאנ-
טער פרוי,זייבערט,וועלכערט זון האט אין געטא געארבעט ביי
אונדז אין דער סטאלעריי,און וועלכע האבן זיך אויך אויס-
באהאלטן אין געטא אין א בונקער.

ביי דער פרוי זייבערט,וועלכע איז געווען אליין,האבן
מיר באקומען א צימער אויף גדאנסקא 76 און געוווינט דארט
ביז מיר האבן פארלאזט לאדזש. א דורכגאנגס-צימער,מיט צוויי
בעטן ביי די זייטן,א טיש אין דער מיט צימער, א פאר בענק-
לעך,א שאפקע אין א וויקל. מיר האבן זיך געקענט באנוצן
מיט דער קיך,אבער אויסער פרישטיק,האבן מיר אין שטוב נישט
געגעסן. מיר פלעגן גיין עסן אין די רעסטאראנען.

אין זעלבן הויז האט געוווינט דער אינזשעניער גרישא
לאנדקאפ,וועלכער האט שוין צו יענער צייט פארנומען אין
לאנד דעם הויכן פאסטן פון גענעראל-דירעקטאר פון דער גאנ-
צער פוילישער טעקסטיל-אינדוסטריע. ער איז געווען אונדזערס

א חבר,א בונדיסט. איך האב נאך גוט געקענט זיין נאנצע מש-
פחה,זיינע עלטערן,ברידער און שוועסטער. זיין ברודער,דער
דאקטאר אברהם לאנדקאפ,איז געווען א בונדישער ראסמאן אין
לאדזשער שטאט-ראט. ער איז,ליידער,קורץ פאר דער מלחמה גע-
שטארבן. די שוועסטערס,מיט זייערע פאמיליעס,זיינען געווען
מיט אונדז אין נעטא. אייגצלנע פון זיי האבן זיך נעראטע-
וועט; אויך די פרוי פון דאקטאר מיט איר טאכטער.

הילארי מינץ,דער נייער פוילישער ווירטשאפטס-מיניסטער,
איז געווען לאנדקאפס א ידיד נאך פון ווארשע. ער האט גע-
קענט די פעיקייטן פון אינזש.לאנדקאפ,וועלכער האט פאר דער
מלחמה געארבעט אין דער גרויסער טעקסטיל-פאבריק "וואלא"
אין ווארשע. מינץ האט לאנדקאפן מיטן אוויאן אראפגעבראכט
קיין לאדזש פון קויבישעוו,ווו ער האט זיך געפונען מיט
זיין פאמיליע אין דער צייט פון דער מלחמה,און האט אים אנ-
פארוויס דעם העכסטן פאסטן אין דער טעקסטיל-מינדוסטריע.

איך האב לאנדקאפן געפרעגט ווי קומט די פוילישע,קאמו-
ניסטישע רעגירונג אנפארטרויען אים, א בונדיסט,אזא הויכן
פאסטן,האט ער מיר דערקלערט,אז די פאליאקן,די אינטעליגע-
טערע,ווילן נישט אננעמען קיין שום פאסטן ביי דער נייער
מאכט,און דערפאר אנגאושירט די רעגירונג יעדן אייגעם,וואס
מעלדעט זיך :אך ארבעט. און זאגט מיר דערבייַ: אויב איר
זייט מסכים,קען איך אייך שוין געבן א פאסטן,און א גוט
געצאלטן,אין דער טעקסטיל-אינדוסטריע. מיר האבן געשאפן,האט
ער מיר בעזאגט,א צענטראלע פארטיילונג און פארקויף-טעלע
פאר אלע טעקסטיל-סחורות,וואס די פאבריקן וועלן אויסארבעטן.
דאס איז דער רוסישער סיסטעם: נישט די פאבריק פארקויפט,נאר
די נאנצע פראדוקציע אירע נעמט צו ביי איר א צענטראלע פאר-
קויף-טעל (באזונדער - וואלענע,בוימוואלענע (קאטאן),זיידענע,
סריקא-אויסארבעטענגען,זאקן א.א.) און אין די דאזיקע ערטער

ווערט די סחורה פארקויפט צו שוין פון פריער באשטימטע פרייזן, און דאס, נישט צו אייגצלנע קונים, נאר צו קאאפעראטיוע קלייטן, אדער צו פראפעסיאנעלע פאראיינען (יוניאנס) פאר אירע מיטגלידער. עס עקזיסטירט אויך א דיפערענץ אין דיפרייזן: די זעלבע סחורה קאסט פאר די קאאפעראטיוע אונטערנעמונגען כמעט ווי דאפלט, ווי פאר די פראפ.פאראיינען.

איך נעם אן א פאסטן ביי דער נייער מאכט

לאנדקאפ האט צו מיר געזאגט: איר האט געארבעט אין דער וואלענער בראנזשע, ווען איר ווערן דער פארוואלטער פון אן ענלעכער אפטיילונג פון דער "צענטראלא טעקסטילנא", און ער האט מיר ארויפגעשיקט צו דער פארוואלטונג פון דער צענטראלע, דארט האט שוין דורכן סעלעפאן די פארוואלטונג געוווסט, אז איך קום איבערנעמען דעם פאסטן. איך האב דארט באמערקט, אייגעם אן עלסערן מאן, וואס איז דער אייגנטלעכער פארוואלטער, און דער צווייטער, זיין געהילף, א יונגער פארוסשניק, הערשענהארן. דער לעצטער, איז דער דעה-זאגער. זעט אויס "אן אייגענער". ער זאגט צו מיר: אפשר האסטו א באקאנטן פאלאק, וואס וואלט צוזאמען מיט דיר געוואלט איבערנעמען אייער וואלענע אפטיילונג און גיט שטילערהייט צו: ביי דער היינטיקער שטיטונג אין לאנד, איז בעסער, אז א פאליאק, א גוי, זאל זיין דער פארוואלטער, און איר, א ייד, אלס זיין געהילף. די דיפערענץ אין געהאלט איז א קליינע. איר זעט דעם אלטן דארט, דעם פארוואלטער, ער איז דער געוועזענער דירעקטאר פון דער באקאנטער זשיראדאוער מאנופאקטור, אבער דיספאנירן מיט אלעמען, דיספאניר איך. פירט זיך אויך אזוי.

איך ווייל נישט נעמען אויף זיך פאראנטוואָרטלעכקייטן פאר קיינעם, און ענטפער אים: ניין, איך האב נישט; גיט איר מיר פאר א שותף וועמען איר ווילט.

ער קוקט זיך אום איבערן זאל און גיט א געשריי:"אביוואס-
טעלו זאקשעווסקי", יענער קומט צו. הערשערהארן זאגט צו אים:
זייט אזוי גוט,דאס איז דער אביוואסטעל ווינאגראד,א קענער
אין דער וואלענער בראנזשע,צוזאמען מיט אים וועט איר ארגא-
ניזירן און פירן די "וואלענע אפטיילונג". מיר קוקן זיך
ביידע אן. איך דערזע א בריסן פארשוין,אן אויפגערוימטן,א
לוסטיקן,און ער ווערט שוין "פאן-בראס" מיט מיר,שוין פון
די ערשטע ווערטער. ער לאדט מיך איין אויף א טעפל קאווע.
אין קאפע צערעדט ער זיך.

ער איז צופריידן,וואס מיר ווילן ביידע צוזאמענארבעטן.
מיט א לאדושער "ושידעק" וועט אלץ גיין צו מאכן,זאגט ער
צו מיר. איר קומט נאר וואס פון די לאגערן און קענט נאך
נישט די רוסישע זיטן: " א גנב זיצט אויף א גנב און יאגט
אונטער דעם דריטן; אלץ און אלע גנבענען,איינער לעכט פון
צווייטן". יעדער איינער "נעמט". אט האס איר,זאגט ער שוין
אין שפאס,אפילו א פרעזידענט,א פאליאק,האבן זיי אן אייגע-
נעם,וואס הייסט " ב י ע ר ו ס ",וואס אין רוסישן באטייט
דאס "מ'נעמט" . פון דער פענסיע וועט איר נישט קענען אויס-
קומען; מ'דארף האבן זייטיקע פארדינסטן. און אזוי האס זיך
אנגעהויבן אונדזער "צוזאמענארבעט",וואס האט אנגעהאלטן
א 7-8 חדשים.

.....

מיין סאכטער האט דערווייל אנגעהויבן אויפסנייי צו בא-
זוכן די גימנאזיע,וועלכע זי האט איבערגעריסן מיט דעם אויס-
ברוך פון דער מלחמה. די פרייע צייט האט זי פארבראכט צו-
מערסטנס מיט געטא און לאגער-חברסעס.

מיין ברודער מארעק,א טעקסטיל-טעכניקער,האט נישט געווא-
לט גיין ארבעטן אין א פאבריק אויף צו באקומען א גראשענדיקן
געהאלט. האט ער פאבריצירט צו ביסלעך. זיין פרוי,די דאקטארין,

האס צוריק באקומען איר פאסטן אלס דאקטאר-ביאלאגיע אין מאשטשיצקי-שפיטאל. דאס קינד האבן זיי געשיקט אין א פרע-בל-שולע. זיי האבן זיך געדונגען א ליכטיק צימער אויף דער ווסכאדניע עסלעכע פערציק. מיר פלעגן זיך אפט זען.

איך פלעג ארויפקומען אין אונדזער פארטיי-לאקאל (ציגל גאס 17) און ווען עס איז ערנסט געווארן די דיסקוסיע ארום דער פראגע צי זאל מען באנייען דאס יידישע לעבן אין פוילן, בין איך,צוזאמען מיט אנדערע חברים,ארויסגעטרעטן קעגן. צווישן די אפאנענטן,זיינען דעמאלט אויך געווען דער אינ-זשעניער לאנדקאפ און דער ד"ר גליקסאן (פון קראקע),וועלבע איך האב שפעטער,אין יאר 1958,געטראפן אין ישראל.

מיינע נאענטסטע פריינט,צו יענער צייט,אין לאדזש זיי-נען געווען: מאקס פארבער,קובא שנייצקי,שלאמק אובערבוים. די פריינטשאפט אונדזערע האס זיך נאך געצויגן פון פאר דער מלחמה,און שפעטער אין געטא און אין קא-צעס,ווו מיר זיינען געווען צוזאמען. מיט מאסעק בייגעלמאן איז געווען א גאר אנדערע חברשאפט - מיר זיינען געגאנגען צוזאמען אין דער שולע,שפעטער אין דער פארטיי,געווען צוזאמען אין געטא, און זיין אמת גוט הארץ,האס ער און די קינדער זיינע,אונדז ארויסגעווינען נאך אונדזער צוריקקומען פון די לאגערן. ער איז געשטארבן אין יאר 1965 אין ישראל. (איך האב די בייגעל-מאנס געווידמעט א באזונדער קאפיטל אויף די זיין 65-68).

.....

איך האב אנגעהויבן ארבעטן אויפן נייעם פאסטן.די גרעס-טע סייל קוינים פון די קאאפעראטיוו-קלייטן זיינען געווען יידן,צוריקגעקומענע פון רוסלאנד. זיי זיינען געקומען מיט פארסיקע ארדערס פון דער צענטראלע (פון הערשענהארנען). מיין "דירעקטאר" זאקשעווסקי האס גלייך געפונען דעם וועג פון "לינקע פארדינסטן" און מ'האס פארדינט א פאר זייסיקע

זלאסעס. האס מען זיך טאקע געקענט דערלויבן צו לעבן א ביסל בריסער,מ'האט זיך באקליידס. די טאכטער מיינע האס נאך פארבראכט,מיט אירס א חברסע,א פאר ווינטער-וואכן אין זא-קאפאנע. - איך האב געפונען א וועג צו באזארגן דאס פאראי-בעריקסע געלט קיין שוועדן,צו מיין שוואגער.

אומעטום געפינען זיך אבער קאנקורענטן,האס איינער,אן אקסיוער יידישער קאסוניסס,דיאמאנט,מיר "אונטערגעשטעלט א פיסל", און דורך פראטעקציע אליין איבערגענומען מיין אסס.

דעם אמת גערעדט,בין איך געווען צופרידן,וואס די "אומ-שטענדן" האבן זיך אזוי צונויפגעלייגט,ווייל איך האב בכלל נישט געוואלט בלייבן אין פוילן,און האב געהאט כדעה כיי דער ערשטער געלעגנהייט,צו פארן מיט דער מאכטער צום שוא-גער,קיין שוועדן. צו דער "באפרייאונג פון אמט" האט מען געדארפט האבן די צושטימונג פון דער "קאדרן-אפטיילונג". דער לייטער פון דער אפטיילונג איז גראד געווען א שול-חבר פון מיין זון; ער האט זיך פאראינטערעסירט מיט מיר,און האט מיך,אן שווערקייטן,באפרייט פון אמס.

אונטער דער ציים איז געקומען קיין לאדזש,אלס פארשטיי-ער פון יידישן ארבעטער-קאמיטעט פון ניו-יארק,דער ח'יעקב פאט,בכדי צו העלפן די אלע נעטא-אויפשטענדלער,וואס האבן זיך צייטוויליק אויפגעהאלטן אין לאדזש,צו פארן מיט א טראנזיט-ווייזע קיין שוועדן.

אפיציעל האט דאס געהייסן,אז ער איז געקומען ממשותדיק צו העלפן באנייען דאס יידישע לעבן אין פוילן,אבער אין פריוואטע געשפרעכן האט ער יעדן איינעם פון די חברים, צו-געזאגט צו דערליידיקן אין שוועדן וויזעס דורך דער דארטי-קער אפטיילונג פון ארבעטער-קאמיטעט (פאול אלבערג).

איך מיט מיין מאכטער,און צענטליקער אנדערע האבן זיך טא-קע פארשריבן אויף צו פארן אהין.

דערווייל איז געוואקסן די צאל רעפאטריאנטן פון רוסלאנד. עס איז אויך צוריקגעקומען דער ח'זשאמע דאווידסאן מיט דער פרוי און צוויי קינדער. מיר האבן זיך מיט זיי שטארק פאר-אינטערעסירט. ער האט דורך זיין פרויס א פלימעניק,וואס האט אויך געארבעט אין דער "צענטראלא טעקסטילנא" באקומען דארט א פאסטן פון א בוכהאלטער.איז דארט אבער לאנג נישט געבליבן. ער האט אויפגעזוכט זיינס א ברודער אין די פאראייניקטע שטא-טן,ווי אויך זיך געשטעלט אין פארבינדונג מיטן לאדזשער חבר שמואל מילמאן(וואס איז געקומען אנפאנגס מלחמה אין די שטאטן) און זיי ביידע האבן געהאלפן די דאווידסאנס צו קומען קיין מעקסיקע.

איך בין מיט אים געשטאנען אלע יארן אין א לעבעדיקן שריפטלעכן קאנטאקט;געווען ביי זיי,מיט מיין פרוי,אין מעק-סיקע אין יאר 1962. זייט צוויי יאר געפינען זיי זיך אין סאן-אנטאניא,טעקסאס,ווו עס וווינען זייערע קינדער. דאווידסאן איז געווען זער אקטיוו אין דער בונדישער און אלגעמיינער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט אין מעקסיקע און האט שוין באוויזן אויך אין סאן-אנטאניא אויפצוטאן א וויכטיקע ארבעט ביים שאפן אן אימפאזאנטע יידישע ביבליאטעק ביים דארטיקן אוניווערסיטעט. ביים זעלבן אוניווערסיטעט פירט ער אויך אן מיט גרויס דערפאלג,קורסן פון דער יידישער שפ-ראך. ער איז עלטער פון מיר,איז נאך אבער שפרולדיק,קוועק-זילבערדיק. איך ווינש אים דאס נאך אויף לאנגע יארן.

.....

די פאליטישע לאגע אין נייעם פוילן איז געווארן וואס אמאל ערגער. די קאמוניסטישע פארטיי,מיט אירע יידישע מאש-קעס,האט זיך באמיט וואס א מאל פעסטער צו באהערשן די לאגע. אבער די א.ק.(ארמיא קראיאווא) האט זיי באקעמפט מיט טעראר. זיי פלעגן פון די באנען ארויסשלעפן רוסישע אפיצירן און

סאלדאטן און זיי הרגענען;אויך די יידן האבן דערביי געליטן. מ'האט געדארפט אפט פארן קיין ווארשע אויף צו דערלייזיקן די אויסלענדישע פעסער,און דאס איז געווען פארבונדן מיט גרויס געפאר,און יידן פלעגן גומל בענטשן נאכן צוריקקומען גאנצע און געזונטע אהיים.

מיר האבן שוין געוווסט,אז מיר פארן אינגיכן קיין שוועדן. מיר זיינען געבליבן נאך א פאר איבעריקע טעג,ווייל איך האב נאך געוואלט זען ווי עס זעט אויס אין דעם נייעם "פריי-ען" פוילן אן 1-ער מאי דעמאנסטראציע,און זי מיטגעמאכט אין לאדזש אין יאר 1946. זי איז אויסגעפאלן נעכעדיק,ארעם, אן פאראד,אן פאמפע.

ש ו ע ד ן

דעם 6-טן מאי 1946 האבן מיר,א גרופע פון א זעכציק פער-זאן,וואס האבן באקומען די שוועדישע ויזעס,פארלאזט אויף שטענדיק פוילן. מיט א שווער הארץ האבן מיר פארלאזט אונ-דזער היים-שטאט-לאדזש. דאך,איז דא פארלאפן אונדזער קינד-היים,אונדזער יוגנט,די שולן,אונדזער געזעלשאפטלעכע סעמי-קייט. דא האט צענטליקער יארן געלעבט אונדזער גאנצע משפחה. געבליבן לעבן זיינען מיר נאר א פאר. אויפן לאדזשער בית עולם כליירן ליגן אונדזערע זיידע-באבע,טאטע-מאמע,א קינד, אנדערע משפחה-מיטגלידער. מיר שטעלן זיך פאר,אז מיר וועלן שוין קיינמאל מער נישט באטרעטן די דאזיקע דורכגעווייקטע מיט יידישע טרערן,פארשאלטענע פוילישע ערד,וואס האט אונדז מער צרות געבראכט,ווי פרייד. - יעדער איז אין א געדריקטער שטימונג. דער אומעט און נאגעדיקער פיין באהערשט אלע געמיטער.

פאר א פאר זלאטע האט מען דערלייזיקט,אז מ'זאל אונדזע-רע באגאזשן נישט צו פיל נישטערן,און אין ווארשע האבן מיר

זיך אריינגעזעצט אין צווייי שוועדישע וואגאנען,וואס זיי-
נען צוגעשטעפט געווארן צום צוג,וואס גייט אפ קיין גדיניא.
מיר האבן געמיינט,אז ערשט אויף דער גרענץ וועט מען זיך
אויפסנייי ששעפען צו אונדז,אבער אלץ איז אדורך בשלום.

די צווייי שוועדישע וואגאנען זיינען אין גדיניא צוגע-
ששעפט געווארן צו א שוועדישן צוג,וועלכער איז אריינגע-
פארן אין א שיף אריין. איצט זיינען מיר שוין געווען אויף
דער שוועדישער טעריסאריע. גלייך האט זיך ביי יעדן יידן
געביטן די שטימונג. מ'איז פטור געווארן פון "גאספריינט-
לעכן"פויילן . די פרייד איז געווען אין לשער. עס זיינען
אויך געווען אזעלכע,וואס האבן זיך פון פרייד געווארפן
קושן דעם דעק פון דער שיף.

מיט דער שיף זיינען מיר געפארן קיין בעטבארג,פון דארטן
קיין מאלמע,און שפעטער שוין מיט דער באן קיין שטאקהאלם.
דא האט אונדז אפגעווארט דער ח' פאול אלבערג,דער פארשטייער
פון יידישן ארבעטער קאמיטעט אין שוועדן און א פאר חבריס,
מיטקעמפער אין וואשעווער געטא-אויפשטאנד,וועלכע זיינען
געקומען אהער מיט א סראנספארט פריער.אויך מיין שוואגער,
צדוק עליאש איז דא געווען מיט זיין פרוי. דער גאנצער עולם
פארט קיין נעגלינגען,ווו דער ארבעטער קאמיטעט האט א גע-
דונגענע ווילע,און איך מיט דער טאכטער פארן צום שוואגער.

מיין שוואגער און קוזין (מיין פרויס ברודער),צדוק עליאש
מיט זיין פרוי,ווי איך האב שוין דערמאנט,זיינען געקומען
קיין שטאקהאלם אין יאר 1915. די ערשטע ציים,אן א שפראך,
אן מאטעריעלע מיטלען,האט זיך,ווי אלע עמיגראנטן, זיי ge-
לעכט געגוג שווער; מיט דער ציים האט ער באקומען א פאסטן,
זיך נאנטער באקאנט מיט דער שפראך,זיך דערנעענטערט צו
אנדערע יידן,און געשאפן דארט די בעזעלשאפט "חובבי שפת
עבר",געווארן א מיטגליד פון דער דארטיקער קהילה,(מאוא-

יסקא פארזאמלינגען,הייסט דאס דארט,) אויך אין דער הילף-
געזעלשאפט "עזרה",באזוכט רעגלמעסיק די שיל (ער איז געווען
א זון פון קאמעניעץ-פאדאלסקער רב,לייביש עליאש,און געהאט
סמיכות אויף רבנות). מיט דער צייט זיינען ביי זיי געבוירן
צעווארן א טאכטער און א זון. שפעטער איז מיין שוואגער גע-
ווארן א זעלבסטשטענדיקער סוחר און געפירט דארט א רויק,
באלעבאטיש לעבן. - זי,די פרוי זיינע,האט געהאט איר גאנצע
משפחה אין לאדזש,ער ווידער האט דארט געהאט זיינע צוויי
שוועסטערס,אונדז און די מארגוליסעס,האבן זיי פאר דער צייט
פון זייער זיין אין שטאקהאלם,באזוכט אונדז א פאר מאל.

אין יאר 1938 האט ביי זיי געטראפן א גרויסע פאמיליען-
טראגעדיע. די טאכטער זייערע,אירענע,(נאך דער זעלבער רבצין,
יהודית,ווי מיין טאכטער),וועלכע איז געווען זער א געראטענע
און שיינע,און אביטוריענט פון א דארטיקן אוניווערסיטעט,
האט זיך באקאנט מיט א בחור,איינעם אשבערג,א זון פון א אנגע-
זעענעם און רייכן בריליאנטן-הענדלער,און האט מיט אים,אין
יאר 1937 חתונה געהאט (צו דער חתונה זיינען געקומען מיין
פרוי און איר שוועסטער פון לאדזש און זיין פאטער פון פאריז).
צום יאר האט אירענע געגרייט זיך צו דער קימפעט. דער גע-
בורט איז געווען זער א שווערס. מיט געוואלט האט מען ביי
איר אפגענומען דאס קינד,אבער די מוטער איז ביי דער קימפעט
געשטארבן. מיט דער צייט האט זיך ארויסגעוויזן,אז דאס קינד,
א מיידעלע,איז א טויב-שטומעס. דער פאטער,דער יונגער אשבערג,
אויך א בריליאנטן סוחר,א פארמעגלעכער מענטש,האט צוגענומען
צום קינד א ספעציעלע דערציערין,וועלבע האט געוווינט מיט
איר און געלערנט זי ארויסצוברענגען קלאנגען,וואס האבן זיך
געלאזט פארשטיין. זי פלעגט אפט קומען צו באבע-זיידע און
זיי פלעגן זיך קעגנזייטיק פארשטיין.

זי איז אויסגעוואקסן א פארשטענדיק,שיין מיידל. מאכט זיך,אז אין יארן ארום קומט פאר אן אלוועלטלעכער קאנגרעס פון טויב-שטומע. עס קומט אויך א דעלעגאציע פון ישראל. זי,איוואנא -אזוי הייסט אונזער פלימעניצע-,די טויב-שטומע, באקאנט זיך דארט מיט א טויב-שטומען ישראל-יונגערמאן. אין א צייט ארום האבן זיי חתונה און באזעצן זיך אין ישראל. דארט ווערן ביי זיי געבוירן דריי קינדער -און אינטערעסאנט- צוויי פולשטענדיק נארמאלע און נאר איינס,א טויב-שטומע. דער פאטער אירער און דער זיידע האבן זיי עקאנאמיש גוט פארזארגט. מיין שוועגערין פון שטאקהאלם,די באבע,פלעגט זיי גאנץ אפט באזוכן,אין ישראל.

דער זון פון מיינע שוואגערס,הארולד,א סימפאטישער בחור, איז פאר דער צייט געווארן דארט א גרויסער דאקטאר,א הארץ-ספעציאליסט,א דירעקטאר פון א שפיטאל פאר הארץ-קראנקע. ער איז שוין געווארן א פולשטענדיקער שוועד,האט אינגרענמען זייערע זיסן און געווינהייטן,חתונה געהאט מיט א שוועדקע און האט מיט דער משפחה פון זיינע עלטערן א גאנץ קנאפן שייכות. ס'איז ווייטיקלעך,אבער דאס איז היינט-צרות רבים.

.....

מיין שוואגער מיט דער שוועגערין פרייען זיך מיט אונדזער קומען,אבער די פרייד איז נישט קיין פולע,ווען ס'צערעדט זיך וואס עס איז געווארן פון אונדזער גאנצער משפחה. דערצו האט אויך ביי זיי אין שטוב געהערשט א טיפער טרויער נאכן פארלוסט פון זייער טאכטער און דעם אומגליק מיט דער טויב-שטומער יורשטע,וואס ס'איז געבליבן נאך דער טאכטער. אויף מיין טאכטער האט די דאויקע שווערע אטמאספער שטארק געווירקט,און מיר זיינען ביי זיי לאנג נישט געבליבן ווי-נען. מיר האבן געדונגען א צימער ביי א סימפאטישער שוועדישער פאמיליע.

איך האב אין פוילן געלאזט מיין ברודער מארעק מיט זיין פרוי און קינד,און האב אויך גלייך נאך מיין קומען קיין שוועדן,אנגעהויבן צו סאן אויך זיי אריסצוברענגען אהער. מיינער א לאדזשער פריינט,ווינציגסטער,וואס איז אין דער צייט פון דער מלחמה,דורך פארשידענע וועגן,אנגעקומען אין די פאראייניקטע שטאטן,האט געקויפט פאר מיין ברודער און זיין משפחה א ווייב קיין סאנטא-דאמינגא און אויף דעם סמך האט פאר זיי פאול אלבערג אויסגעארבעט א ווייב קיין שוועדן, אן אייגנצוואלן טויזנט דאלאר קויציע,אז זיי וועלן צו דער צייט פון סוף פון דער שוועדישער טראנזיט-ווייב פארלאזן דאס לאנד. מיין ברודער מיט זיין פאמיליע זיינען געבליבן אין שוועדן,האבן מיט דער צייט באקומען די דארטיקע בירגער-שאפט און ווינען דארט ביזהיינסיקן טאג.

איך האב אויך געהאט אן אויסגעארבעטע ווייב קיין שוועדן פארן חבר משה לעדערמאן (דעם משענסטאכאזוער); ער איז געווען מיט אונדז אין לאדזשער געטא,אנגעהערט דארט צו דער אנפי-רערשאפט פון דער פארטיי. ער איז צוריקגעקומען קיין לאדזש פון א לאגער און מיך געבעטן,איך זאל אים העלפן צו קומען קיין שוועדן. איך האב שוין פאר אים אפילו געדונגען א צי-מער אין שטאקהאלם. ער איז אבער נישט געקומען,טעלעגראפיש מיר אנגעזאגט די בשורה, אין לעצטן מאמענט האט אים די אנ-פירנדיקע דעמאלטיקע העכסטע בונדישע פארטיי-אייסטאנד אין פוילן,נישט דערלויבט צו פארלאזן דאס לאנד (לעדערמאן איז דעמאלט געשטאנען אין דער שפיץ פון דער לאדזשער ארגאניזא-ציע). ער איז פון לאגער צוריקגעקומען א קראנקער און איז אין א באר קורצער צייט ארום געשטארבן אין לאדזש.

.....

ביסלעכווייז האבן מיר זיך באקאנט מיט שוועדן און מיט דער שוועדישער יידישער געזעלשאפט. מיר זיינען געפארן קיין

שוועדן אנצוהייבן א נייי לעבן. אלץ ארום געפעלט מיר,אויך דער סאכטער מיינער. מ'פילט אויף יעדן טריט,אז מ'געפינט זיך אין א פרייי דעמאקראטיש לאנד,אז מ'דארף נישט מורא האבן פאר דעם ארויסגערעדטן וואורט און דערצו ווייזן די שוועדן ארויס,אלס און יונג,צו די אנגעקומענע יידן,א ספעציעל פריינטלעכע באציונג.

עס האבן קיין שוועדן אנגעהויבן אנצוקומען וואס אמאל מער טראנזיט-פאסאזשירן,וואס דער ארבעטער-קאמיטעט גאראנטירט פאר זיי,אז זיי וועלן מיט דער צייט פארלאזן שוועדן. ס'איז אנגעקומען א גרופע יידישע שרייבערס מיט זייערע פאמיליעס: רחל קארן מיט איר סאכטער און איידעם,ישראל סאכאקסבלאט מיט דער פרוי,יוסף רובינשטיין,משה גראסמאן מיט דער פרוי,ירחיאל בריקס און א סאך אנדערע,אויך די ארטיסטן יוסף און צפורה גליקסאן,איינצלנע בונדיסטן,פועלי-ציוניסטן,ציוניסטן א.א.

ווען מיר זיינען געקומען קיין שוועדן,זיינען שוין דאס געווען אריבער א צענטליק טויזנט יידישע פרויען,וועלכע כערנאדאס האט קורץ פאר דעם סוף פון דער מלחמה געבראכט פון די דייטשע קאנצטלאגערן. א גרויסער טייל,די קראנקע, איז איינגעארדנט בעווארן אין די שפיטעלער און קליניקעס, אבער א גרעסערע צאל האט דורכן ארבעטס-פארטיסלונגס-ביורא פאר אויסלענדער,באקומען פאסטנס אין דער פאסט-צענטראלע און אירע אפטיילונגען,וויייל דאס האט מען נישט געדארפט קענען די שפראך; זיי האבן נאר סארטירט די בריוו לויטן קאדע. שפעטער האט מען אנגעהויבן צוזוטיילן ארבעט אויך מענער. מ'האט נאר בעדארפט וועלן ארבעטן און נישט לעבן פון בעזעלשאפטלעכער הילף.

אויך איך מיטן ברודער האבן זיך פארשריבן אין דעם ארבעטס-פארטיסלונגס-ביורא פאר אויסלענדער. מ'האט דארט צוגעטיילט ארבעט יערן איינעם לויט זיינע פעיקייטן.

מיר האט מען פריער געגעבן א שטעלע אין א מאגאזין פון א גרויסער טעקסטיל-פירמע. איך האב דארט געהאלפן איינצו-טיילן סחורות לויט באשטעלונגען. עס איז אבער געווען א וווייטע רייזע פאר מיר פון מיין ווויינונגס-ארט,האב איך געכעטן אן אנדער שטעלע,האט מען מיר געגעבן ארבעט אין עריקסאנס גרויסע ראדיא-פאבריק,ווו איך האב ביי א באנד-ארבעט אריינגעדרייט שרייפלעך אין ראדיא-טיילן.

מיין סאכטער האט אין א גרויסן פריזיער-אנשטאלט זיך אויס-געלערנט א סייל פון פריזיער-פאך - ארויסצושלעפן ביי פרוי-ען פון די הענט און פיס הער,וואס וואקסן אין א גרעסערער צאל,אדערנישט אויפן געהעריקן ארט.-

מיין ברודער האט באקומען א פאסטן אין א טעקסטיל-פאבריק אלס טעקסטיל-טעכניקער (ער האט געהאט זיין דיפלאם פון פוי-לן). זיין פרוי,די ביאלאגיע-דאקטארין,האט באקומען א פאסטן אין דעם גרויסן "קאראלינסקא-שפיטאל". זיי האבן זיך געדונ-גען א באקוועמע ווויינונג און צו ביסלעך זיך איינגעארדנט. דאס קינד האבן זיי געשיקט אין דער שולע. מיט דער צייט האט זי געענדיקט איין שולע,די צווייטע און צום סוף פארענדיקט דעם אדאנטאלאגישן פאקולטעט,אלס דענטיסטקע. זייט א פאר יאר האט זי זיך גאר גוט איינגעארדנט אין איר פראפעסיע אין ישראל.

געזעלש.פסלעך האב איך זיך אויסגעלעבט צוישן אונדזער עולם אין נעגלינגען,אין דער גרויסן הויז פון ארבעטער-קא-מיטעט. עס זיינען דארט,צווישן א סך אנדערע,געווען: העלא אשקנאזי-שפענער,די פרוי פון ח'ברוך שפענער,ווי אויך זיין שוועסטער,די פרוי מייזעלשא. זיי האבן זיך גערעטעוועט אין וואשעווער געסא אין א בונקער (איך האב זיי ביידע,צוזאמען מיט רחל אויערבאך און טאניא פוקס,געטראפן אין לאדזש נאר דער מלחמה,אין דער פארלאזטער ווויינונג פון ח'מאיר עסקין). עס זענען דארט,אין נעגלינגען,אויך געווען,באלעק עלענבויגן

מיט זיין פרוי (די שוועסטער פון ח'נוימאן,וועלכן די פא-
לאקן האבן שוין נאך דער מלחמה דערהרגעט,דערטרינקען אין
א וואנע,וועו ער האט אין לאדזש געוואוינט אויף א סראנספארט
קיין שוועדן; די ח'סע האדעס,מיט איר טאכטער און איידעם,
שוויאדאש; די ברידער ראזענבערג מיט זייערע קינדער; פאלא
לוקסעמבורג מיט איר טאכטער;חנה פרישדארף און רוזשא קלעפ-
פיש מיט זייערע קינדער;זלמן פרידריכס טאכטער,וועלכע יעקב
פאט האט אין וואוישע אויסגעקויפט ביי א פוילישער פאמיליע,
און וועלכע עס האבן שפעטער אדאפטירט די שאצקינס (ליידער,
לעבן זיי שוין אלע נישט מער); די בליקסאנס;מאיר ראק;ראוך
פון סארנאוו (דאס איז דער איינציקער,וואס איז נאך ביז
היינט געבליבן אין שטאקהאלם) און א סך אנדערע.

עסלעכע גרופעס האט דער ארבעטער-קאמיטעט איינגעארדנט
אין דער שוועדישער פראווינץ. ביי איינער אזא גרופע,אין
עסקלסטונע,בין איך אין נאטען פון קאמיטעט פון "בונד",
אריסגעטרעטן אויף א פייערונג פון 1-טן מאי 1947.

אין נעגלינגען פלעגן פון צייט צו צייט פארקומען פאר-
טיי-פארזאמלונגען,מ'האט ארומגערעדט וועגן דעם נאענטן
פארטיי-צוזאמענפאר אין כעלגיע,צו וועלכן דער חבר פאול
אלבערג איז געפארן אלס דעלעגאט. מ'האט זיך געסיילט טיט
די מיינונגען וועגן די פאליטישע ארטיקלען אין "אונזער
צייט" פון ניו-יארק און "אונזער שטימע" פון פאריז.

עס האבן זיך אין נעגלינגען געטראפן חברים און חברטעס,
וואס האבן מיטגעמאכט דעם וואוישווער אויפשטאנד און על
פי נס לעבן-געבליבענע,ווי אויך פון אנדערע געטאס; אויך
די,וואס האבן געשמאכט און זיך קוים מיטן לעבן גערעטעוועט
פון די פארשידענע רוסישע פארשיקונגס-לאגערן.
מ'האט זיך געפילט גליקלעך,וואס מ'איז פטור געווארן פון
די מלחמה-שרעקן,פון די דייטשע און רוסישע נגישות און

פיינען,וואס מ'געפינט זיך ענדלעך אין א פריי לאנד,מיט אויסזיכטן אויף צו האבן די מעגלעכקייט אין דער נאענטער צוקונפט אנצוהייבן אין דער כרייסער וועלט א נייי,רויק, און זארגלאז לעבן. האט דארט,אין נעגלינגען,שטענדיק געהערשט אן אויפגערויטמט שטימונג.מ'האט געזונגען און געמיטלעך צווישן זיך פארבראכט. מ'האט זיך באמיט צו פארגעסן דאס,וואס מ'האט ערשט נעכטן מיטגעמאכט,איבערגעלעבט.

דער שטראם פון נייע סראנזיס-עמיגראנטן איז ווייטער אנגעגאנגען; א טייל פון די אלטע,האבן דערווייל אפגעזוכט קרובים אין דער וועלט און האבן זיך געגרייט צו פארן צו זיי. - עס פלעגן קומען שליחים פון פוילן,פון ניו-יארק. דער ערשטער איז געקומען אונדזער חבר,דער שרייבער,לעא פינקעלשטיין פון ווארשע. ער האט באקומען די מיסיע אויפצוקלערן די מאסיוון,פארוואס מ'דארף שאפן א ווייטערדיק יידיש לעבן אין פוילן. דא,האט קיינער נישט געטומען ערנסט דעם ענין אין באטראכט; אויך ער איז געבליבן ווינען אין די פאראייניקטע שטאטן - ליידער,איז ער אין א קורצע צייט ארום געשטארבן. מיט דער זעלבער מיסיע איז קיין ווארשע פון ניו-יארק געפארן דער חבר אברהם סטאלאר. אויפן צוריקוועג האט ער אפגעטראטן ביי אונדז אין שטאקהאלם. צוליב זיין שטעלונג,הט ער ביי אונדז געהאט א קאלטע אויפנאמע. קיין שטאקהאלם זיינען אויך געקומען פון ווארשע דער חבר פישגרונד,צוזאמען,דאכט זיך מיטן חבר פאלק,וועלכע האבן געהאט די אויפגאבע ארויסצופירן מיט זיך דעם רויטן פארמוגשטיין,וואס די שוועדישע רעגירונג האט געשאנקן פאר דעם קדושים-מאנומענט אין ווארשע.

גלייך נאכן קיעלצער פאגראם,האב איך אנגעהויבן צו באקומען אלארמירנדיקע פרידואסע בריוו פון פארשידענע חברים פון לאדזש און ווארשע,אז מ'זאל זען וואס גיכער ארויסנעמען

פון פוילן אונדזערע חברים,וועלכע קענען זיך נישט צופאסן צום דארטיקן נייעם פאליטישן לעבן. אז מ'שיקאנירט זיי אלס בונדיסטן,אין די קאאפעראטיוון,אין וועלכע זיי ארבעטן;מען פארלאנגט פון זיי,אז זיי זאלן זיך אנשליסן אין דער קאמוניסטישער פארטיי.

אזוי,ווי עס האבן זיך געמאכט אפיציעלע שווערישקייטן צו באקומען ווייסער וויזעס קיין שוועדן,האב איך פארגעלייגט דעם חבר פ.אלבערג,מיר זאלן אריינפארן קיין נארוועגן (אסלא) אפשר וועלן זיי אייניגיין אריינצולאזן א פאר הונדערט יידן פון פוילן. איך האב ביי אלבערגן געפועלט און מיר האבן געמאכט די רייזע צו די אפיציעלע נארוועגישע מלוכה-מענער. דער אינערן-מיניסטער איז געווען - לי - דער ברודער פון דעם דעטאלסיקן סעקרעטאר פון דער "יון". ער האט אונדז גאנץ סימפאטיש אויפגענומען און געזאגט,אז עס איז נישט קיין קרומער געדאנק,אבער נאר דאן,וען די יידן זיינען ארבעטסמענטשן,נישט קיין סוחרים,ספעקולאנטן.

פון די ליסטעס און בריוו,וועלכע איך האב באקומען פון פוילן,האב איך צוזאמענגעשטעלט א ליסטע פון א פאר הונדערט נעמען. לי האט מיר געזאגט,אז אין אין א חודש-צוויי ארום פארט א דעלעגאציע קיין פוילן,וועלן זיי זיך אויך פארנעמען מיט דעם ענין. זיי וועלן זיך אבער וועלן באקענען פערזענלעך מיט יעדן פאראינטערעסירטן. איך האב אויפגעגעבן דעם ח'דארנבוש,וועלכער וועט זיי דארט אויפן ארט אלץ אויפקלערן. (פריער האבן די ליסטעס געהאט די ח"ח דאוידסאן און ליפסקי.)

עס האט געדויערט עטוואס מער ווי צוויי חדשים ביז די נארוועגישע קאמיסיע איז געקומען קיין פוילן. די לאגע פון די יידן דארט איז אבער דערווייל געווארן וואס אמאל ערגער און מ'האט זיך מאסנוויז געלאזט אומלעגאל צוריק אין די דייטשע קאצעט-לאגערן,אדער לעגאל קיין פראנקרייך. אויך דער

חבר דאורידסאן איז שוין געהאט אועק קיין מעקסיקע. לי איז איינגעשטאנען אין לאדזשער גראנד-האטעל,און האט אנגעהויבן ארויסצורופן צו זיך די מענטשן פון דער ליסטע,וואס טיר האבן איט געגעבן,און געמאלדן האט זיך בלויז איינער -ראזענפארב.

אויף צוריקוועגס קיין אסלא,האט לי אין שטאקהאלם,ארויסגערופן צו זיך אלבערגן און מיך,און האט אונדז אין אן אייר-דעלער פארט פארגעווארפן,אז דער ענין פון א נארוועגישער יידישער עמיגראציע,איז דורך אונדז געווארן שלעכט ארגאניזירט,און צוגעגעבן,אז אין אסלא זיינען שוין געווען צוגעגרייט אזילן און ארבעט פאר די יידן פון פוילן,און מ'איז בדעה צו שאפן אין נארוועגן א נייעם יידישן ישוב.

אויך אין שוועדן האט דער יידישער ישוב געקענט ווערן א סך גרעסער,ווי ער איז סוף כל סוף געבליבן. און דא זיינען גראד די דארטיקע יידן אליין געווען שולדיק אין דעם. כשעת מיר זיינען געווען אין שוועדן,האט מען צווישן די ניי-געקומענע זייער א סך גערעדט דערפון,אפילו עפענטלעך אין דער דארטיקער יידישער קהילה (מאזאיסקא פארזאמלונגען).

עס האט זיך געהאנדלט אין דעם,אז ווען בערנאדאט האט שוין כמעט ביים סוף פון דער מלחמה,געבראכט פון די דייטשע קאצעט-לאגערן,די גרויסע טראנספארטן יידישע פרויען,האט זיך שוין אנגעהויבן צווישן דער דארטיקער יידישער אנפירער-שאפט א קעגנערשאפט צום ברענגען וויייטערדיקע טראנספארטן יידישע פרויען,און אויך מענער. דער מאטיוו איז געווען: אז אויב דער אלטער יידישער ישוב אין שוועדן האט ביז היינט נישט געפילט קיין אנטיסעמיטיזם אין לאנד,איז דאס דערפאר, וואס די צאל פון די דארטיקע יידן איז א קליינע. מען האט אריינגעבראכט צען טויזנט - איז גענוג. עס וועט אויך ווערן אן ערנסטער פראבלעם,האבן די דערמאנטע טוערס געטהנעם,ווען די קריסטלעכע שוועדישע מענער וועלן זיך אויסמישן מיט די

די יידישע נייי-אריינגעקומענע פרויען.

מאור, דער פירער פון דער קהילה, ווי אויך שטארך, דער פאר-
זיצער פון יידישן קאמיטעט, ביידע וואס האבן צוזאמען מיט
בערנאדאט געפירט די אונטערהאנדלונגען מיט הימלערן (דורך
דער פארמיטלונג פון היסלערס פריוואטן דאקטאר), האבן אין דער
ערשטער צייט נישט געוומען אין אכט די דאויקע סענות, אוו
יעדע פאר טעג זיינען קיין שוועדן אנגעקומען נייע טויזע-
טער יידישע מיידלעך אוו פרויען פון די דייטשע לאגערן, אבער
דער דרוק איז געווארן וואס אמאל שטארקער אוו די רעטונגס-
אקציע איז אפגעשטעלט געווארן. דערווייל האט זיך אויך גע-
ענדיקט די מלחמה.

מיט דער צייט, זיינען א סייל פון די דאויקע פרויען בע-
פארן קיין ישראל אוו אנדערע לענדער אוו א געוויסער סייל
פון זיי האט טאקע חתונה מיט דארטיקע קריסטלעכע שוועדישע
בחורים. ווי די דאויקע פארפעלקער האבן זיך מיט דער צייט
איינגעלעבט, איז מיר שווער צו זאגן, ווייל שוין סוף 1947
האבן מיר פארלאזט דאס גאספריינטלעכע שוועדן.

.....

נאך אן אינטערעסאנטן עפיזאד פון אונזער פארברענגען
אין שוועדן, ווייל איך דערציילן. עס האנדלט זיך וועגן דעם
מחותן פון מיין שוואגער.

איינמאל לאדט מיך איין מיין שוואגער איך זאל ציין מיט
אים אויף אן אינטערעסאנטן אקס, ווי זיין מחותן, אשבערג,
וועט איבערגעבן דער שטאט שטאקהאלם זיין פריוואטן קונסט-
מוזיי, וועלכן דער לעצטער האט אנגעזאמלט אין פארלויף פון
צענטליקער יארן.

אוו עס איז כדי געווען צו גיין אהין. איך בין איבערראשט
געווארן פונעם פארנעם פונעם מוזיי; איך האב דערזען אויף
די וועגט אוו אין די ווינקלען הענגען הונדערטער הייליקע

רוסישע א י ק א נ ע ס , באגילדטע,באצירטע מיט אלערליי קא-
לירפולע,ווערטפולע שטיינער,געמאלטע דורך באקאנטע רוסישע
מאלערס,באשטראלטע מיט לאמפאדעס (א לעמפל,א ליכט,אדער אן
עלעקטריש גלעזל). עס זיינען אויף די ווענט אויך געהאנגען
איבער הונדערט אייל-בילדער פון באוווסטע רוסישע און אנדע-
רע מאלערס. עס איז געווען וואס צו זען און צו באוווונדערן.

עס איז געקומען א גרויסער עולם - פון דער שטאט-פארוואל-
טונג,מאלערס,צייטונגס-מענטשן,פריינט. עס האבן,זוי געוויינ-
לעך,נישט געפעלט קיין רעדעס מיט לויב-ווערטער פארן שפענ-
דער. דער אלטער אשבערג,אן עמאציאנירטער,האט געדאנקט פארן
כבוד,וואס עס איז אים צוגעטיילט געווארן מיט רעם,וואס דער
מוזיי וועט טראגן זיין נאמען.

מיין שוואגער האט מיר דערציילט די לעבנס-געשיכטע פון
זיין מחותן,וואס איז באמת א סענסאציאנעלע. קיין שוועדן
איז אשבערג געקומען פון ווילנע באלד נאך דער דורכגעפאלע-
נער רעוואלוציע פון יאר 1905. אין רוסלאנד איז ער געשטא-
נען נאענט צו לענינס פראקציע אין דער ס.ד.-באלשעוויקעס.
אין דער היים האט ער געענדיקט א גימנאזיע. דט,אין שוועדן,
האט ער זיך גענומען צו פארשידענע פרנסות,ביז ער איז געווא-
רן א בריליאנטן-שלייפער און צום סוף א בריליאנטן-הענדלער.
ער האט געמאכט א פארמעגן,דאס האט אים אבער נישט געשטערט
צו שטיין אין א נאענטן קאנטאקט מיט די באלשעוויסטישע טו-
ערס אויף דער עמיגראציע. אגב,האט מען געזאגט,אז ער האט
געהאלפן דעם באקאנטן באלשעוויק פארוווס (ישראל געלפאנד)
דורכצופירן מיט די דייטשן די באוווסטע טראנזאקציע וועגן
איבערפירן פון דער שווייץ לענינען מיט נאך אנדערע רעווא-
לוציאנערן אין פלאמבירטע וואגאנען איבער דייטשלאנד קיין
רוסלאנד (אין יאר 1917,אין דער צייט פון דער מלחמה).
אשבערג האט אויך אנגעהאלטן א נאענטע פריינטשאפט מיט דער

פרוי קאלאנסיי,וועלן זי איז געווען דער אמבאסאדער פון סא-
וועט-רוסלאנד אין שוועדן. און נאך א כאראקטעריסטישער שטריך
פון אונדזער העלד אשבערג. אין דער ערשטער צייט,וועלן די
באלשעוויקעס זיינען געווען בזיי דער מאכט און האבן געזוכט
געשעפטלעכע קאנטאקטן מיטן אויסלאנד,און האבן נישט געהאט
בענוג אויסלענדישע וואלוטע,און מ'האט זיי אויף זייערע וועק-
סלען נישט געוואלט בארגן,האט אשבערג דורגעפירט א גרעסערע
טראנזאקציע מיט די שוועדישע בענק,גראנסירנדיק מיט זיין
פארמעגן פאר די רוסישע וועקסלען (ער איז שוין דעמאלט גע-
וועלן שטארק רייך). פאר די דעסקאנטירטע רוסישע וועקסלען
האט ער פארשטענדלעך באקומען זיין קאמיסיאן. דאס האט אים
געמאכט נאך רייכער,און אויסער דעם בריליאנטן-האנדל,האט
ער פינאנסירט פארשידענע גרויסע אונטערנעמונגען.

נאכן סוים פון זיין פרוי,האט ער נאך אמאל חתונה געהאט
מיט א פראנצויזישער פרוי און זיך אריבערגעצויגן קיין פראנ-
קרייך. דארט האט ער אויף א גרויסן פארנעם פינאנסירט די
פראנצויזישע פילם-אינדוסטריע. עס ברעכט אויס די מלחמה
1939. פראנקרייך ווערט באזעצט פון די דייטשן. זיי ווערן
שנעל געווויר,אז אין פאריז געפינט זיך א רייכער ייד -
אשבערג און ווילן אים אריינקריגן אין זייערע הענט. די
שוועדישע אמבאסאדע נעמט אים אונטער איר שוץ,און נאך דער
אינטערוועניץ פון דער שוועדישער רעגירונג,ווערט אים דער-
לויבט,צוזאמען מיט זיין פרוי,צו פארן אויף א שוועדישער
שיף אין די פאראיניקטע שטאטן (ס'איז געווען אין אנהייב
פון דער מלחמה). דארט האט ער פארבראכט די גאנצע מלחמה-
צייט און גלייך נאך דער מלחמה איז ער צוריקגעקומען קיין
שוועדן. (אשבערג האט זייענדיק אין אמעריקע,געקויפט דארט
א סך איקאנעס און כילדער און האט דאס אלץ געבראכט מיט
זיך און באריכערט זיין שוועדישן קונסט מוזיי).

ווי מ'נעמט אן,איז דאס שענקען דעם קונסט-מוזיי פאר דער שטאט שטאקהאלם,געווען ביי אים אן אויסדרוק פון דאנק-בארקייט פאר דעם ראטעווען אים פון די דייטשע הענט אין פאריז. דער אלטער אשבערג און מיין שוואגער לעבן שוין לאנג נישט.

.....

איך האב אין לאדזש,פון די פריערדיקע יארן,געהאט א נא-ענטע,היימישע משפחה -סאוויצקי. זיי זיינען אין יאר 1937 געפארן קיין ארגענטינע צו דער פרוי סאוויצקיס א שוועסטער. איך האב די סאוויצקיס,בייס עמיגרירן קיין ארגענטינע גע-האלפן און שפעטער געשטאנען מיט זיי אין א נאענטן שריפטלעכן קאנטאקט. נאך דער מלחמה האבן מיר זיך אויפגעזוכט. סאוויצ-קי איז שוין פאר דער צייט געווארן פארמעגלעך און פארנדיק אין יאר 1947 קיין פויילן געשעפטלעך,האט ער באשלאסן אונדז צו באזוכן אויפן וועג. און איז סאקע אין חודש יוני 1947 געקומען צו אונדז קיין שטאקהעלם אויף א קורצן באזוך. ער האט אונדז דערציילט וועגן דעם אינטערעסאנטן יידישן געזעל-שאפטלעכן לעבן אין ארגענטינע און פארגעליגט צו קומען אהין. ער האט אונדז צוגעזאגט צו העלפן דערצו. דירעקט קיין ארגענטינע האט מען אין יענער צייט קיין יידן נישט אריינ-געלאזט. פל עגט מען קויפן איינרייזע-פאפירן קיין פאראג-ווי (א שכניש לאנד) און פון דארט אריינשמוגלען זיך קיין ארגענטינע,און זייענדיק שוין אין ארגענטינע,האט מען פון דארט קיינעם נישט ארויסגעווינען.

וועג סאוויצקי איז אוועקגעפארן,האב איך געהאט א בריי-טערן געשפרעך מיט מיין מאכטער אין דער פראגע. איך האב אים אויפמערקזאם געמאכט,אז וועג מ'קוקט זיך צו צום פראבלעם הייראט צווישן די נייי-נעקומענע יידישע מיידלעך,זעט מען, אז עס ציט זיי צו די שוועדישע בחורים. אפשר,וועג עס

וואלט דא געווען גענוג יידישער בחורים,וואלט די פראגע אנדערש אויסגעזען,און אזוי ווערט דאס אן ענין פון "אין ברירה",און האב איר דערקלערט דערביי,ווען עס פאסירט אן ענלעכעס ביי דיר,האב איך איר געזאגט,וואלט איך נישט גע-מאכט דיר קיין שווערי קייטן,איך וואלט דיר נישט געשטערט חחונה צו האבן מיט א שוועד -א קריסט - . נעם אבער אין באטראכט,קינד מיינס,אז אונדזער מענטאליטעט איז גאר אן אנדערע. דו,א יונג קינד,וועסט זיך מיט דער צייט,צופאסן צו די נייע זיטן,נייעם ארט לעבן,-פאר מיר זיינען שוין אזעלכע ענדערונגען נישט מעגלעך. דער סוף פון אזא ראדי-קאלער ענדערונג,קען זיין זייער א טראגישער פאר אונדז ביידע: נישט דיין שוועדישער אויסדערוויילטער וועט מיך פארשטיין,און איך אים - אוודאי נישט. מיר -איך און ער-דיין שוועדישער מאן,וועלן בלייבן צוויי וועלטן. און עס קען זיך שאפן א גרויסע געפאר צווישן מיר און דיר - מיר זאלן איינער דעם צווייטן פארלירן. פון גרויסן אומגליק אונדזערן זיינען מיר בלויז געבליבן ביידע ,און איך ווייס נישט צי איך וואלט אויסגעהאלטן אזא נייעם קלאפ פאר מיר.

זי האט מיינע ווערטער גוט פארשטאנען,בארויקט מיך און געזאגט,אז עס האלט נאך נישט דערביי. און אויף מיין פאר-שלאג צו פארן קיין ארענטינע,ווו עס איז דא א גרעסערער יידישער ישוב,און ווו מיר האבן אויך נאענטע פריינט,האט זי גלייך מסכים געווען און אין צוויי חדשים ארום,נאך דעם שמועס,האבן מיר שוין געהאט ארויספאדערונגס-פאפירן קיין פא-ראגוויי,אריינגעשיקטע דורך סאוויצקין.

מיין ברודער,מיין שוואגער,חברים,זיינען געווארן שטארק צערודערט פון דער דאזיקער ידיעה. איך אליין בין ביז ערשט נישט לאנג געווען זיכער ביי זיך,אז דאס שיינע,פרייע,דעמא-קראטישע שוועדן,איז שוין מיין לעצט מקים-מנוחה,און דא

לאזן מיר זיך אין א ניי לאנד,מיט א נייעם פאר אונדז קלי-
מאט,מיט נייע מענטשן און נאך דערצו צום טרויעריק-בארימטן
פעראן מיט זיינע "פאראנדקעס".

דער ארגענטינרע קאנסול אין שוועדן,האט,זעט אויסנישט
געוווסט,אז יידן דארף ער אפילו קיין טראנזיט-וויזע נישט
געבן קיין ארגענטינע,און האט אונדז אן שווערייקייטן יא
געגעבן אזעלכע טראנזיט-וויזעס.

ארגענטינע

מיר דארפן פארן צום דרום,אויף יענער זייט ים. האב איך
מיך פארשטענדיקט מיט יעפרויקינס רייזע-ביורא אין פאריז,
און ער האט אונדז טעלעגראפיש אנגעזאגט,אז שוין די אנדערע
וואך גייט אפ א שיף פון בארדא קיין בוענאס-איירעס,און אז
די נעקסטע שיף וועט ערשט זיין אין פיר חדשים ארום. געלט
האב איך דאך שוין געהאט פארדינט אין פוילן,זיינען מיר
גלייך מיטן אוויאן אוועק קיין פאריז. דאס איז געווען יום
כיפור אוונט 1947. אויף מארגן ביי יעפרויקינען דערליידיקט
אלע פארמאליטעטן,און אין צוויי טעג ארום האט די שיף "די-
זערערע" געדארפט אפגיין פון בארדא קיין דרום-אמעריקע.
איך בין נאך צוגעפארן צו אונדזער פארטיי-לאקאל און געטראפן
זיך דארט מיט די אלטע לאדזשער חברים: אלי מארזשענגלאד,
אלעקסאנדער מינץ,מאניע לעווין און אנדערע. אין פאריז הא-
בן מיר זיך אויך געטראפן מיט דער פרוי לאלא לאנדקאפ,די
פרוי פונעם פארשטארבענעם חבר ד"ר א.לאנדקאפ,מיט זייער
טאכטער,וואס האט דארט געווארט אויף פאפירן פון איר פעטער
ווענדראווסקי פון אמעריקע (א ברודער פון ז.ווענדראף,דעם
באקאנטן שרייבער פון רוסלאנד). אויף מארגן זיינען מיר
צוגעפארן צו דער באן און אנגעקומען צו דער צייט צו דער שיף.
דאס ערשטע מאל זיינען מיר געפארן מיט א שיף איבערן ים.

אן אלטע,אפגעלאזטע שיף,פול מיט פאסאזשירן,מערסטנס יידן, געראטעוועטע פון די לאגערן,אדער פון די סיבירער טייגעס. מ'פארט צו משפחה,צו פריינט. עס פארן א סך פאסאזשירן קיין ארגענטינע ,אבער זייערע וויזעס גרייכן נאר ביז בראזיל (ריא דע זשאנעירא),פון דארט וועלן זיי שוין געפינען וועגן קיין ארגענטינע.

דאס עסן אויף דער שיף איז געווען זער א שלעכטס. קאיו-טעס איז געווען גאנץ ווייניק,- האט מען אויפן דעק פון דער שיף אויסגעשטעלט בעטלעך,און אזוי האט מען די גרעסטע טייל פון אונדז,פאסאזשירן,ווי די הערינג,געפירט פון איין פארט צום צווייטן. מ'איז געפארן אויפן ים 16 מעת לעת. געשלאסן באקאנטשאפט מיט אלערליי פאסאזשירן;געטראפן אויך א פאר בונדיסטן פון פארשידענע פוילישע שטעט.

אין פארט ריא-דע-זשאנעירא גייען אראפ כמעט אלע יידישע פאסאזשירן. איך מיט דער טאכטער שטייען אויף דער פאלובע און אבסערווירן די גרויסע פרייד פון די מענטשן,ווען זיי טרעפן זיך מיט זייערע קרובים,פריינט. און דא דערהערן מיר פלוצים אויסרופן אונדזערע נעמען. די אויסרופן חזרן זיך איבער מערערע מאל,איך קוק אן דעם שרייער און דערקען אין אים דעם לאדזשער חבר הערמאן זשעזשינסקי,מיט נאך איינעם. זיי רופן אונדז אראפגיין. די שיף שטייט דא אין פארט ביז צו מארגנס צוויי בייטאג.גייען מיר מיט דער טאכטער אראפ פון דער שיף,צוזאמען מיט אנדערע הונדערטער פאסאזשירן. דער צווייטער חבר איז געווען - יורקעוויטש. ער האט דא שטיין זיין אויטא און מיר פארן אלע צו אים אהיים. מ'דער-פרייט זיך מיט אונדז אויסערגעוויינלעך. פארבראכט צוזאמען אן אנגענעמען אוועגס,אין א חברישן שמועס. מיר דערמאנען זיך,אז איך קען יורקעוויטשעס פרוי נאך פון לאדזש,פון די יארן 1913-1914,ווען זיי,דריי שוועסטער,האבן אנגעהערט

צו דער "הארפע". מיר האבן געגעכטיקט ביי זיי,און אויף מאר-
גן האט אונדז יורקעוויטש צוגעשטעלט צו דער שיף. אויפן וועג
האט אונדז יורקעוויטש נאך געוויזן די שיינע שטאט,געקויפט
פרוכטן פאר אונדז,קוכן. דאס האט יעקב נירענבערג פון בוע-
נאס איירעס צווויסן געגעבן,וועו מיר פארן פארבייי ריא דע
זשאנעירא,און מ'זאל אונדז אפווארטן. אויך אין ב.איירעס
האבן אונדז אפגעווארט חברים,ווי אויך די סאוויצקעס.

מ'האט שוין אראפגעלאזט אלע פאסאזשירן אין ב.איירעס,
אויסער אונדז ביידע און נאך עפעס אן אוקראיניש פארפאלק
מיט א קינד. דא האט מען זיך ערשט בעכאפט אין דעם "טעוח"
פונעם ארגענטינער קאנסול אין שוועדן, וועלכער האט אונדז
געגעבן די טראנזיט-ווייזע און מ'פארהאלט אונדז אויף דער
שיף,ביז זיי וועלן דערלייזיקן מיט די פאראגווייער דעם
דאזיקן ענין. אויף דער שיף האבן אונדז בנו לבנו באזוכט
די חברים נירענבערג און געסטעל. פאר א פאר פעזעס האט מען
אונדז דערווייל,מיט א שומר,אראפגעלאזט אין שטאט אריין,
און מיר האבן א פאר אנגענעמע שעה פארבראכט בי די סאוויצקיס.

דער אוקראינער,וואס איז געבליבן אויף דער שיף צוזאמען
מיט אונדז,האט אויך געהאט די זעלבע פראבלעמען,וואס
מיר. אין שמועס מיט אים האב איך מיך דערוווסט,אז ער שטאמט
פון לעמבערג,ארויסגעפילט,אז ער איז אן אינטערליגענטער מע-
נטש,און אז ער האט מיטגעארבעט מיט די דייטשן.

עס איז דעמאלס גראד פארגעקומען דער נירענבערגער פראצעס
און מיר האבן דיסקוטירט וועגן דעם. קומט ער ארויס מיט א
טענה,הלמאי האט מען אויך די רוסן צוגעלאזט צו זיין די בא-
שולדיקער אויפן פראצעס. די רוסן,זאגט ער מיר,זיינען דאך
נישט קיין קלענערע פארברעכער,גענאסיד-מענטשן,ווי די דייט-
שן,און נישט נאר אין דער היינטיקער צייט. איר יידן וויסט
דאך דאס אמבעסטן. אויך זיי דארפן זיצן אויף דער באשולדי-

קונגס-באנק. זיי טראגן אויף זייער געוויסן די געוואלסיקע פארגרעכנס,וואס זיי האבן אין דער פארגאנגענער וועלט אויך אין דער זיינסיקער ציים אפגעטאן נישט נאר מיט אייך יידן,נאר אויך מיט אונדז,אוקראינער. זיי האבן ביי אונדז צוגענומען אונדזער זעלבסטשטענדיקייט,פארשקלאפט אונדז און מאסנווייז אויסגעהרגעט. זיי לאזט מען דאס צו צו זיין די בערעכטיקייט-זוכערס,צו באשולדיקן די דייטשן אין פעלקער-מארד? זיי לאזט מען דאס שפילן די ראל פון צדיקים?

ער האט מיר דערציילט די גאנצע מארטיראלאגיע זייערע,דאס אלץ,וואס אוקראינע איז אויסגעשטאנען אין די אלע הונדערטער יארן פון די רוסן,די שנאה,וואס זיי האבן אריינגעבראכט צווישן ביידע שכנישע פעלקער.

עס איז געווען אינטערעסאנט אויסצוהערן זיינע ארגומענטן; איך האב מיך אבער נישט געשעמט אים פערזענלעך,ווי אויך זיינע חבריס-אוקראינער באשולדיקן און פארצווואַרפן אין דער קאלאבאראציע מיט די דייטשן,אין זייער בלוטיקן יד אחה מיט זיי לגבי די יידן אין דער היינטיקער שרעקלעכער מלחמה.

כאראקטעריסטיש איז דער פאקט,וואס זיינע חבריס -אוקראינער-אין בוענאס-איירעס,האבן אים מיט זיין פאמיליע,אויפן דריטן טאג אראפגענומען פון דער שיף אויף דער פריי (פראטעקציע ביים אייגענעם מענטשן -פראנצן). מיר האבן נאך געמוזט מיסמאכן די פאראגווייער אוואנטורע.

מ'האט אונדז מיט אן עקסקארטע צוגעשטעלט צו א שיף,וואס איז געגאנגן קיין פאראגווייי,איבערגעגבן אין די הענט פון קא-פיסאן. ס'איז גראד געווען א נארמאלע,באקוועמע שיף; מ'האט אונדז געגעבן א באזונדערע קאיוטע,און אויפן דריטן טאג זיינען מיר אנגעקומען קיין אסונסיאן,די הויפטשטאט פון פאראגווייי.

אויך דארט האט שוין דער קאליטשער חבר פרץ קלעטשעווסקי געווסט וועגן אונדזער קומען. דער "דזשאינס" האט אונדז

באזארגס מיט א האזעל. דא,אין אסונסיאן,האבן זיך אין די
האסעלן געפונען א פאר הונדערט יידן. דאס אלץ זיינען מענ-
סשן,וואס האבן "איינגעהאנדלט" וויזעס קיין פאראגוויי אויף
צו גיין צו פעלד-ארבעט. אבער די מאכט,יעדנפאלס די פני,וואס
האבן האבן געגומען באצאלס פאר די פאפירן,האבן קיינעם נישט
געטשעפעט. מ'האט זיך טאקע געומזס רעגיסטרירן ביי זיי,אבער
יעדער איינער האט געוואלט אויף א געלעגענהייט אריבערצוכא-
פן זיך קיין ארגענטינע.

דער ח' קלעטשעווסקי האט געהאט א טישלער וואר שטאט,א סטא-
לערי אין וועלכער מ'האט אויסגעארבעט ביליקע מעבל.
זיי,די קלעטשעווסקיס,פרץ און זיין פרוי דארא,זיינען געווען
זער געמיטלעכע, שטילע מענטשן,אבער נישט איבריק קיין געזונטע.
מ'האט זיי אין אלע קריזן שטארק געשעצט. עס איז אויך דארט
געווען א פארפאלק - פאוואנזעק - ,וואס איז צוזאמען מיט או-
נדז געפארן אויף דער שיף "דיזערערע". איר פאטער (א לאדזשער)
האט שוין יארן פאר דער מלחמה געווינט אין אסונסיאן. מיר
האבן זיך מיט זיי אלע שנעל באפריינדעט.

דערווייל זיינען צו יענער ציים (1947) אין פאראגוויי
יעדע פאר וואכן פארגעקומען דעוואלוציעס,ענדערונגען אין דער
מלוכה-פירונג. און עס האבן זיך געמאכט שווערקייטן אינעם
שמוגל פון "צאסאזשירן" קיין ארגענטינע. מיין טאכטער האט
אויסגענוצט די פרייע ציים און זיך געגומען געשמאק צו לער-
נען די שפאניש שפראך.

ערשט אויף דער פערטער וואך פון אונדזער זיין אין פארא-
גוויי,האט זיך געמאכט א "געלעגענהייט" מיט א הידרא-אויאן
מיט פאלש פאפירן פאר גרויסע געלטער צו פליען קיין בוענאס-
איירעס. דארט האט זיך אנגעהויבן א נייי קאפיטל,סיי אין לע-
בן פון מיין טאכטער,סיי - אין מיינעם.

.....

א באדייסענדיקע ראלע צו מיין קומען קיין ארגענטינע,האס אויך געשפילט יעקב נירענבערג. ער איז פאר דער מלחמה אין לאדזש, געווען פארזיצער פונעם האלץ-ארבעטער-פאראיין און אין בעסא איז ער געווען סעקרעטאר פון דער בונדישער ארגאניזאציע. ער פלעגט כמעט יעדן סאג אריינקומען אין דער סטאלעריי,וו איך בין געווען דער פארוואלטער. מיר האבן זיך צו ביסלעך גאנץ פריינסלעך דערענטערט,איינגעלעבט. איך האב אויך אריינ- גענומען אין פג בריק אלס ארבעטער זיין פאסער און מוסער. אויך זיין פאסער האס זיך בשעת דער שפערע אויסבאהאלטן צווי- שן געשטאפלטן האלץ אויפן בית עולם. נירענבערג האס יעדן סאג באקומען ראדיא-ידעות כיים חזן סאפעל און פלעגט זיי מיר כרענגען,און מיר פלעגן ארומרעדן די דאזיקע ידיעות. ער פלעגט מיר אויך ברענגען נעמען פון חברים און חברטעס,וועל- כע מ'האס געדארפט,צוליב פארשידענע סיבות,איבערטראגן אין אונדזער רעסטס. ער פלעגט מיך אינפארמירן וועגן גאנצן פאר- סיי-לעבן אין בעסא און אפט זיך בראטן וועגן ערנסטע פא - סיי-פראבלעמען. צוליב מיין אפיציעלן אמט,בין איך פאר דרוי- סן געשטאנען אין א זייט פון אלע לויפנדיקע פארטיי-פראבלע- מען. נישט אכער ביי רומקאווסקין. ער האס גאנץ גוט געווסט, ווער וואס עס סוס; אויסער דעם פלעג איך,נישט אפיציעל,ביי אים פון צייט צו צייט אינטערוועניען פאר בונדיסטן.

וועג די אפראויזאציע,די בעקעריין,זיינען אריבער אין די הענט פון די יידישע בעסטאפא-לייט - בערסלער און קליגער- און בערסלער פלעגט צענסליקער ארבעטער,אויף א וואך-צוויי, צוסיילן ארבעט אין די בעקעריין,כדי זיי זאלן זיך דארס אנעסן מיט ברויט און שטעלן זיך אויף די פיס,האס מיך יעקב נירענבערג געבעטן,איך זאל צוגיין צו בערסלערן און אינטער- ווענירן פאר זיינעטוועגן,אז מ'זאל אויך אים,נירענבערגן, געבן ארבעט אין א בעקעריי,ער זאל זיך קענען זאס אנעסן דארס.

אן חשק בין איך געאנגען צו גערטלערן,אויסגעהערט פון אים מוסר-רייד:"אויך בונדיסטן קומען שוין צו מיר",און געגבן אים,נירענבערגן,אן ארבעט אין א בעקעריי אויף צוויי וואכן. ער איז טאקע ביי דאזיקער ארבעט געקומען צו זיך.

ביזן לעצטן טאג פון געטא,זיינען אונדזערע פערזענלעכע באציונגען געבליבן קארעקט,פריינטלעך-חבריש. נאכן באפריין זיך פון דייטשן לאגער,זיינען,ער מיטן ברודער מאיר,גקומען קיין בריסל. ער האט זיך שנעל דערוווסט,אז אויך אין לעבן געבליבן,און מיט פרייד,זיך געשטעלט אין פארבינדונג מיט מיר אין לאדזש. ער האט מיר געשריבן,אז ער האט ווויינען א שוועסטער אין ארגענטינע,און ער מיטן ברודער, קלויבן זיך צו עמיגרירן קיין ארגענטינע.

דערווייל האט זיך צו מיר,אין לאדזש, געמאלדן זיין יינגערע שוועסטער,רבקה,וועלכע איך האב געראטעוועט פון דער אויסזידלונג אין געטא,און וואס איז איצט צוריקגעקומען פון א לאגער. איך האב איר געגבן דעם אדרעס פון אירע ברידער אין בריסל און געגבן איר,אויף איר ביטע,3000 זלאטעס אויף הוצאות.

איך האב נישט געמאכט קיין סוד פאר נירענבערגן,אז איך פארדינ נישט שלעכט אין לאדזש און שיק איבער געלט קיין שוועדן,צו מיין שוואגער.

רבקה איז געקומען צו די בריידער קיין בריסל און זיי האבן שפעטער,אלע דריי,עמיגרירט צו זייער שוועסטער קיין ארגענטינע. יאנקל נירענבערג האט אין ב.אייראס געגומען א קעסטל סטאלער-געצייג אויף דער האנט און געהאט פרנסה פון קליינע סטאלארסקע ארבעטן ווו ס'האט זיך געמאכט.

וועו איך האב אים שפעטער,שוין פון שוועדן,געשריבן וועגן סאוויצקעס באזוך און מיינע ארגענטינער פלענער,האט אויך ער מיר טטארק צוגעראטן דערצו. ער האט מיר געשריבן וועגן די

מע מלעכקייטן מיט קליינע געלטער זיך שאפן א גוט,רויק לעבן. אז דער יידישער ישוב אין ארגענטינע און אונדזער ארגאניזא- ציע,פירן א שיינע געזעלשאפטלעכע טעטיקייט; אז מיין טאכטער וועט דארט לייכט און שנעל קענען זיך געפינען אן אנטשפרערע- כנדיקן יידישן פארטנער און שאפן זיך א פאמיליען לעבן,און אז אויך איך דאזועלבע.

איך האב מיך אפגעשטעלט א ביסל כרייטער אויף דער פערזאן -יאנקל נירענבערג-,און עס וועט מיר נאך אויסקומען שפעטער מער צו דערציילן וועגן אים,ווייל ער האט אין אונדזער אר- גענטינער לעבן,נישט שטענדיק געשפילט אן אויפריכטיקע און אומשולדיקע ראלע,און האט מיר דארט פארשאפט גרויס עגמת נפש.

.....

און איצט קום איך צוריק צו מיין פריינט אידל סאוויצקי, מיט זיין משפחה,וואס איז געווען דער אנרעגער דערצו,אז מיר זאלן קומען קיין ארגענטינע. דער פאטער זיינער,מיט צוויי זין,זיינען אין לאדזש בעווען גרויסע שמאטע-הענדלערס.מ'האט אויך געפירט עקספארט-גשעפטן מיט שמאטעס. בימי "גראבסקי" זיינען זיי שטארק פארארעמט געווארן,עס האט אנגעהויבן צו גיין ביי זיי וואס אמאל ערגער,ביז מיין פריינט האט זיך דע- צידירט צו עמיגרירן קיין ארגענטינע צו קרובים פון זיין פרוי די ערשטע ציים,צוגלייך מיט אנדערע עמיגראנטן,האט מען "גע- טאפט א וואנט",אבער מיט דער ציים האט מען זיך דערשלאגן צו א גוטער עקאנאמישער פאזיציע,און גראד אויך אין זיין "שמא- טעס-בראנזשע". געארבעט האט ער מיט א זון. ווען מיר זיינען אנגעקומען קיין ארגענטינע,האט ער,סאוויצקי,זיך געקליבן צו מאכן די צווייטע רייזע קיין פוילן,מיט וועלכער ער האט שוין בעהאט אנגעקניפט האנדלס-באציונגען,אין דער ציים ווען ער איז געווען ביי אונדז צו גאסט אין שוועדן.

די סאוויצקיס האבן אונדז צוגעזאגט אפצוטרעטן זייער

גרעסערע דירה,אויף מעדראנא 391;ביז עס וועט פארענדיקט ווע-
רן דער רעמאנט פון זייערס אן אייגן שטוב,האבן מיר דערווייל
געוווינט אין א פענסיאן,אין צענטר פון דער יידישער געגנט.

איך האב דא,אין בוענאס-איירעס,געטראפן א גרעסערע צאל
אלטע באקאנטע פון לאדזש,אויך חברים פון א האלבער וועלט.
אנגעהויבן צו ביין אויף לעקציעס,רעפעראטן,זיצונגען. אומע-
טום האט מען געהערט די ווילקלינגענדיקע יידישע שפראך;אויך
די שפאנישע,איז מיר געווארן וואס אמאל נעענטער,אנגענעמער
צו הערן. מיין טאכטער האט גאר שנעל געכאפט די שפאנישע
שפראך. זי האטאויך גיך געשלאסן באקאנטשאפט מיט יונגע יידי-
שע מענטשן פון ביידע געשלעכטער,צומערסטנס פון די,אזוי גע-
רופענע,גרינע,פויליש-רעדנדיקע.

מיין טאכטער האט זיך באקאנט מיט א לאדזשער יונגערמאן,
פון די "גרינע",דוד פעלדבערג,וואס האט צוזאמען מיט א ברו-
דער איבערגעלעבט די מלחמה-צייט אין שאנכייער געטא. זיינע
עלטערן האבן אין לאדזש געהאט א גרעסערע הורט-אונטערנעמונג
פון ביינוולנע שטאפן. נאכן ענדיקן די מיטל-שול אין לאדזש,
האט אים דער פאטער געשיקט קיין ישראל,אלס א חלוץ. קורץ
פאר דער מלחמה איז ער צוריקגעקומען פון ישראל און בשעת
דעם מלחמה-אויסברוך,איז ער צוזאמען מיט דער גאנצער משפחה,
דורך גאנץ רוסלאנד,געקומען קיין יאפאן. דער פאטער האט גע-
האט וווינען א נאענטן פריינט אין ארגענטינע,און דער לעצטער
האט דעם אלטן פעלדבערג,מיט דער פרוי,פון שאנכיי אריבערגע-
נומען קיין ארגענטינע. ווען די מלחמה האט זיך געענדיקט,
האבן זיך די זין געלאזט צו די עלטערן קיין ב.איירעס,אבער
קורץ פאר זייער קומען,זיינען זייערע עלטערן,ביידע,געשטארבן.

מיין טאכטער האט מיר פארגעשטעלט דעם יונגערמאן - א הוי-
כער,א שלאנקער,מיט א 10 יאר עלטער פון איר. ווער די עלטערן
זיינען געווען אין לאדזש,האב איך געוווסט,האב איך באגריסט

און געפרייט זיך מיט מיין סאכסערס אויסוואל. געשטעלט א חופה,און מיר דריי,האבן צוזאמען זיך אריינגעצויגן אין דער דירה,וואס די סאוויצקיס האבן אונדז איבערגעגעבן.

מיין סאוויצקי,אויף וועלכן איך האב אויסגעשטעלט,איז זייענדיק אין פוילן,ערנסט קראנק געווארן און האט דארט גע-מוזט פארבלייבן א לענגערע ציים. האב איך מיך דערווייל ארומגעדרייט און גארנישט געטאן.

נאך פאר מיין קומען קיין ארגענטינע,האט יאנקל נירענבערג מיט א צווייטן סטאלאר,פישמאן,געדונגען א צימער ביי א באקאנטן יידן,אריינגעשטעלט דארט א קרייץ-זעג און געזומען מאכן ביליקע שענקלעך און אנדערע קליינע מעבל-שטיק.

איך פלעג אפט קומען צו נירענבערגן אין זיין סטאלעריי. זאגט מיר אמאל נירענבערג,אז עס איז דא צו קויפן אויף דער גאסמארטין פיערא (וויס פון צענטער) פאר ביליק בעלט א פא-בריקס-לאקאל. מ'וועט אריינשטעלן א פאר מאשינען און פארגרע-סערן די פאבריק. אזוי,ווי איך האב א פאר טויזנט דאלאר,זאל איך וועלן א דריטער שוחף. פאר מיין געלט וועט מען קויפן נייע מאשינען,געבן האנסגעלט פארן לאקאל און זיי,נירענבערג און פישמאן,וועלן,פון זייערע פארדינסטן,מיט דער ציים אויס-צאלן זייער חלק פון די איינוועסטיציעס.

אזוי,ווי איך בין אין געסט געווען א פאר יאר באשעפטיקט אין דער האלץ-בראנזש,איז זי מיר נישט געווען פרעמד,בין איך איינגעגאנגען אויף יאנקלס פארשלאג. מיר האבן געקויפט די פאבריק,מאשינען און זי האט זיך שנעל אנגעהויבן צו אנט-וויקלען. אין געסט בין איך געווען טעטיק ביי מאסן-פראדוק-ציע,און אזוי ווי כ'האב באמערקט,אז מיינע ביידע סטאלארעס זיינען וויס פון צו זיין אויסגעפרווועט,פראקטישע גוטע מעבל-טישלערס,האב איך דורך צירקולאר-בריוו אנגעהויבן צו זוכן פאבריקן,וואס האבן נייטיק האלץ-טיילן צו דער פראדוק-

ציע פון זייערע אויסארבעטונגען. און ס'איז געווארן אן ענין.

אין א צייט ארום זאגט צו מיר נירענבערג: צו וואס האבן מיר נייטיק א דריסן שוחף -פישמאנען-,קיין געלט אין דער פאבריק האט ער נישט אריינגעליגט,וועט מען אים קיין סך נישט דארפן אויסצאלן. מיר איז די זאך געווען נישט געווען גאנץ קשה,אבער נישט איך האב אים אריינגעבראכט אין דער פאבריק, און פאר מיר איז ער בכלל געווען א פרעמדער,האב איך נירענ- בערגן געגעבן פרייע הענט צו דערלייזיקן דעם ענין.

און מיר זיינען געבליבן אין צווייען.

מיין אייזעס,דוד פעלדבערג,האט געהאט איבערגענומען די געשעפטן פון זיין פאדשטארבענעם פאטער און האט דערפון גע- צויגן פרנסה. דאס געשעפט זיינט האט קיין צו גרויסע פארדינ- סטן נישט געגעבן,אבער ער האט זיך אן עצה געגעבן.

צום יאר האט מיין טאכטער געבוירן א שיין,גראטן יינגע- לע. זיי האבן אים א נאמען געגעבן -אלעקסאנדער לעאן-. איך האב אים שטארק ליב באקומען - ער האט געטראגן די נעמען פון מיינע צוויי זין - אלעקסאנדער,וואס איז געשטארבן אלס קליין קינד אין לאדזש,און -לעאן- איז געווען דער סטודענט מיינער, וואס האט פארלוירן זיין לעבן אין דער מלחמה-צייט.(לעאן האט אויך געהייסן דער פאטער פון מיין אייזעס).

איך פלעג -עם אייניקל מיינעם אוועקגעבן כמעט יעדע פרייע צייט,זיך שפילן מיט אים,גיין מיט אים שפאצירן,געקויפט אלערליי שפילצייגן,א וועליסאפעד,און דערמאנט זיך די יונגע יארן מיינע,וועו איך פלעג מיך שפילן מיט מיינע קינדער,וועו זיי זיינען געווען קליין. איך האב נאך שוואך געקענט שפאניש, אבער שוין אויף אזוי פיל,איך זאל פאר דעם בחורל פארלייע- נען פארשידענע אילוסטרירטע קינדער-מעשהלעך און געפריים זיך פון זיין גייסטיקער אנטוויקלונג.

יעדן טאג בין איך גאנץ פרי געפארן אין פאבריק ארייו,

און אז עס פלעגט זיך אונטערוקן די צייט פון 4 א זייגער נאכמיטאג,וועו מיר פלעגן שליטן די פאבריק,האב איך שוין וואס גיבער געוואלט זיין אין דער היים,כדי צו קענען פארברענגען מיטן אייניקל מיינעם.

שפעטער איז געבוירן געווארן א שיין,זיס מיידעלע ביי מיינע קינדער,וואס האט באקומען דעם נאמען -מאניקא-העלענא- (מאניקא,איז געווען נאך מלכהן -מיין אומגעבראכטע פרוי און די מוטער פון מיין טאכטער).

אונטער דער צייט האב איך מיך באקאנט מיט א סימפאטישער, שיינער און קלוגער אלמנה -זשעניא קאגאן. זי האט זיך געפונען אין ארגענטינע זייט דעם יאר 1930. געקומען איז זי פון פאדאל צו אירס א שוועסטער. איר פארשטאבענער מאן איז געווען א דענטיסט און זיי האבן געהאט א גרויסע דירה אויף דער גאס פאסא. זי האט געהאט א קינד,א יינגעלע,וואס איז געשטארבן אלס זייענדיק זעקס יאר. אין נאוועמבער 1951 האבן מיר חתונה געהאט און איך האב מיך אריינגעצויגן צו איר אין דער גרויסער דירה. איך בין געווען צופרידן פון מיין אויסוואל. מיר האבן זיך גוט פארשטאנען און איינגעלעבט. זי איז געווען א געזעלשאפטלעך געשטימטע פרוי (מיט רויטע טענדענצן, פון וועלכע זי האט זיך גיך אויסגעהיילט),געריידט א געשמאקן פאדאלער יידיש,געקענט גוט שפאניש און מיר פלעגן אפט ארויסגיין און פארברענגען צוזאמען. זי האט זיך אויך שטארק דערנעסערט צו מיין טאכטער (קעגנזייטיק) און די אייניקלעך. איך האב זיי אויך באקאנט ביט די סאוויצקיס,ביי וועלכע זי האט שטארק אויסגעמונען,אויך ביי אנדערע באקאנטע מיינע.

עס איז דעמאלט גראד געווען די צייט,וועו די דירות האבן, מחמת פארשידענע דעקרעטן,זייערע באלעבאטים כמעט נישט געבען קיין פראפיטן,און די לאקאטארן האבן פאר קליינע געלטער געקענט אפקויפן די דירות,אין וועלכע זיי האבן געווינט,

האט מיין פרוי פארקויפט איר גרויסה דירה אויף פאסא און מיר האבן געקויפט א קלענערע אויף דער גאס ריוואדאוויא.

מייו איידעם האט געהאט נאך א דריטן ברודער אין בראזיל, אין סאן פאולא. יענער האט אים איינגערעדט,אז אין בראזיל קען מען לייכטער מאכן א שיין לעבן,ווי אין ארגענטינע, און עס האט לאנג נישט געדויערט און מיין טאכטער,מיט איר מאן און די קינדער זענען אוועק אהין,קיין סאן פאולא. די ווינונג אויף מעדראנא איז געווען א גרעסערע,א באקוועמערע,האבן מיר פארקויפט די די דירה אויף ריוואדאוויא,און זיינען צוריק אריין אויף מעדראנא 391,די זעלבע,וואס די סאוויצקעס האבן אונדז אמאל אפגעטרעטן. מיט דער צייט האבן מיר זי געקויפט אלס אייגנטום.

.....

איך האב ביז איצט גארנישט דערציילט וועגן ארגענטינע און איר גרויסער הויפט-שטאט -בוענאס-איירעס,און וועגן דעם ארט,וואס זי פארנעמט אין דארטיקן לעבן,און פארלעמען ביי יידן. ס'איז גענוג צו זאגן,אז די צאל פון איר באפעלקערונג ציילט כמעט א דריטל פון דער באפעלקערונג פון גאנצן לאנד. און בונאס-איירעס קען אימפאנירן מיט איר פארנעם. איך,אלס גרויס-שטאטישער,בין נישט איבעראשט געווארן פון איר סומל-דיקייט,פון דעם רעש,פון די גרויסע געשעפטן,פון די בוסן, טראלעבוסן,אויטאס,מעטראס (אונטערערד-באנען) .ווען מיר זיי-נען אנגעקומען אהער,האבן נאך קורסירט טראמווייען,וואס זיי-נען ערשט שפעטער אפגעשאפט געווארן.

נאך זייענדיק אין פאראגוויי,האב איך געלייענט א ביכל (אין יידיש) וועגן ארגענטינע,וועגן איר גרייס און אנטוויק-לונג,וועגן דער רייכקייט פון איר ערד,וועגן די לאנגע טייכן אירע,וועגן די מיליאנען בהמות ,וואס פאשן זיך אויף די אומענדלעכע ארגענטינער פעלדער און סטעפעס,וועגן דער שפע

פון פלייש און ברויט. געלייענט אבער אויך וועגן דער גרוי-
סער ארעמקייט,וואס הערשט צווישן דעם ברייטן עולם.

עס זיינען נאך צו יענער צייט געבליבן אין א פאר פראווינ-
צן יידישע ערד-באזיצער,פויערים,רעשטלעך פון באראן הירש'ס
קאלאניזאציע. די קינדער און איינקלעך זייערע זיינען אוועק
אין דער שטאט,געענדיקט אוניווערסיטעטן,געווארן די אריסטא-
קראטיע צווישן דער יידישער אינטעליגענץ. א באגרענעצטע צאל
פון זיי נעמט אנטייל אינעם אלגעמיינעם יידישן לעבן.
(איך האב זיינערצייט אנגעשריבן א גרעסערע ארבעט וועגן 80
יאר יידישע קאלאניזאציע אין ארגענטינע).

די יידן,ווי אומעטום,זיינען געווען קאנצענטרירט ביים
האנדל און קליין-אינדוסטריע. די אונטערנעמונגען זייערע
האבן זיך געפונען אין פארשידענע פונקטן פון דער ברויסער
שטאט.

עס האט צו יענער צייט מיט א שטארקע האנט געהערשט פע-
ראן מיט זיין ווייב,עוויטא. עס איז געווען באלד נאך דער
מלחמה און אלץ האט אויפגעלעבט און מ'האט געמאכט גוטע גע-
שעפטן.

פעראן איז אנגעגאנגען,ווי דער "פארטיידיקער פון דעם
אונטערדריקטן פאלק",און מ'דארף אנערקענען,אז אין פארגלייך
מיט די פריערדיקע א.ג. דעמאקראטישע רעגירונגען,האט ער בא-
דייטנד פארבעסערט די סאציאלע לאגע פונעם ארבעטס-מענטש,
און געהויבן זיין חשיבות.

בלויז אויף די הויפט-גאסן,און די זייטיקע צו זיי,האט
מען געזען גרעסערע,מאדערנערע הייזער; אויף דער רעשט גאסן
זיינען מערסטנס געשטאנען איין און צוויי,זעלטענער דריי-שטא-
קיקע שטיבער,אפגעלאזטע,אן אסענסארן (עלעווייטערס); אייז-
קאסטנס אויף עלעקטריע זיינען ווייניק גענוצט געווארן,
ווייל די עלעקטרישע קראפט האט שטארק אונטערגעהינקט; די

צאל טעלעפאנען איז געווען א באשרענקטע,און דאס שלעכט פונ-
קציאנירנדיקע.

עס האבן אבער נישט געפעלט קיין אינטערעסאנטע ערטער
ווו צו פארברענגען - טעאטערס,סינעס,דאס גרויסע אפערן-הויז,
רעסטאראנען,קאפע-הייזער אויף יעדן שריט. עס האט געבליט א
פארצווייגט נאכט-לעבן.

אויך אויף דער יידישער גאס האט פולסירט אן אינטערעסאנט
געזעלשאפטלעכט לעבן. ס'זיינען דערשינען צוויי סעגלעכע
יידישע צייטונגען "די יידישע צייטונג" און"די פרעסע" און
א שלל אויסגאבעס פון פארשידענע פאליטישע ריכטונגען,אויך
בונדישע. עס האט נאך צווי-דריי סעג אין דער וואך געשפילט
נארמאל א יידיש טעאטער,מיט גוטע כוחות;אויך דער "איפס"
פלעגט געבן פארשטעלונגען מיט יינגע ארטיסטן.

מ'האט זיך געשפיגלט אין די צוויי יידישע סעגלעכע שולן,
מיט דער יידישער אונטערטסס-שפראך - די בונדישע י.ל.פרץ-
שולע און די פ.צ.-קישע שלום-עליכם-שולע,מיט זייערע גוט-
איינגעשטעלטע קינדער-גארטנס. דערביי א גרעסערע צאל אנדערע
יידישע שולן,קלענערע. דאס זעלבע אויף דער בריטער פראווינץ.
גרויס דערפאלגהאט אויך געהאט דער יידיש-העברעאישער לערער-
סעמינאר,וואס האט צוגעגרייט אן אנסשפרעכנדיקן לערער-פער-
סאנאל פאר די שולן.

אין דער צייט,וועו איך בין געקומען אין לאנד,זיינען גע-
קומען אהער,יעקב פאס און גינגאלד,און האבן דא געשאפן אן
אפטיילונג פון יידישן קולטור-קאנגרעס. די "ייוא" האט
שוין דא פון פריער געפירט איר טעטיקייט,געהאט ארגאניזירט
א רייכע ביבליאטעק. עס פלעגן פארקומען לעקציעס,רעפעראטן,
פארשטעלונגען,מיט אייגענע און געבראכטע כוחות. עס האט,מיט
איין ווארט,פולסירט א גייסטרייך יידיש געזעלשאפטלעך לעבן,
און ס'איז געווען וווּ זיך אויסצולעבן און פארברענגען.

אין דער זעלבער צייט איז בכלל פארגעקומען א גרינסלעכע ענדערונג אין ארבעטסינער יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן - אויפן ארט פון דער פארשיטלטער חברה קדישה איז געקומען די יידישע קהילה (אמיא),אין מזרח אויראפעישן זין,א דעמא-קראטיש געוויילטע,מיט פארשטייער פון פארשידענע פאליטישע פארטייען. (דער "בונד" האט,דורך דער י.ל.פרץ-שול,געהאט דארט א פאר פארשטייער). ס'איז אינטערעסאנט,או דער רעליגיע-זער סעקטאר האט זיך אין דער קהילה כמעט ווי נישט אנגעזען, קיין רב הכלל איז נישט געווען,און אין שטאט איז נישט גע-ווען קיין איין כשר'ער רעסטאראן.

פארשטענדלעך,אז דאס דאמינירנדיקע וועלטלעך-יידישע לעבן האט מיר אימפאנירט,פאראינטערעסירט,און איך בין נישט גע-שטאנען אין א זייט - מיטגעארבעט און געלאזט זיך קאסטן. די בונדישע גרופע איז נישט געווען קיין צו גרויסע,אבער אן אקטיווע,א לעבעדיקע,א שאפנדיקע.

עס איז דעמאלט געקומען צופארן פון ניו-יארק דער חבר עמנואל נאוואגרודסקי,דער געווערטער-סעקרעטאר פון אונדזער באוועגונג,וואס האט צוגעגעבן טוס און אימפולס דער בונדי-שער גרופע,דורכגעפירט א דערפאלגרייכע זאמל-אקציע פארן ק.ק. און געווארפן גלייכצייטיק דעם געדאנק וועגן שאפן אן אייגענע קולטור-און-הילפס-ארגאניזאציע. און אזא ארגא-ניזאציע איז געשאפן געווארן - די נשמה פון איר איז געווען דער אימפולסיווער חבר גרשון בעסטעל,און מיט אים נאך א פאר חברים (איך בחוכם). מ'האט געקויפט אונטער דער שטאט א גרעסערע קינסע (קאנטרי) און געקרוינט זי אויפן הייליקן נאמען פון אונדזערע מארטירער- ערליך און אלטער -היים. אהין פלעגן יעדן שבת-זונטיק ארויסקומען צענטליקער חברים און חברטעס מיט זייערע פאמיליעס און מ'האט אין היימישער אייגענער סביבה פארברענגט דארט און געמיטלעך ארומגערעדט

אלערלליי פראבלעמען פון סאג. מ'פלעגט דארט אויך איינאר-
דנען לעקציעס,רעפעראטן,שמועסן אויף ליטעראריש און פאלי-
טיש טעמעס,צוזאמען פארציען באקאנטע און פאפולערע לידער.
יעדער האט געבראכט מיט זיך וואס צו קייען און איינער האט
דעם צווייטן מהנה געווען מיט געשמאקע,היימישע מאכלים.
עס האט דארט שטענדיק געהערשט א היימישע,חברישע אטמאספער.
עס האבן זיך דעמאלט,ביי אלע פאליטישע גרופירונגען,גע-
שאפן שפאר-און-ליי-קאסעס (פינאנס-קאאפעראטיוו) און אויך
מיר זיינען נישט אפגעשטאנען. געשאפן אזא קאאפעראסיוו א.נ.
"וויאמאנטע",וועלכע האט מיט דער ציים געקויפט אן אייגענעם
לאקאל ,אין וועלכן עס האבן זיך אויך געפונען די ביוראען
פון דער פארטיי,פון איד חודש-אויסגאבע "אונדזער געדאנק"
און פון דער געזעלשאפט "קולטור און הילף" מיט א גרעסערן
זאל אויפן נאמען פון "ביינישע מיכאלעוויטש". (אויף דעם איבע-
בוי פון לאקאל האב איך,צו מיין ענדיקן 70 יאר,זיך באשטיי-
ערט מיט הונדערט טויזנט פעזעס (דעמאלט 500 דאלאר).
מיר פלעגן דארט סיסטעמאטיש אייגארדנען פארשידענע קולטור-
אונטערנעמונגען,וועלכע האבן שטענדיק געהאט גרויס דערפאלג.
די בשלומדיקייט אין אלגעמיין-יידישן לעבן,ווי אויך אין
אונדזער אייגענעם לאגער,האט נישט שטענדיק אויסגעזען אזוי,
ווי איך האב זי ביז איצט געשילדערט. איך וועל מיך אומקערן
דערצו שפעטער.

.....

איך כין פון די לאגערן צוריקגעקומען נישט אינגאנצן קיין
געזונטער. נאך זייענדיק,נאך דער מלחמה,אין שוועדן,האב איך
דערפילט געוויסע שווערקייטן ביים הארצן.(איך בין שוין צו
יענער ציים אלט געווען 50 יאר). מיין פלימענק,הארלד
עליאש,א הארץ-ספעציאליסט,האט דעמאלט פעסטגעשטעלט ביי מיר
אנגינא פעקטאריס,אויפן גרונט פון ארטעריא סקלעראזיס.

דאס האט געקענט קומען ביי מיר ביורשה פון מיין סאטע-מאמע, וואס האבן אויך געליטן אויף דערויף. דאסזעלבע האבן מיר אויך שפעטער געזאגט די ארגענטינער דאקטוירים,געגעבן מיט-לען,רעקאמענדירט צו פירן א רויק לעבן,נישט אויפצורעגן זיך. בוענאס-איירעס האט א קלימאט נישט ספעציעל קיין געזונטן, דערהויפט אין די ווינטער חדשים זייערע (יוני,יולי,אויגוסט) און איך בין מיט מיין פרוי א פאר מאל געווען אין דער אר-גענטינער שיינער בערגיקער געגנט,קארדאבא,און זיך דארט גע-פילט א סך בעסער. - מיין כראנישע קראנקהייט האט מיר אבער נישט געשטערט אנצוגיין מיט מיין נארמאלער אלטעגלעכער אר-בעט,סיי אין פריוואטן,ווי אין געזעלשאפטלעכן לעבן.

איך בין געשטאנען אין א לעבעדיקן קאנטאקט מיט מיין טאכ-טער אין בראזיל,אבער שטארק געבענקט נאך זיי און נאך מער נאך די טייערע אייניקלעך. זיינען מיר,מיט דער פרוי,מיט א שיף צוגעפארן צו זיי. דערפרייט זיך,דערקוויקט דאס הארץ מיט די צוויי שיינע,זיסע קינדערלעך. מיין איידעם האט נאך אבער נישט געהאט קיין פעסטע מאטעריעלע פאזיציע,און דאס האט אונדז געקאסט א סך געזונט. מיר האבן נאך צוויי וואכן פארלאזט סאן פאולא מיט דער האפנונג,אז מיין איידעם וועט זיך מיט דער צייט דארט איינארדענען,אדער גאר צוריקקומען קיין בוענאס-איירעס.

מיר האבן שוין גלייכצייטיק באזוכט די שוועסטער פון מיין פרוי אין ריא דע זשאנעירא,מיט איר גרעסערער פאמיליע. זיי זיינען שוין דארט געווען לאנגיאריקע חושבים,קינדער פראפעסיאנאלן,שטודירנדע אייניקלעך. מ'האט אונדז שיין אויפגענומען,געוויזן די פרעכטיקע שטאט ריא,וואס ליגט צווישן בערג און וואסער. א באצויברנדיקע פאנאראמע. אבער מ'זעט צוגלייך א גרויסע ארעמקייט און אפגעלאזנקייט צווישן גרוי-סע טיילן פון איר באפעלקערונג.

די פאבריק אונדזערע אויף מארטין פיערא איז געווען א קליינע,נישט קיין באקוועמע. מ'האט אונדז פארגעלייגט א נייעם פאבריקס-בנין אויף דער גאס אריסמענדי:גרעסער,שענער, באקוועמער,צוויי שטאק,נאענטער צו דער שטאט,און אויף צוגענגלעכע באדינגונגען,מיט א היפאטעק אויף דריי יאר. און דערצו איז צו דער גאס געווען א גוטע דירה,וואס האט נירענבערגן שטארק געלאקט,וויל ער האט שוין דערווייל חתונה געהאט און געהאט צוויי קינדער. די אלטע פאבריק האבן מיר לייכט פארקויפט און געקויפט די נייע. זי האט זיך אנגעהויבן שיין צו אנטוויקלען. די אויסגאבן דא,זיינען געווארן גרעסערע, מ'האט געדארפט צאלן ראטעס פון דער היפאטעק,אבער די אויסזיכטן זיינען געווען גוטע. נירענבערג האט געארבעט ביי א מאשין,געהאט צוויי ארבעטער-געהילפן,איך האב געפירט דעם פארקויף און דעם אדמיניסטראטיוון טייל.

מיין שותפות מיט נירענבערגן האט אבער לאנג נישט אנגעהאלטן. ער איז פריער פסור געווארן פון איין שחוף און האט באשלאסן אויך מיך אריסצושטופן. ער האט געקלערט,אז ער איז דער בעל מלאכה,קען ער דאך אויף מיין ארט צונעמען אן אנגעשטעלטן,און האבן די גאנצע פארדינסטן פאר זיך.

ער האט מיך אריסגערופן אין א קאפע,כיסרע פארגעלייגט איך זאל אפקויפן די גאנצע פאבריק,איט אריסצאלן זיין חלק.

איך בין געבליבן פריטשמעלעט פון זיין פארשלאג. ער האט גוט געוווסט,אז איך וועל דעם פארשלאג נישט אננעמען,וויל דער באלמעלאכע איז ער,און נישט איך. איך האב אין דעם מאמענט נישט געקלערט וועגן דעם,אז איך קען בלייבן אן פרנסה. פארדראסן האט מיך שטארק זיין אומדאנקבארקייט,דאס פארגעסן די סובות,וואס איך האב צוגעטיילט דער גאנצער משפחה זיינער אין געסא און אים אליין געמאכט,שוין דא,א דאנק מיין פינאנציעלער הילף,פאר א מענשן מיט א פאזיציע,סאר א באלעבאס

פון א גרויסער סטאלעריי,פאר א פאבריקאנט.

מיר האבן זיך פארלאזט אויף צוויי סוחרים פון דער בראנ-זשע,און מיט דער מאטעריעלער מיטהילף פון זיין משפחה,האט ער מיר אויסגעצאלט דאס,וואס איז געווארן צוגעפסקנט. פארשטענדלעך,אז מיטן פאלן פון דער ארגענטינער וואלוטע, האב איך פאר מיינע אריינגעלייגטע דאלארן אין דער פאבריק, באקומען שוין בלויז א טייל פון זייער ווערט.

איך וויל דא באמערקן,אז מיט מיין אוועקגיין פון דער פאבריק,האב איך אין רעזולטאט ווייניק וואס פארלוירן. איך וואלט געזאגט,אז איך האב מיך שפעטער בעסער אריפגעארבעט פון אים. אבער די מיאוסע,עגאיסטישע,ווייט נישט חברישע האנדלונג נירענבערגס,איז געבליבן ביי מיר ווי א מעשה סדום, און מאכט מיר שווער דאס הארץ אויף אים ביזן היינטיקן טאג.

.....

כמעט אין דער זעלבער צייט,ווען איך האב געהאט דעם קאנ-פליקט מיט נירענבערגן,האבן מיר געקריגן א גרויסן,טראגישן קלאפ אין בראזיל. מיין איידעם האט זיך דארט פארבונדן מיט איינעם א זגערזשער פארמעגלעכן מענטשן און דאס געשעפט האט זיך אנגעהויבן גוט צו אנטוויקלען. יענער האט געהאט אן אויטא און ביידע זיינען אין איינעם א פרימארגן געשעפטלעך געפארן איבער די בערג פון פאולא קיין ריא. געפירט דעם אויטא האט דער שותף, עס איז אנגעפארן א גרויסער לאסט-אויטא און האט זיי אומגליקווייז איבערגעקערט און ביידע דערקוועטשט. און אין א פארטאג האט מען מיין טאכטער,מיט ביידע יתומים געבראכט צו אונדז אין שטוב אריין.

די טראגעדיע איז געווען גרויס. גראד געמאלט,האבן זיך ביי מיר,אין פארבינדונג מיטן ענין-נירענבערג,פארגרעסערט מיינע הארץ-ווייטאקן (אנגינא פעקטאריס) און איך בין גע-לעגן אין בעט. ס'איז לייכט זיך פארצושטעלן מיין פארלוירנ-

קיים און דערשלאגנקייט,וועו כ'האב זיך דערוווסט די סיבה פון זייער קומען צו אונדז. מיין פרוי איז געווען ענערגי- שער פון מיר און גלייך אייגעארבעט ביי אונדז די קינדער מיט דער טאכטער. מיין פרוי האט ככלל ארויסגעוויזן א סך הארץ צו זיי.

איך האב ערשט דעמאלט געהאט איינגעפעדעמט א געשעפט מיט האנדל מיט דיקטן. מעגלעך,אז דאס וואלט געווען נישט קיין שלעכט געשעפט. אבער דורך אונדזערע גוטע פריינט,די לאדזשער זילבערשטיינס,האבן מיר זיך באקאנט מיט א סריקאסאזש-פאברי- קאנט,מיעדזשינסקי,אויף א לאדזשער,וואס האט געהאט אין דער פארשטאט פון בוענאס-איירעס,האעדא, א פאבריק,נישט קיין גרויסע,פון סריקאסאזש-אויסארבייטונגען. ער האט געזוכט א שוחף. און איך בין אריין אין דער סריקאסאזש-בראנזשע.

מיין אייניקל,דעם יינגעלע,אלעקסאנדער,האט מען אריינגע- געבן אין א פארמאכטער ענגלישער שולע,נישט וויים פון דעם ארט,וו עס האט זיך געפונען די סריקאסאזש-פאבריק מיינע, און איך פלעג אים אויף שבת-זונטיק ברענגען אהיים. דאס מיי- דעלע,מאניקא,האבן מיר אריינגעגעבן אין קינדער-גארטן פון דער י.ל.פרץ-שולע,וו זי פלעגט פארברענגען גליקלעך א שיי- נע פאר שעה א טאג. מיין טאכטער ווידער האט זיך ווידער אנ- געשלאסן אין איר פריערייקער געזעלשאפט,און באקומען א פאסטן (אויך אין דער סריקא-בראנזשע) ביי באקאנטע.

אונדזער אייניקל,דאס יינגעלע,האט זיך שלעכט געפילט אין דער פארמאכטער שולע; ער האט געוואלט זיין מיט זיין שוועסטערל,מיט דער מאמען זיינער,מיט אונדז אלעמען,און מיר האבן אים לסוף ארויסגענומען פון דארט און געשיקט אין א נארמאלער שטאטישער פאלקס-שולע. - ביידע קינדער האבן אונדז פארזיסט דאס לעבן; זיי האבן זיך שטארק צוגעבונדן צו מיין פרוי,צו דער באבען (מיין טאכטער האט זיי נישט דערציילט

וועגן איר מאמען און זיי האבן לאנגע יארן נישט געווסט, אז זי איז נישט די ריכטיקע באבע זייערע). מיין פרוי האט זיך שטארק אפגעגעבן מיט זיי און דאס קליינווארג האט מיט שטארק וויטאק אויפגענומען די דאזיקע ידיעה.

איך האב זיך דערווייל גאנץ גוט באקאנט מיט דער סריקא-בראנזשע און געוואלט סאקע בלייבן ביי איר. די שווערקייטן זיינען אבער באשטאנען אין דעם, וואס די פאברין האט זיך גע-פונען אויסערהאלב דער שטאט, ווהין ס'האט געמוזט פארן מיט דער באן און א סך סרעפ צו גיין, אראפ און ארויף. פאר מיין קראנק הארץ איז דאס וויים נישט געווען קיין מעלה.

גראד האט איינער פון מיינע קונים (שטראוס) פונעם הויפט-האנדלס-צענטער (אנסע) געזוכט א שוחף. מיר האבן זיך אדורכ-געשמועסט, דורכגעקומען וועגן די באדינגונגען. צו יענער צייט האב איך און די סאכסער באקומען פון די דייטשן די ערשטע "וויידערגוטמאכונגס-געלטער" און עס איז מיר לייכטער געווען צוצוקומען צום געשעפט. - פרידלעך זיך צעגאנגען מיט מיער-זשינסקין, מיין רבי אין דער סריקאטאזש-בראנזשע, און עס האט זיך אנגעהויבן פאר אונדז א נייא, א באקוועם לעבן.

איך האב אויך מיין סאכסער אריינגענומען אין געשעפט אר-יין. זי האט שוין געהאט פראקטיק פון דעם געשעפט, ווו זי האט געארבעט, און האט זיך אריסגעווינען פאר א גוטער פארקויפערין.

עס האט לאנג נישט געדויערט, און זי האט אויפסנייי חתונה געהאט מיט א סאלידן, קארעקטן מענטשן, אן עלטערן פון איר, יע-קב ריגער. ער האט אדאפטירט ביידע קינדער. ער איז א פאכמאן אין דער כעמישער בראנזשע, האט ארגאניזירט מיט א שוחף אן אימפארט-געשעפט פון כעמישע ארטיקלען, וואס אנסוויקלט זיך זייער גוט. זיי פירן א רויק, גליקלעך לעבן, ארומגערינגלט מיט א סך פריינט און באקאנטע. מיין איידעם, צוגלייך מיט דער סאכסער, האבן געזארגט פאר דער געוונטער און נארמאלער אנט-

וויקלונג פון די קינדער,געשיקט זיי לערנען,צוגעשטעלט זיי אלע מעגלעכע פארגעניגנס. מאניקא האט צו די 15 יאר מיסצע-מאכט א שפאציר מיט דער ישראל-שיף דר.הערצל,קיין ישראל. מיט דער שיף זיינען געפארן א גרעסערע צאל יינגע מיידלעך און בחורים, און מ'האט פריילעך פארבראכט. אין ישראל האט זי געהאט די געלעגענהייט צו טרעפן זיך מיט אונדזער משפחה, וועלכע האט זי אויפגענומען מיט גרויס פרייד. זי האט דע-מאלט באזוכט אויך א פאר גרעסערע שטעט אין אויראפע.

ביידע אייניקלעך האבן באקומען העכערע בילדונג. מאניקא האט געענדיקט דעם אוניווערסיטעט אין ב.אייראס אלס אבסאל-וועגטין פון עקאנאמישער וויסענשאפט. אלעקסאנדער,האט געע-נדיקט דעם אוניווערסיטעט אלס כעמישער-אינזשעניער.

אויף דער שיף "הרצליה" האט זיך מיין אייניקל באקאנט מיט אן ארגענטינער בחור -דניעל קאסאקאוו- (פון די קאלא-ניסטישע קינדער) מיט וועמען זי האט חתונה געהאט דעם 30-סטן אקטאבער 1971. ער איז א טעקסטיל-אינזשעניער. דעם 28-סטן דעצעמבער 1974 איז ביי זיי געבוירן געווארן מיין ערשט אור-אייניקל -ניקאלאס. דאס צוזאמענלעבן איז נישט געווען קיין איבעריק גליקלעכעס און זיי זיינען זיך צעגאנגען. מיין מאניקא האלט איצט בייס פארבינדן זיך מיט א צווייטן יונגערמאן,איינעם,וואס האט צוזאמען מיט אים פארענדיקט דעם אוניווערסיטעט,און לאמיר האפן,אז דער איצטיקער אויס-וואל אירער וועט זיין א מער גליקלעכער.

פון אונדזער אייניקל,אלעקסאנדער,האבן מיר מער נחת. ער האט חתונה געהאט דעם 8-טן סעפטעמבער 1973 מיט דער סימפאטישער אירענע קאשטעלאן. זיי האבן אונדז געשאנקען א ווייל,זיס אוראייניקל,קאראלינא (דעם 4-טן דעצעמבער 1976) אלעקסאנדער פארנעמט א פירנדיקע שטעלע,אלס אינזשעניער,אין דער כעמישער פאבריק פון מיין איידעם,און זיין פרוי,

אירגנע,ארבעט אין אוניווערסיטעט אלס קאמפיוטער-פארשערין.

ווי געזאגט,האבן מיר שיין נחת פון אונדזערע אייניקלעך און אוראייניקלעך. פאר דער צייט,וואס מיר ווינען אין מיאמי זיינען מיר שוין געווען צוויי מאל אין ארגענטינע. די באציונג פון דער סאכטער מיטן איידעם צו אונדז,איז אן אויסער-געווייגלעכע, די סאכטער קומט צו אונדז כמעט יעדעס יאר אויף א באזוך.עס האבן אונדז אויך דא באזוכט אונדזער אייניקל, אלעקסאנדער,מיט דער פרוי.

מיין נחת איז נאך גרויס ביי מיר,ווען איך דערמאן מיך מיינע איבערלעבענישן פון דער מלחמה-צייט. זייענדיק אין די דייטשע לאגערן,האב איך מיר בשום אופן נישט געקענט פארשטעלן, אז איך וועל נאך דערלעבן אזא גרויס גליק.

מיר מאכן א רייזע קיין ישראל און שוועדן

ווי נאר די לאגע ביי אונדז האט זיך פארבעסערט,האב איך אנגעהויבן צו קלערן וועגן מאכן א רייזע קיין ישראל,בכדי זיך צו זען דארט מיט מיין משפחה,ווי אויך מיט די לעבנגע-בליבענע חברים מיינע פון די לאגערן און בעסא. מיר האבן, מיט דער פרוי מיינער,באשלאסן צו מאכן די רייזע מיט א שיף. דאס איז געווען א גרופן-רייזע מיט א שפאנישער שיף ביז מארסעל ,און פון דארט האבן מיר בעדארפט פארסועצן אונדזער רייזע מיט דער ישראל-שיף דר.הערצל. דאס איז געווען אין סוף פון חודש נאוועמבער 1958.

איך בין נישט געפארן קיין ישראל,ווי א פרומער ייד,וואס וויל זען די הייליקע ערטער,און נישט ווי א ציוניסט,וואס וויל מיטמאכן די אלע עמאציעס,וואס עס מאכט א מענטש,ווען עס ווערן פארווירקלעכט אלע זיינע אידעען ,פאר וועלכע ער האט געקעמפט אלע זיינע יארן. מיין ציל איז געווען,ווי איך האב שוין פריער געזאגט,זיך פאראלעמען צו טרעפן מיט מיינע משפחה-מענטשן,וואס זיינען בעקומען אהין אין פאר-

שידענע צייטן,שוין פון לאנגע יארן דארט איינגעזעסענע,מיט וועלכע כ'האב זיך שוין נישט געזען לאנגע יארן - מיטן פעסטער מיט זיינע קינדער,מיט א שוועסטער מיט איר משפחה ,און דערצו מיט מיינע לאגער-מענטשן.

דאס איז געווען א נייע שפאניש שיף מיט אלע מאדערנע איינריכטונגען,וואס לאזט זיך גארנישט פארגלייכן מיט די אלטע עמיגראנטן-שיפן,מיט וועלכע מ'פלעגט קומען פון איירא-פע קיין צפון,אדער דרום-אמעריקע.

מיט דער שיף זיינען געפארן א 600 פאסאזשירן,צווישן זיי א גרופע פון 40 יידן. אגב,איז מיט אונדז געפארן דער באקאנטער ב.איירעסער יידישער ארטיסט שפראמער,מיט זיין פרוי, שוואגער און פלימעניצע,אלע ארטיסטן פון יידישן טעאטער.

ס'איז געווען א אנגענעמע רייזע,דאס וועסער האס צוגעשפילט. ס"איז געווען א סימפאטישער עולם,מ'האט גוט פארבראכט די ציים.אויך דאס עסן איז געווען געשמאק. מ'האס געזאלט פארן קיין מארסעל איבער געגנוא. אבער אין געגנוא האס מען אונדז פון דער שיף איבערגעזעצט אין באקוועמע גרויסע אויסבוסן און געפירט לענגאויס די ברעגעס פון מיסללענדישן ים, דעס אזוי גערופענעם "קאססא אזול". מיר זענען דורכגעפארן און אפגעשטעלט זיך אין די אינסערעסאנטסטע און שענסטע ערטער פון דער ריוויערא,סיי איטאליענישע,סיי פראנצויזישע; געווען אין סאן-רעמא,מענטאנא,מאנאקא,מאנטע-קארלא,און אנדערע שיינע ערטער.

אס זיינען מיר אין מארסעל. אן אלטע פראנצויזישע פארטשטאס. דא דארפן מיר נעמען די יידישע "ד"ר הערצל"-שיף. מיר ווארטן א 2-3 טעג אין א האטעל. מ'באזוכט דערווייל די שטאס. די שיף קומט אן. באלד,ווי מען קומט ארויף אויף איר,ווען מען דערזעט פון אלע זייטן יידן,יידן,ווערט טאקע באמת היימלעכער,פריילעכער. מען הערט אלערליי לשנות. די

אסיציעלע שפראכן זיינען העברעיש,ענגליש און פראנצויזיש, אבער מיט יידיש וועלנס מען זיך. לעבעדיק וועלט ערשט אויף דער שיף וועלן מיר קומען אן קיין נעאפאל. עס קומען ארויף א פאר הונדערט עמיגראנטן,עמר-יידן פון רומעניע,א שפארע צאל יונגע מענטשן - מענער,פרויען און קינדער. זיי פרייען זיך, זיי זיינען גליקלעך,וואס זיי האבן פארלאזט זייער קאמוניס-טיש היים-לאנד און פארן קיין ישראל.

די שיף איז אנגעקומען קיין חיפה. פון דער ווייסנס באמערק איך שוין מיין שוועסטער פאליא,מיט איר מאן,וועלכע איך האב שוין נישט געזען 25 יאר.אויך מיינע סיבירער פעטער און מומע,סאלאמאן און סאניע פאזנאנסקי,ווי אויך אנדערע קרובים. ס'זענען אויך דא א פאר חברים און פריינט. איך האב מיך צוגעקוקט צו מיין שוועסטער - ווי איז אהינגעקומען איר אמאליקע שיינקייט,איר גראציעזקייט?

דער צוזאמענטרעף איז א טרויעריקער. פון דער גרויסער משפחה אונדזערער,זיינען מיר געבליבן א קליין משפחלע. מיין שוועסטער האט אונדז געזומען צו זיך קיין חל אביב. ס'איז זיך צונויפגעקומען די גאנצע דארטיקע משפחה. ס'האט זיך דערציילט די מלחמה-איבערלעבענישן,זיך גוט אויסגעווינט און זיך געפרייט,וואס מען האט דערלעבט זיך צו זען.

ליידער,האב איך שוין נישט געטראפן בייט לעבן מיין ליבן פעטער מנחם פאזנאנסקי,מיט וועלכן איך האב געהאט אזוי פיל געמיינזאמעס,און וועלכער האט מיט אומגעדולד געווארט אויף אונדז און נישט דערווארט זיך. מיט אים בין איך אלע יארן פון זיין זיין אין ישראל (פון 1914 אן) געשטאנען איך אן אינסערעסאנטער שריפטלעכער פארבינדונג און נאכמער די יארן נאך דער מלחמה. איך האב אויך גאנץ גוט געקענט זיין פרוי מאניע,זייער א ליבע און סימפאטישע פרוי. (אגב, האב איך פון איר באקומען א גרויסע צאל פאמיליע-בילדער,

וועלכע איך האב געהאט און אין די מלחמה-יארן געלאזט דא
און דארטן. שטארק דערפריים מיט אונדז האבן זיך מיין פע-
טער סאלאמאן און מומע סאניא,מיינע סיבירער אפיעקונעס אין
דער ערשטער וועלט-מלחמה און מיט וועלכע איך האב פארבראכט
א זומער אין באד-הארצבורג,אין דייטשלאנד,אין יאר 1929,
איצט שוין עלטערע מענטשן (מיט 20 יאר עלטער פון מיר).
עס האבן זיך הארציק געפרייט מיט אונדז מיינע קוזינס,קינ-
דער פון מיין פעטער מנחם - בנימן,מיט זיין פרוי צפורה,
מיט זייערע דריי זין; רות,מיט איר מאן האנס,אויך מיט דריי
דערוואקסענע קינדער; ווי אויך סאלאמאן און סאניאס אדאפ-
טירטער זון וואלטער סכיזש,מיט זיין פרוי,דבורה,מיט צוויי
זיסע קינדערלעך (מיט וואלטערן האב איך פארבראכט אין באד-
הארצבורג,וועלן ער איז אלט געווען 10 יאר),און אחרון ואחרון
מיט מיין שוועסטערס פאלאט זון - יוחנן (זשאן,ער איז גע-
בוירן אין פאריז),מיט וועלכן איך פלעג מיך שפילן ביי מיין
מאמען אין די שבתים נאכמיטאג,וועלן מיין שוועסטער פלעגט קו-
מען צו גאסט קיין לאדוש. איך האב מיך אויך באקאנט מיט זיין
פרוי,חיה און צוויי ווונדערלעך זייערע.

מיין קוזין בנימן פאזנאנסקי (אין ישראל האט ער אנגענו-
מען דעם פאמיליע-נאמען -גלעד-) איז אלע זיינע יארן געווען
א לערער אין קיבוץ בית השיטה. ער האט דארט חתונה געהאט
מיט צפורה קאצענעלענסאן,א פלימעניצע פון זלמן שזרס פרוי.
מיר זיינען געווען ביי זיי אין קיבוץ און באקענט זיך מיטן
קיבוצישן לעבן,מיט דעם סיסטעם פון דער קינדער-דערציונג,
מיט די נייע-איינגעארדנטע ווירטשאפטס-אונטערנעמונגען.
די צרה איז נאר געווען דאס,וואס מיר האבן זיך נישט געקענט
נישט מיט זיי,נישט מיט זייערע זיסע בחורים,פארשטענדיקן,
ווייל נישט מיר האבן געקענט העברעיש,און נישט זיי -ייִדיש.
זיין פרייד און באגייסטערונג פון אונדזער צוזאמענטרעף

האס ער אויסגעדריקט אין שטום-לשון,אין ארומנעמען און צו-
דריקן מיך צו זיך;דאסזעלבע - איך. דער דאלמעטשער איז טייל-
ווייז געווען זיין פרוי,צפורה,ווי אויך איר מוטער(די שוועס-
טער פון פרוי שזר),וואס האבן נאך יא געקענט צו ביסלעך יידיש.
ליידער,איז ער,מיט א צוויי יאר צוריק אומגעקומען פון אן
אויטא-אקצידענט. זיי האבן אויך פארלוירן אין דער יום כיפור
מלחמה איינעם פון זייערע זין,נאך וועלכן עס איז געבליבן א
יונגע אלמנה מיט א קליין קינד.

מיר זיינען אויך געווען אין קיבוץ גבע (געבא),ווו עס
האבן געווינט די שוועסטער פון מיין שוואגער פאגעל,ראמא,
מיט איר מאן אפרתי (ער איז געווען א געוויסע צייט וויצע-
אגראר-מיניסטער). דאס איז געווען פון די איינצלנע קיבוצים,
וואס האבן געהערט צו דער "מפאי". אויך דארט האבן מיר גע-
סראפן גרעסערע ווירשאפט-אונטערנעמונגען.

דאס אינטערעסאנטסטע אכער אין דעם קיבוץ איז פאר מיר
געווען דאס באקענען זיך מיט דער פרוי פון דעם סראגיש אום-
געקומענעם ברודער פון מיין אינטימען לאדזשער חבר,מאיר עס-
קין,און וואס איז אלס 13 יאריקער בחור,נאך פאר דער ערשטער
וועלט-מלחמה אוועק פון זיין עלטערן-הויז און אומלעגאל
אריינגעקומען קיין ישראל; ער איז געווען אן אקטיווער גאר-
דאניא-טויער און איז געפאלן,פארטיידיקנדיק מיט געווער אין
האנט,דעם קיבוץ פון אראבישע איבערפאלער.

די אלמנה -עסקין,האט מיך אריינגעפירט אין א גרויסן ליין-
זאל,וואס סראגט דעם נאמען פון איר מאן,זייער העלדישן חבר.

מיין שוועסטער פאליא,מיט דעם שוואגער,זאלעק פאגעל האבן
געזארגט דערפאר,אז מיר זאלן זיך ווי צום בעסטן פילן אין
ישראל. מיין שוואגער איז געווען אן ארכיטעקט,א ספעציאליסט
אין שפיטעלער-בוי. ער איז אין דעם געווען באשעפטיקט ביי
דער רעגירונג און געהאט צו זיין דיספאזיציע אן אויטא און

האט אונדז ארומגעפירט צו ווייזן נישט נאר די שפיטעלער
און קליניקעס,וואס ער האט געבויט,נאר בכלל ישראל.
און מ'דארף אנערקענען,אז עס איז געווען וואס צו זען:
ווי מענטשן האבן פון א וויסטעניש אויסגעבויט א מאדערן
לאנד. מיר זיינען גראד געקומען קיין ישראל אין א צייט
פון גרויסע שווערקייטן,פון באגרענעצונגען (צנע),ווען
מיר האבן מיט זיך געבראכט שפייז-פראדוקטן פאר דער משפחה,
דאס האט אבער נישט געשטערט,אז אונדזער באזוך אין די קיבו-
צים,און די מושבים זאל אונדז שטארק באגייסטערן.

א טייל פון אונדזער משפחה-יוגנט איז געווען אין מילי-
טער,א טייל האט פארנומען אנדערע פאראנטווארטלעכע פאסטנס.

גאר דערפרייט האבן זיך מיט אונדז מיינע געטא-און-לאגער
חברים. א גרויסער טייל פון זיי,האבן גלייך נאכן קיעלצער
פאגראם פארלאזט פוילן און געקומען קיין ישראל. זיי האבן
זיך שוין באוויזן איינצוארדענען - איינער בעסער,איינער
ערגער. ספעציעל האט זיך דערפרייט מיט אונדז די משפחה ביי-
געלמאן -מיין טייערער חבר מאטעק און זיינע ביידע פארהיי-
ראטע טעכטער-. אויך די נאוואקס,וועלכע האבן נאך פון פאר
דער מלחמה געהאט אין דער געגענט פון הרצליה א גענוג גרוי-
סן פרדס. זיי זיינען געווען מיט אונדז אין לאדזשער געטא,
און שפעטער אין שוועדן. זיי האבן פון שוועדן מיטגעבראכט
קיין ישראל א פרע-פאבריצירט הויז און מיין שוואגער,פאגעל,
האט זיי דאס הויז אויפגעשטעלט אין פרדס זייערן.

אויף דעם פרדס האבן די נאוואקס איינגעארדנט א חברישע
אויפנאמע לכבוד אונדזער באזוך אין ישראל. און עס האבן זיך
דארט פארזאמלט אריבער 50 מלחמה-מענטשן מיט זייערע קליינע
פאמיליעס, עס איז געווען היימלעך און אפילו פריילעך --
אויף צו להכעיס אלע,וואס האבן אונדז געוואלט פארטיליקן,
פטור ווערן פון אונדז. מען האט גענומען פאטאגראפיעס פון

דער גאנצער גרופע,וואס בלייבט פאר יעדן,ווי אן אנדענק פון די "מיטגעמאכטע צייטן".

אונדזער פלימעניק יוחנן האט אונדז מיט אן אויטא געפירט קיין ירושלים. אויפן וועג האט ער אונדז דערציילט און גע-ווירן סימנים פון שלאכטן,וואס זיינען דארט פארגעקומען מיט די אראבער. אין ירושלים האט ער אונדז ארומגעפירט איבער דער נייער שטאט; מיר זיינען געווען אין דער אלטער כנסת (די נייע האט זיך ערשט געבויט),אין אוניווערסיטעט-בנין, אין דעם פלאנעטאריום,און אנדערע אינטערעסאנטע ערטער.

איך האב עטלעכע מאל באזוכט אונדזער פארטיי-לאקאל אויף קאלישער 48. געכאפט א לענגערן שמועס מיטן חבר י.ארטוסקי, ווי אויך מיטן אלטן חבר כ.צאלעוויטש,וואס האבן ארויסגע-ווירן א לכבדיקן אינטערעס צו ארגענטינע. געטראפן זיך דארט אויך מיט אנדערע חברים פון פארשידענע שטעט אין פוילן. מ'האט געמאכט אן אויפנאמע פאר מיר,און אנדערע חברים-געסט, דער חבר ארטוסקי האט אונדז געווידמעט א פאר ווארעמע ווערטער.

א ספעציעלע חבריטע אויפנאמע האבן מיר געמאכט די לאד-זשער חברים. בייגעלטאן האט געפירט דעם פארזיץ.עס איז אויך געקומען דער חבר אברהם וואלף יאסני (ער איז שוין דעמאלט ארגאניזאציאנעל נישט געווען פארבונדן מיט אונדז; זיין פרוי יא). מ'האט געהאלטן רעדטע,דערמאנט דאס אמאליקע לאדזש,גע-סא,לאגערן,די אומגעקומענע חברים. עמאציע,נאסטאלגיע.

מיין פרוי האט זיך אומעטום גוט געפילט. ישראל אליין,ווי אויך די פריינטלעכע אויפנאמע,וואס די משפחה מיינע,ווי אויך פריינט און חברים,האבן איר אויסגעווייזן,האט זי געטארקט און אימפאנירט,און צוגעגעבן כוחות לייכטער מיסטומאכן דעם ענוג אנגעשטרענגטן באזוך.

אנגענעם און אינטערעסאנט פארבראכט 4 וואכן אין ישראל. דאס געזעגענען מיט דער משפחה,דערהויפט מיט די אלטע פעטער

און מומע,סאלאמאן און סאניא,ווי אויך מיט דער מומען,מאניא, (די פרוי פון מנחמן),איז מיר אנגעקומען זער שווער. איך האב מיר געגעבן חשבון,אז מיר זענען זיך צום לעצטן מאל,און עס האט מיר שטארק געקלעמט ביים הארצן,ווען מיר האבן זיך גע-זאגט" בלייבט געזונט,צום ווידער-זען". און עס האט טאקע לאנג נישט געדויערט,און סאלאמאן מיט סאניען האבן זיך גע-זעגנט מיט דער וועלט.

.....

פארנדיק איבער אייראפע,האבן מיר באשלאסן,אויף דער צוריקרייזע פון ישראל,מאכן אויך א באזוך ביי מיין ברודער און שוואגער אין שוועדן. ס'איז פולער ווינטער -יאנואר 1959. מיר פארן מיט דער שיף קיין מארסעל,פון דארט מיט דער באן קיין האמבורג. אויפן וועג האבן מיר נאך באזוכט מיין אלטן פריינט,הערמאן כאהם,אין ניצא,וואס איז בעקומען אהין פון לאנדאן. דערמאנט זיך די אלטע צייטן,באקלאגט די אומ-געקומענע און געפרייט זיך,וואס מיר זענען זיך.

מיט דער באן,פון פאריז ביז האמבורג,זיינען מיר געפארן ביינאכט - נישט געוואלט זען דאס שנעל אויפוואכנדע און וואקסנדע דייטשלאנד. אין האמבורג אריינגעפארן איז א שווע-דישער שיף און שפעטער מיט דער באן,ביי טיפע שנייען און קעלטן,אריינגעקומען קיין שטאקהאלם,ווו עס האט שוין געווארט די משפחה אונדזערע.

מיט 11 יאר צוריק האב איך פארלאזט שוועדן,וואס איז ביי מיר געווען און געבליבן ווי א ביישפיל פון עכטער דעמאקרא-טיע און גרעסערער סאציאלער גערעכטיקייט. שטאקהאלם האט זיך ווייניק-וואס געביטן,אפשר,אויסער דער שיינער אונטערגרונט-באן (מעטרא),וואס איז דארט אויסגעהאקט געווארן אין גראניט און גיים טיילווייז אונטערן וואסער. פרעכטיק-שיין איז אויך געווען פאר מיר דער סיפער,פוכיקער שניי,וואס מיר האבן בכלל

נישט אין ארגענטינע (סיידן,אין די הויכע בערג).

דער ארבעטער-קאמיטעט איז שוין דארט געווען ליקווידירט; איך האב מיך נאך אבער באוויזן צו זען מיטן אלטן פאול אל-בערג. ער האט מיר פארשידנס דערציילט וועגן דער פאליטיק פון דער שוועדישער ס.ד.,וויי אויך פונעם גובערנאדאר פון שטאקהאלם,דעם זון פון דער ח'טע מער,וואס איז אים נישט איבעריק געווען צום הארצן. פון אונדזערע חברים,איז שוין דארט,אויסער דעם חבר ראוך,קיינער נישט געבליבן. אויך די גרעסטע סייל פליכטלינגע זיינען זיך צעפארן.

מיין ברודער און שוועגערין,ווי אויך זייער סימפאטישע סאכטער,אילאנא, זיינען געווען אויסערגעווייניגלעך צופרידן מיט אונדזער באזוך. ס'האט געמאכט פאר אונדז אויפנאמעס, ארומגעפירט איבער דער שטאט; דאס זעלבע דארף געזאגט ווערן וועגן מיין שוואגער און שוועגערין,די עליאשס. ס'האט זיך כאמיס,אז דער באזוך אונדזערער זאל אויספאלן גוט און אנגע-נעם.- אלע האבן זיך געפרייט מיט מיין פרוי,דעם ניי-צוגע-קומענעם מיטגליד פון דער משפחה. אויך זי האט זיך צוויישן זיי אלעמען געפילט גוט און צופרידן.

נאך צוויי וואכן,זיינען מיר,שטארק עמאציאנירטע פון דער וואראמער אויפנאמע,וואס אונדזערע קרובים האבן אונדז צוגעטיילט,צוריקגעפארן קיין מארסעל,וווּ מיר האבן לויטן פאראויס באשטימטן פלאן ,געטראפן אונדזער שפאניש שיף און מיט איר געמאכט די גליקלעכע צוריקרייזע אהיים,קיין ארגענטינע.

אט זיינען מיר ווידער אין בועגאס-איירעס. מיין סאכטער מיט די קינדער,וואראונדז אפ ביי דער שיף. זיי זיינען גליקלעך אונדז ווידער האבן צוויישן זיך; אויך מיר דאזעל-בע. ביי זיי איז אלץ כסדר.

אין געשעפט זיינען קיין ספעציעלע נייעסן נישטא. אבער

דער שוחף מיינער,שטרויס,וואס האט בעהאס א חתונה-בעהאסע
טאכטער אין ישראל,האט זיך אריינגענומען אין קאפ א געדאנק
אויך צו עמיגרירן אהין. עס זיינען געווען געוויסע שטרויכ-
לונגען,אבער סוף כל סוף האט ער זיין פלאן רעאליזירט,פאר-
קויפנדיק זיין חלק אונדזערן א באקאנטן,א לאדזשער,בלומענ טאן.

.....

איך קום צוריק צום ארגענטינער יידישן געזעלשאפטלעכן
לעבן. מיטן לויף פון דער צייט האט זיך א סך געביטן.
די נאכווייענישן פון דער מלחמה,די איבערשיכטונג פון דער
יידישער באפעלקערונג,האט צוקומען פון א גרויסער צאל יידישע
אוניווערסיטאריער,די אינערלעכע מלוכה-רעוואלוציעס,די אנט-
שטייאונג פון מדינת ישראל,האבן אריינגעבראכט איבערביסן,
טראנספארמאציעס אין דענקען און האנדלען כיי א גרויסן טייל
יידן. מ'מוז אנערקענען,אז א גרויסער טייל פון דער היינטי-
קער יונגערער גענעראציע,לעבט זיך בכלל אויס אויסערהאלב
דעם יידישן ארגאניזירטן כלל.

ווידער,די אנפירנדיקע ציוניסטישע אינסטאנצן אין דער
קהילה,האבן זיך געלאזט באווירקן פון נישט בארופענע ישראל-
פאקטארן,וואס האבן דורך זייערע שלוחים זיך אריינגעמישט
און אפילו אנגעווארפן שטעלונגען און האנדלונגען לגבי דעם
יידישן חינוך און געשטערט דערמיט דער נארמאלער אנטוויקלונג
פון דעם שול-ווען און צעבראכן דאס שיינע און גוטע,וואס
האט זיך איינגעשטעלט אין פארלויף פון יארן אויף דעם דא-
זיקן געביט. און דער רעזולטאט דערפון איז אלעמען און או-
מעטום גוט באקאנט: מ'האט פון די שולן אויסגעווארפן יידיש,
אבער נישט העברעיש האט געוווינען דערפון,נאר - שפאניש.

עס האט זיך ראדיקאל געביטן די לאגע נישט נאר אין יידי-
שן שול-ווען,נאר אויך אין אלגעמיינעם יידישן לעבן.
שוין נישט די "חברה-קדושה",נאר גראד די דעמאקראטישע קהילה,

וואס באשטייט,אין איר מערהייט,פון ציוניסטן פון אלע שאטי-
רונגען,האט איינגעשטעלט דעם אמט פון א רב-הכלל,געשאפן א
ראבינער-סעמינאר,גיט סובסידיעס דעם איינציקן כשרן רעסטאראן.

צוליב די סובסידיעס,וואס די קהילה גיט אלע יארן די יידי-
שע שולן,האט זי דורך איר ועד החינוך,מיט זיינע פראגראמען,
געהאט איר השפעה אויף דער פירונג פון די באזונדערע שולן.
אויך די פארוואלטונגען פון דער י.ל.פרץ-שולע,וואס איז אויפ-
געבויט און געצערטלט געווארן דורך בונדיסטן און אירע סימ-
פאטיקער,האט זיך אפט געלאזט כייגן פון די קהילה-דעה-זאגערס,
נישט וועלנדיק פארלירן די סובסידיעס. און סיי אין קינדער-
גארטן,סיי אין דער שולע גופא,איז שוין יידיש נישט דער אמא-
ליקער מיוחס.

פאר אלע יארן פון מיין זיין אין ארגענטינע,האב איך ני-
שט געפילט קיין ספעציעלע סימפאטיע צו דער אנפירערשאפט פון
דער שולע - אין א גרויסער מאס צוליב דער פאליסיק,וואס זי
האט דארט געפירט,און קיינמאל דערפאר נישט אנגעהערט צו דער
פארוואלטונג פון דער שולע. איך פלעג מיך אבער נישט אפזאגן
פון די באשטייערונגען פאר דער שולע,אדער פאר דער זומער-
קאלאניע,וואס זי האט אויפגעבויט. וועגן די קאלאניע איז גע-
עפנט געווארן,האב איך מיך באשטייערט מיט א גרעסערער סומע
און באווירקט מיינע פריינט,די זילבערשטיינס,אזוי זאלן
דעקן די אויסגאבן פאר א צימער אין דער קאלאניע (אויפן נא-
מען פון זייער פארשטארבענעם מאן און פאטער).

אגב,שרייבט מען מיר,אז היינט-צו-טאג פירן אן מיט די
ענינים פון דער שולע,מענטשן פון דער יינגערער שפאניש-רעדנ-
דיקער בענעראציע,א סייל געוועזענע שילער פון דער שולע.זיי
ווייזן ארויס א באציונג און אנערקענונג פאר די אלטע שול-
סוערס; זיי זארגן פאר דעם המשך פון דער שולע,און פון דער

זומער-קאלאניע. דאס איז זיכער א סאטיספאקציע.

אונסער דעס איינפלוס פון ח'אלעקסאנדר מינץ,דעם רעדאק-טאר פון אונדזער ארטיקער בונדישער אויסגאבע "אונדזער גע-דאנק",בין איך געווארן אירער א סטאבילער מיסארבעטער. מיט דער צייט פלעגן מיינע ארטיקלען בעדרוקט ווערן אויך אין אנדערע בונדישע אויסגאבעס: אין אונדזער צענטראל-ארגאן "אונזער צייט" אין נ.יארק,אין פארויס" אין מעקסיקע,ווי אויך אין די "לעבנספראגן" אין ישראל. פון צייט צו צייט האבן די ב.איירעסער סעגלעכע צייטונגען "די פרעסע" און " די יידישע צייטונג" בעדרוקט מיינע ארטיקלען.

מיין מאטעריעלע לאגע איז געווען א סטאבילע און מיט צו-פריידנקייט בין איך געווארן איינער פון די צען ביפשטייע-רער פון דער יערלעכער ליטעראטור-פרעמיע אויפן נאמען פון ש.ניגער,ביים יידישן קולטור-קאנגרעס, (אויף 10 יאר).

זומער-צייט 1962,האבן מיר מיט דער פרוי,געמאכט די ער-שטע רייזע אין די פאראייניקטע שטאטן. סיי איך,סיי מיין פרוי האבן דארט געהאט משפחה. אבער איידער מיר זיינען ארייגעפארן קיין ניו-יארק,האבן מיר באשלאסן זיך אויסצו-רוען,נאר ב.איירעס,אין מיאמי-ביטש,און פארבראכט דא אנגע-נעמע,געמיטלעכע און זארגלאזע פאר וואכן.

צום ערשטן זיינען מיר צוגעפארן צו אונדזער קוזין, הא-ררי ווינאגראד,קיין לארסשמאנט (איך שטעל מיך בריייסער און אויספירלעכער אפ וועגן אים און זיין פאמיליע אין א ספע-ציעלן קאפיטל,אויף דער זייט 208); אין באלטימאר האב איך ווינען מיין פליימניצע אירענע (אירקא) פורסט,די אייניצי-קע לעבנסגעבליבענע טאכטער פון מיין אומגעקומענעם ברודער, ארנאלד. זי האט נאך דער מלחמה,אין די לאגערן,חתונה געהאט מיט זשילבערט פורסט (פון ריגא) און זיך באזעצט אין באלטי-מאר. מיר האבן זיי באזוכט,באקאנט זיך מיט זייערע סיטפא-

סישע דריי קינדער,באווייגט אונדזערע פארלוסטן און געפרייט זיך מיט אונדזער צוזאמענקום.

אין פיטסבורג האבן מיר באזוכט אן אלטע מומע פון מיין פרוי (א שוועסטער פון איר פאטער),וואס האט דארט געווויגט פון צענטליקער יארן מיט איר פארצווייגסטער משפחה.

אין ניו-יארק ווידער (אין כרייטאן) האט געווויגט מיין יונגנאון-שול-חבר,גאס קארן,מיט זיין פרוי סאניא. מיט אים האב איך מיך שוין נישט געהאט געזען איבער 40 יאר. איך האב געהאט מיט אים א סך געמיינזאמעס פון אמאליקע יארן און האב וועגן אים זיך באריכות אפגעשטעלט אויף די זייטן 71-79. - אין ניו-יארק האב איך געהאט נאך א סך חברים און פריינט,מיט וועלכע איך האב מיך שוין נישט געהאט בעזען לאנגע יארן. האבן מיר איצט געהאט די בעלעגענהייט זיי צו זען.

א ספעציעלע אויפמערקזאמקייט האבן אונדז ארויסגעוויזן אפראים און יענטע זעלמאנאוויטש;מרדכי און זעלדע בערנשטיין; לוניא בייגעלמאן,מיט איר מאן שטראסבערג; נחן בוימגארטען מיט זיין פבוי,אלגא;יולק שאצקי מיט דער פרוי,און אחרון ואחרון - די ח'ח דארא און שמואל מילמאן מיט זייערע ליבע קינדער. זיי אלע האבן זיך באמיט,אז אונדזער באזוך אין ניו-יארק, זאל אויספאלן פאר אונדז וואס איינדרוקספולער און אינטערעסאנטער. מ'האט אונדז געפירט אין דער שטאטישער ביבליאטעק, אויף בילדער-אויסשטעלונגען,אין "ייוא",אין דער "ראדיא-סיטי",אויף דער פארשטעלונג: "דער פידלער אויפן דאך" א.א. דער ח'מילמאן האט אראנזשירט א חברישן צוזאמענטרעף מיט מיר מיט א גרעסערער גרופע לאדזשער חבריס און חברטעס. די מילמאנס האבן פאר אונדזער כבוד וועגן געמאכט ביי זיך א שיינע,חבריש אויפנאמע,צו וועלכער עס זיינען געקומען א גרעסערע צאל נאענטע אלטע חבריס אונדזערע. עס איז געווען איין גרויסער יום טוב פאר אונדז.

אייגדרוקספול איז פאר מיר געווען מיין וויזיס אין דער רעדאקציע פון "אונזער צייט",וור איך האב מיך געטראפן מיטן גרויסן אויטאריטעט אונדזערן,דעם ליבן חבר עמנואל שערער, און געהאט מיט אים א לענגערן געשפרעך וועגן ארגענטינער און אל- געמיין-פארטייאישע ענינים. - ליידער,איז ער שוין מער נישטא צווישן אונדז. זיין טויט האט,צום גרויסן באדויערן,געלאזט א געוואלטיקן בלויז אין דער פארטיי. דאס זעלבע דארף מען זאגן וועגן דעם ח' ברוך שעפנער,מיט וועלכן איך האב נאך צו יענער צייט,געכאפט אן אינטערעסאנטן שמועס אין "פארווערטס".

איך האב מיך דעמאלט אויך געזען מיטן חשובן חבר שלום הערץ,אונדזער פארדינסטפולן היסטאריקער. געטראפן זיך דארט אויך מיטן סימפאטישן חבר אברהם סטאלאר.

איך האב אויך באווכט דעם ארכיוו פון "בונד".געטראפן דארט דעם ח' א.ל.זעלמאנאוויטש,ווי אויך דעם געטריייען"ארכי- וויסט"דעם ח'קעמפינסקי. צופעליק האב איך זיך דארט געטראפן מיטן סאלאנטפולן פאעט חיים לייב פֿוקס. מיין פריינטשאפט מיט אים ציט זיך נאך פון די יונגע יארן,וועו ער פלעגט אריינקומען אין לאדוש אין דער "הארפע"

.....

די צוריקרייזע אהיים,האבן מיר דעמאלס געמאכט דורך מעק- סיקע,ווו עס האט געווינט מיין טייערער חבר און פריינט, זשאמע דאוידסאן,מיט זיין פאמיליע. מיר האבן זיך נאך דער מלחמה געזען אין לאדזש. מיר זיינען די גאנצע ציט געטא- נען מיט אים אין א סטאבילן שריפטלעכן קאנטאקט. עס האט זיך אבער פארבענקט זיך צו טרעפן פערזענלעך און האריק-חבריש זיך אויסצושמועסן.

קיין מער האריקע אויפנאמע פון אים,און זיין ליבער פרוי,זאכא,האט נישט געקענט זיין;מ'האט נישט געווסט וואס פריער צו טאן מיט אונדז,וואס פאר גרעסערע פארגעניגענס

אונדז צוצושטעלן. שטענדיק מענטשן זייער סימפאטיש און גאסטפריינטלעכע,אמת איבערגעגעבענע חבֿרים און פריינט, א ספעציעלן אינטערעס האט אונדז ארויסגעוויזן דער אלטער לאדזשער חבר מיינער ה.גרינשטיין מיט זיין פרוי.

מ'האט אונדז אויפגענומען און באגריסט אויף א ספעציעלער פארטיי-פארזאמלונג,ווו עס זיינען געווען אנוועזנד די ח"ח לעוועניטאל,מייזעל,ראטענבערג,פערדמאן א.א.

דער ח'לעוועניטאל האט אונדז אויפגענומען היימיש-חבֿריש ביי זיך אין הויז. מיר האבן אים געבראכט גרוסן פון זיין בֿרודער פון ארגענטינע.

מ'האט אונדז געפירט ווייזן דאס מער אינטערעסאנטע,וואס מ'קען זען אין דער שטאט מעקסיקע; מיר זיינען געווען אין דעם אימפאזאנטן יידישן ספארט-סטאדיאן,מיט וועלכן די דאר-סיקע יידן שטאלצירן -און בארעכטיקטערהייט- . מיר האבן אויך באזוכט צוויי יידישע שולן און אנדערע מערקווירדיקייטן.

מיט זשאמען ד. האבן מיר זיך וויידער געטראפן אין יאר 1975 אין מיאמי-ביטש. פאר דער צייט זיינען זיי אריבער ווויינען קיין סאן-אנטאניא,טעקסאס,ווו עס געפינען זיך זייט יארן זייערע קינדער. דאווידסאן פירט דארט א גרויסע און וויכטיקע קולטור-טעטיקייט. ער האט ביים דארטיקן אוניווער-סיטעט געשאפן א גרויסע יידישע ביבליאטעק און פירט אן מיט א יידיש-קורס ביים זעלבן אוניווערסיטעט.

.....

גליקלעכע און צופרידענע זיינען מיר צוריקגעקומען פון אונדזער באזוך אין די פאראייניקטע שטאטן און מעקסיקע. א קורצע צייט פאר אונדזער רייזע,האבן מיר געטרוישט אונדזער אלטע ווויינונג אויף מעדראנא און געקויפט א באקוועמערע, און אין א בעסערער געגנט,א ביסל ווייטער פונעם סוחרישן הו-הא,אין דער פאלערמא געגענט.

מיר האבן אויך געקויפט א באקוועם צימער אין א גרויסן געזעלשאפטלעכן קלוב אונטער דער שטאט (דאן טארקואסא),וווּ מ'האט פארבראכט די סוף-וואכן,און וואס איז אונדז ספעציעל צונוץ געקומען,ווען איך האב אין א קורצער צייט ארום אויפגעגעבן מיינע געשעפטן. דעמאלט פלעגן מיר אויספארן אהין שוין פרייטיק בייטאג און בלייבן דארט ביז מאנטיק אינדערפרי. קיין אויטא (קאר) האבן מיר נישט געהאט און פלעגן די רייזעס מאכן מיט דער באן (א שעה צייט). אייגענטלעך,איז דאס געווען א גאלף-קלוב (א געמישטער - קריסטן און יידן), אבער מיר האבן זיך דארט געשאפן א גרעסערן קרייז יידישע פריינט,מ'פלעגט שפילן אין שאך און פארברענגען אויף דער פרייער לופט.

אונדזער געשעפט האט זיך גוט אנטוויקלט.דערצו פלעג איך יעדן חודש באקומען מיין דייטשע ווידערגוטמאכונגס-רענטע. אבער די יארן טוען זיינס, איך בין עלטער געוואָרן,געהאט אפט פראבלעמען מיט מיין "אנגינא פעקטאריס",און איך,ווי אויך מיין פרוי און טאכטער האבן אנגעהויבן צו טראכטן ווען דעם,אז ס'איז געקומען די צייט איך זאל מיך צוריקציען פון מיינע געשעפטן. דערווייל איז ערנסט קראנק געוואָרן די פרוי פון מיין שותף; מ'האט זי אוועקגעפירט אינדי פאריניקטע שטאטן,ווו עס האבן געווינען זייערע קינדער,דאקטוירים. מ'האט זי דארט אפגעריכט און זי איז דארט,ליידער, געשטארבן.

איך האב פריער געמיינט,אז דער שותף מיינער,בלומענזאן, וועט אפקויפן מיין חלק,אבער נאכן אומגליק מיט זיין פרוי, האבן מיר שוין באשלאסן צוזאמען פארקויפן דאס געשעפט. און אין יאר 1968 איז דאס געשעפט פארקויפט געוואָרן.

דעם גרעסטן טייל פון אייגנקאפיטאל געלט מיינעם פארן געשעפט,האב איך אריינגעלייגט אין אונדזער בונדישן פינאנס-

קאאפעראסיוו "וויאמאנטע" און באקומען פון דארט יעדן חודש שיינעם איינקונפט און געקענט אויף דער עלטער פירן א רויק, שיין לעבן.

אין מאי 1969 לאדט אונדז איין מיין פלימעניצע אירענע פורסט פון באלטימאר,מיר זאלן קומען צו זיי אויף דער חתונה פון זייער טאכטער,לינדא. זי שרייבט צו מיר: פעטער,איך בעט אייך,קומט; פון חתן'ס צד וועלן זיין א גרעסערע צאל קרובים, איך האב בלויז אייך. ווען איר וועט קומען,וועלן מיר זיך פילן גליקלעך און נישט זיין מער עלנדע מחותנים.

זינען מיר געפארן. מיט אונדז איז אויך מיטגעפארן אונ-דזער טאכטער,דזשוניא. צו דער חתונה זיינען אויך געקומען מיין קוזין האררי ווינאגראד מיט זיין פרוי פון לארטשמאנט. מיר האבן דארט אויסגענומען און זער גוט פארבראכט.

פארנדיק אהיים,האבן מיר נאכאמאל אנגענעם פארבראכט א צוויי וואכן אין דעם ווארעמען און צוציענדיקן מיאמי-ביטש.

אין א קורצער צייט ארום האט זיך געמאכט א כוואליע פון באנקראטן אין די קאאפעראסיוון און אויך מיט אונדזער קאא-פעראסיוו האט פאסירט דאסזעלבע. פאר דעם גרויסן בראך אין אונדזער פינאנס-קאאפעראסיוו טראגן די פאראנטווארטלעכקייט דער פארוואלטער און אנדערע.אבער פאראלעמען דער פארזיצער פון קאאפעראסיוו -משה יאקובאוויטש-וואס האט צוגעלאזט צו די אלע געמיינהייטן,וואס זיינען דארט אפגעטאן געווארן.

מ'האט אומגליקלעך געמאכט הונדערטער מענטשן;עס זיינען געווען אזעלכע,וואס האבן דארט פארלוירן זייערע לעצטע אפ-שפארונגען און זיינען פשוט געבליבן אויף דער גאס. מ'האט באראבעוועט,בדיל הדל געשטעלט אויך א סך נאענטע מענטשן, חברים,אויך מיר צווישן זיי (אויך מיין שותף). די גזלנים אונדזערע זיינען ביזן היינטיקן טאג געבליבן אומאשטראפט

פון דער יוסטיץ-מאכט. אבער מער ווייטיקלעכער איז דאס,וואס די זייטיקע מענטשן,ווען זיי האבן אריינגעלייגט זייערע אפ-שפארונגען אין קאאפעראטיוו,זיינען געווען זיכער אין דעם, אז בונדיסטן זיינען ארענטלעכע מענטשן,און די געלט-געבערס וועלן נישט פארפירט ווערן. איצט האט מען אן אנדער מיינונג באקומען וועגן זיי.

דער ביטערער דורכפאל מיינער מיטן קאאפעראטיוו און די מאראלישע פארדרוסן,וואס מ'האט געהאט פון די פרעסע-אנפאלן, מיט וועלכע מ'האט די פארטיי אונדזערע,צוליב דער קאאפערא-טיוו-אפערע,"מזכה"געווען,האבן שטארק געווירקט סיי אויף מיין געזונט,ווי אויפן גאנצן געמיט מיינעם.

דאס האט סוף כל סוף געפירט צו אונדזער איבערציען זיך קיין מיאמי-ביטש,וואס האט אונדז געפעלן פונעם ערשטן מאל און האט אונדז צוגעגעבן האפענונג,אז דער גוטעראון ווארע-מער דארטיקערקלימאט,וועט אונדז לייכטער מאכן דאס לעבן. אבער איידער איך גיי אריבער צום באשרייבן דאס דארטיקע לעבן אונדזערס,האב איך נאך וואס צו זאגן וועגן ארגענטינע, וועגן די ליבע קינדער אונדזערע,וועגן די ארגענטינער פריי-נט אונדזערע און וועגן ארגענטינע אין אלגעמיין.

מיין ליבער און איינ-און-איינציקער טאכטער מיינער,מיין טייערער דזשוניא (יהודית,יודיט) און מיין ליבן איידעם, יעקב ריגער,האב איך נישט געווידמעט אין מיינע "זכרונות" אזויפיל אויפמערקזאמקייט,וויפל עס קומט זיי. דאס איז פשוט דערפאר,וואס עס פעלן מיר די אייגנטלעכע ווערטער,מיט וועל-כע איך וואלט געדארפט אויסדריקן די אלע געפילן מיינע,וואס איך סראג אין הארצן,אין מיין גאנצן וועזן.

איך לעב שטענדיק מיט דער בנעימותדיקער געשטאלט פון מיין טייערער און לעבנסלוסטיקער טאכטער מיינער.זי,מיט אירע ליבע און טייערע קינדער און אייניקלעך (מיינע אור-

אייניקלעך),וואס זי האט מיר געשאנקען,זיינען מיין לעבן
און מיין זיין,און גיבן מיר צו כוחות צו ציען מיינע אל-
טע יארן.

אלע מעגלעכע לויב-ווערטער פאר איר באציונג צו מיר,צו
מיין פרוי,וועלכע איז כיי איר,ווי אן אייגענע מוסער,ווע-
לן נאך אלץ זיין צו שוואך,כדי מ'זאל קענען אויפנעמען און
פארשטיין די איבערגעגעבנקייט און געטריישאפט אירע צו
אונדז. זי נעמט אן אק סיוון אנסייל אין אלע אונדזערע לע-
בנס-ענינים; זי פארלויפט די וועגן פון אלע אונדזערע זאר-
גן און פראבלעמען.און וועמ'זאל רעדן וועגן כבוד אב ואמך,
קען זי דינען פאר א הערלעכן מוסטער,ווי א ביישפיל פאר אנ-
דערע. און איך בין איבערצייגט,או די דאזיקע באציונג אירע
און איבערגעגעבנקייט צו אירע עלטערן,וועלן אויך דינען
פאר אירע קינדער,ווי א ביישפיל פון געטריישאפט צו זייערע
עלטערן.

א ספעציעלע דאנקבארשאפט פיל איך צו מיין איידעם,יעקב
ריגער,וואס אויסער זיין ליבשאפט און געטריישאפט צו מיין
מאכטער,האט ער שטענדיק ארויסגעוויזן א גרויסע איבערגעגע-
בענקייט צו אירע קינדער,צו מיינע ליבע אייניקלעך,צו וועל-
כע ער האט תמיד בעהאט א פאטערלעכע באציונג,און אין א גאר
גרויסער מאס זיינען זיי אויסגעוואקסן פאר אזעלכע,ווי זיי
זיינען - גוסע,סימפאטישע און ווילע קינדער און ווערספר-
לע אינטעלעקטואלן.

.....

פאר די יארן,וואס איך האב געווינקט אין ארגענטינע,הא-
בן מיר זיך אין ב.איירעס געשאפן א נענוג בריטן און סימ-
פאטישן קרייז פון נאענטע פריינט,סיי צווישן חברים,סיי
צווישן אנדערע באקאנטע. א סייל פון זיי זיינען געווען
פון מיין פרויס לאנגיאריקע פריינט פון פריער,מיט וועלכע
אויך איך בין געווארן נאענט.

איך וועל מיך נישט אפשטעלן בריסטער וועגן יעדן איינעם פון זיי; דאס זיינען,אינאלגעמיין,מענטשן אינטערעסאנטע, ווערטפולע,אבער אויסער פאר אונדז,קיינען זיי אריסרופן ווייניק אינטערעס ביים גרעסטן טייל לייענערס פונעם בוך. איך וויל נאר דערמאנען א פאר נעמען,די מער נאענטע פאר אונדז: די פאמיליע - זילבערשטיין,שיינמאן,זילבערבערג, גילענבערג,מאלטשיק און פון די חבֿרים: בעסטעל,גורמאן,גאר- דין,ליפסקי,גוראלי,ראטשסיין, פייקע און שמואל לעווין.

דאסזעלבע דארף איך זאגן וועגן אונדזערע פריינט און חבֿרים פון נאענטן מאנטעוויידעא (אורוגוויי),מיט וועלכע מיר זיינען שטענדיק געשטאנען אין נאענטע,חבֿרישע באציונ- גען (און האלטן זיי וויסטער אן). די ח"ח : נח צוקערמאן, אברהם קעניג,יעקב לאמשטיין,יצחק פשעטיצקי -מיט זייערע פאמיליעס.

כ'וואלט נעדארפט,ווי שוין געזאגט,סיי די ב.איירעסער, סיי די מאנטעוויידער פריינט אונדזערע שענקען,יעדן איינעם פון זיי,כאטש עטלעכע וואראמע וועלטער. זיי האבן זיך דאס ביי אונדז פארדינט,אבער איך וועל דאס מוזן טאן שוין ביי אן אנדער געלעגענהייט. א טייל פון זיי לעבן שוין,ליידער,נישט. מיר שטייען אבער אין א לעבעדיקן קאנטאקט מיט זייערע קינדער.

אויף איינעם פון אונדזערע בעסטע ב.איירעסער פריינט וויל איך מיך יא אפשטעלן. דאס זיינען בארים פיק און זיין ליבער פרוי,גוסא. ביידע זיינען זיי,ווי איך,קרבנות פון דער גרויזאמער מלחמה-צייט. בארים מיט זיין זון, האבן מיט מיר געשמאקט אין לאדושער בעסא,וווהין מ'האט זיי געבראכט פון זייער היים-שטאט זדונסקא-וואליא; גוסא -איז געווען א פאר- טיזאנקע. עס איז מיר שווער צו דערציילן די איינצלהייטן פון זייערע כיטערע איבערלעבענישן און נאך שווערער וועגן די טראגישע פארלוסטן זייערע. פיק אליין האט וועגן דעם

געשריבן ביי פארשידענע געלעגענהייטן.

נאך לאנגע וואגלענישן איבער שטעט און לענדער, האט ער, פיק, צום סוף פון יאר 1946 אנגעשלאגן ביי די ברעגעס פון ארגענטינע. דא האט ער חתונה געהאט מיט דער סימפאטישער גוטע קריסטאל. שפעטער האט ער אויך געבראכט אהער זיין זון העניעק, מיט דער פרוי עלקע (אייזנער).

ב.פיק האט פארשידנס געטאן אין ב.איירעס. א צייט געווען באשעפטיקט ביי זייך פאך, אלס טעקסטיל-מייסטער; אלס פארוואל-טער פון פארלאג "ייד-בוך", און שפעטער אלס קארעקטאר אין דער צייטונג "די פרעסע" (ווו ער ארבעט ביז היינט). מיר געהערן ביידע צו איין פאליטישער ריכטונג - צום "בונד", פלעגן מיר זיך אפט טרעפן ביי פארטיי-ארבעט, און ווען ער איז געווארן דער רעדאקטאר פון דער פארטיי-צייטונג "אונ-דזער נעדאנק" און איך, איר מיטארבעטער -זיינען מיר געווארן וואס א מאל מער כאפריינדעס.

ב.פיק איז זער א ווערטפולער מענטש, באזיצט פערפעקט העב-רעיש, יידיש, דייטש, ווי אויך, פארשטענדלעך, שפאניש, וואס ער האט שוין דערלערנט אין ארגענטינע. ער איז אויך אן אנגע-זעענער זשורנאליסט, און מ'טרעפט נאנץ אפט זיינע אינטערע-סאנטע ארטיקלען אין דער ב.איירעסער "די פרעסע", ווי אויך אין אנדערע אויסגאבעס.

נאך מער כאפריינדעס זיינען מיר געווארן, וועו איך האב שוין געהאט אויפגעגעבן מיינע געשעפטן און כ'האב געהאט א סך פרייע צייט. ער ווידער, האט אנגעהויבן זיין ארבעט אין דער צייטונג ערשט אין די נאכמיטאג-שעהן, פלעגן מיר זיך יעדן טאג, אין די פרימארגן-שעהן, טרעפן אין א "שטאם-קאפע", ווו מ'האט זיך געטיילט מיט אלערליי לויפנדיקע ידיעות, און ביי א גלעזעל קאווע, צוזאמען מיט אנדערע, געקיביצט וועגן כלערליי טאג-פראבלעמען.

אויך ער,מיט זיין זון,זיינען געווען קרבנות פון אונ-
דזער פינאנס-קאאפעראטיוו,און צוזאמען זיינען מיר צעבראכן
געווארן עקאנאמיש און מאראליש.

אין אפריל 1972 האבן מיר זיך געזעגנט מיט ארגענסינע
און מיט אלע אונדזערע פריינט. צו דער זעלבער צייט,בין
איך נאך,צוזאמען מיטן חבר פיק געווען,אלס דעלעגאטן,אויפן
פארטיי-צוזאמענפאר אין ניו-יארק.

אין א צייט ארום האט ער אונדז באזוכט אין מיאמי-ביטש.
דא האבן מיר ארומגערעדט וועגן די מעגלעכקייטן,וואס זיינען
דא פאר אים,מיט גומען,נאכדעם,ווי ער וועט זיך צוריקציען
פון דער ארבעט,אז זיי זאלן זיך אריבערציען אהער,קיין מיא-
מי-ביטש און גענישן פון זיין געזונטן,היילעוודיקן,קלימאט,
אין וואס זיי ביידע נייטיקן זיך. מיר האבן זיי שטארק צו-
גערעדט דערצו; מיר ווילן זיי בפרט האבן נאענט פון אונדז.

איך האב דעמאלט זיך ארומגעטראגן מיטן געדאנק צו שרייבן
מיינע "זכרונות" און אים פארגעשלאגן,אז ער זאל זיין דער
רעדאקטאר פון מיין בוך. ער האט מיט גרויס צופרידנקייט
מסכים געווען דערצו,און ער האט געהאלטן וואטס. קומט אים
ביי מיר א גרויסער יישר כח פאר דער שיינער און פראנטוואר-
טלעכער ארבעט,וואס ער האט פאר מיר געטאן. אמבעטטן וועט דאס
אפשאצן דער לייענער.

איך גלייב,אז עס וועט זיך נאך געפינען א געלעגנהייט,
איך זאל קענען מיין טייערן חבר כ.פיק אפדאנקען אויף א
וועדיקן אופן.

.....

אין אלגעמיין-פאליטישן לעבן אין ארגענטינע האט אונדזער
באוועגונג זיך ווייניק אנגעזוגן. אין די דעמאקראטישע צייטן
פלעגט מען אנטייל נעמען ביי די אלגעמיינע וואלן,שטימענדיק
און אגיטירנדיק פאר די סאציאליסטישע קאנדידאטן. זיי האבן

אבער,ליידער,וואס א מאל מער פארלוירן זייער איינפלוס אויף די ארבעטער-מאסן. די ארבעטער זיינען מיט דער צייט,אין זייער מערהייט,ארונטערגעפאלן אונטערן כישוף פון די צעראניס-סיטע דעמאגאגיטע לאזונגען און פאראלן.

די פארטיי אונדזערע באטייליקט זיך אקטיוו אין יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן,נעמט אנטיילבייי די וואלן צו דער קהילה, האט דאס פארטייער אין די פארשידענע קאמיסיעס. מ'ארבעט מיט אין דער "ייוואי",אויך אין קולטור-קאנגרעס.

די עקאנאמישע לאגע איז זעלטן וועך געווען א סטאבילע אין לאנד. די וואלוטע איז שטענדיק געווען א וואקלדיקע, גאנץ אפט א קאטאסטראפאלע פאר דער ווירטשאפט פון לאנד. און דערביי האט אין אלע מלוכה-קרייזן געבליס די קארופציע. איז פארשטענדלעך,אז ביי אזא סיטואציע איז די לאגע פונעם ארבעטס-מענטש,געווארן וואס א מאל ערגער,שווערער,און ס'איז נישט קיין זוגנדער,וואס דער "פעראניזם",האט,ווי געזאגט, געהאט באקומען צוויטן זיי וואס א מאל א גרעסערן דערפאלג.

די יידן,וואס זיינען אין זייער איבערוואגנדיקער מער-הייט, א מיטלשטאנד-עלעמענט,האבן אפשר וויניקער געליטן פון די עקאנאמישע אומנארמאליסטן,זיינען אבער מיט דער צייט אויך פארארעמט,פאופערזירט געווארן.

געגאטן האבן,ווי אומעטום,די גרויסע ערד-באזיצער,די פלייש-חבואה-און-וואל עקספארטערן,די אויסלענדישע און אייגענע גרויסע און מיטעלע אונטערנעמערס,און,ווי זאגט זיך דאס - דער רייכער ווערט אלעמאל רייכער,און דער ארע-מער -ארעמער...

ביי אזא פארשלעפטער,אומנארמאלער לאגע,מיט אפטע קריזיסן און דויערנדיקע ארבעטסלאזיקייטן,איז שווער געווען,אז עס זאל זיך סטאביליזירן א נאטירלעך,צופריידן לעבן אין לאנד,

און עס איז זיך נישט צו וווּנדערן,וואס עס האלט אן ביי די בריסטע שיכטן פון דער באפעלקערונג א פערמאנענטע אומצופרי-דנקייט מיט אפטע און כלוסיקע ארויסטרעטונגען קעגן דער מאכט. די ציווילע רעגירונגען ווערן געטוישט דורך מיליטע-רישע,וועלכע ווייזן ארויס זייערע דיקטאטארישע "מעטאדן" פון רעגירן.

עס פעלן נישט דערביי קיין אנטיסעמיטישע ארויסטרעטונגען פון פארשידענע כוליגאנישע עלעמענטן (נאצישע,אראבישע), ווייל,ווי שטענדיק,האט דער אומצופרידענער,ארבעטסלאזער אר-בעטער און פאלקס-מענטש פאר זיינע אויגן פאראלעמען -דעם סוחר,דעם געווערבער,און נישט דעם רייכן,דעם קאפיטאליסט, דעם ערד-באזיצער.

און אזוי קען אין ארגענטינע אזא שווערע לאגע אנהאלטן נאך יארן און יארן...

מ י א מ י - ב י ס ש

ווי שוין פריער דערמאנט,זיינען מיר א פאר מאל געווען אין מיאמי-ביטש און זיך איבערצייגט,אז דער קלימאט דא קען אונדז ביידן ממשתדיק העלפן צו דערהאלטן דאס צעבראכענע געזונט,און מיר האבן זיך סוף כל סוף דעצידירט,איינגעאר-דנט זיך אין א גרויסן אפארטמענטן-הויז און געווארן היגע תושבים. צוגעריידט דערצו האבן אונדז נאך די ארגענטינער ח'ח הערשל און פייגל לעווין,שלמה מאיר און פעלא ראזענטאל, ווי אויך די פאלינס פון טשיקאגא און די ניו-יארקער -נאטור-מאנס,וואס האבן שוין דא פריער געמאכט זייערע סטאבילע הייסען.

וואס אן אמת,איז מיין טאכטער נישט געווען איבעריק צו-פריידן,וואס מיר טיילן זיך אפ פון זיי,אבער שפעטער האט זי זיך באקלערט און צוגעגעבן,אז זי ווייל בעסער האבן א געזונטן סאסן אין מיאמי,אידער - א קראנקן אין ב.איירעס.

ארן מיר האבן נישט חרטה,וואס מיר האבן געמאכט דעם טויש.
מיר זיינען שוין דא 5 יאר און פילן נישט,אז מיר זיינען
עלטער געווארן. ס'איז דא מחיהדיק ווארעם און גוט. אונדזער
טאכטער קומט צו אונדז כמעט יעדעס יאר אויף א באזוך (צייטנ-
ווייז אויך מיטן מאן; אויך אן אייניקל מיט זיין פרוי זיי-
נען שוין געווען ביי אונדז צו גאסט.דערצו פירט מען א סטא-
בילע קארעספאנדענץ צווישן זיך און דאס אלץ פארלייכטערט
אונדז די בענקשאפט נאך דער פארבליבענער משפחה אונדזערע
אין ארגענטינע. אין דער צווישנצייט זיינען מיר אויך גע-
ווען אין ארגענטינע אויף דער חתונה פון אונדזערס אן איי-
ניקל,ווו מיר האבן גאנץ גוט פארבראכט.

און איצט א פאר ווערטער וועגן מיאמי-ביטש גופא.
די צויבער-קראפט פון מיאמער קלימאט העלפט צו פארלענגערן
די יארן,דערהויפט ביי הארץ-ליידנדיקע. אין די ווינטערדיקע
חדשים,ד.ה.צווישן אקטאבער און אפריל ,ווען אין די צענטרא-
לע געגנטן פון די פאר.שטאטן און קאנאדע שנייט און עס ווע-
רט גוט קאלט,אנטלויפט פון דארט,ווער עס האט נאר די מעג-
לעכקייט ,און קומט קיין מיאמי-ביטש זיך אנווארעמען...און
פארברענגען. - מיאמי-ביטש איז אבער נישט נאר אן אפרו-און-
פארוויילונגס-ארט פאר טוריסטן,נאר עס ווויינען דא א קיי-
לעכדיק יאר קנאפע 200 טויזנט יידן,וואס האבן זיך שוין צו-
ריקגעצויגן פון זייער ארבעט,רעטאיערטע,פון וועלכע גאר א
גרויסער טייל,זיינען געקומען אהער לויט די עצות פון זיי-
ערע דאקטורים.

די דאזיקע מענטשן האלטן זיך אויס פון די געלטער,וואס
זיי באקומען פון דער סאשעל-סעקיוריטי און פון פענסיעס,וואס
זיי קריגן פון די יוניאנס,צו וועלכע זיי האבן אנגעהערט.
א טייל האט אויך אפשפארונגען אין די בענק,ווי אויך סטאקס.
דאס היינטיקע גרויס-מיאמי-ביטש צט זיך איבער דער 200- ער

גאס,מיט רייזיקע האסעלן און קאנדאמיניומס,געוועלבער,רעסטא-
ראנען,טעאטערס,סינעס.און דאס נישט נאר דירעקט ביים ים,
נאר אויך סיף אין די זייסיקע גאסן.

אין דער גאנצער מאדערנער, ציוויליזירטער וועלט,אומעטום,
ווו עס זיינען אויסגעקעמפט געווארן פארזיכערונגען פאר דער
עלטער,סטייט ערנסט דאס פראבלעם,אויף וואס פארא אופן זאל
מען עלטערע מענטשן,רעטאירטע,צוריקגעצויגענע פון דער אר-
בעט,פארזיכערן נישט נאר זייער מאטעריעלן אויסקום,נאר אויך
געבן זיי די מעגלעכקייט ווי אמבעסטן און אמטענסטן זיך
אויסלעבן און ציען אמלענגסטן א רויק,אינטערעסאנט און זארג-
לאז לעבן. - און דא,אין מיאמי-ביטש,האבן די דאזיקע יידן
געפונען זייער מקום מקלס. זיי ווארפן זיך,די דאזיקע יידן,
אומעטום אין די אויגן.(א סייל,זאל מען זאגן,מיט שטעקנס.)
די דאזיקע יידן,צווישן 70-90 יאר,לעבן זיך דא אויס אויף
זייער אייגנארטיקן שטייגער. זיי ווינען נישט אין קיין
מושב זקנים,און דאס איז זייער גרויסע פריוילעגיע. זיי
פילן זיך פריי אין זייערע באוועגונגען און האנדלונגען.
זיי ווינען אין פריוואטע דעפארטאמענטן,האטעלן; א סייל
האס אויך אייגענע דירות אין קאאפעראטיוע און האריזאנטאל-
הייזער,ווו מ'פירט אייגענע ווירטשאפטן.

ווי לעבן זיך אויס די דאזיקע מענטשן?

עס איז א פאדשידנארטסיקער עלעמענט: א גרויסער סייל האס
ליב א קערטל,אבער איך וועל מיך אפטעלן אויף די,וואס האבן
אין זייערע פריערדיקע ווינן-ערטער א נגעהרט צום ארבעטער-
רינג,צום ציוניסטישן ארבעטער-פארבאנד,אדער צום "איקוף".
פאר די דאזיקע מענטשן האס דא געפעלט די אייגענטלעכע קול-
טור-סביבה,אין וועלכער זיי זאלן זיך קענען אנטשפרעכנד
אויסלעבן,און דאס אין דער יידישער שפראך.

און עס איז דערפרייענדיק צו דערציילן,אז פאר די לעצטע

עסלעכע יארן פארגרעסערט זיך וואס אמאל מער און מער די צאל יידישע קולטור-קלובן. מיר ציילן שוין איצט דא אזעלכע 14 קלובן, וועלכע האבן געשאפן אקאארדיניר-קאמיטעט, וואס רע-גזלירט די קולטור-אקטיוויטעטן פון די באזונדערע קלובן. מ'האט פאראיארן אנטייל גענומען מיט צוויידעלעגאטן אין דעם "צוזאמענפאר פאר יידישע קולטור" אין ישראל.

און איך וויל נישט זיין צופיל באשיידן, און זאג, אז איך מעג מיך איבערנעמען מיט דעם, וואס אויך איך האב צוגעלייגט א האנט ביי דער דאזיקער ארבעט: איך האב ארגאניזירט א יידיש-קרייז ביי אונדז אין דעפארטאמענטן-הויז און א קולטור-קלוב אין אונדזער ראיאן. איך בין אויך אן אקטיווער מיטגליד פון דעם קאארדיניר-קאמיטעט פון די יידיש-קלובן.

צו אונדזערע אונטערנעמונגען, וואס זיינען אויסשליסלעך אין דער יידישער שפראך, (עס עקזיסטירן אויך עסלעכע העב-רעאיש-קלובן) קומען פון 200-600 צוהערער (אפהענגיק פון א ראיאן). א ספעציעלן אויפמערק ווערט אפגעגעבן די געטא-דער-מאנונגס-אקטן און די יום העצמעות-פייערונגען. מיר פארמאגן דא גוטע אינטעלעקטואלע קרעפטן, ווי אויך קינסטלערישע כוחות. מיר האבן דא אויך עסלעכע כארן, א מאמנדאלין-ארקעסטער פון 80 מוזיקערס. אלץ מענטשן באיארטע, וואס גיבן אוועק זייער צייט און קונסט נישט לשם פרנסה, נאר דאס איז זייער פארם פון אויסלעבן זיך.

איצט האבן די יידיש-קרייזן זיך פארמאסטן צו נאך ברייטערע אויפגאבעס. מ'האט אינזינען די יוגנט, דעם המשך. א דאנק די באמיונגען פון דעם קאארדיניר-קאמיטעט פון די יידיש-קלובן און דער מאטעריעלער מיטהילף פונעם ארבעטער-רינג איז שוין געמאכט געווארן דער אנהייב פון אייידיש-קורס ביים מיאמער אוניווערסיטעט, און עס איז צו האפן, אז דער דאזיקער קורס וועט ווערן א יש צווישן דער יידישער יוגנט.

די פאר בונדיסטן,וואס וווינען דא,ווען מען זאל נעמען
אין באטראכט זייערעיארן,פירן דא גראד א גרויסע ארבעט. אין
יעדן איינעם פון זיי גליט נאך דער אלטער אינטערעס פאר גע-
זעלשאפטלעכער ארבעט און יעדער איז טעטיק אויף זיין געביט,
דערהויפט אבער ביי קולטור-אקטיוויטעטן, איינמאל אין יאר,
אין סעזאן-צייט,ווען עס קומען אהער פון גאנץ אמעריקע א
גרעסערע צאל בונדיסטן,ווערט טראדיציאנעל-היימיש געפייערט
דער יובל פון "בונד",און מ'באשטייערט זיך דערביי פארן ק,ק.
עס ווערט אויך באזונדער דערמאנט דער 19-ער אפריל און דער
1-ער מאי.

מיר האבן אויך דא,אין מיאמי-ביטש,כמעט פונעם ערשטן טאג,
זיך געשאפן א קרייז פון אינטערעסאנטע,וווילע און היימישע
מענטשן,און דאס נישט נאר צווישן די שכנים פונעם גרויסן
אפארטאמענטן-הויז,אין וועלכן מיר וווינען,נאר בכלל צווישן
די,מיט וועלכע מ'האט געהאט א מעגלעכקייט זיך צו באקענען.
(מיין פרוי איז בכלל א בריה פון שנעלן צוזאמענלעבן זיך).
זיכער איז דאס געקומען אויך א דאנק דער טעטיקייט אונדזע-
רער אין די יידישע קולטור-קרייזן.

איך וויל אויך באמערקן,אז צוליב דעם,וואס מיר קענען
די שפאנישע שפראך (מיר קומען דאך פון ארגענטינע),איז אונ-
דז מיט שפאניש און יידיש בכלל געווען לייכטער זיך דא צו
אקלימאטיזירן.

גאר נאענט זיינען מיר געווען מיט אונדזערע ארגע[illegible] פאר-
הערשל און פייגל לעווין. אין דער ערשטער צייט [illegible] ז אווי רייך.
געווען אונדזערע הויפט בעל יועצים אין [illegible] אס איז גלייך נאך
האט זיך פארבינדן צווישן אונדז א [illegible] ורך מארק טורקאוו און
דשאפט. ליידער,האט הערשל לעי[illegible] אל פארבאנד פון די פוילישע
א הארץ-אטאק,א סטראוק [illegible] ן וואס האט באוויזן ארויסצוגעבן
דעם לשון.ער האט [illegible] געוויינלעך אינטערעסאנטע ביכער.

האט מען אים אריבערגעפירט אין א פריוואטן האום. אבער צו-
ליב די הויכע קאסטן אין דעם האום,האט אים די פרוי זיינע
געפירט קיין ארגענטינע,ווו די אויסגאבן זיינען קלענערע.
צום גרויסן אומגליק האט ער א ביסערע,אומהיילבארע קראנק-
הייט,און עס איז שווער צו האפן,אז מיר זאלן אים נאך האבן
צוריק דא א געזונטן.

אויך די סימפאטישע יצחק און לאה נאטורמאן זיינען אונדז
גאר נאענט געווארן. דאסזעלבע קען געזאגט ווערן וועגן מא-
ריס און רייזל פאלין,ווי אויך וועגן די ראזענטאלס,טשאק-
פיש און סעלעצקי; אויך מיט די סעזאן-חברים,וואס קומען
אהער נאר צוםווינטער - די מ'ח לערמערס,פאלקס,מעלאמעדא-
ווישסס און אלגא בוימגארטן.

ווי שוין געזאגט,זיינען מיר באפריינדעט געווארן מיט
א סייל שכנים פון אונדזער הויז,אבער ספעציעל וויל איך
דאס באטאנען מכוח די גאר סימפאטישע משפחות,ווי: שמריהו
דאוידסאן,מאריס דאוידסאן,אברהם הירשביין,הערשל בענדל,
אסתר אלסמאן,מאקס שיפ,ס.פאגעלגארן,די סאבינס,די אמרומס;
ווי אויך: די קעמפערס,די שפיצקאפס,די ענגעלמאנס,די בערג-
שטיינס,די מאטראס,די טעמריס,די קארנבליטס - מיט וועלכע
מיר זיינען צוזאמען טעטיק אין אונדזער ייִדישן קולטור-קרייז
אין הויז. איצט קומען אונדזערע נאענטע פריינט פון אונדזער
קולטור-קלוב אין ראיאן: אראנעק,גוקאווסקי,ירדני,סטאמבערג,
סקולניק,שטרייס,אפלבוים,ווי אויך פון קאארדיניר קאמיטעט:
שיינוק,לאסאווין,גלאזמאן,שוארץ,מייזל,קויפמאן,גאלדבערג;
אויך די באזונדערע פריינט,מיט וועלכע מ'טרעפט זיך אפט און
מ'פארברענגט צוזאמען: די ווישניאס,די פיינס,די וואלדמאנס,
די קעניגס,פארטאוויטש,י.גארעליק,און א סך אנדערע.

מיר שטייען אויך אין א גאר נאענטן חברישן, שרייפסלעכן
קאנטאקט מיט די ארגענטינער (איצט אין טשיקאגא) גלוזמאנס,

מיט ס.טיכאמאור פון לאס-אנדזשעלעס און י.קריסטאל פון מעק-סיקע,מיט י.לודען פון ישראל; מיר האבן זיך דא אויך דערנענ-טערט מיט די מאנטרעאלער: י.כמיעל,חוה קאפלאן,י.זילבערבערג, ח.ל.פוקס (די לעצטע צוויי - אלסע פריינט פון לאדזש).

מיט די אלע מענטשן,פאמיליעס,וואס איך האב דערמאנט,האבן מיר זיך דא נענטער באקאנט,און פארבראנגט מיט זיי גאנץ אפט חבריש-געמיטלעך צוזאמען. איך וועל דאך אפט בלעטערן מיין בוך,וויל איך זיי שטענדיק האבן פאר די אויגן. מ'פילט זיך בעסער,וען מ'ווייסט,אז מ'איז ארומגערינגלט מיט אזוי פיל היימישע פריינט און חברים. און מיר נעמען זיך איבער דערמיט.

.....

איך בין מער ווי זיכער,אז אין מיינע "זכרונות",האב איך דא און דארטן,אדורכגעלאזט,פארגעסן צו דערמאנען,צו דערציי-לן וועגן פארשידענע מענטשן,מיט וועלכע איך האב אין מיין לאנגן לעבן צוזאמען פארבראכט,מיטגעארבעט; אויך וועגן גע-שעענישן,וואס וואלטן געקענט האבן אן אלגעמיינעם אינטערעס. מ'דארף נעמען אין באטראכט,אז די גרעסטע טייל פון מיינע "זכרונות",ווי איך האב דאס שוין געזאגט,שרייב איך פון זי-כרון,און איך באוונדער מיך אליין,ווי פריש זיי קומען נאך ביי מיר ארויס.

אט,האב איך מיך דערמאנט,אז שרייבנדיק וועגן ארגענטינער יידישן קולטור-געזעלשאפטלעכן לעבן,האב איך אדורכגעלאזט צו דערמאנען אזא ויכטיקן טייל אירן,ווי דעם יידישן פאר-לאג-וועזן,מיט וועלכן דאס יידישע ארגענטינע איז אווי רייך. אין דער ערשטער רייע קומט דער פארלאג,וואס איז גלייך נאך דער לעצטער מלחמה געשאפן געווארן דורך מארק טורקאוו און אברהם מיטלבערג, ביים "צענטראל פארבאנד פון די פוילישע יידן אין ארגענטינע" און וואס האט באוויזן ארויסצוגעבן קנאפע 200 אויסערגעווייגלעך אינערעסאנטע ביכער.

נאך זיי קומט דער פארלאג "ייד-בוך",אונטער דעם פאטרא-נאס פון דער י.ל.פרץ-שולע,מיט זיינע עטלעכע זעכציק וויכ-טיקע ביכער; דער פארלאג "קיום",מיט אירע פאר צענטליק בי-כער,ארויסגעגעבן דורך דער "פועל-ציון"פארטיי. און איצט דער יידישער קולטור-קאנגרעס,וואס האט אויפגעטאן א גרוואל-סיקע ארבעט מיטן ארויסגעבן 10 בענד פון שמעון דובנאוס "וועלט געשיכטע פון יידישן פאלק" און דריי בענד פון ש. דובנאוס אויסאביאגראפיש ווערק"פון מיין לעבן".

די לעצטע יארן האט דער באקאנטער שרייבער און פעדאגאג ש.רוזשאנסקי,באנייט דאס ארויסגעבן א סעריע ווערק פון יידי-שע באקאנטע אומגעבראכטע און פארשטארבענע שרייבער און פאעטן, וואס געפינען זיך שוין כמעט נישט מער אויפן יידישן ביכער-מארק. ער האלט שוין ביים זיבציקסטן באנד און גייט ענערגיש אן ווייטער כיי זיין אינטערעסאנט ער ארבעט אום דעם.

עס דארף אויך פארצייכנט ווערן דער ארגענטינער פילאסא-פישער זשורנאל "דווקא",וועלכן עס גיט,שוין זייט יארן,ארויס מיט דערפאלג דער שרייבער און דענקער ש.סוסקאוויטש.

.....

שרייבנדיק ווידער וועגן דעם יידישן קולטור-לעבן אין מיאמי,האב איך אדורכגעלאזט צו דערמאנען די וויכטיקע קול-טור ארבעט,וואס עס טוט דא די היגע אפטיילונג פון "ייווא". יאר-איין,זאר אויס,קומען דא סיסטעמאטיש פאר,אין די סעזאן-חדשים,אונטער דער לייטונג פון דער אקטיווער פרוי גיסל קאהאן,ארויסטרעטונגען פון באקאנטע שרייבער און דענקער, וואס די "ייווא" ברענגט אראפ פון ניו-יארק און קאנאדע. די לעקציעס האבן זיין קריז באזוכער. איך האב דא בייגע-ווינט די לעקציעס פון חיים גראדע,יצחק זינגער-באשעוויס, פראפ. ארטור לערמער,רחל קארן,ד"ר קלעפפיש,ש.גוטמאן,נאקס, שולווייס א.א.

אין דער סעזאן-צייט פירן דא,אין מיאמי,דורך מיט דער-
פאלג,זייערע יערלעכע ארויסטרעטונגען די פערשקאס,די גענ-
דלס,בען באנוס מיט מינא בערן א.א.
די יידישע מוזיק-ליבהאבערס פילן אן די גרויסע זאלן בייי די
קאנצערטן פון סימפאניטן ארקעסטער און בייי די אפערע-פאר-
שטעלונגען.
איך האב פארגעסן צו דערמאנען די אזוי גערופענע "פרא-
גרעסיוע" יידישע "איקוף"-קרייזן,וועלכע פירן דא א פאר-
צווייגטע קולטור-טעטיקייט,און דווקא אין דער יידישער
שפראך. מיין באציונג צו דער דאזיקער באוועגונג איז קלאר
פאר יעדן איינעם,וואס בלעטערט מיין בוך. איך בין אבער בייי
דער מיינונג,אז מ'דארף נישט אפשטויסן זייער מיטארבעט בייים
אנהאלטן און פארשפרייטן דאס יידישע וואורט,די יידישע שפראך
מיט זיינע ווערטן. עס איז דא בייי מיר א פונק פון גלויבן,
אז די דאזיקע "אפטריניקע" וועלן זיך מיטן לויף פון דער
צייט פולשטענדיק אויסהיילן פון דער אידעע,וואס האט זייי
פארפירט. עס זיינען דא אלע סימנים דערפאר.

.....

נאכוואורט

איך האב פארענדיקט מיינע "זכרונות". איך האב די גאנצע צייט נישט באריהרט דעם ענין פון מיין באציונג צו רעליגיע-זע פראבלעמען. עס דארף אבער פאר יעדן זיין קלאר, אז לויט דער דערציונג, וואס איך האב באקומען אין דער טוב פון מיי-נע עלטערן און דער השפעה, וואס עס האט געהאט אויף מיין אנט-וויקלונג מיין פאטער און דער זיידע (פון דער מאמע זייט), בין איך פריי פון אלע רעליגיעזע דאקטרינעס.

מיין טאטע האט אונדז, קינדער, נישט געשיקט אין קיין חדרים. ער אליין איז נישט בעגאנגען אין שול אריין, נישט געלייגט קיין תפילין, נישט געדאוונט; ער איז אויך ווייט געווען פון יידישע טראדיציעס. די מאמע האט פרייטיק-צו-נאכט נישט גע-צונדן קיין ליכט, נישט אפגעהיט קיין כשרות. אין די יונגע-רע יארן איז מיין טאטע אפילו געווען א "קעמפנדער בעזבאזש-ניק", אן אנטי-קלעריקאל. און אין דעם גייסט האט ער אונדז דערצויגן.

אנטי-רעליגיעז זיינען אויך געווען אלע מיינע פעטערס, אויך די מאמע; שפעטער, די פארטיי, אין וועלכער איך האב מיך אנגעשלאסן. איך האב אויך געלייענט, שטודירט פארשידענע בי-כער וועגן רעליגיעזע ענינים, און געקומען צום אויספיר, אז דער דער מענטש אליין איז דער אייניציק פאראנטוואורטלעכער פאר זיינע מעשים אין לעבן. דער וועלטלעכער מענטש נעמט נישט אן, אז ס'איז פאראן א באוווסטזיניקע אריינמישונג פון העכערע, איבערמענטשלעכע כוחות אין זיין לעבן...און אין דעם גייסט האב איך זיך אנטוויקלט, געבויט מיין פילאסאפיע, מיין וועלט-באנעמונג און ביזן היינטיקן טאג בין איך געבליבן דערזעלבער.

מיט יארן צוריק, פאר דער לעצטער וועלט-מלחמה, האב איך

געהאט ביי מיר באשלאסן,אז איך וועל לאזן א בריוו,אז נאך מיין טויט,זאל מען מיין קערפער פארברענען,אבער שפעטער צו, וועז די דייטשן האבן געבויט קרעמאטאריעס אוז פארברענט לעבעדיקערהייט,מיינע בריידער אוז שוועסטער - אלס יידן -, אוז איך אליין בין געווען א פאטענציאנעלער קאנדידאט דערצו, האב איך אינסטיקטיוו,מיט דערווידער,אפגעווארפן דעם פריי- ריקן געדאנק מיינעם וועגן הייסן מיך פארברענען נאכן טויט. אלס א ייד בין איך געבוירן געווארן,אוז אלס אזעלכער וועל איך געפפינען מיין אייביקע רו אויפן יידישן בית עולם.

א לאנג לעבן געפירט. פארשידענע צייטן מיטגעמאכט -בעסע- רע אוז ערגערע. אוז וועז איך קוק מיך אוס צו די דורכגע- לעבטע יארן,סראכט איך נישט איינמאל,ווי אזוי האב איך גע- קענט דאס אלץ דורכלעבן,אוז צוס סוף נאך דערלעבן נחת פוז אייניקלעך אוז אור-אייניקלעך?

איך שרייב טאקע די זכרונות מיינע מער פאר זיי,פאר די אייניקלעך אוז אור-אייניקלעך מיינע,אויך פאר מיין טאכטער אוז אייזעס - זיי זאלן האבן א פארשטעלונג ווער עס איז געווען זייער טאטע,זיידע אוז עלטערזיידע.

די אייניקלעך מיינע זיינען שוין דערצויגן געווארן אין א ציים,וועז זיי זיינען שוין געווען וויים פוז דער יידי- שער שפראך. זיי פארשטייען די שפראך,אבער קענען זי נישט לייענען,נישט שרייבז. היינט זיינען זיי מענטשן מיט דיפ- לאמען,זיי פארנעמען גוטע פאזיציעס. אזוי זעס אויס דאס היינטיקע יידישע לעבן. איך האב גרויס עגמת נפש דערפוז, וואס מיינע דורות זיינען אוועק וויים פוז מיר,אבער זיי וויסן וועז איך בין,מיין פאליטישע איינשטעלונג אוז מיין קוק אויפן לעבן בכלל.

מיין טאכטער האט איבערגעגעבן צו טאכן א שפאניש איבער- זעצונג;וועלן מיינע דורות,באקענעדיק זיך אויספירלעכער

מיט מיין לעבן,זען,אז דער שורש איז געווען א געזונטער. דער זיידע האט טאקע געהאט א שווער לעבן,אבער אן אינטערעסאנטעס.

און נישט נאר מיין אייגענע משפחה קען האבן אן אינטערעס פאר מיינע זכרונות. - יעדער אייגער האט וועגן זיך צו דערציילן אינטערעסאנטע עפיזאדן פון זיין לעבן; ווער זאגט נאך וועג די אומשטענדן און געשעענישן האבן אים אריינגעצווינגן אין געוועלשאפטלעכן לעבן פון דער צייט,אין וועלכער ער האט געלעבט - ווי דאס איז דער פאל מיט מיר.

באשרייבנדיק מיין פערזענלעך לעבן,פארבינד איך דאס חמיד מיט דעם אלגעמיינעם. דערביי,באריר איך פראבלעמען,וואס קענן האבן אן אינטערעס פאר היסטאריקער,וואס פארשן דאס לעבן פון די יידן אין דעם גורלדיקן יארהונדערט,אין וועלכן מיר איז אויסגעקומען צו לעבן.

צום סוף וויל איך ברענגען א קורצן ליד פון דער באקאנטער פאטעטע ס ל כ ה ח פ ץ - ס ו ז מ א ן "אוצר",וואס איך נעם ארויס פון"פארווערטס",וואס דערגענצט טרעפלעך מיינע נישט דערזאגטע געדאנקען:

דערציילן,דערציילן,
אז וויפל דו זאלסט נישט
דערציילן
וועט עפעס נאך בלייבן
וואס דאך נישט דערציילט.

וויפל דיין וואונד זאלסט
נישט היילן
וועט אלץ נאך פארבלייבן
א שראם
נישט פארהיילט.

אז דו זאלסט אין גאנצן
פאראטמט נישט ווערן

היט אפ אט דעם אוצר:
דאס נישט דערציילטע,
דאס נישט פארהיילטע -
היט ווי די אויגן אין
שטערן.

אז ליידיק -
א גלאק אן א צונג -
זאלסט נישט בלייבן
זאלסט דאס אפילו
מיט טינט אויף פאפיר
נישט פארשרייבן.

ס ו ף .

צוגאב צו דער זייס 18ל וועגן מיין שוועסטער בערסא

שוין נאכן פארענדיקן דעם בוך מיינעם,האב איך באקומען דעם פולן סעקסס פון דער באשרייבונג וועגן מיין שוועסטער בערסא,דער לעצטער פון דער "מעדעם-שול" אין לאדזש,וואס געפינט זיך אויף דער 150-ער זייט אין דעם בוך פון די "אומגעקומענע "צישא"-לערער,וואס איז ארויס אין יאר 1954, אונטער דער רעדאקציע פון ח' ש.קאזדאן.

שרייבנדיק וועגן מיין שוועסטער,האב איך געבראכט בלויז דאס,מיט וואס מיין זכרון האט מיר געדינט. פון די כאראקטעריסטיקס וועגן איר,וואס עס גיבן דער אלטער פעדאגאג,דער ח'קאזדאן,וויי אויך די שילערין לילקע נוסקעוויטש, זענען מיר אויף וואס פארא הויכער ניוואו עס זיינען געשטאנען די מערסטע לערער און דערציער פון די "צישא-שולן".

אט וואס זיי שרייבן וועגן מיין שוועסטער - דער ח'קאזדאן:

ווינאגרא,בערסא - געבוירן אין לאדזש אין 1902 אין א בירגערלעכער פאמיליע,האט בערסא געענדיקט אב'ס גימנאזיע אין לאדזש,און שפעטער 2 יאר דעם הומאניסטישן פאקולטעט פון וואשעווער אוניווערסיטעט; זי האט אויך באזוכט פארשידענע לערער-קורסן,און פון יאר 1924 אנגעהויבן איר לערערישע טעטיקייט אין לאדזש אין דער מעדעם-שולע און אויך די אוונט-קורסן. זי האט בעלערנט בעאגראפיע,מאטעמאטיק און געשפילט א גרויסע ראל אינעם פעדאגאגישן ראט. א פלימעניצע פון ח.ל.פאזנאנסקי,וועלכער איז געווען די נשמה פון לאדזשער שול-וועזן,האט זי אויך מיט איר גאנצן הארצן זיך אפגעגעבן דער שול. א יונגע,אינטעליגענטע,געבילדעטע,באסיליקס אין דער אנפירונג פון לאדזשער "סקיף",האט זי זיך געווידמעט ניט נאר דער שול-און-קלאס-ארבעט,נאר אויך געווען פאראינטערעסירט מיטן גורל און צוקונפט פון יעדן שי-

לער אינדיווידועל. זי האט בוזוכט די היימען פון די קינ-
דער,זיי באזארגט מיט אפרו אויף זומער-קאלאניעס,אפגעגעבן
א סך צייט דעם אוונט-קלום פון די גראדואירטע תלמידים,בא-
זאגט זיי מיט פרייען באזוך פון עפענטלעכע קאנצערטן,פאר-
לעזונגען און א.ונ. און פאר די אלע מעלות האבן איר סיי
די שילער,סיי די עלטערן און שול-טוערס - געצאלט מיט
גרויס אכטונג און ליבשאפט.

בערטאס געוועזענע שילערין -לילקע נוטקעוויטש-שרייבט וועגן
איר:

" בערטא ווינאגראד איז צו אונדזערע שולן געקומען פון א
פארמעגלעכער יידישער היים. זי האט געקענט אננעמען א לע-
רער-פאסטן אין די מלוכהשע "פאוושעכנע" שולן,און אויסמיידן
הונגער-לוינען,דחקות און צרות. און דאך איז זי ביי אונדז
געבליבן,אפגעגעבן איר ברייטן וויסן דער יידישער פאלקס-
שול. האט אויך געהאלטן אן אויג אויף דער ארדענונג און
ווירטשאפט פון שול. אן אויסערגעווייניגלעכע פעדאגאגין,פלעגט
זי מיט איר פינקטלעכקייט אנשטעקן אלע ארומיקע,און מיר,
קינדער,האבן פאר איר בעציטערט,אויב ביי איינעם איז א
קנעפל געווען אראפגעריסן אדא זאק נישט פארצירעוועט. זי
פלעגט אליין זיך אוועקזעצן און פארריכטן אונדזערע קליי-
דער און דערקלערן דערביי די סודות פון רייניקייט און ריין
זיך האלטן. מיט דער לערערין בערטא פלעגן מיר מאכן לאנגע,
לאנגע אויספלוגן אין פרעמדע לענדער,מיסגיין מיט איר אויף
די ווייטע פיארדן,אין סיכירער טייגעס. זי האט ביי אונדז
אנטוויקלט א ליבע צו נאטור,מיט אלע אירע שיינקייטן און
גרויזאמקייטן."- "בערטא איז אומגעקומען אין ווארשעווער
געטא,צוזאמען מיט סויזנסער. אומבאקאנט איז איר קבר,נאר
מיר וועלן שטענדיק דערמאנען אונדזער דערציערין,אונדזער
לערערין בערטא ווינאגראד."

ד"ר ב א ר י ס ס ו ר א ו י ט ש (אייסוראוויטש)

שרייבנדיק וועגן "ארס" האב איך אנגעמערקט,אז איך וועל דעם ד"ר סוראוויטש,אלס יחיד און בעזעלשאפטלעכן סוער,וויד-מען א באזונדער קאפיטל. איך האב דאס אדורכגעלאזט, - טו איך דאס איצט.

ד"ר סוראוויטש איז לאנגע יארן בעוועז א נאענטער מיטאר-בעטער פון "ארס". דאס איז בעוועז אן אינטערעסאנטע פערזענ-לעכקייט און מיר איז אויסגעקומען אין פארלויף פון מיין לעבן א שייע פאר טאל צו פארברענגען אין זיין בעזעלשאפט.

אייגענטלעך,האט ער לאנגע יארן,ביז זיין קומען קיין אמע-ריקע,געהייסן באריס אייסוראוויטש. בעבוירן איז ער אין קריס, אין דער שטאט סימפעראפאל,אין א באלעבאטישער יידישער משוב. (לויט ווי ער האט דערציילט,האט ער בעזאלט שטאמען פון די כאזארן). דארט בעענדיקט די גימנאזיע,נישט בעקענט צוליב דער פראצענט-נארמע פאר יידן,אנקומען אין א אוניווערסיטעט.

ער האט ליב בעהאט ארומצובראדיאגען איבער שטעט און שטע-לעך און אויסגעהאלטן זיך פון לערעריי. ער איז יונגערהייט אריינגעצויגן געווארן אין דער רוסישער רעוואלוציאנערער באוועגונג,און מיט דער צייט,אין "בונד". ער האט אריך גע-טאכט רייזעס איבער דער וועלט,און פלעגט אויף עפענטלעכע אונטערנעמונגען פון דער "קולטור-ליגע" (און אנדערע אינ-סטיטוציעס),דערציילן וועגן זייער אויסערלישע רייזעס אי-בערן ווייטן מזרח,אינדיע און דרום-אפריקע און ענטוזיאזמי-רן דעם עולם מיט דער עקזאטיק פון יענע ערטער. בשעת זייער רעפעראטן פלעגט ער באנוצן ליכט-בילדער פון יענע וווינדער-

לעכע לענדער און פעלקער. ער איז געווען א גוטער דערציילער, און מ'האט זיך אין זיין געזעלשאפט ווייט נישט גענודעט.

ער איז געווען א גוטער און געניטער בארג-גייער.הונדער-טער מענטשן געדענקן זיכער די בערג-אויספלוגן,וועלכע ער האט געפירט אין די טאטרן און פיענינען - בערג אין פוילן און אריבער אויף דער טשעכישער זייט.

ער איז מיט דער צייט געווארן אן אנגעשטעלטער אין "ארט" און פלעגט זיך פארנעמען מיט די "ארט-געלט-זאמלונגען" אין פארשידענע גרעסערע יידישע צענטערן אין פוילן. אלס פארוואל-טונגס-מיטגליד פון לאדזשער "ארט",איז מיר אויסגעקומען עפ-טער זיך צו טרעפן מיט אים,און אזוי א נאך זענען מיר געווא-רן נאענטער און היימישער. איך האב אויך מיטגעמאכט מיט אים אן אינטערעסאנטן שפאציר אין די בערג.

די מלחמה 1939 האט סוראוויטשן געטראפן אין ארגענטינע, וווהין ער איז געקומען,גלייב איך,אויך אין די ענינים פון "ארט". גלייך נאך דער מלחמה,איז ער געפארן אין די פאראיי-ניקטע שטאטן,און,ביז ער האט זיך רעטאיערט,איז ער אויך דארט געווען טעטיק אין "ארט".

נאך דער מלחמה,צוריקקומענדיק פון לאגערן קיין לאדזש, האב איך מיך געשטעלט אין פארבינדונג מיטן"ארט" אין ניו-יארק,וועלנדיק דורך אייסוראוויטשן געפינען מיין ניו-יארקער קוזין,מחמת איך האב געוווסט,אז זיי טרעפן זיך דארט.

ער האט מיר גלייך אריינגעשיקט דעם געווינשטן אדרעס,ווי אויך א פעקל מיט פארשידענע עס-ארטיקלען. ער האט זיך זער דערפרייט, וואס איך בין פון חורבן ארויס א גאנצער און ווי-דער פארבינדן מיט מיר א פערמאנענטע קארעספאנדענץ.

עס זעט אויס,אז ארגענטינע,איר יידישער ישוב,איז סורא-וויטשן געווען ליבער,ווי ערגעץ אנדערשווו,און ער איז מיט דער צייט ווידער געקומען ווויגען אין בוענאס-איירעס. און

דא האבן מיר זיך ווידער געטראפן און גאנץ אפט צוזאמען פאר-
בראכט. ער האט זיך גאנץ גוט געפילט אין אונזער בעזעלשאפט,
און מיר אין זיינער. ער האט ליב געהאט צו דערציילן געשיכ-
טעס פון אמאל,זינגען און שטיפן (דערהויפט מיט פרויען).

מיט א מאל ווערט ער ערנסט קראנק. צי ער האט זיך אפגע-
געבן חשבון,אז ער האט די פאטאלע ראק-קראנקהייט,צי נישט,
איז שווער בעווען צו דערקענען בייַ אים. מיר,די ארומיקע
חברים און פריינט זיינע,האבן פון די דאקטוירים,וואס האבן
אים באדינט,געוווסט דעם אמת. מ'האט אים אריינגעגעבן אין
ייִדישן שפיטאל. איך האב אים אפט באזוכט. ער איז נישט גע-
ווען קיין רעזיגנירטער. פלעגט אפילו ליגנדיק אין בעט פאר-
ציען א ליד,א ניגנדל. די דאקטוירים האבן אונדז געזאגט,אז
לאנג וועט ער שוין נישט אנציען. מיר האבן געוווסט (פון
אים),אז ער האט אין "ארט" אן אפגעשפארטע גרעסערע סומע
געלט,וועלכע ער האט פארשריבן אויף בעזעלשאפטלעכע צוועקן.
האבן מיר פארשטאנען,אז די לעצטע טעג זיינע דארף ער זיין
דארט,אין ניו-יארק,נאענט פון "ארט". און מיר האבן אים איינ-
גערעדט,אז דארט זענען דא בעסערע דאקטוירים,אז דארט וועט
מען אים העלפן. אים באזארגט מיט א לופט-קארטע,מיט א דירעק-
טן פלוג,און אריינגעזעצט אין אראפלאן.

א דערשלאגענער,א פארלאשענער,האט ער זיך געזעגנט מיט
אונדז. לאנג האט ער זיך שוין נישט געמוטשעט. אין א פאר
וואכן ארום האבן מיר באקומען פון ניו-יארק די טרויעריקע
ידיעה,אז ער איז עלנד אויסגעגאנגען אין שפיטאל. אלע יארן
האט ער בעפירט א קאוואלערסקע לעבן און אויסער א פאר פריינט
האט ער נישט געהאט ווער עס זאל לאזן א טרער נאך אים.

.....

AUTOBIOGRAPHY

By L. WINOGRAD.

1978

345 Ocean Drive, Apt. 1123.
MIAMI-BEACH, FDA. 33139.